

KISEBBSÉGEK ÉS NÉPCSOPORTOK EURÓPÁJA
EUROPA MINORITĂȚILOR ȘI A GRUPURILOR ETNICE
EVROPA MANJINA I NACIONALNIH GRUPA
EURÓPA MENŠÍN A NÁRODNOSTÝCH SKUPÍN
EVROPA MANJŠIN IN NARODNIH SKUPIN

C

175.120

Szerkesztő • Redactor • Urednik • Redaktor • Urednik

Ruda Gábor

Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület

Pilisvörösvár

2007

Kisebbségek és népcsoportok Európája
Europa minorităților și a grupurilor etnice
Evropa manjina i nacionalnih grupa
Európa menšín a národnostých skupín
Evropa manjšin in narodnih skupin

Szerkesztő / Redactor / Urednik / Redaktor / Urednik

Ruda Gábor

Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület

Pilisvörösvár, 2007

Román fordítások / Traduceri române / Rumunski prevodi
Rumunské preklady / Romunski prevodi

Andrea ENGI, SZABÓ Judit

Szerb fordítások / Traduceri sârbe / Srpski prevodi
Srbské preklady / Srbski prevodi

ÁCS Mihály, Jasenka VASIĆ

Szlovák fordítások / Traduceri slovace / Slovački prevodi
Slovenské preklady / Slovenski prevodi

RACSKÓ Erzsébet

Szlovén fordítások / Traduceri slovene / Slovenački prevodi
Slovinské preklady / Slovenski prevodi

SOÓS Brigitta

Előszó

Jelen kötet a kiadó, a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület szervezésében 2007 júliusától decemberéig megvalósuló *Kisebbségek és népcsoportok Európája* című, hat részből álló konferenciasorozat előadásait tartalmazza. Rendezvénysorozatunkkal, illetve kötetünkkel a többségi nemzet és a kisebbségek viszonyának vizsgálatát szeretnénk elősegíteni Magyarországon, Romániában, Szerbiában, Szlovákiában és Szlovéniában. Ennek a célnak megfelelően az alábbi konferenciahelyszíneket választottuk: Nagyvárad, Hódmezővásárhely, Párkány, Esztergom, Lendva és Budapest.

Témáinkat három fejezetbe osztottuk: Kisebbségek helyzete és regionalizmus, Oktatás és nyelvhasználat, valamint Irodalom és hagyomány. Magyar nyelven az előadások teljes szövegét közöljük, míg román, szerb, szlovák és szlovén nyelven a rövid összefoglalóikat. Kötetünk beleilleszkedik 2000-ben elkezdett és főként a muravidéki szlovén–magyar kétnyelvű oktatás kérdéseivel foglalkozó kisebbségkutatási programunkba, amelyen belül – ezzel a kötetünkkel együtt – már négy többnyelvű kötetet jelentettünk meg, a hatodik pedig előkészítés alatt áll.

Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani konferenciasorozatunk tizenkilenc előadójának, akik szinte kivétel nélkül több előadást is tartottak, valamint a szervezésben részt vevő három partnerszervezetnek.

Előadók: Dr. ARDAY Lajos történész, az MTA doktora, Dr. BÁRCZI Zsófia irodalomtörténész, egyetemi oktató, Dr. BÁRDOS István művelődéstörténész, BATA János költő, író, szerkesztő, Dr. CSICSAY Alajos író, volt iskolaigazgató, GASPARIK Judit nyelvész, magyar szakos tanár, Dr. Hagymás István író, HORVÁTH Gáborné dr. nyugdíjas főiskolai tanár, Dr. KOLLÁTH Anna tanszékvezető egyetemi docens, Dr. KOZMÁCS István nyelvész, egyetemi oktató, Dr. KÖRÖSI Mária egyetemi docens, Dr. MEDVIGY Endre Gábor irodalomtörténész, Dr. ÓDOR László egyetemi docens, volt svájci nagykövet. Dr. PÉNZES István író, magyar szakos tanár, RUMI Tamás építészmérnök, Dr. SZÉKELY András Bertalan művelődésszociológus, Dr. VANČO Ildikó nyelvész, egyetemi oktató, Dr. VARGA József nyelvész, nyugdíjas egyetemi tanár és VARGA Péter történész.

Partnerszervezetek: Aracs Társadalmi Szervezet a Művelt Faluért (Szerbia), Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetsége (KITÁSZ), Jövő 2000 Alapítvány (Szlovákia).

Prefață

Volumul de față conține prezentările seriei de conferințe organizate în datele dintre iulie-decembrie, 2007, de către Organizația Culturală a Cercului de Prieteni din zona Murai, cu titlul *Europa minorităților și a grupurilor etnice*. Cu seria de simpozioane și cu acest volum dorim să ajutăm analiza relațiilor dintre națiunea majoritară și minorități din Ungaria, România, Serbia, Slovacia și Slovenia. Pentru acest scop am ales următoarele locuri ale conferinței: Oradea, Hódmezővásárhely, Párkány, Esztergom, Lendva și Budapesta.

Temele au trei capitole: Situația minorităților și regionalismul, Învățământul și folosirea limbii, și Literatură și tradiție. Vom comunica textul întreg al conferinței în limba maghiară, și sumarul acestuia în limbile române, sârbe, slovace și slovene. Volumul nostru se integrează în programul nostru pentru cercetarea minorităților care a început în anul 2000 și se ocupă cu întrebările învățământului sloven-maghiar din zona Murai și în cadrul căreia am editat împreună cu acesta patru volume poliglote, iar cel de al șaselea este sub pregătire.

Prin următoarele dorim să le mulțumim celor 19 conferențieri ai serialului de conferințe, care fără excepție au ținut mai multe prezentări, precum și celor trei parteneri care au luat parte în organizare.

Conferențieri: Dr. ARDAY Lajos istoric, doctorul AȘM-ului, Dr. BÁRCZI Zsófia istoric literar, profesor universitar, Dr. BÁRDOS István istoric cultural, BATA János poet, scriitor, redactor, Dr. CSICSAY Alajos scriitor, fost director de școală, GASPÁRICS Judit lingvist, profesor de lb. maghiară, Dr. Hagymás István scriitor, HORVÁTH Gáborné dr. profesor universitar pensionat, Dr. KOLLÁTH Anna conferențiar universitar, șef de catedră, Dr. KOZMÁCS István lingvist, profesor universitar, Dr. KÖRÖSI Mária conferențiar universitar, Dr. MEDVIGY Endre Gábor istoric literar, Dr. ÓDOR László conferențiar universitar, fost ambasador elvețian. Dr. PÉNZES István scriitor, profesor de lb. maghiară, RUMI Tamás arhitect, Dr. SZÉKELY András Bertalan sociolog de cultură, Dr. VANČO Ildikó lingvist, profesor universitar, Dr. VARGA József lingvist, profesor universitar pensionat, VARGA Péter istoric.

Organizații parteneri: Societatea pentru un sat civilizat din Aracs (Serbia), Uniunea Asociațiilor Literarilor din bazinul Carpatic, Fundația Viitorul 2000 (Slovacia).

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Predgovor

Ova sveska sadrži predavanja iz niza konferencija (tačnije 6) održanih od jula do decembra meseca 2007. godine pod naslovom *Evropa manjina i narodnosti*, a koju seriju je organizovao izdavač, Kulturno Umetničko Društvo Krug Drugova Područja Mura. Uz pomoć ove serije priredbi, odnosno sveske, želili bismo da pripomognemo ispitivanju odnosa između većinskog naroda i manjina u Mađarskoj, Rumuniji, Srbiji, Slovačkoj i Sloveniji. U skladu sa ovim ciljem odabrali smo sledeća mesta za održavanje konferencija: Nađvarad, Hodmeze-vašarhelj, Parkanj, Estergom, Lendavu i Budimpeštu.

Teme smo podelili na tri dela: Položaj manjina i regionalizam, Obrazovanje i jezička upotreba, odnosno Književnost i tradicija. Celokupni tekst predavanja objavljujemo na mađarskom jeziku, dok kratak rezime predavanja možete pročitati i na rumunskom, srpskom, slovačkom i slovenačkom jeziku. Ova sveska se uklapa u istraživački program manjina koji smo započeli 2000.-te godine, i koji se bavi uglavnom pitanjima slovenačko-mađarskog dvojezičnog školovanja na području Mura, unutar kojeg smo – zajedno sa ovom sveskom - objavili već četiri višjezične sveske, a 6.-ta se upravo priprema.

I ovim putem bismo želeli da se zahvalimo predavačima koji su učestvovali na našim konferencijama, koji su skoro bez izuzetaka održali i više od jednog predavanja, odnosno zahvaljujemo se i partnerima koji su nam pomogli u organizaciji.

Predavači: Dr Lajos ARDAY istoričar, doktor MTA-a, Dr Zsófia BARCI književni istoričar, profesor na fakultetu, Dr István BARDOŠ istoričar umetnosti, Janoš BATA pesnik, pisac i urednik, Dr Alajos ČIČAY pisac, bivši direktor škole, Judit GAŠPARIČ lingvista, profesor mađarskog jezika, Dr István Hadmas pisac, HORVAT Gaborne dr penzionisani profesor na višoj školi, Dr Ana KOLAT šef katedre, docent na fakultetu, Dr István KOZMAČ lingvista, profesor na fakultetu, Dr Maria KERESI docent na fakultetu, Dr Endre Gabor MEDVIĎ istoričar književnosti, Dr Laslo ODOR docent na fakultetu, bivši ambasador Švajcarske. Dr István PENZES pisac, profesor mađarskog jezika, Tamaš RUMI arhitekta, Dr Andraš Bertalan SZÉKELJ obrazovni sociolog, Dr. Ildiko VANČO lingvist, profesor na fakultetu, Dr Jožef VARGA lingvist, penzionisani profesor na fakultetu, Peter VARGA istoričar.

Partneri u organizaciji: Društvena Organizacija Aracs za Obrazovano Selo (Srbija), Savez Književnih Društava u Karpatskom bazenu, Fondacija Budućnost 2000 (Slovačka).

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Predslov

Tento zväzok obsahuje prednášky zo série konferencií pod názvom *Európa menšín a národnostných skupín*, pozostávajúcej zo šiestich častí, ktorá sa uskutočnila medzi júnom a decembrom 2007, a ktorú usporiadal Kultúrny spolok priateľov Pomuria. Touto šnúrou podujatí, resp. zborníkom hodláme napomáhať skúmanie vzťahu väčšinového národa a menšín v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku, Slovinsku a na Slovensku. V súlade s týmto cieľom sme si vybrali nasledujúce dejiská konferencie: Oradea, Hódmezővásárhely, Štúrovo, Esztergom, Lendava a Budapešť.

Naše témy sme rozdelili do troch kapitol: Postavenie menšín a regionalizmus, Školstvo a používanie jazyka, ďalej Literatúra a tradície. V maďarčine uverejňujeme plné znenie prednášok, kým po rumunsky, srbsky, slovensky a slovinsky krátke sumarizácie. Naš zborník zapadá do programu výskumu menšín, ktorý sme začali v roku 2000 a ktorý sa zaoberá v prvom rade otázkami slovinsko-maďarskej dvojazyčnej výučby, v rámci ktorého sme – spolu s týmto zborníkom – vydali štyri viacjazyčných zväzkov, a pripravujeme aj ďalší.

Aj touto cestou by som sa chcel poďakovať devätnástim prednášajúcim našej série konferencií, ktorí mali takmer bez výnimky aj viac prednášok, ďalej trom partnerským organizáciám, ktoré sa zapojili do jej organizovania.

Prednášatelia: Dr. Lajos ARDAY, historik, doktor Maďarskej akadémie vied, Dr. Zsófia BÁRCZI, literárny historik, univerzitný pedagóg, Dr. István BÁRDOS, osvetový historik, János BATA, básnik, spisovateľ, redaktor, Dr. Alajos CSICSAY, spisovateľ, bývalý riaditeľ školy, Judit GASPARICS, jazykovedec, profesor maďarského jazyka, Dr. István HAGYMÁS, spisovateľ, Gáborné HORVÁTH dr.,

vysokoškolský profesor na dôchodku, Dr. Anna KOLLÁTH, vedúci katedry, univerzitný docent, Dr. István KOZMÁCS jazykovedec, univerzitný pedagóg, Dr. Mária KÖRÖSI, univerzitný docent, Dr. Endre Gábor MEDVIGY, literárny historik, Dr. László ÓDOR, univerzitný docent, bývalý veľvyslanec vo Švajčiarsku, Dr. István PÉNZES spisovateľ, profesor maďarského jazyka, Tamás RUMI, architekt, Dr. András Bertalan SZÉKELY, osvetový sociológ, Dr. Ildikó VANČO, jazykovedec, univerzitný pedagóg, Dr. József VARGA, jazykovedec, univerzitný pedagóg na dôchodku, Péter VARGA, historik.

Partnerské organizácie: Aracs Spoločenská organizácia za vzdelanú dedinu (Srbsko), Združenie literárnych spoločností v Karpatskej kotline, Nadácia Budúcnosť 2000 (Slovensko).

Predgovor

Ta izdaja vsebuje predavanja serije konferenc med julijem in decembrom 2007 z naslovom *Evropa manjšin in narodnih skupin*, sestavljenih iz šestih delov, v organizaciji založbe Kulturnega društva Prijateljski krog Prekmurje. Z našo serijo prireditev oziroma izdajo bi radi pripomogli k raziskavi odnosov med večinskim narodom in manjšinami na Maďarskem, v Romuniji, v Srbiji, na Slovaškem in v Sloveniji. Temu cilju primerno smo izbrali naslednje lokacije konferenc: Oradea, Hódmezővásárhely, Štúrovo, Esztergom, Lendava in Budimpešta.

Naše teme smo razdelili v tri poglavja: Položaj manjšin in regionalizem, Šolstvo in uporaba jezika, ter Literatura in tradicija. Besedilo predavanj bomo v celoti izdali v maďarskem jeziku, v romunščini, srbščini, slovaščini in slovenščini pa kratke povzetke le-teh. Naša izdaja se bo prilagodila našemu programu raziskave manjšin, ki smo ga lansirali leta 2000 ter se ukvarja zlasti z vprašanji slovensko-maďarskega dvojezičnega šolstva v Pomurju, in v okviru katerega smo – skupaj s to izdajo – objavili štiri večjezične izdaje, šesta pa je v fazi priprave.

Ob tej priliki bi se radi zahvalili devetnajstim predavateljem naše serije konferenc, ki so brez izjema imeli več predavanj, oziroma trem partnerskim organizacijam, ki so sodelovale pri organizaciji.

Predavatelji: Dr. Lajos ARDAY, zgodovinar, doktor MTA, Dr. Zsófia BÁRCZI, literarna zgodovinarica, univerzitetna profesorica, János BATA, pesnik, pisatelj, urednik, Dr. Alajos CSICSAY, pisatelj, bivši ravnatelj, Judit GASPARICS, jezikoslovka, profesorica maďarščine, Dr. István HAGYMÁS, pisatelj, dr. HORVÁTH Gáborné, up. visokošolska profesorica, Dr. Anna KOLLÁTH, univerzitetna docentka, vodja katedre, Dr. István KOZMÁCS, jezikoslovec, univerzitetni profesor, Dr. Mária KÖRÖSI, univerzitetna docentka, Dr. Endre Gábor MEDVIGY, literarni zgodovinar, Dr. László ÓDOR, univerzitetni docent, bivši veleposlanik v Švici, Dr. István PÉNZES, pisatelj, profesor maďarščine, Tamás RUMI, arhitekt, Dr. András Bertalan SZÉKELY, kulturni sociolog, Dr. Ildikó VANČO, jezikoslovka, univerzitetna profesorica, Dr. József VARGA, jezikoslovec, upok. univerzitetni profesor, Péter VARGA, zgodovinar.

Partnerske organizacije: Aracs Civilna organizacija za kulturno vas (Srbija), Zveza literarnih družb v Karpatskem bazenu, Sklad Prihodnost 2000 (Slovaška).

I. KISEBBSÉGEK HELYZETE ÉS REGIONALIZMUS / SITUAȚIA MINORITĂȚILOR ȘI REGIONALISM / POLOŽAJ MANJINA I REGIONALIZAM / POSTAVENIE MENŠÍN A REGIONALIZMUS / POLOŽAJ MANJŠÍN IN REGIONALIZEM

BATA János

A délvidéki magyarság helyzete a XXI. század első éveiben

Életem közel negyvenöt évét kisebbségiként éltem le, úgy, hogy szülőföldemen nemcsak én vagyok őshonos, hanem az őseim és az őseim ősei is, történelmileg bizonyítottan legalább ezer évre visszamenőleg. Ez a kisebbségi lét az, ami tudatomat meghatározza, a lét, ami kettős szorításban vergődik immár több mint nyolcvan éve. Őseim, és velük együtt, illetve általuk én, valamint általam gyermekeim az első világégést lezáró békeszerződések következtében kényszerültünk olyan helyzetbe, ami példa nélkülinek mondható a történelemben. Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződés a vesztes országok közül Magyarországot érintette a legtragikusabban: a 282 ezer négyzetkilométernyi területet 93 ezer négyzetkilométerre, lakosságának számát 18 millióról 7,6 millióra csökkentette. A győztes nagyhatalmak döntése nyomán színmagyar területek kerültek idegen, addig nem is létező országokhoz, több mint 3 millió magyar kényszerült kisebbségbe. Százalékban kifejezve és Németországgal összehasonlítva, míg Németország területének 13 %-át, addig Magyarország a 72 %-át veszítette el, a lakosság tekintetében Németország vesztesége 10 %, Magyarországé 64 %.

A második világháborút lezáró békeszerződések, minimális változtatásokkal ugyan, de gyakorlatilag visszaállították, illetve megerősítették a trianoni határokat. Ezekkel a döntésekkel és határmegvonásokkal egy ezer éves államisággal rendelkező európai nemzet fönnmaraadása került veszélybe...

Az utódállamok ellenszenve a hozzájuk juttatott magyarsággal szemben mindeütt igen magas volt, évszázados vélt és valós sérelmeken akartak azonnal bosszút venni. A Jugoszláv Királysághoz csatolt délvidéki magyaroktól megvonták az anyanyelvű iskolákat, az addig virágzó gazdasággal rendelkező területeket a nyomorba taszították. Köztudott, hogy a Délvidék, és annak központja, Szabadka a XIX. és a XX. század fordulóján gazdaságilag, az infrastruktúrát tekintve azonos fejlettségi szinten volt az akkori Amerikai Egyesült Államokkal. Ma, a XXI. század kezdetén, a délvidéki településeken még mindig több a földút, mint az aszfaltozott, a mezőgazdaság szempontjából olyan nagy jelentőséggel bíró öntözőrendszerekkel

csupán elvétve találkozhatunk, az oktatási rendszer elavult, az egészségügyi ellátás alacsony színvonala miatt az itt élő emberek életésélyei messze alulmaradnak az Amerikai Egyesült Államokban, valamint az Európai Unión belül élő emberekéitől.

Európa, a XX. század Európája engedte meg, hogy Magyarországot és a magyarságot fölösszák, szétszabdalták. A költő Illyés Gyula metaforája Magyarországot kenyérszelethez hasonlítja. Ezt a kenyérszelet-Magyarországot, mint a búzakegyér szeletet a héja, úgy veszi körül a határokon túlra szakított magyarság. Körülöleli, átöleli. A jelenlegi Magyarország önmagával határos nemcsak azért, mert a körülötte lévő területek egy évezreden át hozzá tartoztak, hanem azért is, mert a határain túl is magyarok élnek. Magyarok a határok mindkét oldalán. Matematikusok pontosan kiszámíthatnák, hány millió magyarral lenne több, ha a nemzet nem szétszabdaltan, egymástól országhatárokkal elválasztva élhetett volna a múlt században, s nem a letargia, az üldöztetés, a kiszolgáltatottság réme üldözte volna, és üldözné mind a mai napig a magyarságot.

2004. májusától az Európai Unió tíz új taggal bővült. A tíz ország között van Magyarország is. Ez a bővítés egy egész sor problémát vet föl. Számunkra, magyarok számára e problémák legnagyobbika az, hogy Magyarország uniós tagságával nem jár együtt a nemzet uniós tagsága. Akár úgy is fogalmazhatnánk: 2004. májusa a magyarság újabb Trianonja. Habár Szlovákia Magyarországgal együtt csatlakozott az Unióhoz, ez a csatlakozás Románia esetében évekkel eltolódott, Horvátország talán valamilyen uniós várakozási listán van, Ukrajna és Szerbia viszont még csak azzal sem számolhat, hogy belátható időn belül fölkerül erre a várakozási listára. Felelős európai és magyarországi politikusok nem engedhetik meg azt, hogy a magyarságot még inkább elválasszák egymástól, a kárpátaljai és a délvidéki magyarságot a nemzettesttől. Ha ez bekövetkezik, akkor az elmúlt nyolcvan év asszimilációs és migrációs folyamatai az elcsatolt területeken drasztikus mértékben fölgyorsulnak. Az anyagiakban mérhető különbség az uniós Magyarország és az Unión kívül maradó területek, országok között olymértékben meg fog nőni, hogy az egyébként is gazdaságilag jóval hátrányosabb helyzetben lévő országok lakosai behozhatatlan lemaradásba kerülnek.

Ukrajna magyarok lakta területein, azaz a Magyarországgal határos részeken az emberek túlnyomó többsége Magyarország uniós csatlakozása előtt abból élt, hogy az ukrainai olcsó benzint és azt a néhány fogyasztási cikket, amit ott meg lehetett venni, és Magyarországon el lehetett adni, Magyarországra átcsempészte, és azt ott értékesítette. Az ebből származó jövedelemből több tíz-, de akár több százezer ember tartotta el magát és családját. Mivel az Európai Unió a kishatárforgalmat, mint határátkelési formát nem ismeri el, ezért ezeknek az embereknek az életben maradása került a szó szoros értelmében veszélybe. Útlevelhez jutni Ukrajnában szinte lehetetlen, a magyar vámszervek viszont uniós elkötelezettségeik miatt nem fogadhatják el a kishatárforgalmi átlépőt. A jövőben, ha netalán valakinek sikerülne is útlevelhez jutni, annak az addigi gondjai még nem oldódnak meg: az útlevel semmit sem ér beutazási vízum nélkül. Az úti okmányok és a vízum beszerzése ukrán viszonyok között jelentős összegnek számít. Eddig azonban egyetlen politikus sem szólt arról, micsoda megalázó élethelyzet az, amikor életerős, egészséges emberek arra kényszerülnek, hogy benzincsempészből tartsák el önmagukat és családjukat. Vajon egy ország megérdemli-e azt, hogy állampolgárai legyenek azok

az emberek, akiknek az élethez való alapvető jogait sem tudja biztosítani? (A néhány évvel ezelőtti nagy árvizek idején, ha Magyarország nem siet a bajba jutott emberek segítségére, akkor azokat az ár mellett az éhínség pusztította volna el – az ukrán kormány a kisujját sem mozdította az érdekükben.)

Szlovákia, a maga hatszáz ezerre tehető magyarjával az uniós csatlakozás nyertesei közé tartozik. Azzal viszont, hogy Szlovákia Magyarországgal együtt csatlakozott az Unióhoz, a szlovákiai magyarok helyzete még nem oldódott meg, mint ahogy nem oldódott meg az uniós baszkok és írek helyzete sem. Azon viszont el lehet és el is kellene gondolkodni, vajon hogy lehet egy demokratikus szövetség tagja olyan ország, amelyben faji megkülönböztetésen alapuló törvények vannak hatályban. Természetesen az elhíresült Beneš-dekrétumokra gondolunk, amelyek az egykori Csehszlovákia német és magyar lakosságát sújtották a kollektív bűnösség vádjával. Csehszlovákia megszűnt létezni, a Beneš-dekrétumok azonban érvényben maradtak mind Csehországban, mind Szlovákiában, olyannyira, hogy sem az egyik, sem a másik Európai Unió országban még csak hallani sem akarnak azok hatálytalánításáról, mi több: a híradások alapján Szlovákiában olyan törvényt akarnak jogerőre juttatni, amely büntetné azokat a személyeket, akik megkérdőjeleznék a Beneš-dekrétumok jogosságát! Vajon mennyire objektív és részrehajlástól mentes az EU külpolitikája, ha egyes országokat faji diszkriminációs törvényekkel együtt fogad a soraiba, míg más országnak, jelesül Magyarországnak közel egy évszázad távlatából sem akar igazságot szolgáltatni?

A romániai magyarság nagy többségének életébe, meggyőződésem szerint, az uniós csatlakozás nem hozott mélyreható változást. A télen járt nálunk Bőjte Csaba, a dévai árvák gyámolítója, aki előadása előtt levetített egy filmet a romániai nyomorról, a romániai valóságról. Mert a valóság, a mindennapok részei ők is, a szemétteltepeken, a gyárromokon és romvárosokban tengődő szerencsétlenek, akik életükben még fűtött szobában nem voltak, akik a nyomortanyáikon kívül még sehol sem voltak...

Az elcsatolt területek magyarjai közül talán a délvidéki magyarok voltak a legkiszolgáltatottabbak. Az egykori Jugoszlávia, a jelenlegi Szerbia területén élő magyarságot közvetlenül a trianoni döntés után súlyos megpróbáltatások érték: iskoláit bezárták, a magyar gyerekeket arra kényszerítették, hogy szerb nyelven tanuljanak, az akkori értelmiségi réteget, a tanítókat, papokat, az írástudókat elűldözték. A második világháború után a valamelyest konszolidálódott délvidéki magyarsággal ugyanezt még egyszer megtették Tito partizánjai, azzal, hogy ők negyvenezer ártatlan magyart még ki is végeztek közvetlenül a háború befejezésekor. A titoista szocializmus áldemokráciájában a magyarság asszimilációja elérte csúcspontját. Ha valaki érvényesülni akart, akkor annak mindenben igazodnia kellett a délszláv állam elvárásaihoz, akár úgy is, hogy anyanyelvét, kultúráját föladva önként csatlakozott a magyarságtól idegen világhoz.

A legutóbbi balkáni háborúk legnagyobb vesztesei, ha az emberáldozatoktól eltekintünk, az egykori Jugoszlávia magyarjai. Magyarlakta területeken harci cselekmények csupán Horvátországban folytak, ahonnan a baranyai magyarok a közeli Magyarországra menekültek, így tömegesen magyarok nem veszték oda a kilencvenes évek háborúiban, viszont ha a délvidéki magyarság számarányához viszonyítjuk a háború magyar áldozatainak számát, akkor az is jelentősnek tekinthető. A

magyarok ekkor is ártatlan áldozatok voltak: a harcokba erőszakkal elhurcolt tartalékosok és kiskatonák voltak azok, akikről a délszláv eszmék ordas hirdetői életüket elvették. A hátsország, a civil lakosság nyugati szemmel nézve és nyugati ésszel fölfoghatatlan körülmények között élte végig a XX. század utolsó évtizedét: az infláció akkora volt, hogy a lakosság pénze óráról-óra vesztett értékéből. Az emberek havi jövedelme tíz márkát, tehát öt eurót ért. Mindennaposak voltak az áramkorlátozások, ami odáig fokozódott, hogy naponta mindössze néhány órára volt villanyáram. Napokat kellett várni tíz liter üzemanyagért az üzemanyagtöltő állomások előtt, s aki hajnalban nem állt időben sorba a pékség előtt, az bizony kenyér nélkül maradt. Az egészségügyi ellátás, a kórházi szolgáltatások szinte a nullával voltak egyenlők: a betegnek, illetve hozzátartozóinak kellett beszereznie a kötszertől és a gumikesztyűtől kezdve az életmentő, méregdrága orvosságokig mindent, mi több: a kórházi kezelésre szorult beteg élelmezését is a hozzátartozóknak kellett biztosítaniuk. A jugoszláviai magyarság mindezt hatványozottabban szenvedte el, hiszen tartalékai kisebbek voltak, mint a szláv többségé, és a külföldi segélyszervezetek humanitárius segélycsomagjai is a szerbiai nagyvárosokba jutottak el. Még a magyarországi élelmiszersegélyt szállító teherautókat is a magyarlakta területeken keresztül szerb városokba irányították...

A délvidéki magyarság a délszláv háborúk kezdetétől fogva kollektívan mindig a háború ellen foglalt állást. Az első háborúellenes megmozdulások is a magyarlakta településekhez fűződnek: Zenta, Oromhegyes, Kispiac, Magyarkanizsa – több, mint nyolcvan százalékban magyarok lakta városok, falvak. Szerbia 1999-es NATO-bombázását a mindvégig ártatlan, a kosovói háborút és népirtást elítélő magyarság is megszenvedte: rakétabecsapódások érték Szabadkát, Palicsot, Horgost.

És mivel kárpótolta a NATO és az Európai Unió a délvidéki magyarságot az elszenvedett fájdalmakért és borzalmakért? Azzal, hogy 2003. november 1-jétől, ha Magyarországra kíván utazni, akkor ahhoz vízumot kell váltania. És tudjuk azt is, 2008. január elsejétől a schengeni övezethez csatlakozó Magyarország csakis schengeni, azaz fizetős vízummal engedheti be területére a Szerbiai állampolgárokat, köztük a délvidéki magyarokat is. (Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy létezik a Nemzeti Vízum intézménye a délvidéki magyarok számára, de ez, amellet, hogy teljesen ingyenes, sajnos, magyarországi lakcímhez kötődik. Értelemszerűen csak igen kevés délvidéki magyarnak adódik a lehetőség, hogy Magyarországon bejelenthető lakcíme legyen.) Micsoda fintora az egységesülő Európának, annak az Európának, amelyben a határok megszűnéséről beszélnek! És micsoda cinizmusa ez annak az Európának, amely felelős azért, mert velem együtt magyarok milliói kényszerülnek idegen országokban élni!

Egyetemista koromban volt szerencsém hónapokat tölteni a Német Demokratikus Köztársaságban, s volt szerencsém a kettéosztott Berlint látnom. Ott jártam a Falnál, a Fal mindkét oldalán, illetve a keleti oldalon ott, ahova még ember a lábát tehetett. Láttam a géppisztolyos katonákat, az elaknásított zónát, a szögesdrótot. Láttam a vasfüggönyt, az igazit. Láttam világok találkozását: a civilizációtól szinte teljesen megfosztott, elszennyezett, bűzös levegőjű Keletet és a pompázó, fényárban úszó Nyugatot. Találkoztam idegbeteg, húsz éves korukra megkeseredett, alkoholista NDK-s lányokkal és illatos, mindig elegáns NSZK-s nőkkel.

A két Németország azóta ismét egy, összetartozik az, aminek össze kell tartoznia. A magyarság megosztott volt akkor és megosztott még most is. Az „egységsülő Európában” még inkább azzá válik. Lakóhelyem alig három kilométerre van a magyar államhatártól. Néha kimegyek a falu szélére, ahonnan átlátni Magyarországra. Magyarország és szülőföldem között már fölépült a vasfüggöny. Az az igazi, amely annak idején többek között a két Németországot is elválasztotta egymástól.

Európa összenő? – Nálunk éppen ellenkezőleg: most fog csak igazán kettészakadni. Mi, délvidéki magyarok nemcsak Európától szakadunk el végérvényesen, hanem az országtól, a nemzettől is. Száz éven belül immár másodszer, száz éven belül immár másodszer ugyanannak az Európának köszönhetően, amely oly büszke a szabadságára és demokráciájára.

Rövid beszámolómban szólnom kell még a délvidéki magyarság mindennapjaiban jelen lévő gazdasági kizsákmányolásról és a bennünket érő mindennapos fenyegetésekről és zaklatásokról:

A Délvidék gazdasági kirablása, Trianon óta immáron ki tudja, hányadszor, napjainkban történik. Bácska északi részeiből a legutóbbi délszláv háborúban meggazdagodott szerb nagytőkések sikeresnek mondható gyárat, üzemeket vásárolnak fel, és a bennük található összes gépet, felszerelést elszállítják Szerbia középső és déli részeibe. A munkásoknak ugyan nem mondanak föl, de mivel naponta több száz kilométert kellene ingázniuk, így azt ők maguk teszik meg. Az ipari ágazat kisajátítása és elrablása mellett a termőföldet is az új szerb burzsoázia szerzi meg magának. Bácska és a Bánság termőföldjeiből több tízezer hektár szerbiai nagygazdák kezében összpontosul. És hogy a magyarok miért nem vesznek gyárat és földeket? A kérdés költői – egyszerűen azért, mert nincs rá pénzük.

Igaz, hogy az elmúlt évekhez viszonyítva a magyarverések száma, talán, némileg csökkent, de az továbbra is jelen van a Délvidéken. Épp a napokban számoltak be a hírközlő eszközök a péterrévei esetről, ahol is zsarnokoskodó szerb fiatalok huzamosabb ideje arra kényszerítették a magyar gyerekeket, hogy a jelenlétükben szerb dalokat énekeljenek, térden állva szerbül könyörögjenek nekik, hogy ne bántsák őket, és ha úr passziójuk éppen úgy kívánta, akkor még jól meg is verték a magyarokat. Tulajdonképpen ez is csak egy kiemelt példa a számtalan eset közül, amikor is a magyar fiatalokat csak azért bántalmazzák, mert magyarok: mert magyarul beszélnek egymás között. Talán nincs olyan települése a Délvidéknek, ahol a „Halál a magyarokra” falfelirat ne riogatna a falakon... És féltő, hogy Kosovo elvesztése fölött érzett haragjukat a feldühödött szerb tömegek a délvidéki magyarokon akarják majd kitombolni. Remélhetőleg lesz majd olyan európai politikai akarat, amely megakadályoz egy magyar Vukovárt, vagy Srebrenicát.

Magyarországban és a magyar népben a huszadik század második felében kétszer is volt annyi bátorság, hogy szembeforduljon a zsarnokság megtestesítőjével, a Szovjet Birodalommal. Először 1956-ban, példát adva az egész kelet-európai szovjet láger népeinek, majd 1989-ben, amikor a magyar-osztrák határon lebontotta a vasfüggönyt és megnyitotta a határt az NDK-ból tömegesen menekülő németek előtt. Vajon lesz-e valaha is elég bátorság a szabad és demokratikus Európában, hogy szembeforduljon önmagával és belássa végzetes tévedését, amit a magyarság ellen a XX. században elkövetett?

Situația maghiarilor din zona de sud, la începutul secolului XXI.

În urma „Tratatului de la Trianon”, dintre țările învinse Ungaria a suferit cel mai tragic: din suprafața totală de 282 de mii km², a rămas cu 93 de mii km², iar populația totală de 18 milioane, a scăzut la 7,6 milioane. Conform hotărârilor marilor puteri biruitoare, suprafețe cu populație etnică maghiară au fost încredințate unor țări care nici nu au existat până atunci, mai mulți de 3 milioane de maghiari au devenit astfel minorități ai altor țări. După încheierea pactului de pace după al doilea război mondial, cu schimbări minime, practic au reșezat, respectiv au întărit hotarele hotărâri de la Trianon.

Antipatia față de minorității ale acestor state a fost foarte mare. Economia acestor teritorii care până atunci a fost foarte prosperă, au devenit foarte săracă. În opinia publică a fost evident că economia zonelor sudice, Subotica în secolul al XIX-lea, și etapa secolului al XX-lea, economic și infrastructural a fost la același nivel cu cel al Statelor Unite ale Americii. Astăzi, la începutul secolului al XXI-lea în zonele sudice ale acestor state cu teritorii maghiare numărul drumurilor neasfaltate este mai mare decât a celor asfaltate, iar în domeniul agriculturii foarte rar întâlnim sisteme de irigare însemnate, sistemul de învățământ este depășit, dotarea și serviciile sanitare sunt de nivel scăzut, astfel șansele de vindecare a acestor pacienți sunt mult sub șansele cetățenilor din Statele Unite ale Americii, sau a pacienților din Uniunea Europeană.

Maghiarii de pe teritoriile fostei Jugoslaviei, actuala Serbia, au suferit încercări grele în urma hotărârilor de la Trianon prin: închiderea școlilor, copiii de naționalitate maghiară au fost obligați să învețe în limba sârbă, iar intelectualii, profesorii, preoții, cei cunoscători de carte au fost prizonieri. După consolidarea acestor evenimente de după al doilea război mondial, același lucru s-a repetat din nou în perioada de conducere a lui Tito de către partizanii acestuia, care au executat patruzeci de mii de maghiari după sfârșitul celui de-al doilea război mondial. În perioada titoistă socialistă, numită și democrație falsă, asimilarea minorităților a ajuns punctul culminant. Pentru a te putea realiza, trebuia în totalitate să te adaptezi și să corespunzi normelor impuse de statul slav. Minoritatea maghiară din această zonă de la începuturi a fost contra războiului și impactelor sângeroase care au avut loc după destrămarea Jugoslaviei. Primele contestări contra războiului, ciocnirilor sângeroase au început în ținuturile locuite de minorități, și anume: Senta, Tresnjava, Male Pijace, Kanjiza – localități în care locuitorii de naționalitate maghiară sunt în proporție de mai mult de 80%. Bombardările efectuate de NATO asupra Serbiei, întreaga perioadă a războiului din Kosovo, genocidul, au fost suferite de minorități care de la începuturi au fost contra acestor evenimente, suferind de loviturile cauzate de rachetele și bombardările asupra orașelor Subotica, Palic, Horgos. Nici NATO, nici Comunitatea Europeană nu a despăgubit minoritatea maghiară din aceea zonă, pentru durerile, fiorile trăite în aceea perioadă, și nu numai atât ci și faptul că din data de 1 noiembrie 2003, față de Serbia au introdus diferite presiuni precum și cererea de viză pentru a putea părăsi granițele țării, aceste presiuni sunt obligatorii și pentru minoritatea maghiară.

În zilele actuale se poartă o luptă pentru jefuirea economică a acestor teritorii. Cei care au profitat de pe urmele acestor războaie civile au achiziționat averi însemnate, astfel astăzi ei sunt aceea care achiziționează terenuri agricole însemnate în zona banatului și din împrejurimi, uzine și fabrici.

Bătăile suferite de minorități sunt foarte actuale. Tineri și învârsnici sunt bătuți doar pentru faptul că comunică în limba maghiară. În fiecare oraș din aceste regiuni pe pereți se pot vedea diferite inscripții în limba sârbă cu contextul: „Pedeapsă capitală unguirilor!” Oare va ajunge vreodată democrația în Europa, va fi atâta curaj să privim în față aceste probleme, să recunoaștem greșelile făcute în trecut, să evităm aceste prejudicii, insulte care au fost aduse împotriva maghiarilor în secolul al XX-lea!

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Положај јужнокрајевских / војвођанских Мађара на почетку 21. века

Скоро четрдесетпет године свога живота доживео сам као припадник једне националне мањине, тако да сам на тлу своје домовине нисам само ја прастановник, него моји преци као и преци мојих предака историјски доказано најмање хиљаду година уназад. Ово мањинско постојање је то, што одређује мој ум, ово бивање, које се мучи под двоструком притиском за сада више од осамдесет година. Моји преци и са њима заједно и ја, а преко мене и моја деца смо достигли у такву ситуацију која је последица мировног уговора, која је била закључена после првог светског рата, а ова ситуација нема претходног примера у историји. Мировни уговор у Тријанону, који је био потписан 1920. године од свих побеђених земаља најтрагичније је дирнуо Мађарску: територија земље од 282 хиљада квадратних километара смањена је на 93 хиљаде квадратних километара, број становништва од 18 милиона на 7,6 милиона. На основу одлуке победничких велесила у потпуности мађарске територије су достигле код страних, до тада уопште не постојећих земаља, више од 3 милиона Мађара су принуђена у националну мањину. Ако све ово изражавамо у процентима и упоредимо са Немачком, онда док Немачка изгубила 13 % своје територије, дотле Мађарска 72 %. У виду становништва: губитак Немачке 10 %, Мађарске 64%.

Мировни уговори на крају другог светског рата са минималним променама у главном су рестаурирали или потврдили Тријанонске границе. Са овим одлукама и прецртавањима бивших граница дошло је до егзистенцијалних опасности једне Европске нације, која има своју државности већ од хиљаде година...

Аверзија нових држава према Мађарима била је веома висока у свим земљама. Сви они су хтели одједном да освете своја права и измишљена увреда, која су била нагомилена током векова. Од јужнокрајевских / војвођанских мађара, који су били присаједињени у Југословенску Краљевину, одузета су школа на матерњем језику, територије, на којима је привреда раније цветала, увалене су биле у беду. Опште познато, да Јужни крај Мађарске односно Војводина и његово централно место Суботица на преокрету 19. и 20. века привредно гледано и на територији инфраструктуре била је на истом нивоу као Сједињене Америчке Државе. Данас, на почетку 21. века на јужнокрајевским / војвођанским местима још увек има више путева која нису асфалтизована, него таквих, која јесу, сусрећемо се са уређајима за поливање тек ту и тамо, а ти уређаји су од великог значаја за пољопривреду, школски систем је застарен, а због ниског нивоа здравственог система шансе за здрав живот људи, који ту живе, имају знатно мање, него становништво у Америци или у Европској Унији.

Европа 20. века је дозволила да Мађарска и мађарски народ буде разделена, расцепана. Песник Ђула Ијеш у својој метафори показује Мађарску као кришку хлеба. Ову Кришку Хлеба Мађарску као кора од хлеба пшеничника тако опкољавају Мађари расцепани преко граница. Данашња Мађарска је са собом погранична, не само због тога, што те земље преко хиљаду година припадале Мађарској него и због тога, што и преко граница

живе Мађари. Мађари на обој страни границе. Математичари би могли тачно израчунавати колико милиона Мађара би било више, ако мађарски народ у прошлом веку не би живео разделен, један од другог са границама расцепан. И због те расцепаности не би био у летаргији и да га не би јурио демон потчињености све до данашњег дана.

Од маја 2004. године Европска Унија је проширена са десет нових чланова. Ово проширење доноси са собом низ проблема. За нас Мађаре највећи је проблем то, што Мађарска као члан Европске Уније не значи одједном и за цели мађарски народ чланство у Европској Унији. Шта више, можемо и то казати да мај 2004. године је био нови Тријанон за Мађаре. Иако је Република Словачка заједно са Мађарском постала члан Европске Уније, Румунија тек годинама касније, Хрватска је на некој унијској листи дочекивања, али нити Украјина нити Србија не може да рачуна на то да ће у увидном времену бити на овој листи дочекивања! Одговорни мађарски и европски политичари не смеју дозволити да мађарски народ буде још више раздвојен, да Мађари у Украјини и у Србији буду још више раздвојени од националног тела. Ако ће ипак доћи до тога, асимилационски и миграционски токови који су били присутни и у прошлих осамдесет година ће бити драстично повећани. Материјална разлика између Мађарске у Унији и територија и земаља ван Уније ће бити толико нарашћена, да становници ван Уније бити у ненадокнађеној заоставштву.

Људи на територији Украјине, која се граничи са Мађарском, пре чланства Мађарске у Европској Унији живели су од тога да јефтин украјински бензин и неки потрошни материјал, који се могло у Украјини купити а у Мађарској продати, прошверцовали преко границе и тамо су их продали. Од те паре које су на тај начин зарадили, живело је више десет, а можда чак и више стотина хиљада људи. Пошто Европска Унија не признаје малограничне прелазе, живот ових људи је дошло у опасности. У Украјини путне исправе скоро немогуће набавити, а малограничне пасоше мађарски погранични органи не смеју прихватити због унијских прописа. Ако би неко у будућем ипак дошло некако до путне исправе, његови проблеми ни би одједном били решени: пасош без визе ништа не вреди! Набавка путне исправе и визе под украјинским околностима кошта велике паре. До сада ни један политичар није говорио о томе, каква је та понижавајућа ситуација, ако живи и здрави људи натерани су на то да себе и своју породицу издржавају од шверца са бензином! Да ли је једна држава вредна на то да њени грађанини буду они којима она ни основно право за живот не може да гарантује? (Пре неколико година за време великих поплава једино Мађарска је помагала људима у невољи – украјинска влада ништа им није помагала, чак ни храну није послала несретницима.)

Словачка са својим Мађарима – од којих има око 600 хиљада – је једна од награђених земаља. С тим да је Словачка заједно постала члан Европске Уније са Мађарском, положај Мађара у Словачкој још није решен, исто као није решен нити положај Баска и Ирца у Унији. А о томе би се могло размишљати, чак и би требало, како може бити члан једне демократске уније једна таква земља у којој су на снази закони на основу расне дискриминације!

Наравно мислимо на Бенешове декрете, који су за време бивше Чехословачке кажњавали Мађаре и Немце са колективном кажњом кривичности. Чехословачка више не постоји али Бенешови декрети су још увек на снази и у Чешкој и у Словачкој. Ни у једној ни у другој земљи из Европске Уније нема воље за стављање ван снаге Бенешових декрета. У Словачкој чак размишљају о томе да ће влада кажњавати оне који било шта кажу против декрета. Колико је објективна и непристрана вањска политика Европске Уније, ако неке земље прима у чланове и са законима расне дискриминације, а другима, на пример Мађарској неће ни после скоро сто година давати правду?

Убеђен сам о томе да у животу већине Мађара у Румунији није дошло до знатне промене и после придруживања земље у Унију. Зимус је био код нас у посети отац Чаба Бејте, патрон усамљене деце у Трансилванији. Пре његовог предавања он нам је приказивао један филм о беди у Румунији, о стварности у Румунији. Јер и они су део стварности у Румунији, они који живе на сметиштима, у рушевинама фабрике и у рушевинама градова. Они који у свом животу још никад нису били у топлој соби, који у свом животу још нигде нису били сем својих ћумеза...

Од Мађара на анектираним територијама можда су били Мађари на Јужним крајевима, у Војводини највише потчињени. Мађаре у бившој Југославији односно на територији садашње Србије били су у великом искушењу одмах после одлуке у Тријанону: школа им су била затворена, мађарска деца су била принуђена на то да уче на српском језику, тадашња интелигенција, свештеници, учитељи и писмени људи су били отерани. После другог светског рата Титови партизани су све то поновили, с тим да су они убили чак и више од 40 хиљада невиних Мађара одмах након завршетка рата. Асимилација мађарског народа достигла је на врх за време Титовог социјализма. Ако је неко хтео градити своју каријеру онда тај човек морао се равнати према очекивањима јужнословенске државе све до тога да се добровољно одрекне ог свој матерњи језик и од своје културе.

Највеће губитке, ако не гледамо на изгубљене људе, преживели су Мађари у последњим балканским ратовима. Борбе су вођене само у Хрватској, где је живео мађарско становништво. Због рата у Хрватској из Барање Мађари су побегли у Мађарску, тако није дошло до масовног убијења мађарског народа у ратовима из деведесетих година, међутим ако гледамо број мађарског становништва на Јужном крају, у Војводини и у Барањи, онда људски губици Мађара су значајни. И у ратовима из деведесетих година Мађари су били невинне жртве: они су били резервисти и млади војници на силу одвлечене у рат. Позадина, тј. цивили су доживели последњу децену 20. века под таквим околностима, које људи на западу Европе једноставно не могу нити разумети, нити схватит: инфлација је била тако велика да новац час на час изгубио своју вредност. Месечна зарада становништа вредела је 10 немачких марака, односно пет евра. Рестрикција електричне енергије била је свакодневна, сво до тога да данима само неколико сатова била струја. Требало је чекати данима испред бензинске станице да би неко добио десет литара бензина, а онај који већ у зори није стао у ред испред пекаре, тај није ни добио нити један комад хлеба. Здравствена брига, услуживање у болницама била је скоро

на нивоу нуле, болесник, односно његови рођаци су морали набавити све од завоја и гумене рукавице до енормно скупе лекове, које би могли спасити живот. Шта више: исхрану болесника у болници морала је његова родбина да реши. Мађари у Југославији доживели су све ово вишеструко него Славени, јер њихове резерве биле су знатно мање него резерве Славена, а хуманитарна помоћ иностраних организација стигла је у велеградове у Србији. Чак и камионе са исхраном из Мађарске су терали преко мађарска насеља у српске градове...

Мађари у Јужним крајевима одувек од почетка југословенских ратова били су на ставу колективно против рата. Први пацифички митинзи су били на тлу мађарских насеља: у Сенти, у Трешњевцу, у Малим Пијацама, у Кањижи – сви ови су градови и насеља са мађарском становништвом више од 80 процената. Иако су били невини и против рата на Косову и Мађари су претрпели бомбардирање НАТО-а из 1999. године. Бомбардирани су били Суботица, Палић и Хоргош.

С чим је Европска Унија и НАТО накнађивали Мађаре из Војводине због боли и ужаса? С тим да од 1. новембра 2003. године ако неко жели да путује за Мађарску онда он мора да набави визу. А знамо и то да од 1. јануара 2008. године Мађарска ће бити у Шенгенској зони и ако неко жели за Мађарску онда тај човек мораће имати Шенгенску визу, за коју треба да плати сваки грађанин Србије, између осталих и Мађари! (Морамо рећи и то да постоји и Национална виза за Мађаре из Јужних крајева, али та виза осим тога, да је потпуно бесплатна, везује се за адресу у Мађарској. Зна се да има само веома мали број Мађара таквих који су у стању да имају пребивалиште у Мађарској.) Како је то исцерено лице Европе, која говори о уједињењу и о престанку граница! И какав је то цинизам са стране Европе, која ја крива да милиони Мађара морају живети у иностранству!

Кад сам био студент имао сам срећу да станујем месецима у Немачкој Демократској Републици и имао сам срећу да видим и поделени Берлин. Био сам код Берлинског Зида, на обој страни Зида, односно на источној страни тамо куда човек још смео да приђе. Видео сам војнике са аутоматима, зону са минама и жице са клинама. И видео сам гвоздену завесу, ону праву. Видео сам сусрет светова: видео сам Исток од кога је скоро цела цивилизација одузета, Исток у свом смрдљивом ваздуху и видео сам и красни Запад пливајући у мору светлости. Срео сам девојке после нервног слома, алкохоличарке двадесето-годишњаке у ДДР-у и мирисаве, увек елегантне жене у БРД-у.

Две Немачке су већ опет једна земља. Заједно је то, што треба да буде заједно. Мађарски народ је био подељен и тада и подељен је и сада. А биће још више подељен у „Европи која се уједињује”. Моје место становања је удаљена свега три километара од мађарске границе. Понекад идем до краја села, одатле се види Мађарска. Гвоздена завеса је већ постављена између Мађарске и мог родног краја. Она права која је у оно време стајала између две Немачке, која је одвојила те две Немачке. Европа срести? – Код нас баш обрнуто: она ће сада бити право раздвојена. Ми Мађари на Јужним крајевима бићемо потпуно изоловани не само од Европе него и од Мађарске и од нације. У току од сто године већ други пут, у току од сто године већ по други пут захваљујући оној Европи која је тако поносна на своју слободу и демократију.

У мом кратком извештају морам још говорити о привредној експлоатацији Мађара у Војводини и о свакодневној претњи и узнемиравању.

Привредна експлоатација Јужних крајева од Тријанона до данашњег дана десило се ко зна већ колико пута. Из северних крајева Бачке нова буржоазија откупује успешне фабрике и фирме и све машине из те фабрике однесу у централну и јужну Србију. Радницима не дају отказ, то ураде они сами, јер није могуће да путују више стотина километара дневно. Поред индустрије нова буржоазија добије за себе и плодно земљиште. Више десетина хиљада хектара од земљишта у Бачкој и у Банату је већ у рукама српских богаташа. А зашто Мађари не купују фабрике и земљишта? Питање је прозодично – једноставно због тога не, јер они немају пара за то.

Истина да атроцитета против Мађара у последњим годинама има нешто мање, али то је и дан данас свакодневни случај у Јужним крајевима, то јест у Војводини. Баш у овим данима се могло читати у новинама о случају у Бачко Петровом Селу, где српски младићи натерали су мађарска деца да у њиховом присуству певају српска песма, клекнући моле њих да их не дирну, а кад год су то сажелили чак и потукли Мађаре. И то је један једини пример од мноштва таквих примера, када српски младићи само због тога туку мађарску омладину, зато што су они Мађари, зато што, на пример међусобно говоре на мађарском. Можда нема ни једно место у Војводини где не би се могло читати на зидовима: „Смрт Мађарима!“... И могуће је и то да бесна српска маса свој бес над губитком Косова хоће да се искали на Мађарима. Надајмо се да ће бити европска политичка моћ која ће спречити један мађарски Вуковар или мађарску Сребреницу!

У Мађарској и у мађарском народу у 20. веку чак и два пута била толика снага и храброст да се успротиви великом тирану, Совјетском Савезу. Први пут у 1956. давајући пример свим земљама и народима у совјетском лагеру, а други пут у години 1989. када је Мађарска на мађарско-аустријској граници срушила гвоздену завесу и отворила гранични прелаз за Немце, који су масовно побегли из ДДР-а. Да ли ће икада Европа бити толико храбра да се супростави својој историји и да се увиди своју фаталну грешку коју је извршио против мађарског народа?

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Postavenie Maďarov vo Vojvodine v prvých rokoch XXI. storočia

Trianonská mierová zmluva podpísaná v roku 1920 spomedzi porazených štátov postihla najtragickejšie Maďarsko: jeho územie sa z 282 tisíc štvorcových kilometrov zmenšilo na 93 tisíc štvorcových kilometrov, počet obyvateľov z 18 miliónov poklesol na 7,6 milióna. V dôsledku rozhodnutia víťazných veľmocí sa čisto maďarské územia dostali do cudzích, dovtedy neexistujúcich štátov, viac než 3 milióny Maďarov sa ocitli v menšinovom postavení.

Mierové zmluvy, ktoré ukončili druhú svetovú vojnu s minimálnymi zmenami prakticky obnovili, resp. potvrdili trianonske hranice.

Nesympatie nástupníckych štátov voči Maďarom na ich území boli všade silné. Územia, ktoré dovtedy disponovali rozkvitajúcim hospodárstvom boli vrhnuté do

biedy. Je všeobecne známe, že Vojvodina a jej centrum Subotica bola na prelome XIX. a XX. storočia z hľadiska vyspelosti hospodárstva a infraštruktúry na rovnakej úrovni so Spojenými štátmi americkými. Dnes, na začiatku XXI. storočia je vo vojvodinských osadách viacej neasfaltových ciest ako asfaltových, so zavlažovacími systémami, ktoré majú pre poľnohospodárstvo tak veľký význam sa stretáme iba ojedinele, školský systém je zastaralý a v dôsledku nízkej úrovne zdravotníckej starostlivosti šance tunajšieho obyvateľstva na prežitie ďaleko zaostávajú za Spojenými štátmi americkými alebo Európskej únie.

Maďarov, žijúcich na území bývalej Juhoslávie, súčasného Srbska po trianonskom rozhodnutí postihli vážne utrpenia: ich školy boli zatvorené, maďarské deti boli nútené, aby sa učili po srbsky, vrstvu vtedajšej inteligencie, učiteľov, kňazov a pisateľov vyhnali. Po druhej svetovej vojne voči čiastočne už konsolidovanej vojvodinskej maďarskej menšine takisto opäť vystúpili Titovi partizáni s tým, že oni tesne po ukončení vojny aj zavraždili štyridsať tisíc nevinných Maďarov. V titoistickej kvázideomkracii asimilácia Maďarov dosiahla svoj vrchol. Keď chcel niekto uplatniť, vo všetkom sa musel podriaďovať očakávaniam juhoslovanského štátu.

Maďari vo Vojvodine od začiatku juhoslovanských vojen posledného obdobia zaujali kolektívne protivojnové stanovisko. Aj prvé protivojnové hnutia sa viažu k osadám, ktoré sú obývané Maďarmi: Senta, Trešnjevac, Kanjiža – sú obce a mestá, v ktorých tvoria Maďari 80 percent obyvateľstva. Počas bombardovania Srbska NATO-m v roku 1999 trpeli aj nevinní Maďari, ktorí od začiatku odsudzovali ojnú v Kosove a genocídu: raketové útoky postihli Suboticu, Palič a Horgoš.

Ani NATO ani Európska únia neodškodnila Maďarov vo Vojvodine za utrpenia a hrôzy vojny. Ba čo viac: povinný vízový režim platný od 1. novembra 2003 pre Srbsko postihuje aj ich.

V súčasnosti prebieha vyrabovanie hospodárstva Vojvodiny. Srbskí priekupníci, ktorí zbohatli počas vojny vykupujú úrodné pôdy v Báčke a Banáte rovnako ako aj závody, továrne.

Fyzické útoky proti Maďarom sa vo Vojvodine stali súčasťou všedných dní. Mladých ľudí maďarskej národnosti ako aj starších obťažujú verbálne a fyzicky iba preto, lebo hovoria po Maďarsky. Snáď nie je ani jedno mesto v celej Vojvodine, kde by nebolo čitateľné na stenách (po srbsky): „Smrť na Maďarov!“ Bude mať niekedy dostatočnú odvahu slobodná a demokratická Európa, aby sa pozrela do seba a uznala svoj fatálny omyl, ktorého sa dopustila v XX. storočí voči Maďarom?

Položaj Maďarov v južni pokrajini v prvih letih 21. stoletja

Mírovni sporazum, ki je bil podpisan leta 1920 v Trianonu, je med državami, ki so vojno izgubile najbolj tragično prizadel Maďarsko: območje 282 000 kvadratnih kilometrov je ta sporazum zmanjšal na 93 kvadratnih kilometrov, število prebivalstva pa iz 18 milijonov na 7,6 milijonov. Po odločitvi zmagovalnih velesil so maďarske pokrajine prešle v roke tujih držav, ki prej niso niti obstajale, več kot 3 000 000 Maďarov je bilo prisiljeno v manjšinski položaj.

Mírovni sporazumi, ki so zaključili drugo svetovno vojno, čeprav z minimalnimi spremembami, so dejansko nanovo vzpostavili, oziroma okrepili trianonske meje.

Nevšečnost držav potomk do Madžarov, ki so jim bili predani, je bila izredno močna. Območja, ki so imela do takrat razvito gospodarstvo, so spravili v revščino. Vsem je znano, da je Južna pokrajina, in njeno središče Subotica (Szabadka), bila ob prelomu 19. in 20. stoletja glede infrastrukture in gospodarstva na istem nivoju razvoja kot takratne Združene države Amerike. Sedaj, na začetku 21. stoletja, pa je še na naseljih Južne pokrajine več zemeljskih poti kot asfaltiranih cest, redkokdaj lahko srečamo namakalne sisteme, ki so glede kmetijstva zelo pomembni. Šolski sistem je zastarel, zaradi nizkega nivoja zdravstvene oskrbe so možnosti za življenje tukaj živečih ljudi daleč manjše kot ljudi, ki živijo v Združenih državah Amerike ali v Evropski uniji.

Madžare, ki živijo na območju nekdanje Jugoslavije, sedanje Srbije, so takoj po odločitvi v Trianonu zadele hude težave: njihove šole so zaprli, madžarske otroke so prisili k temu, da se učijo v srbsčini, takratni intelektualci, učitelji, župniki, pismeni ljudje so bili pregnani. Po drugi svetovni vojni so z nekako že konsolidiranimi Madžari storili isto še enkrat Titovi partizani, s tem, da so ob koncu vojne usmrtili 40 000 nedolžnih Madžarov. V lažni demokraciji Titovega socializma je asimilacija Madžarov dosegla vrh. Če bi se kdo rad uveljavil, se je moral v vsem prilagoditi pričakovanjem južno-slovanske države.

Madžari Južne pokrajine se je od začetka zadnjih južno-slovanskih vojna kolektivno zavzel proti vojni. Prva protivojna gibanja je lahko povezati z naselji, kjer živijo Madžari: Senta (Zenta), Trešnjevac (Oromhegyes), Male Pijace (Kispiac), Kanjiža (Magyarkanizsa), - mesta, vasi z več kot 80% Madžari. Leta 1999, ko je NATO bombardiralo Srbijo, so bili Madžari Južne pokrajine – nedolžni, ki so obsodili kosovsko vojno in genocid – tudi prizadeti: rakete so padale na Subotico (Szabadka), Palič (Palics), Horgoš (Horgos).

Niti NATO niti Evropska unija ni odškodovala Madžare Južne pokrajine zaradi pretrpelih bolečin in grozot. Še več: od 1. novembra 2003 so prizadeti zaradi vizumske prisile, ki je veljavna za celotno Srbijo.

Dandanes poteka gospodarsko oropanje Južne pokrajine. Srbski vojni dobičkarji, ki so si v zadnjih južno-slovanskih vojnah pridobili ogromno premoženje, nakupujejo rodovitne zemlje Bačke in Banata, ter obrate in tovarne.

Pretepanje Madžarov je v Južni pokrajini vsakodnevno. Madžarske mlade in starejše ljudi nadlegujejo fizično in verbalni zgolj zato, ker govorijo madžarsko. Mogoče ni nobenega mesta na Južni pokrajini, kjer ne bi bilo napisano na stenah »Smrt Madžarom!« (v srbsčini).

Ali bo kdaj dovolj poguma v svobodni in demokratični Evropi, da se sooči sama s seboj in prizna svojo usodno pomoto, ki jo je storila proti Madžarom v 20. stoletju?

Egy lehetséges kisebbségmegtartó stratégia Erdély elcsatolása után

A társadalom- és gazdaságpolitikai programalkotó Venczel József

Hogy miért is indokolt Venczel József munkásságával foglalkozni előadássorozatokunk részeként, elég talán Nagy Géza méltatását idéznünk: „A szerző a harmincas években kibontakozó, s a 40-es évek elején kiteljesedést ígérő erdélyi magyar társadalomkutatás elméletileg, gyakorlatilag legképzettebb szaktudósa, akinek munkásságában szerencsésen ötvöződtek az egyetemes és a magyar társadalomtudomány, az Erdélyi Fiatalok körül, s majd attól függetlenül meginduló romániai magyar társadalomkutatás és az ezt megtermékenyítő, előrelendítő, a D. Gusti professzor nevéhez és munkásságához fűződő román monografikus szociológia eredményei és tanulságai”¹ Egy másik mérvadó vélemény – Szabó T. Attila nyelvész akadémikusé – szerint „jóllehet a lehetőségek között a jogi tanulmányok folytatására kényszerült, mind hovatovább a közéleti forgolódás terére sodródó gondolkodó fő – a kisebbségi élet gazdasági, társadalmi és politikai kérdéseivel foglalkozva – mindinkább annak belátására kényszerült, hogy életünkben elsőrendű fontosságú a társadalomnak, a szociális szerkezetnek pontos megismerése és a megismerés nyomán kialakuló valós képnek a megrajzolása.”² A következőkben ehányatott sorsú tudós – aki többek között 1945–47 között a Bolyai Tudományegyetem egyik alapítója, egyben statisztika professzora volt – életútjának elsősorban társadalmi-gazdasági vonatkozásait szeretnénk összefoglalni.

A falukutató

Venczel már az érettségit követő könyvtárosi, majd folyóirat technikai szerkesztői ténykedése idején aktívan bekapcsolódott a kolozsvári ifjúság falutanulmányozó mozgalmába. Előbb a regöcserkészlet, utóbb az Erdélyi Fiatalok c. folyóirat köré csoportosuló ifjak néprajzi-szociális tényfeltáró munkájának résztvevője és népszerűsítője lett. Belépve a mozgalom falu-szemináriumába, annak titkáráként a falu-kérdés tudományos tanulmányozásában jelöli meg a közösség célját, amely „arra törekszik, hogy tudományos anyagot, eszközöket és szempontokat adjon az erdélyi magyar intelligencia jövendő munkásainak a falvak gazdasági, szociális és kulturális problémáinak megoldására. A f(alu)-sz(eminárium) alapja az a meggyöződés, hogy az erdélyi magyarság életének legdöntőbb kérdése a magyar falu, amelyért elsősorban a magyar intelligencia felelős.”³ A falu-szeminárium színvonalas előadásokat szervezett Nyirő József, Csűry Bálint, Kós Károly, Mikó Imre és mások részvételével, kiskönyvtár-sorozatot indított, pályázatokat írt ki, majd Venczelék „Hogyan tanulmányozzam a falu életét?” címmel szociológiai kérdőívet szerkesztettek. Nyaranta gyűjtő-kutató munkát végeztek Kolozsborsán,

¹ Nagy Géza: Újabb intés az önismeretre = Igazság (Kolozsvár), 1980. okt. 26.

² Szabó T. Attila: Egy kutató a népi önismeret útján. In: Tallózás a múltban. Bukarest, 1985. 475-476.

³ Venczel József: Az „Erdélyi Fiatalok” falu-szeminárium. (Egy évi munka távlati képe.) = Erdélyi Fiatalok, 1932. 5-6.

Maros és Udvarhely megyében, az Erdélyi Fiatalok Falu Füzetei pedig máig fontos dokumentumai a szemináriumban folyt pezsgő életnek.

Venczel József az Erdélyi Fiatalok körében, majd a katolikus egyetemi mozgalomban s a Hitel c. nemzetpolitikai szemle szerkesztőjeként, utóbb kutatásvezetőként azt a Dimitrie Gusti által is vallott felfogást képviselte, miszerint lehetséges a társadalmi valóság egészének monografikus szociológiai feltárása. Ez a feladat szerinte a népből származó értelmiségre várt, amely továbbá hivatott a nép gazdasági és kulturális felemelésére („népszolgálat”, „faluvezetés”), valamint az új követelményeknek megfelelő, felnövekvő nemzedékek kiképzésére. Úgy gondolta, hogy a tudásvizonyok terén bekövetkezett változás közvetett úton kihat a gazdasági szférára is: csökken az adott gazdaságszerkezet törvényeinek és erőinek való kiszolgáltatottság foka, reformeri alapon lehetővé válik a gazdasági nyomor fokozatos felszámolása.⁴ A bukaresti professzor – mint ismeretes – monografikus szociológiáját három egymást kiegészítő elemből alkotta meg: a társadalmi életmegnyilvánulások (szellemi és gazdasági élet, jog, erkölcs, politika, közigazgatás), az ún. kerettényezők (kozmológiai-tájbeli, élettani, történeti és lélektani keret), végül a vizsgált társadalmi egység szerkezete (közösségek, intézmények, csoportok), valamint a benne zajló folyamatok.⁵ A Gusti-féle módszer multi- és interdiszciplináris munkamegosztásra épült, amelyben – a statisztikától az etnográfiaiig, az orvostudománytól a közgazdaságtanig – a legkülönbözőbb tudományágak szakemberei vettek részt, és a falu minden jelenségét sokféle szempontból, folyamatosan és közösen értékelték. A metódus a valóságegész nem darabolta szét az egyes tudományszakok szempontjai, igényei szerint, hanem azt a kialakult összefüggérendszer egészében szemlélte és szemléltette.⁶ Venczel nem csupán alkalmazta Gusti módszertanát, hanem az erdélyi magyar viszonyokra alkalmazta, s alkotó módon tovább is fejlesztette azt. Így amíg mestere a kerettényezőket elszigetelt, párhuzamos és egyenrangú megnyilvánulásoknak tekintette, a magyar szakember azok szoros kapcsolódására, sőt utóbb hierarchiájára is rámutatott.

A falumunka Venczel értelmezésében három munkakör egymásra épülését jelentette, nevezetesen a falukutatást (vagyis a nép helyzetének és értékvilágának tudományos felmérését), a falusi munkaszolgálatot (vagyis javító, módosító beavatkozást a falu életébe, az „agrársettlemment” szellemi-fizikai eszközeivel), végül az értelmiségnevelést, a faluvezetésre való alkalmassá tételt, amit az angolszász szakirodalom „leadership” néven emleget.⁷ E feladatkörök közül kiemelt szerepet szán az értelmiségnevelésnek, amellyel számos programadó írásában foglalkozik. Az eddigiekből következő modellt alkotott, miszerint nemzetiségének csak két életképes társadalmi rétege van: a dolgozó nép és az értelmiség. Az előbbi kategóriába sorolta a földműveseket, az iparos, a kiskereskedő és a munkás tömegeket. Az értelmiség – amely a szükségesnek ítélt mobilitás révén folyamatos utánpótlást

⁴ Berényi Viktor - Gál Balázs: „Erdélynek változása” (1931-1940). Kisebbségi társadalompolitika Venczel József értelmezésében = Harmadkor (Szeged), 1985. 3. 13.

⁵ Gusti, Dimitrie: Sociologia monografica, stiinta a realitatii sociale = Sociologia militans, Bucuresti, 1935, 42-49.

⁶ Tárkány Szűcs Ernő: Venczel József, Az önismeret útján = Hungarológiai Értesítő, 1982. 1-4. 359.

⁷ Ld. erről bővebben Venczel József: A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom c. tanulmányát. In: Az önismeret útján. Bukarest, 1980, 53-73.

nyerne a dolgozók rétegéből, így állandó változásban lévő szerkezeti elem – hivatott a népvezetésre. Mindezt azért, hogy a néppel egybeforrva, műveltségét népi alapokra helyezve, folyamatosan fejlessze, s a kisebbségi érdekeket képviselje a népszolgálat jegyében. Ahogy két korábbi elemzője megállapítja: „Ezek szerint a társadalom tagozódási elve a konszenzuson alapuló, osztálytársadalmi célt szolgáló munkamegosztás. A hivatástudat-elv elmélyítését csak akkor látta megvalósíthatónak, ha a közösség tagjai számára a munka nem kizárólag a megélhetés eszközeként, hanem társadalmi hivatásként jelenik meg, mint a közösségnek nyújtandó szolgálat.”⁸

Szót kell ejtenünk a kor legnagyobb táj- és népkutatásáról, az 1940-ben indult bálványosváráljai falutanulmányozó munkatáborról. A Kolozsvári Magyar Diákok Szövetségének társadalomtudományi és néprajzi munkaközössége szervezte vizsgálat előkészítése Daday Loránd, Kovács Imre és Erdei Ferenc ösztönzésére olyan szaktekintélyek vezetésével zajlott, mint Venczel József, Makkai László, Szabó T. Attila, Schneller Károly és Kovács László. Az 1941. júliusában elkezdődött táborozáson harminchárom jogász, orvos, közgazdász, tanárjelölt, teológus és agrárszakember vett részt. Először próbafelvételt végeztek, pontosították a kutatás módszertanát, majd megkezdtek egy szisztematikus anyaggyűjtést. A következő télen néprajzi és jogi szempontú terepmunkát végeztek csoportmunkában, a nyári kiállítás a háborús események miatt elmaradt. 1943 tavaszán egy közgazdászokból álló, homogén csapat gyűjtötte a családok mezőgazdasági üzemi adatait, nyáron pedig egyhónapos táborozás következett, ismét komplex módszerrel. Ezúttal ismét számos szakág képviselője a még hiányzó társadalmi, gazdasági, néprajzi és nép-egészségügyi adatok pótlását tűzte ki célul. Ugyanezen év őszén a Farkas utcai Mátyás Király Diákházban „váráljai szobát” rendeztek be, amely a hatalmas anyag: sok ezer cédula, térképek, fotók, néprajzi vázlatok, fonográfhangok feldolgozásának a korábbinál jobb körülményeket biztosított. Az ezt követő télen – a budapesti expozíció mintájára – táj- és népkutató kiállítást szerveztek Kolozsvárott, amely a szociális igazságtalanságokat feltáró volta miatt kormányzati ingerültséget váltott ki. A körülmények okán torzóban maradt váráljai vizsgálatot a korabeli Magyarországon zajlott, legnagyobb reményekre jogosító empirikus társadalomkutatási tervként értékelte a tudománytörténet.⁹

Venczel egyéni vizsgálataiban során hangsúlyt fektetett a családi gazdaságok hozamkérdésére. Ahogy Csíkdánfalva példáján rámutatott, tanulmányozni szükséges úgy az általános gazdasági viszonyokon belül a birtokmegosztás és a munkaviszonyok összefüggését, mint az egyes családok viszonylatában ugyanezt.¹⁰

Életpályája végén – két évtizedes kényszerszünet után – a 60-as évek végén a Babes-Bolyai Tudományegyetem szociológiai tanszékén a csáki- és székelyfalukutatás rendszerezését végezhetette s szervezhette a további terepmunkát. A Szilágy megyei

⁸ Berényi-Gál, i. m., 21.

⁹ Ld. erről Venczel József: A falukutatás módszerének vázlata. In: A falumunka útján. Székelyudvarhely - Budapest, 1993, 30-56. és Székely András Bertalan: A falukutató Venczel József. In: ugyanott, 194-197.

¹⁰ Venczel József: Az önismeret útja. In: Az önismeret útján, i. m. 85-92.

község mobilitás-vizsgálata során továbbfejlesztette a paraszti genealógia módszertanát.¹¹

Reformpolitika – gazdaságpolitika

Mint a bevezetőben utaltunk rá, Venczel József a két erdélyi Hitel c. folyóirat vezető ideológusa volt. Széchenyi társadalomelméletében felfedezi az önismereti indíttatású, aktív jelleg időállóságát, amely „a kérlelhetetlen önkritika bátor megalkotásával jut el a társadalmi változások, a reform gondolatáig, következésképpen száz év múltán is időszerűen tanulságos a társadalmi mozgások, változások irányának kutatásában.”¹² Venczel az erdélyi magyarság sorsát megjobbító reformpolitika tudományos, empirikusan verifikált megalapozásán dolgozott, elődei előre megkonstruált elképzelésein túllépve, a valóságismeret középpontba állításával. Korának legmaradandóbb értékű társadalomtudományi folyóirata hasábjain adta közre 1935–44 között átfogó gazdasági, szociális, oktatási és közművelődési reformprogramját, melynek egyik alappillére a korábban vázolt falumunkára való kiképzés a közép- meg felsőoktatási intézményekben s a nép főiskolákon.

Ahogy a folyóirat sajtótörténésze megállapítja, „hasábjain a szellemi terület teljes átfogására törekedtek. A kisebbségpolitikai és hungarológiai tanulmányok mellett domináns szerep jutott a konkrét tényfeltáró szociológiának, a társadalomstatisztika legfontosabb területeinek (népmozgalom, táplálkozás, szövetkezeti és népegészségügy stb. ...). Ugyanakkor helyet kaptak a kisebbségi magyar gazdaságpolitika, agrárpolitika, művelődéspolitikai kérdései is.”¹³

Venczel és társai – felismervén, hogy a szervezett kisebbségi népközösség törekvései nem feltétlenül esnek egybe a többségi társadaloméival – öncélú magyar kisebbségi gazdaságpolitika kialakításában gondolkodott. A népközösség gazdasági helyzetének felmérése, az erők számbavétele, a lehetőségek felkutatása és követése – számukra jövőt mentő vagy vesztő sorskérdés. Miután a korabeli Erdély magyarságának nyolctizede kisemberekből – földművelőkből, munkásokból, kisiparosokból – állt, a szervezkedés természetszerűleg célozta meg ezen szociális csoportokat. Ahogy a Hitel egyik tanulmányírója rámutat, „gazdasági erőink és lehetőségeink majdnem kizárólagosan a mezőgazdaságban találhatók fel, gazdaságpolitikánknak tehát első vonalban a mezőgazdálkodás fejlesztésére, jövedelmezőségének fokozására és intézményeinek megerősítésére kell irányulnia (...) Ápolnunk és erősíteniünk kell a gazdasági összefüggésben megnyilvánuló nemzeti szolidaritást, törekednünk kell a kölcsönös segítség és egymás támogatása elvének maradéktalan megvalósítására gazdasági életünkben.”¹⁴

¹¹ Ld. erről Venczel József: A csákgorbbói kutatás köréből és Demográfiai gondok a társadalomkutatásban c. írásait. In: Az önismeret útján, i. m., 148-158. és 159-165.

¹² Benkő Samu: Széchenyi István közjóra törekvése. In: Őrszavak. Bukarest, 1984, 233-234.

¹³ Záhony Éva: Bevezető tanulmány. In: Hitel, Kolozsvár 1935-1944. I. kötet, Budapest, 1991, 46. Ld. még ugyanitt Petrovay Tibor, Vita Sándor, Parajdi Incze Lajos és Venczel József tanulmányait a 183-255. oldalakon.

¹⁴ Petrovay Tibor: Kisebbségi magyar gazdaságpolitika. In: Hitel, Kolozsvár 1935-1944, i. m. 188. és 198.

A gyakorlatba átültetés szerveként létrehozták a Magyar Népközség alosztályaként a Gazdasági Tanácsot, amely irányelveket és munkatervet megszabni, a gazdasági szervezetek közötti munkamegosztáson alapuló összhangot megteremteni volt hivatott. Feladataik számbavételekor ügyeltek a „hol, mit és hogyan termelni?” kérdésre, a székelyföldi elvándorlás okainak vizsgálatára, az egyes vidékek termelési és fogyasztási viszonyainak tanulmányozására, a szövetkezetek és a közvetítő kereskedelem viszonyaira, az ingó és ingatlan nemzeti vagy felföldképezésére, az értékesítés és a szakképzés teendőire.¹⁵

Venczel és a földkérdés

Amint az eddigiekből kiderülhetett, Venczel József elméleti és gyakorlati munkásságában a föld és az ember elválaszthatatlan egységet alkot. Szűkebb pátriája, a Székelyföld sorskérdéseit vizsgálva eljutott a terület évszázados kivándorlási folyamatának eddig nem észlelt okához, a túlnépesültséghez. Megállapítja, hogy hat évtized alatt az ott élők egynegyedét veszítettük el, részben az Amerikába, másrészt a román Ókirályságba irányuló migráció következtében. Bevezeti az álló és mozgó népelesleg fogalmának megkülönböztetését, továbbá az agrársűrűségi mutatószám művelési ágak és eltartó képesség szerinti korrekcióját. Nemzetpolitikailag máig időszerű, stratégiai megállapításokat tesz a székelység megtartása érdekében: eddigi lakóterületük közelében, a Kisküküllő és a Maros völgyében, továbbá a déli Mezőségen telepítené le a Székelyföld által el nem tartható népet.¹⁶

Venczel agrárgazdasági munkásságában kiemelkedő szerepet játszik a két világháború közötti román földbirtokreform diszkriminatív voltának egzakt eszközökkel való bizonyítása. Kiinduló helyzetként megállapítja, hogy „Erdélyben az utolsó évszázadok folyamán, az 1914–18. évi világháború idejéig olyan földbirtokpolitikai változások mentek végbe, amelyeknek következtében a különböző birtoktípusok egészséges összhangja alakult ki, s a birtokok nemzetiségi megoszlásában is megvalósult az egyensúly (...) az erdélyi földreformot elvégezte maga a történelem – egyfelől az 1848. évi jobbágyfelszabadítással és földosztással, másfelől azzal a tágkeblű földbirtokpolitikai liberalizmussal, amely nemcsak megengedte, de egyenesen elősegítette a bármilyen nemzetiségű szorgalmas vagy pénzzel ellátott mezőgazda földszerzését és terjeszkedését.”¹⁷

A háború utáni román földreform Venczel olvasatában, a fenti társadalmi és gazdasági tényeket figyelmen kívül hagyva, arra a téves és irányzatos állításra épült, hogy Erdélyben azodáig rendi feudalizmus uralkodott, amely proletár-sorsba taszította a románságot, megakadályozván annak természetes fejlődését és terjeszkedését. Az 1921. évi agrártörvénnyel kisajátítást rendelt el, aminek alapján négy év alatt Erdélyben, a kelet-magyarországi és bánági részekben összesen 2 494 585 katasztrális holdat vettek el addigi tulajdonosaitól, amely a későbbiekben még több mint félmillió kh-dal nőtt. A motiváló erőt a tudós a politikai és nemzeti elfogultságban jelöli meg, amely a mintagazdaság-jellegű középirtoktól a kisebb irtokon

¹⁵ Vita Sándor: Gazdaságpolitikánk lehetőségei. In: Hitel, Kolozsvár 1935-1944, i. m. 212-216.

¹⁶ Venczel József: A székely kérdés lényege. In: A falumunka útján, i. m. 89-96. és Venczel József: A székely népelesleg. In: Erdélyi föld - erdélyi társadalom. Budapest, 1988, 108-122.

¹⁷ Venczel József: Erdély és az erdélyi román földreform. In: A falumunka útján, i. m., 107.

át a községi vagyonokig és a közbirtokosságig, az egyházi és alapítványi birtokokig semmit sem kímélt, ami a századok során szerzés és adományozás címén, magyar kézen volt. Állítását alátámasztandó, példaként hozza föl, hogy a négy római katolikus és a négy protestáns püspökség összes vagyonának 84 %-át veszítette el. A reform által érintett terület kétharmad részéről elmondható az is, hogy arra törekedett, a közbirtokok új csoportosítását a román ajkú lakosság javára valósítsa meg, és pedig közlegelők meg erdők létesítésével, valamint intézmények és magánosok között kiosztott „rezerva” és bérlet címén.¹⁸

Gazdagon adatolt bizonyítás után rámutat arra, miszerint „hátrány nemcsak abban érte a magyarságot, hogy a földreform következtében társadalmi alkata a románsághoz viszonyítva még aránytalanabb lett, mint volt, hanem főként abban, hogy a románság messze arányszámán felül jutott földbirtokokhoz (...) A tények logikájának nincs szerepe az erdélyi román földreformban; itt csak az elvek és szenvedélyek logikája érvényesült:

az erdélyi magyar kultúra fejlettebb, mint a román,

ez a kultúrfölény román nemzeti szempontból veszedelmes,

elő kell segíteni tehát a nivellálódást,

de a nivellálódás csak abban az esetben remélhető, ha az erdélyi magyar kultúra elveszti anyagi alapjait,

tehát oda kell hatni, hogy az erdélyi magyarság elszegényedjék.”¹⁹

Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület – amelyben a Venczel által betöltött szerepről még szólnunk – 30 fős munkaközössége élén dolgozta föl a román földreform nemzetiségi kihatásait. A már idézett tanulmány mellett önálló kötetben²⁰ is közzétette a földbirtokreform elemzésének eredményét, könyvét az erdélyi magyar agrártársadalom története egyik kulcsművének tekintik. Imreh István így értékeli a kutatómunka jelentőségét: „A földreform teljes román és magyar szakirodalmát összegyűjtötte és feldolgozta, számba vette a kérdés jogtörténeti körülményeit és viszonyait, feldolgozta az [1940-es] impériumváltozással kutathatóvá vált nagy adatgyűjtés, az Erdélyrészi Földreform Tanulmányi Bizottságának adatgyűjteményét, összevetette a különböző román és magyar statisztikákat, s kvantifikálta az utólagos adatgyűjtés számszerűsíthető adatait is, bázist teremtve ezzel a földreform valószínű következményeinek fölméréséhez. Munkája (...) a földreform eredményeit nyomozva megadja az agrártársadalom létalapját jelentő új birtokviszonyok rajzát (...) a magyarság viszonyait ismételten összevetette a romániai viszonyokkal – munkája tehát bizonyos értelemben komparatistikai munka is.”²¹

1945 februárjában – Észak-Erdély jövőbeni sorsát illetően még többesélyes helyzetben – eredeti földbirtokreform-javaslatlall áll elő, a földművelés érdekeinek s a demokrácia alapelveinek figyelembe vételével. Szerves építkezést és valóban demokratikus berendezkedést feltételezve, az erdő- és legelő-közbirtokosságokat, a vármegyei, városi, községi, egyházi, alapítványi birtokokat, kertészeti és szőlészeti területeket nem sajátította volna ki. Csak földműveseknek osztott volna földet családai önfenntartásra, kizárván ezzel a nyereszkeskedési céllal jelentkezőket. A háborús

¹⁸ Venczel: Erdély és az erdélyi román földreform, i. m., 107-112.

¹⁹ Venczel: Erdély és az erdélyi román földreform, i. m., 117-119.

²⁰ Az erdélyi román földbirtokreform. Kolozsvár, 1942.

²¹ Imreh István: Előljáróban. In: Változó valóság. Bukarest, 1978, 13.

bűnösöket, a fasiszta uralmak idején előnyben részesülteket, a köz- és magánintézmények alkalmazottait, valamint az egyházakat nem kívánta földhöz (utóbbiakat újabb birtokokhoz) juttatni. Gazdaságpolitikai célkitűzéseinek tengelyében a nagybirtokok helyett életképes családi kisbirtokok létesítése állt, amely társadalompolitikailag viszont az agrárnépesség célszerűbb földrajzi elhelyezkedését, a népesség egyes rétegeinek önállósítását s a mezőgazdasági munkaerő intenzívebb felhasználását igyekezett volna megoldani. Szorgalmazta a gazdák önkéntes szövetkezetbe tömörülését, valamint a juttatásban részesülők méltányos nemzetiségi megoszlását.²²

Szerepe a gazdasági önszerveződésben; következmények

Venczel József – több vállalt hivatása és megbízatása mellett – 1938–1945 között az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület statisztikai és birtokpolitikai ügyosztályvezetőjeként is dolgozott. Mit is jelentett az EMGE az erdélyi magyarságnak?

Népi szervezet, érdekvédelmi gazdatömörülés és falunevelő mozgalom volt egyidejűleg, az erdélyi mezőgazdaság szaktestülete. Akkoriban már évszázados múltra tekinthetett vissza, amely Trianon után az egész ország legnagyobb gazdasági testületének számított. Ahogy egy a 40-es évek elején, a Hitel-ben megjelent írás utal rá, az EMGE „hivatásrendi nézőpontból tekint a magyar mezőgazdasági termelés alaptényezőit jelentő birtokcsoportokra; foglalkozást lát bennük s ezért szervezi és szervezheti egy szinten, egy táborba; érdekeket lát, a magyar gazda érdekeit, amelyek elsőrendű nemzeti érdekek s minden védelmet megérdemelnek. Az egyes birtokcsoportok – a kisgazdán át le a törpebirtokosig, az egyholdas, kéttehenes magyarig – megkapják mind benne, amire szükségük van; amióta Szász Pál szélesre tárta az EMGE kapuit, a kisgazdák özönnel nyomultak be a szervezetbe, s ma a nép sajátjának tudja az egészet és jogosan, hiszen maga alkotja, megtalálja benne érdekeinek védelmét, fejlődésének szellemi és anyagi feltételeit. Európa még a gondolatig sem jutott el a testületi államszervezésben, amikor nálunk, az EMGE-ben, már a legszélesebb hivatásszervezet, a legáltalánosabb magyar foglalkozást folytató erdélyi emberek tömörülete készen állott.”²³

Nos, Szász Pál, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület kilencedik elnöke, elismert közigazdász, ügyvéd és földbirtokos volt, akinek vezetése alatt a szervezet gazdasági tanfolyamokat szervezett a magyar falvakban, kiváló fajállatokat, a földműveléshez nélkülözhetetlen, korszerű gépeket hozatott be külföldről. Az EMGE taglétszáma akkoriban meghaladta a 200 ezret.²⁴ Venczel, már a Teleki Intézet tanáraként, a magyar egyetem statisztika professzoraként – mint korábban szóltunk róla – a szervezetben mint szakbizottsági elnök, a földreform hatásait föltáró munkacsoportot fogta össze, majd tette közzé vizsgálódásuk eredményeit.

Az erdélyi magyarság e két vezetője - másokkal egyetemben – szívén viselte népe sorsának alakulását. Történelmi időkben különösen tudták, hogy cselekedniük

²² Földbirtokreform-javaslat. In: A falumunka útján, i. m., 121- 133.

²³ Parajdi Incze Lajos: Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület. In: Hitel, Kolozsvár 1935-1944, i. m., 221-222.

²⁴ Domokos Pál Péter: A Márton Áron, Venczel József és társaik ellen indított koncepciók per előzménye, lefolytatása és ítélete. In: Venczel József: A falumunka útján, i. m., 246.

kell. Amikor 1945 novemberében a kommunista befolyás alatt álló Magyar Népi Szövetség „Százak gyűlése” – Groza ösztönzésére – gyakorlatilag hitet tett Észak-Erdély Romániához való visszakerülése mellett, Márton Áron püspök magához hívatta Szász Pált és Venczel Józsefet. Hárman körvonalazták egy memorandum tervét, amely – illegitimnek tekintve a MNSZ állásfoglalását – etnikailag is egyensúlyt teremtő, igazságos határmegvonást, a béketárgyalásokon való méltó erdélyi képviselőt követelt. A következő hónapban Venczel lakásán körvonalazódott a memorandum szövege, a végleges szerkesztőmunkával Búza László professzort, a nemzetközi jog tanárát bízták meg. Az elkészült dokumentumot a népközség döntő hányadát képviselő intézmények hiteles vezetői írták alá, nevezetesen Márton Áron római katolikus és Vásárhelyi János református püspökök, Szász Pál, az EMGE, Korparich Ede, a Romániai Magyar Fogyasztási Szövetkezetek (a Hangya) elnöke, valamint Lakatos István, a Romániai Magyar Hitel- és Gazdasági Szövetkezetek elnöke. Venczel József a memorandumhoz az 1910. évi népszámlálás alapján nemzetiiségi térképet rajzolt, a szükséges szakmai magyarázattal az igazságos határvonal kijelöléséhez.²⁵

A memorandumot rövidesen átadták Nékám Sándornak, Magyarország bukaresti nagykövetének, aki azt eljuttatta a második világháborúban győztes szövetségeseknek és a magyar kormánynak. Ez utóbbi - Rákosi szovjet elkötelezettsége okán - nem vállalta föl a benne foglaltakat, így az aláírók által jelölt Teleki Géza volt miniszternek a béketárgyalásokon küldöttként való szerepeltetését sem. A Párizsban Magyarországot képviselő Gyöngyösi János külügyminiszter mindössze 4000 km² visszaadását kérte, mint kiderült, azt is eredménytelenül. A békeszerződés - részben a Magyar Népi Szövetség egyáltalán nem reprezentatív állásfoglalására hivatkozva - hosszú időre eldöntötte Erdély sorsát. 1948-ban Romániában is bekövetkezett a baloldali fordulat, feloszlatták a politikai pártokat, a MNSZ-t, az EMGÉ-t, a két magyar szövetkezeti központot és még sok más intézményt s civil szerveződést.

1949–50-ben letartóztatták Márton Áront, Szász Pált, Korparich Edét, Venczel Józsefet, Lakatos Istvánt, gróf Teleki Ádámot (Teleki Pál miniszterelnök fiát), Bodor Bertalan bankigazgatót, és Kurkó Gyárfást, a Magyar Népi Szövetség egykori elnökét. Nagyszabású, koncepciós kirakatpert indítottak ellenük, államellenes összeesküvés, hazaárulás, titoizmus, revizionizmus vádjával. Az 1951 augusztusában, a jilavai börtönben kihirdetett ítélet szerint a vádlottakat egyenként 5-10 évi börtönbüntetéssel, 12-25 évi kényszermunkával, jogvesztéssel, vagyonelkobzással sújtották. Közülük Szász Pál éhen halt az Ocnele Mari-i börtönben, Venczel József különböző fegyházakban leülte 12 év büntetését, ahonnan megromlott egészségi állapotban tért vissza. Szabadulása után még hat évig kottamásolásból és Ludas Matyi szobrocskák festéséből tarthatta csak el családját. Élete utolsó éveiben végezhetett ismét szakmai munkát a kolozsvári egyetem szociológiai tanszékén.

Zárszó helyett

A fentiek megvilágíthatták, milyen formátumú szakembert s közéleti embert vesztettünk el Venczel József személyében. Komplex szemléletét, totalitásigényét jól

²⁵ Domokos Pál Péter, i. m., 243-252.

jellemzi nyolc évtized előtti megfogalmazása, miszerint az egész önismereti célzatú társadalomkutatás „amolyan statisztikai kimutatás népünk számarányáról, elszórt-ságáról, foglalkozásbeli megoszlásáról, gazdasági erőinek mennyiségéről és lehetőségeiről, közművelődésünk helyzetéről, egészségügyi viszonyainkról, egyházi és társadalmi szervezeteink szerepéről, a román államban megszerzett közművelődési, gazdasági és társadalmi-politikai súlyunkról, másrészt őszinte bírálóat önmagunkról: kihasználatlan gazdasági erők és lehetőségek, hiányzó és nélkülözött közművelődési, jogvédelmi vagy egészségügyi intézmények és szervek számbavétele és megfontolása.”²⁶ Soha időszerűbb kisebbségi valóságfeltárást s arra épülő, megmaradási programot.

O posibilă strategie pentru susținerea minorității după separarea Transilvaniei

Lucrarea pune în exemplu viața a lui Venczel Jozsef, o personalitate excepțională a perioadei interbelice, în fața celor care lucrează la menținerea identității naționale a minorităților din Europa centrală și de est. Sociolog și cercetător în domeniul sociostatisticii a realizat nu numai dezvăluirea realităților, nu a fost un cercetător egocentric, ci prin rezultate experimentale a realizat un program socio-cultural pentru rezolvarea principalelor probleme ale minorității maghiare. Ca redactor al revistei sociopolitică *Hitel* pe baza valorilor conservative este fondatorul unui mișcări intelectuale, pe de altă parte – ca cel mai bun discipol al școlii române Dimitrie Gusti – sub îndrumarea lui s-a realizat cea mai mare cercetare etnografică în Transilvania de Nord, deja parte al Ungariei de după 1939. În diferite publicații și volume individuale a examinat reformele române de moșie antiminoritare privind cerințele economice, a desenat o hartă etnică pentru a obține o determinare mai justă a granițelor după încheierea celui de al doilea război mondial, cu dictatul de la Paris. El este unul dintre profesorii fondatori al Universității Științifice Bolyai din Cluj. Fiind un maghiar consecvent, în procesul împotriva episcopului romano catolic Marton Aron a fost condamnat, înmănișat timp de mai mult de un deceniu, iar la sfârșitul vieții, cu o sănătate slabă ajunge înapoi la cercetare la catedra de sociologie a facultății. Strategia minoritară depusă de el nici astăzi nu și-a pierdut actualitatea.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Jedna od mogućih strategija zadržavanja manjine nakon odcepljenja Erdelja (Transilvanije)

Ovaj esej daje primer onima koji danas rade na zadržavanju manjina u srednjoj Evropi, na osnovu životnog puta Jožefa Vencela, istaknute ličnosti iz Erdelja između dva svetska rata. Sociološko-društveno statistički istraživač, koji na osnovu empiričnog, kompleksnog otkrivanja istine, nije radio samo na nauci radi sebe samog, nego je na osnovu rezultata koje je dobio iz istraživanja, izradio društveno-obrazovno-politički program za rešavanje najvrednijih problema mađarskih manjina

²⁶ Venczel József: *Metamorphosis Transylvaniae*. In: *Erdélyi föld – erdélyi társadalom*. Budapest, 1988. 149.

koje broje 2 miliona lica. Kao urednik nacionalno-političkog časopisa pod imenom „Hitel” (=kredit, verodostojan, pouzdan), s jedne strane je organizovao širok intelektualni pokret na bazi konzervativnih vrednosti, a s druge strane – kao najbolji mađarski učenik rumunske škole Dimitrie Gusti-ja koja istražuje selo – pod njegovim vođstvom i direkciji je izvedeno najveće istraživanje predela i naroda, monografskog karaktera savremenog Erdelja koji je (već vraćen) ponovo priključen Mađarskoj. U samostalnim sveskama i brojnim studijama ispitivao je ekonomske posledice rumunske reforme zemljanih imanja koje su bile protiv-manjinskog karaktera, nacrtao je etničku kartu u cilju pravednijeg pomeranja granica u mirovnom ugovoru koji je potpisan u Parizu i kojim je okončan drugi svetski rat, zatim, bio je osnivajući profesor na Fakultetu Nauka Bolya koji je osnovan nakon drugog svetskog rata u Koložvaru na mađarskom jeziku. Zbog njegovog doslednog/konsekventnog mađarstva osuđen je u koncepcijskom sporu pokrenutom protiv biskupa Arona Martona r.k., robovao je više od jedne decenije, da bi na kraju svog života u slabom zdravstvenom stanju mogao opet da vrši istraživanja na sociološkoj katedri fakulteta. Njegova manjinska strategija je i dan danas aktuelna.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Jedna možná stratégia na udržanie menšiny po odtrhnutí Sedmohradska

Na príklade životnej dráhy vynikajúcej osobnosti medzivojnového obdobia, Józsefa Venczela zo Sedmohradska prináša práca vzor pre tých, ktorí v súčasnosti pracujú v záujme zachovania menšín v strednej Európe. Bádateľ, ktorý sa zaoberal sociológiou a štatistikou spoločnosti, sa nevenoval samoučelnej vede, ale po empirickom, komplexnom odkrytí skutočnosti, na základe výsledkov výskumu vypracoval spoločensko-politický a osvetový program na riešenie najpálčivejších otázok dvojmiliónovej maďarskej menšiny. Ako redaktor národno-politického časopisu Hitel (Úver) na báze konzervatívneho systému hodnôt zorganizoval širšie hnutie intelektuálov, a – ako najlepší maďarský odchovanec rumunskej školy zaoberajúcej sa výskumom dediny Dimitria Gustiho – pod jeho vedením prebiehal monograficky náročný, najširší výskum kraja a ľudu vo vtedajšom, opäť k Maďarsku pripojenom Sedmohradsku. V samostatnom zväzku a početných štúdiách skúmal protimenšinové hospodárske následky rumunskej pozemkovej reformy, v záujme spravodlivejšieho stanovenia hraníc počas parížskej mierovej zmluvy, ktorá ukončila druhú svetovú vojnu, nakreslil etnickú mapu, po vojne bol zakladateľom maďarskej Bolyaiho univerzity v Kluži. Pre svoju dôslednú maďarskosť bol v konštruovanom procese proti rímskokatolíckemu biskupovi Áronovi Mártonovi odsúdený, viac než desať rokov väznený, a k výskumnej práci na sociologickej katedre univerzity sa mohol vrátiť iba na konci svojho života, keď už mal podlomené zdravie. Ním vypracovaná menšinová stratégia je však dodnes aktuálna.

Ohranitev manjšin po odtrganju Transilvanije

Naloga postavlja vzor na podlagi življenjske poti Józsefa Venczelja, znamenite osebnosti Transilvanije med dvema svetovnima vojnama, za tiste, ki delajo na tem,

da bi ohranili današnje srednje-evropske manjšine. Sociolog – družbeno-statistični raziskovalec, po empiričnem, kompleksnem odkritju resnice ni obravnaval le sebično znanost, ampak je na podlagi rezultatov preiskav izdelal tudi družbeni in kulturno-politični program za rešitev najbolj perečih problemov dvomilijonske madžarske manjšine. Kot urednik narodnopolitične revije Hitel (Upanje) je z ene strani organiziral širšo intelektualno gibanje na podlagi konzervativnega vrednotenja, z druge strani pa – kot najboljši madžarski učenec romunske šole za vaške raziskave Dimitrie-ja Gustija – je vodil in usmerjal največjo monografsko zahtevno pokrajinsko in narodno raziskavo v takratni Transilvaniji ki je bila priključena k Madžarski. V samostojni knjigi in v več študijah je raziskoval protimanjšinske gospodarske posledice reform zemljiških posesti v Romuniji, narisal je etnični zemljevid za bolj pravično določitev meja pariškega mirovnega sporazuma, ki je zaključil drugo svetovno vojno, ter je deloval kot ustanovitelj-profesor madžarske Univerze Bolyai v mestu Clujnapoca. Ker je bil dosledno Madžar, so ga v konceptijskem procesu zoper rimskokatoliškega škofa Árona Mártona obsodili, več kot deset let je bil v zaporu, potem pa je proti koncu svojega življenja, v poslabšanem zdravstvenem stanju, lahko nadaljeval svoje raziskave na katedri sociologije univerze. Manjšinska strategija, ki jo je določil, še do danes ni zgubila svoje aktualnosti.

Nyolcvanöt évig kisebbségben

A muravidéki magyar etnikai közösség életvitele

Tisztelt Elnök Úr! Hölgyeim és Uraim! Kedves Barátaim! Rövid ismertetőmben szeretném vázolni a Murán inneni őshonos magyarság nyolc és fél évtizedes sorsának nagyon is bonyolult, de hiteles létformáját 1920-tól 2005-ig. Arra persze nem vállalkozhattam, hogy azt teljes valóságában bemutassam. Annyit talán mégis sikerül szerény előadásommal elérnem, hogy a lényeges politikai, társadalmi, oktatási, gazdasági és művelődési tényezőket reálisan tükröztessem, amelyek hatással voltak a Muravidéken élő őshonos, államalkotó magyar kisebbségi etnikai közösség fejlődésére, sorvadására, illetőleg megmaradására.

A Szlovén Köztársaságban, a Muravidéken, napjainkban mintegy 7 000 magyar él a Lendvai- és a Muraszombati Községekben (járásban, közigazgatási egységekben) 30 úgynevezett „kétnyelvű” faluban Őrihodostól Pincemajorig a magyar-szlovén országhatár mentén. Nyolcvanöt évvel ezelőtt a Mura mentén élő magyarok száma meghaladta a húszezret.

Trianon után – 1920. június 4-i dátummal – a muravidéki magyarság olyan világba kényszerült, amelyben sem anyanyelvét, sem azonosságjegyeit nem gyakorolhatta hivatalosan a munkahelyén, ha egyáltalán volt neki, és a közéletben sem. Az intézményekben a hivatalos nyelv a szlovén, illetőleg a szerbhórvát lett, ami sok gondot, sérelmeket és hátrányos helyzetet okozott az itt élő magyar kisebbségnek ügyei intézésében.

A muravidéki magyarság történelme során szülőhazájában sokszor volt megtűrt, idegen, lenézett és bűnös ellenség, akit vagy el kell üzni vagy elpusztítani, de feltétlen beolvasztani a többségi népek közé, vagyis elsősorban a szerbségbe, szlovén-ségbe, illetőleg a horvátságba. Ezt megvalósítandó, a nagyszerb politikát hűségesen kiszolgáló szlovén hatóságok a húszas években, az itt élő homogén magyar közösség anyanyelvének és nemzeti tudatának gyengítő-sorvasztó szándéka érvényesült, amikor a tiszta magyar falvak közé tengermelléki és muravidéki szlovén ajkú családokat telepített Benicére, Gyertyánosba, Hídvégre, Hosszúfaluba, Kámaházára, Petesházára, és Pince-majorba 1921-től 1932-ig, közel 270 családot 1500 családtaggal.

A szorongó és megfélemlített muravidéki ősmagyar lakosság életformáját még a „felszabadulás” négy éve (1941–1945) sem tudta enyhíteni, feloldani szubjektív és objektív társadalmi viszonyok miatt. De az is tény, hogy Magyarország a visszatartott Muravidékre, a hivatalokba és más intézményekbe zömében túlbuzgó, elfogult és embertelen hivatalnokokat, csendőröket, jegyzőket, tanítókat stb. helyezett. Ezek lelketlen intézkedései és túlkapásai csalódást váltottak ki a muravidéki magyarságban, csökkentették örömeiket. Persze ehhez hozzájárult a háború egyre súlyosbodó állapota is.

Az elmúlt nyolc és fél évtized embertelen egyéni és közösségi viszonyai megpecsételték a Murán inneni kis létszámú magyar etnikai közösség nyelvi, tudati, érzelmi, szellemi, művelődési és gazdasági életvitelének egészséges alakulását és fejlődését.

A két világháború közötti nemzetelnyomó törekvések megismétlődtek, ha nem is olyan mértékben, amikor a térséget visszacsatolták az Új-Jugoszláviához. A háborút veszített muravidéki magyarok örültek, hogy nem kerültek a szögesdrótok mögé, kínzó táborokba, büntető fegyházakba, nyomorító kényszermunkára, több éves kitelepítésre stb. Akiket nem háborgattak a hatalom szervei nemzetiségük – magyarságuk – vállalása és anyanyelvük tudatos használata miatt, hallgattak, némán „lapítottak”, s az új társadalmi életforma megteremtésében nekik főleg csak a fizikai munka jutott, s örültek nagyon, hogy békén hagyják őket. Az 1945 utáni első években a Szlovéniában élő ősmagyaroknak újra a megpróbáltatásokat, a bosszút és az atrocitásokat kellett elviselniük.

Anyanyelvű, magyar nyelvű értelmiségi rétege sem fejlődhetett ki, hiszen még az elemi képzés is úgy volt megszervezve, hogy a magyar nyelv tudásával semmilyen munkát a közhivatalokban nem végezhettek. A többségi nyelvet, a szlovént pedig nem tudták kellő szinten elsajátítani, így legfeljebb csak szakmunkásképző iskolába járhattak. Csak fizikai munkások lehettek. Ez a szellemi-érzelmi görcsállapot eredményezte azt a szomorú tényt, valós állapotot, hogy nemzetisége azonoságjegyeinek a megőrzése, anyanyelve értékelése és használata egyénisége tudatperemére szorult, csorbult.

Napjainkban, a divatos nemzeti virágzás korszakában, szívesen és szeretettel hangoztatjuk az identitástudat, az emberi jogok és a demokrácia jelenlétének korszerű megnyilvánulási gyakorlatát a mindennapok életvitelében. A valóságban azonban ezek csak megismételt és szépen csomagolt politikai frázisok, üres szövegek legtöbbször. (Aque destilatae tara lux – vagyis díszesen csomagolt víz, mint gyógyszer.) Velük szemben valóság a vidéksorvasztás, azok gazdasági és kulturális szegényesítése. Ez érvényes a Muravidékre is, az itt élő lakosságra, a magyarokra is. Mindez nagyban befolyásolja a gyors és megállíthatatlan asszimilációt.

Társadalmi-politikai hatótényezők, hordozók, amelyek szavatolják, szavatolhatnák a többségi nemzetek közé kényszerült kisebbségi etnikai közösségek gazdasági fejlődését, anyanyelvük, sajátos kultúrájuk, önazonosság-jegyeik megtartását és azok tudatos vállalását. Csak néhány területet említek a teljesség igénye nélkül:

1. Az anyanyelv megőrzése, fejlesztése és használata minden életszituációban az úgynevezett kétnyelvű vagy többnyelvű közösségeken belül.

2. Az anyanyelven történő nevelés és oktatás az óvodától egészen az egyetem befejezéséig.

3. Az anyanyelven megvalósuló művelődési tevékenységek minél szélesebb körű és magas szintű lehetőségei és azok gyakorlatban történő megvalósítása.

4. Az anyanyelvű média (sajtó, rádió, televízió) biztosítása.

5. A kisebbségben élő etnikai közösség hagyományának, szokásértékének, tárgyi-szellemi kultúrkincsének a gazdagítása, tovább örökítése, értékelése és éltetése.

6. Az anyanemzetével és más testvérnépkel való sokoldalú kapcsolattartás biztosítása.

7. Ipari-gazdasági fejlődésének hasonló megteremtése, mint a többségi nemzet fejlettebb régióiban.

8. A kisebbség lelki életét nemesítő, önazonosságjegyeit megtartó egyházak humánus viszonya az anyanyelven történő hitélet erősítő szellemének a gyakorlásában.

9. A többségi nemzet politikai, erkölcsi és anyagi támogatása. E téren biztosítani kell ezeket a feltételeket és érvényesülésüket minden körülmény között.

10. A másság elfogadása, tiszteletben tartása, értékelése és védelme.

Úgy vélem, hogy a felsorolt tíz tétel nem szorul bővebb értelmezésre. Egy azonban biztos, a kisebbségi életvitelben elsődleges jelentőséggel az anyanyelv bír. Ennek ismerete, gazdagítása és alkalmazása minden életszituációban az etnikai közösség további létének a biztosítója. Nyelv nélkül nincs nemzet, nép!

Ki, illetőleg kik a felelősek azért, hogy a kisebbségben élő etnikai közösség megőrizze anyanyelvét? Az anyanyelv megszületése, gazdagítása és megőrzése a családon belül alapozódik meg. A szülők, a nagyszülők, a testvérek és más személyek, akik esetleg a „nagy családban” élnek, elsősorban anyanyelvükön kell hogy beszéljenek egymásközt, de főleg a gyerekekkel. Az édesanya szájából kibuggyanó hangfoszlány, szó vagy mondat, versike és mese, dal vagy „gügyögés”, a lényéből sugárzó végtelen türelem és szeretet lehet az anyanyelvet átadó és éltető gondolatok érzelmi fészke, ami aztán megtermi a maga gyümölcsét: az anyanyelv elsajátítását, szeretetét és megőrzését. Sajnos, tény, hogy a muravidéki magyarság körében terjedőben van gyakran, hogy a vegyes házasságokban született gyermek – még ha magyar is az édesanya – először a szlovén nyelvet, az idegent ismeri meg. Következménye: nyelvileg, érzelmileg eltávolodik a magyarságtól, gyökereitől.

A családban elsajátított magyar anyanyelvet kell/kellene minden körülmény között gazdagítani és megőrizni. A gondolatok és érzelmek anyanyelven történő fejlesztését, szépségének értékelését és megőrzési törekvését a nevelő-oktató intézmények munkája biztosítja, biztosíthatja – ott, ahol megvannak a jogi, személyi és dologi feltételek.

A Szlovén Köztársaságban az őshonos magyar kisebbség különjogokat érvényesíthet, valósíthat meg nemzeti önazonosság-jegyeinek a megőrzése és fejlesztése érdekében. Ebbe tartozik bele az oktatás is, a kétnyelvű nevelési-oktatási munka az óvodákban, az általános iskolákban és a középiskolában. A különjogok és az ezzel kapcsolatos megoldási feltételek biztosítása a gyakorlatban azonban nem mindig érvényesül. E téren nemcsak a többségi szlovén nemzet marasztalható el bizonyos rendeletek és intézkedések késleltetése vagy esetleg be nem tartása miatt, hanem a Muravidéken élő magyarság érdektelensége, közömbössége vagy össze nem tartása is. Egy azonban tény, a negyvenöt évvel ezelőtt bevezetett kétnyelvű oktatási modell, nem biztosítja a hozzá fűzött reményeket! Erős nyelvrontáshoz, -sorvadáshoz és tudatvesztéshez vezet. Bár a muravidéki magyarság általános életvitelének helyzete a leghumánusabb – különjogokkal is biztosítva – a Kárpát-medencében élő magyar nemzeti kisebbségi közösségek körében.

Egy kisebbségi etnikai közösségnek, még akkor is, ha számára biztosítva vannak a lehető legjobb jogviszonyok az államszervezetben belül, amelyben él, sokkal aktívabbnak kell lennie: önkezdemenyezőnek! A kisebbség maga fejlesztheti és őrizheti meg nyelvét. Ezt nem várhatja el a többségi nemzettől. De azt sem, hogy az gondolkodjon helyette, keresse a társadalmi-politikai és oktatási-művelődési gondjaira a megnyugtató és eredményes megoldásokat, irányítsa a törvényesen elfogadott és hivatalosan működtetett intézményeit, szervezeteit és más társulásait. Létének megmaradása, sorsának alakítása és jövőjének fejlesztése csak a saját kezdeményező tevékenysége révén képzelhető el. Persze ehhez szükséges a több-

ségi nemzet jogalapú föltételeinek a szavatolása. A kisebbségi létet, szituációt el kell fogadnia, tudomásul kell vennie a másságot, de azt el kell fogadtatnia a többségi nemzettel is.

A Murán innen élő magyarság anyanyelvhasználatára hatással van az a tény is, hogy társadalmi környezetben milyen nyelv vagy nyelvek jutnak elsősorban és másodsorban kifejezésre, és ezt a nyelvet vagy nyelveket milyen szinten és értékkel használják életvitelük sokrétű tevékenységrendszerében. Ugyanis egy nép nyelvhasználatát nem lehet elválasztani a társadalomtól, attól a környezeti közösségtől, amelyben él; jelen esetben a muravidéki magyar kisebbségét sem.

A társadalmi környezet meghatározó befolyása elkerülhetetlen a nyelvhasználat érvényesítésében, érvényesülésében. Így a térségünkben élő szlovének, magyarok, horvátok és más népek sorsközössége alakító hatással van vagy lehet az anyanyelvek alkalmazásának, megvalósulásának a mércéjére, de nem kell, hogy az nyelvvesztéshez vezessen.

Az anyanyelvű oktatás mellett fontos a magyar nyelv minél szélesebb körű társadalmasítása a közélet minden területén: a községházán, az orvosi rendelőben, a gyógyszerárban, a rendőrségen, a bíróságon, a postán, az egészségházban, az üzletekben, a buszállomáson stb. Sajnos, újabban azt tapasztaljuk, hogy a közéletben is egyre háttérbe szorul a magyar nyelv alkalmazása, pedig törvény és rendeletek írják elő, hogy a kétnyelvű ügykezelés, munka, tájékoztatás és más közéleti tevékenység a kétnyelvű területen kötelezően kétnyelvűen történjen.

A muravidéki magyarok és szlovének a nagyhatalmak igazságtalan döntése révén élnek közös sorsközösségben akarataik ellenére. Ebben a rájuk kényeszerített együttélési helyzetben egymás nemzeti értékeit, sajátosságjegyét tisztelőben kell/kellene tartaniuk, és ezt csak tisztességes, humánus, igazságos, kölcsönös tolerancia jegyében tehetik. Ennek kellene érvényesülnie mindenkor és mindenütt.

A muravidéki magyarság megmaradásának egyik fontos szavatoló tényezője az egyre fejlődő, gazdagon szerteágazó művelődési tevékenység az itt élő magyarság körében, valamint a kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek művelődési csoportjaival történő sokoldalú együttműködés. Ez erős maradandó nemzeti-érzelmi ragaszkodást, gondolati hivatástudatot és tájnyelvi, köznyelvi gazdagodást is jelent, azaz eredményezhet a többségi népek közé ékelődött kis létszámú közösség életében. Hasonló értékű lehet az anyanemzettel történő, gazdag tartalmú gazdasági, oktatási, művelődési, sport stb. kapcsolattartás is. A hagyomány, vagyis a hagyomány átörökítése hálás és fontos területe a kulturális tevékenységnek. Ennek ki kell terjednie a kisebbség által gyakorolt minden művelődési ágazatra. Ebben a sokrétű tevékenységrendszerben lehet társadalmasítani (tömegesíteni) a különféle nemzeti-nemzetiségi tudatra erősen ható, érzelmeket gazdagító, elmélyítő és rögzítő, szokásokat felújító, a kisebbségi életformát biztosító, gondolatvilágot szilárdító és vállaló magyarság-magatartásformák megteremtését és biztosítását. A különböző közösségek, társulatok, egyesületek, csoportok, szervezetek stb. tevékenységei fejleszthetők, őrizhetők, éltetik ősi, eredeti és nemzeti (magyar) hagyományainkat, értékeinket.

A kisebbség nyelvén történő napi tájékoztatás, hírközlés, események sugárzása, zene, szórakoztatás stb. tudatosítja és egyben biztosítja is a magyar nyelv létfontosságú használatának ösztönző szükségességét térségünkben. Ez nyelvi, nemzeti és

hovatartozásbeli magatartásformákat fenntartó erőmotívumokat hordoz magában. Tudatosítja az említetteket érzelmi-szellemi téren az itt élő magyar kisebbségi etnikai közösségben, aminek felbecsülhetetlen értéke van a megmaradásunkat illetően. Ezért van szükség a magyar nyelvű média fejlesztésére!

A mai helyzetünket véve figyelembe, nincs okunk a panaszra, hiszen mind a három jelen van mindennapjaink gyakorlatában. Van egy hetilapunk, a Népújság, amely rendszeresen tájékoztatja a muravidéki magyarokat a legfontosabb kül- és belpolitikai eseményekről. Tájéltető is részben. Rovatai változatosak, színesek, érdekesek. Talán több hazai, muravidéki eseménnyel lehetne bővíteni. A Muravidéki Magyar Rádió napi több órás műsorával fedi a szlovén–magyar térségben élő emberek igényeit. Kedveltek, szívesen hallgatják még Magyarországon is. A Hidak–Mostovi magyar nemzetiségi tévé hetente két, illetőleg az ismétléssel négy ízben sugároz fél-fél órás műsort. Fontosabb politikai, gazdasági, művelődési, oktatási, sport stb. eseményekről tájékoztatja a nézőket. Főleg személyi okok miatt nem tudják a műsort bővíteni.

Nagyon fontos a kisebbség életében a könyvek kiadása, főleg hazai szerzőktől. Az olvasás, előadások hallgatása, rendezvényeken és más összejöveteleken való részvétel vagy szereplés, de az élő szóval, képanyaggal illusztrált, a valóságos élet-eseményeket közvetítve, a legtöbb emberre alakító, befolyásoló hatással van. És ezt a lehetőséget kell kihasználnia a kisebbségben élő népcsoportnak, mert a média hozzájárul, hozzájárulhat identitástudatuk gazdagításához és erősítéséhez.

Hogy mennyire fontos egy kis létszámú kisebbségi etnikai csoportnak az anyanemzetével való mindennemű kapcsolattartás, azt külön nem kell hangsúlyoznom. Különösen az olyan kisebbségi közösségnek van rá szüksége, mint a Murán innen élő őshonos magyarságnak, mely több nemzet közé kényszerült Trianon után. Identitásának gyors feladása is ennek tudható be egyrészt, hiszen néhány évtizedig el volt szakítva anyanemzetétől. Sem szellemi, sem dologi, sem érzelmi feltöltődést nem kaphatott, hogy megőrizhette vagy fejleszthette volna nemzeti önazonosság-jegyeit.

A kisebbségek életvitelében, azok megmaradásában és azonosságjegyeik átörökítésében és gyakorlásában jelentős szerepe van az egyháznak. Az anyanyelven folyó egyházi tevékenységnek nemcsak vallást erősítő a feladata. Szertartásaik, tanításuk, sokoldalú egyházi és világi aktivitásuk lelki-érzelmi és szellemi értékek tárházát ülteti/ültetheti el a hívőkben. Olyan emberformáló munkát képesek nevelő-oktató hatásukkal elérni, amelyek nagymértékben hozzájárulnak egy kis közösség emberi, hitbéli és nemzeti magatartásformák tudatos vállalásához. E téren a muravidéki magyarság némileg hátrányos helyzetben van. Magyarul tudó lelkészhiány van. Az anyanyelvű, magyar nyelvű, egyházi szertartások nívója is olyan kell, hogy legyen, mint a többségi nemzeté, mert csak ez elégítheti ki a magyar hívők igényeit.

Meg kellene oldani a fiatalok minél tömegesebb bevonását a hitéletünkbe. Meggátolni a durvaságot, az erőszakot, a mértéktelen alkoholfogyasztást és főleg az egyre szélesebb körben – vertikálisan és horizontálisan egyaránt – terjedő drogfogyasztást is. Azt tapasztaljuk, hogy a vallásgyakorlásból kimaradnak a fiatalok.

A muravidéki magyar kisebbség nemzeti, nyelvi és identitástudati szavatolója többek között függ a gazdasági adottságoktól is. Sajnos, régióink e téren a leghátrá-

nyosabb helyzetben van Szlovéniában. Itt a legmagasabb a munkanélküliség. Iparát, mezőgazdaságát, állatában gazdasági lehetőségeit nem hogy fejlesztenék, visszaszorítják, szegényítik. Sok család jövedelme nincs biztosítva. Nemcsak a nyelvi szegényedés, de a gazdasági elmaradottság is jelen van az itt élő emberek létformájában. A gazdasági jólét, a megélhetés biztonsága teremtheti meg mindazokat a társadalmi, emberi, közösségi és egyéni diszpozíciókat anyagi és szellemi téren, amelyek föltétlen szükségesek annak a fejlődésére, jövőjére és fennmaradására.

Ha egy közösségnek nem kell tartania az üldöztetéstől, hátrányos megkülönböztetéstől, félelem és szorongás nélkül élhet; ha biztosítva van számára az aránylag elfogadható megélhetés; ha emberi és állampolgári jogait és kötelezettségeit ugyanúgy gyakorolhatja életvitеле minden szituációjában mint a többségi, államalkotó nemzet; ha anyanyelvét minden körülmény között használhatja, fejlesztheti és azt érvényre is juttatja; ha gondolatait, véleményét szabadon kinyilváníthatja saját anyanyelvén a sajtóban, a rádióban és a televízióban; ha egyenértékű embernek tartják színre, fajra és vallásra való tekintet nélkül, akkor van remény arra, hogy hosszú-hosszú évtizedekig meg tudja őrizni anyanyelvét, önazonosságjegyeit. Ehhez persze elengedhetetlen, hogy a muravidéki magyarság is merje vállalni magyarságát minden körülmény között. Ne adja fel önazonosságát. Használja büszkén és tudatosan anyanyelvét, ami legyen számára minden más nyelvnél szebb és értékeesebb.

Az asszimiláció veszélye nemcsak leleselkedik a Muravidéken élő magyarság életvitelében, de jelenléte sorvasztóan észlelhető és érezhető nap mint nap, hiszen sokan elfeledkeznek magyarságukról, az ősi gyökereikről. Tudatosan vagy közönyből elvetik anyanyelvüket, amit édesanyjuk örökölt át nekik, és szégyénérzet nélkül hódolnak a többségi nemzet vagy nemzetek nyelvének és kultúrájának.

Hogy aránylag átfogó, hiteles képet tudjak nyújtani a muravidéki magyarság életviteléről az elmúlt nyolcvanöt évet véve figyelembe, ha nem is részletesen, a teljesség igénye nélkül, még szólnom kell e kis létszámú etnikai közösség irodalmi tevékenységéről is. Negyvenhat évvel ezelőtt született meg a szlovéniai magyar irodalom. Ez egy új, fontos, nagy jelentőségű fejezet az egyetemes magyar irodalomban. Nem állíthatjuk, hogy teljesen hagyomány nélküli, hiszen Alsólendva már a 16. században, a reformáció korában elismert kulturális központ volt, ahol Kulcsár György három művét Hoffhalter Rudolf is kinyomtatta az 1570-es években. A szlovéniai magyar irodalom sok vajúdás között születhetett meg. Megismerése és elfogadása sem ment simán. Ma már büszkén állíthatjuk, hogy az esztétika műfaji szférájában sajátos, megkülönböztetett értékrendet képvisel, hiszen szép- és valóságirodalmi alkotásai benne vannak az egyetemes magyar irodalom és kultúra vérkeringésében; s gazdagítják annak sokrétű, -tartalmú és -hangú sípstruktúráját.

Végül is azzal szeretném zárni szerény előadásomat, hogy a pesszimizmusom ellenére is erős és konok hittel él bennem a tudat, hogy egy kis odafigyeléssel, jóakarattal és főleg összefogással, nem széthúzással, van biztos jövője a Muravidéken élő őshonos kisebbségi magyarságnak!

Hadd fejezzem be Ady gondolatával:

„Holnap már minden a mienk lesz,
hogya akarunk, ha merünk.”

Köszönöm a megtisztelő figyelmüket, hogy meghallgattak!

Timp de 85 de ani în statut minoritar

În intervenția, cu titlul „Timp de 85 ani în statut minoritar”, încerc să prezint viața minorităților care sunt în număr scăzut din zona Mura, poziția socială, politică a acestora. Trei perioade istorice, respectiv regime atinge din perioada anilor 1920 și până în 2005, precum perioada dintre cele două războaie mondiale (Jugoslavia veche) douăzeci și unu, anii 1941 și până în 1945 (zonele recuplate maghiare) patru, și perioada 1945 până în 2005 (Jugoslavia nouă) cei șaiszeci de ani de conviețuire dintre sloveni și maghiari, care au lăsat urme adânci și a adus schimbări în viața și formarea comunității minoritățiiilor etnice maghiare.

Am zăbovit asupra relațiilor politice, învățământ, economice, culturale și umane – fără exigență totală –, care influențează în mare măsură habitul națiunii maghiare din această zonă, atât pozitiv cât și negativ.

În zece teze am evidențiat acei factori sociali care sunt neapărat nevoie, pe care națiunea majoritară, țara mamă și minoritatea trebuie să realizeze, pentru asigurarea folosirii limbii, a personalității, conștiință națională, prosperirea și conservarea culturii.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

У мањинству за осамдесетпет година

У мом реферату *У мањинству за осамдесетпет година* пробаћу да приказујем вођење живота преко осамдесетпет година малобројних Мађара прастановника у Помурској, које се појављује у неким друштвеним и политичким аспектима. У овом реферату додирнујем три историјских епоха односно режима од 1920. године све до 2005. године; те су: између два светског рата (у старој Југославији) двадесетједну годину, од 1941. до 1945. године (време повраћања за Мађарску) и од 1945. до 2005. године (у новој Југославији) положаји заједничког живљења Словенаца и Мађара за шездесет година, која су запечатила и одредила развој начина живљења мањинске мађарске етничке заједнице, која живи на овом тлу.

Спомињем те политичке, образовне, економске, културне и људске односе – наравно без претензија целокупности – која су у великој мери подстицала на позитиван или негативан начин доживљења националног хабитуса Мађара, који живе овде.

У десет ставки посебно истакнем те друштвене подстицајне факторе, које би требало остварити и већински народ, и матична земља и сама заједница која живи у мањинству да би била осигурана сва та права појединачка и заједничка, која су обавезно потребна за развој и сачување његовог језика, обележја идентичности, националног ума и његове културе.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Osemdesiatpäť rokov v menšine

Vo svojom príchovore pod titulom *Osemdesiatpäť rokov v menšine* sa cez niektoré spoločenské a politické prejavy pokúsim o stručné predstavenie málopočetnej autochtónnej maďarskej komunity na Pomurí. Dotýkam sa v ňom troch historických období, resp. systémov: od 20. rokov až do roku 2005; teda dvadsaťjeden medzivojnových rokov (stará Juhoslávia), štyri roky, od r. 1941 do r. 1945 (opätovné pripojenie k Maďarsku) a šesťdesiat rokov od r. 1945 do r. 2005 (v novej Juhoslávii) a v rámci toho pomery v oblasti spolužitia Slovincov a Maďarov, ktoré spečatili a determinovali vývin spôsobu života tunajšieho maďarského etnického menšinového spoločenstva.

Zmienim sa o tých politických, školských, hospodárskych, osvetových a ľudských pomeroch – samozrejme bez nároku na úplnosť –, ktoré významnou mierou vplývali na národné dispozície tu žijúcich Maďarov, ich pozitívne alebo negatívne prežitie.

V desiatich tézach zvlášť vyzdvihujem spoločenské faktory, ktoré by mal realizovať väčšinový národ, materská krajina a samotná menšinová komunita v záujme toho, aby boli pre ňu zabezpečené tie individuálne a kolektívne práva, ktoré sú nevyhnutne potrebné k rozvoju a zachovaniu jazyka, vlastností, národnej identity a kultúry.

Petinosemdeset let v manjšini

V svojem govore z naslovom *Petinosemdeset let v manjšini* bom poskušal na kratko predstaviti življenje pomurskih Maďarov v nekaterih družbenih in političnih manifestacijah. V njem bom govoril o treh zgodovinskih obdobjih oziroma sistemih od '20-ih letih celo do 2005; torej o okoliščinah slovensko-maďarskega sožitja v enaindvajsetih letih med dvema svetovnima vojnama (v stari Jugoslaviji), v štirih letih od l. 1941 do l. 1945 (nazaj priključena Maďarska), in v šestdesetih letih od l. 1945 do l. 2005 (nova Jugoslavija), ki so zapečatila in določila način življenja tukaj živeče manjšinske maďarske etnične skupnosti.

Omenjam politične, šolske, gospodarske, kulturne in človeške razmere – seveda ne v celoti –, ki so v velikim meri vplivale na nacionalni habitus tukaj živečih Maďarov tako v pozitivnem kot tudi negativnem doživljanju le-teh.

V desetih tezah bom posebej poudaril družbene dejavnike, ki bi jih morali uresničiti večinski narod, matična država in sama manjšinska skupnost, da bi bile za njih zagotovljene individualne in skupne pravice, ki so nujno potrebne za razvoj in ohranjanje jezika, identitete, narodnega zavedanja in kulture.

Magyarország helye és jövője a Kárpát-medencében

Az elmúlt száz évben alapvetően megváltozott a Kárpát-medencében – a történelmi Magyarország területén – élő etnikumok lélekszáma és aránya, elsősorban a németek és magyarok hátrányára. Kerekített számokkal:

	1910	2001
magyar:	10 millió, 50%	12,5 millió, 40%
román:	3 millió	6 millió
szlovák:	2 millió	4,5 millió
német:	2 millió	0,2 millió
szerb:	0,5 millió	2 millió
ruszin:	0,5 millió	1 millió
cigány:	0,3 millió	2 millió

A németek (szászok, svábok) és a cigányok (romák) mintegy helyet cseréltek, a magyarok és a szlovákok (tótok) aránya visszatért a 18. század végihez-19. század elejihez, míg a románok és a szerbek külső, de már nemzetállamukon belüli betelepítésekkel gyarapodtak.

Für Lajos számításai szerint¹ 1867 és 1910 között 17%-kal nőtt – a kivándorlás ellenére – a nemzetiségek száma², míg 1910 és 1980 között ugyanennyivel csökkent a magyaroké a szomszédos államokban, ahol a többségi népeké a 2-4 szerevére emelkedett. A hasonló gazdasági-társadalmi-politikai körülmények között élő ottani magyarok számának – ennek arányában – 6 milliónak kellene lenni, a jelenlegi 2,5 millió helyett³, a Kárpát-medencében pedig 30 millió magyarnak kellene lennie a 12,5 millió helyett. A hiány okai: az első világháború 6-800 ezres, a második 1-1,25 milliós embervesztése, benne a magyar nyelvű és kultúrájú-érzelmi zsidóság félmillió tömegének pusztulása; egy másik félmillió a – főleg Amerikába irányuló – kivándorlási veszteség; negyedmillióra tehető az 1956-os „disszidensek” és az elpusztultak száma, legkevesebb 50 ezerre a népiirtásokban (Délvidék, Kárpátalja) életüket veszítették. A legnagyobb veszteséget azonban a „fehér halál”, a meg nem születettek jelentik: az 1956 óta Európában legliberálisabb abortusz-törvény által lehetővé tett 5 millió terhesség megszakítás, az egyke és az egy se, valamint az önfeladás asszimilációban, vegyes házasságban való megnyilvánulása. A titói „aranykorban” a Vajdaságban kötött házasságok 40%-a etnikailag vegyes volt; a szlovéniai magyarság körében az meghaladta az 50%-ot. Több felmérés tanúsága szerint a vegyes házasságokból születettek 80%-a a többségi nemzethez tartozónak vallja magát, s ha szlovák tannyelvű iskolába jár – ami általános – akkor ez a szám 95%. A legriasztóbb adatokat éppen a szlovákiai magyarok szolgáltatják.

¹ Magyar sors a Kárpát-medencében – Népeségünk évszázadai 896–2000. Kairosz, Bp. 2001.

² A „hosszú 19. század” (1790–1914) folyamán a szlovákok száma megduplázódott, a három északkeleti megyében (Szepes, Sáros, Zemplén) pedig hatszorosára növekedett T. Frank:

...National Minorities and Emigration 1880–1914. Nationalities Papers (Stanford) 1996/3 p. 414.

³ A KSH Népesedéstudományi Intézetének legfrissebb adatai szerint már csak 2,3 millió.

Egy, az 1990-es évek elején végzett felmérés szerint:

	magyar anyanyelvhasználat a családban	anyanyelven tanul a gyerekek
Romániában (Erdély)	94%	80%-a
Szlovákiában	78%	63%-a

	magyar nemzet tudatukat örökök	átmeneti állapotban lévőek	beolvadtak (asszimilánsok)
Romániában	80%	17%	3%
Szlovákiában	40%	35%	25%

John Lukacs szerint azért, mert nincs önmagába, jövőjébe vetett hite a magyarságnak. S az identitásvesztés kéz a kézben jár a hitélet gyengülésével, különösen a protestánsoknál. A Kárpát-medence legelvilágiasodottabb (szekularizált) magyar nemzetsége a szlovákiai. 1991-ben: 13%-uk nem nyilatkozott vallási hovatartozásáról, közel 7% pedig ateistának vallotta magát; a reformátusok aránya a két világháború közötti 25%-ról – igaz, akkor Kárpátaljával együtt – 9%-ra csökkent. Természetes, hogy az egyházukhoz erősebben ragaszkodó erdélyi és kárpátaljai reformátusok és katolikusok magyarságtudata is szilárdabb. Elsősorban a gyors és tömeges asszimiláció következménye a magyarság térszűkítése Szlovákiában: abszolút számuk 1991 és 2001 között 50 ezerrel csökkent, arányuk pedig a 10% alá zuhant; nagyjából ugyanennyien magyar anyanyelvük ellenére szlovák nemzetiségűnek vallják magukat. Ugyanezen idő alatt félmillióval csökkent a magyarok száma Romániában – közülük 300 ezren élnek és dolgoznak Magyarországon, ahol a hivatalosan külföldinek minősülők száma 160 ezer. Bár 1981 és 2001 között 600 ezerrel csökkent az anyaországi népesség, a többszázéves bevándorlási többlet miatt nem esett 10 millió alá az ország-lakosság létszáma.

Közismert, hogy a népességnek csupán szinten tartásához családonként 2,1-2,3 gyereknek kellene megszületnie – a mai magyar átlag 1,3-1,4. Nem vigasztalhat az a tény, hogy az egész fehér/keresztyén Európára ez a demográfiai öngyilkosság a jellemző, Angliától Oroszországig, családonként 1,4 gyerekkel, miközben rohamosan emelkedik Nyugaton és Keleten a muzulmán, térségünkben pedig a cigány népesség száma és aránya.⁴

Mit tehetünk e folyamatok lassítására, mivel megfordításukra nincs remény? Az európai uniós tagság lehetővé teszi az akadálymentes kapcsolattartást, szabad munkavállalást-vállalkozást a kétmillió romániai és szlovákiai magyarság számára, így a megmaradás, a szülőföldön való boldogulás alapfeltételei számukra adottak. Új veszélyként jelentkezik viszont, hogy a magasabb képzettségű és vállalkozó szellemű fiatalabb generáció – élve a nyitott határokkal – Magyarországon, Nyugat-Európában vagy a tengerentúlon teremt egzisztenciát magának; így veszítette el

⁴ Európa moslim népessége – Oroszországgal együtt, de Törökország nélkül – jelenleg 40 millióra tehető, de a század közepére többségre kerülhetnek Nyugat-Európa legjelentősebb államaiban. Oroszország szláv népessége 1 millióval csökken évente; hasonló tendencia figyelhető meg valamennyi görögkeleti többségű államban. Kelet-Közép-Európában a cigányok becsült száma 5-5,5 millió, Európában 12-15 millió.

több tízezer, a reprodukcióhoz, túléléshez nélkülözhetetlen tagját békés, majd háborús körülmények között a délvidéki, jugoszláviai magyarság. Három veszélyeztetett, illetve az európai uniós tagsággal a közeljövőben nem számolható nemzet-rész esetében az átköltözés-befogadás jelenthet megoldást, amely egyszersmind javíthatna az anyaország katasztrófális demográfiai és munkaerő-helyzetén. Ezért nem ösztönözni, de megkönnyíteni kellene a kárpátaljai és a délvidéki magyarok „hazaköltözését”, illetve támogatni a moldvai csángók Székelyföldre való áttelepedését, pótolva a kiürülő falvak embervesztését – az ottani életkörülmények sokkal megfelelőbbek lennének számukra, mint az anyaországiak. Ez ellen szól, hogy az így kiürülő ősi település területek elvesznének a magyarság számára – mert kinek fáj ma a Szerémség, a Mezőség vagy a Várvidék-Burgenland elvesztése? Az a terület, ahol már nem élnek magyarok, kiesik az érdeklődés-érdekeltségből, és előbb-utóbb a nemzeti önismeretből, köztudatból.

A kedvezménytörvény részleges kiüresítésének kármentesítésére sokat tehet a civil szféra: jó példa erre a Rákóczi Szövetség, amely anyagi támogatásban részesíti a gyermekeiket magyar iskolába beírató szülőket. Az élni akarás másik, alulról építkező megnyilvánulása, hogy a hatezres muravidéki, szlovéniai magyarság 60 öntevékeny művészeti csoportot működtet, igaz, mindkét állam bőkezű támogatásával.

A jelenlegi tendenciák folytatódásával számoló előrejelzés csak borús lehet: 2050-re a mai államkeretben élők közül 7 millió lesz a magyar, 1 millió cigány és 1 millió külföldi, nem magyar bevándorló mellett. 200 év múltán beteljesedőben van Herder jóslata, mely szerint a magyarok eltűnnek a szlávok, románok és németek tengerében?

Situația și viitorul națiunii maghiare în Depresiunea Carpatică.

În ultimii o sută de ani s-au schimbat relațiile etnice în depresiunea carpatică în defavoarea națiunii maghiare. Proporția noastră a scăzut de la 50% la 40%, abia am crescut numeric, de la 10 la 12,5 milioane, pe când numărul populației din regiunile vecine s-au dublat, s-au cvadruplat (ex.: la sârbi); națiunea germană de 2 milioane a dispărut, în locul lor venind tot atâți țigani. Pe lângă indicii demografice rele (natalitate scăzută, mortalitate crescută) alte motive a scăderii sunt emigrația, asimilația prin mariaj mixt, care se extinde pe o pătrime a națiunii maghiare din Slovacia. Majoritatea națiunilor cu împrejurări politice-sociale-economice asemănătoare din statele vecine, minoritatea maghiară trebuia să atingă numărul de 6 milioane, față de situația actuală de 2,5-2,3 milioane. Totodată și în țara mamă deficitul este de 6 milioane din perioada anilor 1956 și până azi, datorită avorturilor, și emigrațiilor.

Tendențele actuale, dacă continuă, în 2050 populația Ungariei va fi: 7 milioane maghiari, 1 milion țigani, și 1 milion alte naționalități (diferinți emigranți), și în mare parte din țările vecine vor dispărea regiunile cu minorități maghiare, astfel putem afirma că prezicerile lui Hedler par a se adevăra.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Stanje i budućnost mađarskog naroda u Karpatskom bazenu

U proteklih 100 godina etničke relacije u Karpatskom bazenu su se promenile na štetu mađarskog naroda. Njihov procenat se smanjio sa 50 na 40%, a broj pripadnika je jedva porastao sa 10 na 12,5 miliona, dok se broj pripadnika okolnih naroda dvostruko – četverostruko povećao (na primer broj Srba); nemačka manjina od dva miliona pripadnika je nestala, umesto nje pojavilo se isto toliko cigana/roma. Pored loših demografskih pokazatelja (nizak broj rođenja, visok broj umrlih) među razloge za opadanje nataliteta ubrajamo i emigraciju, zatim asimilaciju koja je najviše zastupljena u mešovitim brakovima, i prisutna je kod jedne četvrtine slovačkih Mađara. Mađarska manjina u susednim državama, koja živi među istim političkim-društvenim-ekonomskim okolnostima kao i većinski narodi, trebalo je da dostigne broj od 6 miliona umesto trenutnih 2,5-2,3 miliona. Isto tako imamo nedostatak od 6 miliona u matici, zbog od 1956-te izvršenih abortusa i napuštanja države (emigracije).

U slučaju daljeg razvitka trenutnih/sadašnjih tendencija 2050-te u Mađarskoj, pored 7 miliona Mađara živeće 1 milion cigana, i 1 milion imigranata (koji nisu mađarske nacionalnosti), a područja u susednim državama gde sada žive Mađari će se isprazniti – znači, očigledno se ostvarava Herderov prorok po kome će mađarski narod nestati.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Postavenie a budúcnosť Maďarov v Karpatskej kotline

Počas uplynulých sto rokov sa etnické pomery v Karpatskej kotline zmenili v neprospech Maďarov. Ich pomer sa znížil z 50 na 40%, kým náš počet narástol iba v nepatrnej miere, z 10 na necelých 12,5 milióna, počet príslušníkov okolitých národov sa zdvoj- až štvornásobil (napríklad počet Srbov); dvojmiliónová nemecká komunita zmizla a na jej miesto nastúpil taký istý počet Cigánov/Rómov. Príčinami poklesu popri nepriaznivých demografických ukazovateľoch (nízka pôrodnosť a vysoká úmrtnosť) sú odsťahovanie a vystťahovanie, asimilácia prejavujúca sa v zmiešaných manželstvách, ktorá sa týka jednej štvrtiny Maďarov na Slovensku. Pri rovnakých politických, spoločenských a hospodárskych pomeroch s väčšinovými národmi, počet Maďarov v susedných krajinách mal na rozdiel od terajších 2,5-2,3 miliónov dosiahnuť 6 miliónov. Tiež 6 miliónov obyvateľov chýba z materskej krajiny od roku 1956 kvôli interupciám a emigrácii.

V prípade pokračovania súčasných tendencií bude žiť v roku 2050 v Maďarsku popri 7 miliónoch Maďarov 1 milión Rómov a 1 milión nemaďarských prisťahovalcov a vo veľkej miere sa vyprázdna aj Maďarmi obývané územia v susedných krajinách – napĺňa sa Herderova vízia o zmiznutí Maďarov.

Položaj in prihodnost Maďžarov v Karpatskem bazenu

Etnične razmere v Karpatskem bazenu so se v minulih stotih letih spremenile za Maďžare v izredno neugodno smer. Naš delež se je zmanjšal od 50 na 40%, naše število pa je zraslo le od 10 na 12,5 mio, medtem ko se je število narodov v

sosednjih državah podvojilo ali celo postalo štirikrat večje (kot npr. Srbi), namesto Nemcev, ki jih je bilo 2 mio., so na kraj vstopili Cigani/Romi v enakem številu. Poleg slabih demografskih kazalcev (nizko število rojstev, visoka mortalnost) so ostali vzroki zmanjšanja: odseljevanje oz. izseljevanje, asimilacija, ki se pojavlja predvsem v mešanih zakonih, ki zadeva četrtno Madžarov živečih na Slovaškem. Med podobnimi političnimi-družbenimi-gospodarskimi razmerami, ki se podajo razmeram večinskega naroda, bi število Madžarov živečih v sosednjih državah moralo doseči 6 mio, namesto sedanjega 2,5-2,3 mio. Primanjkljaj v državi matici je enakomerno 6 mio zaradi splavov, opravljenih od leta 1956 in tudi zaradi zapustitve matične države.

V primeru nadaljevanja dosedanjih tendenc bo l. 2050 na Madžarskem živelo poleg 7 mio Madžarov 1 mio Ciganov in 1 mio vseljenih ne-Madžarov, območja v sosednjih državah, kjer živijo Madžari, se bodo večinoma izpraznila – torej uresničila se bo Herderjeva napoved, ki govori o izginotju Madžarov.

Kisebbségek és kisebbségügy Magyarországon, a honfoglalástól napjainkig

Most, amikor több mint három éve (nem be-, hanem) visszakerült hazánk az európai vérkeringésbe, egyre kézzelfoghatóbbá válik, hogy egy soknyelvű, soknemzeti-ségű, sok vallású, mentalitású közeg, amelyhez immár tartozunk. A *kulturális sokszínűség* – bár az ún. „nagy” nyelvek, kultúrák dominanciája folytán egyenrangúságról nem, de egyenjogúságról igenis beszélhetünk -, máig egyik alapértéke, megkülönböztető jegye az egységesülő Európának. A kitágult világgal együtt jár a különbözőséggel való mindennapos találkozás, a saját értékeinkkel való összevetés, nyitottságunk avagy elutasításunk, a beleérző képesség és a tolerancia folyamatos próbája. A nyelvi, kulturális, hit- vagy gondolkodás béli homogenitás viszonyai közül az európai közösségbe érkezve, a *diverzitással* találkozó egyének vagy csoportok jóval nagyobb beilleszkedési nehézségekkel kerülhetnek szembe, mint azok, akik saját korábbi viszonyaik között már az elmúlt évszázadokban is találkozhattak a pluralizmussal, sőt országaik berendezkedése eleve – az adott kor viszonyaival összhangban álló -, bizonyos fokú autonómiát biztosított a társadalmaik különböző rétegeinek.

A kezdetekről

Nos, Magyarország s a mindenkori területén élők ez utóbbi típushoz tartoztak, illetve tartoznak. Gondolják csak meg: már az őshazából a Kárpát-medencébe vándorló magyarság etnikai többségét is korabeli történeti források, nyelvi, régészeti érvek támasztják alá. A honfoglaló őseinkhez csatlakozott *kabarok* pedig a mostani fogalmaink szerint már akár nemzetiségnek is tekinthetők. Mai településterületünkre érve, *szláv és avar* néptöredékek fogadták eleinket, akik vagy módosultan megőrizték eredeti azonosságukat (pl. a magyarországi szlovének egy része bizonyosan a honfoglalás-kori szlávok egyenes leszármazottjai, s bár a székelyek eredete vitatott, László Gyula szerint késő-avar, a néphit szerint hun-szkíta származásuk valószínűsíthető, a nyelvészek a népvüket bolgár-török eredetűnek tartják), vagy feloldódtak a magyarságban, de műveltségük kölcsönösen megtermékenyítette egymást.

Az Árpád-házi uralkodók – a kor szokásainak megfelelő – dinasztikus, gazdasági, kulturális, katonai és más érdekeiktől indítatva támogatták idegen egyének, csoportok, közösségek megtelepedését. Államalapító királyunk, *Szent István*, a fiához, Imre herceghez írott Intelmeiben a hozzájuk való viszonyulás időszerűségét napjainkig nem vesztett példáját adja. Érdekes szó szerint idéznünk a mű VI., *A vendégek befogadásáról és gyámolításáról* szóló fejezet jellemző gondolatait: „*a vendégek s a jövevények akkora hasznat hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a Római Birodalom, úgy magasztaltattak fel és lettek dicsőségessé a római királyok, hogy sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról. Róma bizony még ma is szolgálta volna, ha Aeneas sarjai nem teszik szabaddá. Mert amiképp különb-különb tájakból és*

tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennél fogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsd, és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.”

Az elmúlt évtizedek történelemtanításának torzításai ellenére állíthatjuk, az etnikai türelemnek ez a szellemisége az újkorig végigvezethető a magyar história évszázadain. Jelen dolgozat a fenti attitűd

Géza fejedelem a nyugati kereszténység terjesztésére hívta be az első hittérítőket német földről. Közismert, hogy az első királynénk, Gizella környezetében érkeztek további szerzetesek, lovagok, katonák, nemesek, mesteremberek ugyanezen nyelvterületről, Bajorország mellett elsősorban svábok Baden-Württembergből. Ők – birtokokat és tisztségeket kapván, hitéleti szerepük mellett -, alattvalóikkal a közigazgatás, a mezőgazdaság, az ipar, az építészet és az életmód alakításában is tevőleges részt vállaltak. Az Árpád-korban nyugatról több hullámban érkeztek latin népekből származó hospesek: elsősorban *vallonok* és *olaszok*. Városokban és szőlőtermő vidékeinken kereskedéssel, iparral és szőlészet-borászattal foglalkoztak, de közöttük is akadtak szerzetesek. Emléküket település- és családnevek, borfajták őrzik.

Nemcsak nyugati, hanem keleti népek is kerültek ebben az időben a Kárpát-medencébe. Dinasztikus házasságok, birtok-adományozások, hadi cselekmények révén *besenyő* csoportok telepedtek le az ország több vidékén, s láttak el határőrzetet. A hasonlóképpen türk eredetű *uzok* a székelyek közé kértek s kaptak bebocsátást. A *kunok* – a mai kazakok ősei -, szintén Belső-Ázsiából származnak, s az előretörő mongol hadak elől menekültek Magyarországra, második hullámuk a tatárjárás után érkezett. Fegyveres szolgálat fejében új szállásterületükön – a Kis- és Nagyunságban –, megtarthatták nemzetségi szervezetüket, kiváltságaikat és sajátos önkormányzatukat, nyelvüket is őrizték a reformációig. Az alán eredetű és iráni nyelvű *jászok*, hasonlóképpen a katonai szolgálataikért részesültek területi autonómiában, kollektív szabadságjogokban, egészen a kiegyezés utánig.

Az *izmaelita* szóval valamennyi arab népet illeték latin nyelven, később minden muzulmánnt illették alatta. Hazánkba, mint vámosokat hívta be Taksony vezér őket a XI. században. Etnikailag volgai bolgárok voltak, magyar nevük a böszörmény. A feudális anarchia következtében megerősödött főpapi rend követelésére – sajátos szokásaikat nemkívánatosnak minősítve -, a népcsoportot a XIII. században kiutasítják az országból.

Falusi és városi németiséget folyamatosan telepítettek le később is a királyi birtokokon. A tatárjárást, majd a török megszállást követően érkeztek újabb hullámaik az ország területére. A földesúri terhek könnyítését, egyes helyeken külön ispánságot, az általuk alapított felvidéki bányavárosokban sajátos polgári közigazgatást alakíthattak. II. Endre 1224. évi szabadságlevele (Andreanum) alapján, Báthori István és I. Lipót által megerősítve, nagyfokú területi autonómiát és kollektív jogokat valósíthattak meg az *erdélyi szászok*, amely 1876-ig fennállt. E jogokhoz társult az 1557., 1564. és 1568. évi tordai országgyűlések által biztosított *vallásszabadság*, amely az evangélikus szászszágot a hitélet területén is védte. A

szepességi szászok (Zipser = cipszer) szintén különös közjogi helyzetben élhettek V. István magyar király 1271. évi szabadságlevele révén. Hasonlóképpen erdélyi néptestvéreikhez, közösségi jogaikkal - saját előljáró- (Landgraf) és lutheránus papválasztási, vadászati, halászati, erdőirtási és bányanyitási jog, csak a királynak köteles adózás, háború esetén katonaállítás, külön belső jogrendszer) -, az időnkénti megszakítások és megnyirbálások ellenére, a megyerendszer kiegyezés utáni átalakításáig élhettek. Az alsó- és felső-magyarországi *bányavárosok németisége* I. István, majd II. András kisebb telepítéseit követően, főként a tatárjárás után gyarapodott. IV. Béla kiváltságlevele városi rangot, belső önkormányzatot („selmeci jog”) biztosított a számukra, amelyet utódai megerősítettek. Károly Róbert ezeket bányaművelési monopóliummal egészítette ki, aminek eredményeképp pl. Körömbánya az európai aranykitermelés élére került.

A 822 óta létező önálló *horvát* állam első királyi házának kihalása (1091) után, a király özvegyének, Szent László nővérének a kérésére, uralkodónk elfoglalta Horvátországot, amely 1918-ig a Magyar Korona társországnak számított. Saját önkormányzattal, országgyűléssel (szábor), belső jogrendszerrel, nemzeti szimbólumokkal, katonasággal rendelkezett, területi autonómiájának mértéke a mindenkor bel- és külpolitika erőviszonyaitól függött. Élén a bán állott, aki egyben az ország főbírói és a szábor elnöki tisztét is betöltötte. Az ország territórium a történelem folyamán változott, Dalmácia és Szlavónia (a Dráva és a Száva közötti terület) 1526-ig a magyar állam részét képezte. A horvát nemesek közül sokan emelkedtek magas magyar méltóságokba, elég, ha Vitéz Jánost, Janus Pannoniust, Fráter Györgyöt, a Frangepánokat, az Erdődyeket vagy a Zrínyieket említjük. A török elől, illetve a dűlást követően Belső-Magyarország nyugati és déli területeire, Pest-Budára sok horvát települt, közöttük a gradistyei (Vas, Sopron és Moson megyei), a Mura és a Dráva menti, a baranyai és bácskai sokác, bunyevác népcsoportjaik. Katolikus vallási és nyelvi-kulturális autonómiájuk, anyanyelvű iskoláik itt is megvoltak. A bosnyák ferences rendtartomány, pápai engedéllyel a XVI. századtól Magyarországon is működhetett, ami döntő szerepet játszott az itt élő horvátság megmaradásában: a XVII. századtól ontotta az anyanyelvű hitbuzgalmi irodalmat.

A *szlovákok* kisebb részben a honfoglaláskor, itt talált, hegyvidéki morva-szláv szörványok leszármazottai, nagyobb részt pedig a XIII-XIV. században, a magyar királyság északi vidékein, cseh és lengyel népelemek összeolvadásából létrejött új nép. Az együttélésünk a Kárpát-medencei népek közül talán velük volt a legintenzívebb: a hasonló életmód, vallás, társadalmi helyzet, a nyelvhatárokon sok kulturális átkölcsozást, egyes házasságot, mindkét irányú beolvadást vagy kettős identitást eredményezett. A középkorban kiváló fegyverforgatóik várjobbágyokká váltak, akik közül sokan a köznemesség soraiba emelkedtek. Később számos katolikus, evangélikus főpapot, tanárt, honorácior értelmiségit adtak az országnak, akik közül nem egy a magyar mellett anyanyelvén, latinul és németül is kifejtette tevékenységét. A török kiűzése után spontán migráció vagy szervezett telepítés révén nagy tömegeik kerültek a Dél-Alföldre, amibe a korabeli Partium, a Bánság ill. Bácska egyes részei is beleértendő.

A *rutének* (*ruszinok*) eredetéről több elmélet is kering. A legvalószínűbb, hogy a magyar honfoglalás után Kárpátalján és a szomszédos területeken élt fehér horvát, különböző keleti szláv, valamint a későbbi évszázadokban szlovák, szerb, román,

német és magyar népelemek egybeolvadásából keletkeztek. Miután a nemzetiségi válás stádiumáig nem jutottak el, nemzetiségi voltukat épp Ukrajnában vonják kétségbe. Nagyobb tömegeik a tatárjárás után, IV. Béla földesurainak betelepítései nyomán érkeztek a halicsi fejedelemségből. Pásztorokként és jobbágyokként, erdőmunkásként éltek, nagy szegénységben, kulturális elmaradottságban, szinte a XX. századig. A görög katolikusság (az 1646-os ungvári unió során írták alá papjaik az ortodoxiából a katolikus egyház kebelébe térést) máig gyakorlatilag nemzeti vallásnak számít körükben. Miután szinte egy emberként álltak a nagyságos fejedelem mellé, Rákóczi „gens fidelissimá”-nak, a leghűségesebb népnek nevezte őket – magyar orientációjuk máig meghatározó.

A később *románnak* nevezett vlach pásztornép beszívargása a Balkánról Erdély egyes hegyvidékeire a XII. század végén kezdődött. Tömeges megjelenésük a tatárjárás után történik, királyi és földesúri telepítés révén. Vezetőik neve után ún. kenéz univerzitásokba szerveződtek a dél-erdélyi királyi uradalmakban, majd Máramarosban, ami belső öngazgatást jelentett. Katonáskodó kenézeik a kapott kiváltságok révén a magyar nemesség részeivé váltak. A török uralom következtében elnéptelenedett területekre – Erdély mellett a délkeleti Alföldre is – tömegesen vándoroltak be, Mária Terézia az erdélyi határőrvidék szervezésekor is épített rájuk. Lévéen görögkeleti, később (1699-től) részben görög katolikus vallásúak a magyar jog nemcsak hitük szabad gyakorlását, hanem sokrétű egyházi és oktatási autonómiát, közigazgatási nyelvhasználatot biztosított a számukra.

Az Árpád-házi királyok katonai és dinasztikus kapcsolatai a *szerbekkel* (pl. II. Béla szerb feleségének kísérete révén) már abban az időben kimutatható jelenlétüket hozták magukkal pl. a Csepel-szigeten. A rigómezei csata (1389) után Zsigmond király hatalmas birtokokat adományozott Dél-Magyarországon Stefan Lazarević (Lázár István), majd Djordje Branković (Brankovics György) fejedelmeknek, hogy védelmet nyújtsanak a török betörések ellen. A despoták e vidékekre szerb parasztokat, szabados hajdúkat, végvári katonákat telepítettek. Főnemeseik, belépve a magyar arisztokrácia soraiba, magyar zászlósurrakká lettek, birtokokat kaptak Belső-Magyarországon, minek folytán szerb telepek jöttek létre végig a Duna mentén, fel Győrig, Észak-Magyarországon pedig Hevestől Kárpátaljáig, a Hajdúságig. A beköltöző szerb köznépnek a magyar királyok vallásszabadságot és adókedvezményt biztosítottak. Bécs 1702-ben – nagyrészt a szerbekre építve –, határőrvidéket szervezett a töröktől visszafoglalt Maros és Tisza közötti területen, ami I. Lipót okleveleivel megerősítve a hajdúkéhoz hasonló katonai-nemesi jogállást, görögkeleti egyházi, oktatási és kulturális, bizonyos fokig területi autonómiát jelentett a számukra. Mivel az udvar e jogokkal igyekezett őket közvetlenül Ausztria alattvalóivá tenni, szabadságküzdelmekben többnyire a magyarellen oldalon harcoltak, kivételt ez alól pl. Damjanich vörös sipkásai képeznek.

A sokáig vendeknek nevezett *szlovénység* – mint említettük –, már a honfoglalás előtt Pannóniában élt, Zalavár központtal néhány évtizedig kora feudális államalakulatot is létrehozott, a frank birodalom hűbéreseként. Időszakos nyugatra húzóódásuk után, a XII. században a szentgotthárdi cisztercita apátság telepítette őket nagyobb számban a Rába és a Mura folyók közti vidékre. A szerzetesrend jobbágysai mellett a szomszédos Batthyány- és Bánffy-birtokokra is kerültek szlovének. A Vas és Zala megyei zöm mellett Somogy és Moson megyébe is kerültek szórva-

nyaik, a múlt században pedig idénymunkásként az ország más, termékenyebb vidékeire is eljutottak. Többségük római katolikus – tájnyelvükön magyar helyesírással írott hitbuzgalmi irodalmat is teremtettek –, de a reformáció lutheri ága is megérintette őket. (Protestantizmus Szlovéniában máig csak a Muravidéken található.) Anyanyelvi iskolarendszerük is kiépült. Mivel az osztrák tartományokban (Krajna, Stájerország) élő nemzettestvéreikkel alig volt kapcsolatuk, nyelv és közösségi tudat szempontjából számottevően külön fejlődtek. Egyes elméletek szerint a vend – bár a szlovénnel rokon, de – önálló, nem a déli, hanem a nyugati szláv-sághoz tartozó népcsoport.

A katolikus *bolgárok* elei, szintén a török elől menekülve, a XIV. században, majd később több hullámban nyertek bebocsátást Dél-Magyarországra, I. Lajos és utódai által, ferences szerzetesek segítségével. A Szentendrei-szigetre meg Brassóba is eljutottak. A Bánság török kiűzése utáni újratelepítése óta, jelenlétük azon a vidéken folytonos. Az újkori bolgár államiség megteremtését (1878) követően, a Monarchia és Bulgária szövetségesi jó viszonya többek között az intenzív kertkultúrát képviselő bolgárkertészek Magyarországra települését is magával hozta. A Közép-Bulgáriából Baranyába, Csongrádba, Pest megyébe érkező gazdálkodók hiányt pótoltak, modernizációt képviseltek a magyar agráriumban, nem konkurenciát láttak bennük, ezért a hatóságok is támogatták letelepedésüket. Ideiglenes idénymunkának tekintve ittletüket, a legutóbbi időkig megtartották bolgár állampolgárságukat, a téli időszakra korábban sokan hazaköltöztek, szoros kapcsolatokat ápolnak az óhazával. Oktatási és vallási szükségleteik kielégítésében is elsősorban az anyaországra támaszkodnak. Még az első világháború előtt országos egyesületet alapítottak, röviddel azután Budapesten megkezdte működését elemi iskolájuk, 1931-ben pedig felépült ortodox templomuk, szintén a Ferencvárosban.

Bár már szórványosan az Árpádok idején érkeztek *örmények* az országba – IV. Béla például Esztergomban földet és kolostort adományozott nekik –, nagyobb csoportjuk a XVII. században kapott befogadást, Apafi Mihály erdélyi fejedelem jóvoltából. A moldvai vajda vallási türelmetlensége elől menekültek, s alakíthattak kolóniákat Szamosújvárott, később Erzsébetvárosban, Gyergyószentmiklóson, Csíkszépvízen és másutt. Örökös földbirtokot – a későbbi, bánsági újratelepítés időszakának kivételével – nem vehettek, csak bérelhették a földet. Foglalkozásukra nézve kereskedtek, szőnyeget szőttek, kézműipart, tímár mesterséget űztek. Az említett kulturális-szellemi központjaikban: Szamosújvárott, Erzsébetvárosban és Gyergyószentmiklóson önálló közigazgatással, igazságszolgáltatással rendelkezvén, jelentős gazdasági-társadalmi felemelkedést értek el, sokan szabad kereskedelmi joghoz, nemesi címhez is jutottak. Önkéntes elmagyarosodásuk mellett, ketős identitásukat ápolta saját örmény katolikus egyházuk, anyanyelvet is oktató alap- és középfokú iskolarendszerük. A magyar kultúrának számos – származására büszke – személyiséget adtak, közösségként 1725-től hivatalosak voltak az (erdélyi) országgyűlésbe, de helyüket ténylegesen csak 1837-ben foglalhatták el. A szabadságharc két vértanú tábornoka: Lázár Vilmos és Kiss Ernő – is örmény eredetű volt. Kisebb számban érkeztek örmények menekültként Magyarországra a XX. század elején, a törökországi népiirtás után, majd a második világháborút követően, házasság vagy továbbtanulás, munkavállalás révén Szovjet-Örményországból.

Görög néven a XVI-XVII. században mindazon görögkeleti vallású kereskedőket illettek hazánkban, akik a török fennhatóság alatt lévő Balkánról érkeztek. Etnikailag csak egy részük volt görög. Jelentős kiváltságok birtokában bonyolították a magyar áruk nyugatra, nyugati áruk hozzánk szállíttatását, ugyanakkor a Balkán felé és felől is kereskedtek. Brassóban, Nagyszebenben, Kecskeméten, Debrecenben, Szatmárban, a török kiűzése után a Hegyalján, az Alföldön, Pest megyében és a Délvidéken fordultak elő. Bár zömük rendszeresen úton volt, a XVIII. századtól társaságokba („compániákba”) szerveződtek, egyházközségeik, iskoláik száma 30 körülre emelkedett, püspökségük és pedagógiai akadémiajuk is létesült. Miután nem rendelkeztek egyházi autonómiával – az ortodox szerb egyház kebelében gyakorolhatták vallásukat –, a kereskedelemben pedig a Habsburgok egyre inkább protekcionizmust biztosítottak az osztrák-németeknek, továbbá Mária Terézia idején hűségesküre kötelezték őket, ami együtt járt török alattvalói minőségük, ezzel együtt kiváltságaik megszüntetésével az egyik oldalon, a másik oldalon viszont lehetővé vált nemesítésük, miáltal földbirtokot nyerhettek; közülük sokan asszimilálódtak, vagy elhagyták az országot. Visszavándorlásuk szempontjából fontos indítók voltak az 1822-1829 közötti, részben sikeres szabadságharcuk, az új görög állam megszületése. A második világháború után, baloldali politikai emigránsokból népi utánpótlásuk érkezett, akiknek egy része etnikailag szláv (macedón) volt. A Fejér megyei Ivánca mellett Beloianisz néven falujuk, templomuk, iskolájuk ezután épült fel.

Lengyelek Magyarországon kis számban már az Árpádok alatt éltek a Lengyelországgal határos Árva, Szepes, Sáros és Zemplén vármegyékben. Közös uralkodóink – a Jagellók, Báthory István – idején természetszerűleg jöttek lengyelek a kíséretükben. A borsodi Derenkre, majd onnan Emőd-Istvánmajorba a XIX. század során telepítettek lengyel agrárnépességet, akik a második világháború előttig megőrizték népi jellegüket. A szabadságharcban lengyel légió harcolt József Wisocky vezetésével, Bem, Dembinszky tábornokok és a lengyel tisztek, közkatonák hősiessége a két nép hagyományos barátságát erősítette csakúgy, mint a Lengyelország hitleri és sztálini lerohanását követő menekülthullám befogadása – idősebb Antall József irányításával - hazánkban. (Ebben az időszakban a világ egyetlen lengyel gimnáziuma Balatonbogláron működött!) A XX. század elején a tartósan nálunk megtelepedők számára, kulturális célokat szolgáló lengyel ház és katolikus templom, perszonális plébánia épült Budapest-Kőbányán, mindkettő máig szolgálja a közösségi életüket. Házasság, munkavállalás révén számos lengyel választja végleges lakhelyül Magyarországot, azóta is. Legrégibbi civil szervezetük a Magyarországi Bem József Lengyel Kulturális Egyesület, amely több városban helyi szervezettel is rendelkezik.

Az indiai eredetű *cigány* etnikum a Balkán felől, a török elől vándorolva jutott el a Kárpát-medencébe a XIV-XV. században. Amíg Nyugat-Európában – életmódjuk és viselt dolgaik miatt –, üldözték őket, Közép- és Kelet-Európában a megtűrt népek közé tartoztak. Időszakos letelepedésük során fegyverkovács, tűzszerész, fémműves, zenész, borbély, lókereskedő mesterségeket és a kevésbé becsült hóhér, kém „foglalkozásokat” űzték, emellett alkalmi mezőgazdasági munkát is végeztek. Mária Terézia és II. József nagy erőfeszítéseket tett a tartós letelepítésükért, amely csekély eredménnyel járt. Zenészeik évszázadok óta s újabban kép-

zöművészeik világszerte öregbítik a magyarországi kultúra hírnevét. Népi utánpótlást a XX. században is kaptak Kelet-Európából. A mai országterületen három-negyedük csak magyarul beszél (*romungrók*), a többiek zöme, az ún. oláh cigányok, a *lovári* (romani) nyelvjárást használja. Főként Dél-Dunántúlon élnek a román egy archaikus nyelvjárását beszélő *beás* cigányok. Szociális és képzettségbeli hátrányaikból máig csak szerény mértékben sikerült ledolgozni, a többségétől eltérő mentalitásuk, demográfiai jellemzőik, tömeges munkanélküliségük következtében a nem cigány népességgel kialakult ambivalens viszonyuk a rendszerváltozás óta érzékelhetően romlott.

Újkori fejlemények

Több nációnál említettük már a *törökdulás* folyamányaként, az elnéptelenedett vidékekre történt spontán migrációt ill. szervezett *újraterelítést*. Ekkor kerültek ruszinok pl. Zemplén megyébe illetve Bácskába, román diaszpórák Szabolcs megyébe, katolikus németek tömegesen – a Habsburgok által rendelkezésükre bocsátott, megkülönböztetett kiváltságokkal és kifejezetten magyarelles élel -, a Bánságba, Bácskába, Baranyába, Tolnába, a Közép-Dunántúlra, Pest megyébe, Szatmárba és Kárpátaljára. Zömük földműveléssel foglalkozott, de érkezésük fel lendítette a kézművességet és a kereskedést is. A betelepülő németek bírálkat, papjaikat maguk választhatták, községi szintű öngazgatással rendelkeztek, nyelvüket, kultúrájukat ápolhatták. Területi és egyházi autonómia híján, vegyes házasságok révén, természetes beolvadásuk nagyobb volt, mint a lutheránus szászoké. Bár Kollonich Lipót mindent elkövetett, hogy a „forradalmakra és nyugtalanságra hajló magyar vér a némettel szelidíttessék”, a szabadságharcban a városok német polgársága és a falusi némettség zöme a magyarok mellé állt, nem is beszélve a kivégzett aradi honvédtábornokok jelentős részéről. A gazdaság, a kultúra, a művészet, a tudomány, a felsőoktatás, a politika, a közigazgatás területén a magyarországi németek számottevően hozzájárultak az ország arculatának formálásához.

Ezen írás terjedelme nem engedi meg, célja sem az, hogy a *nemzetiségi konfliktusok* okát teljes mélységében feltárja. Tény, hogy a nemzetébredés koráig: a XVIII-XIX. század fordulójáig a magyar állampolgári tudat meg az otthon, családi, vallási, települési/regionális körben gyakorolt kisebbségi nyelv, tudat, oktatás és kultúra összeegyeztethető volt: büszkén vallotta magát *hungarusnak* minden magyarországi néphez tartozó. A népek kölcsönös egymásra hatása, a termelési módok, az ipari és mezőgazdasági, a tárgyi és szellemi kultúra természetes cseréje, a többnemzetiségű, többvallású területeken egymás szokásainak, nyelvének a megismerése, tiszteletben tartása, a nyelvhatárok mentén a nem csupán egyirányú, önkéntes akkulturáció – nos ez az a *tolerancia*, ami az együttélés hétköznapijaiban, többnyire a történelmi országterület szétdarabolásáig fennállt, s amelyet pozitív hagyományaink között tarthatunk számon. A jelzett területi, egyházi, oktatási és kulturális autonómiák pedig azok a demokratikus politikai tradícióink, amelyeket – különösen az előző században, az utódállamokban történekekkel összehasonlítva -, bátran vállalhatunk, akár európai példaként is állítva.

A nyelvi-kulturális, majd politikai alakot öltött *nacionalizmusok* a Habsburg-birodalom különböző népeinél többé-kevésbé egyidejűleg szökkentek szárba, a

magyaroknál elsősorban az udvar németesítése ellen, a nemzeti jelleg erősítésére, a nemzetiségeknél pedig többnyire magyarellenos élel, szintén a saját nemzeti nyelv és kultúra pozíciójának javítását célzóan. Bár a magyar forradalom és szabadságharc egyetemes célkitűzéseit sokan megértették-megérezték a nemzetiségek közül, harcoltak is értük, más részüket Bécs sikeresen szembeállította, s fel is használta ellenünk. A reformkor és a XIX. század második fele közjogi gondolkodásának magvát képezte a – korabeli Európában meglehetősen elterjedt és elfogadott – *politikai nemzet (államnemzet)* fogalma, amelybe Magyarországon beleértették az összes itt élő nemzetiséget is, a jelzett kulturális autonómiaformák elfogadásával. A nemzetiségek ugyanakkor egyenrangú nemzetként szerettek volna megjelenni politikailag is. A középkori latin meg a későbbi német helyett a magyar nyelv általánossá, kötelezővé tételével a közigazgatásban, szintén ellenérzést, tiltakozást váltott ki. A sorsközösség vállalásának, a kisebbségi jogok elismerésének szép dokumentuma az 1849. évi magyar-román megbékélési nyilatkozat és a szabadságharc végnapjaiban született *nemzetiségi törvény*.

Ezt a jogtörténeti hagyományt fejlesztette tovább a Deák Ferenc és Eötvös József hasonló jogszabálya (az 1868. évi XLIV. Törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában), amely a korabeli Európa élvonalába tartozott. Bár a magyar politikai nemzet léte és a törvényhozás magyarnyelvűsége rögzítésre került, a politikai nemzeten belül egyenjogúságot biztosított valamennyi itt élő nemzetiségnek, továbbá megyei és alsóbb közigazgatási szinten, az alsóbb bíróságokon, az egyházakban pedig egyenjogú nyelvhasználatot. Az ország területi integritásának megőrzése érdekében átszervezték a megyerendszert, megszüntették a feudalizmus-kori területi autonómiákat. A dualista állam nemzetiségpolitikai gyakorlata elmaradt a törvény elméletétől, az első világháborút megelőző negyedszázadban – nem túl eredményes – magyarosítási kísérletek is történtek. A gazdaságfejlődést kísérő, spontán magyarosítást felgyorsítandó, névmagyarosítási hullám indult meg, a nyelvismeret növelése végett az óvodákban, iskolákban kötelezővé tették a magyar nyelv tanítását – nem a teljes körű, magyar nyelvű oktatást, hanem csupán egy tantárgyként –, néhány szlovák középiskolát bezártak, több nemzetiségi vezető, értelmiségi ellen, államellenes, pánszláv izgatás címén, eljárás indult.

Az első világháborút megelőző, utolsó népszámlálás az alábbi nemzetiségi megoszlást mutatta:

**A Magyar Korona országainak népessége anyanyelv szerint 1910-ben
(Magyarország, Horvátország és Fiume együtt)**

Népcesoport	Lélekszám	Százalék
Magyar	10 050 575	48,12
Német	2 037 435	9,75
Szlovák	1 967 970	9,42
Román	2 949 032	14,12
Ruszin	472 587	2,26
Horvát	1 833 162	8,78
Szerb	1 106 471	5,30

Bunyevác, sokác	88 209	0,42
Szlovén	93 174	0,45
Cigány	121 097	0,58
Örmény	121	0,00
Cseh-morva	63 812	0,31
Lengyel	40 537	0,19
Olasz	33 387	0,16
Bolgár, krassován	23 267	0,11
Egyéb	5 651	0,03
Nem magyar összesen	10 835 912	51,88

Forrás: Katus László: Nemzetiségi adatsorok a dualizmus korában. In: Glatz F. (összeáll., szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében. Pallas, Budapest, 1989. 194. p.

A táblázatból kiviláglik, hogy – az előző évtizedek kisszámú magyarosodása ellenére –, a nemzetiségek többséget alkottak a történelmi Magyarország feldarabolása előtti időszakban. A Horvátország és Szlavónia nélküli országterületen ugyanekkor az összlakosság 54,6 %-a (9 938 134 fő) volt magyar. Terjedelmi okokból eltekintünk ezúttal a *Trianon*hoz vezető út külső és belső okainak még a vázlatos ismertetésétől is. Annyit azonban rögzíteni kívánunk, hogy 1920. június 4-én az ország területének 67,3, a népességének pedig 58,4 %-át elcsatolták, a Kárpát-medence magyarságának 32,5 %-a (3 227 000 fő) került a szomszédos államok uralma alá.

Visszametszve

A trianoni Magyarország területe 92 833 km²-re, lakosainak száma 7 980 143 főre apadt. A kisebbségek száma és aránya sokkal kisebb lett, mindössze a lakosság egytizede. A magyarok 89,6 %-os aránya (7 147 053 fő) mellett 6,9 % német (551 211 fő), 1,8 % szlovák (141 882 fő), 0,5 % horvát (36 858 fő), 0,3 % román (23 760 fő), 0,2 % (17 131 fő) szerb nemzetiségűt mutatott ki az 1920. évi népszámlálás. Az egyéb kategória, amely a bunyevácokat és a szlovéneket is tartalmazta, 0,8 %-ot tett ki (60 748 fő), ruszinokból mindössze 1500 főt számláltak. Az utódállamokba került, tömbszerű tömegeiktől elszakadva, az immár jelentős mértékben szórványba került közösségek beolvadása felgyorsult, a korrevíziós törekvéseivel összefüggésben, kedvezőtlen irányban változott meg a korábbi évszázadokban természetes, kisebbségbarát légkör.

A két világháború között néhány évig *nemzetiségügyi minisztérium* is működött a magyar kormányban, amelynek élén a német Bleyer Jakab/Jakob Bleyer állt. A tárcánál a legszámottevőbb kisebbségek ügyeivel egy-egy főosztály foglalkozott, az Országgyűlésbe pl. a saját pártot alapított németiség képviselőket is tudott juttatni. A Bethlen-kormány időszakában a minisztérium feladatkörét egy *nemzetiségi ügyosztály* vette át a *miniszterelnökségen*, Pataky Tibor vezetésével, amelynek munkáját szlovák, román, német kormánybiztosok és más nemzetiségi referensek segítették. A *kisebbségi népoktatásról* szóló 1923. évi rendelet a nemzetiségek számára három lehetséges iskolatípust különböztetett meg:

- az A típusú tanintézményekben a tanítási nyelv az adott kisebbség anyanyelve, a magyar pedig kötelező tárgy;
- a B típusú iskolákban a tárgyak felét kisebbségi, másik felét magyar nyelven tanították; végül
- a C típusú iskola oktatási nyelve a magyar volt, a nemzetiségi nyelv kötelező oktatásával.

A rendelet az iskolatípus megválasztását a helyben élő szülőkre bízta, ugyanakkor a hivatalos iskolapolitika a C típus megvalósítását szorgalmazta, aminek következtében 75-90 %-ban ilyen intézmények alakultak.

A nemzetiségek kulturális életét viszont számos *közművelődési egyesület* szervezhette, egy részük még a XIX. század vége óta folyamatosan fejtette ki tevékenységét. Hitler németországi súlyának növekedésével a népcsoportra gyakorolt anyaországi befolyás fokozódott hazánkban és a szomszéd államokban, ami jogos aggodalmat és a népi németiséggel szembeni barátságtalanná váló közhangulatot váltott ki Magyarországon.

A *területi revíziók időszakában* a nemzetiségi kérdés felértékelődött, hiszen jelentős számban kerültek vissza az országhoz kisebbségek. Teleki Pál – csakúgy, mint első miniszterelnöksége (1920-21) idején -, második kormányfősége (1939-41) alatt is toleráns nemzetiségpolitikát valósított meg. A visszatért területek közigazgatásában bevezette a kétnyelvűséget, újra kerültek kisebbségi képviselők a parlamentbe, a nem szeparatista nemzetiségi pártok működését is engedélyezték. Ugyanakkor – érthető módon -, ellenlépéseket tett, amikor Németország a hazai nemzetiségeket ürügyén -, beavatkozott a magyar belügyekbe.

Teleki Pál, a Szent István-i hagyomány és a többnemzetiségű Erdély toleranciájának következetes folytatójaként, tényleges jogegyenlőségre törekedett: nemzetiségi vidékeken megkívánta a bíraktól, tisztviselőktől, lelkészekről, csendőröktől az ott élők anyanyelvének ismeretét, sőt a közeli magyar iskolákban is szorgalmazta a környezetnyelv oktatását. A népiséghez és a hazához való egyidejű hűség a felfogásában összeegyeztethető volt. A kisebbségi nyelv és kultúra ápolásának, az ismeretek anyanyelvű átadásának támogatását állami kötelezettségnek tekintette. Teleki utódai idején nem mindig sikerült ezt a szemléletet megvalósítani, de pl. még a Kállay-kormány hivatalos állásfoglalása is óvott attól, hogy a hazai kisebbségekkel kapcsolatos intézkedéseket befolyásolja a Romániában és Szlovákiában maradt magyar kisebbség helyzete. Ugyanakkor bizonyos elnemzetietlenítési, vagy - a megelőző két évtizedet ellensúlyozandó -, visszamagyarosítási kísérletek is történtek az újból Magyarországhoz tartozó területeken.

A nyilas uralom, a német, majd a szovjet megszállás tényei ismertek, azonban a második világháború után a kisebbségeket ért sérelmek összefoglalása nem kerülhető meg. Az egész kelet-közép-európai térségben a német kisebbséget – függetlenül az egyes egyének, csoportok, települések, szervezetek háború alatti valóságos alapállásától, tevékenységétől -, *kollektív bűnösséggel* illették. Jelentős tömegeiket hadifogolyként a Szovjetunióba hurcolták, millióikat – vagyonuktól megfosztva -, Németország amerikai vagy szovjet megszállási övezetébe telepítették ki. Hangsúlyozni szeretném: nem a kis számú, valóságos háborús bűnösök felelőssége vo-

nása volt a hiba, hanem az ártatlanok, sokszor éppen antifasiszta és a hazához hű németek megbélyegzése, csupán az anyanyelvük és/vagy nemzetiségük miatt. A magyar értelmiség lelkiismeretére apellált (az akkor éppen belügyminisztériumi tisztviselő!) Bibó István 1945. augusztus 18-án egy memorandumban, továbbá, Mindszenty hercegprímás október 17-i pásztorlevele, majd a világ közvéleményéhez intézett 1947. szeptember 28-i felhívása, amelyekben nyilvánosan állást foglalt a hazai németiség kollektív büntetése ellen, rámutatván, hogy a kitelepítés embertelen és ellentétes a kereszténység felfogásával, a demokráciával és az emberi jogokkal is. 1947. október 17-én az evangélikus püspöki kar tiltakozott ugyanemiat.

Mindhiába: 1946-1948 között – a Szövetséges Ellenőrző bizottság és a belső baloldali erők nyomására –, mintegy 170 ezer németet toloncoltak ki Magyarországról, 60 ezer pedig a megelőző, háborús időkben távozott, így gyakorlatilag a felére csökkent a hazai német kisebbség száma. Helyükre a hazánkra kényszerített magyar-csehszlovák lakosságcsere felvidéki áldozatai és az ideiglenes visszatért Délvidéken rövid ideig otthonra lert, ám a partizánok által kiszorított bukovinai székeltek és moldvai csángók kerültek. A maradék németiség és az önhibájukon kívül, újonnan érkezett telepések viszonya – érthető módon –, szinte két évtizedig feszült volt, a kitelepítés lelki sérüléseit máig hordozzák a magyarországi németek. Kulturális önszerveződésüket, iskolai nyelvvoktatásukat a kollektív bűnösség politikai beidegződései az 50-es évek közepéig késleltették. A lakosságcsere révén a hazai szlovákság is nagy vérvesztést szenvedett: legöntudatosabb tízezrei – a sokszor demagóg és erőszakos anyaországi ráhatás következtében – elhagyták az országot.

Ugyanakkor a háborút a győztesek oldalán befejezett országok magyarországi néprészei számára – a tartós jelenlétre berendezkedő szovjet csapatok, szláv testvériségre építő, eszmei támogatásával –, már 1945-ben megindulhatott a kisebbségi anyanyelvű oktatás, valamint megalakulhatott a Szlovák Antifasiszta Frontja, délszláv és szlovák tagozattal. A szervezetből 1947-ben kiváltak a szerbek, horvátok, szlovének és megalapították a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségét, amely a rendszerváltozásig állott fenn. A „front” szlovák tagozata Magyarországi Szlovákok Szövetsége néven működött tovább, majd – mivel a lakosságcsere miatt kompromittálódott –, 1948-ban új, Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége jött létre. Rövidesen megalakult a Magyarországi Románok Kultúrszövetsége is.

Az ekkor már egyeduralkodó, pártállami céloknak megfelelően e szervezetek nem a kisebbségek valóságos érdekképviselését látták el, hanem az állampárt politikáját közvetítették a nemzetiségek felé, agitációs és propaganda szervként mozgósítottak annak támogatására. Helyi szervezeteiket – a civil szféra általános visszaszorítása részeként – 1949-50-ben elsorvasztották, központosított, folklorisztikus kirakatszerepre kárhoztatták őket. Az egész térségben hasonló elvekre épülő, sztálini nemzetiségpolitika lényege az ún. automatizmus-szemlélet volt, miszerint a nemzetiségi kérdés a szocializmus viszonyai között magától is megoldódik azáltal, hogy a kisebbségi lakosság – egyre inkább a többséghez hasonulva –, egy-két évtized alatt asszimilálódik. A Komintern és Jugoszlávia viszonyának megromlása miatt a hazai délszláv nemzetiségeket is számos sérelem (koncepciók perek, fizikai

bántalmazás, internálás, belső áttelepítés, vasfüggöny az anyanemzetek országa felé) érte. Sztálin halálával a kisebbségekre nehezedő nyomás enyhülni kezdett: a németiség 1953-ban visszakapta a háború végén megvont, aktív és passzív választójogát, a Nagy Imre első kormánya (1953-1955) alatt megalakult Hazafias Népfront tágabb teret adott a nemzetiségi szövetségek tevékenységéhez. 1955-ben létrehozták a Magyarországi Német Dolgozók Kulturális Szövetségét.

A mindenkori oktatási-művelődési tárca kisebbségi részlege a nemzetiségi szövetségeket afféle alárendelt hivatalként működtette. Az addig többé-kevésbé funkcionáló, jelentős hányadban *anyanyelvű kisebbségi iskolarendszert* a minisztérium az 1960/61-es tanévben megszüntette, az intézmények átalakításával csak kétnyelvű és nyelvoktató iskolák maradtak (a két világháború közötti B és C típusú intézmények). A kétnyelvűekben a humán tárgyak oktatása továbbra is anyanyelven történt, a reáliák oktatását viszont magyar nyelvűvé változtatták. A következő három évtizedben a kétnyelvű tanintézetek száma egyre csökkent, illetve alakultak át nyelvoktató típusúakká, ahol a kisebbségi nyelvet csupán heti néhány órában tanították. A nyelvoktató típusúak közül pedig igen sok megszűnt vagy beolvadt a közeli magyar iskolába.

A nemzetiségi *kulturális élet* viszont a népművészet, az anyanyelv-ápolás, a honismereti mozgalom területén eredményeket mutathatott fel. A 70-es évek első felében a nemzetiségi szövetségek némiképp demokratizálódtak, új alapszabályuk már lehetővé tette a kongresszusi küldöttek közvetlen választását, erősítette a szervezetek közművelődési, anyanyelv-oktatási és sajtóbeli szerepét. Az 1972. évi alkotmánymódosítás már e közösségek kollektív jogairól s azoknak az állam általi betartási kötelezettségeiről szól. A minisztérium nemzetiségi osztályának kezdeményezésére, ebben az időszakban kisebbségi bázismúzeumok és báziskönyvtárak alakulhattak, amelyek országos hatókörű közgyűjteményei lettek az akkoriban elismert négy nemzetiségnek: az együtt kezelt délszlávoknak, a németeknek, a szlovákoknak és a románoknak.

Az 1970-es évek közepén kaptak nyilvánosságot Leninnek a sztálini módszerekkel szembe forduló, 1922. évi állásfoglalásai arról, hogy a nemzetiségekkel kapcsolatban inkább eltűzött előzékenység, mint erőszakos beolvasztás a kívánatos magatartás. A magyar pártvezetés – ellentétben a szomszéd országokéval –, már ekkor meghirdette a *lenini nemzetiségpolitikát*, ami minőségi előrelépést jelentett az automatizmus elméletével és gyakorlatával szemben. Fel- és elismerték egyfelől, hogy a kisebbségi kérdés nem belügy, a közösségek anyanemzetének törődése nem csupán eltűrhető, hanem az országok közötti jó viszonyt is szolgálja. Immár kritikusan viszonyultak a nemzetiségi oktatás gondjaihoz, nyilvánosságot kapott az aggasztó méreteket öltő asszimiláció. 1976-ban – Pozsgay Imre kulturális miniszterségéhez köthetően –, *közművelődési törvényt* is elfogadtak, benne az anyanyelvű kultúraápolás sokoldalú lehetőségével. A Tankönyvkiadó ugyanezen évben nemzetiségi szerkesztőséget létesített, amely már anyanyelvű szépirodalmat is közzétett. A tárca nemzetiségi osztálya segítségével megkezdődött a kisebbség lakta falvakban, városokban a *kétnyelvű településnév-táblák* elhelyezése, továbbá közterületeknek, intézményeknek a nemzetiséghez köthető (sokszor anyanemzeti) személyiségekről való elnevezése. Az újraegyesített Oktatási és Kulturális Minisztérium élén, szintén Pozsgay szervezte újjá 1980-ban a Nemzetiségi Tanácsadó

Bizottságot. A határon túli magyarok és a hazai *kisebbségek hídszerepe* immár több párt- és népfront-dokumentumban megfogalmazódott. Leszögezték továbbá azt az alapelvet is, miszerint a hazai nemzetiségi politika nem lehet számarányok vagy a határon túli magyarokkal való ottani bánásmód függvénye, hanem elvi kérdés.

Az 1980-as években növekedett a körzeti és országos *nemzetiségi rádióadások* időtartama, fejlődött a könyvkiadás, fellendült az amatőr művészeti és a klubmozgalom a körökben. A német szövetség 1983. évi kongresszusán magas rangú pártvezető ítélte el a népcsoport háború utáni, kollektív bűnössé nyilvánítását, s immár engedték, hogy ne csupán a „táboron belüli” NDK, hanem az NSZK, Ausztria és Svájc is gyakorolhassa anyanemzeti funkcióit, beleértve a kitelepítettek szervezeteivel való legális kapcsolattartást. A TIT az évtized közepén Országos Nemzetiségi Tanácsot alakított a kisebbségi ismeretterjesztés fellendítésére, emellett nemzetiségi nyelvű népfőiskolák is jöttek létre. A pártállami nemzetiségpolitika utolsó jelentős momentumaként, 1988-ban népfront-, majd MSZMP-állásfoglalás született egy új nemzetiségi törvény szükségességéről.

Új alapokon

Immár a rendszerváltozás előszeleként, a Németh-kormány 1989 elején olyan társadalompolitikával foglalkozó államminisztert nevezett ki, Pozsgay Imre személyében, akinek feladat- és hatásköre volt, többek között, a hazai kisebbségekkel és a Kárpát-medencei magyarsággal való kormányzati munka koordinálása. Az ősz folyamán irányításával létrejött a napi ügyek vitelére a *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Titkárság* – életem nagy ajándéka, hogy annak első munkatársa lehettem -, tanácsadó testületként pedig még ezt megelőzően a *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium*. Az utóbbi csaknem 90 fős tagságában képviseltették magukat az érintett minisztériumok, hivatalok, nemzetiségi és társadalmi szervezetek, ellenzéki pártok, médiumok, tudományos intézmények és egyházak, továbbá a magyar közélet köztisztviselőiben álló személyiségei. A kollégium külön határon túli és hazai kisebbségi albizottságot is működtetett. A testület háttérmunkáját végző titkárság vezetését, miniszterhelyettesi rangban, Tabajdi Csaba látta el.

A kollégium és a hozzá csatlakozó államigazgatási szerv, fél évet alig meghaladó fennállása alatt, feszített erővel igyekezett több évtized hibáit, mulasztásait, lemaradását csökkenteni. E hónapok során máig érvényes kisebbségpolitikai alapelvek, célok, eszközök, módszerek kristályosodtak ki. Az 1990. évi első szabad választások nyomán hivatalba lépő kormány nagyban támaszkodhatott az ott elkezdett munka tapasztalataira. A titkárság dolgozói és a kollégium tagjai közül többen az 1990-es években törvényhozási, kormányzati, államigazgatási, kisebbségi önkormányzati tisztségeket betöltve vagy pártszakértőként, tudományos intézet munkatársaként a hazai kisebbségpolitika meghatározó személyiségeivé lettek.

Az Antall-kormány, a miniszterelnökségi titkárság utódként, két önálló kormányhivatalt hozott létre a Kárpát-medencei kisebbségi feladatok összefogására: a szomszéd országok őshonos és Nyugat-Európa meg a tengerentúl magyarjai számára a Határon Túli Magyarok Hivatalát (HTMH), a magyarországi népcsoport-ügyek vitelére pedig a *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt* (NEKH). A témánk szempontjából jelentős utóbbi, önálló államigazgatási szerv nyelvterületi és

funkcionális főosztályokból állt, élén és munkatársai zömét tekintve, nemzetiségi szakemberek foglalkoztak nemzetiségekkel. Tizenhét éves létezése alatt a hivatal többek között számos jogszabály, nemzetközi egyezmény, kétoldalú kisebbségvédelmi megállapodás, vegyes bizottság teendőit látta el, koordinálta az egyes tárcák-nál folyó, a kisebbségeket érintő tevékenységeket, részt vett a nemzetiségek anya-országaival folyó államközi kapcsolatokban, hazai és nemzetközi konferenciákat szervezett, könyveket adott ki, dokumentációt gyűjtött és honlapot működtetett. A mindenkori *oktatási és kulturális minisztériumban*, valamint háttérintézményeiben máig van a kisebbségekkel foglalkozó részleg, oktatási téren folyamatos, kulturális téren időszakos miniszteri javaslattevő, konzultatív, tanácsadó testület, de a bel-ügyi, szociális tárca folyamatosan, esetenként a földművelési és honvédelmi tárca is foglalkozott kisebbségi ügyekkel. A kulturális támogatások legnagyobb hányadát az állam *A Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványon*, valamint *A Magyarországi Cigányokért Közalapítványon* keresztül biztosítja.

A magyar Országgyűlés – ötéves előkészítő munka után –, 1993-ban döntő többséggel elfogadta *a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló LXXVII. Törvényt*. A térségben első és a kontinensen is példamutató dokumentum már a preambulumban kinyilvánítja, hogy „a nemzeti és etnikai önazonossághoz való jogot az egyetemes emberi jogok részének tekintti, a nemzeti és etnikai kisebbségek sajátos egyéni és közösségi jogai alapvető szabadságjogok.” Az állam ez által a kisebbségek létét alapértékként ismeri el, és fennmaradásuk érdekében felelősséget vállal, beleértve az anyagi és személyi kötelezettségeket is.

A jogszabály egyik legfontosabb vonatkozása, hogy nem csupán a kisebbségi csoporthoz tartozni akaró egyén jogait rögzíti, hanem a *közösség* számára is biztosítja azokat. Így a kisebbségek jogosultak történelmi hagyományaik, nyelvük ápolására és fejlesztésére, tárgyi és szellemi kultúrájuk megőrzésére és gyarapítására, társadalmi szervezeteket, helyi, területi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre. A közszolgálati rádió és televízió biztosítja a számukra műsorok rendszeres készítését és sugárzását, joguk van anyanyelvű oktatásra, nevelésre az óvodától az egyetemig. Országos oktatási, nevelési, kulturális és tudományos intézményhálózatot alakíthatnak ki, használhatják nemzeti jelképeiket, nemzetközi kapcsolatokat tarthatnak fenn. Joguk van az országgyűlési képviselőre, jogaik érvényesülésére a parlament által megválasztott országgyűlési biztos ügyel.

A törvény hatálya az országban 100 éve honos *tizenkét nemzeti kisebbségre* (bolgár, görög, horvát, német, lengyel, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén és ukrán), valamint *egy etnikai kisebbségre* (cigány-roma) terjed ki, lehetővé téve a *kettős kötődés* (a nemzetiséghez és a többséghez való egyidejű tartozás) kinyilvánítását is. A *kisebbségi önkormányzatok* e közösségek sajátos jogérvényesítésének a keretét biztosítják, köztisztülettént beleszólási lehetőséget az őket érintő kérdésekbe települési, megyei, fővárosi és országos szinten. A helyi kisebbségi önkormányzatok száma a négyévenkénti választások során folyamatosan nő – s bár a lehetőséggel való visszaélésekre (az ún. „etnobiznisz”-re) is akadt példa, jelenleg már 2045 ilyen működik. A 2007. márciusában lebonyolított területi és országos választási fordulón valamennyi közösség tudott alakítani országos önkormányzatot, a nagyobbak több, a kisebbek csak néhány megyei testületet.

A legutóbbi, 2001. évi népszámláláskor már nem csupán az anyanyelvre és a nemzetiségre, hanem új kérdésekként a nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz való kötődésre és a családi, baráti közösségben használt nyelvre is rákérdeztek. Ezek szerint a hazai kisebbségek száma a XXI. század elején a következő:

Kisebbségi népszámlálási adatok 2001-ben

	Nemzetiség	Anyanyelv	Nevesített kisebbség	Becsült szám
Cigány	189701	48150	205720	4-600.000
Bolgár	834	739	2316	3-3.500
Görög	2030	1459	6619	4-4.500
Horvát	14884	13566	25730	80-90.000
Lengyel	1519	1117	5144	10.000
Német	57662	29051	120344	200-220.000
Örmény	462	129	1165	3.5-10.000
Román	5314	5602	14781	25.000
Ruszin	715	682	2079	1.000
Szerb	2795	2281	7350	5.000
Szlovén	2955	3116	4832	5.000
Szlovák	16998	11160	39266	100-110.000
Ukrán	3358	3183	7393	2.000
Összesen	299227	120235	442739	835.000 - 1.083.950

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Népszámlálás 2001., 18. Demográfiai adatok

Amíg a táblázatban a nemzetiségi és anyanyelvi oszlop csak a magyar állampolgárok adatait tartalmazza, a (négy kérdés közül legalább egy kisebbségi kötődést jelző) nevesített kisebbségek oszlopa tartalmazza nemzetiséggel azonos, csekély számú, itt élő nem magyar állampolgárokat is. A közösségek valóságos nagysága – mint mindenütt a világon –, a népszámlálási bevallás és a becült érték között mozog. Megállapítható, hogy 1920-hoz képest – a vázolt történelmi, politikai okokra visszavezethetően –, jelentősen átstrukturálódott, de végső soron csak kis mértékben csökkent a nemzeti és etnikai kisebbségek száma, aránya Magyarországon. A változások dinamikájának – beleértve a szocialista iparosításnak a kisebbségeket is érintő, területi-társadalmi mobilitásával összefüggő hatásokat –, a felvázolása e tanulmánynak nem feladata, de a szabadságérzet növekedése és a kisebbséghez tartozás vállalásának szoros kölcsönhatására hadd hívjuk fel a figyelmet.

A kisebbségek önazonosság-örzésének további biztosítékai az olyan *nemzetközi dokumentumok*, mint az Európa Tanács nyelvi kartája és kisebbségvédelmi keret-egyezménye, továbbá a népcsoportok nyelv szerinti országaival kötött alapszerződések, kisebbségvédelmi, oktatási–kulturális–tudományos egyezmények és munkatervek. A törvény által és az egymást követő kormányprogramokban is kívánatosnak minősített *kulturális autonómia* megjelenési formái egyfelől, hogy a kisebbségek támogatásáról döntő országgyűlési bizottságban (Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottság), közalapítványokban, minisztériumi testületekben az e közösségek képviselőinek véleménye a döntő. Másfelől viszont a kisebbségek orszá-

gos önkormányzatai alapíthatnak, vagy átvehetnek oktatási, kulturális, sajtó-, tudományos vagy más *intézményeket*. A jogszabályi és pénzügyi feltételek megteremtése után, 2003-tól máig mintegy 30 ilyen intézmény jött létre, a kisebbségi hivatal hathatós támogatásával.

Az ország pénzügyi-gazdasági nehézségeinek előtérbe kerülésével, az elmúlt években a kisebbségek támogatására fordítható összeg csökkent Magyarországon, így a reményt keltő fejlődés megtorpanhat. 2006-2007-ben az e népcsoportokkal foglalkozó államigazgatás is jelentősen átalakult: egyrészt a kormányzat – több mint másfél évtizedes, nemzetközileg is nagyra értékelt munka után –, megszüntette a Határon Túli Magyarok Hivatalát, valamint a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt, az ott dolgozók közül sok kiváló szakember elbocsátásával. A hivatalok feladatkörét a lényegesen kisebb létszámú munkatárssal dolgozó két szervezeti egység (*Nemzetpolitikai Ügyek Főosztálya*, illetve *Nemzeti és Etnikai kisebbségek Főosztálya*) vette át a *Miniszterelnöki Hivatalban*, élükön egy-egy főigazgatóval, közös szakállamtitkári irányítás alatt. Hasonlóképpen megszűnt a nyolc évig működött Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a határon túli magyar és hazai kisebbségi ügyekkel foglalkozó főosztállyal együtt.

Az egyesített *Oktatási és Kulturális Minisztérium* megtartotta a kisebbségi oktatásügy szakfőosztályát, közös oktatási-kulturális feladatkörű *Roma Integrációs Titkárságot* és *Határon Túli Magyarok Titkárságát* hozott létre. Összkulturális (közművelődési, művészeti és közgyűjteményi) tevékenységet végez még három határon túli magyar referens a *Közművelődési Főosztályon*. Önálló hazai kisebbségi részleg hasonlóképp nincs immár a kulturális szakállamtitkárságon, e sorok írója személyében mindössze egy szakember látja el a 12 nemzetiség teljes kulturális feladatkörét, szintén a Közművelődési Főosztály keretében. A főosztály folyamatos erőfeszítéseket tesz a kisebbségi célokra fordítható, nagyon szerény támogatási keret növelésére, a 2004-ben még eredményesen működött miniszteri tanácsadó testület: a *Nemzetiségi Kulturális Tanács* (NKT) újraélesztésére, valamint a Nemzeti Kulturális Alapnál (NKA) a *Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Ideiglenes Szakmai Kollégium* munkájának a felújítására, amely szintén 2004-ben még kisebbségi pályázatokat hirdetett meg s bírál el. A tárca háttérintézménye, a *Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus* (MMIKL) igazgatójának tanácsadó testületeként, harmadik éve közmegelegedésre fejt ki tevékenységét a nemzetiségi civil szféra jeleseiből meghívott *Nemzetiségi Kulturális Szakértői Tanács* (NKSZT) és cigányügyi megfelelője.

Vázlatos áttekintésünkéből kiderülhetett, hogy a magyar állam tizenegy évszázados fennállása alatt, minden korban folyamatos volt más népek egyéneinek és csoportjainak a tartós jelenléte. Az ország nyelvi-etnikai sokszínűségére mutatott rá már 1798-ban Schwartner Márton, a hazai statisztika kiemelkedő alakja: „In keinem Lande der Welt, sind vielleicht mehrere Sprachen – und eben deswegen auch so viele Nationen – einheimisch, des in Ungern”, vagyis: *Talán nincs még ország a világon, amelyben több nyelv, és ennek következtében oly sok nemzet honos, mint Magyarországon.*” Hazánkban tehát a sokféle nép és vallás nem pusztán érdekesség, hanem egyedi tulajdonság, jellemző, lényegi sajátosság. Ahogy a kitűnően rajzoló osztrák katonatiszt, Joseph Heinbacher von Bikkessy 1820-ban, a magyarországi öltözeteket bemutató albumában rámutatott: „Das Königreich

Ungern ist Europa im Kleinen!”, tehát: „*A Magyar Királyság: Európa kicsiben!*” E gondolatot Bikkessy viszont a korszerű magyar néprajz megalapítójától, a magyar-szlovák kettős identitású Csaplovics Jánostól/Ján Čaplovičtól vette át, aki ezt nyelvünkön az 1822. évi Tudományos Gyűjtemény oldalain pontosította: „*Nem csak természeti állapotjára, és a természet ajándékaira nézve is Magyar ország Európa kitsinyben, - mert majd nem minden Európai nép-törzsökök, nyelvek, vallások, foglalatosságok, Cultura grádusok, s végre élet módok, erköltsök és szokások is itten találják fel Hazájokat.*”

Számunkra és hozzánk tehát nem 2004. május 1-jén érkezett el Európa s az európaiság, hanem azon kevés nemzetek közé tartozunk, akik – nem csupán természetünkől adódóan, hanem első királyunk intelmei óta, jogszabályok, gyakorlati megoldások, autonómiák egész sorával, sokszor a földrész nyugati felét megelőzve –, kezdettől fogva alakítottuk is az európai toleranciát. A véleményalakító értelmiség, a kultúra embereinek mindenkori felelőssége, hogy a globalizáció viszonyai között e kimunkált értékek ne menjenek veszendőbe, s – akár a politika vagy a gazdaság ettől eltérő törekvéseire is rámutatva –, biztosítsuk a feltételeket a jövőben is a csoportjogok érvényesüléséhez, a kulturális sokszínűség megőrzéséhez.

Irodalom

- Ács Zoltán: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Bp., 1996
 Bodáné Pálok Judit – Cseresnyés János – Vánkosné Tímár Éva: A kisebbségek jogai Magyarországon. Bp., 1994
 Doncsev Toso: Új idők bolgárai. Bp., 2001
 Glatz Ferenc (összeáll., szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében. Bp., 1989
 Győri Szabó Róbert: Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon. Bp., 1998
 Hévízi Józsa: Autonómia-típusok Magyarországon és Európában. Bp., 2001
 Kepéné Bihar Mária – Lendvai Kepe Zoltán: „Európa kitsinyben” = Népűjság (Lendva – SLO), 2007. január 5-étől, hétről-hétre, folyamatosan
 Kiss Szilvia (szerk.): Kitejtjesedő kulturális autonómia. Bp., 2006
 Mayer Éva (szerk.): Kisebbségek Magyarországon 2004-2005. Bp., 2005
 Tilkovszky Loránt: Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században. Debrecen, 1998.
 Székely András Bertalan: Határhártyák. Pilisvörösvár, 2005

Minorități și situația minorităților în Ungaria, începând de la descălecarea până în zilele noastre

Studiul arată particularitățile minorităților etnice și naționale ale Ungariei, ale formării situației sale în timp și procesele din cercul lui din punct de vedere istoric, juridic și sociologic. Fresca care cuprinde XI. secole arată șirul teritorial, limbii-culturii, învățământului, religiei, economiei autonome, care au determinat statutul popoarelor care au aderat la poporul maghiar în diferite epoci, astfel fiind posibil simultaneitatea identității individuale și comunitare cu cetățenia maghiară. Deși diferitele dictate de pace ale primului și al doilea război mondial au dezmembrat Ungaria istorică și multinațională, aceste forme de autonomie de mai multe secole

servească învățătură nu numai pentru lupta pentru supraviețuire a maghiarilor de peste hotare, ci sunt în legătură și cu tendința de drept a minorităților din regiune și a continentului în mare. Totodată materialul arată alcătuirea drepturilor minorităților și formarea conducerii de stat începând cu secolul XIX. până în prezent.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Manjine i manjinska politika u Mađarskoj od doba doseljenja u domovinu do danas

Studija daje pregled o karakteristikama nacionalnih i etničkih manjina u Mađarskoj iz pravnog i sociološkog aspekta, zatim, o promenama koje se očekuju u budućnosti što se tiče njihovog stanja i o trenutnim tokovima/dešavanjima u njihovom krugu. Ta freska koja obuhvata jedanaest vekova prikazuje po redu široku lančanost što se tiče teritorije, jezika, kulture, obrazovanja i religije ekonomskih autonomija, a ti faktori su odredili stil naroda koji su se priključili Mađarima u različitim periodima istorije, i koji su omogućili istovremenost zasebnog i javnog identiteta koji može da se poklapa sa mađarskim državljanstvom. Iako su mirovni diktati koji su okončali prvi i drugi svetski rat razorili istorijsku višenacionalnu Mađarsku, postojanje viševjekovnih autonomnih formi daje nam puno pouka ne samo kod borbi za opstanak mađarskih zajednica van granice, nego i vezano za težnje manjinskog prava ovog područja, šta više celog kontinenta. Materijal, pored ovoga, daje pregled i o promenama u zakonodavstvu i državnom upravljanju koje se bavi manjinama od sredine XIX veka sve do danas.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Menšiny a menšinové záležitosti v Maďarsku od příchodu Maďarov do Karpatskej kotliny po současnost'

Štúdiá podáva prehľad o charakteristických črtách národných a etnických menšín v Maďarsku (Uhorsku), o zmenách ich postavenia v priebehu času a o procesoch prebiehajúcich v ich kruhu z hľadiska historického, právneho a sociologického. Freska, ktorá preklenie jedenásť storočí podáva prehľad širokosiahlej reťaze územných, jazykovo-kultúrnych, školských, náboženských a hospodárskych autonómií, ktoré determinovali status národov, ktoré sa pripojili v Maďarom v rôznych dobách, umožňujúc tak súčasnú prítomnosť individuálnej a kolektívnej identity, ktoré boli zosúladiť s jednotnou maďarskou (uhorskou) štátnou príslušnosťou. Mierové zmluvy, ktoré uzavreli prvú a druhú svetovú vojnu síce rozbili historické, mnohonárodnostné Uhorsko, prezentácia stáročných foriem autonómie poskytuje nemálo ponaučení nielen k zápasom o prežitie zahraničných maďarských komunít, ale aj v súvislosti menšinovopolitickými snahami nášho regiónu a širšie ponímaného kontinentu. Práca podáva zároveň prehľad zmien právneho prostredia a administratívy, zaoberajúcich sa menšinami od polovice XIX. storočia až po súčasnosť.

Manjšine in manjšinske zadeve na Madžarskem od naselitve v domovino do dandanes

Disertacija daje pregled iz zgodovinskega, pravnega in sociološkega vidika, značilnosti narodnih in etničnih manjšin na Madžarskem, ter o časovnih spremembah njihovega položaja ter govori o procesih, ki potekajo v njihovih krogih. Freska, ki zajema enajst stoletij, predstavlja široko vrsto območnih, jezikovno-kulturnih, šolskih, verskih, gospodarskih avtonomij, ki so opredelile status narodov in so se v različnih obdobjih pridružile Madžarom, ter omogočile istočasnost identitete posameznikov in skupnosti, ki je usklajena z madžarskim državljanstvom. Čeprav so mirovni diktati, ki so zaključili prvo in drugi svetovno vojno, razbili zgodovinsko Madžarsko z mnogimi narodnostmi, prikaz teh oblik večstoletnih avtonomij služi kot nauk ne samo zaradi boja za obstoj zamejskih madžarskih skupnosti, temveč tudi zaradi prizadevanj za manjšinske pravice regij tudi v širšem smislu kontinenta. Poleg tega disertacija govori o spremembah manjšinske zakonodaje in državne uprave od sredine 19. stoletja do danes.

Az európai probléma – a magyarság helyzete Európában

A politikai földrajz témakörében legfontosabb terület Európa és ezen belül Magyarország. Európát nem lehet a magyarság, Magyarország nélkül „tárgyalni”, Európa Magyarországgal teljes, mint ahogy viszont is igaz.

Ha problémáról beszélünk, akkor vissza kell tekintenünk a leginkább hazánkat érintő trianoni döntésre, döntésekre. A közép-európai tér – kétségtelenül – az 1918–1920. évi rossz területi rendezés nélkül is kényes és fontos ütközőterület Európában. Igazi tűzfészekké válásához, gazdasági, politikai és kulturális balkanizálódásához a rossz határok és az új államoknak még rosszabb belső szerkezete, hiányosságai, gyengesége adta meg a döntő lökést. A természetes keretek, földrajzi viszonyok teljes semmibevevételével, a történelmi múltból adódó tapasztalatok sutbadobásával, a népi erőknél csak számlálásával és nem mérlegelésével való megállapításával nem lehet politikai téren sem jót, sem maradandót építeni.

Európán belül a materiális és immateriális, a gazdasági és érzelmi kérdések szorosan és bonyolultan szövődnek össze. A kapcsolatok nép és föld, nemzet és haza, sőt együttlakó, vagy szomszédos népek között sokkal bonyolultabbak, sokkal mélyebbek, *tardicionálisabbak*. Nem felszínes orvoslásra van szükség, hanem mélyreható, minden külső szempontot és melléktekintetet félretevő átalakításra.

Európát úgy rendezni, hogy kisebbségek ne legyenek, nem lehet. Magyarország sorsát rendezni, Erdély autonómiájának újraértékelése és helyreállítása nélkül, nem szabad. E tényezők helyzetének teljesen kielégítő rendezése nélkül Európa sorsát, jövőjét, nemzetünk jövőjét megalapozni nem lehet. Európa politikusai előtt ma a béke kérdésének a felelőssége áll!

Problema europeană – situația maghiarilor în Europa

Ungaria, situația maghiarilor în Europa și prezentul și viitorul Europei – acestea sunt acele teme din opera profesională a grofului Teleki Pál care sunt cele mai actuale. Dar nici una nu poate fii tratată fără geografia politică și ideile geografiei politice ale lui Teleki Pál.

Teleki Pál este un geograf european și cu o reputație mondială, este întemeitorul geografiei politice maghiare. În operele sale geografia politică se încadrează în capitolele geografiei generale și în geografia economică.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Evropski problem – položaj Mađara u Evropi

Mađarska, odnosno položaj Mađara u Evropi, i prošlost i budućnost same Evrope – to su te dve teme koje su možda danas najaktuelnije iz stručnog životnog dela grofa Pala Telekija. Međutim ni sa jednom od te dve teme ne može da se pozanima bez političke geografije Pala Telekija i bez njegovih političko-geografskih misli.

Pal Teleki je poznati geograf širom Evrope i sveta, utemeljivač mađarske političke geografije. Politička geografija se u njegovim delima ugrađuje u osnovna poglavlja geografije i isto tako se organski ugrađuje u tematski krug ekonomske geografije.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Európsky problém – postavenie Maďarov v Európe

Postavenie Maďarska a Maďarov v Európe, ďalej súčasnosť a budúcnosť Európy – to sú témy, ktoré sú snáď najaktuálnejšie z odborného životného diela Pála Telekiho. Ani jedna sa však nemôže vnímať bez politickej geografie a myšlienok súvisiacich s politickou geografiou Pála Telekiho.

Pál Teleki, geograf európskeho a svetového významu, položil základy maďarskej politickej geografie. V jeho prácach sa politická geografia stáva súčasťou všeobecných kapitol zemepisu a zároveň tvorí organickú súčasť hospodárskeho zemepisu.

Evropski problem – stanje mađarstva v Evropi

Mađarstvo, ter stanje mađarstva v Evropi ter prihodnost in sedanjost Evrope same – to sta dve najbolj aktualni temi strokovnega življenjskega dela grofa Pál Teleki. A nobene od teh tem se ne da lotiti brez razmišljanja politične geografije Pála Teleki.

Pál Teleki, evropsko in svetovno znan geograf, ustanovitelj mađarske politične geografije. V njegovih delih se politična geografija spremeni v poglavja osnovne geografije ter postane sestavni del gospodarske geografije.

A tájainkon mellőzött regionális művelődéstörténet jelentősége

Mondják, s részben már érezzük is, hogy Európa a régiók Európája lesz. A ma még meglevő államhatárok légiesítettekké válnak, a gazdasági, kereskedelmi együttműködés mellett az irodalmi, kulturális együttműködés is előtérbe kerül, meghatározott szerepet kap. Mint ahogy a folyóknak, a hegyeknek sem lehet mesterséges határokat szabni, a gazdasági, kereskedelmi, kulturális kapcsolatok is visszakerülnek a 80 évvel ezelőtti területek s keretek közé, megszűnnek a mesterségesen létrehozott, kényszerszülte gazdasági kapcsolatok – a régiók kerülnek előtérbe.

S ezek a közel száz évvel ezelőtt politikai döntéssel megszüntetett, befagyasztott kapcsolatok újra éledeznek. Párkány illetve Esztergom központtal az Ister-Granum Eurorégió egyre erőteljesebben hallatja hangját, az Ipeľ – Ipoly Eurorégió Ipolyságon illetve Balassagyarmaton fejt ki áldásos tevékenységet, a Mura-Dráva Eurorégió ugyancsak közismert. Az Unió elősegíti a határokon átvélő kapcsolatok fejlesztésével a régiók fejlődését – már csak élnünk kell a lehetőségekkel.

Ez a pozitív, dinamikus fejlődési folyamat eredményezte a korlátok nélküli kirándulások lehetőségét, a szabad munkavállalást az Unió keretén belül, a diákok szabad iskolaválasztását, a külföldi egyetemeken való tanulás és érvényesülés lehetőségét.

Ezek az eredmények a konzervatív értékeket vallók táborában jogos aggodalmakat hozott felszínre: az identitástudat-hiányban szenvedők sokasága a „szabad vándorlás lehetősége révén” világpolgárrá válik, szülőföld-szeretet s gyökerek nélkül elveszik a nagyvilágban...

És olyan nagy baj ez? – tehetnénk fel a kérdést naivan, ironikusan, liberális eszméktől átitatva...

S ha elvesznek?!

S ha éppen idegenben mosolyog rájuk a szerencse?

Ugyanakkor klasszikus meseírónk, Benedek Elek szavaival is válaszolhatunk: menjenek, mindenki a maga szerencséjének kovácsa.

Ugyanakkor pedagógusberkekben, de az élet minden területén megszokottá vált az új irányzatokról, törekvésekről, módszerekről beszélni. Mindez rendjén is lenne, hiszen e nélkül képtelenek lennénk megújulni, lépést tartani, a kihívásoknak eleget tenni. A kérdés csupán az, új-e az a próbálkozás, amit annak tartunk.

Az európaiság gondolata, hogy mit viszünk a nagy, közös hazába, ott meg tudjuk-e őrizni identitásunkat, vagy végleg elszakadunk évezredek gyökereinktől, hagyományainktól, s az asszimilálódás folyamata megállíthatatlanul „felfal” bennünket? – megválaszolásra váró kérdések.

Egyesek hangoztatják: *haza helyett régiókban kell gondolkodnunk, oktatásunkat ebben a szellemben kell megújítanunk.*

S ha ez valóban így van, ha valóban ez a járható út, akkor nem szükséges új módszereket kiötlönnünk, elég, ha iskolatörténetünk elfeledett módszereiről eltávolítjuk, letisztítjuk az évtizedek alatt rárakódott port, a felejtés porát, s újra közkincsé tehetjük elfeledett értékeinket.

Olyan Európát kell találunk, amelyben otthonunk feladása nélkül is hazára lelünk. Megismerjük szomszédainkat, otthonukat, szokásaikat, nyelvüket is – úgy, hogy közben ne adjuk fel önazonosságunkat, hanem erősítsük önismeretünket, önmagunkhoz való hűségünket!

Ennek egyik járható útja a régiókban való gondolkodás.

Ez pedig nem egyéb, mint *a regionális művelődéstörténet tanításának újrafelfedezése*.

A régió kultúrtörténetének bemutatása, a városok és falvak megismertetése, a régió kulturális körképe, a népművészet, a hagyományok, várak, kastélyok, kúriák, kultuszok, kegyhelyek, tájházak, falumúzeumok tevékenységének felkarolása, s nem utolsósorban a régió irodalmának megismer(tet)ése, e gondolat felkarolása vezethet sikerhez – mint ahogy volt néhány száz évvel ezelőtt.

Nem kell attól tartani, hogy idegenbe, messzi országokba kerülő fiaink, lányaink, a tudást idegen földön magukba szívó gyermekeink odakinn maradnak, ha a szülőföldszeretetet beléjük plántáltuk. Mehetnek bármilyen messzire, csak találják meg a hazafelé vezető utat! Így volt ez az elmúlt századokban is, hiszen számtalan diák megfordult Krakkó, Pádua, Firenze, Halle egyetemein, s visszatértek, mert a szülőföldhöz való kötődésük érzelm- s élményszerű volt.

Vizsgálatok bizonyították, hogy az iskolában tanult ismeretanyag csupán 20%-ban befolyásolja az életben való boldogulást. Az ember személyiségének 10%-át alkotják az értelmi képességek, 90%-át az érzelmi képességek. S az érzelmi intelligencián múlik életünk boldogsága. Ezen múlik minden.

Hogyan lehet megismertetni, megszerettetni tanítványainkkal lakóhelyüket? Az utóbbi évtizedek történelem- és földrajztanítása vajmi keveset foglalkozott a lakóhely, a szülőföld élményszerű tanításával. A tanár személyiségétől, műveltségétől és „bátorságától” függött, mit s mennyit vállalt fel a szülőföld művelődéstörténetének oktatásából.

Hogyan mondhatjuk tanítványainknak, hogy szeressék szülőföldjüket, falujukat, városukat, a régiót, ha nem ismerik?

Meggyőződésem, hogy az iskolának, mint oktató-nevelő intézetnek tudatosan kell elvezetnie a tanítványokat a hon- és népismeret világába, hogy otthonnak érezzék lakóhelyüket, szülőföldjüket, ismerjék meg a lakóhely természeti adottságait, népi és művelődéstörténeti hagyományait, értékeit.

A múltból akad példa, hogy százegynéhány évvel ezelőtt ezt a küldetésüket is betöltötték az iskolák. Akad példa jelen korunkból is: a Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézetben Gecsei Edit megyei szaktanácsadó vezetésével eredményesen működik ez a program.

A múltbeli példákat zömében régióinkból, az Érsekújvári járásból, az Ister-Granum Eurorégióból merítem.

Lukács Pál, aki Kamocsán, Érsekújvár tözsomszedságában látta meg a napvilágot 1803-ban, aki Benedek Eleket, Pósa Lajost megelőzően rádöbbsent a gyermekirodalom jelentőségére, és személyében a magyar gyermekköltészet megeremőjét tisztelhetjük, hiszen 36 gyermekkönyvével megalapozta a magyar gyermekirodalmat, s utat mutatott az utána jövőknek – verses földrajzönyvet írt megyékről, járásokról.

Majer István kanonok, címzetes püspök, a Vaskorona érdemrend viselője, a Lipót rend lovagja, tiszteletbeli tudor, akinek neve Esztergomban is ismerősen cseng, hiszen utca viseli nevét, már 1861-ben hangoztatta az 1861-ben megjelent munkájában, a „Hogyan tanítják Kürtön a honismét” t.i. a honismeretet, hogy a gyermekekkel előbb, egy egész éven át azt tanítsák, ami hozzájuk a legközelebb áll: a község belterületét, utcáit, középületeit, azok küldetését, majd a község határa, történelmi múltja, lakossága következzen, s csak később tekintsünk a távolabbi régiókba.

Ma meg az általános iskola negyedik osztályában Szlovákia összes vidékének folyóit, hegyeit, városait, szlovák nemzeti hagyományait magoltatjuk a szerencsétlen felvidéki magyar gyermekekkel.

Ha átlépünk az Ipoly határfolyón, magyar területen már található biztató példa is: megjelent Koczó József tanár és helytörténész szerkesztésében „Vámosmikola és környéke” című kiadvány, s a vidék helytörténetét e könyvecskéből oktatják.

A regionális művelődéstörténet tanításának felvetése nem újszerű gondolat: – már másfélszáz évvel ezelőtt is szorgalmazták az ilyen szemléletben való oktatást. Az 1800-as éveket követően s az 1900-as évek első felében (is) jelentek meg hasonló szellemben írt tankönyvek. Nem is úgy oktatták száz évvel ezelőtt mondjuk a honismeretet, mint napjainkban. A kicsi gyermekekkel először akkor egy egész éven át azt tanították, ami hozzájuk a legközelebb állt. Szinte mindegyik megye iskoláiban már a XX. század elején ismerték a regionális tankönyveket. 1904-ben látott napvilágot a Pozsony megyei népiskolák számára „Pozsony vármegye és Pozsony város rövid földrajza”, 1905-ben pedig a Földrajzi előismeretek Nyitrávármegye és Nyitra város rövid földrajza címmel „A nyitramegyei népiskolák III. osztályú tanulói számára”. Drozdík Gyula és Györffy János 1908-ban írta ama kedves és tartalmas könyvecskéjét Hont vármegye rövid földrajza címmel, amely a szülőföld szeretetére és megismerésére oktatta a kis nebulókat.

Komárom megyében Györffy János – Zellinger Arnold: Földrajzi előismeretek című munkája forgott kézről kézre, amelynek alcíme „Komárommegye és Komárom város rövid földrajza” volt, „készült a komárommegyei népiskolák III. oszt. tanulói számára”, Bp, 1908. E könyvecske népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy 1914-ben második; 1922-ben pedig harmadik kiadása látott napvilágot.

Elkészült a Szabolcs megyei s a többi megyének regionális művelődéstörténetét magába foglaló kiadvány is.

Tekintsünk bele, hogyan is épült fel a KOMÁROMMEGYE ÉS KOMÁROM VÁROS RÖVID FÖLDRAJZA a komárommegyei népiskolák III. osztályú tanulói számára című könyvecske – Komáromvármegye színes térképével (1908)!

E haszonnal forgatható tankönyv három részre tagolódik. Az I. rész földrajzi előismereteket tartalmaz, ezen belül 14 apró fejezetben foglalkozik az égtájak, a szülőföld és a lakhely, a ház, az utca és a tér (ezen belül a piac, a sétány) fogalmával; a negyedik minifejezet a magánépület s a középület közti különbséget „tárgyalja”, néhányat megemlít, s kitér arra is, mi a küldetésük. A következő kis fejezet a helység, község; itt „terítékre kerül” a hitközség fogalma, a község előjárói: bíró, jegyző, pénztáros, az esküdtek, az orvos, a közgyűlés szerepe s befolyása az adott település mindennapjaiban. A kis- és a nagyközség fogalma, polgármesteri hivatás küldetése, a rendezett tanácsú város fogalma; a helység lakosainak nyelve, vallása,

foglalkozása; a beltelek, kültelek; a határ fogalma – ezek ismertetése közben gyakorlati feladatok végeznek a tanulók; az égtájak ismertetése után a pedagógus a tanulók közreműködésével az iskolaterem, az iskolaépület majd a helység (a település) alaprajzát (!) készítik el. (E munkafolyamatra található példa István bácsi naptárában is.)

Az utak és a környék megismerését követően a föld felülete következik: e témakörben a hegylánc, a hegytető, a hegyláb, a hegyoldal kifejezésekkel ismerkednek a tanulók.

A további fejezetcímek: folyóvizek, állóvizek, időjárás, éghajlat. Az ég és az égitestek minifejezetben illusztrációk segítségével szemléletesen magyarázza a holdfázisok fogalmát: újhoid (csak a Hold pereme látható), első negyed: csak a jobb oldali sáv, a (kiflihajlat) fényes stb. Közérthetően magyarázza a telihoid, holdtölte, utolsó negyed fogalmakat; ma ezek fölött elsiklanak tankönyveink, vagy a másik végletbe esve, túlzottan tudományos magyarázatuk. Az I. rész a térképelek ismertetésével zárul: közérthető magyarázatokkal.

A II. rész a járás fogalmát ismerteti, majd a megye négy járásának – Csallóközi, Gesztesi, Tatai és az Udvardi járás – földrajzi fekvését, történelmét ismerteti.

Mindegyik járás esetében a székhely megnevezésének történelmi-etimológiai magyarázására is kitér, majd a járás jellemzőinek ismertetése (hegyei, folyói, a jellemző foglalkozási ágazatok, a legmagasabb s a legmélyebb pontok...) ismertetése következik. Ezt követően a járáson belül minden településről megemlíti a legjellemzőbbeket, legyen szó iparról, néprajzi hagyományokról, földrajzi vagy természetvédelmi területről, történelmi esemény helyszínéről...

A III. rész Komárom vármegyét öleli fel: a megye felszíne, határai, a vármegye vizei, országos szinten jelentős szerepet betöltő terményei, éghajlata, lakosai, a vármegye címere, közlekedési útjai felsorolását követően tízegynéhány oldalba tömörítve: Magyarország, Európa s a Föld fogalmak ismertetésével zárul a könyvecske. A kiadványt A/5-ös méretű fényképek, illusztrációk és számos kép díszíti.

Kell-e ennél kézzelfoghatóbb magyarázat egy kilencéves gyermek számára, mint az alábbi négy mondat? „Hazánk határán túl idegen országok vannak. Az olyan nagy földterületet, melyen több ország van, földrésznek nevezzük. Annak a földrésznek, melyen Magyarország fekszik, Európa a neve. A többi földrészek: Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália. Ez az öt földrész és a nagy világtengerek együtt alkotják a földet, mely nem egyéb, mint egy gömbalakú égitest.”

A települések bemutatása ekképp történt:

Csicsó: nagyközség a járás délnyugati határánál, közel a Duna balpartjához. A Duna e helység határában folyik a vármegyébe és itt ömlik a Csilis-patak a Dunába. Uradalmi kastélyához szép park (díszkert) és fácános tartozik. A helység lakosai magyarok, vallásra nézve egyenlő számban római katolikusok és reformátusok, foglalkozásra földművelők és halászok. *Ekecs:* nagyközség, az előbbitől északra, vasúti állomással. A helység határában 1848-ban az osztrákok és a magyarok között ütközet volt.

Tehát magyarságismeretre és az önismeretre való nevelés nem újkeletű találmány.

„Vissza kell adnunk gyermekeinknek az öntudatot és a hitet – hangoztatja Csáky Károly barátom a Katedra Társaság „Európaiságra nevelés és magyarságis-

meret” című témára írt korreferátumában –. A számítógépek világában sem szabad elválnunk gyökereinket, kiirtanunk a természetet. S igenis oktatnunk kell, vagy legalább be kell építenünk az oktatásba a népismeretet, az európatudományokkal egyenértékű hungarológiát és a regionalisztikát stb. Mert féltő, hogy nem tudunk eleget a közelmúltról, nem ismerjük eléggé elődeink életét: anyagi és szellemi kultúráját, hétköznapijait és ünnepeit, dalait, meséit és hiedelmeit. De keveset tudunk irodalmi hagyományainkról, elfeledtük a minket még mindig körülvevő fák, virágok, madarak és gyógynövények nevét. Nem tudunk eleget kiolvasni egyik vagy másik település arculatából, faluképéből, portáiból, temetőiből. Nem értjük az egyszerű emberek észjárását és gondolkodásmódját. Pedig mindezen ismeretekkel felvértezve talán jobban eligazodhatnánk az annyira óhajtott nagyvilágban is, s könnyebben megtalálnánk a párhuzamokat, jobban megértenénk az azonosságokat és a különbségeket is Európában.”

Liberális barátaink nagy előszeretettel hangoztatják az európaiságot. A baj nem ezzel van, hanem a hangsúly-eltolódással. Túldimenzálják. S olykor az az egyén érzése, mintha szégyen lenne nemzeti jellemről beszélni, saját hagyományainkat hangsúlyosan emlegetni.

Tehát itt az a megválaszolandó kérdés, hogyan lehet egyszerre európainak meg ipolypartinak, európainak meg cserehátnak is lenni?

Ha elfogadjuk azt a nézetet, hogy csak az erős gyökerekkel és nemzettudattal rendelkező személy válhat igazi európai polgárrá, akkor a válasz egyszerűnek tűnik: az iskolai oktatásban az eddiginél sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni a regionális értékek oktatására. Például a történelemoktatást ne az ókori Egyiptom történetével, Mezopotámia múltjával kezdjük, hanem a gyermek történelmi ismereteit előbb családtörténettel alapozzuk meg, majd a település, aztán a szűkebb régió következzen! Ugyanúgy a természetrajz és a földrajz oktatásakor ne a világ-részek, óceánok, esőerdők tanításával alapozunk, hanem az adott régió természeti adottságainak megismertetésével!

A pedagógus vegye azt a fáradságot, hogy fogalmazásórán a helyi búcsújáró hely történetéhez kötődő mondát írattja, dolgoztatja fel tanítványaival! Vigye el osztályát a helyi temetőbe, s kutassák fel akár az iskola volt pedagógusainak sírjait, készüljenek fotók, készítsenek temetői térképvázlatokat! Kutassák fel a legöregebb keresztek, síköveket, a fotókból készítsenek alkalmi tárlatokat! Regél a múlt címmel tányérok, népi eszközök kiállítását, régi ételek receptjeit, akár azok elkészítését is fel lehet vállalni!

A település dűlőneveinek gyűjtése ugyancsak izgalmas feladat lehetne.

Nemzetiségi irodalmunkban a múltban is szerepet kaptak a regionális hagyományok. Kós Károly a kalotaszegi, Nyíró József és Tamási Áron a székely történelmi és mentalitásbeli tradíciók megőrzésére, megörökítésére törekedett, Győry Dezső, Morvay Gyula, Darkó István a Felvidéken igyekezett a „szlovenszkoí magyar regényt” megteremteni, Mártonvölgyi László a Zoborvidék múltját, hagyományait, történelmi emlékhelyeit gyűjtötte kötetbe, illetve kötetekbe, a kibontakozó Sarló mozgalom ugyancsak a hagyományok összegyűjtését, megmentését tűzte programadó zászlajára.

Ideje lenne kidolgozni a regionális művelődéstörténet módszertanát, sajtó alá rendezni egy-egy régió irodalomtörténetét, csokorba gyűjteni irodalmi tanulmá-

nyait. Szép példa erre Nagyfalusi Tibor próbálkozása Esztergomról. *Üdvös lenne elkészíteni egy-egy régió irodalmi emlékhelyeit bemutató kötetet. Ugyanígy feldolgozni a régió természetrajzát, történetét, kézművességét, néprajzát, helytörténetét.*

Ki ne ismerné Tamási Áron gyönyörű sorait: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” De otthon vagyunk-e benne? Sőt, kérdezhetném úgy is: itthon vagyunk-e otthon? Ismerjük-e lakóhelyünk kulturális örökségét? Ismerjük-e szűkebb pátriánk természeti kincseit, művelődéstörténeti örökségét? Tudjuk-e, hogy a hozzánk látogató vendégnek mit illő megmutatnunk, hová érdemes egyet kirándulnunk? Ismerjük-e a régió mondavilágát?

Ha tanítani akarjuk a regionális művelődéstörténetet, akkor mindehhez, természetesen, megfelelő helyi és regionális tantervek, tankönyvek szükségesek. El kell készíteni, ki kell dolgozni a közvetlen lakóhely helytörténeti anyagát, s beiktatni az iskola tantervébe. S természetesen, módszertanilag felkészített, elkötelezett pedagógusok is szükségeltetnek.

Itt az ideje, hogy a helyi kutatók, helytörténészek által felhalmozott ismeretanyag beépüljön az oktatásba, a felnövekvő nemzedék tudatába. A gyökértelen ember elveszik, felszívódik a nagy tengerben.

Még egy példa régióinkból: az Érsekújvári járás területén a védetté nyilvánított területek száma 16, közülük 11 az Ister-Granum Eurorégió területére esik! Felsorolásuktól, jellegzetességeik ismertetésétől jelenleg eltekintek, – de vajon ismerjük-e ezeket a tájegységeket?

Tudjuk-e, hogy Kisújfalu és Köbölkút között még az ezernyolcszázas évek első felében a Párizsi patak hatalmas tóvá terebélyesedett, s rajta három illetve öt úszó sziget változtatta állandóan a helyét?

Tudjuk-e, hogy talán sehol nem működött a múltban annyi téglagyár, mint e régióban?; Kisújfalun a nádfeldolgozás még ma is jól jövedelmező iparág? ; az Ipolyszalkai Tájház szinte egésznapos programmal várja az odalátogató csoportokat?

Az innen származó vagy itt nyugvó költők, az emlékek felkarolása ugyancsak a szülőföldhöz kötődést segítené elő. A túloldalon néhány kilométeres körzetben nyugszik Gyurcsó István, Csontos Vilmos, Turczel Lajos. Hányan tudunk róluk?. Üdvös lenne vetélkedők szervezésével nevüket, munkásságukat közkinccsé tenni a Duna mindkét oldalán.

Tudjuk-e, mely íróink kötődnek az egyes településekhez? Kutatásaim szerint két tucatnál is több!

A felnövekvő nemzedéket s önmagunkat is (!) a művészethez, a kultúrához vezető utak bejárására kell tanítanunk, amelynek lényege s egyetlen éltető eleme az együttműködésen alapuló közös és folyamatos tanulás, önművelés lehet.

Nemes Nagy Ágnes szavaival élve:

*„...tanulni kell magyarul és világgul,
tanulni kell mindazt, ami kitárul,
ami világít, ami jel,
tanulni kell, szeretni kell.”*

Mert egymás nélkül nem élhetünk. Mert csak a közös múltból, közös összefogással lehet építeni a közös jövőt.

E régió költője, a garamkövesdi temetőben nyugvó Gyurcsó István vetette papírra azokat a sorokat, amellyel zárhatjuk a regionális művelődéstörténetről kifejtett gondolatokat:

*Szeress és hívj vissza örök
szerelemmel, én megjövök.
Hívj vissza, küszködő falum,
s várj, ha belépek a kapun.
Visz a vonat, csak integess:
hű leszek, te is emlegess.
Emlegessen a szél, a kő
s néha-néha majd az idő.*

Felhasznált irodalom

Csáky Károly: Hol is van Európa? Korreferátumként hangzott el a Katedra Társaság Európaiságra nevelés és magyarságismeret címmel 2005. április 16-án tartott ülésén.

Gecsey Edit: Tett – ne csak szó. Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet, 2003. február

Györffy János – Zellinger Arnold: Földrajzi előismeretek – Komárommegye és Komárom város rövid földrajza. Bp. 1908.

Majer István: Hogyan tanítják Kürtön a honismét. István bácsi naptára, Pest, 1861.

Pénzes István: „... s lettem a kicsinyek papája” Lukács Pál élete és munkássága. Lilium Aurum, 1996.

Importanța istoriei culturii regionale ignorat pe regiunile noastre

Ideea europenismului, adică ce ducem în patria mare, comună și dacă acolo ne putem păstra identitatea sau ne rupem definitiv de rădăcinile milenare, de tradiții și procesul de asimilare ne „devorează” fără oprire? – acestea sunt întrebările care necesită răspunsuri.

Când ne gândim la regiune o parte importantă este redescoperirea predării istoriei culturii. Pentru aceasta este nevoie de program școlar și manuale adecvate regiunii și localității. Trebuie pregătit materialul istoriei locale și introdus în programul școlar. Și totodată este necesar de profesori pregătiți adecvat.

Este timpul ca materialul adunat de cercetătorii, istoricii locali să fie montat în învățământ, în conștiința generației tinere. Omul fără rădăcină se pierde în ocean.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Značaj istorije regionalnog obrazovanja/kulture koje se na našim područjima zapostavlja

Misao evropizma, ono što nosimo u veliku zajedničku domovinu, i da li ćemo uspeti tamo da zadržimo svoju nacionalnu svest, ili ćemo se zauvek odcepiti od

svojih korena i običaja koje praktikujemo već više hiljada godina i pustiti da nas tok asimilacije nezaustavljivo „poždere“?-su pitanja koja čekaju odgovor.

Veoma važan deo razmišljanja u regijama je ponovo otkriće predavanja istorije regionalnog obrazovanja/kulture. Za ovo su potrebni odgovarajući mesni i regionalni nastavni planovi i knjige. Potrebno je sastaviti i izraditi mesni istorijski materijal neposrednog mesta stanovanja i uvesti ga u nastavni plan škole. I naravno, potrebni su još i angažovani, metodički pripremljeni pedagozi.

Došlo je vreme kada onaj materijal treba da se ugradi u obrazovanje i svest odrastajućih generacija/pokolenja, koji su sastavili mesni istraživači, istoričari. Čovek bez korena se gubi, isparava u velikom moru.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Význam regionálnych dejín osvety, zanedbávaných v našich končinách

Myšlienka Európanstva, to, čím prispejeme k spoločnej, veľkej vlasti, a či si tam dokážeme zachovať identitu, alebo sa definitívne odtrhneme od svojich tisícročných koreňov, tradícií a proces asimilácie nás nezastaviteľne pohltí? – sú otázkami, ktoré čakajú na odpoveď.

Dôležitou súčasťou zmýšľania o regiónoch je znovuobjavenie výučby regionálnych dejín osvety. K tomu sú potrebné adekvátne miestne a regionálne učebné plány a učebnice. Treba pripraviť, vypracovať miestnohistorický materiál bezprostredného bydliska a zabudovať do učebných osnov školy. K tomu sú samozrejme potrební aj metodicky pripravení, angažovaní pedagógovia.

Ije načase, aby sa materiál nahromadený miestnymi bádateľmi, miestnymi historikmi zabudoval do výučby, do vedomia dospievajúcej generácie. Človek bez koreňov sa stratí, pohltí ho širé more.

Pomen zanemarjene regionalne kulturne zgodovine na naših pokrajinah

Misel evropske ideologije, ki jo prinesemo v veliko, skupno domovino, ali v tej lahko ohranimo svojo identiteto, ali bomo za vedno odtrgani od svojih tisočletnih korenin, tradicij, in nas bo asimilacijski proces neustavljivo »požrl«? – to so vprašanja, ki čakajo na odgovore.

Pomemben del razmišljanja v okviru regij je ponovno odkrivanje poučevanja regionalne kulturne zgodovine. Zato so potrebni ustrezni lokalni in regionalni učni načrti ter učbeniki. Potrebno je pripraviti in izdelati lokalno-zgodovinsko gradivo neposrednega prebivališča, in ga vključiti v sestavni učni načrt šol. Seveda so potrebni tudi metodološko pripravljeni in angažirani pedagogi.

Čas je za to, da se gradivo, ki so ga zbrali lokalni raziskovalci, lokalno-zgodovinarji, vključi v izobraževanje in v zavest odraščajočih generacij. Človek brez korenin se izgubi in izgine v velikem morju.

Hatalom-lebontás: autonómia és/vagy regionalizáció

Az egy államkeretben élő nemzetek, a többségi nemzet és (nemzeti) kisebbsége(i) közötti konfliktusok megoldására, a békés és sikeres együttélés biztosítására szolgál(hat)nak:

- a szövetségi állam,
- a hatalom-lebontás és – megosztás (devolution, power-sharing)
- az autonómia/önkormányzatiság és
- a regionalizáció

Az előbbi csoportba egynyelvű országok-államok is tartozhatnak, mint Németország, Ausztria és az Egyesült Államok. A mi szempontunkból pozitív példaként szolgálhatnak Svájc, Kanada, India – bár az utóbbi időben egyre kevésbé – Belgium. A hatalom-lebontással és a területi autonómiák kiteljesedésével Nagy-Britannia, Spanyol- és Olaszország, sőt Irak is a szövetségi állammá válás útján halad.

Az angol „home rule” kifejezés az 1880-as években jelent meg az ír igények kielégítésére az akkori Brit Birodalmon belül; lényegében magába foglalja mind a *hatalom-lebontás*, mind az *autonómia* fogalmát. Az Egyesült Királyságban a Munkáspárt 1997-es győzelme után népszavazások hagyták jóvá a „Celtic fringe”, Skócia, Wales és Észak-Írország parlamentjeinek és helyi (Edinburgh, Cardiff, Belfast) kormányainak megválasztását a hatalom-lebontás folyamatában. Az 1707 óta Angliával társországi viszonyban élő *Skócia* megőrizte saját jogrendszerét, pénztét, egyházszervezetét. 129 fős parlamentje rendelkezik a törvényalkotás, adómódosítás jogával, és a népszuverenitás elve alapján a kormány felelős a parlamentnek, s mindkettő a skót népnek. Az emberek mindennapi életét befolyásoló ügyek többségéről már Edinburgh-ban döntenek; a központi, londoni parlament és kormány hatáskörébe csak a Monarchia korából ismerős közös ügyek, a kül-, had- és pénzügyek mellett az alkotmányozás, energiaszolgáltatás, szociális biztonság és a műsorszórás maradtak. Skót képviselőt működik Brüsszelben. Az erősödő skót nemzettudatot mutatja, hogy a legutóbbi választásokon (2006) az elszakadásért küzdő Skót Nemzeti Párt szerzett többséget. A békés rendezés keretében a skót állami adminisztráció költségeihez a westminsteri kormányzat sokmilliárd fonttal járul hozzá. (2000-ben £15)

A 13. század végén meghódított *Wales* 60 tagú országgyűlésének és végrehajtó bizottságának (amely regionális kormányként működik) lényegesen korlátozottabb a hatásköre. Annak ellenére, hogy a 2,5 milliós lakosság 1/5-e beszéli cymri anyanyelvét (is), a velsziek nemzettudata a leggyengébb: a hatalom-lebontást csak minimális többséggel (50,3%) szavazták meg.

Észak-Írország/Ulster esete sokkal bonyolultabb, mivel ott az 1922 óta létező (protestáns) home rule-t 1972-től gyakorlatilag 2007-ig londoni, központi kormányzás váltotta fel a polgárháborús helyzet miatt, s csak ez év májusában léphetett hivatalba a két etnikai-vallási-politikai közösség képviselőiből alakult belfasti kormányzat. A rendezés fontos eleme volt a hatalom-megosztás az ír kormánnyal, ugyanis az 1985-ös, majd 1998-as (nagy-pénteki) egyezmények beleszólást engedtek Dublinnak az emberjogi, igazságszolgáltatási, foglalkoztatási (a munkanélküli-

ség főleg a szakképzetlen katolikusokat sújtotta) és rendőrhatalósági ügyekben, s eredményesen működnek együtt a titkosszolgálatok. Legfelső szinten is teljes az együttműködés (brit-ír kormányközi konferencia, brit-ír tanács – Szigetek Tanácsa, skót és velszi részvétellel, észak-déli miniszteri tanács) és az egyetértés abban, hogy az ország rész státusát csak az ottlakók többségének beleegyezésével/népszavazással lehet megváltoztatni; a születésszám és a közhangulat az ír katolikusok térnyerését erősítik. „...Észak-Írország egész lakosságának születési joga”, hogy írnek, britnek vagy mindkettőnek vallja és fogadtassa el magát – ebből következően brit és ír állampolgársággal rendelkeznek, mely megmarad a státus esetleges változása után is. A 108 tagú helyi parlament (Stormont) és kormány jogosítványai megegyeznek a skótokéval. Bonyolult szabályozással megakadályozzák, hogy bármelyik fél (brit unionista – ír nacionalista) uralkodó többségre jusson, s rákényszerítse akaratát a másikra. Térségünk többségi-kisebbségi problémáinak megoldását is elősegítené, ha kormányaink figyelembe vennék az északír rendezés tanulságait. A gazdaság helyzetének javítása, a munkanélküliség, és ezáltal a társadalmi feszültségek csökkentése ott három olyan tényező együttes hatásának köszönhető, amelyre itt Kelet-Közép-Európában nem számíthatunk: kiemelt londoni és brüsszeli támogatások, erőteljes amerikai politikai nyomás és célzott beruházások, különösen a határmenti térségekben.

Az *autonómiától* Tabajdi Csaba szerint a szomszédos országokban úgy félnek, mint ördög a tömjénfüsttől, mert az elszakadás első lépésének tekintik; egy másik EU-képviselőnk, Schöpflin György (politológus, londoni egyetemi tanár) pedig azt ajánlja, helyette használjuk az *önkormányzat* kifejezést, mert az autonómia a véres jugoszláv eseményeket idézi fel a nyugati közvéleményben. Pedig a középkori rendi-területi autonómiák jól működtek, Bretagnetól az erdélyi Szász- és Székelyföldig.¹ Mi több: ilyen autonóm, a gyakorlatban társországi jogállása volt az Osztrák-Magyar Monarchián belül, 1868 és 1918 között Horvátországnak és a lengyel Galíciának. A titói Jugoszláviában két tartomány, a Vajdaság és Koszovó rendelkezett területi autonómiával – 1974 és 1989 között lényegében köztársasági jogosítványokkal – történeti-etnikai alapon. A „történelmi” VMDK 1992 áprilisában hozta nyilvánosságra Carrington 1991 őszi javaslataira épülő három lépcsős autonómia-tervezetét, amely mintául szolgált valamennyi kárpát-medencei magyar autonómia-konceptió kidolgozásánál. Legszelesebb alapja – az egyházak működéséhez hasonló – személyi-kulturális autonómia lenne, amely kiterjedne az oktatásra, művelődésre, a tájékoztatásra; a Vajdaságban azóta megalakult Nemzeti Tanácsok át is vették e tevékenységi területek irányítását. A következő lépcső a helyi önkormányzatok működésének széleskörű önállósítása, s mindennek betetőzése egy magyar többségű észak-bácska-tiszavidéki területi autonómia, Szabadka székhellyel. A kép teljességéhez tartozik, hogy 2000-ben, Milošević bukása után a Vajdaság csak kis mértékben nyerte vissza autonómiáját Szerbián belül, különösen pénzügyi-gazdasági téren, Koszovó – korlátozott – függetlensége pedig csak idő kérdése.² Az 1990-es években a magyar pártok kormányzati szerephez juthattak – országaik demokratikus jellegének bizonyítására az euro-atlanti integrációs folya-

¹ Hévízi Józsa: *Autonómia típusok Magyarországon és Európában*. Püski, Bp. 2001.

² Ezért száll szembe minden autonómia-törekvéssel a spanyol, lett, szlovák, román és török kormányzat.

matban – Romániában, Szerbiában és Szlovákiában azon az áron, hogy – többek között – lemondtak autonómi-törekvéseikről. Főképpen a területi autonómiákról (Székelyföld, dunai kraj Dél-Szlovákiában).

Megvalósult, *kulturális-perszonális autonómia-formák* működnek dán-német, finn-svéd viszonylatban, Szlovéniában, Magyarországon (kisebbségi önkormányzatok). *Területi autonómiáknak* tekinthetők a spanyolországi „autonóm közösségek”; a speciális státusúak közül az etno-regionális elven szerveződő Katalónia, Baszkföld és Galicia,³ Dél-Tirol, az Åland- és a Faröer-szigetek, Grönland és a Gagauz Föld Moldáviában; államilag ugyan nem, de valójában az iraki Kurdisztán. Különleges, egyedi eset Korzika: csak területi-adminisztratív autonómiával rendelkezik Franciaországon belül, de nem nyelvi-kulturálissal.

Követhető, mintául szolgálható autonómia-forma az, amelyet az osztrák-németek vívtak ki maguknak Olaszországban 50 éves küzdelemben, 1946 és 1996 között. A sikerhez hozzájárult, hogy az első autonómia-egyezmény két, a világháborúban vesztes fél között jött létre 1946-ban; kimunkálói, De Gasperi és Gruber tiroli származásúak voltak. Nem jelentéktelen tényező a közös katolikus vallás és történelem. A *dél-tiroli* ügy nemzetközivé vált, és visszatérően szerepelt az ENSZ közgyűlések napirendjén az 1950-es évektől, köszönhetően az Ausztria által vállalt védőhatalmi, Schutzmacht szerepnek. Az autonómia ügyét egyetlen és egységes politikai szervezet, a Dél-Tiroli Osztrák Néppárt képviselte és vitte győzelemre. Fontos továbbá, hogy Dél-Tirol az egyébként is legfejlettebb Észak-Itália leggazdagabb térsége. Az eredmény: Dél-Tirol ma teljes körű home rule-lal rendelkezik, hivatalos kétnyelvűséggel, amely csak a fegyveres testületekre (rendőrség, katonaság) nem terjed ki. Egyeteme viszont – az európai uniós és globális követelményeknek megfelelően – háromnyelvű, a német és olasz mellett az angollal, amellet, hogy a dél-tiroli fiatalok szabadon látogathatták az osztrák (innsbrucki) és a német egyetemeket.

Tanulságok: tárgyalni kell; kisebbségi kérdéseket az illető állam kormánya nélkül nem lehet megoldani; nemzetközi nyomásra, beavatkozásra nem lehet számítani. S végül: a tartós rendezés alapja a bizalom, mindkét fél részéről.

A *Baszkföld* és *Katalónia* saját közigazgatással, igazságszolgáltatással és rendőrséggel rendelkezik, - a katalánok nem nemzeti kisebbségnek, hanem kisebbségi nemzetnek tartják magukat – ehhez hasonló társnemzeti státusra törekszenek a szlovákiai magyarok.

Bármennyire is tökéletes, nem szolgálhat mintául az *Åland-szigetek* több állami jogosítvánnyal (zászló, himnusz, bélyeg, saját polgári szolgálat katonai helyett) bíró autonómiája, egyrészt a sziget-jelleg, másrészt a nemzetközileg garantált demilitarizált státus miatt. A moldáviai gagauz autonómia sem, mivel az két nagy állam, Orosz- és Törökország védnökségével jöhetett létre.

Az Európa Tanács – sajnos nem az Unió – Parlamenti Közgyűlésének 1993/1201-es ajánlása,⁴ valamint 2003/1334-es határozata foglalkozik az autonó-

³ Továbbiak: Andalúzia, Valencia, Navarra és a Kanári-szigetek

⁴ „Azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek többséget alkotnak, ezen személyeknek joguk van ahhoz, hogy sajátos történelmi és területi helyzetüknek megfelelő és az állam belső törvényeivel összhangban álló helyi vagy autonóm közigazgatással/önkormányzattal, illetve különleges státussal rendelkezzenek.”

mia kérdésével. Az utóbbi szerint az autonómia egy államon belüli megoldás, amely lehetővé teszi a kisebbség számára, hogy gyakorolja jogit és megőrizze kulturális önazonosságát, miközben garanciákat nyújt az állam egységére, szuverenitására és területi integritására nézve. Elismeri az autonóm régiók pozitív tapasztalatait a konfliktusok megoldásában.

Ez már átvezet bennünket az alulról építkező *regionalizmus* és a felülről lefelé ható *regionalizáció* kérdésköréhez. A *régió* jelenthet több államot felölelő nagyrégiót, mint Skandinávia, a balti, a visegrádi, Benelux-államcsoport. Lehet államhatárokon átnyúló (euro)régió, mint a Bazel-központú aleman, az alpi, a sziléziai, Kárpátok-Tisza, vagy a Duna-Tisza-Maros bánsági-bácskai. Végül egy államon belüli, többé-kevésbé felülről létrehozott, adminisztratív-statisztikai régiók, mint a jelenlegi szlovákiaiak, magyarországiak, romániaiak. Az EU támogatja ezt a területi decentralizációt, és közvetlen kapcsolatok létrehozására törekszik a régiókkal, megkerülve az állami központokat, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy korlátozzák a korrupció lehetőségét. Szempontunkból legfontosabbak az etnikai alapon szerveződő *etnorégiók*, melyek lehetnek államon belüliek vagy határokon átnyúlók. Ami a kárpát-medencei magyarságot illeti, a székelyföldi tömb-magyarságnak van a legjobb esélye területi autonómiájának visszaállítására. Szerbiában, a Vajdaságban a nemzeti tanácsok hatáskörébe került az oktatás, a művelődés és az anyanyelvi tájékoztatás, de elégtelen költségvetési támogatással. Szlovákiában a helyi önkormányzatok hatáskörének bővítése hozhat javulást. Kárpátalja gazdasági-adminisztratív autonómiája lekerült a napirendről, nehogy precedensül szolgáljon Ukrajna a keleti és déli orosz tömbje számára, így a határmenti, magyar többségű tiszai járás – etnorégió – létrehozása, különleges jogállása is a beláthatatlan jövőbe tolódott.

Împărțirea puterii – autonomie – regionalizare

Soluția pentru rezolvarea conflictelor dintre puterile de stat și naționalități poate fi:

- un stat fedrativ (Elveția, Canada, India)
- împărțirea – puterii de stat (devolution, power-sharing)
- autonomie
- regionalizare

Împărțirea puterii de stat pentru aceasta cel mai bun exemplu este Anglia unde puterea se împarte între diferitele regiuni „Celtic fringe”. Scoția, Wales și Irlanda de Nord, parlamentul și guvernul acestora din 1998 prin plebiscit au hotărât autoguvernare (home rule), o parte din fonduri fiind finanțată din buget de la Londra.

Formele *autonomiei* sau a autoguvernării pot fi:

- autonomie personală/culturală
- extinderea atribuțiilor autoguvernante și
- autonomie teritorială-administrativă

În principiu este vorba despre împărțirea puterii: majoritare, divizarea funcțiilor guvernale, unele fiind atribuite organelor minoritare alese.

Regionalizarea înseamnă decentralizare teritorială și contribuie la limitarea autorității staului-națiune. În cazul nostru organele de vârf de la Bruxelles pot crea o colaborare directă cu aceste zone, care pot exista în cadrul unui stat, sau extinzându-se peste granițele unui stat. Acestea se pot organiza pe baze etnice

(etnoregionalism), ca și în Tirolul de Sud, Catalonia, Țara Bascilor, care sunt zone cu autonomie teritorială.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Rasčlanjenje vlasti-autonomija-regionalizacija

Rešenje konflikata između državotvorne većine i nacionalnih manjina može biti:

savezna država (Švajcarska, Kanada, Indija)
rasčlanjenje i podela vlasti (devolution, power-sharing)
autonomija
regionalizacija

Najbolji primer za *rasčlanjenje i podelu vlasti* je britansko periferijalno područje „Celtic fringe”. Parlamenti i vlade Škotske, Velsa i Severne Irske od 1998-e godine raspolažu potpunim samoupravljanjem (home rule) odobrenim putem narodnog glasanja, troškove delom snosi London preko centralnog budžeta.

Oblici samoupravljanja ili *autonomije* mogu biti:

individualna/kulturna autonomija
proširenje ingerencija lokalnih samouprava i
teritorijalno-upravna autonomija

U suštini i tu je reč o podeli vlasti: većina, centralna vlast neke državne kompetencije/funkcije/ingerencije predaje/prepušta biranim telima manjina.

Pod *regionalizacijom* podrazumeva se teritorijalna decentralizacija i doprinosi ograničenju državne /centralne vlasti nacionalnih država. U našem slučaju vrhovna tela Brisela formiraće direktnu vezu sa regionima koji mogu biti unutar jedne države ili mogu zahvatati i više država. Mogu se organizovati na etničkoj osnovi (etno-regionalizam) kao na primer Južni Tirol, Katalonija i Baskija koje su etnoregije sa teritorijalnom autonomijom.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Demontáž moci – autonómia – regionalizácia

Riešenie na konflikty medzi štátotvornou väčšinou a (národnou/ými) menšinou/ami môže znamenať:

federatívne usporiadanie štátu (Švajčiarsko, Kanada, India)
demontáž a rozdelenie moci (devolution, power-sharing)
autonómia
regionalizácia

Najlepším príkladom na *demontáž a rozdelenie moci* je britská oblasť „Celtic fringe”. Parlamenty a vlády Škótska, Wales-u a severného Írska disponujú od roku 1998 plebiscitom schválenou plnou samosprávnosťou (home rule), výdavky ktorých čiastočne hradia z centrálného, londýnskeho rozpočtu.

Možné formy *autonómie* alebo samosprávnosti:

personálna/kultúrna autonómia,
rozšírenie kompetencií miestnych samospráv a
územná-administratívna autonómia.

Aj v tomto prípade ide v podstate o rozdelenie moci: väčšinová, centrálna moc odovzdá isté funkcie štátu voleným zborom menšiny(in).

Regionalizácia znamená územnú decentralizáciu a prispeje k obmedzeniu právomocí štátnej moci národných štátov. V našom prípade vrcholné orgány v Bruseli môžu vybudovať priame kontakty s regiónmi, ktoré môžu byť v rýmci jedného štátu, alebo presahovať cez štátnu/e hranicu/e. Môžu sa organizovať na etnickom princípe (etnoregionalizmus) ako napríklad Južné Tirolsko, Katalánsko a Baskicko, ktoré sú etnoregiónmi disponujúcimi územnou autonómiou.

Prenos oblasti – avtonomija – regionalizacija

Rešitve konfliktov med večino, ki ustvarja državo in narodno(stnimi) manjšino(ami) so lahko naslednje:

- zvezna država (Švica, Kanada, Indija)
- prenos oblasti in delitev le-te (devolution, power-sharing)
- avtonomija
- regionalizacija

Za *prenos in delitev oblasti* je najboljši primer britanski rob »Celtic fringe«. Parlamenti in vlade Škotske, Walesa in Severne Irske imajo od 1.1998 celovito samoupravo, ki se potrjuje z referendumom (home rule), katere izdatki se deloma pokrijejo iz centralnega londonskega proračuna.

Oblike *avtonomije* ali samouprave so lahko:

- osebna/kulturna avtonomija,
- širitev pristojnosti lokalnih samouprav in
- območna-upravna avtonomija.

V bistvu gre tudi v tem primeru za delitev oblasti: večinska, centralna oblast prepušča določene državne funkcije izvoljenim manjšinskim telesom.

Regionalizacija pomeni območno decentralizacijo. In prispeva k omejitvi državnih pravic nacionalnih držav. V našem primeru vrhovne organizacije v Bruslju lahko vzpostavijo neposredne stike z regijami, ki lahko funkcionirajo znotraj države ali pa so funkcije teh čezmejne. Organizacija teh lahko temelji na etnološki plati (etnoregionalizem) kot Južni-Tirol, Katalonija in Bask, območja etnoregije, ki imajo območno avtonomijo.

Regionalizmus és az Európai Unió

Az Európai Unió azzal, hogy megszületett, szavai és szándékai szerint visszatért kontinensünk egészséges bázisához és meghatározó lételemeihez. Bázistartalma révén régi fogalmak kerültek ismét az európai gondolkodás tengelyébe. Régi, középkori társadalom-gyakorlat vált megnevezett létévé. Az, ami Európa legtöbb részében közben sem tűnt el, sőt csendes működésében megmaradt, az vált most, az Unióban kimondott elvvé.¹

Összefügg ez persze sok mindennel, ami az unióvá válás menetében történt. Hogy a német-olasz s persze a brit vonal felé húzott el az integráció (amit még a spanyolok se bántak), hogy a francia nemzetállamiságtól – a „*nemzetek, államok Európá*”-jától a „*föderatív, regionális Európa*” irányában kanyarodott el az egyesülés, összefügg azzal, hogy a közös pénz mégsem *l'euro* lett, hanem *euro*. Azzal pedig, hogy az államhatárok sorompói meglepően bátor következetességgel emelkednek fel s válnak a korábbi katonai, rendőri, adminisztratív szigorral őrzött határvonalak átjárhatóvá, megint csak kiemelik azon kicsiny egységeknek a fontos és jeles összetartozását, amelyek egykor, a születő Európa alapkövei, olykor alapkövecskéi voltak.

És kiemelkedik ezzel persze markánsan az, ami Európának elsőrendűen egyesítő közege volt. Elsőrendűen, mert a gazdaság is mindig lényeges megtartó bázis, a hadakozás is mindig fontos erőfelmérő volt. Ám igazán fontos tényezője a fennmaradásnak, tehát ami Európában valódi létkérdés volt: az a *kultúra*. A kultúra, ami a létezés reflexeinek összessége, s aminek a kifejezése sehol a világon, a Föld más részein nem talált olyan komplex és kompakt, annyira sokrétű és sokféle kifejezésre és olyan hatásosan és tartósan nem határozta meg a transzcendenciával érintkező földi létet, mint a mi Európánkban.

Európa mindig is kulturális találkozó közeg volt, s addig marad Európa, amíg kulturális találkozóhely lesz. A kultúrák közössége itt, Európában nem okozhat egysíniiséget, a kultúrák találkozása egyedien szinergikus. Az egység itt nem sablonos egybehangoltságot, hanem a különbözőségek egymást feltételező és ki-egyenlítő közösségét jelenti. Az európai kultúrában természetes dolog másnak lenni, kíváncsatos ellentmondani s elvárni, hogy a különbözőségekből, akár az elvek, felfogások, világlátások, ízlések ütközéséből *szintézis* legyen. Ezt nevezte a marxizmus – előzetes filozófiai alapokra építve – *dialektikának*, s erre írta Illyés Gyula a Puszták népében, hogy „magyar paraszt mindig is így gondolkodott: az ellentétek

---

¹ Kevéssé lehetett megérteni, hogy működhetett a háború utáni Németország – egy hatalmas, monolitikus gépezet – s épülhetett újjá 1949-es kettészakadásáig beindítva a „német csodá”-t – kormány nélkül. A megszállók adminisztrációja nem helyettesítette, legfeljebb ellenőrizte – amint nevében is megjelölte – az „Alliierter Kontrollrat” a legyőzött Németországban beinduló s zajló közfolyamatokat, a közigazgatást. Volt tehát saját német kormányzati működés, a erről alig esik szó: a német Land-okban, a – magyarul helytelenül tartomány-nak mondott – közigazgatási egységekben, amit a német nyelv Land-nak, vagyis egységnyi országnak mond. Éppen úgy, mint Svájcban a francia pay-nek – az olasz pedig regio-nak

egységében”, s erre vonta rá az európai gondolkodást kifejtő korszakos művében a franciaországi tudós esszéista, Edgar Morin, hogy „*dialogika*”. Vagyis az ellentétek összetartozásának tudata. És igénye.

Erre épül az európai demokratikus gondolkodás, az európai politikai rend is. Ez a bipoláris rendszer is hatalmas átállásra kényszerül a fölbomló nemzetállami Európában: *a föderatív Európában vissza kell szállnia a földre*. A nagytermű állami politikából vissza kell térnie sok-sok döntésnek a lokális térbe: formalizáltságából valóságossá kell válnia a közéletnek. (Ezt hívják szubszidiaritásnak, ami véleményem szerint a megújuló európaiságnak, a magára – folyamatos múltjára – találó Európai Uniónak a kulcsfogalma, s ma többször is ekként fogom emlegetni!)

Nem levinni kell a döntéseket az „alsóbb (a *lehető legalsóbb*) szintre”, ahogyan ezt ma Magyarország egyetemlein tanítják, hanem vissza kell vinni a döntéseket arra a szintre, amely megilleti őket! A 20. század szörnyű eltorzulásainak egyik oka az a beteges központosítás, mondjuk nemzetközi rettenetű szóval: *centralizáció* – volt, amikor a döntéshozatal – szintje „emelkedésével” – rendszeresen olyanok kezébe került, akik már nem értették a döntések valódi értelmét és nem voltak tisztában a döntések súlyával. Kétfelől jelentette ez egy fontos fogalom eltűnését: a *felelősségét*. Nemcsak a döntéseket hozók nem érezték felelősséget, hanem azok is leszoktak róla, akiknek a döntéseket meg kellett volna hozniuk!

Ezért fontos, új visszatérő szó és fogalom a *kompetencia*. Hogy a döntésre illetékes szinten a döntéseket meghozónak legyen illetékessége a döntés végrehajtására. Ami azt is jelenti, hogy – jó magyarul szólva – legyen hozzá *tehetsége*. Vagyis a tehetésnek, cselekvésnek meglegyenek az eszközei. A tudáson, a sok ágból egyesülő cselekvőképessegen kívül a felelősségtudatra is csak így és ekkor lehet számítani. *Szabadság és felelősség* csak így kapcsolódhat egybe.

Erre mondta egykor Bibó István, hogy a „*demokrácia kis körei*”. Csak ha visszaáll a földi realista rend, csak ha a kicsi becsülete és cselekvőképessege helyreáll, akkor számíthatunk az Európai Unió működésének tartósságára: Európa földi megmaradására.

(Van persze előzetes példa is. Svájc, amely geopszichikai helyzetéből adódóan mindig is a helységi, lokális „uralmak” hazája volt. A döntési kompetenciákat itt mindig csak akkor adták feljebb, ha ennek gyakorlati értelme volt. Amikor a Maastricht 2–vel 1992-ben megjelent az Európai Unió gondolatárában a *szubszidiaritás* mint mérvadó fogalom, Adolf Ogi, az évi svájci szövetségi kormány- és államelnök könnyed természetességgel kijelentette egy fogadáson: „*Wir haben das immer schon so gemacht*”. Ebben nem volt egy szemernyi nagyképcség sem. Csak realizmus.)

Reménykedhetünk: az európai uniós változásokkal erőteljesen növekszik és jótékonyan érvényesül ez a tendencia. Az egyik vágat az Európai Unió gépezetében és az uniós üvegpalotákban ülő hivatalnokok, a technokraták fejében való gondolatrend váltás elérése. Hogy a demokrácia lentről épül s felfelé nyújtja azt, ami egyénileg, a szubszidiér sejtekben, „alul” nehezen megoldható. A másik terep, ahol az átalakulásnak végbe kell mennie: maguk az Unió aktorai. Akiké az Unió: az országok, a régiók és a települések s bennük a közszereplők és általában az embe-

rek.² Nekik kell átértékelni a már meglévő fogalmakat és megtanulni az újakat. Bennük kell, hogy létrejöjjön az új világrend. A gondolkodásnak a 21. századdal kezdődő új rendje, amely – ezt igyekeztünk a korábbiakban bizonyítani – távolról sem új. Inkább visszatérés a régi modellhez, egy magasabb létszámú és bonyolultabb Európában – az alapsémához. A kulturális alapokhoz. Ahhoz a gondolkodási rendhez, amit ma angolosan *bottom up* társadalmiságnak neveznek, holott nem más ez, mint az igazi, működőképes *európai demokrácia*.

Ennek az európai fejleménynek kezdetei már a hetvenes években megmutakoztak. A 20. század történelmi sokkjai után – hiába foglalta össze Churchill már közvetlenül a háború után, már a romok fölött tétovázó Európában, 1946 szeptemberében a zürichi egyetemen elmondott beszédében –, csak ekkor, a húsz évvel később kezdődő kijózanodás hozta meg a decentralizáció gondolatát. Akkor eszméltek rá és kezdtek nyilvánosan is emlegetni (először írók és tudósok, aztán politikusok) azt, ami a legtöbb – regionális hagyományokkal rendelkező – európai országban az állami működés alfája és omegája volt, hogy ui. „*a regionális és helyi önkormányzatok hatáskörének a megerősítése hatalmi egyensúlyt képez az állami központi kormányzattal szemben*” és a polgárokhoz való „*közelsége garantálja a döntések átláthatóságát*”.³ Teljes mértékben egyet kell értenünk az idézett tanulmány szerzőjével (Soós Edittel), hogy többek között *az önkormányzatiság, a szubszidiaritás és a szolidaritás a modern kor és a jövő demokráciájának hatékony működését feltételező fogalmak*. Hozzá szabad tennünk: Európa méltó fennmaradását feltételező fogalmak.

Az Európai Unió tűnik ma az egyetlen útnak Európa hatékony fennmaradására. Európának folyton hatalmas különbségek és megosztottság között lavírozva kellett fennmaradnia. Folyton gyilkos háborúkkal: mint Firenze és Lucca, később a birodalmak majd a nemzetállamok között. Két világháború indult ki kulturális kontinensünkről. Ezt a tényt sosem szabad kitörölni emlékezetünkől, amikor a már élő, működő unióra dohogunk.

A második világháború után az alapító atyákat főként a háború nélküli Európa vágyálma nyűgözte le. Az *összefogást*, a *szövetséget* állították az európai gondolkodás tengelyébe. Churchill már említett zürichi beszédében azt jelölte meg első lépésnek (1946-ban!), hogy nyújtson egymásnak baráti jobbot a két *Erbfeind*, az ősi ellenség: Németország és Franciaország. A francia diplomácia hevesen tiltakozott: ez beavatkozás a belügyeikbe! Ők, a nemzeti szocialista Németország utódlóival se, soha nem fognak szövetkezni!

Az európai integráció bámulatos utat tud maga után, s ebben a haladásban lényeges az a felismerés volt, hogy Európa-szerte többszintű kormányzati rendszerrel lehet csak megvalósítani a demokráciát. Olyan többszintű kormányzati rendszerrel,

² A minap jártam Boccaccio városkájában, melyben a nagy író, aki nem biztos, hogy ott született, de élete egészét ott élte le, certaldoinak ünnepli a város s a helyi múzeum kiállítása (minden magyarázat olaszul van írva, angolul és németül csak az összefoglalók!). Leonardo da Vinci városa pedig egyenesen a nagy festő nevét viseli.

³ Soós Edit: A szubszidiaritás elve a „bottom-up” épülő Európában. In: Szubszidiaritás és szolidaritás az Európai Unióban. OCIPE MAGYARORSZÁG – FALUDI FRENC AKADÉMIA, Budapest 2006.

melyben a szupranacionális, a nemzeti-állami és a regionális-helyi szinteken egyszerre, összehangoltan, tagoltan történik a döntéshozatal.

Ennek a többszintű szerkezeti működésnek fokozatosan alakultak ki az uniós intézményi egységei. Az Európai Unió intézményes rendjében már 1988-ban működött – a Bizottság mellett – az *Európai Régiók Gyűlése* és az *Európai Települések és Régiók Tanácsa*. Az *Európai Tanácsban* pedig megvolt mint szervezet a *Helyi és Regionális Közhatóságok Európai Kongresszusa*.

A helyi kormányzatiság fontosságát először az Európai Unió 1992-ben megújítva közreadott *Szerződése* ismerte el s vele került vissza az európai uniós gondolkodásba és cselekvési rendszerbe erőteljesen a szubszidiaritás fogalma.⁴

A decentralizációs gondolkodás jelentős állomása volt a *Régiók Bizottságának* a létrejötte 1994-ben. Nyilvánvalóvá vált, hogy elveket lehet állami kormányzati szinten egyeztetni, de a megvalósító együttműködését – főként a regionális kormányzati hagyományú országokban (vagyis Európa zömében) – csak az alacsonyabb szintek együttműködésével lehet elképzelni. A *Római Szerződésben lefektetett célokat, a gazdasági, monetáris, szociális és politikai integrációt valóságosan és igazán hatékonyan csak a regionális és helyi önkormányzatok közreműködésével lehet a megvalósítani!* Ezért nyilvánvaló szükség a többszintű Európa működése. Integráció a legfelsőbb, nemzetállami szinten legfeljebb deklaratív jelleggel hívható elő. Igazi, valódi, tényleges megvalósulása csak úgy képzelhető el, ha a *vertikális hatalommegosztásban érvényesül a szubszidiaritás elve, a horizontális hatalommegosztásban pedig mindinkább megerősödnek az együttműködés, a partnerség, a szolidaritás szelleme és gyakorlata.*

Örvendetes volna, ha a fiatal tudósok és elemzők hangját jobban meghallanák és megszívlelnék a politikusok. Mert ugyanabban a kötetben⁵, ahol a fiatal tudósok egyike, Soós Edit a fentihez hasonló megállapításra jut s – Magyarországra vonatkoztatva – egyértelműen kijelenti, hogy „a decentralizált országok gyakorlatához hasonlóan hazánkban is előbb utóbb ki kell alakítani erős jogi, politikai kompetenciával rendelkező régiókat”⁶, ezzel ellentmondóan – ugyanezen kötetben – egyik valóban jeles politikusunk leszögezi, hogy „jelenleg rossz pályán van az integráció, vagy legalábbis a mainstream-politika szerinti európai integráció rossz vágányon halad”⁷..

Ezek után nem csodálható, ha a regionális intézményes kormányzati hagyományokkal nem rendelkező országok komoly nehézségekkel – súlyos megértési, kommunikációs gondokkal – küszködnek a decentrális európai együttműködésben

⁴ A szubszidiaritás elve már az Európai Tanács Bordeaux-i Nyilatkozatában megjelent. Eszerint egy felsőbb szintű közösség nem avatkozhat bele alacsonyabb szintű közösségek döntéshozatalába. Az 1992-es szerződés szöveg így szól: Azokban a kérdéselben.. amelyek nem tartoznak a Közösség kizárólagos kompetenciájába, a szubszidiaritás értelmében a Közösség akkor járhat el, ha a tervezett tevékenység céljai nem valósíthatók meg kielégítően a tagállamok által, következésképpen eredményesebben megldhatóak a Közösség szintjén.”

⁵ Szubszidiaritás és szolidaritás az Európai Unióban, OCIPE MAGYARORSZÁG – Faludi Ferenc Akadémia Budapest 2006”.

⁶ i.m. 130.o.

⁷ Navracsics Tibor: A szubszidiaritás és a nemzeti érdek az Európai Unióban. i.m. 115.o.

való részvételükkor. Nincs alsóbb bejáratott és működő intézményrendszerük, amely erőteljesebben előtérbe kerülhetne és bekapcsolhatná őket az európai bottom-up épülő demokratikus rendszerbe. Ezekben az országokban nem történt meg a demokratikus decentralizált rendszer működéséhez elengedhetetlenül szükséges szintek közötti hatalommegosztás. Még a regionális egységek valóságos kialakítása és működőképes intézményekkel való kiépítése is akadozik – olykor meg sem indult.

Magyarországról is beszélek. Ahol a települések – vagy települések százai – nem képesek vagy nem akarnak szerepet vállalni egy többszintű hatalmi rendszer kiépítésében. Ahol még a kistérségi társulások, amelyek közvetlen összetartozási és együttműködési igénnyel és haszonnal jönnek létre, csak lassan és nyögve nyelve születnek meg. Aminek – és persze sok minden másnak – a hátterében a „pénztelenség áll” – szokás mondani, holott nem a pénztelenség a valódi ok, hanem az, hogy a finansziális eszközöket, vagyis a megvalósítás tényleges eszközeit, a felsőbb szintek szabódnak delegálni az alsóbb, a megvalósítás szintjére. Valóságos politikai hatalommal és pénzügyi függetlenséggel nem rendelkező szint-egységek – mint a mai magyar megyék – hogyan is vállalkozhatnának európai regionális funkciók ellátására? A NUTS 2 egységei pedig nem másak, mint fuzionált megyék. Köztük és bennük kevés a közös gazdasági érdek és a kulturális összetartozás tapasztó anyaga. Milyen automatikus és autonóm működés várható el tőlük? Hogy megalkotnák a saját maguk megyéit leváltó körszerű intézményes rendszert? Csak a kígyó falja föl saját magát, hogy gyermekeit élni hagyja. Vagy az imádkozó sáska.

Mi hát a megoldás? Elsősorban: behozni önmagunkat! A helyi önkormányzás jogait, elveit, gyakorlatát, de a kötelmeit is, a feltételekkel együtt – a kompetencia szó teljes tartalmi skálájával – az állami jogalkotásban és az alkotmányban kell rögzíteni. Ehhez járul még sokak vélekedése szerint – én is ehhez a vélekedő csoporthoz tartozom – az az elkerülhetetlen intézményi alkotás, mely a területi érdekeket is összefogni kész és képes, s ami a föderatív rendszerű európai országokban természetesen létező elem. A parlamenti nagy tanács mellett (olykor felülbíráló kompetenciával) a *regionális kiskamara*, a német *Bundesrat* és a svájci *Ständerat*. Magyarul – nyelvi esetlenséggel – *felsőháznak* nevezik ezt az orgánomot, mely – egyfajta *House of Lords*-ként – valóban társadalmi belső képviselőt is elegyítene a regionális alapfunkciókkal. Regionális funkciója megnövekednék azzal a jövőben igazán megmutatkozó ténnyel, hogy a magyarországi hét EU-régió közül hat *EU-interrégió* lesz előbb-utóbb.

Fogalmak tanulása és a fogalmak tartalmiságának gyakorlati beindítása lenne ezekben az országokban – Magyarországon is – a fő cél. Ezekben az országokban – Magyarországon is – rá kell eszmélni a valódi európai társadalmi, közigazgatás működtető gondolkodás lényegére. Arra főként, hogy az európaiság nem pusztán érzület, eszme, hanem – és elsősorban -gyakorlat, technika, szervezet. Hogy – értetőbben, nemzetközi szavaival mondjuk -: *organizáció és funkció*.

Fogalmi és értékátrendeződésre van szükség ehhez, hogy megszokják és mondják a nagy vagy nagyra vágyó népek fiai (bár az igazán nagy népek, kivéve a franciákat, föderatív vagy konföderatív gondolkodásrendjük miatt éppen nem megalomániások), hogy a „*kicsi*” a növekvő, alakuló regionális Európában a legfontosabb

egység. Erőteljesen és öntudatosan lendül szembe a *masszával*, a tehetetlen tömeggel, amely az elmúlt két évszázad állami nagyhatalmúságában parazitaként szétrágta („szétrohasztotta”?) a társadalmat és azzal fenyeget ma is, hogy tönkreteszi a demokráciát.⁸

Most készülődik színre lépni új ruhában a valódi európai „szövetség”, mely ki-zárja a monolit nagyot és összefogást ajánl a kicsik között (lásd a szakirodalom ennek gyakori párba állítását: *szubszidiaritás és szolidaritás*⁹). A nemzetközi kifejezőtár részévé vált részben régi, de új környezetben s a 20. századi megtévedt-ségek és történelmi bűnök után új vonatkozásokkal fölerősödő szókincs, olyan szavakkal és fogalmakkal, mint *autonómia, föderáció és konföderáció, önrendelkezés, migráció, integráció, tolerancia, szubszidiaritás, regionalizmus*.

Ez a gondolatváltás, gondolkodási rend és rendszer átcsoportosítás, ahogy mondani szokás: a *paradigmaváltás* fokozott erőfeszítésre készteti a regionális gyakorlattal nem rendelkező országokat. A nyitott Európában született egyik fogalom ajánlható az átvételi nyíltságra rászoruló közösségeknek. Ezt az *exchange of best practices*-t ajánlja figyelmünkbe az egyik fiatal elemző azzal a megjegyzéssel, hogy „*törekedni kell a jó tagállami gyakorlatok cseréjének az előmozdítására*”.¹⁰

Az Uniót alkotó és alakító gazdasági szándékban természetesen továbbra is lényeges erő az, ami a globalizáció lényege: a piac, a nyereség, a nemzetközi munka- és piacmegosztás. Erről kevés szó esik a külügyi és európai integrációs szakpolitikai gondolkodásban és iránymegjelölésben. Mi azonban itt záró gondolatként hadd emeljük ki, mint elhagyhatatlan, fontos feladatot: az eszmei, társadalmi, társadalompolitikai, szociokulturális-kulturális folyamatok gondos előkészítését és beágyazását a gazdasági folyamatokba és a teljes társadalmi környezetbe.

Csak egyetlen megjegyzéssel utalva a megvalósítás konkrétságára: a kicsi Svájc, amely évszázadok óta harmóniában él a három közpolitikai szinten, követte és követi ezeket a szinteket a fogalmi értékek megvalósításának gazdasági segítségével – például a szubszidiaritást a helyi gazdaság serkentésével (vö. MIGROS beszállítási környezet fejlesztése) és az *adófizetés szintek szerinti meghatározottságával*¹¹, ami a reális kompetencia feltételeinek a megteremtését célozza és eredményezi. Ennek tágabb körű meghatározása: a *szociális piacgazdaság elvi rendszere*, a társadalmiasult piacgazdaság elve és gyakorlati megvalósulása éppen akkor született meg, amikor az európai integráció, a békés európai együttműködés kialakításának az igénye a megvalósulás felé vette útját.

⁸ Mi magyarok ezt igazán tudjuk, kétszeres centralizációs terheltségben is a tudatunkban és az emlékeinkben. Egyszer a hagyományos magyar „nagyfolyamvidéki, síkföldi”, geopszichikailag és társadalomtechnikailag másodszor a reál-szocializmus megalomániás politikai centralizációjával hozzászokva a központi hatalom bölcsességéhez – ahhoz, hogy rólunk gondoskodnak a fentebb valók.

⁹ Van, aki – tudós-politikus – úgy látja, hogy a „szubszidiaritás szükségszerűen szétveri a szolidaritást”, s hogy „a szubszidiaritás és a szolidaritás – legalábbis az európai integrációban – egymást kioltó fogalmak”. Navracsics Tibor: A szubszidiaritás és a nemzeti érdek az Európai Unióban. Budapest 2006 125.l.

¹⁰ Ódor Bálint: A nemzetpolitikai célok érvényesítése. i.m. 112.o.

¹¹ Vagyis adót a svájciak a politikai szinteken külön fizetnek! Ez komoly – s végeredményben konföderatív elem!

Új korszak kezdődött, az új *Wertegemeinschaft* – az új európai értékközösség – most van kialakulóban. Isteni adomány, hogy ennek az európai újjászületésnek, megújulásnak a mi nagyrégióink – szlovének és magyarok – alkotó részesei lehetünk.

Köszönöm a szervezőknek, az előadó kollégáknak és a publikumnak, hogy részese lehettem – remélem nem túlfeszítően – ennek a közös gondolkodásnak.

Regionalism și Uniunea Europeană

Prin faptul că Uniunea Europeană a luat ființă, prin afirmațiile și intențiile sale se reîntoarce spre bazele unui continent sănătos, cu o existență stabilă. Prin întoarcerea spre conținuturile de bază, noțiuni vechi apar din nou pe axul gândirii. Experiența societății medievale a devenit existență desemnată. Principii vechi care nu au dispărut, ci au activat în liniște, în diferitele părți ale Europei, astăzi au devenit axiome de bază a Uniunii.

Intențiile economice de bază a Uniunii sunt piața, profitul, piața muncii internaționale, divizarea pieței. Pe lângă acestea o importantă deosebită atribuie pregătirii și constientizării în întreaga societate a problemelor ideologice, sociale, social-politice, social-culturale, și culturale. Din marea aparatură de stat politică, multe decizii trebuie să se reîntoarcă în sfera loială: din formalitate trebuie să devină realitate a vieții publice.

A început o epocă nouă, așa numita noua *Wertegemeinschaft* – noua comunitate de valoare europeană – care acum este în formare. Este o danie Dumnezeiască faptul că regiunea noastră – sloven și maghiar – este o parte a acestui renașteri europeni.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Regionalizam i Evropska Unija

Evropska Unija, samim rođenjem, na osnovu svojih reči i namera, vratila se zdravoj bazi i određujućim elementima opstanka/života našeg kontinenta. Na osnovu sadržaja njene baze opet su se u našu svakidašnjicu, u osovino evropskog razmišljanja, vratili stari pojmovi. Stara praksa u društvu poreklom iz srednjeg veka je postala imenovana svakidašnjica/život. Ono što se ni u međuvremenu nije izgubilo u većem delu Evrope, štaviše ostalo je u tihom delovanju, to je sada, u Uniji, postao izričit princip.

Ekonomskim namerama koje čine i oblikuju Uniju važno je tržište, profit i međunarodna podela rada i tržišta. Pored toga je važan zadatak da se brižno pripreme i učvrste idejni, društveni, društveno-politički i sociokulturni-kulturni tokovi u ekonomskim tokovima i u celokupnoj društvenoj okolini. Puno odluka treba da se vrati u lokalni prostor iz velike državne politike: javni život treba da se pretvori iz formalizacije u stvarnost (susidiarizacija).

Počela je nova era, nova *Wertegemeinschaft* – nova zajednica evropskih vrednosti – upravo se ostvaruje. Božiji dar je što mi, naša velika regija – Slovenci i Mađari – možemo da sudelujemo u ovom preporodaju i obnavljanju Evrope.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Regionalizmus a Európska únia

Európska únia tým, že sa zrodila, podľa jej výrokov a zámerov, sa vrátila k jednotnej báze nášho kontinentu a jeho determinujúcim existenčným prvkom. Prostredníctvom jej bazového obsahu sa do stredobodu európskeho zmyšľania dostali opäť staré pojmy. Definovanou realitou sa stala dávna, stredoveká spoločenská prax. To, čo na väčšine územia Európy ani v uplynulom období nezmizlo, ba potichu fungovalo ďalej, sa stalo v Únii vysloveným princípom.

V rámci hospodárskeho zámeru tvoriaceho a formujúceho Úniu je dôležitý trh, zisk a medzinárodná deľba práce a trhu. Dôležitou úlohou je popritom starostlivá príprava ideových, spoločenských, spoločenskopolitických, sociokultúrnych a kultúrnych procesov a ich zapojenie do hospodárskych procesov a celkového spoločenského prostredia. Zo štátnej politiky sa mnohé rozhodnutia musia vrátiť do lokálneho priestoru: verejný život sa z formalizovaného musí stať skutočným (subsidiarita).

Začala sa nová éra, nové európske hodnotové spoločenstvo - *Wertegemeinschaft* – sa práve vytvára. Božím darom je, že náš veľký región, my, Slovinci a Maďari, môžeme byť tvorivými účastníkmi tohto európskeho znovuzrodenia, obrodenia.

Regionalizem in Evropska unija

Evropska unija se je s svojim rojstvom, izjavami in namerami vrnila k primerni bazi našega kontinenta in determinantnim enotam eksistence. V sklad evropskega razmišljanja se je vrnilo veliko starih definicij. V osrednjost so se vrnile stare, srednjeveške prakse. Prakse, ki v številnih delih Evrope niso nikoli izginile, temveč ostale so tiho delujoče, te prakse so postale sedaj glavna načela Evropske unije.

V gospodarskih namerah lansiranja Evropske unije igra pomembno vlogo trg, dobiček, mednarodna delitev del in trga. Pomembne naloge so med drugimi tudi priprave in vpeljave ideoloških, družbenih, družbenopolitičnih, sociokulturnih in kulturnih procesov v gospodarske procese in v celotno družbeno okolje. Iz visoke državne politike se je priporočljivo vrniti v številnih odločitvah na lokalna območja: tako pri oblikovanju javnega življenja v realnost (subsidiarizacija).

Pričelo se je novo obdobje, nov *Wertegemeinschaft* – nova evropska družba – je trenutno v procesu razvoja. Dejstvo, da je lahko tudi naša regija ter smo lahko tudi mi Slovenci in Maďari sestavni del tega procesa, je za nas božji dar.

A nemzeti, etnikai kisebbségek és a többség békéje, konfliktusai az egységesülő Európában

„Történelmi feladatunk, hogy újra egyesítsük Európát, kitarva karunkat olyan országok előtt, amelyek legalább annyira európaiak, mint mi...”
(Jacques Delors)

Az Európai Unió (Fontosabb állomások 1950-2007)

Európa integrációjának jellemzői:

- Történelmi folyamat
- Nem szűkíthető le a nemzetgazdaságok egyesülésére, vagy összefonódására
- *A nemzetközi integráció: szuverén államok vagy nemzetgazdaságok önkéntes, komplex, gazdasági és politikai összekapcsolódásaként határozható meg*

AZ ÁLLAMI SZUVERENITÁS ÉS AZ INTEGRÁCIÓ

- Az állami szuverenitás lényege:
- Saját felségterületén a legfőbb hatalommal rendelkezik
  - Belső szuverenitás: állam, a területén élő lakosság számára hozott szabályokat, külső ellenőrzés nélkül hozza
  - Külső szuverenitás: az állam más államokkal és nemzetközi szervezetekkel való viszonyára vonatkozó döntéseit külső ellenőrzés nélkül hozza

A NEMZETKÖZI JOG ÉS A SZUVERENITÁS

- A szuverén államok közötti viszonyok legfontosabb szabályait az ENSZ alapokmánya rögzíti
- A szuverenitást korlátozó tényezők:
  - az országok egymástól való függőségének fokozódása
  - nemzetközi erőviszonyok alakulása
  - az egymásrautaltság fokozódása
  - a gazdag ipari országok kölcsönös függősége
  - a aszimmetrikus függőség a kisebbek és elmaradottak valamint az erősebbek között
- **Cél: a kölcsönösen előnyös együttműködés**

AZ INTEGRÁCIÓS FOLYAMAT FŐBB ÁLLOMÁSAI A XX-XXI. SZÁZADBAN

- 1950. május 9.
Európai Szén- és Acél Közösség – más néven Montánunió meghirdetése
- 1951. április 18.

Párizsi Szerződés (Franciaország, Német Szövetségi Köztársaság, Olaszország, Benelux államok)

- 1957. március 25. Római Szerződés
- 1993. Európai Unió. A Maastrichti Szerződés hatályba lépése
- 2007. január 1-je: Huszonötök Európája; Bulgária, Románia
- ELŐCSATLAKOZÁSI TÁRGYALÁSOK: Törökország, Horvátország

A 25-ök Európája (TÉRKÉP)

A POLITIKAI JOGOK TÉRBENI KITERJESZTÉSE

- Az Európai Unió állampolgára:
  - Az EU tagállamok minden állampolgára egyben uniós polgár is
  - Az uniós polgárok jogai:
    - szabadon mozoghatnak és letelepedhetnek az EU-n belül;
    - letelepedésük helye szerint választhatnak és választhatók a helyhatósági és európai választásokon;
    - harmadik országokban jogosultak más tagállamok diplomáciai és konzuli hatóságainak védelmére;
    - beadvánnyal fordulhatnak az Európai Parlamenthez
- Az Európai Unió állampolgára:
  - Az EU tagállamok minden állampolgára egyben uniós polgár is
  - Az uniós polgárok jogai:
    - szabadon mozoghatnak és letelepedhetnek az EU-n belül;
    - letelepedésük helye szerint választhatnak és választhatók a helyhatósági és európai választásokon;
    - harmadik országokban jogosultak más tagállamok diplomáciai és konzuli hatóságainak védelmére;
    - beadvánnyal fordulhatnak az Európai Parlamenthez

KISEBBSÉGI JOGOK AZ 1980-AS ÉVEKTŐL

- Európa államainak többsége törvényileg garantálta a következő kisebbségi jogokat :
  - a nyelvi jogok,
  - a kulturális örökség védelme,
  - a kisebbségi kultúrák, az etnikai sajátosságok tiszteletben tartása,
  - közösségi tradíciók elismerése,
  - a kisebbségi régiók, kulturális központok bekapcsolása az államilag támogatott fejlesztési programokba, stb.

FONTOSABB DOKUMENTUMOK

- AZ EBEÉ genfi dokumentuma /1990./:
  - A résztvevő államok hangsúlyozták a nemzeti kisebbségek történelmi és területi feltételeinek megfelelő intézkedések meghozatalának szükségességét
  - A közigazgatási vagy helyi autonómia, valamint a területi autonómia, mint a kisebbségi kérdés kezelésének demokratikus eszköze

- Az ET 1201/1993. ajánlásának 11. cikkelye:

„Azokban a régiókban, ahol egy nemzeti kisebbséghez tartozó személyek többséget alkotnak, ezen személyeknek jogukban áll, hogy sajátos történelmi és területi helyzetüknek megfelelő és az állam jogrendszerével összhangban álló helyi vagy autonóm közigazgatási szervekkel, vagy különleges státusszal rendelkezzenek.”

AZ EBESZ AJÁNLÁSAI A KISEBBSÉGI NYELVI, OKTATÁSI ÉS POLITIKAI JOGOK TERÜLETÉN

- 1996. évi hágai ajánlás
  - oktatási jogokról
- 1998. évi oslói ajánlás
  - a kisebbségi nyelvhasználati jogokról
- 1999. évi lundi ajánlás
  - a kisebbségek politikai jogairól és részvételi lehetőségeiről

A REGIONALIZMUS és az AUTONÓMIA IGÉNYÉNEK FELERŐSÖDÉSE

- Régiók lázadása,
- A nemzeti tradíciókhoz való ragaszkodás felerősödése,
- *A kisebbségek autonómia iránti igényének manifesztálódása*

AZ AUTONÓMIA

- **Hatalom megosztás** a központi állami hatóságok és az autonómia intézményei között
- **Jog** a kisebbségek számára kulturális, gazdasági, társadalmi érdekeik önálló képviselésére, saját ügyeik intézésére
- **Eszköz** a kisebbségek egyéni és csoportos identitásának megőrzéséhez
- **Együttműködés** a központi kormány és az autonómia végrehajtó testülete között

A KISEBBSÉGI AUTONÓMIA LÉTREJÖTTÉNEK FELTÉTELE

- Az adott állam éppen aktuális államfilozófiája ne zárja ki eleve a föderalizmust, a kulturális és gazdasági régiók és az autonómiák létrehozását /Pl. Románia, Szlovákia, Franciaország stb./

AUTONÓMIA FORMÁK

- **Területi** (lokális, regionális)
- **Nem területi** (kulturális, illetve személyi elvű, perszonális)
- **Funkcionális** (ezek az autonómiaformák biztosíthatják a kisebbségek önazonosságának, kultúrájának, nyelvének, szülőföldjének, közösségként való fennmaradásának és fejlődésének lehetőségeit

AZ AUTONÓMIA TARTÓS FENNMARADÁSÁNAK FELTÉTELEI

- A 20. századi elválasztó határok helyett áteresztő, összekapcsoló típusú államhatárok létrejötte (Maastricht)
- Az államok határrégióit egyesítő autonóm multikulturális eurorégiók kialakulása

AUTONÓMIÁÉRT FOLYÓ KÜZDELMEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A DÉLVIDÉK: A SZERBEK és a MAGYAROK AUTONÓMIA TÖREKVÉSEI XVII – XXI. század

- A TÉRSÉG
  - Magyar neve: Délvidék
  - Szerb neve: Vajdaság
- Szerb autonómia törekvések a Habsburg birodalmon belül az 1690-es szerb bevándorlás idejétől
  - Okok:
    - I. Lipót császár különféle kiváltságokat adott a török elől ide menekült, határőr szerepet vállaló szerbeknek
    - A XVIII. századtól a magyar és német betelepülés következtében vegyes etnikumú terület
  - KONFLIKTUS
    - A szerb autonómia törekvések és az 1848/49-es forradalom és szabadságharc célkitűzései között
- 1849-1860. A VAJDASÁG AUTONÓM tartomány
  - Következmény: állandó etnikai feszültség
- 1920. Trianoni döntés: A DÉLVIDÉK a jugoszláv állam része
  - Etnikai jellemzője: a szerbek relatív többsége a magyarokkal és németekkel szemben
  - Következmény:
    - A Vajdaság, mint autonóm egység megszűnik
    - A terület a Duna-bánság részévé válik
  - 1945. A Vajdaság ismét autonóm
  - 1974. Tartomány
  - 1989. Csak nevében tartomány, jogosítványait tekintve önkormányzat

A MAGYAROK AUTONÓMIA TÖREKVÉSEI 1990. UTÁN

- 1992. április 25. Magyarkanizsa
  - A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége közgyűlése elfogadta a magyar autonómia koncepciót
  - Lényege a személyi és a területi elv ötvözése, a perszonális autonómia prioritása
- A kívánatosnak tartott autonómia szintjei:
  - A magyarságot reprezentáló területi önkormányzat
  - A magyar többségű települések önkormányzata
  - az összefüggően magyarlakta terület autonóm körzetté alakítása.

A MAGYAR PÁRTOK LÉTREJÖTTE

- 1990. VMDK
- 1995. VMSZ

- a VMDK-javaslatához hasonló, a személyi, területi és a lokális autonómiák három pillérére épülő autonómia-koncepciót fogadott el
- 1996. VMDP (Vajdasági Magyar Demokrata Párt)

A VAJDASÁGI MAGYAR PÁRTOK HARCA

- 1995-2007. A három magyar párt személyi ellentéteken alapuló szembenállása és egymás elleni küzdelme
  - Következmény: 2007. tavaszáig tartó megosztottság
  - Vereség a 2007. januári szerbiai választásokon
  - Erjedés, a vezetés megfiatalítása
  - 2007. májusában VMDP, VMDK, délvidéki MPSz (Magyar Polgári Szövetség), Magyar Nemzeti Tanács találkozója
  - Remény az összefogásra

ERDÉLY STÁTUSZA: A MAGYAROK és a ROMÁNOK

AUTONÓMIATÖREKVÉSEI XIV–XXI. század

- Magyarországon belüli státusza mindig sajátságos és egyedi volt
- A 13. századtól a 16. század közepéig vajdaság
- Saját országgyűlés
- Tisztségviselőit maga választotta, hívta vissza vagy cserélte le
- 1526. után független, szuverén állam
  - Önállóan a hadügy, a pénzügy, a külügy területén
  - Évi adót fizet a török Portának
- 1691-ben, a Diploma Leopoldium: autonóm, de nem szuverén:
  - Az erdélyi országgyűlés élén gubernátor
  - Hatáskörét az osztrák generális ellenőrzése mellett gyakorolhatta
- 1848. Forradalom Erdély autonómiájának megszűnése:
  - „Unió Erdéllyel”
- 1860. Októberi Diploma:
  - Erdély visszanyeri autonómiáját
- 1867. Kiegyezés:
  - Újból elveszti autonómiáját
- Az 1890-es évek vége - irodalmi, kulturális tartalommal -, felerősödtek az autonómia törekvések:
  - transzszilvanizmus
    - a Bolyai Egyetem (1872.), a Székely Nemzeti Múzeum (1875.), az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (1885.) létrejötte

AUTONÓMIA TÖREKVÉSEK TRIANONTÓL A 2. BÉCSI DÖNTÉSIG 1920-1940

- A Trianoni békeszerződés alapvető változást hozott az erdélyi magyarok, és románok számára
- Három koncepció:

- *Önálló erdélyi állam megteremtése, amely majdan az Egyesült Európai Államok részévé válhat /Transzszilvanizmus/ ;*
- *Erdély Románia keretein belüli közigazgatási autonómiája,*
- *Kulturális autonómia*

1940-1944. A MÁSODIK BÉCSI DÖNTÉS

- ERDÉLY KETTÉOSZTÁSA
  - A HONVÉDSÉG BEVONULÁSA
  - BETHLEN BÉLA KORMÁNYBIZTOS A KATONAI KÖZIGAZGATÁS ÉLÉN
  - A KÖZIGAZGATÁS VEZETŐ POSZTJAI RA MAGYARORSZÁGRÓL ÉRKEZETT, MEGBÍZHATÓ, ÁM HELYISMERETTEL NEM RENDELKEZŐ SZEMÉLYEK KERÜLNEK
  - LAKOSSÁGCSERE:
    - CSÁNGÓ MAGYAROK TELEPÜLTEK ÁT BUKOVINÁBÓL A TRIANONI- VAGY MÁS NÉVEN KIS-MAGYARORSZÁG TERÜLETÉRE,
    - ROMÁNOK TELEPÜLTEK ÁT ÉSZAK-ERDÉLYBŐL DÉL-ERDÉLYBE ÉS FORDÍTVA
- 1944. SZEPTEMBER 12.
  - A SZOVJETUNIÓN ÉS ROMÁNIA KÖZÖTTI FEGYVERSZÜNETI EGYEZMÉNY ALAPJÁN BEVEZETIK A ROMÁN KORMÁNY ADMINISZTRÁCIÓJÁT,
  - ÉSZAK-ERDÉLY ROMÁNIÁVAL TÖRTÉNŐ ÚJRAEGYESÍTÉSE

ÉSZAK-ERDÉLY BETAGOZÓDÁSA A ROMÁN ÁLLAMBA

- 1952. Magyar Autonóm Tartomány
- 1960. Magyar Maros Autonóm Tartomány
- 1968. Megyerendszer létrehozása a román népesség túlsúlyával

POLITIKAI HARCOK, AUTONÓMIA TÖREKVÉSEK AZ 1990-ES ÉVEKTŐL

- 1989-BEN MEGALAKULT RMDSZ (ROMÁNIAI MAGYAR DEMOKRATA SZÖVETSÉG)
- 1990-BEN ZÁSZLAJÁRA TŰZI AZ ERDÉLYI AUTONÓMIA ÜGYÉT
- 1991 ÉS 1995. KÖZÖTT DOKUMENTUMOK SORA:
  - NEMZETISÉGI TÖRVÉNYTERVEZET-CSOMAG,
  - „SZÉKELYFÖLD AUTONÓMIA STATÚTUMA” STB. STB.
- 1990-ES ÉVEK KÖZEPE:
  - AUTONÓMIA TÖREKVÉSEK HÁTTÉRBE SZORULÁSA
  - MEGINDUL A KÜZDELEM A PARLAMENTI VÁLASZTÁSOKON MEGSZEREZHETŐ POZÍCIÓKÉRT

- 1996. AZ RMDSZ KORMÁNYPÁRT
- 1996. MEGALAKUL A SZÉKELY NEMZETI TANÁCS, ÉS A MAGYAR NEMZETI TANÁCS
- 2003. A REFORMÁTUS EGYHÁZ, A KIRÁLYHÁGÓ-MELLÉKI EGYHÁZKERÜLET RENDKÍVÜLI KÖZGYŰLÉSE, POLITIKAI SZEREPVÁLLALÁSA
- 2003. AZ ERDÉLYI MAGYAR NEMZETI TANÁCS MEGALAKULÁSA KOLOZSVÁROTT
- 2004. A SZÉKELY TERÜLETI AUTONÓMIA TÖRVÉNYTERVEZETÉNEK BENYÚJTÁSA /A ROMÁN PARLAMENT NEM TŰZI NAPIRENDRE/
- 2005. A SZÉKELY NEMZETI TANÁCS BELSŐ NÉPSZAVAZÁSI KEZDEMÉNYEZÉSE A SZÉKELYFÖLDI AUTONÓMIA ÜGYÉBEN
- 2006. JÚNIUS - 2007. JÚNIUS
NÉPSZAVAZÁS A SZÉKELYFÖLD AUTONÓMIÁJÁRÓL

ROMÁNIA AZ EU TAGÁLLAMA

- ROMÁNIA 2007. JANUÁR 1-JÉVEL AZ EURÓPAI UNIÓ TAGÁLLAMA:
  - NEM VISZONYULHAT HAGYOMÁNYOS REFLEXEI SZERINT A MAGYAROK KÖVETELÉSEIHEZ
  - 2007. MÁRCIUSÁBAN ARADON, AZ RMDSZ KONGRESSZUSA KIÁLL A KULTURÁLIS ÉS TERÜLETI AUTONÓMIA MELLETT
  - AZ AUTONÓMIÁÉRT FOLYÓ KÜZDELEM FOLYTATÓDIK

KÁRPÁTALJA: A MAGYAROK ÉS A RUSZINOK AUTONÓMIATÖREKVÉSEI XX-XXI. SZÁZAD

AUTONÓMIA TÖREKVÉSEK

KÁRPÁTALJÁN 1918 – 1944.

- 1918. OKTÓBER 28. CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA
- 1918. DECEMBER 10. BUDAPEST:
  - TANÁCSKOZÁS A TERÜLET AUTONÓMIÁJÁNAK KÉRDÉSÉRŐL, MINT AZ OTTANI PROBLÉMÁK EGYETLEN LEHETSÉGES MEGOLDÁSMÓDJÁRÓL, /PESTI HÍRLAP 1918. XII. 14./
- 1918. DECEMBER 21. X. NÉPTÖRVÉNY „A MAGYARORSZÁGON ÉLŐ RUSZIN (RUTHÉN) NEMZET AUTONÓMIÁJÁRÓL”:
  - NAGYFOKÚ AUTONÓMIA „RUSZKA KRAJNA” TARTOMÁNYNAK
- 1919. SZEPTEMBER 10.
  - AZ AUSZTRIÁVAL - CSEHSZLOVÁKIA FÜGGETLENSÉGÉRŐL ÉS A KISEBBSÉGEK VÉDELMEÉRŐL SZÓLÓ SAINT-GERMAIN-I SZERZŐDÉS **AZ AUTONÓMIA BIZTOSÍTÁSÁNAK KÖTELEZETTSÉGÉVEL - A**

CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGHOZ CSATOLTÁK
 RUSZKA KRAJNÁT /PODKARPATSKÁ RUS/, MAGYARUL
 KÁRPÁTALJÁT

- 1920. JÚNIUS 4. TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS:
  - MAGYARORSZÁG ELISMERI A KÁRPÁTALJÁT IS
 MAGÁBAN FOGLALÓ CSEHSZLOVÁKIA
 SZUVERENITÁSÁT
  - FOLYAMATOS KÜZDELEM A CSEHSZLOVÁK KORMÁNY
 ÁLTAL GYAKORLATILAG ELSZABOTÁLT - AUTONÓMIA
 GYAKORLATI MEGVALÓSULÁSA ÉRDEKÉBEN
- 1920-AS ÉVEK VÉGE, 30-AS ÉVEK ELEJE:
  - A MAGYAR AUTONÓMIA MEGTEREMTÉSÉRE IRÁNYULÓ
 TÖREKVÉSEK FELERŐSÖDÉSE
- 1938. OKTÓBER 9.
  - A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG HOZZÁJÁRULT AZ
 UNGVÁRI SZÉKHELYŰ AUTONÓM RUSZIN KORMÁNY
 MEGALKULÁSÁHOZ
- 1938. NOVEMBER 22.
  - A CSEHSZLOVÁK PARLAMENT ELFOGADTA AZ
 AUTONÓM KÁRPÁT-UKRAJNA ALKOTMÁNYÁT
- 1939. MÁRCIUS 14-17.
  - A MAGYAR KATONASÁG BIRTOKBA VETTE
 KÁRPÁTALJA MAGYAROK ÁLTAL LAKOTT NYUGATI
 TERÜLETEIT
- 1939. JÚNIUS 28.
  - HORTHY MIKLÓS, BÁRÓ PERÉNYI ZSIGMONDOT
 KINEVEZTE A VISSZACSATOLT RÉSZ
 KORMÁNYZÓJÁVÁ.
  - KÁRPÁTALJA KÉT RÉSZRE SZAKADT
- 1939. MÁRCIUS 14.
  - CSONKA KÁRPÁTALJA /KÁRPÁT-UKRAJNA/
 FÜGGETLENSÉGÉNEK KIKIÁLTÁSA. SZÉKHELYE: HUSZT
- 1939-1944. MAGYAR KORMÁNYZÓSÁG
  - KULTURÁLIS AUTONÓMIA ÉS
  - TERÜLETI ÖNKORMÁNYZATI JOGÁLLÁS BIZTOSÍTÁSA A
 KÁRPÁTALJÁN ÉLŐ RUSZINOK SZÁMÁRA
- 1944. SZEPTEMBER 14. - OKTÓBER 28.
  - A 4. UKRÁN FRONT CSAP VONALÁIG NYOMUL ELŐRE
- 1945. JÚNIUS 29. SZOVJET-CSEHSZLOVÁK SZERZŐDÉS
  - A „KÁRPÁTONTÚLI TERÜLET” AZ UKRÁN SZOCIALISTA
 KÖZTÁRSASÁG RÉSZÉKÉNT A SZOVJETUNIÓHOZ
 CSATLAKOZOTT
- AZ AUTONÓMIA TÖREKVÉSEK EZZEL NÉHÁNY ÉVTIZEDRE
 LEKERÜLTEK A NAPIRENDRŐL

MAGYAR AUTONÓMIA TÖREKVÉSEK 1990-

- A SZOVJETUNIO SZÉTHULLÁSA
- AZ AUTONÓMIA IRÁNTI TÖREKVÉSEK FELERŐSÖDÉSE A -
MAGYAR LAKOSSÁG TÖBB MINT 80 %-ÁT MAGÁBAN FOGLALÓ
- MAGYAR ÁLLAMHATÁRRAL PÁRHUZAMOS ETNIKAI
SÁVBAN:
  - BEREKSZÁSZI, NAGYSZÖLLŐSI, MUNKÁCSI ÉS UNGVÁRI
JÁRÁSOK
- 1990. UMDSZ (UKRAJNAI MAGYAR DEMOKRATA SZÖVETSÉG),
MEGALAKULÁSA UNGVÁR SZÉKHELYEL
- 1991.: SIKERES NÉPSZAVAZÁS A TERÜLETI AUTONÓMIA
ÜGYÉBEN
- 1992. UKRÁN NEMZETISÉGI TÖRVÉNY
  - CSAK A KULTURÁLIS AUTONÓMIA FOGALMÁT ISMERI,
A TERÜLETI AUTONÓMIA ELVÉT NEM FOGADJA EL
- 1996. AZ UMDSZ KÖZGYŰLÉS LEMBERGBEN
  - KIJEV A SZÖVETSÉG SZÉKHELYE
  - A KMKSZ (KÁRPÁTALJAI MAGYAROK KULTURÁLIS
SZÖVETSÉGE) SZÜNETELTETI TAGSÁGÁT AZ UMDSZ-
BEN
- 1999 DECEMBER:
  - PRAGMATIKUS KÖZIGAZGATÁSI REFORMJAVASLAT,
AMELY MAGÁBAN FOGLALJA A KÁRPÁTALJAI
TÖMBMAGYARSÁG VALAMENNYI TELEPÜLÉSÉT, A
BEREKSZÁSZ KÖZPONTÚ TISZA-MELLÉKI JÁRÁS
LÉTREHOZÁSÁT
- 2002. VÁLASZTÁSI KUDARC:
  - EGYETLEN MAGYAR KÉPVISELŐI HELY MEGSZERZÉSE
  - UMDSZ FELLÉP: A KULTURÁLIS ÉS A SZEMÉLYI ELVŰ
AUTONÓMIA MEGVALÓSULÁSÁÉRT, A KÁRPÁTALJAI
MAGYAR KISEBBSÉG EGYENJOGÚSÁGÁNAK
BIZTOSÍTÁSÁÉRT

A FELVIDÉK

- XVIII – XIX. SZÁZAD
  - NEMZETI MEGÚJULÁS, SZLOVÁKUL OBRODENIE
„ÉBREDÉS” ÚJJÁSZÜLETÉS – KONFLIKTUSOK KEZDETE
- A NEMZETI MEGÚJULÁS ALAPVETŐ ESZKÖZEI:
  - NEMZETI IRODALMI NYELV
  - NEMZETI TÖRTÉNELEM, A DICSŐ NEMZETI MÚLT
BEMUTATÁSA
- 1848/49. SZABADSÁGHARC ÉS FORRADALOM
- SZLOVÁK NEMZETI ÉBREDÉS, LIPTÓSZENTMIKLÓS
  - PETÍCIÓ A POLGÁROSODÁS JEGYÉBEN
  - SZLOVÁK NEMZET ELISMERÉSE

- RÉSZVÉTEL KÖVETELÉSE AZ ORSZÁGGYŰLÉS MUNKÁJÁBAN
- JANKO KRAL KÖLTŐ SZABADON BOCSÁTÁSA

KÖVETKEZMÉNY

- A SZLOVÁK NEMZET ELISMERÉSE A MAGYAR KORMÁNY RÉSZÉRŐL NEM TÖRTÉNT MEG
- ELFOGATÓPARANCS A SZLOVÁK VEZETŐK ELLEN
- KEVÉSSÉ SIKERES FEGYVERES FELLÉPÉSEK SZLOVÁK RÉSZRŐL
- MAGYARORSZÁGON BELÜLI AUTONÓMIA KÖVETELÉS ELUTASÍTÁSA

A SZLOVÁK AUTONÓMIATÖREKVÉSEK MEGÚJULÁSA

- 1861/62. MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS ÖSSZEHÍVÁSA
- 1861. TÚRÓCSZENTMÁRTONI NÉPGYŰLÉS, PETÍCIÓ A CSÁSZÁRNAK ÉS A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSNEK:
  - AUTONÓM SZLOVÁK TARTOMÁNY (OKOLIE) IGÉNYE, NAGYJÁBÓL AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS ÁLTAL KIJELELT HATÁROKKAL
  - SZLOVÁKOK KÉPVISELETE A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSBEN
  - TARTOMÁNYI PARLAMENT AZ ADOTT NEMZETISÉGEK SZÁMÁRA
  - SZLOVÁKNYELVŰ KÖZOKTATÁST AZ ALAPFOKTÓL AZ EGYETEMIG
- EREDMÉNY:
  - SZLOVÁK PÜSPÖK BESZTERCEBÁNYÁN
  - MATICA SLOVENSKA /KÖZMŰVELŐDÉSI ÉS KÖNYVKIADÓ EGYESÜLET/ MŰKÖDÉSÉNEK ENGEDÉLYEZÉSE
  - FERENC JÓZSEF ANYAGI TÁMOGATÁSA A MATICA SLOVENSKA-NAK
- 1867. KIEGYEZÉS
  - MAGYAR PRIMÁTUS A NEMZETISÉGEKKEL SZEMBEN
  - TÚRÓCSZENTMÁRTON A SZLOVÁK KULTURÁLIS CENTRUM
  - HÁROM SZLOVÁKNYELVŰ GIMNÁZIUM MŰKÖDÉSE
- 1868. NEMZETISÉGI TÖRVÉNY: EGYETLEN POLITIKAI NEMZET A MAGYAR, AMELYNEK EGYENJOGÚ TAGJAI A NEMZETISÉGEK
- 1871. SZLOVÁK NEMZETI PÁRT MEGALKULÁSA TÚRÓCSZENTMÁRTONI KÖZPONTTAL
- 1874. PÁNSZLÁVIZMUS VÁDJA
  - KÖVETKEZMÉNY:

- A HÁROM SZLOVÁK NYELVŰ GIMNÁZIUM BEZÁRÁSA
- A MATICA SLOVENSKA BEZÁRÁSA
- MŰKÖDIK A KATOLIKUS SZLOVÁKOK SZENT ADALBERT EGYESÜLETE
- SZLOVÁK NYELVŰ OKTATÁS CSAK NÉPISKOLÁKBAN

AUTONÓMIA TÖREKVÉSEK A FELVIDÉKEN XX-XXI. SZÁZAD

- 1918. OKTÓBER 28.
A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA
- 1919. SZEPTEMBER 10.
SAINT-GERMAIN-I SZERZŐDÉS ALÁÍRÁSA
  - A KÖZTÁRSASÁG ÁLLAMHATÁRAINAK KIJELÖLÉSE
  - „7. CIKK. (1) MINDEN CSEHSZLOVÁK ÁLLAMPOLGÁR FAJI, NYELVI VAGY VALLÁSI KÜLÖNBség NÉLKÜL A TÖRVÉNY ELŐTT EGYENLŐ, ÉS UGYANAZOKAT A POLGÁRI ÉS POLITIKAI JOGOKAT ÉLVEZI.
  - (3) EGYETLEN CSEHSZLOVÁK ÁLLAMPOLGÁR SEM KORLÁTOZHATÓ BÁRMELY NYELV SZABAD HASZNÁLATÁBAN A MAGÁN- VAGY ÜZLETI FORGALOMBAN, A VALLÁS, A SAJTÓ ÚTJÁN TÖRTÉNŐ VAGY BÁRMILYEN TERMÉSZETŰ KÖZZÉTÉTEL TERÉN, VAGY A NYILVÁNOS GYŰLÉSEKEN.
  - (4) A CSEHSZLOVÁK KORMÁNYNAK A HIVATALOS NYELV MEGÁLLAPÍTÁSÁRA VONATKOZÓ INTÉZKEDÉSÉT NEM ÉRINTVE, A NEM CSEH NYELVŰ CSEHSZLOVÁK ÁLLAMPOLGÁROK NYELVÜKNEK A BÍRÓSÁGOK ELŐTT AKÁR SZÓBAN, AKÁR ÍRÁSBAN VALÓ HASZNÁLATA TEKINTETÉBEN MEGFELELŐ KÖNNYÍTÉSEKBE FOGNAK RÉSZESÜLNI.”

CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG 1919-1924

- 1920. JÚNIUS 4.
  - A TRIANONI BÉKEDIKTÁTUM ALÁÍRÁSA
    - A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG SZUVERENITÁSÁNAK MAGYAR RÉSZRŐL TÖRTÉNŐ ELISMERÉSE
- 1918-1938. KÖZÖTT
  - AZ AUTONÓMIA KÉRDÉSE NEM HANGSÚLYOS
- MAGYAR PÁRTOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT:
  - ORSZÁGOS KERESZTÉNYSZOCIALISTA PÁRT
  - MAGYAR NEMZETI PÁRT
  - 1936. EGYESÜLT MAGYAR PÁRT

- TÁRSADALMI ÉLET:
  - JELENTŐS KULTURÁLIS SZERVEZETEK,
  - NAPI-, HETI- ÉS HAVI LAPOK,
  - ÖNÁLLÓ SPORTSZERVEZETEK STB.

A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG ÉS A MAGYAROK 1938-1945

- 1938. NOVEMBER
  - ELSŐ BÉCSI DÖNTÉS
  - A FELVIDÉK KETTÉOSZTÁSA, EGY RÉSZÉNEK VISSZACSATOLÁSA AZ ANYAORSZÁGHOZ
- SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KIKIÁLTÁSA
  - 67 EZER FŐS MAGYARSÁG
  - MAGYAR PÁRT MŰKÖDIK

MAGYORSZÁG TERÜLETGYARAPODÁSA 1938-1941

A LAKOSSÁGCSERE

- 1943. KLEMENT GOTTWALD CSKP FŐTITKÁRA:
  - „A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGNAKSZLÁV NEMZETI ÁLLAMMÁ KELL VÁLNI.” /IDÉZI BALOGH BÉNI: FELVIDÉKI MENEKÜLTEK K-E MEGYÉBEN (1946-47.) IN LIMES 1994. 4. SZ. 5. P./
- 1945. ÁPRILIS 4. EDUARD BENEŠ KÖZTÁRSASÁGI ELNÖK KINEVEZI A HÁBORÚ UTÁNI ELSŐ KORMÁNYÁT
- 1945. ÁPRILIS 5. KASSAI KORMÁNYPROGRAM, DEKRÉTUMOK SORA
  - A CSEHSZLOVÁKIA SZÉTVERÉSÉVEL VÁDOLT NÉMET ÉS MAGYAR KISEBBSÉG KOLLEKTÍV HÁBORÚS BÜNÖSSÉ NYILVÁNÍTÁSA, JOGFOSZTÁSA
    - ÁLLAMPOLGÁRI JOG MEGVONÁSA
    - ÁLLAMIGAZGATÁS MEGTISZTÍTÁSA
    - MAGYAR FÖLDBIRTOK ELKOBZÁSA
    - NEMZETISÉGI ISKOLÁK BEZÁRÁSA
    - RESZLOVAKIZÁCIÓ
  - A GYŐZTES HATALMAK NEM HAGYTÁK JÓVÁ PRÁGA KÉRELMEÉT 200 EZER MAGYAR KITELEPÍTÉSÉRE
    - MAGYAROK ERŐSZAKOS SZÉTTELEPÍTÉSE AZ ORSZÁG BELSEJÉBE
    - MAGYAROK PÁNIKSZERŰ MENEKÜLÉS A DUNÁN ÁT, SOK HALOTTAL
- 1946. FEBRUÁR 27. MAGYAR-CSEHSZLOVÁK LAKOSSÁGCSERE EGYEZMÉNY
- I. CIKKELY: A TRIANONI MAGYARORSZÁG TERÜLETÉN ÉLŐ SZLOVÁK LAKOSSÁG ÖNKÉNTES ÁTTELEPÜLÉSÉRŐL

- V. CIKKELY: MAGYAROK „TELEPÍTETNEK ÁT”
- A FELADAT MEGOLDÁSÁT AZ 1946-1949. KÖZÖTT MŰKÖDŐ „MAGYAR-CSEHSZLOVÁK VEGYESBIZOTTSÁG” FELÜGYELTE

AZ 1949-1993. KÖZÖTTI ÉVEK

- A CSEHSZLOVÁK NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN 1949-1990. KÖZÖTTI ÉVEKBEN NYILVÁNOSAN NEM VETŐDIK FEL AZ AUTONÓMIA ÜGYE
- A MAGYAR KULTURÁLIS ÉS EGYÉB JOGOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK LETÉTEMÉNYESE CSEMADOK

AUTONÓMIA TÖREKVÉSEK, ALKOTMÁNYOZÁS

- 1990. JANUÁR 19. A FÜGGETLEN MAGYAR KEZDEMÉNYEZÉS (FMK) KÖZÖS PROGRAMNYILATKOZATA :
  - A KOLLEKTÍV JOGOK TÖRVÉNYBEIKTATÁSÁRÓL
  - A „NEMZETI KISEBBSÉGEK TELJES ÖNRENDELKEZÉSÉRŐL,
  - A KULTÚRÁRÓL (EZEN BELÜL AZ ISKOLAÜGYRŐL)
- 1992 DECEMBER: A MAGYAR KERESZTÉNYDEMOKRATA MOZGALOM (MKDM) ÉS AZ EGYÜTTÉLÉS POLITIKAI MOZGALOM TERVEZETE
  - KÖZÖS ALKOTMÁNYTÖRVÉNY-JAVASLATA: „A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG NEMZETI KISEBBSÉGEINEK ÉS ETNIKAI CSOPORTJAINAK JOGI HELYZETÉRŐL”.
- 1993. JANUÁR 1. SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA PREAMBULUMA SZERINT:
  - „MI, A SZLOVÁK NEMZET EGYÜTT A NEMZETI KISEBBSÉGEKKEL ...”

MKDM ÉS AZ EGYÜTTÉLÉS AUTONÓMIATERVEZETEI

- 1993 JANUÁR:
  - AZ MKDM KÖZZÉTETTE „A NEMZETI KISEBBSÉGEK ÉS ETNIKAI CSOPORTOK HELYZETÉRŐL ÉS JOGAIRÓL” SZÓLÓ ÖNÁLLÓ TÖRVÉNYJAVASLATÁT.
  - AZ EGYÜTTÉLÉS 1993. ÉVI KOMÁROMI KONGRESSZUSA: KÉT PROGRAMDOKUMENTUM AZ AUTONÓMIÁRÓL

AZ ÉSZAK-KOMÁROMI ÖNKORMÁNYZATI NAGYGYŰLÉS

- 1994. JANUÁR 8. A NAGYGYŰLÉS ÁLLÁSFOGLALÁSA, KÖZIGAZGATÁSI ÉS ÖNKORMÁNYZATI DOKUMENTUMAI AZ 1989 UTÁNI SZLOVÁKIAI MAGYAR AUTONÓMIAPOLITIKA CSÚCSPONTJÁT KÉPEZIK
- „A KOMÁROMI NYILATKOZAT LEGFONTOSABB ÜZENETE EURÓPÁNAK ÉS SZLOVÁKIÁNAK AZ, HOGY A SZLOVÁKIAI MAGYARSÁG JOGI HELYZETÉT TÁRGYALÁSOS ÚTON, TÖRVÉNYES KERETEK KÖZÖTT, SZLOVÁKIA TERÜLETI

INTEGRITÁSÁNAK TISZTELETBEN TARTÁSÁVAL KÍVÁNJA RENDEZNI". /DURAI MIKLÓS/

A PARLAMENTI MEGOLDÁS KERESÉSE

- 1994. PARLAMENTI VÁLASZTÁS
  - A MAGYAR KERESZTÉNYDEMOKRATA MOZGALOM, AZ EGYÜTTTÉLÉS POLITIKAI MOZGALOM ÉS A MAGYAR POLGÁRI PÁRT KOALÍCIÓJA
- 1998. JÚNIUS 21: MAGYAR KOALÍCIÓ PÁRTJA NÉVEN EGYESÜL A HÁROM PÁRT
- KÉT CIKLUSBAN: 1998-2006-IG KORMÁNYPÁRT
- **PÁRTELNÖKÖK**
- 1998–2007.: BUGÁR BÉLA (KORMÁNYPÁRTKÉNT)
- 2007– : CSÁKY PÁL (ELLENZÉKBEN)

CSÁKY PÁL AZ AUTONÓMIÁRÓL

- „AZ AUTONÓMIA NAGYON KÉNYES KIFEJEZÉS SZLOVÁKIÁBAN, MIVEL A SZLOVÁK POLITIKAI GONDOLKODÁS A 20. SZÁZADI SZLOVÁK TÖRTÉNELEM ÉS AZ 1. CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDEJÉN TÖRTÉNTÉK MIATT AZ AUTONÓMIÁT AZ ELSZAKADÁS EGYIK LÉPCSŐJÉNEK TARTJA, EZÉRT ÓVATOSSÁGRA INTENÉK MINDENKIT, AKI EZT A KIFEJEZÉST HASZNÁLJA. AZ MKP EGYETLEN DOKUMENTUMA SEM TARTALMAZZA EZT A SZÓT, A SZINONIMÁJÁT, AZ ÖNRENDELKEZÉST MEGFELELŐBBNEK TARTJUK. AZ ÖNRENDELKEZÉS FORMÁI SZEREPELNEK A SZLOVÁK JOGRENDEN, HOGY CSAK NÉHÁNYAT EMLÍTSEK: PÉLDÁUL AZ EGYETEMEK ÖNRENDELKEZÉSE, A HELYI VAGY REGIONÁLIS ÖNKORMÁNYZATOK LEHETŐSÉGEIRE. A FOGALOM MAGA UGYANAKKOR EGY EURÓPAI ELVET TAKAR.” (ÚJ SZÓ, 2007. 03. 06.)

KULTURÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉS NYITRA KERÜLET ÉS KOMÁROM- ESZTERGOM MEGYE KÖZÖTT

- FELADATOK
  - A KÉT MEGYE GAZDASÁGI, TÁRSADALMI, KULTURÁLIS KAPCSOLATAINAK EURÓPAI NORMÁK SZERINTI ÚJJÁÉPÍTÉSE
  - A LEVÉLTÁRAKBAN, KÖNYVTÁRAKBAN, MÚZEUMOKBAN ŐRZOTT GYŰJTEMÉNYEKRE ÉPÜLŐ KÖZÖS KUTATÁSOK INDÍTÁSA, AZ EREDMÉNYEK KÖZREADÁSA
  - A MAGYAR ÉS INTERETNIKUS HAGYOMÁNYOK FELTÁRÁSA, A KÖZÖSSÉGI ÉLET HAGYOMÁNYOS FORMÁINAK ÚJJÁÉLESZTÉSE, ÁPOLÁSA
  - A TÖRTÉNÉSZEK, RÉGÉSZEK NÉPRAJZOSOK KÖZÖS KUTATÁSAI, ÁSATÁSAI, A TÉRSÉGRE VONATKOZÓ

ISMERETEK GAZDAGÍTÁSA, AZ ÚJ KUTATÁSI EREDMÉNYEK PUBLIKÁLÁSA

A FELADATOK MEGVALÓSÍTÁSÁNAK MÓDJA

- KAPCSOLATFELVÉTEL A KÉT MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT ÉRINTETT SZERVEZETEI, VALAMINT AZ EGYÜTTMŰKÖDŐ INTÉZMÉNYEK KÖZÖTT
- AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS SZERVEZETI ÉS PÉNZÜGYI FELTÉTELEIRŐL SZÓLÓ MEGÁLLAPODÁSOK KIDOLGOZÁSA, ALÁÍRÁSA
- INTÉZMÉNYKÖZI KAPCSOLATOK MUNKATERVI RÖGZÍTÉSE
- A KÖZÖSEN MEGHATÁROZOTT FELADATOK MEGVALÓSÍTÁSÁNAK FIGYELEMMEL KÍSÉRÉSE, SEGÍTÉSE

2003. RÉV-KOMÁROM: PROGRAMADÓ ÉRTEKEZLET RÉSZTVEVŐI

NYITRA MEGYE:

■ RÉGI SZÍNHÁZ (NYITRA)

■ JÓKAI SZÍNHÁZ

(RÉV-KOMÁROM)

KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYE:

■ JÁSZAI MARI SZÍNHÁZ (TATABÁNYA)

■ JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁR

(TATABÁNYA)

NYITRA MEGYEI KÖNYVTÁRAK

(RÉV-KOMÁROM, NYITRA, LÉVA, STB.)

■ NYITRA MEGYEI MÚZEUMOK,

GALÉRIÁK (RÉV-KOMÁROM

■ KÖZMŰVELŐDÉSI

SZOLGÁLTATÓ IRODA

(ÉRSEKÚJVÁR)

■ MEGYEI MÚZEUMI SZERVEZET

(TATA)

■ MONOSTORI ERŐD HADKULTÚRA

KHT (KOMÁROM)

■ MEGYEI REGIONÁLIS MŰVELŐDÉSI

KÖZPONT (TATA)

2004. JÚNIUS, AUGUSZTUS, OKTÓBER

● JÚNIUS

- A NYITRA MEGYEI MÚZEUMOK SZAKEMBEREINEK LÁTOGATÁSA A TATAI, A TATABÁNYAI, AZ ESZTERGOMI ÉS A KOMÁROMI MÚZEUMOKBAN

● AUGUSZTUS:

- A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI FENNTARTÁSÚ MÚZEUMOK BEMUTATKOZÁSA NYITRÁN A REGIONTURE KIÁLLÍTÁSON
- A NYITRA MEGYEI MÚZEUMOK BEMUTATKOZÁSA A VÉRTES EXPÓ-N

● OKTÓBER:

- A KOMÁROM - ESZTERGOM MEGYEI MÚZEUMOK MUNKATÁRSAINAK LÁTOGATÁSA A NYITRA MEGYEI MÚZEUMOKBAN

A KÖNYVTÁRAK KÖZÖS PROGRAMJAI 2004

- ÁPRILIS 5. TATABÁNYA, MEGYEI KÖNYVTÁR

- MAGYARORSZÁG ÉS SZLOVÁKIA KÖNYVTÁRÜGYÉNEK STRATÉGIÁJA AZ EU -HOZ VALÓ CSATLAKOZÁS UTÁN. SZEMINÁRIUM
- JÚNIUS 7.
  - NYITRA MEGYEI KÖNYVTÁROSOK LÁTOGATÁSA KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYE SZLOVÁK NEMZETISÉGŰ TELEPÜLÉSEIN. A VENDÉGEK SZLOVÁK NYELVŰ KÖNYVEKKEL AJÁNDÉKOZTÁK MEG A KÖNYVTÁRAKAT

„KIRÁNDULÁSOK A DUNA KÉT PARTJÁN“

- 2005. FEBRUÁR: A RÉV - KOMÁROMI MÚZEUM ÉS A VÁG - DUNA - IPOLY EURORÉGIÓ FEJLESZTÉSI KHT. KÖZÖS KIADVÁNYA

PÉLDÁNYSZÁMA: 10000 (MAGYAR, SZLOVÁK, NÉMET, ANGOL NYELVŰ MUTÁCIÓKBAN)

- SZEPTEMBER:
  - NYITRA MEGYEI KÖNYVTÁROSOK RÉSZVÉTELE A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI KÖNYVTÁRI HÉT NYITÓ RENDEZVÉNYÉN, TATABÁNYÁN
- OKTÓBER:
  - KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI KÖNYVTÁROSOK TAPASZTALATCSERE LÁTOGATÁSA RÉV-KOMÁROMBAN, ÉRSEKÚJVÁRON ÉS LÉVÁN
  - A KÉT MEGYE KÖNYVTÁROS-BIBLIOGRÁFUSAINAK TALÁLKOZÓJA, KÖZÖS KIADVÁNYÁNAK ELŐKÉSZÍTÉSE

HELYSZÍN: RÉV-KOMÁROMI DUNA MENTI KÖNYVTÁR

KÖZMŰVELŐDÉS

- 2005. MÁJUS 16. TATABÁNYA, KERTVÁROSI BÁNYÁSZ MŰVELŐDÉSI OTTHON
  - PÜNKÖSDI DALOS TALÁLKOZÓ A A CSEMADOK TERÜLETI VÁLASZTMÁNYA – NYITRA JÁRÁS, NÉPHAGYOMÁNYŐRZŐ CSOPORTJAINAK RÉSZVÉTELÉVEL
- 2005. OKTÓBER 16. TATABÁNYA, KERTVÁROSI BÁNYÁSZ MŰVELŐDÉSI OTTHON
  - ZOBORALJAI JELES NAPOK, NÉPSZOKÁSOK C. ELŐADÁS - NYITRA JÁRÁS NÉPHAGYOMÁNYŐRZŐ CSOPORTJAINAK ÖNÁLLÓ ESTJE. /A XI. MAGYAR NÉPMŰVÉSZET HETE KERETÉBEN /
- 2005 OKTÓBER 22. TATABÁNYA, KERTVÁROSI BÁNYÁSZ MŰVELŐDÉSI OTTHON
  - NÉPDALKÖRÖK, NÉPZENEI EGYÜTTESEK, ÉNEKES ÉS HANGSZERES SZÓLISTÁK XIII. ORSZÁGOS MINŐSÍTŐ HANGVERSENYE

SZÍNHÁZAK

- A RÉGI SZÍNHÁZ BABELŐADÁSA AZ ESZTERGOMI VÁRSZÍNHÁZBAN AZ AUGUSZTUSI BÁBOS TÁBORBAN: KOMÉDIA FRANCISKÁRÓL, AZ ANGOL KIRÁLY LÁNYÁRÓL ÉS JANCNIKÁRÓL, A LONDONI ÁRUS FIÁRÓL CÍMMEL
- A RÉGI SZÍNHÁZ BABELŐADÁSA A KÖZMŰVELŐDÉS HÁZÁBAN, TATABÁNYÁN
- HOBIT – A RÉGI SZÍNHÁZ BABELŐADÁSA J.R.R.TOLKIEN „A GYŰRŰK URA” CÍMŰ MŰVE ALAPJÁN
A KÖZMŰVELŐDÉS HÁZÁBAN, TATABÁNYÁN

A POLITIKA KÖZBESZÓL - 2005

- AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉRTÉKELÉSE ESZTERGOMBAN
- ÖNKORMÁNYZATI VÁLASZTÁSOK SZLOVÁKIÁBAN
- AZ ÚJ TESTÜLET LASSAN ÁLL FEL, NINCS MÓD AZ ÚJ 2006. ÉVI MUNKATERV ELFOGADÁSÁRA
- **2006. ÖNKORMÁNYZATI VÁLASZTÁSOK MAGYARORSZÁGON**
  - ÚJ TESTÜLET, NINCS MÓD SEM ÚJ MUNKATERV ELFOGADÁSÁRA, SEM ÉRTÉKELÉSRE

ÉLŐ KAPCSOLATOK

- CSEMADOK – KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI SZABADMŰVELŐDÉSI TÁRSASÁG
- AMATŐR CSOPORTOK RÉSZVÉTELE TATABÁNYAI BÁNYÁSZ MŰVELŐDÉSI KÖZPONT ÁLTAL RENDEZETT PÜNKÖSDI DALOS TALÁLKOZÓN, STB.
- KÖNYVTÁROSOK EGYÜTTMŰKÖDÉSE
- LEVÉLTÁROSOK ÉVES KONFERENCIÁJA
- ESZTERGOMI MŰVÉSZEK CÉHE STB.

AZ EURORÉGIÓ

AZ UNIÓS EGYSÉGESÜLÉSI FOLYAMATOK KITELJESEDÉSÉT SEGÍTŐ LEGMAGASABB SZINTŰ, ÁLLAMHATÁROKAT ÁTHIDALÓ, TÖBBNYIRE ÉRINTKEZŐ HATÁRVIDÉKEK KÖZÖTTI INTÉZMÉNYESÍTETT EGYÜTTMŰKÖDÉSI STRUKTÚRÁK, A LEGFEJLETTEBB ÉS LEGSZÉLESEBB HATÁSKÖRŰ, ILLETVE A LEGTÖBB FUNKCIÓVAL RENDELKEZŐ SZERVEZET.

AZ EURORÉGIÓ

- AZ EURORÉGIÓ OLYAN NEMZETEK FELETTI, HATÁROKON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSI FORMA, AMELY KÜLÖNBÖZŐ ORSZÁGOK, KÜLÖNBÖZŐ TERÜLETEIT FOGLALJA MAGÁBA;
- AZ EURORÉGIÓ CÉLJA, HOGY FEJLESSZE ÉS SZÉLESÍTSE A HELYI KÖZÖSSÉGEK ÉS HELYI ÖNKORMÁNYZATOK KÖZÖTTI KAPCSOLATOKAT, ILLETVE TÁMOGASSA AZOKAT A

KAPCSOLAT TEREMTŐ FOLYAMATOKAT, AMELYEK AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓT MÉLYÍTIK.

A RÉGIÓK SZEREPÉNEK NÖVELESE A JOG ESZKÖZÉVEL

1980. MÁJUS 21. MADRIDI EGYEZMÉNY

- A TERÜLETI ÖNKORMÁNYZATOK ÉS KÖZIGAZGATÁSI SZERVEK HATÁRMENTI EGYÜTTMŰKÖDÉSÉRE, A HATÁRMENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS ALAPVETŐ JOGI KÖRNYEZETÉNEK MEGTEREMTÉSÉRE TÖREKSZIK.

MADRIDI EGYEZMÉNY

REGIONÁLIS TÁMOGATÁS

ALAPELVEK:

- **KONCENTRÁCIÓ,**
- **PROGRAMKÖZPONTÚSÁG**
- **ADDITIONALITÁS / TÁRSFINANSZÍROZÁS**
- *SZUBSZIDIARITÁS ÉS DECENTRALIZÁCIÓ*
- *ÁTLÁTHATÓSÁG (A FORRÁSOK FELHASZNÁLÁSÁNAK ELLENŐRIZHETŐSÉGE)*

A RÉGIÓ (NUTS)

- **A TÁMOGATÁS EGYSÉGE: A "RÉGIÓ,, = NUTS**
(*NOMENCLATURE DES UNITÉS TERRITORIALES STATISTIQUE - STATISZTIKAI TERÜLETI EGYSÉGEK NOMENKLATÚRÁJA*)

A NUTS RENDSZER REGIONÁLIS SZINTJEI:

- **NUTS I:** EGYFAJTA "MAKRORÉGIÓNAK", TERÜLETE ÁTLAGOSAN

68 000 KM², NÉPESSÉGE ÁTLAGOSAN 4,2 MILLIÓ,

NUTS II: EZ A "MEZORÉGIÓ" A STRUKTURÁLIS ALAPOK

PROGRAMOZÁSÁNAK ALAPSZINTJE, TERÜLETE ÁTLAGOSAN 23 000 KM², NÉPESSÉGE ÁTLAGOSAN: 1,8 MILLIÓ,

NUTS III: "MIKRORÉGIÓ", TERÜLETE ÁTLAGOSAN 5 400 KM², NÉPESSÉGE ÁTLAGOSAN 410 EZER,

NUTS IV: KISTÉRSÉGEK,

NUTS V: ÖNKORMÁNYZATOK.

A KÖZÖS REGIONÁLIS POLITIKA ESZKÖZEI

STRUKTURÁLIS ALAPOK

- EURÓPAI SZOCIÁLIS ALAP - ESF (LÉTREJÖTTE:1960)
CÉLJA A MUNKANÉLKÜLISÉG CSÖKKENTÉSE ÉS
FELSZÁMOLÁSA ÁT- ÉS TOVÁBBKÉPZÉSEK TÁMOGATÁSA
SEGÉLYEK NYÚJTÁSA RÉVÉN

- **EURÓPAI MEZŐGAZDASÁGI ORIENTÁCIÓS ÉS GARANCIA ALAP ORIENTÁCIÓS OSZTÁLYA - EAGGF (1970)**
FELADATA A MEZŐGAZDASÁG MODERNIZÁLÁSA, SZERKEZETÁTALAKÍTÁSA, ÉS AZ ÚJ TÍPUSÚ MEZŐGAZDASÁGI POLITIKA KIÉPÍTÉSE.
- **EURÓPAI REGIONÁLIS FEJLESZTÉSI ALAP - ERDF (1975)**
FELADATA A REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK CSÖKKENTÉSE, A RÉGIÓK FEJLŐDÉSÉNEK ÉS SZERKEZETÁTALAKÍTÁSÁNAK SEGÍTÉSE, A GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS KOHÉZIÓ TÁMOGATÁSA.
- **HALÁSZATI ORIENTÁCIÓS PÉNZÜGYI ESZKÖZ - FIGF (1993)**
ALAPVETŐ CÉLJA, HOGY HOZZÁJÁRULJON A HALÁSZATTÓL FÜGGŐ TERÜLETEK REVITALIZÁCIÓJÁHOZ, A HALÁSZATI ÁGAZAT VERSENYKÉPESSÉGÉNEK JAVÍTÁSÁHOZ AZÁLTAL, HOGY SEGÍTI A HALÁSZATI TERMÉKEK MINŐSÉGÉNEK JAVÍTÁSÁT, ÉS A HALÁSZATHOZ KAPCSOLÓDÓ MARKETINGTEVÉKENYSÉGET.

A STRUKTURÁLIS POLITIKA KÜLÖNLEGES ESZKÖZEI

KÖZÖSSÉGI KEZDEMÉNYEZÉS:

- **INTERREG:** CÉLJA A HATÁRON TÚLI (A TÍPUSÚ) ÉS A TRANSZNACIONÁLIS (B TÍPUSÚ) EGYÜTTMŰKÖDÉSEK TÁMOGATÁSA A KIEGYENSÚLYOZOTT REGIONÁLIS TERVEZÉS ÉS FEJLESZTÉS ELŐSEGÍTÉSE ÉRDEKÉBEN. A C TÍPUSÚ PROGRAMOK A KÖZÖS HATÁROKKAL NEM RENDELKEZŐ, ÁM HASONLÓ TÁRSADALMI-GAZDASÁGI JELLEMZŐKKEL ÉS TAPASZTALATOKKAL RENDELKEZŐ RÉGIÓK TÁMOGATÁSÁT VÉGZI.
- **URBAN:** A VÁROSI TERÜLETEK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÉNEK INNOVATÍV STRATÉGIÁIT, A HATÉKONY ÉS SIKERES MÓDSZEREK ELTERJESZTÉSÉT TÁMOGATJA.
- **LEADER+:** A RURÁLIS TERÜLETEK HELYI AKTORAINAK KAPACITÁSÁT SEGÍTI. 2,02 MILLIÁRD EURÓ ÁLL RENDELKEZÉSRE A TAPASZTALATOK MEGOSZTÁSÁRA ÉS AZ INTERREGIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK FEJLESZTÉSÉRE. A TÁMOGATÁSOK A HELYI CSOPORTOK ÁLTAL KEZDEMÉNYEZETT KÍSÉRLETEKET CÉLOZZÁK.
- **EQUAL:** A DISZKRIMINÁCIÓ ÉS AZ EGYENLŐTLENSÉGEK ELLENI NEMZETKÖZI ERŐFESZÍTÉSEKET TÁMOGATJA, FŐKÉPPEN A MUNKAERŐPIACHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS TERÜLETÉN NEM, FOGYATÉKOSSÁG, SZEXUÁLIS ORIENTÁCIÓ, VALLÁSI MEGGYŐZŐDÉS MIATT. A KÖZÖSSÉGI KEZDEMÉNYEZÉS CÉLJA AZ ÁLLAMI ÉS A MAGÁNSZFÉRA EGYESÍTÉSE A DISZKRIMINÁCIÓ LEKÜZDÉSÉRE.

- A KÖZÖSSÉGI KEZDEMÉNYEZÉSEK TÁMOGATÁSÁRA FORDÍTHATÓ ÖSSZEGET AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG JAVASLATAI ALAPJÁN A TAGÁLLAMOK ILLETVE AZOK RÉGIÓI HASZNÁLHATJÁK FEL.

KOHÉZIÓS POLITIKA

- A KOHÉZIÓS POLITIKA CÉLJA A KÖZÖSSÉG GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS ÖSSZETARTÁSÁNAK ERŐSÍTÉSE A KÖZÖSSÉG EGÉSZÉNEK HARMONIKUS FEJLŐDÉSE ÉS KÜLÖNÖSEN A KÜLÖNBÖZŐ RÉGIÓK KÖZÖTTI KÜLÖNBΣÉGEK MÉRΣÉKLÉSE, A KEVÉSBÉ ELŐNYÖS HELYZETŰ RÉGIÓK ELMARADOTTSÁGÁNAK LEKÜZDÉSE ÉRDEKÉBEN. EZT A CÉLT SZOLGÁLJA A KÖZÖSSÉG KOHÉZIÓS ALAPJA.

KOHÉZIÓS ALAP

- KÖRNYEZETVÉDELEMMEL KAPCSOLATOS ÉS A TRANSZEURÓPAI KÖZLEKEDÉSI HÁLÓZATTAL ÖSSZEFÜGGŐ INFRASTRUKTURÁLIS BERUHÁZÁSOK MEGVALÓSÍTÁSÁRA HASZNÁLHATÓK FEL A KOHÉZIÓS ALAP TÁMOGATÁSAI. A KOHÉZIÓS ALAP NEM TARTOZIK A STRUKTURÁLIS ALAPOK KÖZÉ, MERT KÜLÖNÁLLÓ SZABÁLYOZÁS VONATKOZIK RÁ, ÉS NEM RÉGIÓKAT (MINT A STRUKTURÁLIS ALAPOK), HANEM ORSZÁGOKAT TÁMOGAT.
- A TÁMOGATOTT ORSZÁGOKNAK RÉSZLETES TERVET KELL KÉSZÍTENIÜK A GAZDASÁGI ÉS MONETÁRIS UNIÓHOZ TÖRTÉNŐ CSATLAKOZÁS MENETRENDJÉRŐL.

AZ INTEGRÁCIÓ FONTOS TERÜLETEI

- FELSŐOKTATÁS, KÉPZÉS

1999-BEN BOLOGNAI NYILATKOZAT - **BOLOGNAI FOLYAMAT**

CÉLOK:

- KÉPZÉSI DIMENZIÓ
  - ÚJ [KÉPZÉSI RENDSZER](#) ÉS [EGYSÉGES EURÓPAI FELSŐOKTATÁSI](#) TÉRSÉG LÉTREHOZÁSA 2010-IG.
  - A VÉGZETTSÉGEK KÖNNYEN ÖSSZEHAΣONLÍTHATÓ RENDSZERÉNEK LÉTREHOZÁSA.
  - KÉTSZINTŰ KÉPZÉS, EGYSÉGES KREDITRENDSZER, OKLEVÉLMELLÉKLET-RENDSZER KIÉPÍTÉSE.
- SZOCIÁLIS DIMENZIÓ: A [MOBILITÁS](#) TÁMOGATÁSA, A [SZOCIÁLIS DIMENZIÓ](#) ERŐSÍTÉSE, MINŐΣÉGBIZTOSÍTÁS, AZ OKTATÁS ÉS A GAZDASÁG KAPCSOLATÁNAK SZOROSABBRA FŰZÉSE, AZ EURÓPAI DIMENZIÓK TÁMOGATÁSA, AZ [ÉLETHOSSZIG TARTÓ TANULÁS](#) ELTERJEDÉSÉNEK SEGÍTÉSE, A TÉRSÉG VONZEREJÉNEK ÉS VERSENYKÉPESSÉGÉNEK NÖVELESE.

AZ EURORÉGIÓ KRITÉRIUMAI

- A RÉGIÓ SZELLEMI-POLITIKAI SZEMPONTBÓL EGYSÉGES TERÜLETET FOGLALJON MAGÁBA
- A RÉGIÓ HATÁRA NE SZELJEN KETTÉ LAKOTT TERÜLETEKET
- KÉPEZZEN TERMÉSZETFÖLDRAJZI ÉS GEOPOLITIKAI EGYSÉGET

A HATÁRMENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

- A MADRIDI KONVENCIÓBAN FOGLALTAK SZERINT A HATÁRMENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS: „(...) KÉT VAGY TÖBB SZERZŐDŐ FÉL JOGHATÓSÁGÁN BELÜL LÉVŐ TERÜLETI ÖNKORMÁNYZATOK ÉS KÖZIGAZGATÁSI SZERVEK KÖZÖTT A JÓSZOMSZÉDI KAPCSOLATOK ERŐSÍTÉSE ÉS TOVÁBBFEJLESZTÉSE CÉLJÁBÓL MEGVALÓSULÓ TEVÉKENYSÉG...”

EURORÉGIÓS MÉRETEK, MODELLEK

- KÉT JELLEGZETESEBB TÍPUS:
  - **NAGYRÉGIÓS MODELL:** TARTOMÁNYI VAGY MEGYEI MODELLNEK IS NEVEZHETJÜK, MERT EZEK KÉT VAGY TÖBB SZOMSZÉDOS, ILLETVE KÖZELI ORSZÁG KÖZÉPSZINTŰ TERÜLETI EGYSégeit, TARTOMÁNYAIT, RÉGIÓIT (NUTS II.), ILLETVE MEGYÉIT (NUTS III.) MAGUKBA FOGLALÓ NAGY KITERJEDÉSŰ EUROREGIONÁLIS SZERVEZETEK.
  - **KISRÉGIÓS MODELL:** VÁROSI VONZÁSKÖRZETI MODELLNEK IS NEVEZHETŐ EURORÉGIÓS SZERVEZŐDÉS, A KISRÉGIÓ ERŐTELJESEBBEN ÉPÍT A KÖZVETLEN KÉTOLDALÚ KISTÉRSÉGI (NUTS IV.) VAGY VÁROS-VÁROS-TELEPÜLÉS (NUTS V.) KAPCSOLATOKRA, ELEVE KISEBB TÉRSÉGBEN GONDOLKODVA ZÁRTABBAN KÖZVETÍTI A RÉGIÓ TERÜLETI ÖSSZEFÜGGÉSEIT, MIKÖZBEN MEGŐRZI A NAGYRÉGIÓS MODELL SZÁMOS STRATÉGIAI ELEMÉT.

EURORÉGIÓK MAGYARORSZÁGON

- **1993. FEBRUÁR 11. KÁRPÁTOK EURORÉGIÓ:**
- **ALAPÍTÓ OKIRATÁT AZ ÉRINTETT ORSZÁGOK LENGYELORSZÁG, SZLOVÁKIA, UKRAJNA, MAGYARORSZÁG KÜLÜGYMINISZTEREI ÍRTÁK ALÁ.**
- **TAGJAI:**
MAGYARORSZÁG: BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN, HAJDÚ-BIHAR, HEVES, JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK, SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG

MEGYÉK, NYÍREGYHÁZA, MISKOLC, DEBRECEN, EGER MEGYEI JOGÚ VÁROSOK;

LENGYELORSZÁG: *PODKARPACZKIE RÉGIÓ (SUB-CARPATHIAN REGION);*

ROMÁNIA: *SZATMÁR, MÁRAMAROS, BIHAR, SUCEAVA, SZILÁGY, BOTOSÁNI MEGYÉK (1997-BEN VÁLTAK TELJES JOGÚ TAGOKKÁ);*

UKRAJNA: *KÁRPÁTALJA, L'VIV, IVANO-FRANKOVSK, CSERNOVCI MEGYÉK;*

SZLOVÁKIA: *KASSA ÉS EPERJES KÖZIGAZGATÁSI TERÜLETEI.*

- **ÖSSZEHANGBAN AZ EURÓPA TANÁCS 106. KONVENCÍÓJÁBAN FOGLALTAKKAL, EU-KONFORM**

KÁRPÁTOK EURORÉGIÓ

DUNA-KÖRÖS-MAROS-TISZA EURORÉGIÓ

- 1997. NOV. 21. SZEGED : DUNA-KÖRÖS-MAROS-TISZA EURORÉGIÓ, DUNA-MAROS-TISZA REGIONÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉS; KÉSŐBB: DUNA-KÖRÖS-MAROS-TISZA EURORÉGIÓ
- EGYÜTTMŰKÖDŐ FELEK: *ARAD MEGYE; BÁCS-KISKUN MEGYE; BÉKÉS MEGYE; CSONGRÁD MEGYE; HUNYAD MEGYE; JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYE; KRASSÓ-SZÖRÉNY MEGYE; TEMES MEGYE; VAJDASÁG AUTONÓM TARTOMÁNY*

A DUNA-KÖRÖS-MAROS-TISZA EURORÉGIÓ

DUNA-DRÁVA-SZÁVA, NYUGAT-PANNONIA, VÁG-DUNA-IPOLY EURORÉGIÓ

- 1998. NOVEMBER 28., PÉCS: DUNA-DRÁVA-SZÁVA EURORÉGIÓ : EGYÜTTMŰKÖDŐ FELEK: MAGYARORSZÁG, HORVÁTOR SZÁG, BOSZNIA-HERCEGOVINA;
- 1999. JÚLIUS 21., EISENSTADT: WEST/NYUGAT-PANNONIA (HÁRMAS DUNA-VIDÉK) EURORÉGIÓ

EGYÜTTMŰKÖDŐ FELEK: *BURGENLAND TARTOMÁNY, GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE, VAS ÉS ZALA MEGYE;*

- 1999. JÚLIUS 3., NESZMÉLY: VÁG-DUNA-IPOLY EURORÉGIÓ
- EGYÜTTMŰKÖDŐ FELEK: *KOMÁROM-ESZTERGOM, PEST, FEJÉR, VESZPRÉM MEGYÉK ÉS NYITRA KERÜLET*

A VÁG-DUNA-IPOLY EURORÉGIÓ

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS CÉLJA

- A RÉGIÓ VONZÓBBÁ TÉTELE
- A GAZDASÁG ÉS IDEGENFORGALOM ÖSSZEHANGOLT FEJLESZTÉSE

- OKTATÁSI, TUDOMÁNYOS ÉS INNOVÁCIÓS BÁZISOK KÖZÖTTI KAPCSOLAT FEJLESZTÉSE
- TERÜLETFEJLESZTÉS ÖSSZEHANGOLÁSA
- KÖZLEKEDÉSEJLESZTÉS ÖSSZEHANGOLÁSA
- KÖZÖS PROJEKTEK KIDOLGOZÁSA, LEBONYOLÍTÁSA

SAJÓ-RIMA EURORÉGIÓ

- **2000. JÚLIUS 07. SAJÓ-RIMA EURORÉGIÓ**

CÉL:

A TÉRSÉG GAZDASÁGI TELJESÍTŐKÉPESSÉGÉNEK ÉS FOGLALKOZTATÁSÁNAK JAVÍTÁSA, A TERMÉSZETI FORRÁSOK ÉS MEZŐGAZDASÁGI ADOTTSÁGOK KÖZÖS KIHASZNÁLÁSA, A KUTATÁSI- FEJLESZTÉSI ÉS KERESKEDELMi KAPCSOLATOK BŐVÍTÉSE, A TÉRSÉG MŰSZAKI INFRASTRUKTÚRÁJÁNAK, KÖZÚTI, VASÚTI TRANZITFORGALMÁNAK FEJLESZTÉSE, A HUMÁN ERŐFORRÁSOK JOBB KIHASZNÁLÁSA, SZAKMAI EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ OKTATÁS, A KULTÚRA, EGÉSZSÉGÜGY, SPORT ÉS SZOCIÁLPOLITIKA, AZ IDEGENFORGALOM FEJLESZTÉSE, A KÖRNYEZETVÉDELEM, AZ ÖNKORMÁNYZATI ÉS KISTÉRSÉGI, CIVIL SZERVEZETEK KÖZÖTTI KAPCSOLATOK, A MEGLÉVŐ HATÁRÁTKELŐK INFRASTRUKTÚRÁJÁNAK JAVÍTÁSA.

TAGJAI

- **MAGYAR RÉSZRŐL:**
BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE ÖNKORMÁNYZATA,
KAZINCBARCIKA ÉS VONZÁSKÖRZETE TERÜLETFEJLESZTÉSI,
ÖNKORMÁNYZATI TÁRSULÁS, ÓZD TÉRSÉGI
ÖNKORMÁNYZATOK EGYESÜLETE, SAJÓ-HERNÁD VÖLGYI ÉS
BÜKK VIDÉKI ÖNKORMÁNYZATOK TERÜLET- ÉS
TELEPÜLÉSEJLESZTÉSI TÁRSULÁSA, TISZAÚJVÁROS ÉS
TÉRSÉGE ÖNKORMÁNYZATAI TERÜLETFEJLESZTÉSI
TÁRSULÁSA, FELSZÓZSOLCA VÁROS ÖNKORMÁNYZATA,
KAZINCBARCIKA VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, ÓZD VÁROS
ÖNKORMÁNYZATA, PUTNOK VÁROS ÖNKORMÁNYZATA,
SAJÓSZENTPÉTER VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, SAJÓPÜSPÖKI
KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, SAJÓMERCSE KÖZSÉG
ÖNKORMÁNYZATA, BORSODNÁDASD NAGYKÖZSÉG
ÖNKORMÁNYZATA, BÁNRÉVE KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA,
CSERNELY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, JÁRDÁNHÁZA
KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA, DUBICSÁNY KÖZSÉG
ÖNKORMÁNYZATA
- **SZLOVÁK RÉSZRŐL:**
RIMSZOMBATI, ROZSNYÓI ÉS RŐCEI JÁRÁSOK.

MUNKATERÜLETEI:

- KÖZÖS GAZDASÁGFEJLESZTÉSI, MEZŐGAZDASÁGI,
IPARI, KERESKEDELMi, SZOLGÁLTATÁSI ÉS

IDEGENFORGALMI TERVEK, PROGRAMOK KÉSZÍTÉSE ÉS MEGVALÓSÍTÁSA.

- TÉRSÉGI INFRASTRUKTÚRA ÉS KÖZLEKEDÉSI RENDSZEREK ÖSSZEHANGOLT ÉS KÖRNYEZETBARÁT FEJLESZTÉSE.
- KÖZÖS TERÜLETI TERVEZÉS, EZEN BELÜL A TERÜLETHASZNÁLATRA, A VÍZGYŰJTŐ TERÜLETEK, FELSZÍNI VIZEK, VÍZBÁZISOK ÉS VÉDETT TERÜLETEK HASZNÁLATÁRA ÉS KEZELÉSÉRE VONATKOZÓ TERVEK.
- TERÜLETFEJLESZTÉS ÉS TERÜLETRENDEZÉS ÖSSZEHANGOLÁSA, KÖZÖS TERVEKEN ALAPULÓ EGYÜTTES KEZELÉST EREDMÉNYEZŐ, ÁTFOGÓ, RÉSZLETES AKCIÓPROGRAMOK ÉS HATÁSVIZSGÁLATOK.
- A KÖZINTÉZMÉNYEK ÉS A TÁRSADALMI KAPCSOLATOK SZÉLESKÖRŰ, ÖSSZEHANGOLT EGYÜTTMŰKÖDÉSE.
- AZ OKTATÁSI, MŰVELŐDÉSI, SZABADIDŐ, SPORT, KUTATÁSI ÉS INNOVÁCIÓS INTÉZMÉNYEK KAPCSOLATAINAK ÉS KÖZÖS TEVÉKENYSÉGEINEK SZÉLESÍTÉSE.
- AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS A KÖRNYEZETVÉDELEM, A TERMÉSZETVÉDELEM, AZ ERDÉSZET, A VÍZÜGY ÉS A KATASZTRÓFA-ELHÁRÍTÁS TERÜLETÉN.
- AZ EGÉSZSÉGÜGYI ÉS SZOCIÁLIS INTÉZMÉNYEK KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS JAVÍTÁSA, KÖZÖS TEVÉKENYSÉG A TISZTA VÍZÉRT ÉS LEVEGŐÉRT

GAZDASÁGI EGYÜTTMŰKÖDÉS

- GÖMÖREXPO ROZSNYÓN, GÖMÖREXPO PUTNOKON
- KASSA-MISKOLC, BIHAR-BIHOR EURORÉGIÓ
- 2000. DEC. 1. MISKOLC: KASSA-MISKOLC EURORÉGIÓ
- 2002. OKTÓBER 11. NAGYVÁRAD: BIHAR-BIHOR EURORÉGIÓ

Conflictele și relațiile de pace dintre minorități și majoritate în Europa unitară

Pentru înțelegerea acestui ciclu este nevoie de cunoașterea principiului de bază, integrare și principalele axiome ale Comunității Europene. Principiul de bază al acestui proces istoric este suveranitatea statelor, și dizolvarea contradicțiilor de integrare. Un mijloc de bază al acestuia este autonomia, și colaborarea cu zonele locuite de minorități din afara granițelor.

Cele trei țări din bazinul carpatic (Ungaria, Slovacia, România) prin integrarea în Comunitatea Europeană, crează o nouă bravadă acestuia. Prin integrarea acestor țări problemele, conflictele minorităților, față de care până atunci a fost indiferență s-au integrat de asemenea în interiorul granițelor uniunii. Fără cunoașterea dictatului de pace de la Trianon, decizia de la Viena, decretul Benes, schimbările de regim din anii 1990, nu putem înțelege factorii care au condus la aspirațiile

minorităților maghiarilor, românilor, rusinilor, slovacilor care trăiesc în afara țării mame, pentru dobândirea autonomiei.

Prima parte a expunerii pe scurt cuprinde cele amintite mai sus, după care amănunțit prezintă rezultatele colaborării dintre administrația locală a județului Komárom-Esztergom și administrația locală culturală a orașului Nitra.

Partea a doua a expunerii relatează asupra problemelor descrise mai sus și viziunea politică a Uniunii Europene asupra problemelor regionale, asupra regiunilor create în jurul granițelor Ungariei (euro regiuni) – în cadrul acestora în mod special cu euroregiunea Ister – Granunum, - rolul economic, și social al acestei regiuni, este prezentat publicului și cititorilor.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Mir i konflikti između nacionalnih i etničkih manjina i većina u Evropi koja je u fazi sjedinjenja

Da bismo razumeli tokove vremena u kojem živimo neophodno je poznavanje osnovnih principa Evropske Unije i važnijih stanica evropske integracije. Jedan od stalnih elemenata ovog istorijskog procesa je razrešavanje protivrečnosti između državnog suvereniteta i integracije. Instrumenat za to razrešavanje je težnja ka sinhroniji između autonomije i regija koje se protežu preko granica.

Ulazak tri države iz Karpatskog bazena (Mađarske, Slovačke i Rumunije) u Evropsku Uniju predstavlja Evropskoj Uniji novi izazov. Napetost između nacionalnih manjina i državotvornih većina ovog područja koja se do sada nije u toj meri osećala našla se unutar samih granica.

Ne možemo da razumemo faktore koji motivišu težnje ka autonomiji Mađara, Srba, Rumuna, Rusina i Slovaka koji žive na južnom području, u Transilvaniji, u podnožju Karpata i u Slovačkoj a da ne uzmemo u obzir probleme koji proizlaze iz trijanonskog diktata mira, odluka Beča, predsedničkih dekretuma Beneša i promene sistema 1990-tih godina.

Prvi deo predavanja kratko dodiruje gore navedenu temu, zatim detaljno prezentuje rezultate koji su se rodili tokom sporazuma za saradnju stvorenog između odbora za kulturu Samouprave Županije Komárom-Estergom i Kvartovske Samouprave Njitre.

Nakon gore navedenog izlaganja i pregleda regionalne politike Evropske Unije, drugi deo predavanja upoznava slušaoce i čitaoce sa ekonomskom ulogom i društvenim uticajem euroregija koje su nastale uz državne granice Mađarske – pogotovo Euroregije Ister-Granunum.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Pokoj a konflikty medzi národnými a etnickými menšinami a väčšinou v zjednocujúcej sa Európe

K pochopeniu procesov našej doby je nepostrádateľná znalosť základných princípov Európskej únie a dôležitejších zastávok európskej integrácie. Jedným zo stálych prvkov tohto historického procesu je odstránenie protirečení medzi

suverenitou štátu a integráciou. Prostriedkom toho je autonómia a úspešná spolupráca regiónov presahujúcich hranice.

Vstup troch krajín Karpatskej kotliny (Maďarsko, Slovensko, Rumunsko) do Európskej únie predstavuje pre Európsku úniu novú výzvu. Dostalo sa medzi jej hranice doteraz nepocitované napätie medzi národnými menšinami a štátotvornými väčšina tohto regiónu.

Bez identifikácie problémov, ktoré priniesli so sebou trianonska mierová zmluva, Viedeňské arbitráže, dekréty prezidenta Beneša a transformácie režimov na konci 90-tych rokov, nie je možné pochopiť, aké faktory motivujú autonómne snahy Maďarov, Srbov, Rumunov, Rusínov, a Slovákov vo Vojvodine, Sedmohradsku, Podkarpatsku a na Slovensku.

Prvá časť prednášky sa v krátkosti dotýka hore uvedených faktorov a následne podrobne informuje o výsledkoch dohody o spolupráci medzi kultúrnymi výbormi samospráv Komárňansko-Ostrihomskej župy a Nitrianskeho samosprávneho kraja.

Druhá časť prednášky po prehľade hore uvedených tém a regionálnej politiky Európskej únie oboznamuje poslucháčov a čitateľa hospodárskym významom a spoločenskými vplyvmi euroregiónov, ktoré vznikli pozdĺž maďarských štátnych hraníc, v rámci toho s dôrazom na Euroregión Ister-Granum.

Mir in konflikti narodnostnih etničnih manjšin ter večinskega prebivalstva v povezujoči se Evropi

Za razumevanje procesov naše dobe je vsekakor potrebno nepogrešljivo poznavanje osnovnih načel Evropske unije in večjih postaj evropske integracije. Eden od stalnih elementov tega zgodovinskega postopka je državna suverenost in odprava neskladnosti integracije. Sredstvo tega je avtonomija in uspešno delovanje čezmejnih regij.

Vstop treh držav Karpatskega bazena (Maďarska, Slovaška, Romunija) v Evropsko unijo pomeni za Evropsko unijo nov izziv. Napetosti med večinami in narodnostnimi manjšinami regij, ki je do sedaj ni bilo čutiti, so vstopile znotraj meja unije.

Brez upoštevanja problemov, ki so nastali s trianonskim mirovnim diktatom, dunajskimi odločitvami, Beneševi dekreti in spremembami sistema v letih 1990, ni mogoče razumeti faktorje, ki motivirajo prizadevanja za avtonomijo Maďarov, Srbov, Romunov, Rusinov, Slovakov na Južni pokrajini, v Transilvaniji, na Podkarpatskem, in Višji pokrajini.

Prvi del predavanja na kratko govori o zgoraj navedenem, nato podrobno predstavlja rezultate, ki so nastali na podlagi Sporazuma o sodelovanju med Županijskim svetom Županije Komárom-Esztergom in Komisijami za kulturo Okrajne samouprave v Nitri.

Drugi del predavanja – po pregledu regionalne politike Evropske unije – predstavlja in poslušalcem in bralcem gospodarsko vlogo in družbene učinke evroregij, ki so nastale ob maďarskih državnih mejah.

II. OKTATÁS ÉS NYELVHASZNÁLAT / ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI FOLOSIREA LIMBII / UPOTREBA JEZIKA U NASTAVI / ŠKOLSTVO A POUŽÍVANIE JAZYKA / ŠOLSTVO IN UPORABA JEZIKA

KOLLÁTH Anna

Muravidéki magyar nyelv és nyelvhasználat

„....a szlovénizmusok beékelődtek a mindennapi muravidéki beszédbe. A helyi nyelvjárás szerves részévé váltak. És akkor fognak eltűnni a nyelvünkéből, amikor már nem lesz, aki beszélje azt...”

1. A Muravidék a kétmillió lakosú Szlovénia egyik kétnyelvű területe(a másik az olaszok lakta Tengeremellék). Az ország északkeleti részén, a magyar–szlovén államhatár mentén azt a 30 települést jelenti szűkebb értelemben, ahol az őshonos magyarság többségben, kompakt tömbben él (területe 195 km², kb. 50 km hosszú, 3–15 km széles sáv). A magyar nemzeti közösséghez tartozók Szlovénia összlakosságának (1.964.036 fő) 0,32%-át teszik ki. Számuk a 2002. évi népszámlálás adatai alapján – az 1991-eshez viszonyítva – jelentősen csökkent: míg akkor 7.243 magyar nemzetiségűt és 7.511 magyar anyanyelvűt tartottak nyilván, addig most 5.212 magyar nemzetiségű (-21,96%) és 6.237 magyar anyanyelvű (-11,55%) állampolgárt számoltak meg. Nagyon sokszor elhangzott már, hogy a Muravidéken mind a magyar nyelvnek, mind pedig az azt anyanyelveként beszélő őshonos magyar nemzeti közösségnek alapjában véve más az élethelyzete, mint a nagy régiókban – az eredmény viszont ugyanaz, sőt még kilátástalanabb a magyar nyelv helyzetét, távlatait tekintve. A fent említett etnikai térségekben a közösségi kétnyelvűség többnyire de facto és nem de jure kétnyelvűség (Péntek 1995: 4). A Muravidéken pont fordított a helyzet. Itt is megvan a tényleges és a hivatalos kétnyelvűség közötti különbség, de ellenkező előjellel: a hivatalos minden szinten biztosítja a nyelvhasználati jogokat, de nem eredményez tényleges (funkcionális) kétnyelvűséget, nincs nyelvmegtartó ereje, hanem inkább gyorsítja a nyelvcseré megállíthatatlannak tűnő folyamatát. A magyar nemzeti közösség nyelvi jogairól beszélve – a pozitív diszkrimináción alapuló szlovén kisebbségpolitika jogi-alkotmányos-törvényi makulátlansága miatt – eltolódik a hangsúly. Nem az európai dokumentumok adaptálása az érdekes elsősorban, hiszen azt Szlovénia törvénykezésében maradéktalanul pozitívan érvényesítette, hanem azok az elmentmondások, amelyek a hibátlan elmélet (az elfogadott elvek) és a gyakorlat (a tényleges megvalósulás) között feszülnek. Az a kérdés lényege, hogy a példás(nak tűnő) joggyakorlattal a magyar nemzeti közösség

mennyire tud és akar, a többségi szlovén lakosság pedig mennyire akar és tud élni. Mert a jogi helyzet ismeretében akár érthetetlennek is tűnhet(ne) a muravidéki magyarság fogyása létszámban, nemzettudatban, valamint az anyanyelv használatában (nyelvviasszaszoruló helyzet, amely a nyelvcsere „előtere”) egyaránt.

2. A muravidéki magyar nyelvhasználat, a közösség tagjainak vernakuláris nyelv-változata – a külső régiók magyar nyelvhasználatához hasonlóan – elsősorban két dologban más, mint az anyaországi. Egyrészt nyelvjárásiassabb, s dialektalizmusaiiban archaikusabb a kétszeres peremhelyzet, meg a térség létét merőben megváltoztató történelmi sorsesemények következtében. Másrészt erősen kontaktusos, azaz az államnyelvi eredetű közvetlen és közvetett kontaktusjelenségek erősen beágyazódtak a kétnyelvű beszélők magyar nyelvhasználatába. Mind a nyelvjárásba zártság, mind pedig a kontaktusosság az adott nyelvi kontaktushelyzet következménye.¹ A muravidéki magyar nyelvváltozat tehát elsősorban kontaktusjelenségeitől és konzerválódott nyelvjárásiasságaitól az, ami. Kutatásaim, amelyek 2003 óta a határon túli nyelvi irodák és kutatóhelyek hálózatának keretein belül folynak (Termini Kutatóhálózat, illetve a kiséregiók kutatóit magában foglaló, ez év novemberében alakult Imre Samu nyelvi Intézet), ennek megfelelően kétirányúak. A muravidéki tájszavak életének és változásának vizsgálata mellett az ún. határon túli szavak (ht szavak) összegyűjtésére, a muravidéki ht szójegyzékek összeállítására, a ht online adatbázis muravidéki anyagának bővítésére, pontosítására irányulnak. A továbbiakban a szóhatártalanítás legújabb muravidéki eredményeiről lesz szó.

3. A határtalanításnak, amely fogalmon a határon túli adatbázis építésén kívül a külső régiók írott és beszélt nyelvi korpuszának gyűjtése és fejlesztése, a Word szövegszerkesztő program határtalanítása, s legújabb munkaként a határon túli helynevek kodifikációja értendő, napjainkban nemcsak tematikája szélesedik, hanem gyarapszik a róla szóló és a vele foglalkozó szakirodalom is, aláhúzza a fo-

---

¹ A nyelvjárásba zártság egyfajta fáziskésés, együtt az ún. nyelvi konzervativizmussal. A nyelvi konzervativizmus a nyelvi rendszer szempontjából elsősorban a szókészletben jelentkezik, valamint a szleng és a különféle zsargon jellegű nyelvváltozatok kevésbé markáns jelenlétében. A többségi nyelv elemeinek a kisebbségi nyelv elemeire és formáira gyakorolt egyenes hatása a kétnyelvű egyén beszédében interferencia. Az interferencia nyelvi következménye a nyelvi kölcsönzés a nyelvi rendszer minden síkján. Az interferenciajelenségek és a kölcsönzéstermékek a kontaktusjelenségek, amelyek, leegyszerűsítve közvetlenek, azaz testesek és közvetettek, azaz testetlenek lehetnek. Pl. a *halljuk egymást*: felhívjuk egymást, a *civil katona*: polgári szolgálatos személy, az *elesik a vizsgán*: megbukik, a *föllépésem van*: záróanítási órát tartok, a *felemelem* a pénzt: felveszem a pénzt (bankban) stb. nyelvi változók első, kontaktusnyelvi változata közvetett, míg pl. a *gúzsza*: tömeg, a *gájba*: láda, rekesz, a *student*: egyetemista, a *kakorifer*: hőszugárzó, a *kolek*: okmánybélyeg, a *prikolica*: utánfutó, a *sminka*: rúzs stb. változók első tagja közvetlen kontaktusjelenségek.

lyamat nyelvtudományi hasznát és jelentőségét.² A hét külső régióban működő magyarnyelvi kutatóhálózatot 2007 májusa óta hivatalos megállapodás köti a Magyar Tudományos Akadémiához.³ A kutatócsoport munkája nyomán eddig három szótárban – a Tolcsvai Nagy Gábor szerkesztette *A magyar nyelv kézikönyvtára* sorozat első két darabjában: az *Osiris Helyesírásban* (Laczkó–Mártonfi 2004), az *Idegen szavak szótárában* (Tolcsvai Nagy 2007), ezen kívül az *Értelmező szótár*+ban (Eöry 2007) és a *Word helyesírás-ellenőrző* programban (Prószéky Gábor) – jelentek meg a magyar nyelv határon túli változatainak jellegzetes elemei, az államnyelvi eredetű közvetlen és közvetett kölcsönszavak, egyetemesség, összmagyarrá téve ezzel a magyar nyelvtudomány alapvető kézikönyveit. A hálózat nyelvészei a VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) „saját” szimpóziumon számoltak be az aktuális kutatások eredményeiről, a továbblépés lehetőségeiről.⁴ A 2007 szeptemberében, a debreceni DAB székházban tartott tanácskozáson Debrecenben a további tervekről, a bővítés és a bővítés távlatairól, a helynév-határtalanítás folyamatának lépéseiről, s a közös honlap kialakításáról volt elsősorban szó.

4. Elsősorban a határtalanítás muravidéki visszhangjából levont tanulságok készítettek arra, hogy megvizsgáljam a kisérték ht szavainak gyakoriságát, szociális érvényét. Tizenöt éves passzív megfigyelésem alapján ugyanis meggyőződésem, hogy a ht szavak a muravidéki beszélt nyelvi regiszterek szerves elemei. A kérdőíves vizsgálat eredménye – az adatok jelenlegi, nem teljes feldolgozottsága alapján – igazolni látszik a feltevésemet. Másodsorban pedig az, hogy a gazdag dialektológiai kutatások mellett most már megfelelő hangsúly essék a magyar nyelv szlovéniai változataiban található kölcsönszavak kutatására. Előadásomban a kérdőívet mutatom be, és egy konkrét példa alapján beszámolok a kutatás első eredményei-

²A magyar nyelvterület hét külső régiója (Erdély, Felvidék, Kárpátalja, Vajdaság, Drávaszög, Muravidék, Örvidek) nyelvészeinek közös munkája által jött létre az államnyelvi eredetű kölcsönszavakat és -kifejezéseket tartalmazó határon túli lista (erről bővebben lásd az alább felsorolt irodalomban), amelyet 2007 tavaszától a folyamatos bővítés, továbbfejlesztés, finomítás és átalakítás következtében határon túli online adatbázisként (ht adatbázis) tartunk számon. A határtalanítás témakörében eddig megjelent tanulmányok felsorolását lásd: Lanstyák 2006: 59. Ezen kívül még: Kolláth 2006a, b, Kolláth 2007b, Maticsák szerk. 2007: 5–206.

³A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete és a Magyar Tudományos Akadémiának a külső régiókban működő kutatóállomás-hálózata, a hét régió kutatói szakmai együttműködési megállapodást kötöttek, az okiratot – ünnepélyes keretek között – Kenesei István és Péntek János írta alá 2007. május 8-án, az Akadémia közgyűlésén. Az együttműködés különböző formái a gyakorlatban az aláírás előtt is megvoltak, a megállapodás révén azonban ezek tartóssá, hivatalossá válnak, megjeleníthetővé mind az Akadémia testületei számára, mind a más intézményekkel és testületekkel való kapcsolatokban (Együttműködési megállapodás).

⁴A kongresszus 14. szimpóziuma *A határtalanítás programja és az újabb magyar nyelvi tervezés* címet viselte, szervezői Péntek János és Kolláth Anna voltak. A téma a hálózat közvetlen kutatóin kívül más, elsősorban a kétnyelvűséggel (is) foglalkozó szakembereket is vonzott. A 16 elhangzott előadás írott változatát tartalmazó kötet 2007 augusztusában megjelent (Maticsák Sándor szerk.: 2007).

ről. Munkám csupán egy mozaikszem abban a folyamatban, amelynek célja a magyar nyelv muravidéki kontaktusváltozatainak minél pontosabb és hitelesebb feltérképezése.

5. A ht szavak gyakoriságának megállapításához a kérdőíves módszert választottam. Az anyaggyűjtés aktív direkt módja teremtette beszédhelyzet (tesztszituáció) messze nem felel meg az ideális gyűjtési körülményeknek, pontosan ellentéte a labovi elvnek, hiszen úgy figyeljük (kérdézzük!) adatközlőinket, hogy ők nagyon is észreveszik, hogy figyeljük őket. Sőt, azt kérjük tőlük, hogy a mondatokra mint nyelvi elemekre tekintsenek, azaz metanyelvi módon gondolkodjanak róluk. A szókészleti egységek ismertsége és használtsága fokának megállapításához – ha az nem már meglévő élőnyelvi korpuszra, hanem közvetlen diskurzusra támaszkodik – mégis ez a legoptimálisabb „műfaj”, mert viszonylag rövid gyűjtési idő alatt nagy számú beszélőt képes szóra bírni az adott témában.⁵ A helyzetet két szempontból próbáltam „enyhíteni”, „adatközlőbarátabbá” tenni (hiszen a cél mindig a minél hitelesebb adatok felgyűjtése, az esetlegességek kiküszöbölése): az egyik a kérdőív összeállításában, a másik a gyűjtő személyiségének meghatározásában mutatkozik meg, mindkét folyamatban hallgatóimé volt a kulcsszerep. Feltétlenül hangsúlyozni szeretném, hogy a kérdőívet kísérleti jellegűnek tekintettem, tapasztalatainak segítségével gondoltam kialakítani a véglegeset, az optimálisat, amelyet aztán a lehető legszélesebb beszélői körben alkalmazni lehet majd. A most kapott adatok alapján azonban megállapítható, hogy kísérleti kérdőívünk nem is olyan rossz sem a teremtett nyelvi helyzet, sem pedig a kapott korpusz szempontjából, ezért egyelőre ezzel folytatjuk a vizsgálódást, kiterjesztve az adatközlők körét fokozatosan (amennyiben erőnk és időnk engedi) a kétnyelvű terület egészére, mindhárom generációban. Az így nyert adatok a célvizsgálat mellett többféle, más szempontú nyelvi elemzés alapjául is szolgálhatnak (nyelvjárási jelenségeleírások, attitűdvizsgálatok, a nyelv választás-nyelvismeret-nyelvhasználat összefüggései stb.), hiszen a lexikalitási ítéletnek is nevezhető helyettesítési módszer jellegéből adódóan, a kérdőív utasítását követve a tudatos beszélő nemcsak a kölcsönszókra, hanem a helyi nyelvjárási alak- és ejtősváltozatokra is rámutathatott.

6. A muravidéki szókészleti egységek szinkrón társadalmi érvényének megállapítására szánt kérdőív megalkotásában az első lépés a benne szereplő 100 szó kiválasztása volt. A ht adatbázis 420 szót tartalmazó muravidéki korpuszát első és másodéves, valamint lektori hallgatóim – a szemináriumi órák határtalanítás témájának lezárásaként – gyakorisági mutatóval látták el saját és közvetlen környe-

⁵ Egyelőre 10 kutatóponton (Csente/Čentiba, Dobronak/Dobrovnik, Felsőlakos/Gornji Lakos, Göntérháza/Genterovci, Hármasmalom/Trimlini, Hosszúfalu/Dolga vas, Kapca/Kapca, Lendva/Lendava, Radamos/Radamoš és Völgyifalu/Dolina) 65 magyar anyanyelvű beszélő vett részt a vizsgálatban. Az adatközlők módszeres kiválasztása, a reprezentatív mintavétel a kutatás további fázisainak elengedhetetlen lépése lesz.

zetük nyelvhasználata alapján,⁶ így alakult ki a vizsgálatban szereplő ht szavak listája. A kiválasztás mint módszer – jóllehet mindig tartalmaz egyfajta véletlenszerűséget, a hallgatók ismereteiből és „foglalkozásából”, szociokulturális helyzetéből adódó fogalomkörü és regiszterbeli meghatározottságot – felhívja a figyelmet néhány fontos dologra, sejtet pl. egyfajta rétegzettséget a kölcsönszavakon belül. Az is bebizonyosodott, hogy ez az osztályozós módszer jól kiegészíthet egy másikat, pl. a lexikalitási vagy grammatikalitási ítéletekre, mondatkiegészítésekre, szinonimák keresésére alapozó vizsgálatokat. A szavakkal ugyancsak a hallgatók (valamennyien muravidékiek) alkottak mondatot, s nem én, hogy minél hitelesebbek, autentikusabbak legyenek, hogy a lehető legjobban elkerüljük a „csináltság” eseteit. S a kérdezők, a gyűjtők is ők voltak, hogy a 65 adatközlővel minél közvetlenebb, familiárisabb beszédhelyzetet teremtsenek az optimális adatok reményében. Erre a feladatra természetesen megfelelő előlétszítést kaptak a szemináriumokon, valamennyien szívvel-lélekkel vettek részt az adatgyűjtésben. Tapasztalataikat szemináriumi dolgozat formájában összegezték.

7. A kérdőív példamondatait általában a standard norma szerint íródtak, bennük egy, néha két ht szóval. A feladat megfogalmazása elég sok dilemmát vetett fel (mit akarunk, hogyan kaphatunk optimális eredményt, mi az optimális eredmény stb.). Kérdőívünk helyettesítéses (és nem javításos) feladatokból áll, az adatközlő „lexikalitási” ítéletet vár. A helyettesítések nem a helyes–helytelen dichotómiájára épülnek, hanem a beszélő saját (esetleg a közvetlen környezet) nyelvhasználatára. A feladatban még a gyanúját is el akartuk kerülni annak, hogy az adatközlő úgy érthesse: a mondatban található helytelen szót kellett mással, a helyessel helyettesítenie. A „másképp, más szóval” megfogalmazásban szinonimákat kértünk, s abból, hogy az adatközlő más formát használt, semmiképp se következtetek arra, hogy a tényformát helytelennek tartja.

A feladat megfogalmazásában arra is ügyeltünk, hogy ne a Muravidéken általánosan használt formát kérjük (azt a formát, amit sok muravidéki magyar embertől lehet hallani, és amit a magyarországiak nem ismernek). E szembeállításal ugyanis sokak szemében azonnal stigmatizáltuk volna a nem magyarországi, azaz a helyi változatot, jóllehet inkább hízelgő, az anyanyelvváltozat presztízsét emelő tényként hangozhatna a megfogalmazás hiteles interpretációja, az, hogy az ő nyelvhasználatukban is vannak „többletek”, amelyeket fel lehet és fel is kell kínálni a magyar beszélőközösség egészének.

Az utasításban általánosan fogalmaztunk, nem hívtuk fel az adatközlők figyelmét a kölcsönszókra. Ennek oka az a tapasztalat, hogy a közvetett kölcsönszókat és -kifejezéseket nem észlelik másnak, „rossznak, helytelennek” magyar nyelvhasználatukban (azok magyar szavak és szerkezetek), viszont a közvetlen kontaktusjelenségekről mint kerülendő, szükségtelen rosszról beszélnek (azok nem magyar, hanem szlovén szavak), jóllehet következetesen és természetesen használják őket szinte minden nyelvi helyzetben.

---

⁶ Az Értelmező kéziszótár második kiadásának gyakorlata szerint 1-től 5-ig „osztályozták” a szavakat, az egyes jelentette a leggyakoribbat, az ötös a legkevésbé használatosat. A gyakorisági lista első száz szava szerepel a kérdőívben.

A helyettesítések különböző eseteiben összefüggés van a nyelvismeret és a nyelvhasználat között. Ha nem tudja az adatközlő a közmagyar változatot, vagy abban a pillanatban az nem jut eszébe, akkor nem is tudja helyettesíteni a közmagyar változattal, még ha akarná is. Ilyenkor aláhúzza a lexémát a feladatnak megfelelően, illetve a fogalom tartalmának, használati körének ismeretében körülírásokkal él (emocionális helyettesítés, azaz a megoldás érzelmi/identitásbeli motivációja nagyobb a nyelvi/mentálisnál). Ezek leg többjéről elmondhatjuk, hogy alkalmi szerkesztmények, a beszélt nyelvben aligha fordulnak elő (pl. bágerlik: *kiásott gödör*, flomaszter: *színezett írószer*, studentka: *magas fokú iskolába jár*, garanció: *minősítés papír*, emso: *önazonosító szám* stb.).

A helyettesítésekben – ahogy ez várható volt – felszínre került néhány *hapax* is (alkalmi interferenciajelenségek, kódváltásnak látszó elemek, mint pl. a *neplácsánik* 'kifizetetlen túlóra', *nadura* 'túlóra', *szlácsilnica* 'öltöző', *volitva* 'választás'), ezek ugyancsak fontos adatok, de az adatbázistól elkülönítve rögzítődnek, hogy további sorsukat figyelni tudjuk.

8. A vizsgálat menetét, a kapott adatok feldolgozásának egy lehetséges módját most csupán egy mondaton, a kérdőív 18. számú mondatán mutatom be. A mondat „érdekessége”, hogy benne a mindkét irányú helyettesítésre van lehetőség, ezzel az adatközlők éltek is. A mindennapi nyelvhasználatnak megfelelően nemcsak a szlovén eredetű *coklát* változtatták *fapapucsra*, hanem a *nővér* közmagyar szónak is megadták az általuk használt kölcsönváltozatát, a *szesztrát*. A helyettesített két szó után megadom a helyettesít – aláhúz – meghagy esetek számát,⁷ előtte természetesen felsorolom a kapott válaszokat (utánuk zárójelben a helyettesítések számát). A célszó különböző típusait (ha egyáltalán vannak), a más kölcsönszós és a közmagyar szós helyettesítéseket kettős virgulával választom el egymástól. Végezetül, a nyíl után a helyettesített lexémák következnek az előfordulás számával (a változatok vagy a különböző ragos szóalakok összevonásával keletkeztek, ahol nincs nyíl, ott nincsenek alakváltozatok egy lexémán belül), az egyenlőségjel után álló római szám pedig azt mutatja, hányféle közmagyar lexémával helyettesítették az adatközlők a kölcsönszót.

18. A kórházban a nővérek mind *coklát* hordanak.

coklát: *fapapucsot* (3), *facipőt* (2), *fatalput* (1), *fatalpu* (1), *papucsot* (1), *papucsban* (1), *klumpát* (1), *egiségügyi cipő* (1) → *fapapucs*: 3, *facipő*: 1, *fatalpú*: 2, *papucs*: 1, *egészségügyi cipő*: 1, *klumpa*: 1 = **VI 11 – 0 – 54**
nővérek: *szesztrák* (10), *szesztra* (2), *sestrák* (2), *sestrak* (2) || *nővérök* (1) = **I 16 – 0 – 49**

A mondatban a közvetlen kölcsönszó irányú helyettesítés (*nővér* → *szesztra*) jóval nagyobb arányú, mint a közmagyar irányú (*cokla* → *fapapucs*), oka valószínűleg a *szesztra* nagyon gyakori használata, s az a tény, hogy a kórházban, az orvosnál többnyire szlovénul beszél az ember. Nem tartom valószínűnek, hogy a *nővér*

⁷ A 11 – 0 – 54 számhármast az jelenti, hogy a 65 adatközlőből tizenegyen helyettesítették a *cokla* kölcsönszót közmagyar lexémával, senki sem húzta viszont alá annak jeléül, hogy ő nem így mondja, 54 beszélő pedig »érintetlenül« hagyta a mondatot, illetve az adatközlők többsége kipipálta (holott ezt külön nem kértük tőlük), megerősítve azt, hogy ő is így használja az adott tényszót.

poliszémiája játszik közre a helyettesítésben, ugyanis a helyi vernakuláris nyelvváltozatban – tudomásom szerint – a *testvér* a használatos szinte minden esetben a vérségi kapcsolat jelölésére (nincs öcs, báty, hűg, nővér). Mindenesetre ezt a lehetőséget is feltétlenül meg kell vizsgálnunk a vizsgálat következő fázisaiban. Az adatok azt bizonyítják, hogy mindkét kölcsönszó erősen él a kétnyelvű beszélők magyar nyelvhasználatában.

9. A kapott korpusz ismeretében megállapíthatjuk, hogy a kérdőíves vizsgálattal használható, elemezhető, megbízható nyelvi anyag birtokába jutottunk. A helyettesítések alapján kialakul egy gyakorisági sorrend az elemzett közvetlen kölcsönszavak körében. Az egyes szavakra vonatkozó gyakorisági mutató utal az adott lexéma pillanatnyi élethelyzetére, a független változók menti lehetséges rendszerezések rámutathatnak a ht szavak rétegzettségére a beszélőközösségen belül. A gyűjtést folytatjuk, kiterjesztjük az adatközlők számát a nyelvterület egészére. Tervezzük egy „ellenkérdőív” összeállítását és kikérdezését, ebben tényszóként a közmagyar standard alakok szerepelnének, a helyettesítések feltételezett iránya a mostani fordítottja lenne. A hallgatók gyűjtés során szerzett tapasztalatai alapján, valamint az adatok eddigi – kimondottan szó központú – feldolgozása során is számos tanulság fogalmazódott meg bennem. Közülük összegzésként most csak a legfontosabbakat említem, hiszen ezek fogják meghatározni a folytatást, ezek lesznek a további részletes elemzés alapszempontjai.

A szlovén eredetű tényszó közmagyar célszóval való helyettesítése, a standard alakok megjelenése, elterjedtségének foka a nyelvi kiegyenlítődésre utal(hat): arra, hogy a rendszerváltás utáni megváltozott – nyelvi következményekkel is járó – nemnyelvi körülmények hatására nagyobb az esély a közmagyar standarddal való közvetlen érintkezésen keresztül a helyi standard változat kialakítására, még ha kevesen és kevés színtéren fogják is beszélni azt. Ezt a hipotézist támasztja alá a helyi vernakuláris változat erőssége és – sok esetben – egyeduralma az anyanyelv-változatok között (csorbítja viszont a magyar nyelv visszaszoruló helyzete).

A helyettesítések vizsgálatakor nagyon fontos szempont az is, hány esetben honosították az adatközlők a ht szót. Minél erősebb ugyanis a domesztikáció, annál stabilabb az adott lexéma helyzete az adott nyelvváltozatban. Érdekes lesz azt is megvizsgálni, milyen típusú és tartalmú, fogalomkörű szavakat honosítanak legtöbbször és legtöbbször.

A hallgatók közül többen is kitértek összegzésükben azokra a nehézségekre, amelyeket a kétféle szemlélet – az előadásokon tapasztalt kétnyelvűségi s az otthon uralkodó egynyelvű – saját »lelkükben«, azaz nyelvi tudatukban, attitűdtartalmaikban okoz. Nehezen tudják elfogadtatni közvetlen környezetükkel, hogy a második nyelv nem az anyanyelv hibaforrása, hanem természetes közege, s hogy a kontaktushelyzetnek pozitív és gazdagító nyelvi és kulturális kitevői vannak, amelyekkel mindenképpen élni kell(ene). Rámutattak azokra a bizonytalanságokra, amelyek a nyelvviszszaszorulás állapotában lévő közösség nyelvi viselkedését meghatározzák.⁸

⁸ Némelyik adatközlő szerint ő maga helyesen beszél magyarul, nem mondja pl., hogy *prikolica*, hanem azt, hogy *utánfutó*, habár tudom, hogy mindig *prikolicát* mond” (részlet V. J. elsőéves magyar szakos hallgató elemzéséből).

Hivatkozások, irodalom

- Az Idegen szavak szótárába ajánlott határon túli lexikális elemek (ht-lista, 2007. május 31-i állapot). Összeállította: Lanstyák István. (Kézirat)
- Benő Attila 2007. Köznyelvi magyar szavak jelentésbővülése az erdélyi magyar nyelvváltozatban. Maticsák szerk. 7–12.
- ÉKsz.² Pusztai Ferenc szerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár: Második, átdolgozott kiadás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Eöry Vilma főszerk. 2007a. *Értelmező szótár* +. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Eöry Vilma 2007b. Határtalanítás a magyarországi szótárakban. Maticsák szerk. 27–32.
- Kolláth, Anna 2005d. Jezikovna izbira, dvojezični pouk in prestiž madžarskega jezika v Prekmurju (Vplivi detrianonizacije na kontaktne različice madžarskega jezika). Hladnik, Miran szerk. *Vloga meje*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije 16. 51–62. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Kolláth, Anna 2006a. Detrianonizacija madžarskega jezika – izzivi in možnosti v tretjem tisočletju v osrčju Evrope. *Jezik in slovstvo*. Letnik 51, številka 3–4, str. 85–102.
- Kolláth Anna 2006b. Határtalanítás. Fejezetek a kisebbségi magyar nyelvhasználat összehasonlító vizsgálatából. *Nyelvünk és Kultúránk* 36/143–144, 60–83.
- Kolláth Anna 2007a. Büszkeség vagy balítélet? A határtalanító szótárprogram mu-ravidéki szójegyzékei és fogadtatásuk. Maticsák szerk. 81–100.
- Kolláth Anna 2007b. Akkor hogyan is beszélünk?... megjelenőben: Kisebbségku-tatás 2007/4.
- Kontra Miklós 2003. Élőnyelvi kutatások határainkon belül és kívül. *Magyar Tu-domány*, 4. www.matud.iif.hu/mthon.html/
- Kontra Miklós 2006. Apropó „De azért egy értelmiséginek tudnia kell, hogy min ironizál”. Az egynyelvű szemlélet utóbbi negyedszázada. *Kritika* 14–16.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Lanstyák István 2005a. Határtalanítás (a Magyar értelmező kéziszótár 2. kiadása után, 3. kiadása előtt). Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Slíz Marianna szerk. *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. 179–186. Budapest.

„Az egyik adatközlő a *kornet* szót *fagyira* javította ki, de a beszélgetésben elhangzott tőle: Apu a Bofrosztól vette a *kornettör*?” (P. P. másodéves magyar szakos hallgató elemzésének részlete.)

„Mivelhogy az adatközlőket ismerem, véleményem szerint a válaszok nem teljesen relevánsak, hiszen az adatközlők nem mindig azt írták, amit ténylegesen mondanak” (S. A. elsőéves magyar szakos hallgató elemzésének részlete).

„Voltak, akik tőlem kérdezték, hogyan tartom én helyesnek (!) a mondatot, pl. az *égőket* helyett én mit mondok: *lucskákat*, *zsarnicákat*, *fénylőket*, *lámpákat* ... ha én ezt így mondom, akkor ők is így mondják” (V. J.).

„Azt vélte, hogy a szlovenizmusok standard magyar változatát kell leírnia, tehát azt a formát, amelyet a középiskolában helyesként tanult meg. Hiába kérleltem, hogy úgy írja le a mondatokat, ahogy ő használja, mondja. Bevallotta, hogy nem képes leírni a nyelvjárási szót, hiszen az nem helyes (!). Bizonytalan volt a helyesírásban” (P. P.).

»Az adatközlők egy kivétellel mind reális képet adtak nyelvhasználatukról. Bizonyított tény, hogy a szlovenizmusok beékelődtek a mindennapi mu-ravidéki beszédbe. A helyi nyelvjárás szerves részeivé váltak. És akkor fognak eltűnni a nyelvünk-ből, amikor már nem lesz, aki beszélje azt.« (K.T. abszolvens)

- Lanstyák István 2005b. Kölcsönszavak a magyar nyelv határon túli változataiban. Vörös Ferenc szerk. Regionális dialektusok, kisebbségi nyelvhasználat. Budapest–Nyitra–Somorja: Magyar Nyelvtudományi Társaság, Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum. 21–26.
- Lanstyák István 2005c. Kontaktológia és variációelmélet. Lanstyák István és Menyhárt József szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről III.* Pozsony: Kalligram. 120–130.
- Lanstyák István 2006. A nyelvi változatosság mint szótártani probléma. Adalékok a határtalanítás módszertanához. *Nyelvből nyelvbe.* Pozsony: Kalligram. 57–104.
- Maticsák Sándor szerk. 2007. Nyelv, nemzet, identitás. I. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) nyelvészeti előadásai. Debrecen–Budapest: Nemzetközi magyarságtudományi Társaság.
- Péntek János 1995. A kollektív kétnyelvűség három típusa. *Kétnyelvűség* 3/2, 1–8.
- Péntek János 2004. A magyar nyelv szótárai, nyelvtanai, kézikönyvei és a határon túli magyar nyelvváltozatok. Az MTA határon túli kutatóállomásainak feladatait is ellátó nyelvi irodák állásfoglalása. *Magyar Tudomány* 49/7, 724–726. www.matud.iif.hu/04jul/008.html
- Péntek János 2007. Transzszilvanizmusok, romanizmusok és a határtalanítás programja. Maticsák szerk. 115–124.
- Szabó Mihály Gizella 2007. A határtalanítás a helynevek területén. Maticsák szerk. 153–170.
- Szoták Szilvia 2005. Fejezetek a kisebbségi magyar nyelvhasználat összehasonlító vizsgálatából. Határtalanítás; örvidéki szavak magyarországi szótárakban. Keményfi Róbert szerk. *Osztrák források – magyar kutatók, Österreichische Quellen – Ungarische Forscher.* Debrecen–Bécs: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke – Collegium Hungaricum.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2007a. Idegen szavak szótára. Budapest: Osiris.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2007b. A magyar nyelv és nemzet értelmezhetősége a határtalanítás folyamatában. Maticsák szerk. 171–177.

Analiza frecvenței folosirii regionalismelor în zona Murai

În primul rând aş dori să prezint situația limbii maghiare în zona Murai în cadrul prezentării plănuite, după aceea voi rezuma acele prime învățături care se formează după analizarea frecvenței regionalismelor în zona Murai (acele cuvinte folosite cel mai des în regiune care au fost luate din limba de stat). Cercetarea se face în cadrul Rețelei de Cercetări Termini și în Institutul Lingvistic Imre Samu, care nu de mult s-a format, și cu colaborarea studenților maghiari de la Universitatea Maribor.

În primul rând învățăturile primite după ecoul desființării granițelor dintre Ungaria și zona Murai m-au îndemnat să analizez frecvența regionalismelor și validitatea lor socială. Opinia mea este că – și aceasta în primul rând este și rezultatul observării pasive din ultimele 15 ani – că regionalismele sunt părțile importante ale registrelor limbii vorbite din zona Murai. Rezultatul chestionarului format din o sută de propoziții, care necesită „judecată lexicală” de la publicator – după primele date – îmi dovedește ipoteza. În al doilea rând este timpul ca pe lângă analiza dialectică bogată, analiza variantelor cuvintelor maghiare folosite în

limba slovenă să primească mai multă atenție. În centrul prezentării stau cuvintele, variabilii lingvistici de genul cuvinte din limba de stat (cuvânt-fapt) → cuvinte maghiare generale (cuvânt-scop, iar cuvinte maghiare generale → cuvinte din limba de stat, acum nu vorbesc de variabili independenți. Analiza mea este doar o bucată de mozaic în procesul care are ca scop cartarea cea mai exactă și autentică a formării limbii maghiare în zona Murai.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Истраживање учесталости хт речи у помурској

У планираном предавању прво дајем увид у мађарско језичко стање у Помурској, а онда дајем резиме тих првих поука, која дају оцрт у вези истраживања учесталости хт речи у Помурској (најчешће коришћене директно позајмне речи са пореклом из државног језика у региону). Истраживање се изводи у оквиру Терминске Истраживачке Мреже и код ње органско прикључном, ново формираном Језичком Институту Шаму Имре, уз сарађивањем студентима са Катедре за Мађарски Језик на Мариборском Факултету.

На основу одјека изведених закључака у вези безграничности у Помурској и у Мађарској сам била у првом реду подстицана, да проучавам учесталости хт речи и њихову социјалну ваљаност. Дубоко сам уверена у томе – а то је резултат петнаестогодишњег пасивног посматрања у првом реду – да хт речи су саставни елементи говорно језичких регистара у Помурској. Резултати проучавања уз помоћ упитника, која су садржала сто реченица и која су очекивала од давалаца података „лексичко мишљење” – на основу садашњег, не потпуног преобрађивања података – потврђују моју хипотезу, барем за сада чини ми се тако. А у другом реду то да уз богатих диалектолошких истраживања треба већ једном да добију одговарајући нагласак и истраживања позајмних речи мађарског језика и у варијантима својих у Словенији. У центру мога предавања стају сами речи, који су од давалаца података добијени на релацији *позајмна реч државног порекла (реч чињенице)* → *реч опште мађарског порекла (циљна реч)*, односно *реч опште мађарског порекла* → *позајмна реч државног порекла* и те речи су типа замењивања која су одједном и реализовани језички колебљиви. Независне колебљиве до сада нисам дотакнула. Моја анализа је само једна коцкица мозаика у оном процесу чији је циљ што више тачније и веродостојно приказивање *контактних варијанта* мађарског језика у Помурју.

(Превод са мађарског језика: Михаљ АЧ)

Výskum frekventovanosti prevzatých slov na Pomurí

V plánovanej prednáške predstavím najprv maďarskú jazykovú situáciu na Pomurí, následne zhrniem prvé ponaučenia, ktoré sa rysujú na základe výskumu frekventovanosti prevzatých slov (v regióne najčastejšie používané priame prevzaté slová zo štátneho jazyka). Výskum prebieha v rámci Výskumnej siete Termini,

resp. nedávno zriadeného Jazykového ústavu Samu Imreho, ktorý s ňou organicky súvisí, za účasti poslucháčov maďarčiny Mariborskej univerzity.

Ponaučenia z ohlasov na Pomurí a v Maďarsku, súvisiace s odstraňovaním hraníc ma podnietili v prvom rade k tomu, aby som skúmala frekventovanosť prevzatých slov a ich sociálnu platnosť. Na základe svojho pätnásťročného pasívneho pozorovania som totiž presvedčená o tom, že prevzaté slová tvoria organickú súčasť registrov hovorového jazyka na Pomurí. Zdá sa, že výsledky dotazníkového prieskumu pozostávajúceho zo sto viet a zameraného na získanie „rozsudku o lexikalite“ od informátorov – na základe neúplnej spracovanosti údajov – potvrdzujú moju hypotézu. Ďalším mojím cieľom bolo, aby sa popri bohatých dialektologických výskumoch kládol dôraz aj na výskum prevzatých slov v slovinských variantoch maďarského jazyka. V stredobode mojej prednášky stoja jazykové premenné, teda samotné slová, ktoré používali informátori pri nahrádzovaní typu zo štátneho jazyka prevzaté slovo → maďarské hovorové slovo (cieľové slovo), resp. maďarské hovorové slovo → zo štátneho jazyka prevzaté slovo, o nezávislých premenných sa zatiaľ nebudem zmieňovať. Moja analýza je iba kúskom mozaiky v procese, ktorého cieľom je čo najpresnejšie a najdôveryhodnejšie zmapovanie kontaktných variantov maďarského jazyka na Pomurí.

Analiza pogostosti ht besed v Pomurju

V načrtovanem predavanju bom najprej predstavila jazykovni položaj maďarščine v Pomurju, potem pa bom povzela nauke, ki se oblikujejo tekom analize pogostosti ht besed (neposredno spojene besede, ki izvirajo iz državnega jezika, in se najpogosteje uporabljajo v regiji). Raziskava teče v okviru Raziskovalnega omrežja v Terminu oziroma v nedavno ustanovljenem Jezikovnem inštitutu Imre Samu, ki je z njim tesno povezan, ter s sodelovanjem študentov maďarščine Univerze v Mariboru.

Nauki po odmevih procesa ukinitve mej na Maďarskem in v Pomurju so me pripeljali do tega da se poglobim v pogostost in socialno veljavnost ht besed. Prepričana sem namreč – in to je predvsem rezultat pasivnega opazovanja, ki traja že 15 let – da so ht besede sestavni elementi jazykovnih registrov, ki se uporabljajo v pomurskem govoru. Rezultat preiskave s pomočjo vprašalnika, sestavljenega iz 100 stavkov, ki pričakuje odmeve o »leksikalni presoji«, kaže – na podlagi do sedaj razpoložljivih podatkov, obdelava podatkov še ni v celoti popolna –, da je moje domnevanje pravilno. V drugi vrsti pa je iz rezultatov razvidno tudi to, da bo poleg bogatih dialektoloških raziskav ustrezno poudarjena tudi raziskava spojenih besed, ki jih lahko najdemo v variantah maďarskega jezika v Sloveniji. V ospredju predavanja so jazykovne variante besede same, realizirane v nadomeščanju spojena beseda, ki izvira iz državnega jezika (dejanska beseda) → pogovorna maďarska beseda (ciljna beseda) oziroma pogovorna maďarska beseda → spojena beseda, ki izvira iz državnega jezika, o neodvisnih variantah tokrat ne bom govorila. Moja analiza je zgolj člen mozaika v procesu, katerega cilj je čim bolj eksaktno in verodostojno pojasnjevanje kontaktnih variant maďarskega jezika v Pomurju.

Néhány kérdés a kisebbségi nyelvhasználatról a Muravidék-régióban

1. A NYELVI EMBERI JOGOK

A nyelvi emberi jogok egyike az emberi jogoknak. Ebből az is következik, hogy a nyelvi jogok egyéni emberi jogok. Ebben a szemléletben alapvető problémát jelent az, hogy a nyelvi emberi jog esetében két szféra kapcsolódik: az emberi jog az egyes emberhez kapcsolódik, a nyelv pedig több vonatkozásban nem individuális, hanem társas jelenség. A nyelvi jogok szempontjából eldöntő fontosságú az anyanyelv használatának joga, amely közvetlenül összefügg a következő alapvető jogokkal: a gondolat- és vélemény-nyilvánítás jogával, a törvény előtti egyenlőséggel, a közügyekben való részvétel jogával, az oktatáshoz való joggal, valamilyen módon összefügg az oktatás és művelődés egészével, beleértve a mindenféle szintű iskolák és kulturális intézmények alapításának jogát is. Az emberi jogok és a kisebbségvédelem egységes modelljének létrehozása csak abban az esetben lehetséges, ha elismerik a kollektív emberi jogokat. Számomra ez elég egyszerű dolognak látszik. Mint nyelvésznek magától érthető, hogy a nyelvi emberi jogok gyakorlásához elengedhetetlen egy közösség, a nyelv ugyanis közösségi jellegű eszköz. Az emberi jogok, ahol azok magas szinten kodifikálva vannak, a nemzetközi jog részei. Ez pedig azt jelenti, hogy ki vannak emelve a gyenge kisebbség és az erős államhatalom viszonyából. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az emberi jogok automatikusan érvényesülnének. A Barcelonai Nyilatkozatban (1999) végigvonul az a szemlélet, hogy a nyelvi jogok egyszerre egyéni és kollektív jogok. A vonatkozó nemzeti dokumentumok szellemében nyilvánvaló, hogy a nemzeti kisebbség identitása csak akkor tartható fenn, ha az oktatás folyamán anyanyelvüket megfelelően sajátítják el. Az államnak különleges figyelemmel kell foglalkoznia a kisebbségek oktatásával, szükség esetén speciális intézkedésekre van szükség, hogy a kisebbségek nyelvi jogait aktívan érvényesítsék. A szakoktatás is biztosítandó a nemzeti kisebbségek számára, olyan kiképzés, amely mind a nemzeti kisebbség anyanyelvén, mind a többségi nyelven való munkához felkészít. A felsőfokú oktatás is biztosítandó a nemzeti kisebbség számára, akinek jogában áll megkeresni annak módját, hogy létrehozza saját intézményeit egyetemi szinten is. A nyelvi emberi jogok természetesen túlmennek az anyanyelvi oktatáson. A Nyilatkozat hangsúlyozza, hogy a nemzeti kisebbségeknek a közéletben és a magánszférában egyaránt joguk van anyanyelvüket használni. A nemzeti kisebbségek nyelvét súlyuknak és a kisebbség kívánságának mértékében kell elismerni a helyi és regionális igazgatáson és közintézményeken belül. A felsorolt nyelvi jogok biztosításának véleményem szerint szerepelni kellene az alakuló régiók törvénykezésében is, azon törvények keretében, amelyek a régió szintű önkormányzati rendszerrel módosulnak.

2. A KISEBBSÉGI NYELVI JOGOK VÉDELMEZÉSE A SZLOVÉN KÖZTÁRSASÁG DOKUMENTUMAIBAN

A többségi nemzet és a kisebbség nyelvének szimbolikus, politikai funkcióit Szlovéniában az alkotmány és külön nyelvi törvény többféleképpen rögzíti. A többségi nemzeti nyelv az állam hivatalos nyelvi státusát élvez, szemben a kisebbségi nem-

zeti nyelvekkel, amelyek az érvényes törvények szerint a kisebbségek által lakott térségben nyertek hivatalos nyelvi státust. A hivatalos nyelv esetében a legfontosabb kritérium (vö.: Kiss Jenő 1995), hogy „az a nyilvános, közeleti ügyintézésnek, a tömegtájékoztatásnak és az oktatásnak az alkotmányban, törvényben rögzített, illetőleg rendeletekben előírt nyelve”. A hivatalos nyelv és a kisebbségi nyelvek közötti viszony alapján azt lehet mondani, hogy Szlovénia a kisebbségek nyelvét is hivatalosnak tekinti, de kizárólag a kisebbségek által lakott területen. A két kisebbségi nyelvet regionális hivatalos nyelvvé nyilvánítja.

A Szlovén Köztársaság 1991. június 25-én elfogadott alkotmányának 11. szakasza szabályozza a nyelvi jogokat: „Szlovéniában a hivatalos nyelv a szlovén nyelv. Azon községek területén, ahol az olasz vagy a magyar nemzeti közösség él, az olasz vagy a magyar is hivatalos nyelv.” Mindezt az alkotmány 61. szakasza is megerősíti. A területi, illetve önkormányzati elv mellett az alkotmány 63. szakasza a kisebbségekhez tartozók részére biztosítja az egész ország területén az állami közigazgatási és igazságszolgáltatási intézményekben az anyanyelv szabad használatát. Emellett az alkotmány a két autochton kisebbség nemzeti különjogait is rögzíti a 64. szakaszban. A törvénnyel összhangban a nemzeti közösségeknek és tagjaiknak joguk van saját nyelvükön való nevelésre és oktatásra, valamint e nevelés és oktatás kialakítására és fejlesztésére. Azokon a területeken, ahol e közösségek élnek, saját jogaik megvalósítása érdekében önkormányzati közösségeket alapítanak. E két nemzeti közösségnek közvetlen képviselője van a helyi önkormányzat szerveiben és az Országgyűlésben. A kisebbségi nyelv hivatalos státusát a Szlovén nyelv közeleti használatáról szóló (2004) törvény is rögzíti az 1. és a 3. szakaszban: „Azon a községek területén, ahol az olasz és a magyar nemzeti közösség él, az olasz és a magyar nyelv közeleti használata biztosítva van oly módon, ahogy e törvény a szlovén nyelv használatát rendezi...”

3. JELEN HELYZETKÉP A MURAVIDÉKEN

A magyar nyelv a Muravidéken hosszú ideje a kétnyelvűségben éli életét, viszonylag erősen nyelvjárásias, de egyre erőteljesebben kontaktusos jellegű is, s máig sem rétegződött fölé semmilyen sztenderd. A magyarul beszélőknek mind lélekszáma, mind számaránya jól kimutathatóan apad. Egyre ritkábban fordul elő a magyar nyelvhasználat bizonyos színtereken, illetőleg csökken egyes társadalmi rétegekben használati gyakorisága, korlátozódnak funkciói, veszendőben presztízse, zsugorodik a magyar beszélők anyanyelvi kompetenciája. A magyar nyelv a formális beszédhelyzetekből lényegében az informális helyzetekbe szorul vissza. Beszélőinek ma már több mint fele másodnyelv-domináns kétnyelvű. Ma még a magyar nyelv a kétnyelvű Muravidéken legalább deklaráltan egyenjogú a szlovén nyelvvel. Téves vélekedés, hogy egy nyelvcsere átélő kisebbségi közösségben, ha a család nyelvátörökítő szerepe meggyengül, ezt a szerepet az iskola maradéktalanul át tudja venni. A kutatások azt mutatják, hogy ha a családban a kisebbségi nyelv háttérbe szorul, akkor legyen bármilyen kiváló iskolai program, legyen bármilyen jogi támogatottság, a nyelvi asszimiláció folyamatát megállítani az iskola vagy a jog nem képes. A meglévő kétnyelvű oktatási modell elvileg ugyan nyelvmegtartó és kompetenciafejlesztő, társadalmi rendeltetése a kulturális sokféleség kialakítása, nyelvi célja az egyenlő lehetőségek megteremtése mindkét nyelv hasz-

nálátára minden beszédhelyzetben. Azonban a magyar nyelv használati lehetőségei e modell keretében a valóságban ma szűkebbek, mint korábban, azzal a majd 40 éves oktatási gyakorlattal is, amely a szaktárgyi órákon a magyart fokozatosan háttérbe szorította, s nem teremtette meg annak a lehetőségét, hogy a szaknyelvi regiszterek, formálisabb stílusváltozatok megszilárduljanak. Mai napig korlátozottak azok a továbbtanulási, pályaválasztási lehetőségek, amelyekben a magyar nyelv bármiféle szerepet kaphat. Ami a kisebbségi nyelvtudást és a nyelvválasztást illeti, a muravidéki magyar közösségben nyelvcseré zajlik, a magyar nyelv funkcionális visszaszorulásban van.

4. A MURAVIDÉK-RÉGIÓ ÉS A KISEBBSÉGI NYELVHASZNÁLAT

Minek nevezhetők a 2009-ben bevezetendő új területi egységeket: régióknak vagy térségeknek. A szlovén „pokrajina” szó magyar megfelelőjéből nyilván kérdéses kiindulni, hiszen az tájat, tartományt jelent. A régió kifejezés sokrétű fogalom, jelölhet gazdasági, történelmi, etnikai, tervezési-statisztikai régiót, valamint politikai, közigazgatási régiót is. Szlovéniában az önkormányzatok csak helyi szinten épültek ki a rendszerváltást követően, annak ellenére, hogy a szlovén helyi önkormányzati törvény már 1993-ban tartalmazta a „pokrajina” létrehozását. Az új, helyi önkormányzatok és a központi állami szint között elhelyezkedő területi egységet általánosságban lehetne belső régiónak nevezni, a szaknyelvben azonban talán indokoltabb a térség elnevezés.

A 2007-es év közepén községi önkormányzati és országgyűlési szinten megvitatásra került az alakuló régiókra vonatkozó négy törvényjavaslatból álló törvénycsomag (a régióról, a régió finanszírozásáról, a régióba történő választásokról és a régióra átruházandó feladatokról szóló törvényjavaslat). A muravidéki magyar nemzeti közösség is sokat vár a belső területi tagolódástól, szervezeti, tartalmi, közösségformálási és nyelvhasználati szempontból egyaránt. Azonban a régió jellegének és funkcióinak meghatározásánál a kisebbségi szempont majdhogynem kimaradt. A törvénycsomag javaslatában csak rendelkezésként szerepel, hogy a régiókban, amelyek területén olyan önkormányzatok léteznek, amelyekben őshonos nemzetiségek élnek, kötelesek az alkotmány és törvények előírásait érvényesíteni. Azonban annak módjáról, szemléletéről nincs említés. A kisebbségnek nem áll módjában a nemzetiségileg vegyesen lakott területre korlátozott, kimondottan nemzetiségű jellegű területi egységet, egy specifikus régiót vagy szubrégiót létrehozni. Az őshonos nemzetiség érdekeit a régió legfelsőbb testületében is csak egy demokratikusan megválasztott képviselő érvényesítheti, ami nagyon is formális megközelítés. Mellőzi az őshonos nemzeti kisebbségek kollektív jogainak a legfontosabb tételét, legfőképpen azt, hogy nemzeti, nyelvi és kulturális megmaradásuk és fejlődésük érdekében regionális szinten is érvényesítsék érdekeiket. Szlovénia az elmúlt évtizedekben sokat tett a nyelvi emberi jogok érvényesülése és a nemzeti kisebbségvédelem terén, azonban az is tapasztalható, hogy az ideálisnak számító elméleti modell gyakorlati megvalósítása mindig akadályokba ütközik, ha a különböző rendelkezések esetében nincs konkretizálva a szerepvállalás játékszabálya. Ezeket a hiányosságokat csak egy olyan régió keretében lehetne kiküszöbölni, amelyben az őshonos kisebbség jelenléte is fontos szempont. A magyar kisebbség megmaradását, nyelvi és kulturális fejlődését általános feladatként kell

definiálni, amelyet állami és önkormányzati szinten csak akkor lehet biztosítani, amennyiben létrejön annak a regionális intézményrendszere is.

És mi valósulhat meg a tárgyalat jogokból a Muravidék-régióban? A szubregióról szóló javaslatot a kormány képviselői eleve elvetették, az általános régió keretében csak a régió tanácsánál tanácsadó-testületként szerepelhet az un. nemzeti tanács. A nemzeti közösség érdekeit a régió tanácsában valószínűleg csak egy tanács tag képviseli, a mennyiben nem lesz vétő joga, kérdéses, mennyire eredményesen. Mivel az állami szintről sok feladat átruházódik a régió kisebbség területén kívüli központjára, főleg a közigazgatási egységekről, felvetődik a kérdés, mennyire lesz biztosítva a kisebbségi nyelvhasználat ezeken a hivatalos szinteken. A törvénytervezet szerint nem léteznek kétnyelvű régiók, tehát a kollektív nyelvi jogok érvényesülése sem biztosított, azonban az egyéni nyelvi jogok érvényesítése is megköveteli valamilyen szinten a közigazgatásban alkalmazottak kisebbségi nyelvtudását.

5. TÉNYLEGES ÉS HIVATALOS KÉTNyelvűség a MURAVIDÉKEN

Az európai nyelvi ajánlások, akár a Regionális és Kisebbségi Chartáról, akár az EBESZ kisebbségi főbiztosának hágai oktatási ajánlásáról van szó, arra törekedik, hogy a kisebbségi nyelvek kiegyensúlyozott kétnyelvűség-helyzetei jöjjenek létre. A tényleges fejlődést azonban a mindennapi nyelvhasználati gyakorlat, a nyelvek kommunikációs értéke, presztízse dönti majd el. A többségi nyelvpolitikusok a nemzetközi ajánlásokat fel tudják talán arra is használni, hogy erősítsék a kétnyelvűséget, ugyanakkor a kisebbségi nyelv presztízst, hivatalos használatának körét folyamatosan szűkíteni próbálják. Mivel a nyelv rendszerint a politikai hatalom gyakorlásának is eszköze, tudjuk, hogy a nagy politikai átalakulások új nyelvpolitikai döntésekkel járnak, amelyek a nemzeti közösségek életében mélyreható változásokat hozhatnak. A muravidéki nemzeti közösség példáján be lehet mutatni a de facto és de jure kétnyelvűség közötti eltérést. A tényleges és hivatalos kétnyelvűség eltérése abból származik, hogy a kisebbségi nyelv jogi státusa szerint legfeljebb megengedett az őshonos területen, kevésbé a belső régió keretében. A kulturális és nyelvi homogenitás eszméje, a politikai és nemzeti identitás határvonalai egybeesésének kívánalma, valamint mindezek intézményes támogatottsága, gyakran a kisebbség társadalmi, politikai, nyelvi és kulturális térnyerésének lehetetlenni válását eredményezheti. A többnyelvű közösségben az egyes beszélők nyelvek közötti választása nem véletlen döntéseken alapul. Egyre több elemzés hangsúlyozza, hogy a kisebbségi nyelv beszélőinek nyelvválasztásában, hosszabb távú nyelvi döntéseiben az a racionális gazdasági megfontolás jelenik meg, miszerint e beszélők tapasztalják a többségi nyelvre való áttérés tényleges előnyeit. Tény az is, hogy a kisebbség jó része nem él a már meglévő nyelvi jogaival, a kodifikált nyelvi jogok és az emberek erről alkotott „laikus” elképzelései gyakran olyannyira különböznek egymástól, hogy ez a sikeres jogérvényesítést kérdéssé teheti. A kisebbség kollektív emberi joga nyelvének megtartása és fejlesztése, amelyhez elengedhetetlen, hogy iskolákat alapítson, meghatározó szerepet játszva a tananyag és a tannyelv megválasztásában, hogy képviseltesse magát a hatalomban, s a közösséget érintő területeket, az oktatást, a kultúrát, a szociális ügyeket és az információt maga igazgassa. Az alakuló régióban, főleg a közép- és a felsőoktatás, a közigazgatás terén csökkenik majd a kollektív jogok érvényesülése. Azzal, hogy a kisebbségnek mint

specifikus entitásnak korlátozottak a jogai a kétnyelvű közép- és felsőoktatási intézmények alapításánál, és hogy a közigazgatási egységek feladatai átruházódnak a regionális központban működő hivatalokra, ami azt sugallja, hogy ezeken a szinteken korlátozott lesz a kisebbségi nyelvhasználat, hiszen a különböző hatásmechanizmusok révén az erősebb helyzetű többségi nyelv még dominánssá válik, mint a községi nyelvhasználati színtereken. A Muravidék etnikailag vegyesen lakott területére a deklarált funkcionális kétnyelvűség jellemző. Azonban a kisebbségi nyelv társ-hivatalos nyelvként való elismerése a nemzetiségileg vegyesen lakott községekben sem járt semmilyen gyakorlati következményekkel, sem a további nyelvfejlesztés, sem a közeleti térhódítás, sem az iskolarendszerben való szélesebb használat tekintetében. Kérdés, hogy milyen mértékben szerepelhet majd társ-hivatalos nyelvként a régióban? A kisebbség külön védelem joga ugyanis a nemzetiségileg vegyesen lakott terület fogalmához kötődik. Ez a fogalom a kisebbség védelmének „gettó” jellegére emlékeztet. Ezt a modellt meghaladó, két-/többsnyelvű regionális közösségeket kellene kialakítani, és pedig annak a felismerésnek a népszerűsítésével, miszerint a nemzetiségileg vegyesen lakott terület kultúrája és szellemi öröksége az összes lakos közös tulajdona. Másrészt azoknak a jogoknak a meghatározásával, amelyeket a nemzetiségi közösségek tagjai a nemzetiségileg vegyesen lakott területen kívül élvezhetnek. Ha a nagypolitika meghallgatja kisebbségét a régióban, megteremtődik talán a lehetőség, hogy a kisebbség saját nyelvpolitikáját előrelendítse, ami annyit jelent, hogy nyelve számára a társ-hivatalos státust érvényesítheti nemcsak az etnikailag vegyesen lakott községekben, hanem a régióban is.

A mondottak kapcsán egyrészt tisztázni kell azt, hogy a kisebbségi nyelvhasználatban felmerülő kérdések mennyire jogi-politikai eredetűek, s mennyire magyarázhatók az adott kisebbség anyanyelvi kompetenciájának hiányosságával, a nyelvi emberi jogok nem ismerésével, illetve be nem tartásával, valamint azzal, mennyiben jelent a részben kétnyelvű többséggel együtt, a kétirányú alárendelt kétnyelvűségben, élő kisebbség számára a többség által megkívánt többségi nyelvhasználat valamennyi hivatalos nyelvhasználati szintéren.

6. A KISEBBSÉGI NYELVHASZNÁLAT LEHETŐSÉGEI ÉS ALKALMAI

A kisebbségi nyelvet az égyen/közösség akkor használja, ha tudja, és ha van rá lehetősége és alkalma. A kisebbségi nyelvhasználat lehetőségét az alkotmány, törvények biztosítják, azonban csak azon a területen, amely alkotmányilag kétnyelvűnek van nyilvánítva. Az alakuló régióban is a nyelvi jogok erre a területre korlátozódnak, jóllehet e területen kívül is sok tagja él a nemzeti kisebbségnek (Muraszombaton kb. 200), ezek kollektív nyelvi jogai nincsenek biztosítva. A régiótanács keretében működő nemzetiségi tanács is csak az őshonos területen élő kisebbség jogait tudja majd képviselni. Kérdés az is, hogy mennyire tudja majd kiharcolni az etnikailag homogén többségi régió tanács keretében a közép- és felsőoktatás területén a saját kétnyelvű intézményeit, az új multikulturális programok érvényesítését, hiszen köztudott, hogy megfelelően képzett értelmiség nélkül megkérdőjelezhető a kisebbség további fejlődése. A szlovén alkotmány és a kisebbségről szóló törvény ugyan biztosítják a nyelvi jogok érvényesítését, azonban a törvényekben meghatározott feladatok nagy részét a régióról szóló törvénytervezet átruházza a

régióra (pl. 6 oktatásról, a közigazgatásról szóló törvények módosítása). Az etnikailag vegyesen lakott községekben az alkotmány, törvények biztosítják a két nyelv egyenjogúságát, de itt is megkérdőjelezhető a két nyelv egyenrangúsága. A nyelvi egyenjogúság fogalma pedig a régió törvénytervezetében nem is szerepel. Az egyenjogúság a két nyelv jogi státusára, normatív elrendezésére korlátozódik. A biztosítás nem szükségszerűen jelenti az egyenjogúság megvalósítását, a két nyelv egyenrangú használatát. Az egyenrangúság érték kategóriát is tartalmaz, amely szorosan összefügg a nyelv presztízsével. A kisebbségi nyelv presztízse pedig egyre jobban csökken. Ebben az értékrendben reflektálnának a kisebbségi nyelv oktatásával és használatával kapcsolatos motivációk, a kétnyelvűek nyelvválasztási/váltakozási stratégiái.

A nyelvhasználati alkalmak a kisebbségi nyelv társadalmi státusától, a közösség etnolingvisztikai vitalitásától és a kommunikációs partnerek kisebbségi nyelvtudásától függ. A közösség nyelvi repertoárja két nyelvből áll, az anyanyelvi változatok tekintetében a többségük egyesnyelvű. Ezért a kisebbségi nyelv sztederdváltozatainak választása a formális színtereken csak látszólag tetszőleges: a sztederdváltozat regisztereinek, stílusainak hiányos kompetenciája és a kétirányú kétnyelvűség részbeni megvalósulása miatt. Azaz a kisebbségi beszélők nem rendelkeznek anyanyelvi szakterminológiával, a többségi beszélők nem sajátítják el a kisebbségi nyelvet megfelelő szinten. A többségi nyelvválasztást leggyakrabban előidéző tényező a gyenge kisebbségi nyelvtudás, valamint a kisebbségi szakszókészletben jelentkező hiány és az is, hogy bizonyos valóság-részlet megnevezésére nincs megfelelő kifejezés, mert az eltér az anyanemzeti valóság nyelvi képétől. A kisebbségi kódok formális nyelvhasználati színtereihez való hozzáférhetőség akadályozott, ezért nem adott az alkalom, hogy ezen színtereken a kisebbség tagjai elsajátítsák a specifikus lexikát, így hiányosságok jelentkeznek nyelvi kompetenciájukban. Ezeket a hiányosságokat lenne részben hivatott kiküszöbölni a kétnyelvű iskola. A többségi nyelv dominanciája, a hiányzó szaknyelv oktatása miatt képtelen ezt a meglévő oktatási modell keretében megvalósítani. A nyelvhasználatra adott alkalom a beszédpartner is, aki a nyelvet tudja és akarja is használni. A kisebbségi nyelvet általában a kisebbség tudja, tehát felvetődik a kérdés, mennyire használhatják a magyar ajkúak anyanyelvűket az etnikailag vegyes környezetben, a formális beszédhelyzetekben, illetve adott-e erre az alkalom. A felelet egyértelmű: egyre ritkábban. Amikor egy közösség két nyelvet használ, és a kevésbé használt nyelv megmaradása nincs teljes mértékben biztosítva, a használathoz szükséges alkalmak pedig korlátozottak, a korlátozott nyelvhasználat szükségszerűen kihat a nyelvtudás csökkenésére is. Nyelvhasználati alkalmat a kétnyelvű írásos közlésformák is jelezhetik. A megfigyelések alapján azt lehet mondani, hogy még az őshonos területen sincs kellőképp biztosítva az ún. külső kétnyelvűség. Az alakuló régió nincs definiálva kétnyelvű régióként, ezért ott eleve el fognak maradni az ilyen jellegű nyelvhasználati alkalmak. A kisebbség szemszögéből nézve pedig fontos nyelvi presztízs-, illetve morális kérdés is, hogy egy olyan régióban, ahol egy őshonos nyelvi kisebbség él, legalább a régió neve legyen megadva a kisebbség nyelvén is. A kisebbségi nyelv közéleti térhódítása Muravidéken két oldalról is gátolt: kompetencia-hiánnyal a nemzetiségileg vegyesen lakott községekben és a leendő régióban egyaránt (nyelvhasználati alkalom hiánya), a régióban ehhez hoz-

zárójárul még a kollektív nyelvi jogok elismerésének a hiánya is (nyelvhasználati lehetőség hiánya).

7. MI A KIÚT?

Egy demokratikus társadalomban a kisebbséget nem lehet objektumnak tekinteni, amelyet valamiképp védeni és őrizni kell, hanem élő szervezetnek, amelynek megfelelő környezetre és feltételekre van szüksége ahhoz, hogy a többséggel kölcsönösségben, egymás megértésében élhessen. Az ilyen kölcsönösség kialakulásáért elsősorban a többségi nemzet felelős, hiszen ő rendelkezik a domináló hatalommal. Ehhez azonban olyan társadalmi normákra van szükség, amelyek társadalmi értékrendszeren alapulnak, és amelyeket az összes érdekelt elfogad. Szükség van az összes érintett fél közös politikai akaratára is, hogy a tolerancia, egymás megbecsülésének és megértésének szellemében alakítsák ki a dialógust, és álljanak ki mellette, ha nehézségek és félreértések alakulnak ki (vö.: Vratuša 1996). Intézményi, kulturális, gazdasági, mentális közösségépítéssel, a kisebbségi és többségi attitűdök formálásával, jogtudatosítással és –ellenőrzéssel, a kétnyelvű oktatásban a tanárképzést, a program mérését és folyamatos ellenőrzését magába foglaló valódi minőségbiztosítással, a korpusz-, presztízs- és elsajátítás-tervezés feladatait is vállaló nyelvpolitikával talán lassítani lehet az asszimilációs folyamatot.

IRODALOM

- Barcelona* (1996) = Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. In: *A Hét*, XXVII, évf., 26. sz., 3-4, 27. sz. 3, 28. sz. 3.
- Bartha Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bernjak, Elizabeta (2004): *Slovenščina in madžarščina v stiku : sociolingvistične in kontrastivne študije*. (Zora 29). Slavistično društvo, Maribor.
- Ethnic Minorities* (1994). *Ethnic Minorities in Slovenia*. Institute for Ethnic Studies, Ljubljana.
- Kiss Jenő (1995): *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Predlog zakona o pokrajinah*. Vlada Republike Slovenije. Prva obravnava. EVA 2005-1536-0019.
- Predlog zakona o volitvah v pokrajinah*. Vlada Republike Slovenije. Prva obravnava. EVA 2005-1536-0020.
- Predlog zakona o financiranju pokrajin*. Vlada Republike Slovenije. Prva obravnava. 2005-1536-0021.
- Predlog zakona o prenosu nalog v pristojnost pokrajin*. EVA 2006-1536-0030.
- Szépe György (1996): *Az anyanyelv-használat mint emberi jog*. VIII. Anyanyelvi Konferencia. Eger- Mezőkövesd. 101-117.
- Skutnabb-Kangas, Tove – Philippon, Robert (szerk.) (1995): *Linguistic Human Rights Overcoming Linguistic Discrimination*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Vratuša, Anton (1996): A nemzeti kisebbségek, mint nemzetek közötti együttműködés tényezői. In: Vugrinec, Jože, Takács Miklós (szerk.). *Együttműködés a határ mentén – Sodelovanje ob meji*. Szombathely. 95-101.

Câteva întrebări despre folosirea limbii minorităților în regiunea Muravidék

Articolul discută afirmarea drepturilor lingvistice în „Regiunea Muravidék”. Constituția slovenă și legile slovene asigură folosirea limbii minorităților numai pe teritoriul indigen minoritar. Acest teritoriu devine o parte integrată a regiunii, pentru aceasta minoritatea pretinde folosirea limbii lui materne și în sistemul de autoguvernare. Regiunea însă nu este definită ca regiune bilingvă, astfel posibilitățile și ocaziile folosirii limbii minoritare sunt restrânse. Posibilitățile sunt restrânse din pricina statutului dreptului lingvistic minoritar, deoarece în cadrul regiunii nu va avea statut oficial. Se restrâng și ocaziile folosirii limbii, fiindcă îi scade funcția socială, prestigiul. Pe de o parte este incompletă competența lingvistică minoritară, este incompletă mai ales din cauza defectivă a dicționarului tehnic, pe de altă parte din lipsa partenerilor vorbitori ai limbilor minorităților, ceea ce se poate explica cu slaba cunoaștere a limbii minorităților de către populația slovenă. Care e calea de ieșire? Cu organizarea instituțională, culturală, economică și mentală a comunității, cu formarea atitudinii minorității și majorității, cu conștientizarea drepturilor și supravegherea acestora, cu o politică lingvistică care ar asuma și sarcina de prestigiu și de însușire-planificare s-ar putea atinge statutul de drept și social al limbii minorităților și câștiga teren pentru folosirea limbii într-o regiune organizată democratic.

(Traducere din limba maghiară: SZABÓ Judit)

Неколико питања у вези коришћења језичка код националних мањина у Мурској регији

Овај чланак се бави са афирмисањем мањинских језичких права у под формирањем налазећој „Мурској регији”. Словеначки устав и закони осигуравају мањинска права за коришћење језика само у прадомовинском мањинском подручју. Ово подручје ће бити органски део регије, због тога национална мањина очекује да врши своја језичка права и у новом међусамоуправном систему. Регија није дефинисана као двојезична регија, тако ће бити смањена већ од почетка и могућности и прилике за коришћење мањинских језика. Могућности ће бити ограничени због правног статуса мањинског језика, јер у оквиру регије она неће имати ко-званични статус. Ограничени ће бити и прилике за коришћење језика, јер његова друштвена функција и одједном и његов престиж ће се смањити. С једне стране због мањкаве мањинске језичке компетенције, у главном због мањкавог стручног језичког блага, с друге стране због недостатка говорних партнера који знају мањински језик на одговарајућем нивоу, што можемо објаснити са слабом језичком знању већинског словеначког народа. Какав је излаз из свега овога? Са изградњом институционалних, културних, економских и менталних заједница, са формирањем мањинских и већинских атитуда, са освешћењем права и контролисања, са једном језичком политиком, која прихвата корпус, престиж и задатке освајања и планирања било бих могуће у једној демократски организованој регији постићи одговарајући правни и друштвени статус једног мањинског језика и раширење коришћења језика.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Niekoľko otázok používania jazyka menšín vo formujúcom sa Regióne Pomurje

Článok rozoberá uplatňovanie práv súvisiacich s používaním jazyka menšín vo formujúcom sa "Regióne Pomurje". Slovinská ústava a zákony zaručujú právo na používanie menšinových jazykov iba v oblastiach obývaných autochtónnymi menšinami. Toto územie bude organickou súčasťou spomínaného regiónu, preto menšina očakáva, aby svoje jazykové práva mohla uplatňovať aj v novom samosprávnom systéme vyššieho územného celku. Tento región však nie je definovaný ako dvojazyčné územie, preto budú obmedzované možnosti a príležitosti na používanie jazyka menšiny. Možnosti budú obmedzené v dôsledku právneho štatútu menšinového jazyka, veď nebude mať štatút ďalšieho oficiálneho jazyka v rámci regiónu. Obmedzené však budú aj príležitosti na používanie jazyka, veď sa zníži jeho spoločenská funkcia, prestíž. Na príčine je na jednej strane nedostatočná kompetencia v menšinovom jazyku v dôsledku absencie slovnej zásoby odborných výrazov, na druhej strane absencia dialógových partnerov ovládajúcich menšinový jazyk na adekvátnej úrovni, čo sa dá vysvetliť tým, že väčšinové slovinské obyvateľstvo ovláda jazyk menšiny na nízkej úrovni. Aké je východisko? Budovaním komunity na báze inštitúcií, kultúry, hospodárstva a na báze mentálnej, formovaním menšinových a väčšinových postojov, uvedomovaním si svojich práv a ich kontrolou, jazykovou politikou, ktorá by sa podujala na úlohu plánovania korpusu, prestíže a osvojovania si, by v demokraticky organizovanom regióne bolo možné dosiahnuť adekvátny právny a spoločenský štatút menšinového jazyka a rozširovanie jeho používania.

Vprašanja o uporabi jezika manjšine v regiji Prekmurje

Glavna diskusija članka je uveljavljanje manjšinskih jezikovnih pravic na področju »Regije-Prekmurja«, ki je še v procesu oblikovanja. Ustava in zakoni Republike Slovenije zagotavljajo možnost uporabe jezika manjšine le na avtentičnih področjih manjšine. To področje bo sestavni del regije in prav zaradi tega manjšina zahteva in pričakuje možnost uporabe jezikovnih pravic tudi v novem sistemu samouprav. Regija pa ni definirana kot dvojezična regija kar bo od samega začetka zmanjšalo možnosti in priložnosti uporabe jezika. Pravni status manjšinskega jezika bo zmanjšal možnosti uporabe jezika, saj v sklopu regije ne bo obstajal definiran uradni status jezika. Ob tem pa se bodo zmanjšale tudi priložnosti uporabe manjšinskega jezika saj bo prišlo do regresije družbenega položaja ter prestiža. Na eni strani pomanjkanje manjšinske jezikovne kompetence, v prvem krogu zaradi pomanjkljivega profesionalnega besednega zaklada ter nato zaradi pomanjkljivega znanja manjšinskega jezika s strani sogovornikov, kar se lahko pojasni s slabim znanjem manjšinskega jezika s strani sogovornikov s slovenskim materinskim jezikom, ki so v večini. A obstaja izhod iz te situacije? V demokratično organizirani regiji je lahko dosežen primeren pravni status manjšinskega jezika ter širjenje uporabe tega, z jezikovno politiko, ki prevzema tudi naloge prestiža, korpusa, načrtovanja in osvajanja nalog, le s formiranjem pristopa večine in manjšine, družbeno gradnjo ustanov, kulture, gospodarstva ter mentalne prisotnosti, kontrolo pravnih procesov in s pravno zavednostjo.

Kis nyelvek – kis népek

Kétnyelvűség, nyelvi jogok – tartozik ez ránk?

A nyelv nem csak időben mutat változékonyságot, azaz nem csak története van. Ha megfigyelünk egy bármilyen nyelvet használó beszélőcsoportot (például a magyarul beszélőket), megállapíthatjuk, hogy a ma használt nyelv nem egységes, több változata él egymással egy időben. Az időben egymás mellett élő változatokat nevezzük nyelvváltozatoknak. A nyelvváltozat a nyelvnek viszonylag állandó megnyilvánulási formája, amely bizonyos mértékben különbözik más nyelvváltozatoktól. Általában saját mondat-, alak- és hangtana, szókészlete és jelentés-tana is van. A nyelvváltozatok valamely földrajzilag vagy társadalmilag elkülönülő beszélőközösség nyelvei.

Az olyan társadalmak, mint a modern európai társadalmak (s így a magyar is), rendelkeznek egységesült nyelvváltozattal is. Ezek az egységesült nyelvváltozatok – az irodalmi nyelv és a köznyelv – csak az adott beszélő közösség alkotta társadalom fejlettségének egy bizonyos fokán jöhet létre. Létrejöttének feltétele az egész társadalmat átfogó kommunikáció. Nem véletlen, hogy az európai társadalmak esetében a nyelv egységesülése az anyanyelvi bibliafordítások megszületésének időszakától, azaz a reformációtól veszi kezdetét. Magyarországon a vizsolyi lelkész, Károli Gáspár bibliafordítása hosszú évszázadokra meghatározta a református magyarság egyházi és – bizonyos mértékben – köznapi nyelvhasználatát is. Természetesen Károli fordítása nem hatott (vagy sokkal korlátozottabb mértékben hatott) a nem református közegben. Az egész beszélőközösséget átfogó köznyelv csak az iskoláztatás általánossá válásával és a tömegkommunikáció eszközeinek (például újságok, sajtó) megszületésével jöhetett létre. A megszülető irodalmi és köznyelv aztán – mivel a művelt közönség nyelve volt – normatív nyelvváltozattá vált. Ez azt jelenti, hogy az egyes modern nyelvek rögzített szabályai erre a nyelvváltozatra vonatkoznak, s az attól eltérő megoldásokat sokszor „hibásnak”, „rossznak” minősítik.

Természetesen vannak nem normatív nyelvváltozatok is. Ezek semmivel sem rosszabbak vagy hibásabbak a normatív változatnál, csupán mások. Nem normatív nyelvváltozat a nyelvjárás, a regionális köznyelv. Ezek a nyelv területileg tagolt változatai. Nem normatív változatok a társadalom egyes csoportjainak saját nyelvváltozatai, az ún. csoportnyelvek is.

Minden nyelvváltozat azonos értékű. A nem normatív nyelvváltozatokat általában a normatív változattal vetik egybe, s ezzel azt az érzést is keltik, mintha ez utóbbi értékesebb, fontosabb lenne. Erről nincs szó. Ha összevetjük a területi és a köznyelvi változatot, megállapíthatjuk az egyiknek, illetve a másiknak a jellemző jegyeit¹:

Nyelvjárás

önálló, teljes rendszer

Vizsgálati szempont

1. A nyelvészeti megítélés

önálló, teljes rendszer

Köznyelv

¹ Az összehasonlítás Kiefer 2003:273 alapján készült.

leírásuk azonos módszerekkel történik

2. Nyelvrendszertan

Elvi lehetőségeiket tekintve, összességükben nem különböznek egymástól, mert nyelvi kifejezési lehetőségeik alapvetően azonosak.

3. Használati terület

familiáris, intim	nyilvános
helyben, munkahelyen	iskola, hivatal, tudomány
beszélt nyelv	beszélt és írott nyelv

4. Használók köre

Mindkettőt bármely társadalmi réteg beszélheti, használati területtől függően.

Előfordulhat, hogy az alsóbb társadalmi rétegek a köznyelvet megkívánó használati területeken is a nyelvjárást használják, illetve hogy a középső és a felső társadalmi rétegek már nem használják a nyelvjárást.

5. Kronológiai sorrend

elsődleges	másodlagos	
előzmény (a köznyelv forrása)		következmény (nyelvjárás- bizonyos
társadalmi fejlettségi	vagy nyelvjárásokból jön	szinten az egyetlen
létre)		

6. Területi elterjedtség

kötött	kötetlen
szűk(ebb)	elvileg teljes

7. Kommunikációs hatókör

csekély	optimális
korlátozott	korlátlan

A regionális köznyelv a nyelvjárások és a beszélt köznyelv között helyezkedik el. Létrejöttét a nyelvjárási beszélők köznyelvhez igazodási szándékának, illetve a köznyelvnek a nyelvjárásokra gyakorolt hatásának köszönheti. Aki például csak a regionális köznyelvet sajátította el anyanyelveként, azt egyesnyelvűnek nevezik. Aki a nyelvjárási változatot sajátította el anyanyelveként, de a regionális köznyelvet is beszéli, azt kettősnyelvűnek nevezik.

A tapasztalat azt mutatja, hogy jelentősen sikeresebb a kommunikáció során az, aki nem egyesnyelvű, és adott helyzetben a megkívánt nyelvváltozatot tudja használni. Ez az egyik oka annak, hogy az iskolai oktatás során egyrészt törekedni kell a normatív nyelvváltozatok mellett más nyelvváltozatok elsajátíttatására is, és másrészt törekedni kell a már megtanult változatok megtartására (azaz nem szabad a nyelvjárásról „lebeszélni” a tanulókat). Nem nehéz belátni, hogy a normatív nyelvváltozatot igénylő szituációkban – például egy nagyvárosi önkormányzati munkahelyért zajló felvételi elbeszélgetésen – eredményesebb az a jelentkező, aki a vele társalgó személy nyelvváltozatát felismeri, és ahhoz alkalmazkodva választja meg a beszélgetés során használt saját nyelvváltozatát: adott esetben a regionális köznyelvet/normatív köznyelvet a megfelelő csoportnyelv terminusaival. De ha az állásinterjút vezető személy nyelvjárást beszél, és az állásért folyamodó képes

nyelvjárásban válaszolni, bizonyosan még esélyesebb az állásra. (Hasonló ez ahhoz, amikor az állásinterjú során idegen nyelvre fordítják a szót: semmit sem ér a nyelvvizsga-bizonyítvány, ha a jelölt nem tud az adott nyelven kommunikálni.)

A magyar nyelvet beszélő közösség az első világháború utáni békeszerződések, a trianoni szerződés következtében elvesztette területének jelentős részét. Ezzel együtt a magyar nyelvet használók jelentős létszámban szakadtak el a magyarországi magyar nyelvtől: a Felvidéken (Szlovákia), a Partiumban és Erdélyben (Románia), a Vajdaságban (egykor Jugoszlávia, ma Szerbia), és a Kárpátalján (korábban Szovjetunió, ma Ukrajna) élő magyarság mindennapi nyelvi kapcsolatai – a meghúzott és erős határok miatt – több, mint nyolcvan éve megszakadtak egymással is, Magyarországgal is. Ne feledjük: amikor az elszakítás történik, akkor még zajlik a magyar köznyelv egységesülése. Mindennek eredményeképpen kialakultak az elszakadt területek magyarságára jellemző (regionális) köznyelvek. A nyelvészek körében vita van arról, hogy hány magyar köznyelv is van: egy egységes, az elszakadt részek magyar nyelvének normatív változatát is jelentő magyar köznyelv van-e, vagy számos, területenként jellemző határontúli regionális köznyelv. Egy bizonyos: a határon túli magyarság nyelve eltér a magyarországi magyarságtól, s nemcsak szókincsében, számos esetben hangtanában és nyelvtanában is. Ezzel a ténnyel tisztában kell lennie minden magyarul beszélőnek. S azzal is, hogy ezen elszakadt részek magyarságának köznyelve egy cseppet sem rosszabb vagy hibásabb, mint a magyar köznyelv (ahogy a nyelvjárások sem rosszabb nyelvváltozatok az irodalmi nyelvnél, s ahogy egyik nyelvváltozat sem rosszabb egy másiknál).

A határon túli magyarság nyelvileg mindenféleképpen különbözik a belföldi magyarságtól, mivel ők – eltérően a belföldi magyarságtól – kétnyelvűek. E kétnyelvűség jellegzetességeit röviden így foglalhatjuk össze².

A kisebbségi létben élő beszélőközösség kétnyelvű³, annak ellenére, hogy egy részük csak magyarul tud. A kétnyelvű kisebbségi közösségben élő egynyelvű beszélők is kétnyelvű nyelvi kompetenciával rendelkeznek: tudják, hogy a nyelvhasználat során mikor, mely színtereken, illetve milyen beszédhelyzetekben kell(ene) szlovákul (románul stb.) beszélniük. Anyanyelvként tehát a magyar nyelvnek a többségi nyelv által befolyásolt ún. kontaktusváltozatát sajátítják el.

Az egy- és a kétnyelvű beszélőközösség beszélői közötti egyik legalapvetőbb különbség az, hogy a kétnyelvű beszélők kevesebbet találkoznak első nyelvükkel, mint azok az egynyelvű társaik, akik csak az ő első nyelvüket sajátították el anyanyelvként. A kétnyelvű beszélők vagy egyáltalán nem, vagy általában nem csak első (azaz anya)nyelvüket hallják és látják maguk körül. Ennek következtében jóval kevesebb idejük jut e nyelv "gyakorlására". Bizonyos esetekben,

² A leírás Lanstyák István munkája alapján készült; a kétnyelvűségről általában a következő részfejezetben lesz szó. A leírás érvényes a Magyarországon élő nem magyar anyanyelvű kisebbségekre is.

³ A kétnyelvűség különféle meghatározásai közül a közösségi kétnyelvűség esetében minden olyan beszélő kétnyelvű, aki mindennapi beszédtevékenysége során két nyelvet használ, mégpedig a nyelvtudás mértékétől függetlenül. A kétnyelvűség mint *gyakorlat* tehát úgy határozható meg, mint két nyelv rendszeres használata, a kétnyelvűség mint sajátos *nyelvi kompetencia* pedig úgy, mint két nyelv rendszeres használatának képessége.

szituációkban pedig alig van vagy egyáltalán nincs lehetőségük anyanyelvüket használni. A kisebbségi kétnyelvűség körülményei közt elsősorban a nyilvános nyelvhasználat szinterei azok, ahol a beszélők első nyelve csak korlátozottan lehet jelen.

A kétnyelvűségi helyzet másik általános jellegzetessége, hogy a kétnyelvű beszélők a két nyelvet nem tudják magukban teljesen elhatárolni egymástól. Ezért gyakran előfordul, hogy az első nyelv használata közben a másodnyelv is hatást gyakorol az anyanyelven elhangzó közleményre. Ezt a jelenséget másodnyelvi hatásnak hívják. Ilyenkor a másodnyelv konkrét elemeinek és jelenségeinek az első nyelvre gyakorolt hatásáról van szó, az ún. eseti kontaktushatásról (mivel az éppen kommunikációban résztvevő személy aktuálisan elhangzó közleményében jelenik meg). Természetes, hogy kétnyelvűségi helyzetnek ez a következménye közvetlenül csak a közösség mindkét nyelvet használó tagjait érinti (aki csak egy nyelvet használ, annak a nyelvhasználatára közvetlenül nem tud hatni a számára beszéltként nem létező második nyelv), de a kétnyelvű beszélők beszédmódja befolyásolja az egynyelvű beszélők nyelvhasználatát is.

Amiképpen az egynyelvű közösségekben élő beszélők nyelvhasználatát is alakítja az általuk beszélt nyelvet (ez a nyelvi változás alapja), úgy a kétnyelvű beszélők nyelvi viselkedésének is következményei vannak az általuk beszélt nyelvekre (különösen az első nyelvre) nézve. A kisebbségi helyzetű kétnyelvű beszélők nyelvi viselkedésének két sajátossága, amely jórészt a közösség kisebbségi mivoltával függ össze: a nagyobb fokú nyelvjárásiasság, illetve a konzervativizmus. Mindkettő a világ számos kisebbségi közösségének nyelvére jellemző.

A világ nyelvei – nyelvek a világban

Ma a világban – attól függően, hogyan definiáljuk az önálló nyelv fogalmát – három-ötezer nyelvet tartanak számon. E nyelvek jelentősen különböznek egymástól a beszélők számát, a használati körüket, jövőjüket tekintve.

A nyelvek beszélőik számát tekintve a következő csoportokba sorolhatók (a táblázat adatai 1999-es adatokat tartalmaznak):

<i>Beszélők szám</i>	<i>Nyelv</i>	<i>%</i>
100 millió fölött	8	0,13
10–99,9 millió	72	1,2
1–9,9 millió	239	5,2
100.000–999.999	795	13,1
10.000–99.999	1.605	26,5
1.000–9.999	1.782	29,4
100–999	1.075	17,7
10–99	302	5,0
1–9	181	3,0

A táblázatból látható, hogy a nyelvek 8 százalékának 100-nál is kevesebb beszélője van, s ugyanakkor a nyelveknek mindössze 5,2 százaléka olyan, amelyet 1 milliónál többen beszélnek. Másképpen a világ nyelveinek 96 százalékát a Föld

lakosságának mindössze 4 százaléka beszéli. A fenti táblázat szerinti az 1–9 beszélőt számláló 181 nyelv között volt 51 olyan nyelv is, amelynek már csak 1 azaz egyetlen egy beszélője volt az adtafelvételkor (28 nyelv Ausztráliában, 8 az Egyesült Államokban, 3 Dél-Amerikában, 3 Afrikában, 6 Ázsiában és 3 Óceániában).

A kevés beszélőt számláló nyelvek sorsa megpecsételődött: utolsó beszélőjük halálával a nyelv is meghal. Úgy tartják, hogy 500 beszélő még esélyt ad egy nyelvnek a kihalás elkerülésére. Más vélemények szerint nem alapvetően a létszám határozza meg egy nyelv sorsát. Sokkal inkább az, hogy a nyelv beszélői számára milyen színterek adódnak a nyelvhasználatra. Példa lehet a jelentős beszélővel rendelkező breton, amelyet a XX. század elején még egymillióan beszéltek, ám ma már alig 250 ezren. Ez jelentős számnak látszik, de Hh nem tesznek külön erőfeszítéseket a breton nyelv megmentésére, ez a nyelv is kihalhat akár egy fél évszázadon belül. Ebbe a kategóriába sorolhatók Oroszország anyaországgal nem rendelkező kis népeinek nyelvei is.

Miféle tennivalókról van szó? Először is a nyelvi jogok biztosításáról. Egy adott nyelv megmaradásának feltétele a nyelvi jogok garantálása. Mik is a nyelvi jogok? Egyéni szinten nyelvi jog, hogy mindenki azonosulhasson egy vagy több anyanyelvével, s ezt az azonosulást másokkal tiszteletben tartassa. S az azonosulás tiszteletben tartása nem függhet attól, hogy anyanyelve kisebbségi vagy többségi nyelv-e. Egyéni szinten nyelvi jog az anyanyelv megtanulásához való jog, s ebbe beleértendő az anyanyelven folyó, legalább alapfokú oktatáshoz és a különböző (hivatalos) helyzetekben történő használatához való jog. Egyéni szinten további nyelvi jog az ország legalább egyik hivatalos nyelvének megtanulása. Ezért tehát elvárható, hogy a kisebbségi gyermekek tanárai kétnyelvűek legyenek. E jogok megsértése – bármilyen megszorítással, akadályoztatással – a nyelvi emberi jogok megsértésének tekintendő.

Közösségi szinten a nyelvi jogok azt jelentik, hogy a kisebbségnek, mint csoportnak van joga a létezéshez (vagyis a különbözőséghez). A kisebbségi csoportoknak joguk van nyelvük fejlesztéséhez, iskolák és egyéb szakképzési és oktatási intézmények fenntartásához, amelyben a tanrendet ők állítják össze, és az oktatás az anyanyelvükön folyik. Az államnak biztosítania kell a kisebbségi csoportoknak az állam politikai életben való részvételét és a csoport saját ügyeiben (s elsősorban a kultúra, oktatás, vallás területén, sajtó- és társadalmi ügyekben) való önállóságát az állami és önkormányzati adók és támogatásokból befolyt pénzeszközök segítségével. E jogok garantálásához rendelkezésre álló pénzforrásokra, valamint megfelelő törvényi feltételek megteremtésére van szükség. Az ezen jogokat érintő megszorítások szintén nyelvi méltánytalanságnak, a nyelvi emberi jogok megsértésének tekintendők.⁴

A veszélyeztetettség mértéke szerint a következőképpen osztályozzák a nyelveket:

– *életképes nyelv*: jelentős nagyságú beszélőközösséggel rendelkezik, a beszélőközösség meglehetősen nagy és gyarapodó, s ezért a nyelv nem fenyegetett, képes a túlélésre

⁴ A nyelvi jogok kérdésének jelentős szakirodalma van. A nyelvi jogokra vonatkozó részlet a téma jeles szakértőjének, Tove Skutnabb-Kangasnak írása alapján került a kötetbe.

– *életképes, de kis nyelv*: ezernél több beszélője van, akik vagy izolált körülmények között élnek, vagy jól szervezettek egy közösségen belül, és a nyelvük identifikáló erejének tudatában vannak

– *veszélyeztetett nyelv*: elegendő beszélője van ahhoz, hogy a nyelv megmaradjon, de csak kedvező körülmények és erősödő társadalmi támogatás mellett⁵

– *kihaláshoz közeli nyelv*: nincs remény a nyelv továbbélésére, általában azért, mert a nyelvet már csak néhányan, s általában öregek beszélik

– *kihalt nyelv*: az utolsó anyanyelvi beszélője vagy folyékonyan beszélője is meghalt, és nincs semmi nyoma túlélőknek

A veszélyeztetett és a kihaláshoz közeli (együttesen: halálukon lévő) nyelveket a következő ötfokozatú rendszerben is tárgyalják:

– *potenciálisan veszélyeztetett nyelv*: társadalmilag és gazdaságilag hátrányos helyzetben lévő, egy nagyobb nyelv erőteljes nyomásának kitett beszélőközösséggel, amelyben csökken a gyermekkorú beszélők száma

– *veszélyeztetett nyelv*: a gyermekkorú beszélők száma nagyon alacsony vagy már nincs is gyermekkorú beszélő, és a legfiatalabb még jól beszélők a fiatal felnőttek

– *súlyosan veszélyeztetett nyelv*: a legfiatalabb beszélők már 50 évesek vagy még korosabbak

– *haladókó nyelv*: egy maréknyi jól beszélő, és a többségük már nagyon öreg

– *kihalt nyelvek*: nincs egyetlen beszélője sem.

A nyelvek kihalásának oka lehet, hogy beszélői a valóságos fizikai megsemmisülés veszélyének vannak kitéve, s oka lehet a közösség kultúrájának megváltozása. Minden nyelv esetében meg kell vizsgálni a tényezőket és úgy megállapítani, hogy az adott nyelvnek milyen esélyei vannak a megmaradásra, a túlélésre.⁶

A valóságos fizikai megsemmisülés veszélye fenyegette például az amerikai indián nyelveket beszélőket. Az amerikai westernekből is jól ismert a mondás: a halott indián a jó indián. Ez az „ideológia” indián nyelvek eltűnését is okozta. Irodalmi mű is megörökítette ezt a folyamatot. Cooper *Az utolsó mohikán* című regénye egy emberi nyelv eltűnéséről is szól.

A beszélőközösség kultúrájának megváltozása is okozhat nyelvhalált. Ebben az esetben a beszélőközösség tagjai nem tűnnek el fizikailag, hanem nyelvet cserélnek, azaz egy korábban beszélt nyelv helyett egy másik nyelvet használnak. A nyelvcsere folyamatának kutatása több nyelvészeti ág területét is érinti (szociolingvisztika, pszicholingvisztika, neurolingvisztika). A beszélőközösség kultúrájának változása és ezzel a nyelv eltűnése lehet lassú, de fenyegetően gyors folyamat is. A mai oroszországi kis nyelveket éppen a gyors és kontrollál(hat)atlan kultúráváltozás sodorja végveszélybe. A többségi nyelven hirtelen beáramló

⁵ Idekapcsolható a nyelvtervezés és a nyelvpolitika kérdése. Ezekről az 5.3.1. részben van részletesebben szó.

⁶ A nyelvhalálról szóló rész David Chrystal nagy vitát gerjesztő munkája nyomán készült.

modern kultúrjává és azok presztízse (televízió, internet, könyvdömping) a kis nyelvek létét veszélyezteti.⁷

A kétnyelvűség kutatása során a következő kategóriákba rendezik a kétnyelvűséget:

A *nyelvismeret foka (kompetencia)* alapján beszélünk domináns és balansz kétnyelvűekről. A domináns kétnyelvű az egyik nyelvet lényegesen jobban ismeri, míg a nyelvi egyensúly (balansz) a két nyelv közel egyforma (alacsony vagy magas szintű) ismeretét jelzi.

A *nyelvelsajátítás idejét* tekintve korai (óvodáskor végéig kialakult) és kései (iskolás kort követően kialakult) kétnyelvűségről beszélhetünk. A két nyelv elsajátításának egymáshoz viszonyított időpontját tekintve egyidejű (szimultán) és egymás utáni (szukcesszív) kétnyelvűséget különböztetünk meg.

Amennyiben a *kétnyelvűvé válás körülményeit* vizsgálva kategorizáljuk a kétnyelvűség kialakulásának módját, akkor a kétnyelvűség lehet természetes (intézményi felügyelet nélkül, például családban megszerzett), illetve ellenőrzött (oktatási-nevelési intézményben szerzett).

A beszélőt körülvevő környezet jelentősen befolyásolja a kétnyelvűséget. Ha a másnyelvi környezet pozitív, akkor a kétnyelvűségi helyzet additív (kiegészítő). Ilyenkor az új nyelv és az azzal kapcsolatos magatartások kiegészítik a régieket. Kedvezőtlen körülmények között a kétnyelvűség szubtraktív. Ez az eset mindkét nyelv hiányos ismeretéhez vezet. A kisebbségi nyelvek megmaradását az aktív és befogadó (additív) kétnyelvűség garantálhatja.

Ide kapcsolódik az elit vagy presztízis, illetve népi kétnyelvűség. Az elit vagy presztízis kétnyelvűek világnyelveket sajátítanak el, és kétnyelvűségük nem köznapiságból következik, azaz nem környezeti létszükséglet a számukra. A kisebbségi létben élők számára azonban a többségi nyelv ismerete elengedhetetlen szükséglet mindennapi életük szervezéséhez.

A kétnyelvű beszélők nyelvválasztása nem véletlenszerű. Ennek működési mechanizmusát több tudományterület (szociológia, szociolingvisztika, beszélésnéprajz, szociálpszichológia) vizsgálja, természetesen mindegyik a maga szempontjai szerint, eltérő megközelítésben. Az eltérő megközelítések ellenére közös a felismerés: a többnyelvű közösségekben az egyes beszélők nyelvek közötti választása nem véletlen döntéseken alapul.

Nyelvtervezés és nyelvpolitika

A nyelvtervezés és a nyelvpolitika a fentebb említett nyelvi jogokhoz kapcsolódik. A nyelvi jogok a nyelvhasználókat illetik meg, a nyelvtervezés és a nyelvpolitika pedig a szabályozók oldaláról kapcsolódik a nyelvhasználat befolyásolásának problémájához. A nyelvpolitika az a nyelvi ideológia, amely a nyelvtervezési döntéseknek adja meg a keretét.

⁷ Mint minden esetben, most is az adott nyelv körülményeinek vizsgálata után mondhatunk véleményt. Jelen esetben olyan beszélőközösségekről van szó, amelyek számára a tömegkommunikáció gyakorlatilag nem létezett korábban, vagy presztízis nélküli formái léteztek (pártsajtó, központi orosz tévécsatorna), könyvek elérhetetlensége.

A nyelvtervezés az a tevékenység, amely egy normatív nyelvváltozattal nem rendelkező beszélőközösségnek normatív nyelvváltozatot teremt: helyesírást, nyelvtant és szótárt készít. Mindennek az a célja, hogy tanácsot adjon a nyelven beszélőknek és íróknak, azaz a nyelvtervezés a nyelvhasználat tudatos befolyásolása.

A nyelvtervezésnek két területe van: a társadalom (ezen a téren az ún. státusztervezés folyik) és a nyelv (korpusztervezés). Az első feladat a társadalmat érintő kérdések megoldása: ki kell választani a megoldandó problémákat, azaz azt, hogy milyen normák ütközése okoz gondot (erre példa lehet a határontúli magyar diák, aki az államnyelven kénytelen bizonyos diplomákat megszerezni, az az udmurt anyanyelvű gyermek, akinek orosz nyelven kell tanulnia az iskolában, az a magyarországi magyar gyermek, aki nem az iskolai sztenderd változatot beszéli stb.). A kiválasztott norma akkor tud érvényesülni, ha azt megerősítik, kodifikálják. Ennek lépései lehetnek a grafizáció (a nyelv számára írásrendszer választása), a grammatikáció (a nyelvtan rögzítése) és a lexikalizáció (szókincsteremtés). A grafizáció egyes esetekben politikai kérdéssé is válhat: a mai Oroszországban állami rendelkezés írja elő, hogy az ország területén beszélt nyelveket cirill ábécével kell írni, miközben egyes nyelvek beszélői arab, más nyelvek beszélői latin írásra szeretnének áttérni, vagy már éppen rendelkeztek is ilyen írással. A kodifikációs eszköz – amit pl. akadémiai nyelvtannak vagy értelmező szótárnak nevezünk – egyes esetekben az ún. helyes beszéd meghatározóivá válnak. Jóllehet ezek csak bizonyos, a sztenderd, azaz normatív nyelvváltozatot megkövetelő beszédhelyzetekre vonatkozhatnak.

A kodifikációt a társadalmilag széles körben való bevezetés, az elterjesztés követi. Az elterjesztés történhet jogszabályokkal, szabályozó testületek tevékenységével (egyes országokban például jogszabály írja elő, hogy milyen lehet az üzletek felirata stb.). Az elterjesztés legfőbb csatornája az irodalom és a média, de legfőképpen az oktatás, az iskola. Ezt követi a nyelvi korpusz fejlesztése, azaz a szókincsbővítés, a stilisztikai fejlesztés.

Az elterjesztés egyik területe a nyelvművelés. A nyelvművelésnek számos meghatározása létezik, országonként mást és mást érthetnek rajta. A legfontosabb, hogy a nyelvművelés – amennyiben a nyelvészet részének kívánják tekinteni – nem lehet előíró, azaz nem mondhatja meg, hogy milyennek kellene lennie a nyelvnek. A magyarországi nyelvművelés előíró szemléletű. A nyelvművelés előíró szemlélete arra a gondolatra vezethető vissza, hogy egy adott nyelvnek van eszményi formája. A nyelv azonban folyamatosan változó rendszer, amely ilyen eszményi formával nem rendelkezik, nem rendelkezhet.

A státusztervezés során dönthetnek például egy nyelv hivatalossá nyilvánítása mellett. Ez történt Oroszországban, ahol a kis népek önálló államainak hivatalos nyelve lett az ott általában kisebbségben élő közösségek nyelve. S bár a politikai döntést megelőzően zajlott a fentebb ismertetett folyamat minden lépése, a döntés mégsem hozta meg a kellő eredményt. Ennek oka pedig a nyelvpolitika.

A nyelvpolitika alaptípusai: asszimilálásra törekvő és pluralista, vernakularizációs vagy internacionalizációs, illetve purista. Az első kettő arra vonatkozik, hogy egy adott államban hány nyelvet vagy nyelvváltozatot ismerjenek el hivatalosnak, a második kettő arra, hogy honnan kerüljön ki a kodifikálandó norma. Az ötödik, a purista az asszimilációs politikához áll közel, s az idealizált nyelvhez kapcsolódik.

Az asszimiláló politika arra törekszik, hogy minden beszélő legyen képes a státusza szerint domináns nyelv használatára (Szlovákiában ez a szlovák, Oroszországban az orosz, Magyarországon a magyar). Ilyenkor a domináns nyelvet erőteljesebben támogatják, sőt elő is írhatják bizonyos esetekre a használatát.

A pluralista nyelvpolitika – mint neve is elárulja – több nyelvi csoportnak, beszélőközösségnek is lehetőséget ad arra, hogy megtartsa nyelvét, minél több beszédhelyzetben használja azt. Finnországban például két hivatalos nyelv van (a finn és a svéd), s minden beszélő és közösség megválaszthatja, hogy melyiken kíván megszólalni. Norvégia sajátos példája annak, amikor egy nyelven belül valósul meg a pluralizmus: a norvégban ugyanis két, egyenlő jogú írott normatív, sztenderd változat mellett léteznek még ezek változatai is, s egyik használata sem „jobb” vagy „rosszabb”, mint a másiké.

A vernakularizáció nyelvpolitikája vagy egy adott régió nyelvét támogatja a nemzetközi nyelvvel szemben, vagy a kisebbségek anyanyelvét az állam – szerepét tekintve – domináns nyelvvel szemben. Ez utóbbira példa a számi (lapp) nyelvek szerepének erősítése a skandináv államokban. Az internacionalizáció ennek az ellentéte: valamely világnyelvet tesznek hivatalossá vagy az oktatás nyelvévé. Ezt az eljárást követték a gyarmati sorból felszabadult országok. Így jártak el, amikor önállósodásuk után felismerték például, hogy az adott államban sok törzsi nyelvet beszélnek ugyan, de egyet nem lehet közülük a többi fölé emelni. Ez az eljárás segítheti a modernizációt, de meggyengítheti és kiszoríthatja a helyi nyelveket.

A purizmus esetében a nyelv egy idealizált változatát eszményítik és azt tekintik a normának. Ez az ideológia jellemezte például az európai nemzetállamok létrejöttékor a nyelvpolitikát: az irodalmi nyelv volt az idealizált, a nemzeti nyelv, amelyhez erkölcsi és esztétikai érték kapcsolódott, s ezzel párhuzamosan a más nyelvváltozatokat lebecsülték, „rossznak” tartották.

Természetesen a nyelvpolitikában ezek az ideológiák nem tisztán jelennek meg. Lényeges az, hogy mely alapelv a meghatározó az adott állam nyelvpolitikájában. S még a meghatározó alapelvek megvalósulási fokában, még egy adott államon belül is lehetnek fokozati eltérések: Finnországban a legutóbbi időig a svéd nyelv sokkal jelentősebb támogatás élvezhetett, mint a számi (lapp), mivel ez az utóbbi még ma sem hivatalos nyelv. Oroszországban elvben a pluralista ideológia mentén valósul meg a kis népek nyelvhasználathoz való joga. A gyakorlatban azonban nem látszik a vernakularizáció lehetősége, sőt: határozott az internacionalizáció, ami az orosz nyelv elsőbbségét jelenti a hivatalos ügyekben és az oktatásban (persze hívhatjuk ezt russzifikációnak is...).

Irodalom

Crystal, David: *Language Death*. Cambridge, University Press, 2000.

Kiefer Ferenc–Siptár Péter (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Akadémiai Kiadó, 2003.

Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest-Pozsony: Osiris Kiadó-Kalligram Könyvkiadó-MTA Kisebbségkutató Műhely

Skuntnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és kisebbségek*, Teleki László

Alapítvány, Budapest, 1997, Szerk.: Bárdi Nándor–Dippold Péter, 63–67.

(Megtalálható <http://www.lib.jgytf.uszeged.hu/alknyelv/aktualis/Tove>

[Skuntnabb-Kangas.htm](http://www.lib.jgytf.uszeged.hu/alknyelv/aktualis/Tove), 2006. augusztus 13.)

Limbi mici – popoare mici

Problemele de mai sus pe noi ne afectă pe de aproape: folosirea limbii maghiare minoritare din afara granițelor Ungariei iar atitudinea populației de limba majoritară din interiorul granițelor față de minorități, deoarece posibilitatea folosirii limbii materne a minorităților și atitudinile față de acestea nu este satisfăcătoare.

Putem afirma, că interpretările noțiunii „națiune” conștientizează contradicția, care se poate observa între situația reală a minorităților înstrăinate de hotare și ideea unității globale de asupra tuturor națiilor, și cauzează probleme în folosirea limbii minoritare. Din această cauză este necesar cunoașterea problemelor de mai sus în largul minorităților dar și a populației majoritare.

O metodă a acestuia este căutarea unei limbi ideale (clar și folosibil pentru toți) în Europa și în statele individuale prin politica lingvistică iar în locul supraevaluării unor limbi pe seama altora ar trebui sprijinit căutarea unui consens prin schimb de experiență profesională între diferite culturi ale Europei, crearea unui dialog între acestea.

Astfel există speranța să recunoască Europa, să recunoaștem că poliglocitatea Europei, incluzând și limbile minoritare, este condiția dezvoltării europene, toleranța lingvistică și dezvoltarea limbilor este componenta cetățeniilor democratice, adică una dintre valorile de bază. Concluzând toate acestea: trebuie întărit dialogul dintre politică, politica lingvistică și cercetări.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Mali jezici – mali narodi

Gore navedeni problemi nas veoma blisko tangiraju: kod Mađara koji žive van granice Mađarske u pogledu jezičke upotrebe manjine, a kod Mađara koji žive unutar granica Mađarske u pogledu ophođenja jezičke upotrebe većine prema upotrebi manjine, zbog toga što uopšte ne možemo biti zadovoljni sa mogućnostima za upotrebu jezika koje pružamo našim manjinama i načinima ophođenja prema njima.

Možemo da kažemo da načini interpretacije pojma «narod/nacija» jačaju u nama onu protivrečnost koja proizlazi iz napetosti između stvarne situacije u kojoj žive otuđene manjine pored državnih granica i ideala jedinstva koje stoji iznad svih naroda/nacija i zadaje probleme prilikom upotrebe jezika kod manjina. Zbog toga je neophodna što bolja prezentacija gore navedenih pitanja da bi date probleme razumeli i govornici manjina a i oni većina.

Jedan od načina koji može pridoneti rešenju ovog problema sigurno nije da Evropa, odnosno jezička politika pojedinih država traži «perfektan» jezik (koji jezik svi razumeju i koji može bilo gde da se koristi), ili uzdizanje pojedinih jezika na štetu drugih, već – putem stručnih razmena iskustava – treba da se pomogne konsenzus neophodan za društva koja se u velikoj meri razlikuju jedno od drugog, i stvaranje dijaloga između različitih kultura.

U ovom slučaju postoji nada da spoznaju, da spoznamo, da je višejezičnost Evrope – uzimajući u obzir i jezike manjina – jedan od važnih uslova za razvoj Evrope, tolerisanje i razvijanje jezika predstavlja sastojak demokratskog državljanstva, tojest to je veoma važna osnovna vrednost. Sve ovo formulisano na prost način: potrebno je jačanje dijaloga između politike, jezičke politike i istraživanja.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Malé jazyky – malé národy

Hore spomenuté problémy sa nás zblízka dotýkajú: Maďarov, žijúcich za hranicami Maďarska v súvislosti s používaním menšinového jazyka, kým tých, ktorí žijú v rámci jeho hraníc, v súvislosti so vzťahom väčšinových užívateľov jazyka k menšinám, pretože s možnosťami používania jazyka menšín žijúcich v Maďarsku a s nimi súvisiacimi formami správania vôbec nemôžeme byť spokojní.

Môžeme konštatovať, že možnosti definovania pojmu „národa“ poukazujú na protirečenie, ktoré existuje medzi reálnym postavením menšín, ktoré rozdeľujú štátne hranice, a medzi ideálom nadnárodnej jednoty, a ktoré spôsobuje problémy v priebehu používania jazyka menšín. Preto je potrebné, aby s hore uvedenými otázkami boli oboznámené tak užívatelia menšinových, ako užívatelia väčšinových jazykov.

Jednou z metód jazykovej politiky Európy a jednotlivých štátov môže byť namiesto hľadania „dokonalého“ (pre každého dostupného a všade použiteľného) jazyka, resp. preceňovania jednotlivých jazykov na úkor iných, napomáhanie nepostrádateľného konsenzu medzi výrazne odlišnými európskymi spoločnosťami, vytvorenie dialógu medzi kultúrami prostredníctvom odbornej výmeny skúseností.

V tomto prípade je šanca na to, že spoznajú, spoznáme, že viacjazyčnosť Európy – vrátane jazykov menšín – je jednou z dôležitých podmienok rozvoja Európy, jazyková tolerancia a rozvoj jazykov sú zložkami demokratickej štátnej príslušnosti, teda podstatnými základnými hodnotami. Jednoducho formulujúc: dialóg medzi politikou, jazykovou politikou a výskumom sa musí posilňovať.

Majhni jeziki – majhni narodi

Zgoraj navedeni problemi se nanašajo tudi na nas: težko smo lahko zadovoljni z možnostmi manjšinske uporabe jezika ter tako tudi z oblikami obnašanja, ki so s temi povezane in to je razvidno iz odnosa Maďarov, ki živijo zunaj meja, in odnos Maďarov, ki živijo znotraj meja do manjšine.

Možnosti interpretacij definicije »narod« vplivajo na presojo kontradikcij, ki obstajajo med resničnim stanjem manjšine in nad večino bedecim idealom enote, ki sta razdeljeni s pomočjo meje, ter povzroča probleme pri uporabi jezika s strani manjšine. Zato je potrebno prej omenjene teme do potankosti predstaviti tako manjšini kot večini.

Eden od načinov, da Evropa namesto jezikovne politike, ki pomeni iskanje »popolnega jezika« nekaterih držav (jezik, ki ga razumejo vsi in se lahko povsod uporablja), ter namesto premočnega vrednotenja nekaterih jezikov na račun nekaterih drugih jezikov – je spodbujanje konsenza različnih kulturnih vrednot, ter spodbujanje dialogov med različnimi kulturami.

V tem primeru imamo možnost spoznanja, da je večjezičnost Evrope – tukaj govorimo tudi o manjšinskih jezikih – eden od glavnih pogojev evropskega razvoja, ter sestavni del jezikovne tolerance, razvoja jezikov, demokratičnega državljanstva torej osnovni element procesa. Enostavno povedano: dialoge med politikou, jezikovno politikou ter raziskavami je potrebno okrepiti.

Az óvodások és a mese

2007. szeptember 15-i előadásomban az érsekújvári magyar óvodás gyerekek mesével való családon belüli kapcsolatáról fogok beszélni egy nemrég elvégzett kérdőíves felmérés alapján. Az előadás a család-mese-szocializáció kérdéseit érintette. Az alábbiakban a kérdőívben feltett kérdéseket s a kérdésekre kapott válaszokat ismertetem.

Érsekújvár (Nové Zámky) nyugat-szlovákiai város, 42 000 lakossal. Lakosainak kb. egyharmada (27, 5%) magyar nemzetiségű. A városban hét óvoda van, ebből kettőben működik magyar csoport is: a hat osztállyal rendelkező Blaha utcai óvodában négy, az öt osztálytermes Cyril-Metód utcai óvodában egy csoportban folyik magyar nyelven a foglalkozás. A kérdőívet összesen harvankilencen töltötték ki. A kérdőív tartalmaz zárt és nyíltvégű kérdéseket is.

1. Hány éves az Ön gyermeke?

- három: **18**
- négy: **20**
- öt éves: **24**
- hat éves: **7**

2. A gyermek anyanyelve:

- magyar: **47**
- szlovák: **21**
- bizonytalanⁱ: **1**

3. Az anya anyanyelve

- magyar: **53**
- szlovák: **15**
- bizonytalan: **1**

4. Az apa anyanyelve

- magyar: **40**
- szlovák: **23**
- egyéb: **4**
- bizonytalan: **1**

5. Az apa anyanyelve

- magyar: **40**
- szlovák: **23**
- egyéb: **4**
- bizonytalan: **1**

6. Milyen nyelven beszélnek leggyakrabban a családon belül?

- kizárólag magyarul: **35**
- kizárólag szlovákul: **6**
- vegyesen magyarul és szlovákul: **26**
- más nyelven: **2**

7. Milyen gyakran mesélnek gyermeküknek?

- naponta **38**
- két-három naponta **21**
- rendszertelenül **10**

8. Mikor mesélnek gyermeküknek?

- este, lefekvés előtt **27**
- este mindig, de olykor napközben is **21**
- nem kötődik napszakhoz a mese **21**

9. Mennyi időt töltenek meséléssel?

- 5-10 percet: **5**
- 10-20 percet: **14**
- fél órát: **23**
- több, mint fél órát: **3**
- változó: **23**

10. Ki mesél leggyakrabban a gyerekeknek?

- az anya: **29**
- az apa: **3**
- a szülők váltakozva: **28**
- a nagyszülők: **3**
- az anya a nagyszülőkkel váltakozva: **3**
- az apa a nagyszülőkkel váltakozva: **1**

11. Milyen meséket mesél leggyakrabban gyermekének?

- klasszikusokat: **23**
- klasszikusok modern feldolgozásait: **10**
- kortárs szerzők meséit: **1**
- ismeretterjesztő könyvekből olvasunk fel: **1**
- klasszikusokat és azok modern feldolgozásait: **12**
- klasszikusokat és kortársakat egyaránt: **10**

12. Ki választ mesét?

- általában a szülő: **20**
- általában a gyerek: **46**
- nincs válasz: **3**

13. Hogyan választ mesét / meséskönyvet?

- általában azokat a meséket mesélem / azokat a könyveket vásárolok, amelyeket gyerekkoromban szerettem: **15**
- az újságok, tévé, rádió ajánlata alapján: **3**
- az óvoda / az óvónők ajánlata alapján: **0**
- ötletszerűen: **20**
- általában azokat a meséket mesélem / könyveket vásárolok, amelyeket gyerekkoromban szerettem, de sokszor ötletszerű a választásom: **19**
- általában azokat a meséket mesélem / könyveket vásárolok, amelyeket gyerekkoromban szerettem, de az újság, tévé, rádió ajánlata is befolyásol: **3**
- általában azokat a meséket mesélem / könyveket vásárolok, amelyeket gyerekkoromban szerettem, de a barátaim véleménye is befolyásol: **2**
- általában azokat a meséket mesélem / könyveket vásárolok, amelyeket gyerekkoromban szerettem, de az óvoda ajánlata is befolyásol: **2**

14. Hány meséskönyve van gyermekének?

- 0-5: **4**
- 5-10: **10**
- 10-20: **18**
- 20-30: **18**
- 30-40: **6**
- 40-50: **2**
- 50-70: **3**
- több, mint 70: **6**

15. Vannak-e olyan meséik, amelyeket Önök találtak ki?

- igen: **44**
- nem, nincsenek: **23**
- nincs válasz: **2**

16. Bekapcsolódott-e gyermekük is ezeknek a meséknek a kitalálásába?

- igen: **32**
- nem: **12**
- nincs válasz: **25**

17. Mik gyermeke legkedvesebb meséi?

- Hamupipőke: **18**
- Hófehérke: **17**
- Piroska és a farkas: **13**
- Jancsi és Juliska: **7**
- A három kismalac: **6**
- Magyar népmesék: **6**
- Micimackó kalandjai: **8**
- Thomas, a vonat: **6**

- Vuk: **4**
- Oroszlánkirály: **3**
- Verdák: **3**
- Kisvakond-sorozat: **3**

18. Használ-e az Ön gyermeke olyan kifejezéseket, melyek az Ön által elmondott meséből származnak?

- igen, gyakran: **27**
- igen, de csak ritkán: **26**
- nem: **4**
- nem figyeltem meg eddig: **9**
- nincs válasz: **3**

19. Szokott-e az Ön gyermeke meséket / dalokat / versikéket kitalálni?

- igen: **47**
- nem: **19**
- nincs válasz: **3**

20. Milyenek az Ön gyermekének tévé / DVD / videó-nézési szokásai:

- nem néz tévét / DVD-t / videót: **2**
- napi kevesebb, mint fél órát : **13**
- napi fél/egy órát: **24**
- napi egy/két órát: **19**
- több, mint két órát: **8**
- nincs válasz: **3**

21. Gyermekek:

- csak a gyerekeknek szóló műsorokat nézheti: **54**
- bármit megnézhet: **10**
- nincs válasz: **4**

22. Azoknak a műsoroknak a tartalmát, amit gyermekem néz

- mindig ismerem: **61**
- nem mindig ismerem: **8**

23. Szoktak közösen mesét nézni?

- igen: **66**
- nem: **0**
- nincs válasz: **3**

Preşcolarii şi povestea

Spectacolul cuprinde prezentarea relaţiilor familiare, sub formă de poveste, interpretată de către copiii de la grădiniţa din Nove Zamky secţia maghiară, care cuprinde întrebări legate de familie-poveste-socializare, pe baza unui chestionar de cartare. În cadrul expunerii au fost prezentate întrebările chestionarului şi răspunsurile primite.

Nove Zamky este un oraş situat în partea de vest a Slovaciei, cu o populaţie de 42.000 locuitori. O treime (27,5%) a locuitorilor sunt de naţionalitate maghiară. În oraş funcţionează şapte grădiniţe, din care în cadrul a două grădiniţe sunt grupe maghiare şi anume, în cadrul grădiniţei din strada Blaha care are şase grupe, sunt patru grupe de secţia maghiară, iar în cadrul grădiniţei din strada Cyrill-Metod, unde sunt cinci grupe, o grupă funcţionează cu activitate în limba maghiară. Acest chestionar a fost completat în total de şaizeci şi nouă de persoane. Chestionarul conţine întrebări închise şi deschise.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Deka u zabavištu i bajke/priče

Predavanje govori o povezanosti dece predškolskog uzrasta mađarskog zabavišta u mestu Nove Zamky, sa pričama/bajkama unutar porodice, tangirajući problematiku porodica –bajka- socializacija a na osnovu podataka dobijenih putem nedavno sprovedene ankete. U predavanju se prezentuju pitanja postavljena u anketi kao i odgovori dati na ta pitanja.

Nové Zámky je grad u zapadnoj Slovačkoj, sa brojem stanovnika od 42 000. Skoro jedna trećina stanovnika tog mesta (27, 5%) spada u mađarsku manjinu. Grad ima sedam obdaništa od kojih u dva postoje i rade mađarske grupe: zanimanja na mađarskom se ostvaruju u četiri grupe u obdaništu koje se nalazi u ulici Blaha a ima šest razreda, i u jednoj u obdaništu koje se nalazi u ulici Ćirila i Metodija a ima pet učionica. Anketu je ukupno popunilo šezdeset i devet osoba. Anketa sadržava kako pitanja zatvorenog tako i pitanja otvorenog tipa.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Škôlkári a rozprávky

Prednáška sa zaoberá vzťahom novozámockých maďarských škôlkárov k rozprávkam v rámci rodiny a na základe nedávneho dotazníkového prieskumu sa dotýka otázok rodina-rozprávka-socializácia. V prednáške sa podávajú informácie o otázkach, ktoré obsahoval dotazník a o odpovediach na tieto otázky.

Mesto Nové Zámky sa nachádza v západnej časti Slovenska a má 42 000 obyvateľov. Približne jedna tretina (27, 5%) jeho obyvateľov je maďarskej národnosti. V meste je sedem materských škôl, v dvoch z nich funguje aj maďarská skupina: maďarské zamestnania prebiehajú v štyroch zo šiestich skupín materskej školy na ulici Blaha, a v jednej z piatich skupín materskej školy na ulici Cyrila a

Metoda. Dotazník vyplnilo šesťdesiatdeväť osôb. Dotazník obsahoval otázky so zatvoreným a otvoreným koncom.

Pravljice in otroci

Tema predavanja je odnos madžarskih otrok, iz mesta Nové Zámky, do pravljíc v krogu družine. Predavanje se dotika tudi vprašanja, družina-pravljica-socializacija, v sklopu z nedavno opravljenim vprašalnikom. V sklopu predavanja bodo obdelana tudi vprašanja ter odgovori iz vprašalnika.

Nové Zámky se nahaja na zahodu Slovaške ter ima 42 000 prebivalcev. Približno ena tretjina (27, 5%) od teh je madžarske narodnosti. V mestu se nahaja sedem vrtcev, od teh v dveh delujejo tudi madžarske skupine: v šest razrednem vrtcu, ki se nahaja na ulici Blaha, delujejo štiri skupine, v pet skupinskem vrtcu Ciril-Method pa ena skupina. Vprašalnik je izpolnilo devetinšestdeset oseb, ter je bil sestavljen tako iz odprtih kot iz zaprtih vprašanj.

A szövegértés alakulása alsó tagozattól az érettségiig, az azt befolyásoló tényezők

1. Bevezetés

Tanulmányomban szlovákiai magyar diákok szövegértési szintjének változását vizsgálom. A beszéd gondolataink megfogalmazásának, továbbításának, valamint a gondolatok feldolgozásának eszköze. A beszédet két nagy részre – beszédprodukcióra és beszédfeldolgozásra bonthatjuk, amelyek egymással összefüggésben, illetőleg relatív önállóságban biztosítják a beszélést és a beszédmegértést. A beszédmegértés során akusztikai jelsorozatok feldolgozása történik meg, amelyben a hallgató mindazon nyelvi ismeretét felhasználja, amelyek segítségével a végső megértéshez eljut.

1.1. A gyermekek vizsgálata a GMP-diagnosztika segítségével

A mérést a GMP beszédészlelési és -értési standardizált diagnosztikai tesztel végeztem. A diagnosztikát dr. Gósy Mária fejlesztette ki 1984 és 1988 között (Gósy 1995; 2000). Ezzel a ma már rendelkezésre álló, standardizált eljárással a magyar anyanyelvű gyermek beszédfeldolgozási folyamata vizsgálható. A szövegértés vizsgálata a GMP12 alteszt segítségével történik. A szövegértés feldolgozását, a szemantikai, szintaktikai struktúrák értelmezését, az ok-okozati viszony felismerését, illetőleg az asszociációs szint működését vizsgáljuk ebben a tesztben. Négy évestől tíz éves korig a vizsgálat anyaga rövid, másfél perc hosszúságú, férfihanggal közepes tempóban magnetofonszalagra rögzített mese. A mese elhangzása után tíz, megértést ellenőrző kérdést teszünk fel a gyermeknek. Hétéves kortól valamennyi kérdésre helyes választ várunk. Tíz éves kor felett a vizsgálat anyaga magnetofonszalagra rögzített történelmi szöveg, valamennyi ellenőrző kérdésre elvárt a helyes válasz 14 éves kortól. A diagnosztika tartalmazza a megértést ellenőrző kérdésekre elvárt helyes válaszokat. (A mese szövegét és a kérdéseket l. lejjebb.)

Az I. felmérésben (1998) azok a párkányi, pozsonyi, füleki és kassai magyar nemzetiségű, 11 -12 éves gyerekek vettek részt, akik a vizsgálat során a pozsonyi, füleki és kassai magyar tananyelvű általános iskola 5., valamint a párkányi nyolcosztályos gimnázium magyar tanítási nyelvű 1., 2. osztályába jártak, ezen kívül azok a diákok, akik a párkányi nyolcosztályos gimnázium szlovák tanítási nyelvű 1., 2. osztályába jártak, s úgy érezték, magyar nyelvi tudásuk lehetővé teszi, hogy részt vegyenek a vizsgálatban.

A kutatásban a magyar egynyelvű kontrollcsoportot az esztergomi Dobó Katalin Nyolcosztályos Gimnázium akkori elsős diákjai alkották.

A gyermekek tesztelése egyénileg történt. A vizsgálat folyamán a tesztelés helyszínénél szolgáló teremben csak a vizsgáló és a tesztelt gyermek volt jelen.

A szövegértés vizsgálatában első alkalommal összesen 193 diák vett részt.

A II. felmérést négy évvel később ismételt meg a már leírt helyszíneken. A II. felmérés során sajnos már nem tudtam minden diákot elérni, mivel több diák már nem abban az iskolában – osztályban tanult, melyben a tesztelést végeztem. A vizsgálatban akkor 162 tanuló vett részt.

III. felmérésre két évvel később, 2004-ben került sor. Sajnos a III. felmérés idejére a vizsgált diákok száma tovább csökkent, mivel a füleki és a kassai diákok közben befejezték általános iskolai tanulmányaikat, és közülük csak azokat állt módomban felkeresni, akik a helyi gimnáziumban tanultak tovább. A tesztelésben 125 diák vett részt.

A tesztelés során a gyermekeket végig bátorítottam, hangsúlyozva, hogy milyen ügyesek voltak, hogy esetleges szorongásukat oldjam. Ez általában sikerült is, a vizsgálat oldott hangulatban folyt le, a gyermekek a tesztelést játéknak fogták fel, többször előfordult, hogy az első vizsgálat befejezése után megkérdezték, hogy „mikor fogunk még ilyen érdekeset játszani?”. A további vizsgálatok során a gyerekek élénken érdeklődtek a tesztelés céljáról, többen elmondták véleményüket az oktatásról, iskolaügyről.

A diákok számát minden helyszínen a kiválasztott osztály adott létszáma határozta meg. A párkányi magyar iskolás csoportot két osztály diákjai alkotják, a szlovák tannyelvű iskolába járó csoport diákjai szintén két osztályból kerültek ki, esetükben a kiválasztás annak alapján történt, hogy ki beszél magyarul. A tanulók önként jelentkeztek a teszt elvégzésére, magyar nyelvű tudásuk szintjét semmilyen módon nem ellenőriztem.

2. A kísérleti személyek kétnyelvűsége

A kétnyelvűségnek köztudomásúan sokféle meghatározása létezik. Kutatásomban kiindulópontként a kétnyelvűség funkcionális meghatározását tekintettem, mely szerint „a kétnyelvűség (két vagy több) nyelv rendszeres használatát jelenti, és kétnyelvűek azok az emberek, akiknek a mindennapi életben szükségük van mindkét nyelvre (vagy többre) és ezeket használják is” (Grosjean1992:51). Az egyéni kétnyelvűség szempontjából azonban Lanstyák (2000: 140) Štefánik (1996: 136) alapján másfajta megközelítést is felvet, melynek lényege, hogy kétnyelvűnek azokat a beszélőket tekintik, akik két nyelv használatának *képességével* rendelkeznek.

A magyar tanítási nyelvű iskolába járó tanulók – azok kivételével, akik vegyes házasságból származnak – a szlovák nyelvet főleg szervezett keretek között, az óvodai és iskolai oktatás során sajátítják el¹.

A szlovák tanítási osztályba járó kisebbségi gyerekek a tanítási órán csak a szlovák nyelvet használják. Ezek a tanulók tulajdonképpen a *nyelvi befúllasztási programban (submersion program)* vesznek részt, az oktatás többségi nyelven folyik (A kétnyelvű oktatás tipológiájára lásd Skutnabb-Kangas 1984.), de az osztály nyelvileg heterogén, vagyis többségi és kisebbségi tanulókból áll.² Esetükben ez az oktatási forma azzal járhat, hogy ha sikeresek is lesznek a többség nyelvén, első nyelvükhöz és kultúrájukhoz való kötődésük csekély lesz, a többségi csoport értékeit fogadják el, és a nyelvcsere illetve az asszimiláció náluk könnyebben bekövetkezik.

¹ Természetesen a nyelvszajátítás kisebbségi helyzetben több tényező folyamat, melyre hatással van az adott település földrajzi helye, a település nemzetiségi összetétele, a családon belül levő nyelvhasználati és egyéb szokások, stb.

² A magyar nemzetiségű gyerekek 30-35%-a tanul szlovák tanítási nyelvű iskolában, és ez az adat nem mutatja azokat a magyar anyanyelvű gyerekeket, akiknek szülei gyermekük nemzetiségének meghatározásakor már a szlovák nemzetiséget jelölték meg (Dolník 2001).

A vizsgálatban részt vett magyar tanítási nyelvű osztályokba járó tanulók (vagyis a párkányi, pozsonyi, komáromi, füleki, kassai diákok) tapasztalataink szerint *magyar dominánsak*, másodnyelvtudásuk nagymértékben függ az egyéni képességeiktől is.

Megfigyeléseim szerint ezeknek a gyerekeknek az iskolai nyelvhasználatára a kódváltásos beszédmód nem jellemző, a kölcsönzés igen.³

A pozsonyi és a kassai diákok nyelvföldrajzilag – ellentétben a tömbben élő párkányi, komáromi, füleki tanulókkal – a szórvány magyar csoporthoz tartoznak, vagyis az iskolán kívüli mindennapi élet során nagyobb mértékben vannak kiteve a szlovák nyelv hatásának, s mivel tágabb környezetük szlovák, a mindennapi élet során valószínűleg többször rákényszerülnek másodnyelvük aktívabb használatára, mint a magyar nyelvtömbben élő társaik, akik szülőhelyükön anyanyelvüket is több szintén használhatják

Összefoglalva tehát elmondható, hogy azok a szlovákiai magyar nemzetiségű gyerekek, akik magyar tanítási nyelvű iskolába járnak kétnyelvűek, de pozsonyi és kassai társaik a kétnyelvűsödésnek más szintjén vannak, mint azok a gyermekek, akik olyan településeken élnek, ahol a magyar nemzetiség többséget alkot.

3. A beszédmegértés

A beszédmegértési folyamat – különösen gyerekkorban – eltérően működhet attól függően, hogy a gyermeknek milyen hosszúságú beszédet kell feldolgoznia. A gyermeknek pontosan kell ismernie a nyelvi jelek szemantikáját, s a jó beszédértéshez szüksége van továbbá jól működő mentális lexikonra, a hallottak gyors feldolgozására és biztos döntéssorozatra (Gósy 2001: 77). A szövegértés tehát függ a befogadó nyelvismeretének mélységétől, kognitív és kreatív képességeitől, a világról való előismeretétől, és a szöveg konnotatív értelmének felfedezésétől. Az egyszerű hallott szöveg felfogása, valamint a szövegértő olvasás olyan folyamat, melyet a gyermeknek el kell sajátítania, meg kell tanulnia, hasonlóan, mint a betűk olvasását. Ahhoz, hogy egy szöveget a hallgató teljes egészében megértsen, a nyelvi ismereteken túl szüksége van valóságismeretre, s a közlési helyzet és a szövegalkotás általános érvényű szabályainak ismeretére.

Elbeszélő, narratív szövegeknél a felidézés során a szervezés elve a hallott, olvasott szöveg eseményeinek sorrendje, s már a megértés folyamata alatt körvonala-zódik a szöveg globális jelentésszerkezete. Pléh szerint (Pléh 1984: 122) „nem az egyes mondatoknak megfelelő értelmezéseket veszünk ki az anyagból, hanem egy egészesleg reprezentációt hozunk létre, s ezt őrizzük meg.”

3.1. Az I. felmérés eredményei

³ Mivel tanárként sokszor voltam a diákokkal tanórán kívül is, olyan helyzetben is, hogy látszólag egyáltalán nem rájuk figyeltem, (pl. ha óráközi szünetben ügyeltem, írtam vagy olvastam), jelenlétem megszokottá vált, és így a gyermekek egymás között valószínűleg azt a nyelvváltozatot használták, mely számukra a legtermészetesebb. Így kerülhettem el a labovi (Labov 1972: 181; 1984: 30) ún. megfigyelői paradoxont, mely szerint annak a tudata, hogy a vizsgálati alanyokat megfigyelik, azt eredményezi, hogy eltérnek szokásos beszédstílusuktól. De hogy ne csak saját megfigyeléseimre támaszkodjak véleményem kialakításakor, kollégáim és a saját, ill. rokoni körben levő gyerekek megfigyeléseit is figyelembe vettem.

A szövegértést a bevezetőben említett GMP12 vizsgálja, amely meseszöveget tartalmaz. A szöveg szókinccse és szintaktikája megfelel a hatéves gyermek anyanyelv-elsajátítási szintjének, azaz a vizsgált gyermekeknek elvárható lenne a mese jó feldolgozása, megértése. A szöveg narratív sémájú, a feladat jellegénél fogva közvetlen megértésvizsgálat.

Az elhangzás tempója 10,2 hang/s, vagyis az átlagos köznyelvi magyar beszédtempónál kissé lassúbb. A vizsgálati alanyok a szöveget csak egyszer hallották.

A mese szövege a következő (dőlt betűvel jelöltem a 10 kérdésre adandó helyes válasz megjelenési helyét):

Kutya-macska barátság

Egyszer a kutyák *lakodalmat* csaptak. Bodri feltette főni a sok *csontot*, sütötte-főzte, aztán odahívta a Sajót kóstolni. A Sajó megkóstolta a *galuskát*, de nem volt se íze, se bűze, mert nem volt rajta tejföl. Keresi a kutya a tejfölt, de nem volt a háznál. Hamar menjen valaki a *bolthba!* De ki menjen? A kutya nem hagyhatta ott a főzést. Meglátja a macskát, küldi tejföltre. Szalad a macska a *bolthba tejföltre*. Mikor kimérték neki, vitte hazafelé. *Éhes volt*, hát nyalogatott belőle. Gondolta, úgy sem tudják meg. Aztán ment tovább. Megint gondolt egyet, megint nyalogatott. Alig maradt az edényben. Már közel volt a kutyákhoz, szégyellte magát, hogy ilyen kevés tejfölt visz, hát a maradék tejfölt is megette. A kutyák futottak eléje, már nagyon várták. „Hozza a macska a tejfölt!” A macska azt hazudta, hogy *nem adott a boltos tejfölt*. De az agár *meglátta a macska tejfölös bajuszát*. Nekimentek a macskának, a macska meg felszaladt a *fára*, onnan dörmicélt a kutyákra.

A mese elhangzása után a vizsgálati alanyoknak tíz, a megértést ellenőrző kérdésre kellett válaszolniuk.

A mese elhangzása után feltett kérdések:

1. Mit főztek a kutyák? 2. Miért küldték a macskát? 3. Miért akartak a kutyák tejfölt tenni az ételbe? 4. Hol vásárolt a macska tejfölt? 5. Miért ette meg a macska a tejfölt? 6. Mit mondott a kutyáknak, miért nincs tejföl? 7. Miért hazudott a macska? 8. Honnan tudták a kutyák, hogy hazudott a macska? 9. Hová szaladt a macska a kutyák elől? 10. Miért sütöttek-főztek a kutyák?

A szövegértés eredményei azt mutatják, hogy minden csoport elmaradást mutat az életkorilag elvárt teljesítményhez képest. Szignifikánsan gyöngébb eredményt az egyes csoportok átlageredményei között a szlovák iskolába járó csoport ért el. A többi csoportnak a szövegértésben elért átlagai egymáshoz hasonlóak, szignifikáns különbség nincs közöttük.

A hibás válaszok szórása is nagyobb az egyes csoportokon belül, még a legjobb csoportoké is 100% – 60%, de három csoportnál ez 100% – 50%, a szlovák iskolába járó csoport esetében pedig 100% – 20%.

A szövegértés (GMP12) átlagai az egyes csoportoknál

1. csoport: párkányi MI tanulók:	86,3%	szórás: 100-60%
2. csoport: pozsonyi MI diákok:	83,5%	szórás: 100-50%
3. csoport: füleki MI tanulók:	84,8%	szórás: 100-50%
4. csoport: komáromi MI tanulók:	81,1%	szórás: 100-50%
5. csoport: kassai MI tanulók:	87,9%	szórás: 100-60%
6. csoport: párkányi SZI tanulók:	73,1%	szórás: 100-20%
7. csoport: esztergomi kontrollcsoport:	84,4%	szórás: 100-60%

2.2. Az I. felmérés eredményeinek összefoglalása

A szövegértés átlagai minden csoportnál elmaradást mutatnak az elvárt értékekhez képest. Annak ellenére, hogy a csoportok mondatértése jó volt (a mondatértés vizsgálatára l. Vančóné Kremmer 2001), az átlagosan jónak mondható mondatértés nem eredményezett automatikusan jó szövegértést is, ami alátámasztja azt az állítást, hogy a mondat- és szövegértés feldolgozása a dekódolási folyamatban eltérő szinteken zajlik. A szövegértésnél szükséges a részletek és azon túl az összefüggések jó megértése is. Fokozottabban szükség van az asszociációs szint működésére, vagyis a más meglévő ismeretek aktivizálására, a feldolgozási folyamatba történő beépítésére, valamint a logikai összefüggések felismerésére. A hibás válaszok elemzéséből kiderült, hogy a legtöbb problémát a logikai összefüggések felismerése okozta. A beszédmegértés működhet hibátlanul a mondatok dekódolásakor és a szövegértés mégis hibás lehet.

A vizsgálatban részt vett 193 gyermek nagyobb részének tizenegy-tizenkét évesen nehézséget okozott a szöveg értését ellenőrző 10 kérdés megválaszolása. A szövegértésben a magyar iskolába járó kétnyelvű gyerekek és az egynyelvű gyerekek között sem előny, sem hátrány nem mutatkozott. Szignifikánsan gyöngébben teljesítettek a szlovák iskolába gyermekek. Gyöngébb teljesítményük abból adódhat, hogy az általuk használt két nyelv fejlődése nem párhuzamosan halad egymás mellett, hiszen a szlovák nyelv fejlődése az iskolai oktatás hatására sokkal erőteljesebb, mint a csak „konyhanyelvi” szinten használt magyar nyelv.

A szövegértés vizsgálata nem várt mértékű hiányosságokat tárt fel a vizsgálatban részt vett gyermekeknél, de e hiányosságok nem voltak különböző mértékűek az egynyelvű és a magyar domináns kétnyelvű gyerekeknél. Súlyosabb hiányosságokat mutatnak a szövegértésben a szlovák tanítási nyelvű iskolába járó gyerekek. A kutatás nyújtotta adatok egyértelműen cáfolják azt a – főleg a laikusok között elterjedt, de a politikusok által is előszeretettel hangoztatott – tényt, hogy a kisebbség nyelvén történő oktatás fölösleges, hiszen a gyermek a kisebbségi nyelvet ott-hon úgyis elsajátítja. Köztudott, hogy a nemzetiségi nyelvű iskolai oktatás hiányában a nemzetiségi kultúra idegen marad a kisebbségi gyermekek számára. Vizsgálatom tükrében nyilvánvaló, hogy a nem anyanyelven tanuló gyermekeknél ez a hiány elsődlegesen – szövegértési szinten is – jelentkezik.

3.2. A II. felmérés szövegértési eredményei

A II. felmérésben használt standardizált szöveg az I. felmérés során még nem állt rendelkezésemre. A GMP12 idősebb gyermekeknek szóló változata tizenegy éves és annál idősebb gyermekek szövegértésének vizsgálatára ad lehetőséget. A feladat itt is a magnetofonról elhangzott, férfihang által elmondott történet hallás utáni feldolgozása volt irányított módon, vagyis tíz szóban elhangzó ellenőrző kérdésre való válaszadással.

A II. mérésben a fent már leírt okok miatt nem 193, hanem 162 fő vett részt.

A II. és a III. felmérés során elhangzott történet:

Varkocs György halála

Egykor ingovány, mocsár és nádas vette körül a várost, jól védelmezte a természet a várost minden támadás ellen. De nemcsak a természet, hanem Varkocs György várkapitány is védelmezte, és vele a jó vitézek, akik éjjel-nappal erősítették a falakat, mert a törököt várták. Hiszen a törökre várni nem kellett: hívatlanul is eljött maga a nagy Szulejmán szultán és vele a tenger sok katona. Annyian voltak a törökök, hogy a szem belefáradt, amíg a

vonulásukat nézte. Varkocs György erős esküvéssel megeskette a vitézeket meg a polgárokat is, hogy a várost élve-halva megvédelmezik.

Felhúzatta a szultán az ágyúkat, lövetni kezdte a falakat. Amikor az ágyúk elhallgattak, rohamra indult a török sereg. Már alig győzték a magyar vitézek, de ekkor a polgárok is fegyvert ragadtak és melléjük álltak. Szeptember első napján nagy köd szállt le, mintha a természet is a törököt kedvelné, és a nagy ködben negyvenezer török közelítette meg a falakat. Két rohamot is visszavertek a hős védők, de a harmadik elől visszavonultak a belvárosba. A kaput nagy hirtelen bezárták, a felvonóhidat felhúzták, úgy folytatták a csatát. Csakhogy a gyors visszavonulás nagy veszedelmet okozott: a legbátrabb vitézek Varkocs György vezetésével még harcban álltak a törökkel és a kapun kívül maradtak. Ott is haltak meg a várkapu előtt mind egy szálig. A várbeli vitézek megtartották esküjüket, tovább harcoltak a török ellen. de a polgárok meggondolták magukat. Addig gondolkoztak, míg követet küldtek a török szultánhoz, és felkínálták a vár megadását. Hiába tiltakoztak a vitézek, hiába emlegették Varkocs György példáját, a polgárok feladták a várost. A szultántól meg is kapták méltó jutalmukat: Szulejmán az őrseget bántatlanul elengedte, de a polgárokat lefejeztette.

A történet elhangzása után feltett kérdések: 1. Hogyan védelmezte a természet Székesfehérvárt? (ingovány vagy mocsár vagy nádas vette körül.) 2. Ki védelmezte a várat? (Varkocs György vagy a dunántúli vitézek.) 3. Ki érkezett hívtalanul? (a törökök). 4. Mire eskette meg Varkocs György az embereket? (hogy halálukig védelmezik a várat). 5. Miért tudta negyvenezer török megközelíteni a falakat? (mert köd volt). 6. Miért haltak meg a legjobb vitézek? (felhúzták a felvonóhidat vagy bezárták a kaput vagy ők kint maradtak). 7. Mi volt a polgárok döntése? (feladják a várat). 8. Kit küldtek a polgárok a török szultánhoz? (követet). 9. Miért tiltakoztak a vitézek a vár feladása ellen? (Varkocs Györgynek tett esküjük miatt vagy hazafiságból). 10. Miért büntette meg a szultán a polgárokat? (Megszegték esküjüket vagy elárulták a várat vagy feladták a szabadságukat).

A szövegértés átlagai az egyes csoportoknál a II. mérés során:

1.	csoport: párkányi MI tanulók:	87,1%	szórás: 100-30%
2.	csoport: pozsonyi MI diákok:	91,5%	szórás: 100-50%
3.	csoport: füleki MI tanulók:	78,6%	szórás: 100-30%
4.	csoport: kassai MI tanulók:	76,1%	szórás: 100-30%
5.	csoport: párkányi SZI tanulók:	60%	szórás: 100-0%
6.	csoport: esztergomi kontrollcsoport:	84,3%	szórás: 100-40%

A második felmérés nem mutat javulást a szövegértésben, a pozsonyi csoport kivételével minden csoport elmaradást mutat az elvárt értéktől, a gyerekek ugyanazt a szövegértési eredményt hozták 14-16 évesen, csak egy sokkal nehezebb szöveggel. A szlovák domináns csoport eredményei fordított irányú fejlődést mutat a többi csoportéhoz képest, ami nagy valószínűséggel a szlovák nyelvi dominancia erősödésének tudható be. Az átlagok alapján arra lehet következtetni, hogy a szövegértés fejlődésében az életkornak mint tényezőnek is nagy szerepe van, a magyar iskolába járó csoportok közül a leggyöngébb átlagot a füleki és a kassai csoport érte el.

Az egyes csoportok eredményeit megvizsgálva meglepő a szlovák iskolába járó csoport tanulói eredményeinek nagyobb szórása. A csoport eredményeit egyénenként megvizsgálva a következő képet kapjuk: 12 tanuló mutatott gyöngébb szövegértési teljesítményt, mint az I. felmérés során, s kilenc tanuló ért el jobb eredményt

a II. felmérésben. A gyöngébb eredmény egyrészt magyarázható a szlovák dominancia erősségével, másrészt azonban figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy ezek a gyermekek is olyan környezetben élnek, ahol mindkét nyelv jelen van, saját bevallásuk szerint mindegyikük naponta használja a magyar nyelvet. Az adatokból jól látható, hogy a tannyelv erősítő hatása nélkül még a korábbi jó szövegértési teljesítmény is jelentős mértékben csökkenhet. Ilyen mértékű egyéni teljesítményi csökkenés egyetlen más csoportnál sem volt kimutatható.

Összefoglalva elmondható, hogy a II. felmérés adatai szerint a legtöbb problémát még mindig az ok-okozati összefüggések felismerése okozta, s e tekintetben nem volt jelentős különbség arra nézve, hogy a válasz tételesen benne volt-e a szövegben, (1. az 5., 6. és a 9. kérdést), vagy a szöveg tanulságaként kellett volna megindokolni azt. E tény az a körülmény sem befolyásolta, hogy a gyerekek magyarországi magyar, szlovákiai magyar vagy szlovákiai szlovák iskolába jártak-e.

3.3. A III. felmérés szövegértési eredményei

A III. felmérésre a II. felmérés után két évvel került sor. Mivel közben a füleki és a kassai diákok befejezték az általános iskolát, a füleki és a kassai csoport létszáma tovább csökkent, ugyanis csak azokat a tanulókat állt módomban megkeresni, akik az ottani gimnáziumban folytatták tanulmányaikat. Így a felmérésben résztvevő diákok száma tovább csökkent, a tesztelésben összesen 125 diák vett részt. A tesztelés során a diákok ugyanazt a szöveget hallgatták meg, amit a második felmérés során, de nézetem szerint (a közben eltelt két évre való tekintettel) ez az eredményeket semmilyen mértékben nem befolyásolta.

A szövegértés átlagai az egyes csoportoknál a III. mérés során:

1.	csoport: párkányi MI tanulók:	96,4%	szórás: 100-70%
2.	csoport: pozsonyi MI diákok:	92,5%	szórás: 100-50%
3.	csoport: füleki MI tanulók:	83,8%	szórás: 100-60%
4.	csoport: kassai MI tanulók:	92,2%	szórás: 100-80%
5.	csoport: párkányi SZI tanulók:	69,2%	szórás: 100-10%
6.	csoport: esztergomi kontrollcsoport:	86,9%	szórás: 100-40%

A harmadik felmérés eredményei átlagosan jobb szövegértést mutatnak, mint a második mérésben bemutatott adatok. Három csoport diákjai csupán kis mértékben maradnak el az elvárt értéktől, azaz a 100%-tól. A jobb szövegértés nemcsak a magasabb átlagokban mutatkozott meg, hanem abban is, hogy az adatok kisebb mértékben szórtak, mint az első vagy a második mérés során. 60% alatti teljesítményt a szlovák tanítási nyelvű iskolát látogató diákoktól eltekintve a 125 diákból csak öt tanuló mutatott.

A harmadik mérés során a csoportok javulást mutattak a szövegértés szintjén, ha nem is egyforma mértékben. E javulás egyrészt a kisebb mértékű hibázásban, a hibák minőségi változásában, s abban nyilvánult meg, hogy kevesebben voltak a rossz szövegértési szintet mutató diákok. A szövegértési képesség bizonyos javulása mutatható ki a szlovák tanítási nyelvű iskolába járó diákoknál is. Az ő esetükben azonban az egyéni különbségek kiugróan nagyok, újra csak rámutatva arra a tényre, hogy a szlovák tanítási nyelvű iskolába járó diákok magyar nyelvű szövegértési szintjének fejlődése önmagától esetleges. Mivel a tesztelt diákok napi szinten, ha különböző mértékben is, de használják a magyar nyelvet, sokuknál feltételezhetően csak felszíni nyelvi kompetencia alakult ki. Nehezebb szöveg

feldolgozása problémát okozott többük számára, a csoport átlag eredménye nem érte el az első felmérésben mutatott szövegértési szintet. Kisebb mértékű a javulás az esztergomi kontrollcsoportnál, mint három szlovákiai csoportnál, de mivel csak egy magyarországi csoport vett részt a felmérésben e tényből következtetéseket további vizsgálatok nélkül nem lehet levonni. A füleki csoport a harmadik mérés eredményét tekintve alig éri el az első mérés átlagát. Az ő esetükben az értékelést nehezíti, hogy a csoportok létszámának változása a fülekiek esetében a legnagyobb.

4. Következtetések

A vizsgált csoportok javulást mutattak a szövegértés szintjén, azonban az ok-okozati összefüggések felismerésének problémája a III mérés során nem változott, vagyis az érettségi előtt álló tanulók egy részének az összefüggések felismerése még mindig problémát okoz.

A szlovák tanítási nyelvű iskolába járó diákoknál is bizonyos javulás mutatható ki a magyar szövegértési készségben, de a javulás mértéke nagy egyéni különbségeket mutat, elmondható, hogy a szlovák tanítási nyelvű iskolába járó diákok magyar nyelvű szövegértési szintjének fejlődése önmagától esetleges.

Az életkornak a szövegértés fejlődésében nagy szerepe van, de ha csupán az életkor növekedésétől várjuk a szövegértési szint javulását, e folyamat lassú és elhúzódó lehet. A jónak mondható szövegértési szintet az érettségiző korosztály érte el, s az összefüggések felismerésének biztonsága még ebben a korosztályban sem mindenkinél megfelelő. Az egyéni teljesítményeket is figyelembe véve a spontán fejlődés – valószínűleg nagyon eltérő egyéni háttérrel feltételezve – van akinél megfelelő, de van akinél a szövegértési szint stagnálása figyelhető meg. Mindezek a tények azt mutatják, hogy az egyéni fejlesztés a gyöngye szövegértést mutató diákok esetében döntő fontosságú, s hogy oktatásunknak (a magyarországinak és a szlovákiaiinak egyaránt) e tényt figyelembe kell vennie, s az egyéni fejlesztésre nagy hangsúlyt kell fektetnie.

A szlovákiai magyar domináns diákok a szövegértés terén nem mutatnak különbséget a magyarországi diákokhoz képest.

Hivatkozások

Gósy Mária 1995. *GMP-diagnosztika*. GMK. Budapest.

Gósy Mária 2000. *A hallástól a tanulásig*. Nikol Kkt. Budapest.

Dolník Erzsébet 2001. Felmérés a magyar óvodákról és alapiskolákról. Új Szó, márc. 23. p.13.

Grosjean, Francois 1992. Another View of Bilingualism. Harris. R. J. (szerk.) *Cognitive processing in Bilinguals*. 51-62. Amsterdam. Elsevier Science Publications.

Labov, Wiliam 1972. Study of Language in its social Context. J.B. Pride- J. Holmes (szerk.) *Sociolinguistics*. 180-202. England. Pinguin Books.

Labov, Wiliam 1984. Field Methods of the Projects on Linguistic Change and Variation. Baugh- Sherzer (szerk.) *Language in use: Readings in Sociolinguistics*. 28-53. Engelwood Cliffs: Prentice-Hall.

- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Osiris Kiadó-Kalligram Könyvkiadó-MTA Kisebbségkutató Műhely. Budapest-Pozsony.
- Pléh Csaba 1984. A megértés In: Büky B.-Egyed A.-Pléh Cs. *Nyelvi képességek – fogalomkincs – megértés*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Štefánik, Jozef. 1996. Intentional Bilingualism in Children. *Human Affairs* 6/2. 135-141.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1984. *Bilingualism or not – The Education of Minorities*. Multilingual Matters 7, Clevedon.
- Vančóné Kremmer Ildikó 2001. Magyar-szlovák kétnyelvű gyermekek mondat- és szövegértésének vizsgálata. *Alkalmazott nyelvtudomány*. I. évf. 2. sz. 23-45. Veszprém.

Formarea înțelegerii textului de la școala de jos până la bacalaureat și factorii influențatori

Studiul caută răspunsuri la întrebări de genul cum se schimbă înțelegerea textului de la perioada școlară până la adolescență, ce gen de dezvoltare se observă, și dacă este diferență între grupurile monolingve și bilingve. Datele empirice au fost date de un test longitudinal, pe care l-am făcut între anii 1998-2004 în mai multe școli de limba maghiară din Slovacia. La testare am folosit diagnostica-GMP, test ce măsoară înțelegerea textului. Concluzia rezultatelor a fost că grupurile testate au arătat dezvoltări la nivelul înțelegerii textului. Problema identificării relațiilor cauză-cauzal nu s-a schimbat, adică o parte a elevilor înalte de bacalaureat au probleme cu identificarea relațiilor.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Razumevanje teksta od nižih razreda osnovne škole do mature i faktori koji utiču na njega

Ova studija traži odgovore na sledeća pitanja: na koji način se razvija razumevanje teksta od nižih razreda osnovne škole do puberteta, kakvog oblika je taj razvoj, i da li postoji razlika između govorne percepcije dvojezičnih ispitivanih grupa i onih koje žive u monolingvalnoj jezičkoj sredini. Empirične podatke daju rezultati longitudinalnog ispitivanja koje sam izvršila 1998-me i 2004-te godine u nekim slovačkim školama gde je nastavni jezik mađarski. Pri ispitivanju sam primenila test merenja razumevanja teksta – GMP-dijagnostika. Prema rezultatima, ispitivane grupe su pokazale razvoj na nivou razumevanja teksta. Međutim, problematika spoznavanja povezanosti između razloga i uzroka se nije promenila na bolje, tojest delu učenika koji stoje pred maturom je i dalje bio problem da spoznaju povezanosti u tekstu.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Vývin chápania textu od nižšieho stupňa ZŠ po maturitu, faktory ktoré naň vplývajú

Štúdia hľadá odpoveď na otázky, akými zmenami prechádza chápanie textu od malého školáckeho veku po pubertu, akého charakteru je vývin, a či sú nejaké rozdiely vo vnímaní reči medzi dvojazyčnými a jednojazyčnými skúmanými skupinami. Empirické údaje poskytli výsledky longitudinálneho výskumu, ktorý som realizovala v rokoch 1998 a 2004 vo viacerých školách s vyučovacím jazykom maďarským na Slovensku. Počas výskumu som použila test na meranie chápania textu diagnostikkej metódy GMP (diagnostická metóda Dr. Márie Gósy – poznámka prekladateľa). Výsledky poukazujú na to, že skúmané skupiny vykazovali v oblasti chápania textu pokrok. Problémy so spoznaním príčinných súvislostí sa však nezmenili, čo znamená, že časť študentov mala so zistením súvislostí problémy aj pred maturitou.

Razumevanje besedil od nižjih razredov osnovne šole do mature, in faktorji ki vplivajo na to

Ta disertacija išče odgovore na naslednja vprašanja: način, na kateri se razumevanje besedil razvija od nižjih razredov do osnovne šole do pubertete, kakšna je oblika tega razvoja, in ali obstaja razlika med govorno percepcijo vprašanih dvojezičnih skupin in tistih, ki živijo v enojezičnem okolju. Empirični podatki ponujajo rezultate longitudinalnih vprašalnikov, ki sem jih opravila v obdobju 1998–2004 v šolah na Slovaškem, katerih poučni jezik je maďarski. Ob vprašalniku sem pripravila tudi test za merjenje razumevanja besedil – GMP-diagnostika. V sklopu z rezultati so vprašane skupine dosegle razvoj v nivoju razumevanj besedil. Kljub temu pa se problematika spoznavanj povezanosti med razlogi in vzroki ni spremenila v pozitivno smer, to pomeni, da je delu učencev, ki so pred maturo, tudi dalje pomenil problem spoznavanje povezanosti v besedilih.

Magyar felsőoktatás Szlovákiában

Az egyetemek és hallgatók száma Szlovákiában 2006

23 állami és **10** magán felsőoktatási intézmény

118.163 összes egyetemi hallgató

5.732 (4,85%) magyar nemzetiségű egyetemi hallgató (a magyar kisebbség százalékos aránya az össznépességből kb. 10%)

a 2005/2006 tanévben **1.359** hallgató tanult magyarul = **26.2%-a** az összes magyar egyetemi hallgatónak

Szlovákiai magyar felsőoktatás

2004-ig nincs önálló magyar felsőoktatási intézmény

Comenius Egyetem, Pozsony, BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke

1960, Nyitra, részleges vagy teljes magyar nyelvű tanárképzés

1998, Besztercebánya: Bél Mátyás Egyetem Filológiai Karán Hungarisztika Tanszék

2003: Közép-európai Tanulmányok Kara a Nyitrai Konstantin Egyetemen

2004: Selye János Egyetem, Komárom

Tanárképző Kar

Gazdasági Kar

Református Teológiai Kar

Selye János Egyetem és a nyitrai Közép-európai Tanulmányok Kara létrejötte

1990-ben fogalmazták meg az egyetemalapítási igényét. A prágai szövetségi parlament azonban elvetette Duray Miklós, Popély Gyula és Sidó Zoltán képviselők javaslatát.

1992-ben Bauer Edit terjesztette a szlovák törvényhozás elé azt a javaslatot, hogy a nyitrai Pedagógiai Főiskolán magyar kart hozzanak létre, de ez az elképzelés sem járt sikerrel.

2001-ben a szlovák kormány határozatot fogadott el a nyitrai Konstantin Egyetemen belül megalapítandó magyar karról, de az egyetem szenátusa ezt a javaslatot, illetve a kormányhatározatot is elutasította.

A 2002-es választások előtt a Magyar Koalíció Pártja az egyetem alapítás szükségességét beépíti választási programjába, amely a választások után felálló szlovák kormány programjába is bekerül.

2003. március 13-án a szlovák kormány jóváhagyta a Selye János Egyetem létrehozásáról szóló szándéknyilatkozatot és az alapítás ütemtervét.

2003. augusztus 21-én a szlovák kormány jóváhagyja az egyetem létrehozásáról szóló jogszabály-javaslatot azzal a módosítással, hogy az oktatás magyar, szlovák és egyéb nyelven folyik majd – ezután azonnal megszavazza a szenátus Nyitrán a magyar kart.

2003 novemberében a nyitrai egyetemen a Konstantin Filozófus Egyetem 5. karaként létrejött a Közép-európai Tanulmányok Kara

2004. január 17-én a komáromi Tishti pavilon dísztermében sor került a Selye János Egyetem alapító ünnepségére. Az új egyetem megbízott vezetője Albert Sándor.

Kétnyelvűség és oktatás

A kétnyelvű helyzetek az egész világon elterjedtek, mindenki kétnyelvűnek minősíthető, akik elhelyezhetőek egy elméleti skálán. Ennek egyik végét azok a kétnyelvűek jelentik, akik mindkét nyelvet anyanyelvi szinten beszélik, másik végét pedig azok, akik egyik nyelvüket csupán passzívan mondhatják magukénak, vagy minimális kompetenciájuk van a második nyelvben.

Közösségi szempontból additív (hozzáadó) kétnyelvűség alatt az a kétnyelvűségi helyzet értendő, melyben mindkét nyelvet támogatják, azok párhuzamosan fejlődnek, a tágabb környezet és közösség mindkét nyelvet egyformán értékeli, elsajátításukra motivál. Ilyen esetben a másodnyelvi ismeretek mintegy kiegészítik az elsőnyelvi ismereteket, jobb kognitív és nyelvi képességet eredményeznek. A másodnyelv elsajátítása nem vezet a nyelvcsere irányába.

Szubtraktív (felcserélő) kétnyelvű helyzetben a két nyelvet eltérően értékelik, a kisebbség nyelvét a legtöbb esetben negatívan. Ebben a nyelvi helyzetben az első nyelv fokozatosan leépül, a másodnyelv erősödése a nyelvcserehez vezethet, a közösség egynyelvűvé válhat/válik. *A kisebbségek megmaradását célzó politikának nem szabad a nyelvi bezárkózás útját választania.*

A nyelvi tervezés és az egyetemi tannyelvpolitika

A nyelvi tervezés a nyelv vagy a nyelvhasználat befolyásolását célzó tervezés, vagyis a nyelv változásába való tudatos beavatkozás céljából végzett tevékenység olyan szándékos erőfeszítéseket jelent, amelyek célja az emberek viselkedésének befolyásolása a nyelv/nyelvek elsajátításával, szerkezetével és használati funkcióival kapcsolatosan. A nyelvi tervezés a **nyelvpolitika megvalósítása**.

A nyelvpolitika az a nyelvi ideológia, amely a nyelvtervezési döntéseknek adja meg a keretet.

- korpusztervezés
- státustervezés
- elsajátítás-tervezés is (= pl. az oktatás tannyelvi tervezése)

Az egyetemi tannyelvpolitika kialakításához a nyelvi tervezés mindhárom aspektusát figyelembe kell venni. Egyetemi tannyelvpolitikára a többségi nemzetnek és a kisebbségnek egyaránt szüksége van, de a kisebbségeknek, kétnyelvűségükből kifolyólag létérdeke lenne egy szakemberek által kidolgozott, és az egyetemek által elfogadott tannyelvpolitika. Ennek során meghatározható lenne többek között az elérni kívánt kétnyelvűség típusa, mértéke.

Oktatás:

- Comenius Egyetem, Pozsony

Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

tanári vagy bölcsészdiploma, BA MA

kétszakos képzés (magyar diákok másik szakjukat államnyelven végzik)

lehetőség nyelvész doktori diploma megszerzésére

- Bél Mátyás Egyetem, Besztercebánya

A Filológiai Karon a Hungarisztika Tanszéken 1998 óta folyik magyar nyelvű fordító- és tolmács- és bölcsészképzés, magyar nyelv és kultúra szak, önálló szakként és más nyelvszakokkal (angol, szlovák, spanyol, lengyel, német) együtt is tanulható (BA, MA, PhD)

- Konstantin Egyetem, KTK, Nyitra
óvópedagógus és alsó tagozatos tanító- és tanárképzés magyarul több szakon (BA, MA, PhD) hungarológus képzés

Magyar tannyelvhasználat a szlovákiai felsőoktatásban

Selye János Egyetem

2006/2007-es tanévben (működésének harmadik évében) nappali képzésben 990, levelező tagozaton 1115 diákja volt. Az oktatás nyelve magyar, a Gazdaságtudományi Karon a szlovákiai vonatkozású tárgyak, a jog, számvitel, adórendszer valamint a kis- és középvállalkozások gazdaságtana oktatása szlovákul történik. Zs az oktatott tárgyaknak kb. 20%-a. A vizsgáztatás nyelve a tantárgy oktatási nyelve.

Konstantin Egyetem

2006/2007-es tanévben az egyetemnek 14 111 nappali és levelező tagozatos hallgatója volt, ebből 949 volt a magyar szekciók hallgatója. Az új kar megalakulásával az egyetemen lényegesen megemelkedett a magyar nemzetiségű diákok száma. 80 tantárgyból 28 oktatása folyt szlovák nyelven (a tantárgyak 35%-a, ebből hét tantárgy magával a szlovák nyelvvel foglalkozott).

A magyar nemzetiségű hallgatók számának alakulása a KE-en az elmúlt 7 évben Milyen legyen egy önálló magyar egyetemi nyelvpolitika? 1.

Az anyanyelven történő felsőfokú oktatás megteremtése és kiszélesítése az elsőrendű feladat. A csupán egy nyelvű képzés milyen mértékben szolgálja a kisebbség érdekeit, azaz milyen ez a felsőfokú képzés, biztosítja-e a megfelelő szintű kétnyelvűséget is oly módon, hogy az ebből adódó előnyökről se kelljen lemondani. A gyenge másodnyelvtudással rendelkező diplomásoknak tkp. csak Szlovákia magyar lakta területeire adnak diplomát? S az anyaország által is támogatott „reprerzentatív oktatási intézmények” melyik ország munkaerőpiacára termelik a munkaerőfelesleget? A „gyengesség” (a kisebbségi helyzet) legyen „erősség”, az állami többségi felsőoktatást nyelvi szempontból az oktatás (egy-két ritka kivételtől eltekintve) egy nyelvű, miután az oktatás államnyelven történik, bármilyen szintű „kétnyelvűsítés” szervezett keretek között elméletileg nem merül fel. Az idegen nyelv magas szintű elsajátítása az egyénre van bízva. Idegen nyelven folyó képzéssel elvélve találkozhatunk.

Míg a kisebbségi diákok egy része – sikeresen vagy kevésbé sikeresen – de képesek anyanyelvüktől eltérő nyelven is részt venni a felsőoktatásban, ez a többségi diákoknak valószínűleg még ma is csak kis részéről mondható el már létező kisebbségi felsőfokú oktatás adóssága diákjaival szemben, hogy a magas szintű additív kétnyelvűség elérésében nem nyújt segítő kezet, a hallgatókat e téren magára hagyja.

Milyen legyen egy önálló magyar egyetemi nyelvpolitika? 2.

Olyan átfogó tannyelvpolitikára van szükség, melynek gyakorlati alkalmazása a szakmai tudnivalók elsajátításán kívül a többségi nyelv magas szintű elsajátítását is megoldja, nyelvészek és idegen nyelv oktatásával foglalkozó szakemberek által kidolgozott tanmenet tartalmazza, pl. a kisebbségi és többségi nyelven lehallgatóandó órák és vizsgák arányát, segítséget nyújt a többségi nyelvi készségek (pl. a

kommunikáció különböző szintjeinek megfelelő nyelvi készségek, a retorika alapjainak, az írott szövegek elkészítésének, többségi nyelvű tanulmányok megírásának) elsajátításához.

Az átgondolt, megtervezett tannyelvpolitika a Kárpát-medence többségi és kisebbségi felsőoktatásában nagyrészt hiányzik. Amennyiben az oktatásban is egyre élesebben jelentkező versenyhelyzetben a kisebbségi felsőfokú képzés helyét szeretne állni, a szakmai színvonal emelésén kívül feladatul kell kitűznie és fel kell vállalnia a nyelvi kompetenciák szintjének emelését is. a jól kidolgozott tannyelvpolitikának az egész kisebbséget érintő nyelvstratégia részének kellene lennie, melynek segítségével sikeres és versenyképes jövőkép – s nemcsak az érzelmekre ható melldöngetés – mutatható fel a kisebbségi sorsot felvállalók számára.

Învățământul superior în limba maghiară în Slovacia

În Slovacia limba maghiară este prezentă în mai multe domenii în învățământul superior, domenii care diferă unul de celălalt în mare măsură, însă dacă inspectăm în perspectivă această problemă, se poate vedea, că până la o limită au ceva în comun. Putem vorbi despre predarea limbii și literaturii maghiare pentru cei cu limba maternă maghiară, pentru cei care au limbă maternă diferită de cea maghiară, sau nu au absolvit în școli cu predare în limba maghiară, și despre învățământ superior în limba maghiară la alte facultăți tot pentru cei cu limba maternă maghiară. Predarea limbii și literaturii maghiare în pregătirea profesorilor în principiu este asemănătoare cu pregătirea din Ungaria, problema principală este învățământul superior nedezvoltat. La asta contribuie politica nechibzuită sau mai degrabă, neexistentă de predare a limbii, în urma căreia formarea bilingvă echilibrată pe nivel înalt este întâmplător și depinde de individ. În cazul în care învățământul superior minoritar aflat în competiție vrea să facă față, în afară de ridicarea nivelului tehnic trebuie să-și pună în vedere și trebuie să accepte ridicarea competenței bilingve.

(Traducere din limba maghiară: SZABÓ Judit)

Виша настава на Мађарском језику у Словачкој

У Словачкој мађарски језик у вишој настави присутан је на више подручја, која подручја су у великој мери различита, међутим ако гледамо на овој круг проблема у његовим перспективама, онда добро се види да они су међусобно у извесној мери и зависни. У словачким односима можемо говорити о настави мађарског језика и књижевности за ученике мађарског матерњег језика, о настави мађарског језика и књижевности за ученике не мађарског матерњег језика или за ученике који су матурирали у школама не мађарског наставног језика, и о осталим струкама више наставе на мађарском језику исто за студенте мађарског матерњег језика. Док настава мађарског језика и књижевности у педагошкој настави у главном се поклапа са образовањем у Мађарској, главни проблем се налази у неразвијеној настави за националних мањинских заједница у вишој настави. Овоме доприноси и непромишљена или уопште не постојућа политика језика наставе, и као узрок ове политике

изградња балансиране двојезичности на високом нивоу је случајна и зависна од појединца. Уколико и у настави све више и више оштрије јављајућој такмичарској ситуацији и мањинско вишестручно образовање хоће да испуњава своје обавезе, изузев подизања стручног нивоа, његов задатак мора да буде и подизање двојезичне језичке компетенције.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Vysoké školstvo v maďarskom jazyku na Slovensku

Maďarský jazyk je vo vysokom školstve na Slovensku prítomný vo viacerých oblastiach, ktoré sa síce vo veľkej miere líšia od seba, ale ak skúmaný tematický okruh skúmame v perspektívach je dobre viditeľné, že do istej miery navzájom súvisia. V súvislosti so Slovenskom môžeme hovoriť o vyučovaní maďarského jazyka a literatúry pre študentov maďarskej národnosti, o vyučovaní maďarského jazyka a literatúry pre študentov nemaďarskej národnosti, alebo pre tých, ktorí nematurovali na maďarskom gymnáziu a o vysokoškolskom štúdiu v maďarskom jazyku v iných odboroch tiež pre študentov s maďarským materinským jazykom. Kým vyučovanie maďarského jazyka a literatúry počas prípravy učiteľov je vo veľkých obrysoch totožná s výučbou v Maďarsku, hlavný problém predstavuje nerozvinutosť národnostného vysokého školstva. K tomu prichádza ešte nepremyslená, alebo skôr neexistujúca politika súvisiaca s vyučovacím jazykom, v dôsledku čoho je vytvorenie vyvázenej dvojjazyčnosti na vysokej úrovni náhodná a závisí vždy od daností jednotlivca. V tom prípade, ak chce menšinové vysoké školstvo obstáť v súťaži, ktorá sa čoraz ostrejšie prejavuje aj v školstve, musí si okrem zvyšovania odbornej úrovne vytýčiť za cieľ, a musí sa poduť aj na zvyšovanie jazykových kompetencií dvojjazyčnosti.

Madžarsko visoko školstvo na Slovaškem

Na Slovaškem je madžarski jezik sestavni del visokega šolstva na vrstnih področjih, ta področja se velikokrat izredno razlikujejo a ko na problem gledamo bolj obširno lahko opazimo, da so ta področja kljub temu nekako medsebojno povezana. V slovaških razmerjih lahko govorimo o poučevanju madžarskega jezika in književnosti za osebe madžarskega materinskega jezika, o poučevanju madžarskega jezika in književnosti za osebe, katerih materinski jezik ni madžarski jezik ali tiste, ki niso maturirali v šoli katere učni jezik je madžarski, ter na ostalih katedrah o poučevanju v madžarskem jeziku za osebe katerih materinski jezik je madžarski na drugih katedrah. Medtem, ko je učni načrt pedagoške smeri za madžarski jezik in književnost v glavnih smernicah usklajen s procesom na Madžarskem pa problem pomeni nerazvitost državnega visokega šolstva. K temu lahko še dodamo nepremišljeno ali neobstoječo politiko poučevanja jezika, ki pa je v nekaterih primerih potrebna in povezana z uravnoteženo dvojezičnostjo. V koliko bi manjšinsko šolstvo rado obdržalo svoje mesto na vedno bolj konkurenčnem trgu, bo potrebno ob dvigovanju profesionalnih standardov med naloge uvrstiti ter se zavzeti tudi za dvigovanje dvojezičnih jezikovnih kompetenc.

A romaoktatás buktatói

A romák oktatásával kapcsolatos viták, észrevételek, javaslatok nem újkeletűek – a különböző kísérletek másfél évszázados múltat ölelnek fel. A rendszerváltást követően a cigányság oktatásával kapcsolatos viták tovább éleződtek a posztkomunista országok mindegyikében. Ma is, közel két évtizeddel a rendszerváltást követően folynak eszmecserék arról, hogy a roma tanulók iskolai oktatásának, nevelésének kezelése etnikailag semleges, vagy markánsan etnikai szempontú legyen. Felmerül a kérdés: az **integrált** (a beilleszkedést elősegítő) vagy az **autonóm oktatás-e a jobb**? Ellentmondóak a vélemények a támogatási rendszer eredményességét illetően is, a felzárkóztatás hatékonyságának módszerei is sokszor ellentétesek.

Bátran kijelenthetjük: **iskolarendszerünk – még napjainkban is! – felkészületlen a probléma orvoslására.**

A társadalmi szakadékok mélyülnek, a kölcsönös diszkrimináció kialakulásának veszélye, sőt folyamata egyre gyakrabban kerül felszínre. „Kölcsönös, egyenrangú elfogadás és tisztelet hiányában veszély fenyegeti a társadalmi békét, mivel egy több százezres etnikum kénytelen idegennek érezni magát saját hazájában” – írta 1990-ben Forray R. Katalin és Hegedűs T. András, a Cigány gyermekek szocializációja című könyv szerzőpárosa. Az integrációs törekvések támogatása érdekében felvetik az anyanyelvi nevelés fontosságát: „Hallatlan előny lenne, hogy segítene kiemelni az anyanyelvet, a család nyelvét (s mindezt, amit a nyelv szimbolizál) mai féllégális, esetleg legális állapotából, további határozott lépést jelentene az iskola és a család megközelítésében” – írják.

Mire lehet büszke egy roma?

Európában az 1800-as években indult el a nemzetté válás folyamata. A legtöbb nemzet ráeszmélt, hogy vannak „nemzeti jegyei”. A forradalmak kora egyben a nacionalizmus csíráinak időszaka is. A magyar nemzet számára az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eszméi éltetik az évszázadokra visszanyúló reményt, A szlovák nemzet öntudatra ébredésének kezdetét a Matica slovenská megalapítása jelenti, az olaszoknak az Ifjú Itália szövetség létrehozása bír meghatározó jelleggel, a lengyeleket az 1830-as forradalom tölti el büszkeséggel, a görög nemzet számára az 1829-es év, az ország függetlenségének elismerése jelenti az identitástudat megerősödését, a horvátok nemzeti felszabadító mozgalmát szintén a nemzeti hagyományokból táplálkozó Matica Horvatska irányítja.

És a cigányok identitástudata honnan ered?

Önálló államuk, nemzeti népmozgalmuk, egységes történelmi múltjuk – nincs!

Soraikból kikerült, elismert feltalálók – számukra ismeretlen fogalmak!

Mire legyen büszke egy roma?

Nemzeti nyelvük sem egységes!

Bár igaz, hogy elméletileg már van: a Romák Nemzetközi Uniója az 1990-ben Varsóban tartott IV. kongresszusán elfogadta a roma nyelv egységes átíratát.

Mire legyen büszke egy roma? Alig van valamire.

Mégis lehet valamire: a számos nemzetnél már foszlányaiban sem élő identitástudatára!

Kik is a romák s honnan érkeztek a Kárpát-medencébe?

A cigányok több száz éve élnek határok nélkül, gondolkodnak nemzethatárok nélkül!

Önmeghatározásuk sosem államhoz kötődik, sosem azt mondja, honnan jött; simul, alkalmazkodik a nyelvi körülményekhez, ugyanakkor elszakíthatatlan szálakkal kötődik anyanyelvéhez, hagyományaihoz, szokásrendjéhez.

A szájhagyomány és a komparatív nyelvészeti kutatások derítettek fényt a romák eredetére. Rendszertanilag a roma nyelvjárások az indoeurópai nyelvcsaládba tartoznak sok más rokonnyelvvel (német, orosz, angol, francia stb.) együtt. A ROM szó cigány férfit jelenet, a ROMNYI kifejezés a cigány nőt illeti.

A romák őshazájának helye az indiai Pandzsáb. Kiszolgáltatott helyzetben voltak már az őshazában is: a kasztrendszerben a hierarchia legalján éltek, a páriák csoportjába tartoztak. A monda szerint Bachramgór perzsa uralkodó az 5. század első éveiben Indiából cigányokat hívatott be, hogy a romák zenészővel pihentessék, szórakoztassák őt.

Ellenszolgáltatásul lakhelyet és élelmet kértek.

Csoportokként jelentek meg: kiváló kézművesek voltak: fegyverkovácsok, zenészek, bádgosok, fémlemez-megmunkáló szakemberekként ismerték meg őket.

Harcok idején kísérték a hadakat: szükség volt kovácsokra, fegyverkészítőkre, -javítókra. Asszonyaik markotányosnők voltak, a hadi ellátásnál alkalmazták őket. A hősítő sereg visszavonult, ők maradtak diaszpórákban. Indiában lenézett pária, kaszt volt. – de bárhová is kerültek, sehol sem asszimilálódtak!

Lassú, de folyamatos vándorlásaik a Krisztus utáni 5. században kezdődött el, a nagy népvándorlás korában. Érdekes(?) figyelemreméltó jellemvonásuk már ekkor kialakult: sosem várták be a hódítót, a veszély beállta előtt, időben félreálltak, nem szálltak szembe nyíltan az ellenféllel, passzív ellenállást tanúsítottak.

Történetük során a romák sosem viseltek hadat, nem alapítottak fejedelemséget, sem királyságot, sem önálló államot. Perzsiából való továbbvándorlásuk során a romák egyes csoportjai eljutottak Örményországba is, ahol megismerkedtek a keresztény vallással. Amikor a „pogány” törökök támadásokat kezdtek intézni a keresztény örmények ellen, megsejtve a veszélyt, felszedték sátorfájukat, így „védve ki” a támadást, s dél irányába haladók eljutottak a Balkán félszigetre. Érdekes ellentmondásnak tűnik: a megkeresztelkedettek egy iszlám vallású néphez csatlakoztak.

Az Észak-Afrikai partvidéken való vándorlásuk során eljutottak Gibraltárig, majd letelepedtek az Ibériai félszigeten is, ahol békében éltek a mórokkal, spanyolokkal, zsidókkal.

A görög területre érkezettek könnyen beilleszkedtek az ortodox villás csillogó-villogó, gyertyafényes, ikonos templomok világába. A mohamedán vallással találkozott romák csoportjai azonosultak a mohamedán vallás nézeteivel – ha csupán felszínesen is. Vagyis: szerte a világon a roma közösségek mindig annak a vallásnak lettek a hívei, amelynek a környezetében éltek.

A történelmi Magyarország területén a török hódítás előszelét érezve, a keresztény hitet valló romák csoportjai a XV. század hajnalán jelentek meg először a Kárpát-medencében, fél évszázaddal a nándorfehérvári győzelem előtt. Zsigmond király úgynevezett menlevelet adott ki, amely szerint legálisan jöhetnek az országba.

Mária Terézia uralkodása idején már ellepték az Alföldet (is). Az uralkodónő úgy képzelte, hogy a török hódoltság következtében elpusztult magyar lakosság helyébe telepíti a romákat. Úgy gondolta jóhiszeműen, hogy a mezőgazdaságban hiányzó munkásokat tudja velük pótolni. Nem vált be az elképzelés: a romák földműveléssel, állattenyésztéssel sosem foglalkoztak – a kézműves mesterséget űző vándorcigányok a ló s a kutya kivételével jóformán más állatot nem ismertek.

Mária Terézia uralkodása (1740-1780) idején született néhány törvény a cigányok jobb, emberhez méltóbb körülmények megteremtéséhez; az 1753-1773 közötti húsz évben egymást követték a szigorú rendeletek – eredménytelenül. A szigoráról és következetességéről ismeret II. József (1780-1790) sem volt képes keresztül vinni a cigányok „megpolgárosodását”. Az 1783. október 3-án hozott rendelet értelmében a „cigányok ezentúl jobbágyoknak nevezetvén, a jobbágyok közé családonként elszélyeztetvén, földekkel ellátatván a földművelésre szorításának, hangszereik, kovácműhelyeik szétdúlásának, vándorlásaik akadályoztatására lovaik elszedessenek, sőt gyermekeik is, ha 4. életévét elérték, elszedetvén távol községben a parasztok között osztassanak szét neveltetés végett évi 17 frt díj mellett.” A megdöbbenő tilalmakat, az emberi jogokat alapjaiban sértő, sőt megalázó, előítéletektől sem mentes büntető rendelkezések ismertetése ezzel nem ért véget! A továbbiakban olvasható: „Megtiltatott a cigányoknak huszonöt bot alatt, erdőkben, barlangokban, a falvaktól elkülönített viskókban lakni, döghússal élni, meztelen, vagy bár lepedőbe burkolva járni, saját nyelvüket beszélni, elszedett gyermekeiket visszacsalni...” Azonban e megalázó, könyörtelenségről valló sorok jogerőre emelése, intézményesített jóváhagyása sem hozta meg a kívánt eredményt. Pedig a hatóságok igyekeztek több helyütt is erélyesen fellépni a törvény nevében. Nem szűnt meg a vándorlás, sőt egyre erőteljesebbé vált: megindult az elvett gyermekek keresése, felkutatása.

Az ismertetett rendelet kiadását követő háromnegyed évszázad sem eredményezett változást. Mennyei József, az első cigányiskola létrehozója, 1856-ban vetette papírra: „A cigányok még ma is fegyelem nélküli féktelen népcsorda”, akik ugyan vándorlásaikban akadályozva vannak, de mindezek ellenére folytatják „évszázados, fegyelmet és erkölcsöt nem ismerő életmódjukat”. Maga Mennyei József is pejoratívan vall róluk: „Majd minden községben tartózkodik egy vagy több családból álló beduinféle cigány csoport a falu végén vagy a város legpiszkosabb részein, rendetlenül egymásra halmozott ocsmány viskók alatt, földön henteregve, hol szívesen megtűretnek; habár mint páriák (társadalomból kitaszított, nyomorult emberek – PI) megvettetnek.”

A fiatal, mindössze 25 éves Mennyei József Érsekújvárott, a tanítóképzőben kezdte meg pedagógiai tevékenységét 1848. szeptember 3-án, s hozta létre nemcsak Ausztria-Magyarországon, de a korabeli sajtó szerint az Európában egyedülálló intézményt, a cigányiskolát.

Mennyei Érsekújvárott került közelebbi kapcsolatba a cigányokkal, akik „évszázadok óta jelentékeny részét teszik ki Magyarország és Erdély népességének, habár – mint fergeteg által ideszórt növények, mindeddig meghonosodni nem tudtak”.

Viszont elismerően szól Mennyei a romák adottságairól, alkalmazkodó képességeikről; csodálatos tehetség lakozik bennük a mulatságot, élvezetet hajhászó fiatalság kedélyállapotának felismerésére: „A legkedveltebb zenészek, s a nemzeti zenében, a zeneköltészetben egyedüli remeklők, melynek sajátos jellemét felogni, s eredetiségét oly héven, oly kedélyesen kifejezni senki más nem képes.”

A cigányok életmódját, jellemét, a társadalomból való kirekesztettségét, illetve az adott körülményekhez való kaméleoni alkalmazkodóképességüket a fiatal pedagógus alaposan megismerhette, hiszen a város, a nyolcezer lelket számláló Érsekújvár peremén levő cigánytelepen (a Péróban) meglehetősen nagy tömbben mintegy „hatszáz-nyolcszáz cigány tengett”. Egy részük állattenyésztéssel foglalkozott, mások mezei munkálatok végzésekor napszámoskodtak, néhányan alkalmi zenekarokat alkottak – a többségük azonban koldulásból, apró lopásokból, elhullott állatok húásával megtömve vagy többnapos éhségtől elcsigázva tengette életét.

Mennyei József, mint a nevelés hatékonyságában hívő pedagógus, mindenekelőtt az e népcsoportra jellemző pozitívumokat vette számba: „A cigányok a szabályos testalkat, egyenes testállás, könnyű, gyors és biztos taglejtés, kifejezésteljes arcél által szép emberfajt képeznek, értelmük nyílt és gyors, kedélyük fogékony, képzeljük éber...” Mennyei József hitte, hogy „...a gondos és okos nevelés az egyedüli mód egy évszázadok óta állati elvetemültségben és féltelenségben élni megszokott emberfajnak erkölcsi és társadalmi javítására”, felemelkedésére.

Mennyei József – néhány pedagógustársa és a helyi plébános, Csernák József (1796-1871) segítségével 1856-ban megnyitotta Érsekújvárott a cigányiskolát – mégpedig a Péróban! Ugyanis évekkel ezelőtt volt már kísérlett a városban cigánygyermek oktatására: Első ízben, nagy áldozatvállalással Kopácsy József hercegprímás kísérletezett 1838-ban – azonban az iskola kétévi fennállása után megszűnt. Pedig az iskolaalapító igyekezete az anyagi támogatást tekintve sem volt lebecsülendő: „minden cigány gyermek, aki iskolába járni akart, új ruhával, naponkint kétgarasos cipóval, könyvekkel és más ajándékokkal láttatott el”. Azonban a hercegprímás által kezdeményezett, a tetemes kiadásokat felemésztő kísérlet sikertelen lett: „...a cipókat a cigány-diákok önző szülőiknek hordták, a ruhát nem az iskola padjaiban, hanem a Péro porában koptatták el; s a lányok pár nap múlva, a fiúk amazok után egyenkint elmaradoztak.” A hercegprímás, látva az eredménytelenséget, az iskolát megszüntette.

Mennyei József és társai – Csernák József kanonok, Farkas Ferdinánd, Bachtá János káplánok... – 1856-ban újra próbálkoztak. Meggyőződve hitték: „... a siker biztosítása érdekében a cigányok számára saját területükön elkülönített iskola nyitandó, melybe a gyerekek ajándékokkal ne kecsegtessenek, szigorral ne hajtassanak.” Akkor vajon hogyan?

„E fajnak sajátosságaihoz alkalmazandó nevelői eljárás az élénk és fogékony szellemi tehetséget elfoglalni tudó, de nem korlátozni vagy elnyomni akaró ügyes tanítói tevékenység...” által.

A cigányok Érsekújvárott című tanulmányában írja Mennyei József az iskola megnyitását bejelentő hír elhangzását követően: „Látni lehetett a büszke önért,

az örömmel a kifejezését a barna arcokon. Az öregek fogadták (ígérték – PI), hogy a fiatalokat iskoláztatni fogják, ... a gyerekek derült örömmel ajánlkoztak... s mártius 11-én megnyitattott az első cigányiskola a Péróban, egyelőre 30 (15 fiú, 15 leány) tanítvánnyal...”. Később már negyven fölé emelkedett a tanulók száma, s naponként többen tódultak az iskola felé, akik zöme „a tantermeken kívül tartózkodva, a nyitott ablakon kiabálják a feleleteket a feladott kérdésekre...”.

A tanterv szerint a tanulók a v a l l á s t a n, az o l v a s á s és í r á s (ezen belül a nyelvnek és más hasznos ismereteknek a tanulását), f e j b é l i és í r á s b é l i s z á m o l á s valamint a z e n e és é n e k i s m e r e t alapjaival ismerkedtek. „Az egész tanítást Mennyei József képezdei tanár biztosítja; a tanulóknak csak péntek délelőtt van szünidejük.” – olvasható a korabeli újságban.

Önkéntelenül is felmerül a kérdés: Milyen eredmények születtek, születhettek?

Válaszul lássuk az akkor papírra vetett sorokat!

„ – a cigány gyermekek gyorsan előre haladnak az írásban és olvasásában; húsznál több gyerek képes gépszerűleg folyamatosan olvasni, jól írni (táblára);”

„ – a fejbéli számolásra különös képességet és hajlamot tanúsítván, a négy számolási művelet szerint százakban, ezerekben gyorsan és ügyesen számítanak;”

„ – a hangászat elméletében, énekben szép előmenetelt tesznek;”

„ – sokan a rajzoláshoz kiváló hajlamot és tehetséget tanúsítanak;

„ – a tanuláshoz, az iskolalátogatási kedvük mindinkább élénkül;

„ – a vallás- és erkölcsi tanításnak s a képző-nevelésnek erkölcsi életük alakításában gyakorlott befolyása feltűnő;

„ – külsejükre több gondot fordítva, viseletükben inkább ügyelnek a símaságra s illemre, mint azelőtt. Akaratuk is nemesebb, jellemük szilárdabb. Örömmel vesznek részt a katolikus vallás külső gyakorlásában, örömmel és szívből imádkoznak. A lopást, a csalást, a hazugságot bűnnek ismervén, utálják és egymás között korholják. A meglelt tárgyakat a tulajdonosnak átadás végett a vallástanítóhoz viszik.”

Ez a cigányiskola egy ideig, az 1855/1856-os tanév második felében az érsekújvári tanítóképezde gyakorló iskolája volt! Vagyis a jövő pedagógusai a kötelező gyakorlati oktatást itt végezték el, itt készültek fel a pedagógiai pályára! (Nevelési szempontból nagyon elgondolkodtató, pozitív és negatív értelemben egyaránt.)

E reménykeltő eredmények az első félévben születtek, akkor, amikor még a kezdeti lelkesedés, az erkölcsi hatás és példamutatás a legszembetűnőbb változásokat eredményezi. Kétségtelen, idővel ez a folyamat nemcsak hogy nem fokozható, de a szinten tartása is emberfeletti erőt és energiát igényel...

S hogy a kezdeti időszak szép eredményei minek köszönhetőek?

Mennyei József szerint annak, hogy a cigány gyermekeket nem licitálták be a központba, hanem a saját megszokott környezetükben foglalkoztak velük. Valamint annak, hogy a tanítók, papok, nevelők (hiszen e 30-40 gyermekkel öt pedagógus foglalkozott – óránként váltakozva) elmentek közéjük, ezáltal nemcsak a diákokkal, hanem a szülőkkel, nagyszülőkkel is nap mint nap tartották a személyes kapcsolatot. S az sem elhanyagolandó nevelési szempont, hogy a tanítók „leereszkedtek” a növendékek értelmi szintjére, s csupán annyit igyekeztek velük elsajátíttatni, amennyire adottságaik keretén belül látványos eredménynek tűnik.

A következő tanév elején nem nyíltak ki az érsekújvári tanítóképző kapui – pénzhiányra hivatkozva zárva maradtak. Így a pérói cigányiskola nem lett, nem

lehetett gyakorló intézmény... Néhány évig még sínylődött, 1868-ban erkölcsi és anyagi támogatás hiányában e látványos eredményekkel büszkélkedhető iskola végleg megszűnt.

Ha nem szűnt volna meg a tanítóképezde, akkor a korabeli újságok e eredetiségében jelentős intézmény tevékenységéről vajon milyen elkápráztató eredményekről adhattak volna számot...? Vajon Érsekújvár lehetett volna-e a gócpontja egy szellemi fejlődést elindító folyamatnak? Ha a környék községei átvették volna e kezdeményezést, felemelhették volna „a keblünkön élő czigányfajt”? Mennyei József meggyőződéssel vallja, hogyha „a császári-királyi kormány... az annyira elhagyott s alásüllyedt czigányfajra fordítja figyelmét..., akkor a pérói czigányiskola első virág a kikeletben s hírnöke a czigányfajra bekövetkezendő szebb és jobb jövőnek, mely képzésre és tökéletesedésre nemcsak alkalmas, de méltó is...”.

De ez nem következett, nem következhetett be az intézményt fenntartó, működtetését anyagiakban biztosító uralkodói körök meggondolatlan intézkedései következtében..

1893-ban volt egy cigány-összeírás, ami 275 ezer cigányt regisztrált az országban, az akkori Magyarország területén. A mai MO területén feltehetően kb. 65-70 ezer fő lehetett a számuk.

Az 1893-as összeíráskor a korabeli közigazgatás 3 nagy egységre bontotta a cigány lakosságot:

- * a letelepedett, lakhellyel rendelkező romákra
- * a félkóbor cigányokra
- * kóbor vagy vándorcigányokra.

Ez utóbbi réteg volt az, amely a közigazgatásnak a problémát okozta. Őket akarták mindenáron letelepíteni és valamilyen módon beilleszteni a magyar társadalomba.

Az oktatásügy területén 1893-ban 43 ezer tanköteles roma tanulót tartottak nyilván, akik közül minden ötödik-hatodik járt iskolába. De nemcsak az iskola és a pedagógus hiányzott, hanem a cipő és még csomó minden.

Napjainkban:

A mai viszonyokat tekintve: Európa szinte minden államában élnek romák – nyelvjárásaikat, életmódjukat tekintve is nagyon differenciáltak. A második világháborút követően az NDK-ban mintegy kétezer körül mozgott létszámuk, az NSZK-ban 80 ezren éltek (a keleti tömbben kényszerű letelepedésre kényszerítették őket, Nyugaton folytathatták vándorló életvitelüket.) Az említett cigányösszeírást követő eltelt 100 esztendő alatt számuk megtízszereződött: Napjainkban Magyarországon az összlakosságnak mintegy 7%-át alkotják.

Szakértők becslése szerint számuk jelenleg Szlovákiában 600 ezer, s tekintetbe véve a roma populáció gyors növekedését, ez a szám állandóan növekszik.

Hasonló a helyzet a Kárpát-medence többi országában is.

A számok miért hozzávetőlegesek?

Mert sokan még napjainkban sem vállalják roma származásukat: szlovák nyelvterületen a szlovák nyelvet, a magyar nyelvterületen a magyar nyelvet, román

nyelvterületen a román nyelvet és annak dialektusait használják – azonban őrzik saját nyelvüket, hagyományaik szerint, zárt közösségekben élnek.

A legnépesebb csoportokat:

- a **letelepedett romák (rumungrok)**
- és a **vándorló oláh romák** alkotják.

S van egy harmadik csoport is, akik törzsi hovatartozásuk megjelölése nélkül, csakis **romáknak** nevezik magukat.

A romákat megosztja még városi vagy vidéki származásuk is. Nincs kiépítve a roma tanítási nyelvű iskolák hálózata. Egyesekben továbbra is kétségek merülnek fel a roma nyelvű képzés szükségességében.

Az iskolába érkező gyermekek külsőleg is különböznek: az oláh cigány lányok hosszú, virágos szoknyát, a rumungrok ún. elparasztiasodott, hosszú, dísztelen ruhát viselnek.

Az iskolába beiratott gyermekek közül csupán néhány, mintegy 20%-a tudja a hivatalos nevét: a roma nevét viszont mindegyik ismeri. A szülők civil nevét csupán 4-5 %-a ismeri, a szülők cigány nevét is csupán a 40%-a. Szüleiket dei = anya, dad= apa-ként említik.

Otthon csupán a roma nyelvet hallja, sem a tanítás, sem az állam nyelvét nem ismeri az iskolába kerülő gyermek. Általában hét éves korban hozzák első alkalommal iskolába a gyermeküket, de akadt példa, hogy tíz, tizenegy évesen jelent meg első alkalommal az iskolában a roma gyermek.

Az iskolába kerülő roma gyermek magával hozza és szinte egy életre meghatározza viselkedését, magatartását:

* az íratlan roma törvények (amelyek ecsetelését, részletes kibontását a címben feltüntetett téma – „az oktatás buktatói” – nem engedélyezi, de illusztrálásként elég említeni a cigány jogrendet, a cigányvajda teljhatalmát, a szabad kereskedelem fogalmát: semminek sincs meghatározott ára: minden a megegyezés kérdése (ló, mennyasszony), lényegében a szabad piac, amit), amit – egy kis túlzással – tőlük átvéve mi most alakítunk ki.

* a romák szemében a munka kötöttséget jelent, a gyermek szemében ugyanolyan kötöttséget jelent az iskola, a bezártság, egy másik személy (a pedagógus) akaratának az elfogadása.

* a hagyományok eleven ápolása: a születés, az esküvő, a virrasztás, amely több napos, s amely „szertartások” aktív résztvevői az iskoláskorú gyermekek is. Ezek a belső törzsi szálak erősebbek minden iskolai, politikai, közigazgatási hatalomnál. A családi összefüggések alkalmával a gyermekek több napon át otthon maradnak.

* A romák megtartják identitásukat, nyelvüket, szokásaikat

A roma gyermekek iskola előtti és iskolai nevelésének legfőbb problémái:

- a roma gyermekek elégedetlen képzése a családban, a klüvilágtól, az információk beáramlásától való elzártság
- a gyermekek nem járnak bölcsődébe, óvodába
- a tanítási nyelv elégtelen ismerete
- a rendszertelen iskolabajjárás
- az általános iskolákban a gyermekek magas bukási aránya

Miért alacsony a roma tanulók eredményessége az általános iskolában?

- * közrejátszik a szülők érdektelensége gyermekük taníttatásában
- * a szakmunkásképzőkbe való bejutás nehézségei („a szakképző iskolába belépő romák 36 százaléka morzsolódik le a 9., illetve 29. százaléka a 10. osztályban, azaz végbizonyítványhoz csak egyharmaduk jut” – magyarországi adat)
- * nincs motivációs erő, hiányzik a példakép, a a múlthoz kötődés erős számai
- * főiskolákon tanulók száma teljesen elenyésző.

A tanulásban „elért” negatív eredmények számadataiban szerepet játszanak a kulturális különbségek is: a 15 éves gyermeket sok esetben már felnőttnek tekinti családja: a lányokat eladják, fiaikat megnősítik, sok esetben elsőági unokatestvérek között köttetik meg a frigyu.

Akad azért POZITÍV PÉLDA is: a nyáron Erdélyben járva hallottam az alábbi esetet: A szászok kb. 700 000 voltak Erdélyben, fejpénz ellenében eladták őket, most kb. 70 ezren vannak.

A nagyrészt elnéptelenedett szász falvakba beköltöző cigányokat a megmaradt őslakosok rákényszerítették a földművelésre, a szász kultúra ápolására.

Nemrég elköltözött a településről a maradék szász lakosság, újabb cigányok költöztek a községbe, az előző cigányok rákényszerítették az újonnan jövőket a földművelésre. Mintha nem is cigány faluba mennénk...

KIÚTKERESÉSI LEHETŐSÉGEK:

- * Nulladik évfolyam bevezetése
- * Felkészítő osztályok alternatívája, az ún. „integrált tematikus oktatás”, amely a testi, lelki fogyatékos, vagyis a tanulásban korlátozottak integrálására irányul, de a szociálisan hátrányos helyzetűek mint integrálására is törekszik.
- * az „oktatók asszisztensei” elnevezésű projekt. Roma segédtanárok elhelyezése az osztályokban.

A szlovák kormány oktatási minisztériuma 1999-ben kidolgozott a szociálisan hátrányos helyzetű, valamint nyelvi nehézségekkel küszködő, óvodai nevelésben nem részesült gyermekek felzárkóztatására egy projektet: az ő tudás- és tananyag-szintjüknek megfelelő tanegységekre bontották le az óvoda és az alapiskola első évfolyamának témaköreit. Ezen osztályok diákjai egész nap pedagógus felügyelete alatt végzik feladatukat: délelőtt zömében az elméleti ismereteket nyújtó tantárgyak domináltak órarendjükben, délután (egy másik pedagógus felügyelete alatt) az átvett ismereteket rögzítik, a nevelési jellegű tantárgyak kerültek túlsúlyba.

Az egyéni bánásmód alkalmazása, a beszédkészség fejlesztése, a különböző szintű jártasságok elsajátíttatása volt a cél.

E programot az ország tíz iskolájában vezették be kísérleti jelleggel, ezek egyike a mi iskolánk volt. A kezdeti sikereket követően stagnálás, majd visszaesés, az anyagi feltételek biztosítása hiányában pedig, végül „kudarca” ítéltetett.

Egyes vélemények szerint: a **szegregáció**, az elkülönítés, a szétválasztás, külön roma iskolarendszer kiépítése a járható út. E nézetet vallók szerint:

- * a roma nyelven való oktatás elősegítené az iskola és a család szorosabb kapcsolatát, s ez jobb tanulmányi eredményeket biztosítana; e eredményesség pedig a

továbbtanulás, majd a munkaválasztás területén is előrelépést, a lehetőségek kitárulását hozná magával.

* a roma nyelvet kiemelné legális állapotából

* az ismeretek anyanyelven való elsajátítása alkotmányos jog

- azok a tanulók, akiknek lehetőségük volt (van) kétnyelvű képzésre, sokkal jobb eredményeket értek (érnek) el, mint a nem anyanyelvükön tanuló roma diákok. (A XX. század elején a romák eljutottak Skandináviába is, ahol jól érzik magukat, hiszen az államnyelv elsajátítása mellett saját anyanyelvük oktatásában is részesülnek gyermekeik az iskolában.)

Más vélemények szerint: igaz, hogy egyes kutatások és vélemények bizonyítják: roma szívesebben és lelkesebben dolgozik roma főnöknek, roma vállalkozónál, – azonban nem lehet cél egymagában a romákat foglalkoztató roma vállalkozók támogatása. Ez ugyanis a foglalkozási gettósítás veszélyét jelenthetné. Vallják: az **integráció** (a beilleszkedés) **erősítése** a cél, mégpedig:

* a családi pótlék iskolába járáshoz kötésével

* a természetben nyújtott segélyek, kedvezmények juttatásával

* a tömeges kisegítő iskolába utalás elleni határozott fellépéssel

* az iskolába járás feltételeinek (kollégium, tankönyvek, közlekedés) biztosításával

* progresszív segély bevezetésével: a 4. gyermekig jogosult a családi segély, az 5.-re már alig, a 6.-tól nem...

A becslések szerint „a körülbelül 700 000 ezer fős cigányságból mintegy 400 ezer főre tehető az aktív korúak száma. A becslések szerint hozzávetőlegesen 700 000 roma körülbelül 35 százaléka, vagyis 250 ezer fő 15 év alatti, de csak 7 százaléka (50 ezer fő) 59 év feletti.”

„Számításaink szerint a ma becsült roma népesség 2050-re 500 ezer fővel, az aktív korban levők (19-62 éves korosztály) is 330 ezer fővel lesz nagyobb a mainál.” Az aktív korú romák aránya 2050-re megközelíti a 15 százalékot.

A roma populáció nemcsak nagyméretű növekedés, hanem az aktív korúak arányának emelkedése előtt is áll. A romák száma a mai 700 ezerről 2050-re mintegy 1,2 millióra nő. Elkerülhetetlen tehát, hogy a roma népesség a maitól lényegesen eltérő foglalkozási pályára kerüljön át.

A számadatok figyelmeztetnek: a közeljövő nagy kihívása a romák oktatásának, szakképesítésének megoldása – akár pozitív diszkrimináció bevezetésével. A sikert mindkét félnek akarnia kell – az egyoldalú kezdeményezés eleve kudarcra van ítélve. A roma közösségek problémáit nem lehet a romák bevonása nélkül megoldani, ám a romaértelmiség rétege oly szűk, hogy a többségi nemzetre hárul e feladat. Ez viszont magában hordozza a veszélyt: az egyoldalú intézkedés nem lesz hibátlan. Mindkét félnek tudatosítania kell: az oktatási rendszer alapvető változtatása nélkül a roma gyermekek továbbra is képzetlenek maradnak.

A cikkben használt idézetek forrása:

A Katedra Társaság XXIV. Ülése: A roma kisebbség Szlovákiában

Cigány gyermekek szocializációja. <http://www.gportal.hu/gindex.php?pg=3836525>

A romák eredete és története a középkortól napjainkig. <http://www.gportal.hu/gindex.php?pg=3217137>

Kiss Áron: Mennyei József. Néptanítók Lapja, 1889. 39. szám (május 15.)

Mennyei József: A cigányfaj Magyarországon. Tanodai Lapok, 1856. 7. szám (június 11.)

Mennyei József: A mostani cigányiskola Érsekújvárott. Tanodai Lapok, 1856. 8. szám (június 18.)

Pénzes István: Az első cigányiskola megalapítója. Katedra, 1998. február

Dificultățile învățământului pentru rromi

Privind relațiile de astăzi: în fiecare stat al Europei locuiesc rromi – fiind foarte diferiți privind limba și modul lor de viață. În Ungaria, Slovacia numărul lor s-a înzecit în ultimele o sută de ani.

Dezbaterile, observațiile, propunerile legate de învățământul pentru rromi nu este nouă – diferitele încercări cuprind unu și jumătate de secol. După regim aceste dezbateri au devenit mai ascutite în fiecare țară post-comunistă. Și astăzi, cu mult după regim există dezbateri privind educația rromilor: să fie neutru din punct de vedere etnic, sau să fie din punct de vedere etnic. Întrebarea este dacă educația integrată (care ajută integrarea) sau cea autonomă este mai bună. Și opiniile legate de eficacitatea sistemului de sprijin sunt foarte diverse, și metodele alinierii sunt opuse. Astfel putem declara: sistemul de școli – chiar și în zilele noastre! – nu este pregătit pentru tratarea problemei.

Comportamentul rromilor, cauzele de ce integrarea lor în societate este așa de grea poate fii înțeleasă prin cartarea istoriei rromilor, a drumurilor lor în viață. Ar trebui să cunoaștem metodele de învățământ în școala de rromi din Ersekujvar, care școală nu numai în Austria-Ungaria, ci și în toată Europa a fost unică.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Prepreke u obrazovanju roma

Ako pogledamo okolnosti danas: romi žive u skoro svim državama Evrope – veoma se razlikuju i u pogledu dijalekata i u pogledu načina života. Njihov broj u Mađarskoj, Slovačkoj i okolnim državama je deset puta veći danas nego što je bio pre sto godina.

Diskusije, spoznanja, predlozi što se tiče obrazovanja roma nije novost – razni eksperimenti traju u vremenskom periodu od vek ipo. Nakon promene/pada sistema diskusije oko obrazovanja cigana su se dalje izoštrile u svim postkomunističkim državama. Čak i danas, skoro dve decenije nakon promene/pada sistema, u toku su razne razmene ideja o tome da li da školsko obrazovanje, vaspitanje učenika koji su romi bude etnički neutralno ili da markantno uzme u obzir etničku pripadnost. Pojavljuje se pitanje: da li je bolje integrirano obrazovanje (koje pomaže uklapanju) ili autnomno? Mišljenja su protivrečna i u pitanjima koja se odnose na uspešnost sistema za finansiranje, a

puno puta su suprotni i načini efikasnosti integracije. Možemo hrabro da izjavimo: naš obrazovni sistem – čak ni danas! – nije spreman da reši problem.

U razumevanju karakteristika ponašanja roma i njihovog teškog uklapanja u društvo, puno pomaže proučavanje istorije cigana, načina koje su primenjivali u ciganskoj školi koju su otvorili pre 150 godina u mestu Nove Zamky, koja škola je bila jedinstvena ne samo u Austro-Ugarskoj nego prema mišljenju savremene štampe i u celoj Evropi.

Moramo međutim da uzmemo u obzir da cigani već više stotina godina žive i razmišljaju bez nacionalnih granica! Statistika nas upozorava: rešenje za pružanje obrazovanja, stručne sprema roma je jedan od velikih izazova bliske budućnosti – makar se to ostvarilo uvođenjem pozitivne diskriminacije.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Úskalia rómskej výučby

Keď sa pozrieme na súčasné pomery, takmer vo všetkých krajinách Európy žijú Rómovia, ktorí sú z hľadiska dialektov a spôsobu života silne diferencovaní. V Maďarsku, na Slovensku a v okolitých krajinách sa za posledných sto rokov ich počet zdesaťnásobil.

Diskusie, pripomienky a návrhy súvisiace s výučbou Rómov nie sú novým javom – rôzne experimenty majú stopäťdesiatročnú minulosť. Diskusie súvisiace s výučbou Rómov sa po prevrate vo všetkých postkomunistických štátoch vyostрили. Aj v súčasnosti, takmer dvadsať rokov po transformácii prebiehajú výmeny názorov o tom, či má byť školská výučba a výchova rómskych detí etnicky neutrálna, alebo má markantne zohľadňovať etnický aspekt. Nadhodí sa otázka: čo je lepšie, integrovaná výučba (napomáhajúca adaptáciu) alebo autonómna? Protirečivé sú názory aj na úspešnosť systému podpôr a aj metódy doučovania sú často protirečivé. Môžeme smelo vyhlásiť: naše školstvo – ešte ani v súčasnosti – nie je pripravené na riešenie problému.

Pochopenie charakteristických črt chovania Rómov a príčin ich problematikej integrácie do spoločnosti vo významnej miere napomáha zmapovanie histórie a dobrodružnej životnej dráhy Rómov a neuškodí nám, keď sa zoznámie s metódami rómskej školy, ktorá bola vytvorená pred 150 rokmi v Nových Zámkoch, ktorá bola jedinečnou inštitúciou nielen v Rakúsko-Uhorsku, ale podľa svedectva dobovej tlače aj v Európe.

Musíme brať do ohľadu, že Rómovia žijú a rozmyšľajú stáročia bez národných hraníc! Číselné údaje nás upozorňujú: veľkou vízvou budúcnosti je vyriešenie výučby a odbornej prípravy Rómov – a to aj zavedením pozitívnej diskriminácie.

Težave poučevanja Romov

Glede današnjih razmer: Romi živijo v skoraj vseh državah Evrope – glede svojih narečij in tudi načina življenja se v izredni meri razlikujejo. Na Mađarskem, na Slovaškem, in v okoliških državah se je njihovo število v minulih stotih letih podeseterilo.

Debate, pripombe, predlogi v zvezi z izobraževanjem Romov niso novi – razno-razni preizkusi zajemajo 150 letno preteklost. Po spremembi sistema so se debate v zvezi z izobraževanjem Romov še naprej ostrile v vseh post-komunističnih državah. Tudi danes, skoraj dvajset let po spremembi sistema potekajo diskusije o tem, ali naj bo šolsko izobraževanje in vzgoja romskih učencev etnično nevtralno ali izrazito etnično. Postavlja se vprašanje: ali je integrirano (ki pomaga pri prilagajanju) ali avtonomno šolstvo boljše? Mnenja glede učinkovitosti podpornega sistema so oporečna, tudi metode učinkovitosti ujemanja mnogokrat nasprotujejo drug drugi. Lahko pogumno povemo: naš šolski sistem – tudi dandanes! – še ni pripravljen zato, da bi ta problem rešil.

Za razumevanje značilnosti romskega vedenja in vzrokov njihovega težkega prilagajanja družbenim normam, lahko v veliki meri pomaga odkritje zgodovine Romov in njihove življenjske poti polne težav; prav nam lahko pride tudi spoznanje metod, ki so jih uporabljali pred 150-imi leti v ciganski šoli v mestu Nové Zámky, katera šola je bila po takratnem tisku edina ne samo v Avstro-ogrski ampak tudi v Evropi.

Moramo upoštevati, da Cigani živijo in razmišljajo že več sto let brez državnih meja! Podatki opozarjajo: velik izziv prihodnosti je rešitev šolanja in izobraževanja Romov – četudi z uvedbo pozitivne diskriminacije.

Szlovákiai magyar pedagógusok kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdjei

Kutatásom kiinduló pontja, hogy a szlovákiai magyar közösség kétnyelvű beszélő-közösség, s az általa használt nyelv, nyelvváltozat szükségszerűen kontaktusváltozat. Az anyaországtól eltérő társadalmi, politikai, kulturális viszonyok, a kétnyelvűség ténye, a két nyelvvel történő állandó érintkezés hatással van beszélőközösségünk nyelvére, melyek eredményeképp a szlovákiai magyarok nyelvhasználatában eltérések figyelhetők meg a magyarországi nyelvhasználatához képest. Az általunk használt nyelvváltozat tehát olyan kontaktusváltozat, melyben kétnyelvű normák érvényesülnek.

Adatközlőim pedagógusok, akik a magyar nyelvvel nap mint nap „foglalkozás-szerűen” találkoznak.

Vizsgálatom célja az volt, hogy feltárjam, vajon az adatközlők milyen mértékben vannak tudatában annak, hogy

- anyanyelvük kontaktusváltozat, s mint ilyen, bizonyos eltéréseket mutat a Magyarországon használt magyar nyelvtől,
- hogyan ítélik meg ezen eltérések meglétét, használatát,
- tudatában vannak-e annak, hogy kétnyelvű beszélőközösség tagjai.

Kérdések

1. Saját megítélése szerint az Ön magyar nyelvtudása a magyarországi magyarokétól:
2. Előfordult-e, hogy Magyarországon valaki megjegyzést tett az Ön beszédére?
3. Ha magyarországiakkal beszél, észreveszik-e beszédéről, hogy nem magyarországi magyar?
4. Ha magyarországiakkal beszél, s azok észreveszik beszédéről, hogy nem magyarországi magyar, Ön szerint mi az, ami ezt elárulja?
5. Egy magyarországi városban járva a következő párbeszédre lesz figyelmes: „*Gyere, bemegyünk valami restibe, eszünk párkit horcsicával. Vagy te csak málnát innál?*” Kérem írja le mit gondolna a fentiek hallva?
6. Mi a véleménye a ticsinki, tehnickí, szesztra, szanitka, stb. típusú szavak használatáról?
7. A szlovakizmusok a szlovákiai magyar beszélő mindennapi beszédének részei. Jelölje be, hogy a felsorolt lehetőségek közül milyen beszédhelyzetben nem tartja helyesnek használatukat
8. Szóvá teszi az önnek nem tetsző kifejezéseket?
9. Milyen stratégiákat alkalmaz, hogy elkerülje a szlovák forma használatát?
10. Ön kétnyelvűnek tartja saját magát?
11. Iskolánk diákjai kétnyelvűnek tekinthetők?
12. Ön szerint ki tekinthető kétnyelvűnek?
13. Előnynek vagy hátránynak tartja a kétnyelvűséget?
14. Véleménye szerint szükség van-e nyelvművelésre?
15. Ön hogyan látja a szlovákiai magyarok által beszélt nyelv jövőjét? Reális-e a különfejlődés veszélye?

Atitudinea pedagogilor maghiari în legătură cu bilingvistica

Am ales ca punct de plecare în cercetare faptul că comunitatea maghiară din Slovacia este o comunitate bilingvă și limba, varianta de limbă folosită de aceasta, inevitabil este o variantă folosită în contact.

Corelațiile sociale, politice și culturale diferite de cele din țara mamă, faptul bilingvistic, contactul permanent cu cele două limbi are influență asupra limbii vorbite de comunitatea noastră, și ca rezultat,

limba vorbită de maghiarii din Slovacia diferă față de cea vorbită în Ungaria. Deci varianta de limba folosită de noi este o variantă de contact în care izbutesc norme bilingve.

Furnizorii datelor sunt pedagogi, care se întâlnesc cu limba maghiară în fiecare zi în munca lor.

Scopul cercetării mele era dezvelirea faptului oare în ce măsură sunt conștienți furnizorii datelor că:

- limba lor maternă este o variantă de contact, și reprezintă câteva diferențe față de cea folosită în Ungaria;
- cum judecă existența și folosirea acestor diferențe;
- dacă sunt conștienți de faptul că fac parte din comunitatea bilingvă.

(Traducere din limba maghiară: SZABÓ Judit)

Однос мађарских педагога према дојезичности у Словачкој

Полазна тачка мога проучавања је то да мађарска заједница у Словачкој је једна дојезична говорна заједница, језик коришћен преко њих је варијанта језика а одједном и неизвежно контактивна варијанта. Због различитих друштвених, политичких и културалних односа која су другачија од тих у матичној земљи, факт дојезичности, стални дотицај са оба језика делују на језик наше говорне заједнице, и као резултат тих деловања у коришћењу језика Мађара у Словачкој можемо посматрати разлике у односу на коришћење језика у Мађарској. Језичка варијанта, која је коришћена с наше стране, је једна таква контактивна варијанта, у којој долазе до изражаја дојезичне норме.

Даваоци података су педагози, који се дан на дан „професионално” сусрећу са мађарским језиком.

Циљ мога истраживања је била то да испитујем, даваоци података у којој су мери свесни тога да:

- наш матерњи језик је контактивна варијанта, и као таква он нам приказује неке разлике од мађарског језика коришћења у Мађарској,
- како људи оцењувају те разлике и коришћење тих разлика,
- да ли су они свесни тога да су они чланови једне дојезичне говорне заједнице.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Postoje maďarských pedagógov na Slovensku k dvojazyčnosti

Východiskovým bodom môjho výskumu bolo, že maďarská komunita je dvojazyčnou rečovou komunitou a ňou používaný jazyk, jazykový variant je zákonite kontaktným variantom. Spoločenské, politické a kultúrne pomery, ktoré sa líšia od materskej krajiny, fakt dvojazyčnosti, neustály kontakt s dvomi jazykmi vplýva na jazyk našej rečovej komunity, v dôsledku čoho v používaní jazyka Maďarov na Slovensku sú v porovnaní s používaním jazyka v materskej krajine badateľné rozdiely. Nami používaná jazyková varieta je teda takým kontaktným variantom, v ktorom sa uplatňujú dvojazyčné normy.

Moji informátori sú pedagógovia, ktorí sa s maďarským jazykom stretávajú každodenne, „profesijne”.

Cieľom môjho výskumu bolo zistenie toho, do akej miery si informátori uvedomujú

- Že ich materinský jazyk je kontaktným varinatom a ako taký, vykazuje určité odlišnosti od maďarského jazyka používaného v Maďarsku;
- Ako hodnotia tieto odlišnosti, ich používanie;
- Či si uvedomujú, že patria k dvojazyčnej rečovej komunite.

Pristop maďžarskih pedagogov na Slovaškem k dvojezičnosti

Izvirna točka mojich raziskovanj je, da je maďžarska družba na Slovaškem dvojezična govorna skupina, ter s strani te skupine uporabljan jezik, različice jezika morebitne kontaktne spremembe. Družbene, politične, kulturne razmere se razlikujejo od razmer v matični državi, dejstvo dvojezičnosti ter tudi nenehen kontakt z obema jezika ima vpliv na jezik skupine, kar je razvidno iz razlik govora slovaških Maďžarov glede na govor na Maďžarskem. S strani skupine uporabljan jezik je torej kontaktna različica v katerem se uveljavljajo dvojezične norme.

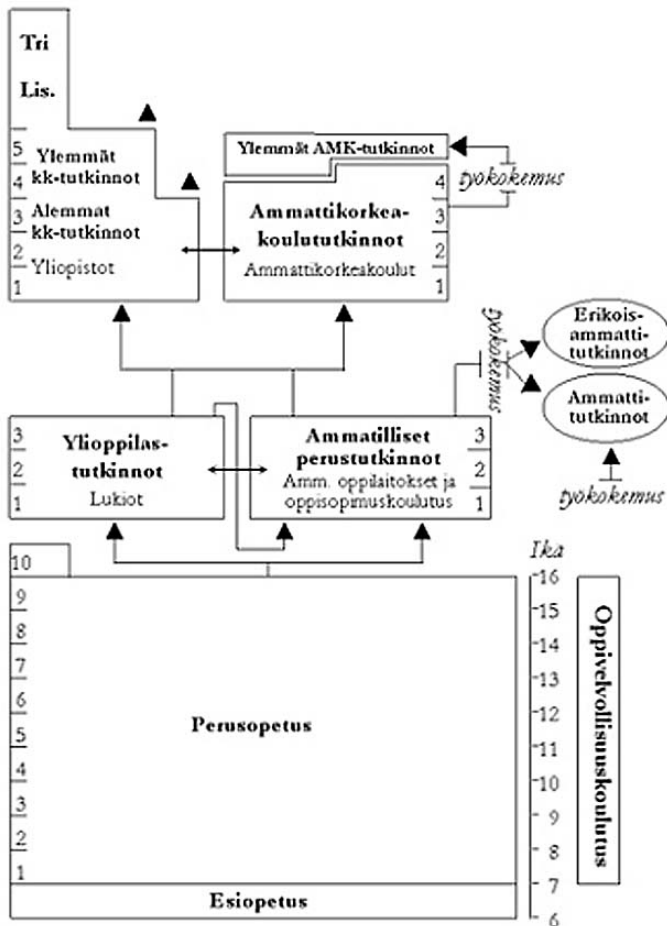
V raziskavi so sodelovali pedagogi, ki se z maďžarskim jezikom srečujejo dnevno na »poklicni« ravni.

Cilj mojega raziskovanja je bilo odkritje mere v kateri se pedagogi zavedajo,

- da je materinski jezik, ki ga poznajo, kontaktna različica, ter kot taka se razlikuje od jezika, ki ga uporabljajo na Maďžarskem,
- ter zaznavajo te razlike in uporabo teh,
- da so člani dvojezične govorne družbe.

Finn társadalom – finn oktatás

Az előadás röviden áttekinti Finnország viharos történelmét, s rámutat azokra a történeti hagyományokra, amelyek megteremtették a mai modern Finnországot: a lutheranizmus, a arisztokráciával nem rendelkező csonka társadalom, az önálló parasztgazdaság és a kialakuló városi polgárság. Azután bemutatja a finn oktatási rendszert, amelynek sémája:

9 éves alapiskolai oktatás után 3 éves középiskola – gimnázium vagy szakiskola –, amit 3-4 éves szakfőiskolai vagy 5 éves egyetemi tanulmányok követnek. A beiskolázás 7 éves korban történik, minden gyermek előiskolába is jár.)

Megismerjük a finn iskolarendszer adatait, majd részletesen áttekintjük a finn oktatás szintjeit: középiskola és egyetem. A középfokú oktatásból részletesen megismerjük az osztály nélküli gimnáziumot. Az osztály nélküli gimnáziumban a

tanulók kurzusokat vesznek fel, és szinte egyéni terv szerint haladhatnak a központi érettségi felé, ami egyben a felsőfokú oktatásba szülő felvételi is.

Ezt követően részletesen bemutatja az előadás az alapiskolai képzést, annak céljait, majd részletesen az első két év anyanyelvi oktatásának céljait és tartalmait.

Az alapiskolai oktatás fő céljai (részletesen az első)

- 1. Emberként felnőni
- Ez a cél lefedi az egész oktatási folyamatot.
  - Alapelve, hogy
    - támogatja a tanuló teljes körű nevelését és az életismeret elsajátítását
    - olyan nevelési környezetet kell teremteni, ami
      - egyrészt támogatja az egyéniség és egészséges öntudat kialakulását,
      - másrészt az egyenlőségen és az alkalmazkodáson alapuló társadalmi beilleszkedést
- A tanuló
  - megérti a saját fizikai, pszichikai és társadalmi nevelésének lényegét és önmagának egyedülvalóságát
  - felismeri tevékenységének etikusságát és különbséget tenni jó és rossz között
  - felismeri esztétikai tapasztalatai alapján az életének minőségét
  - felismeri tanulási stílusát és fejleszti magát mint tanulót
  - csoport és közösségi tagként tud tevékenykedni
- 2. Kulturális-identitás és nemzetköziség
- 3. Információ és medialitás
- 4. Résztevő állampolgárság és vállalkozókészség
- 5. Felelősség a környezetért, a jólétért és a tartós jövőért
- 6. Biztonság és közlekedés
- 7. Ember és technika

Összességében elmondható, hogy a finn oktatási rendszer diák, ismeret és gyakorlat központú, legfőbb céljának azt tekinti, hogy minden oktatási szinten mindenki számára azonos színvonalú és tartalmú oktatással megteremtse a legoptimálisabb és legeredményesebb ismeretszerzési lehetőségeket, és ezzel a finn társadalom tagjai a lehető legeredményesebben ismeretszerzési lehetőségeket, és ezzel a finn társadalom tagjai a lehető legeredményesebben valósíthassák meg közösséget is erősítő egyéni életcéljaikat.

Societate finlandeză – învățământ finlandez

Prezentarea relatează în mic istoria furtunoasă a Finlandei, și arată acele obiceiri istorice care au dus la formarea Finlandei moderne de astăzi: lutheranismul, societatea schilodă fără aristocrație, economia autonomă și burghezia care este în formare.

După aceasta prezintă sistemul de învățământ finlandez, care este elev, cunoștință și practic-centrat și al cărei scop major este să asigure în mod cel mai optim și eficace opțiunile de însușire a cunoștințelor pe fiecare nivel de învățământ, astfel membrii societății finlandeze fiind capabili să-și realizeze scopurile în viață prin cele mai eficace moduri.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Finsko društvo – finski obrazovni sistem

Ovo predavanje daje kratak pregled o burnoj istoriji Finske, i prikazuje one istorijske tradicije koje su doprinele rađanju današnje moderne države: luteranizam, sakato društvo koje nije imalo aristokratiju, samostalna seljačka ekonomija i jačajuće građanstvo.

Zatim, prezentuje finski obrazovni sistem u čijem su centru učenik, znanje i praksa, a glavni cilj je ostvarivanje najoptimalnijih i najuspešnijih mogućnosti pružanja znanja da se na svim nivoima obrazovanja dobije nastava na podjednakom nivou i sadržaju, i da time članovima finskog društva bude omogućeno da na najuspešniji mogući način ostvare svoje individualne životne ciljeve koji usput jačaju i zajednicu.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Fínska spoločnosť – fínske školstvo

Prednáška podáva stručný prehľad búrlivých dejín Fínska a poukazuje na historické tradície, ktoré prispeli k vzniku súčasného moderného Fínska: lutheranizmus, okypená spoločnosť, ktorá nedisponovala aristokraciou, samostatné roľnícke hospodárstva a meštianstvo.

Následne predstavuje fínsky školský systém, v stredobode ktorého stojí študent, vedomosti a prax. Jeho hlavným cieľom je, aby prostredníctvom vyučovania, ktoré je na všetkých stupňoch školstva rovnako kvalitné a má rovnaký obsah pre každého, vytvorilo najoptimalnejšie a najefektívnejšie možnosti na získavanie vedomostí, aby mohli členovia fínskej spoločnosti čo najúspešnejšie realizovať svoje individuálne životné predsavzatia, ktoré zároveň posilňujú aj komunitu.

Fínska družba – finsko školstvo

Predavanje nudi kratak pregled burne finske zgodovine s poudarkom na tiste zgodovinske tradicije, ki so osnovala današnje moderno finsko družbo: luteranstvo, družba brez aristokracije, samostojna kmetijska gospodarstva in meščanstvo v razvoju.

Predavanje zatem predstavlja finski šolski sistem, ki je osredotočen na dijake, znanje in prakso. Glavni cilj sistema je, da s šolanjem, ki je za vse enakopravno, na isti ravni ter iste vsebine izoblikuje najbolj optimalne možnosti za pridobivanje znanja in možnosti, ki bodo ponujale odlične rezultate, s katerimi bodo člani finske družbe lahko v največji meri uresničili tudi svoje in pa tudi cilje, ki bodo krepile družbo.

Kisebbségi (magyar) oktatásügy és benne a pedagógusok szerepe Szlovákiában

A nemzeti nyelvek és a rájuk épülő nemzeti kultúrák Kelet-Európa Habsburg uralom alatt levő területén az 1700-as évek második felében kezdtek egymástól elkülönülni. Ehhez nagyban hozzájárult II. Józsefnek az 1784-ben kibocsátott nyelvrendelete, amely a közigazgatás megkönnyítése érdekében az addig használt latin hivatali nyelvet a némettel cserélte fel. Ez elsősorban a magyar arisztokrácia részéről váltott ki heves ellenállást. A reformkor (1800-as évek első fele) politikusai arra törekedtek, hogy a magyar országrészek hivatalos nyelve – a nemzetiségek által lakott területeken is – a magyar legyen. Ezt végül el is érték. A magyar állam felépítését némelyek, vagy tán legtöbben, francia mintára szabott nemzetállamként képzeltek el felépíteni, ami azt jelentette volna, hogy mindenki, aki Magyarországon él, nyelvétől, kultúrájától függetlenül, magyarnak tekintendő. E cél elérése érdekében elsősorban az iskolapolitikát használták eszközüül. Az elmagyarosítás erőszakos módja a 20. század első évtizedében már annyira eldurvult (lásd, Apponyi-féle törvények), hogy a nemzetiségek politikai vezetőinek nem nagy fáradtságába került népeiket a magyarok ellen hangolni. (Példa rá az 1910-es népszámlálás eredménye.)

A második világháború befejezése az Osztrák-Magyar Monarchia széthullását eredményezte. Területén (hosszas, rejtett előkészítés után, külső, nagyhatalmi támogatással) szinte követhetetlen gyorsasággal jöttek létre az új, hevenyészve összetákolt többnemzetiségű nemzetállamok. A független csehszlovák államot 1918. október 28-án kiáltották ki Prágában, majdnem két évvel a trianoni békediktátum (1920. június 4.) aláírása előtt. Tehát a politikai akarat megelőzte az állam működéséhez szükséges gazdasági és kulturális feltételek létrejöttét, ezért a folyamatokat meg kellett gyorsítani. A gyorsítás főbb elemei voltak:

1919-ben a földreform megvalósítása (250 ha fölötti földtulajdon államosítása, Dél-Szlovákia „kolonizálása” (az államosított 325 852ha földterület, 25ha-ig terjedő törpebirtokok formájában való felparcellázása és szétosztása a volt legionisták, a csehszlovák haderő tagjai és az állameszméhez hű, más személyek között. Így hoztak létre Csehszlovákiában mintegy 2000 telepessel 94 kolóniát, ebből 64-et a magyarok által lakott területeken.)

Szlovákiában a közigazgatás és a kulturális élet megszervezése céljából teljhatalmú minisztériumot hoztak létre Vavro Šrobár vezetésével, s ezen belül Iskolaügyi Referátust, amelynek élére Anton Štefáneket állították. Feladata volt a Szlovákia területén addig meglevő iskolahálózat „magyartalanítása”.

1919 és 1921 között Csehszlovákiából, a mai Szlovákia területéről, mintegy 100 000 lakos menekült Magyarországra. Ezzel az otthon maradt magyarok szinte teljes mértékben értelmiségi réteg nélkül maradtak. A magát magyarnak valló lakosság lélekszáma több mint egy millióról (1921-es népszámlálás szerint) 745 000 -re csökkent.

Az első – valóban demokratikus szellemben megfogalmazott – 189/1919 számú iskolatörvény azt szavaltotta, hogy az iskolák tanítási nyelve a tanulók anyanyelve

kell, hogy legyen. Azt is kimondta a törvény, hogy: „Nyilvános elemi népiskola minden olyan községben szervezhető, amelyben három évi átlag szerint legalább 40 tanköteles gyermek van, ha a községben nincs olyan tanítási nyelvű iskola, mint amilyen ezen gyermekek anyanyelve.” Azokban a községekben pedig, amelyekben legkevesebb 400 elemi iskolás tanuló van, polgári iskola szervezhető. A középiskolákban, így már a polgáriban is, lehetőség nyílt a koedukációra, amit Magyarországon csak az 1950-es években vezettek be.

Ez mind szépen hangzik, csak az a probléma merült fel, hogy olyan, majdhogynem színmagyar városokban, mint Dunaszerdahely, Galánta, Vágselye, Ógyalla, Párkány, Tornalja, Rozsnyó, Szepsi és Királyhelmece, csak szlovák polgári iskola működését engedélyezték. 1920 és 1938 között a magyarok által lakott területeken a közben megalakított Slovenská Liga (nacionalista szervezet) által 277 szlovák iskolát hoztak létre, amelyeknek túlnyomó többségében magyar gyerekek tanultak. (Különböző kedvezményekkel „tették lehetővé számukra, hogy oda betévedjenek”.). Furcsa ellentmondás. Kérdés, hogyan lehetett mindezt megtenni? Úgy, hogy a 189/1919-es törvény Szlovákiában sohasem lépett hatályba. Ezt a 15. §-a tette lehetővé, amely kimondta: „Rendeletileg fog megállapíttatni, hogy ezen törvény Szlovenszkon mikor lép életbe.” E rendelet pedig sohasem született meg.

A Šrobár vezette teljhatalmú minisztérium Szlovákia „magyartalanításának” megvalósításába lelkes fiatal értelmiségieket vont be. Tudták, illetve tudatosították, hogy a már említett 189/1919-s számú törvényt kevesen ismerik, alkalmazását a külföld sem kíséri figyelemmel, ezért addig kell cselekedniük, amíg lehetséges. Legfontosabb feladataik egyikének tekintették az olyan többkultúrájú városok, mint Pozsony, Kassa és Eperjes elszlovákosítását, amelyek addig valójában magyar diákvárosok voltak. A felvidéki magyar oktatásügy szempontjából különösen nagy szerepe volt Eperjesnek, amelynek felsőfokú oktatási intézményei is voltak. Mára szinte teljesen szlovák városok lettek: Besztercebánya, Selmecbánya, Zólyom, Lőcse, Igló, Nyitra, Aranyosmarót, Nagyszombat, Nagymihály, Homonna, Varanno, Verebely, amelyekben csak elvétve él néhány régi, vagy betelepült magyar család, esetleg hajdani német családok maradéka. Tehát jól bevált a hosszútávra tervezett „elmagyarosodott szlovákok” visszaszlovákosításának programja. Nem csináltak belőle titkot, olyannyira nem, hogy Alois Kolísek (nevéből ítélve cseh nemzetiségű) akadémikus, a Szlovák Liga Maticájának elnöke, 1929-ben nyíltan kimondta: „A szlovák nyelvterületet ki kell terjeszteni egészen a Dunáig, s ez által a Csallóközöt (a csehszlovák iskolák által) el kell szlovákosítani.” Úgy tűnik, ezt a folyamatot az 1989-es rendszerváltás után sikerült meggyorsítani. Okai elsősorban gazdasági jellegűek, például Dél-Szlovákia iparának és mezőgazdaságának tönkrététele, aminek természetes következménye a fiatalok elvándorlása, a népszaporulat csökkenése, a falvak elöregedése és elnéptelenedése, de hozzájárul ehhez az értelmiség, leginkább a pedagógusok népnevelő, illetve népművelő tevékenységtől való elzárkózása. Miért? Minek az alapján állíthatom ezt?

1920. február 21-én adta ki Gustáv Habrman, Csehszlovákia első oktatásügyi minisztere azon rendeleteit, amelyek közül kettőnek volt létfontosságú jelentősége a szlovákiai magyarok életében. Egyik a népkönyvtárakra vonatkozott. E rendelet valójában a csehszlovák nemzetgyűlés 1919. július 22-én hozott törvényének a végrehajtására vonatkozott. A lényege az volt, hogy Csehszlovákia területén min-

den községben állami támogatással népkönyvtárat kellett létrehozni. A nemzeti kisebbségekkel bíró politikai községekben is akkor, ha a kisebbség a legutolsó népszámlálásnál legalább 400 személyt tett ki, illetőleg ha a községben nyilvános kisebbségi iskola volt. 1934-ben 2 810 szlovák, 350 rutén és 90 német könyvtáron kívül 608 magyar működött. Köteteik száma magyarok esetében, 1935-ben meghaladta a 180 ezret. Olvasóik száma mintegy 40 000 volt, a kölcsönzések száma pedig közel 350 000. Ezen kívül szinte minden iskolának volt kevesebb-több kötettel rendelkező saját könyvtára is. A könyvtárak működtetése a helyi értelmiség feladata lett, de szerepet kaptak benne a tanítók is, hiszen a könyvtárosok leginkább ők voltak. Ehhez azonban megfelelő tanfolyamot kellett elvégezniük.

Másik kitétele a rendeletnek kötelezte a tanítószágot, hogy részt vegyen a szociális mozgalmakban és munkában. (Valójában népművelő és népművelő munkát vártak el tőlük szerény bérezésük fejében, azt is mondhatnánk, ingyen.) Nem írta elő, nem is tiltotta a tanítók, tanárok politikai elkötelezettségét, valamelyik pártban való szerepvállalását, a közvélemény azonban elfogadta, néha el is várta. Az iskola igazgatója köteles volt naplót vezetni a tantestület tagjainak mindennemű tevékenységéről, s ez által a tanfelügyelő az iskolalátogatás alkalmával tájékozódást nyerhetett róla. 1933-ban a szlovákiai magyar tanítók a lakosság között huszonegyféle népjóléti és népművelő tevékenységet fejtettek ki. Sokan a vöröskeresztben és a tűzoltó szervezetben tevékenykedtek, de ennél sokkal többen szerveztek műkedvelő színi előadásokat, dalárdákat és tanfolyamokat, előadásokat tartottak. Valójában az a 2200-2300 magyar tanító képezte a csehszlovákiai magyar értelmiség zömét, akik Szlovákia és Kárpátalja 907 iskolájában működtek. Nekik köszönhető, hogy a szlovákiai magyarok a trianoni trauma után magukhoz tértek és képesek voltak küzdeni megmaradásukért.

A második világháború után nem született jogszabály a tanítók iskolán kívüli aktivizálására, viszont a lakosság a szokásjog alapján várta el tőlük, hogy ők legyenek továbbra is a falvak és városok kulturális és részben politikai életének minde- nesei.

Az 1938-ban bekövetkezett határmódosítások után (Felvidék visszacsatolása) az új politikai hatalom megalázó zaklatásnak vetette alá a magyar tanítókat. Arra kötelezték őket, hogy származási és megbízhatósági bizonyítványokat szerezzenek be, amelyekkel az illetékes Vármegyei Királyi Tanfelügyelői Hivatal Igazoló Bizottsága előtt kellett megjelenüik. Akire rábizonyosodott, hogy „hű kiszolgálója” volt a Csehszlovák Köztársaságnak, például az agrárpártban tevékenykedett, zsidó volt vagy netán kommunista, nem alkalmazták tovább. Tény, a magyar értelmiségnek elég nagy hányada baloldali beállítottságú volt. Mint említettem, minden párt működését engedélyezték, beleértve a kommunista pártot is, amelynek a képviselői a harmincas évek elején bejutottak a parlamentbe. Persze ez még nem kellett volna, hogy okot adjon minden csehszlovákiai magyar lekommunizálására. A visszacsatolás után az anyaországban csak úgy emlegették őket, azaz bennünket, hogy felvidéki kommunisták. A több mint kétezer magyar tanító közül tudomásunk szerint mindössze három: Major István, Czabán Samu és veje Ilku Pál volt tagja a pártnak. A szlovákiai magyarok, főleg az értelmiség között ellenérzést váltott ki, hogy mellőzték őket, s a nyakukra úgymond megbízható anyaországi hivatalnokokat ültettek. Így az oktatásügyben is persze.

A háború alaposan megtépázta a tanítók sorait, mivel a férfiakat főleg negyvenhárom, negyvennégyben bevonultatták, mert érettségizettek voltak, a hadseregben karpaszományosként, majd zászlósi, hadnagyi rangban, ritkán magasabb rendfokozattal szolgáltak, igen gyakran a hivatásos tisztek helyett a frontokon, komoly csapattiszti beosztásokban. Így aztán közülük sokan elpusztultak vagy hadifogságba estek.

A háború befejeztével, az újonnan létrehozott Csehszlovákiában, a magyarokat kollektív háborús bűnösöknek nyilvánították, ezért állampolgári jogaiktól fosztották őket. A jogfosztottság ideje három évig tartott. Ez idő alatt történtek munkaerő toborzás címén deportálások Csehországba, az ún. lakosságcsere, vagyis a kitelepítés Magyarországra és a reszlovakizáció. Ez utóbbit, 1946. július 21-től, a Pozsonyban létrehozott Központi Reszlovakizációs Bizottság szervezte, mondván, „Dél-Szlovákia elmagyarosodott tömegeinek lehetőséget kínálnak, hogy visszatérhessenek eredeti nemzetükhöz, a szlovákhöz”. A magyarok tetemes hányada remélve, hogy megmenekül az atrocitásoktól, aláírta a nyilatkozatot. Pontosan 362 679 személyt érintően 135 317 családfő.

A tanítók számára nyitva állt a lehetőség, hogy önként átköltözzenek Magyarországra, persze nem azonnal és mindannyian, hanem fokozatosan 1946-47-ben. Addig ki hogyan tudta, úgy tengette maga és családja életét. Többen is napszámok voltak, mások módosabb szülők gyerekeit tanították titokban, élelemért, vagy aki tehette (nem hivatalosan), kántorkodott. Ugyanis a kántorok szerepét több helyen is átvették a magyarok közé kinevezett szlovák tanítók, ugyanakkor a plébániákra is szlovák papokat küldtek, a magyarokat pedig szlovák községekbe helyezték át a megyés püspökök.

A megmaradt tanítók közül 683-an kérték nemzetiségük megváltoztatását, ám a szóban forgó bizottság mindössze 217-nek fogadta el a kérelmét. Jutalmuk az lett, hogy őket is áthelyezték a hegyek közé olyan szlovák kistelepülésekre, ahová szlovák tanítók nemigen voltak hajlandók kimenni. Ezek a tanítók aztán 1949-50-ben nem kapcsolódhattak be a magyar iskolák újraszervezésébe.

A jogfosztottság évében, azaz 1945-48 között, a tanulni vágyó magyar fiatalok százai hagyták el Szlovákiát, részben hivatalosan, másrészt a határfolyókon, zöldhatáron átszökődve Magyarországra. Tanulmányaik befejeztével, ritka kivételtől eltekintve, ott is maradtak.

1950 szeptemberéig csak szlováknyelvű oktatásban részesülhettek a dél-szlovákiai magyar gyerekek, sőt többek még úgy sem, az utóbbiak közé tartozott e mondatok rögzítője is.

A magyar iskolák 1950. szeptember 1-jén nyílhattak meg. Illetve 1949-50-es tanévben kísérletképpen egyes szlovák iskolákban magyar osztályok megnyitását engedélyezték, persze nem mindjárt a tanév elején. Meglepetésre a tanév folyamán mintegy ötezer gyereket írtattak át szüleik e magyar osztályokba. A következő tanév elejére több mint harmincezerre emelkedett az igény, ami elől már nem lehetett kitérni.

Igen ám, csakhogy eleve ezernyi akadállyal került szembe a magyarság. Ne feledjük, a reszlovakizáció még érvényben volt (csak 1954. április 8-án nyilvánította érvénytelenné Szlovákia Kommunista Pártjának Elnöksége Pozsonyban), ezért azok a magyarok, akik reszlovakizáltak, nem lehettek tagjai a Csemadoknak (az

1949-50-51-ben létrehozott magyar kulturális szervezetnek, amely nem hivatalosan a politikai és gazdasági érdekvédelmet is felvállalta és ellátta, s ha úgy tetszik, időnként még ellenzéki szerepet is betöltött). Gyerekeik számára nem tarthattak igényt a magyar iskolákra. E tilalmakat persze tömegesen kerülték meg, éppen a megerősödött Csemadok (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete, később Kulturális Szövetsége) jóvoltából.

Tehát végül is megnyíltak a magyar iskolák, csak épp az nem volt, aki bennük tanította volna a gyerekeket. A több mint két és félezernyi pedagógusból (közéjük számítva a középiskolai tanárokat és az egyetemi oktatókat is) mindössze 110 volt, aki óvónőktől az egyetemi oktatóig számításba jöhetett. Mit lehetett hát tenni? Néhány lelkes középiskolai tanár a Csemadok támogatásával pár hetes gyorstalpaló tanfolyamokat szervezett, azon nyolc elemi, polgári iskolát vagy néhány gimnáziumi osztályt végzetek számára, akik hajlandók voltak tanítói állast vállalni. Közben Pozsonyban és Rozsnyón megnyitották a négyéves, érettségivel végződő tanítóképző pedagógiai iskolákat, ezek levelező osztályait is, továbbá kihelyezett osztályait a vidéki gimnáziumokban, de csak levelezők számára. Így aztán az ötvenes évek végére telítődött a magyar iskolák alsó tagozata szakképzett tanítókkal, a hatvanas évek közepén pedig a felső tagozat és a középiskolák is, mert akkorra már intenzíven működött a magyar tanárképzés is Pozsonyban, majd Nyitrán.

A második világháború utáni (cseh) szlovák iskolarendszer szinte egy az egyben megegyezett a magyarorszáigival. Az ilyen-olyan reformkísérletek idején itt is, ott is mutatkoztak némi eltérések, amelyek aztán hamar kiegyenlítődték.

A két háború között azonban lényeges különbség volt, hogy Magyarországon az elemi iskola hat osztályos, Csehszlovákiában pedig nyolcosztályos volt. Ám mindkét ország domináns iskolájának a polgári bizonyult. Ez képezte a kishivatalnokok rétegét, viszont az értelmiségi pályákhoz vezető út első lépcsőfokát a gimnáziumok alkották.

A második világháború után a szocialista rendszerbe tartozó államok domináns iskolái a szakmunkásképzők és a szakközépiskolák lettek. Ezt az államhatalom is csakhamar észrevette, és a magyar kisebbség bekebelezésének hatékony eszközét látta meg bennük. Fel is használta őket e cél érdekében.

Amikor engedélyezték a magyar iskolák megnyitását, a két világháború közötti gyakorlathoz igazodva természetesnek tartották, hogy anyanyelven folyik majd bennük a tanítás. Ám csakhamar rájöttek, hogy hibát követtek el. Ezért 1954. október 29-én az SZLKP Központi Bizottságának elnöksége határozatot hozott, amely az iskolaügyi megbízottnak (Szlovákiában ő irányította az oktatásiügyet, nem a cseh miniszter) feladatul adta, hogy dolgozzon ki irányelvet, miszerint néhány tantárgyat szlovák nyelven fognak tanítani a magyar iskolákban. Pár évvel később Vasil Bilak, amikor iskolaügyi megbízottnak nevezték ki, a Csemadok KB elnökét és vezető titkárát akarta meggyőzni, hogy fogadják el a tervezetet, de szándéka ellenállásba ütközött. Ezután kezdtek alattomos módon alkalmazni azokban a szlovák szakiskolákban elképzeléseiket, amelyeknek magyar osztályaik voltak, illetve a magyar tagozat közös igazgatás alá tartozott a szlovák tagozattal. Az ország különböző részein, így a magyarok által lakott területeken is (tán azt is lehetne mondani, főleg ott), ún. monotípusú iskolákat és osztályokat hoztak létre. Ez azt jelentette, hogy ezen iskolák egyes osztályaiban olyan szakmákra készítették fel a fiatalokat,

amelyekből a tervgazdálkodás mutatóihoz igazodva csak kevés szakemberre volt szükség, mondjuk évente 30-40 frissen végzettre. Ám ha ezek közé csak egy olyan diák keveredett, aki szlovák volt, vagy nem volt hajlandó magyar nyelven tanulni, az osztály oktatási nyelve szlovák kellett hogy legyen. Ehhez az is hozzátartozott, hogy amelyik iskolában két nyelven folyt (folyik ma is) a tanítás, abban hivatalosan (értekezleteken, konferenciákon) a tantestületek tagjai is hivatali-, mára államnyelven kötelesek egymással kommunikálni.

Nem tudok egyetérteni azokkal a magyar nyelvészekkel, akik helyeslik a határon túli magyarok kevert nyelvhasználatát. (Magyar mondataikat teletűzdelik szlovák szavakkal.) Némelyek közülük olyan messzire elmentek, hogy a Magyar Értelmező Kéziszótárba is belecsempészték több mint kétszáz olyan szlovák szót, amelyekről azt állítják, hogy maradandóan beépültek a magyarok szókészletébe. Már akiébe. (És honnan lehet azt tudni, hogy e ránk erőltetett szavak maradandóak lesznek?) Ha spontánul történt volna (történne) a dolog, a pedagógusoknak függetlenül attól, hogy milyen tantárgyak tanítói, akkor is erkölcsi kötelességük küzdeni neveltjeik anyanyelvének tisztaságáért. Illetve azért, hogy ha valaki szlovákul beszél, akkor beszéljen tisztán szlovákul (ezt el is várják a szlovákok), ha pedig magyarul, akkor magyar szavakat használjon, ez miért nem várható el tőle? Azáltal nem lesz senki sem európaibb, ha beszédében, netán írásban is össze-vissza keveri az európai nyelveket.

Tény, hogy a nyelvek ősidők óta hatnak egymásra, különösképpen a szomszéd népeké. Nem is lehet ez ellen kifogása senkinek, ha ez spontánul történik. Ám esetünkben, főleg a második világháború után, nem a spontaneitás játszotta a fő szerepet, hanem a politikai erőszak. A szakiskolákban, majd a főiskolákon és egyetemeken a fiatalok (a pedagógusjelöltek is) minden témakörben csak a szlovák terminológiát tanulták, azaz tanulhatták, s kikerülve az életbe (magyar nyelvi közegben is) ezt használják. Az üzletekben az áruféleségek neve csak szlovákul van feltüntetve. A nyelvtörvény alapján most már nem is lehet másként. Csoda hát, hogy ritka kivételtől eltekintve alig akad magyar ember Szlovákiában, aki minden tekintetben tisztán használná anyanyelvét, vagyis a mindennapi beszédébe akaratlanul ne szőne bele néhány szlovák kifejezést. Ebbe beletörödni, mi több ezt helyeselni annyit jelent, mint fejet hajtani nemzetiségünk (nyelvünk, kultúránk) fondorlatosan megtervezett, s immár meggyorsított tönkretétele előtt.

A magyar iskolák megmaradásáért folyó küzdelem óriási erőfeszítésekbe került. Mint említettem, az első támadás, amely a tanítási nyelv megváltoztatására irányult, az 1950-es években történt. Ezután mintegy húsz évig tartó sunyi hallgatás következett. Ez idő alatt sikerült a szakközépiskolák és szakmunkásképzők magyar osztályainak leépítése. Némelyiket persze meghagyták amolyan kirakatszélnak, értendő ezalatt, hogy magyar osztálynak tüntették fel, de a magyar nyelvtanon és irodalmon kívül (heti 2 óra!) semmit sem tanítanak bennük magyarul. Közben folyt a propaganda, miszerint ha a szülők azt akarják, hogy gyerekeik az egész ország területén érvényesüljenek, írassák be szlovák iskolába, hiszen magyarul otthon is megtanulhatnak (lásd, keveréknyelven). Részben ez (volt) az oka, hogy a magyar gyerekeknek kezdettől fogva (1950-től) mintegy 20-25%-a szlovák iskolába került. A 89-es rendszerváltás óta ez a helyzet csak rosszabbodott, aminek – említettem már – főleg gazdasági okai vannak.

A második nyílt támadást a magyar iskolák ellen a nyolcvanas évek elején kezdték el, ami 1984 márciusában teljesedett ki, ám ez is nagy ellenállásba ütközött, részben a Csemadok KB tagjai részéről, ám nagyjából a lakosságéről (több tízezer tiltakozó levél), amit a – nem hivatalos jóváhagyással működő – Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága szervezett. Okvetlenül meg kell jegyeznünk, hogy a nyolcvanas években nagyszerű összefogással (Csemadok tagok, írók, pedagógusok, gazdasági szakemberek) sikeres kulturális mozgalom bontakozott ki az iskolák megmaradása érdekében.

A harmadik próbálkozás a kilencvenes évek közepére esett, de ekkor már hatalmas utcai tüntetésekkel lépett fel ellene a szlovákiai magyarság.

A magyar értelmiségnek 2003-ig nem volt önálló felsőfokú oktatási intézménye. A nyitrai tanárképzőben a magyarul folyó tanítást fokozatosan leépítették, a nyolcvanas években szlovák és történelem szakokra magyar diákokat már föl sem vettek. Amikor végül megnyílhatott Komáromban a Selye János Egyetem (nem ez a hivatalos neve), Nyitrán is engedélyezték a magyar kar létrehozását. Addig vajon miért nem? Hiszen a rendszerváltás óta küzdöttek érte.

Úgy tűnik, sötét képet rajzoltam a szlovákiai magyar oktatásügy közel kilenc évtizedes vergődéséről. Pedig csak a valóságot próbáltam felvázolni. Számomra leginkább lehangoló a humán értelmiség, főként a pedagógusok mai passzivitása, akik ritka kivételtől eltekintve úgy gondolják, mivel már nem kötelező, ellenszolgáltatás nélkül nem végeznek iskolán kívül népművelő munkát. Sőt, a nem általuk szervezett kulturális rendezvényekre, mi több a szakmai találkozókra is alig járnak el. Pedig intő példa lehetne számukra iskoláik tanulóinak szembetűnő elfogyása. Szolgáljon erre példaként csupán két számadat. Míg 1921-ben több mint 100 000 magyar tanköteles gyerek járt magyar iskolába, 2001-re ez a lélekszám mintegy 42 000 -re apadt, és azóta még kevesebb lett. Megélhetésük szempontjából is jó lenne, ha az a 20 %-nyi magyar gyerek, aki ma szlovák iskolában tanul, jövőben a magyar iskolák tanulóinak számát gyarapítaná. Csakhogy ezért legalább annyi és olyan minőségű többletmunkát kellene végezni, amennyit és amilyent az előző pedagógus nemzedékek végeztek évtizedeken keresztül.

Megjegyzés: Előadásomban, illetve dolgozatomban megírásában az Iskolatörténet című könyvemre (Lilium Aurum, Dunaszerdahely 2002) és a Magyarok Szlovákiában sorozat Oktatásügy 1989-2006 című kötetre (Fórum Kisebbségkutató Intézet 2006) támaszkodtam, amelynek egyik társszerzője vagyok.

Învățământul pentru minorități (maghiari) în Slovacia și rolul jucat de pedagogi în acesta

În urma primului război mondial pe teritoriul dezmembrat al Monarhiei austro-ungare, marile puteri biruitoare au contribuit la formarea mai multor state naționale. Cu sprijinirea lor intensivă s-a întemeiat în toamna anului 1918 Republica Cehoslovacă, cu mai multe naționalități, a cărei existență a fost consfințită de Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920). În 1918 mai mult de un milion de locuitori și-au declarat naționalitatea maghiară, dar acest număr, în curs de trei ani, a scăzut la 700.000. La început, chiar în primii ani, mai mult de un milion dintre ei, mai ales intelectualii, au părăsit țara, adică s-au refugiat în Ungaria.

În 1919, cu aprobarea parlamentului cehoslovac, și-a început funcționarea pe teritoriul Slovaciei ministerul plenipotențiar, condus de Vavro Srobar, care avea ca sarcină principală „dezmaghiarizarea” țării. Au desființat sistemul școlar de până atunci, adică l-au restructurat, au aprobat deschiderea unor noi școli dar numai acolo, unde populația maghiară a depășit 20%.

Legea pentru ocrotirea minorităților degeaba garanta locațiile unde se poate înființa școală medie și burgheză, această lege nu s-a referit la unguri. În labirintul legilor apăreau două porți deschise, care au făcut posibilă dănuirea maghiarilor. Una, că au obligat prin lege înființarea și funcționarea bibliotecii populare, cea de a doua, că învățătorii, în schimbul salariilor lor modeste, au fost obligați să presteze activități sociale, mai precis să educe și să cultive poporul. În mijlocul anilor 1930 învățătorii maghiari din Slovacia au desfășurat douăzeci și patru de tipuri de activități culturale și organizatorice în așezările maghiare.

După modificarea frontierelor din 1938 conducerea politică a Ungariei a manifestat neîncredere față de intelectualitatea maghiară din Slovacia, între ei și față de pedagogi. Mulți dintre ei, din cauza orientării lor de stânga au fost stigmatizați ca: comuniști. Locurile de muncă de stat au fost ocupate de funcționarii autohtoni, de încredere.

Dintre cei aproximativ 2500 pedagogi maghiari (mai ales bărbați) mulți au murit în cel de al II-lea război mondial, sau au căzut în prizonierat. După război, conducerea politică a statului Cehoslovac, nou întemeiat, a declarat pe ungurii și germanii criminali de război și le-a privat de drepturile lor cetățenești. Perioada privativă totală de drepturi a durat 3 ani, de la 1945 până la 1948. În acest timp a decurs deportarea maghiarilor la muncă silită în Cehia, și evacuarea populației în Ungaria prin așa zis schimb de populație, și reslovacizare. În urma acestuia 362.679 de maghiari au fost forțați să-și nege naționalitatea. Pedagogilor maghiari, care au rămas, i s-a propus să se mute de bună voie în Ungaria. Dintre cei care nu s-au angajat 683 au solicitat schimbarea naționalității lor, dar Comisia Centrală de Reslovacizare de la Bratislava a acceptat numai 217 cereri. Aceștia au fost numiți în mici comune slovace ca învățători de limbă slovacă.

Din septembrie 1950 au admis redeschiderea școlilor maghiari. Deoarece au rămas numai 110 pedagogi calificați (de la educatoare până la profesori universitari), „Csemadok” (Asociația Culturală a Muncitorilor Maghiar din Cehoslovacia, mai târziu Uniunea), înființată în anii 1949, 1950, 1951, a recrutat niște tineri care au absolvit cele opt clase, școală burgheză sau câteva clase gimnaziale, care au fost dispuși să se angajeze ca învățători. Pentru aceștia au organizat cursuri cu durată de câteva săptămâni. La începutul anilor 1950 s-au deschis școlile pedagogice cu bacalaureat, după aceea școlile superioare cu durata de 2 și 4 ani, în cadrul cărora se putea frecventa și cursuri fără frecvență.

În școlile maghiare, de la început, predarea se desfășoară în limba maghiară, dar puterea politică, în cei 50 de ani trecuți, de trei ori (în anii cincizeci, optzeci și nouăzeci) a încercat să le desființeze în așa fel, încât au vrut ca majoritatea materiilor să fie predate în limba slovacă. Scopul a fost obținut insidios în majoritatea școlilor profesionale, și în școlile superioare. Deoarece majoritatea tinerilor în timpul pregătirii lor au primit o terminologie de specialitate numai în limbă slovacă, și în magazine afișarea denumirii mărfurilor este permisă numai în

limba slovacă, folosirea limbii materne a maghiarilor din Slovacia a slăbit. Unii lingviști maghiari, în loc să presteze o eficace cultivare a limbii, și ar îndemna și pedagogii maghiari la acest lucru, nu numai profesorii cu specialitate maghiară, în general intelectualii, iau în protecție „limbile amestecate”, spunând că nu au nimic de obiectat. Nici nu ar fi, dacă fenomenul acesta s-ar fi format spontan în timp îndelungat și nu la influența planificată cu viclenie, bruscă, și la sila politică nerăbdătoare.

Paralel cu atacurile deschise a avut loc (are loc) propaganda obraznică, de dezorientare între părinții elevilor maghiari. De multe decenii le alarmează cu aceea că dacă copiii lor frecventează școli cu limbă de predare maghiară, îi lipsesc de la posibilitatea de afirmare. Și că pot învăța și acasă ungurește (vezi, în limbă amestecată). Maghiarii din Slovacia trebuie să știe că acest program a fost planificat încă în anul 1929. Importanța acestuia e concentrat într-o propoziție sumară: „Aria lingvistică slovacă trebuie răspândită până la fluviul Duna, și prin aceasta în Csallóköz (prin școlile cehoslovace) trebuie răspândită limba slovacă.” Se pare că s-au apropiat de scopul lor cel mai bine după schimbarea regimului din 1989, mai ales în jurul anilor 2000. Să fie un exemplu ca în decursul celor 80 de ani au reușit să scadă numărul elevilor maghiari la o cincime (în 1921 au fost în jur de 100.000, în 2005 numai 42.000). Desigur, în anii 1999-2000 aceasta are și cauze economice, de ex. neglijarea căilor de comunicație (drumurile, căile ferate) din Sudul Slovaciei, distrugerea industriei și a agriculturii, migrarea forței de muncă etc.

Soluția nu poate fi decât dezvoltarea economică și culturală de îndată a teritoriilor locuite (și) de maghiari.

(Traducere din limba maghiară: SZABÓ Judit)

Мањинска (Мађарска) посвета у Словачкој и улога Мађарских педагога

Као последица првог светског рата на тлу распадање Аустро-Угарске Монархије велесиле су дали своју сагласност за формирање више националних држава. Са њиховом снажном помоћу је формирана на јесен 1918. године вишенационална Чехословачка Република, чије постојање је потврдио Тријанонски мировни диктат (4. јуна 1920. године). У години 1918. још више од милијун становника изјаснило се за Мађара, међутим овај број у току три године смањило се на једва више од седамсто хиљада. У почетку, одмах у првим годинама више од милијун особа, у главном интелигенција је отишла из земље, односно побегла за Мађарску.

Са одобрењем чехословачког парламента у години 1919. започео је свој рад на тлу Словачке пуновластан министаријат под водством Вавро Шробара, чији главни задатак је био „безмађаривање” у целој покрајини. Дотадашњи школски систем је био укинут, односно новоорганизован, дозволу за отварање мађарске школе су дали само тамо, где број мађарског становништва био већи од 20 %.

Узалуд је загарантовао закон о заштити мањине где се може отворати грађанске и остале средње школе, овај закон није се односио за Мађаре. У

странпутици закона јавило се две могућности које су омогућиле опстанак мађарске заједнице. Једна отворена капија је био тај закон, који се изјаснио за обавезно отварање и деловање народних библиотека, а друга са којим су наставницима дали обавезу да уз скромну плату морали извршити и такозван социјални рад, тачније речено: они су били принуђени на агитаторски и народно образовни рад у оквиру становништва. У средини тридесетих година мађарски наставници у Словачкој су извршили двадесетчетвороструки културални и самоорганизовани рад у мађарским насељима.

После модификације граница у 1938. (после повраћања Горње Угарске) политички лидери у матичној земљи нису имали поверења у мађарској интелигенцији из Словачке, међу њима нити у педагозима. Због левичарских става већини педагога ударили су жиг понижавајућег атрибута на њих: комунисти из Горње Угарске. Државне, службене дужности попуњавали су поузданим службеницима из матичне државе.

Од од прилике 2500 мађарских педагога (у главном мушкараца) многи су погинули у другом светском рату или су били однети у ратно заробљеништво. После рата политичко руководство нове чехословачке државе Немце и Мађаре прогласио колективно ратним жлочинцима и одузео је од њих сва грађанска права. Време потпуне безправности (1945-1948) трајало је три године. За то време одиграло се одвлачење Мађара на присилни рад у Чешку (депортирање) и исељавање мађарског народа у Мађарску звану замену становништва, односно и ресловакизација. На основу овога су тражили од 362679 Мађара да одрекну своју националности. За педагоге који су остали понудили су могућност добровољног пресељивања у Мађарску. Од њих 683, који нису прихватили ово, тражили су могућност замене своје националности, али управа, Централна Ресловакизацијска Комисија у Братислави примио је од свега 217 особи свој захтев. Ове педагоге су послали у мала словачка насеља да предавају на словачком језику.

Од 1950. године дато је одобрење за поновно отварање мађарске школе. Јер стручних педагога (од васпитачица до универзитетског професора) остало је само 110, у годинама 1949-50-51. формирани ЧЕМАДОК (Културно Друштво Мађарских Радника у Чехословачкој) сазивао је те младе људе који су завршили осми разред, грађанску школу или неколико разреда у гимназији да ли би били вољни да примају радно место наставника. За њих су били организовани курсеви од неколико недеља. На почетку педесетих су били отворени четиригодишње средње школе за наставнике са матуром, а касније дво- и четиригодишња виша педагошка школа, која су омогућавала и ванредно студирање.

У мађарским школама настава је извођена на матерњем језику, међутим политичка власт у прошлих педесетак година три пута (у педесетих, у осамдесетих и у деветдесетих година) је пробала то укидати тако да већину предмета покушавала је да да предавати на словачком језику. Овај циљ су постигли само у већини средњих школа намењених за стручних радника и у неким стручним средњим школама и у техничким школама на подмукан начин. Наравно настава у вишим школама одвија се на словачком језику. Јер већина омладине за време свога стручног усавршавања могао је да користи

само словачку стручну терминологију и у продавницама назив робе је само на словачком дозвољено исписати, коришћење матерњег језика Мађара у Словачкој је запрепашћујући пропао, односно тај матерњи језик је постао мешани језик. Неки мађарски језичари уместо тога да бих извршили делотворан рад неговања језика, и да бих стимулирали мађарских педагога на исто то, не само језичаре хунгарологе него и интелигенцију уопште, они узимају под окриље тај мешани језик, кажујуће да он не садржи ништа негативно. То бих могло бити и истина ако бих се развијала ова појава спонтано за дуго време, а не на сплеткаран начин измишљено и под утицајем грубог и нестрпљивог политичког утицаја.

Паралелно са отвореним нападима текао је (па и дан данас тече) безобразна, заварavajuћа пропаганда између родитеља мађарске националности. Већ деценијама застрашивају их да ако дају своја деца у мађарске школе, оне ће бити ускраћене од могућности каријера. И да мађарска деца могу научити и код куће свој матерњи језик (види: мешани језик). Мађари у Словачкој морају знати да су они мукотрпни субјекти једног денационализирајућег програма, који је био планиран још у години 1929. Срж овог програма је изражен у овој краткој реченици: „Словачки језички област мора бити истурен све до Дунава и с тим Чалокез помоћу «словачке школе» треба словакирати.” Чини нам се да њихов циљ су успели највише приближавати после мењања режима у 1989. и пре свега око двехиљадите године. Пример на то је да број мађарских ученика за време од осамдесет година успело је смањити на једну петину (у 1921. број мађарских ученика био је око сто хиљада, у 2005. само 42 000.) Ово смањење је проузрокован у годинама између 1990. и 2000. и преко економских узрока, на пример саобраћај (путеви и жељезница) у Јужно-Словачкој је веома запуштен, индустрија и пољопривреда су упропашћена, млада радна снага је напустила Јужно-Словачку, а као последица свих ових појава села су застарена и напуштена.

Решавање овог проблема не може бити ништа друго једино економски и културални процват без одлагања на тим територијама где и Мађари станују.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Menshinové (maďarské) školstvo na Slovensku a v ňom úloha pedagógov

Na území Rakúsko-uhorskej monarchie, ktorá sa v dôsledku svetovej vojny rozpadla na kúsky, víťazné mocnosti prispeli k vzniku niekoľkých národných štátov. Za ich podpory vznikla na jeseň 1918 mnohonárodnostná Československá republika, ktorej vznik potvrdila trianonská mierová zmluva (4. jún 1920). V roku 1918 sa k maďarskej národnosti hlásilo ešte viac, než jeden milión obyvateľov, pričom ich počet v priebehu troch rokov poklesol na o niečo viac ako 700 000. Zo začiatku, ihneď v prvých rokoch, opustilo krajinu, resp. utieklo do Maďarska viac než jeden milión osôb, najmä príslušníci inteligencie.

V roku 1919 za súhlasu československého parlamentu začalo pôsobiť na území Slovenska ministerstvo s plnou mocou pre Slovensko, na čele ktorého stál Vavro

Šrobár, a hlavnou úlohou ktorého bolo „odmaďarčovanie“ školstva v tejto časti republiky. Dovtedy fungujúci školský systém bol likvidovaný, resp. znovuorganizovaný, otvorenie maďarských škôl povolili iba tam, kde pomer maďarského obyvateľstva prevyšoval 20%.

Darmo zaručoval zákon regulujúci ochranu menšín otvorenie občianskych a iných stredných škôl, tento zákon sa na Maďarov nevzťahoval. V labyrinte zákonov sa našli dve zadné dvierka, ktoré umožnili pretrvanie Maďarov. Jednak zákon predpisoval povinnosť zriaďovania a prevádzkovania ľudových knižníc, a po druhé, že učitelia boli za svoj skromný plat povinní vykonávať tzv. sociálnu činnosť, presnejšie osvetovú prácu v kruhu obyvateľstva. V polovici 30. rokov maďarskí učitelia na Slovensku vykonávali dvadsaťštyri druhov kultúrnej a sebaorganizačnej činnosti v maďarských osadách.

Po revízii hraníc v roku 1938 (opätovné pripojenie časti Maďarmi obývaného územia k Maďarsku) politické vedenie materskej krajiny sa stavalo k maďarskej inteligencii, v rámci nej aj k pedagógom, na Slovensku nedôverčivo. Kvôli ľavicovej orientácii mnohých boli označovaní ponížujúcim prívlastkom: komunisti z Felvidéku. Štátne a úradné miesta boli obsadené spoľahlivými úradníkmi z materskej krajiny.

Mnohí z približne 2500 maďarských pedagógov (najmä muži) zahynuli v druhej svetovej vojne alebo padli do väzenia. Politické vedenie novovytvoreného československého štátu označila Nemcov a Maďarov za kolektívnych vojnových zločincov a zbavilo ich občianskych práv. Obdobie úplného bezprávia trvalo tri roky (1945-48). V tomto čase prebiehalo odvečenie Maďarov do táborov nútených prác do Česka (deportovanie), ich vysťahovanie do Maďarska v rámci tzv. výmeny obyvateľstva a reslovakizácia. Na základe ostatne spomenutého procesu donútili 362 679 Maďarov, aby zapreli svoju národnosť. Zvyšným pedagógom bola ponúknutá možnosť, aby sa dobrovoľne presťahovali do Maďarska. Spomedzi tých, ktorí sa na to nepodujali, požiadali o možnosť zmeny národnosti 683, ale Ústredná reslovakizačná komisia v Bratislave schválila iba žiadosť 217 osôb. Títo pedagógovia boli vymenovaní za slovenských učiteľov do drobných slovenských obcí.

Znovuotvorenie maďarských škôl bolo povolené od septembra 1950. Pretože zostalo iba 110 kvalifikovaných pedagógov (počnúc učiteľkami materských škôl, až po univerzitných pedagógov), Csemadok (Kultúrny spolok, neskôr zväz maďarských pracujúcich na Slovensku), ktorý bol založený v rokoch 1949-50-51, naverboval mladých ľudí, ktorí skončili osem rokov elementárnej školy, občiansku školu alebo niekoľko gymnaziálnych tried a boli ochotní pracovať ako učitelia. Zorganizovali pre nich niekoľko týždňové kurzy. Začiatkom 50. rokov boli otvorené štvorročné učiteľské ústavy, ktoré sa končili maturitou a neskôr dvoj- a štvorročné pedagogické vysoké školy, ktoré umožňovali aj diaľkové štúdium. V maďarských školách prebieha výučba od začiatku v materiskom jazyku, ale politická moc sa v uplynulých päťdesiatich rokoch (v päťdesiatych, osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch) trikrát pokúsila o zrušenie tohto stavu tak, že väčšinu predmetov chceli vyučovať po slovensky. Tento cieľ sa jej zákerným spôsobom podarilo dosiahnuť iba vo väčšine učilísk a v niektorých stredných odborných učilištiach. A samozrejme aj vysokoškolská výučba prebiehala v slovenskom

jazyku. Pretože väčšina mladých ľudí počas svojej odbornej prípravy mala možnosť študovať iba slovenskú odbornú terminológiu, a pomenovanie tovaru v obchodoch je tiež povolené iba v slovenčine, používanie materinského jazyka u Maďarov na Slovensku sa zarážajúcim spôsobom zhoršilo, čo znamená, že používajú zmiešaný jazyk. Niektorí maďarskí jazykovedci, namiesto toho, aby vyvíjali efektívnu starostlivosť o čistotu jazyka, a podnecovali k tomu aj maďarských pedagógov, a nielen maďarčinárov, ako aj ostatných príslušníkov inteligencie, zastávajú sa „zmiešaného jazyka“ tvrdiac, že nie je na ňom nič odsúdeniahodného. Skutočne by nebolo, keby k vytvoreniu tohto javu došlo dlhodobo a spontánne a nie pod vplyvom vopred naplánovaného, drsného a netrpezlivého politického tlaku.

Paralelne s otvorenými útokmi prebiehala (prebieha) v kruhu maďarských rodičov bezočivá, zavádzajúca propaganda. Desaťročia ich zastrašujú tým, že ak svoje deti zapíšu do maďarskej školy, zbavia ich možnosti uplatnenia. Ďalej, že po maďarsky sa môžu naučiť aj doma (viď, v zmiešanom jazyku). Maďari na Slovensku musia vedieť, že program odnárodňovania, trpiacimi subjektmi ktorého sú, bol naplánovaný ešte v roku 1929. Jeho podstata bola zhrnutá do nasledujúcej stručnej vety: „Slovenské jazykové územie treba rozšíriť až po Dunaj, a Žitný ostrov sa má prostredníctvom »československých škôl« poslovenčiť“. Zdá sa, že tomuto cieľu sa podarilo najviac priblížiť po prevrate v roku 1989, najmä v čase prelomu tisícročí. Nech tu stojí ako príklad, že počet žiakov maďarských škôl sa v priebehu osemdesiatich rokov podarilo znížiť na jednu pätinu (v roku 1921 sa pohyboval okolo 100 000, kým v roku 2005 ich počet predstavoval už iba 42 000). Samozrejme to najmä v rokoch 1990-2000 malo aj hospodárske príčiny, napr. zanedbanie dopravy (ciest a železničnej siete) južného Slovenska, zničenie priemyslu a poľnohospodárstva, odchod mladých pracovných síl a v dôsledku toho starnutie a vyľudnenie obcí.

Riešením nemôže byť nič iné, než neodkladný hospodársky a kultúrny rozvoj (aj) Maďarmi obývaných oblastí.

Manjšinsko (maďarsko) šolstvo na Slovaškem in v vloga pedagogov v tem šolstvu

Na območju Avstro-ogrske, ki je razpadla po prvi svetovni vojni, so zmagovalne velesile prispevale k nastanku več držav. Z njihovo močno podpora se je ustanovila jeseni 1928 večnarodnostna Češka Republika, katere obstoj je potrdil trianonski mirovni pakt (4. junij 1920). Leta 1918 se je še več kot en milijon prebivalcev držalo za Maďžare, ampak to število se je v treh letih zmanjšalo na 700 000. Takoj v prvih letih, je več kot en milijon ljudi med temi, zlasti intelektualci, zapustilo državo, oziroma pobegnilo na Maďžarsko.

1919 – s soglasjem českoslovaškega parlamenta – je začelo delovati na območju Slovaške polnomočno ministrstvo pod vodstvom Vavra Šrobárja, katerega naloga je bila »razmaďžarjenje« tega dela države. Takratni šolski sitem so prekinili, oziroma ga reorganizirali, odprtje maďžarske šole je bilo mogoče le v mestih, kjer je število maďžarskega prebivalstva presegalo 20%.

Čeprav je zakon o reguliranju zaščite manjšine točno predpisal lokacije kjer je možno odpreti civilne ali druge šole, se ta zakon ni nanašal na Madžare. V labirintu zakonov sta se pokazali dve možnosti, ki sta omogočili obstoj Madžarov. Ena je, da je zakon določil obvezno ustanovitev in upravljanje ljudskih knjižnic, druga pa je, da so bili učitelji za svojo plačo obvezani za socialne dejavnosti, torej za vzgojno in kulturno delo v okviru prebivalstva. V sredini tridesetih let so se madžarski učitelji ukvarjali s štirideset različnih vrst kulturnih in drugih prostovoljnih aktivnostih po madžarskih naseljih.

Po spremembah mejne črte leta 1938 (priključitev Felvidék nazaj) je politično vodstvo matične države ravnalo z madžarskimi intelektualci med temi tudi z učitelji na Slovaškem z nezaupanjem. Zaradi usmerjenosti nekaterih bolj levo, so jih imenovali ponižujoče: komunisti na Felvidéku. Državne, upravne službe pa so napolnili z zanesljivimi uradniki matice.

Med 2500 madžarskih pedagogov (predvsem moški) jih je veliko umrlo v drugi svetovni vojni, ali so prešli v ujetništvo. Po vojni je politično vodstvo nanovo ustanovljene češkoslovaške države razglasilo Nemce in Madžare za kolektivne vojne grešnike in jim odvzelo državljanske pravice. Obdobje popolnega odvzema pravic je trajalo tri leta (1945-1948). V tem času so deportirali Madžare na Češko na prisilno delo in del teh poslali na Madžarsko pod naslovom izmenjave prebivalstva, ter je bila v delovanju izredna reslovakizacija. Na podlagi tega je 362 679 Madžarov zatajilo svojo narodnost. Ostalim pedagogom so ponudili možnost, da se sami preselijo na Madžarsko. 683 oseb izmed tistih, isti ki se niso preselili, je prosilo za možnost spremembe narodnosti, oblast – Centralna reslovakizacijska komisija pa je sprejela vlogo le 217 prosilcev. Ti so bili imenovani na slovaških naseljih za slovaške učitelje.

Od septembra 1950 so dovolili odprtje madžarskih šol. Ker je strokovno izobraženih pedagogov (od vzgojiteljic do univerzitetnih profesorjev) ostalo le 110, je Csemadok (Kulturno društvo – kasneje zveza madžarskih delavcev na Čekoslovaškem) ustanovljen v letih 1949-1950-1951, zbral mlade, ki so končali osnovno šolo, civilno polo ali par razredov gimnazije, in so bili pripravljeni biti učitelj. Za njih so organizirali krajše tečaje. Na začetku petdesetih let so se odprle srednje šole s štirimi letniki, ob koncu z maturo, za izobraževanje učiteljev za poučevanje v nižjih razredih, potem pa visoke šole z dvema letnikoma ali s štirimi letniki za izobraževanje učiteljev, ki so omogočile izredni študij, čeprav je to politična oblast trikrat (v petdesetih, osemdesetih in devetdesetih letih) poskusila v minulih petdesetih letih ukiniti tako, da so predpisali poučevanje večine predmetov v slovaščini. Ta cilj so uspeli doseči le v večini poklicnih šol, in v nekaterih srednjih šolah. Pa je seveda tudi visokošolsko izobraževanje potekalo v slovaščini. Ker se je večina mladih tekom študija lahko učila strokovno terminologijo samo v slovaškem jeziku, in je naziv izdelkov v trgovinah dovoljen le v slovaščini, se uporaba materinega jezika Madžarov na Slovaškem v presenetljivi meri poslabšala, torej postala neka mešanica. Namesto, da bi se nekateri madžarski jezikoslovci učinkovito ukvarjali z jezikom, in da bi zato angažirali tudi madžarske pedagoge, ne samo učitelje madžarščine ampak tudi intelektualce na splošno, branijo »mešanico« jezikov, rekoč da s tem ni nič narobe. Seveda ne bi bilo nič narobe, če

bi se ta pojava oblikovala dolgo in spontano, ne pa na vpliv politične prisile, ki je bila zvita, groba že in vnaprej planirana.

Paralelno z odprtimi napadi je potekala (poteka) lažna propaganda med madžarskimi starši. Že desetletja jim grozijo, da če bodo dali svoje otroke v madžarsko šolo, bodo otrokom odvzeli možnosti za uveljavljanje. Drugi faktor te propagande pa je to, da se madžarsko (gl. mešanice) tudi doma lahko naučijo. Madžari na Slovaškem morajo vedeti, da je »raznacionalizacijski« program, katerega žrtve so, bil načrtovan že leta 1929. Bistvo programa so povzeli v naslednji kratek stavek: »Slovaško jezikovno območje je potrebno razširiti celo do Donave, in s tem je potrebno »Csallóköz« s pomočjo slovaških šol poslovakiti«. Zdi se, da so se svojemu cilju približali najbolj po spremembi sistema l. 1989, zlasti ob prelomu tisočletja. Naj bo primer to, da so v obdobju osemdesetih let znižali število šolarjev na petino (l. 1921 je t obilo okrog 100 000, l. 2005 pa samo 24 000). Seveda v letih 1990-2000 je to imelo tudi gospodarske razloge, kot npr. zanemarjanje prometne infrastrukture (ceste, železnice) Južne-slovaške, uničenje njene industrije in kmetijstva, odseljevanje mlade delovne sile, in kot posledica zastaranje vasi.

Edina rešitev problema je lahko le neodložljiv gospodarski in kulturni razvoj območij, kjer živijo (tudi) Madžari.

A szlovákiai magyar iskolahálózat múltja és jelene

Tisztelt Jelenlevők, Kollégák, Iskolabarátok, a téma iránt Érdeklődők! A szlovákiai magyar, ha úgy tetszik felvidéki magyar iskolaszervezet múltja és jelene – olvasható a meghívókon előadásom témája. Igen szerteágazó, szövevényes terület múltját s jelenét boncolgathatjuk, hiszen e cím tágabb értelemben magába foglalja a téma számos peremterületét. Mindenre kitérni egy keretekbe szorított, megszabott időtartamban lehetetlen. A téma a számadatok sokaságát sejteti, én viszont szeretném az adathalmazokat kerülni, inkább az ok-okozati összefüggéseket, magyarázatokat, érveléseket szeretném előtérbe helyezni – bár teljesen megkerülni lehetetlen

Az előadás témáját olvasva – A felvidéki magyar iskolahálózat múltja és jelene –, máris szembeötlik, hogy kisebbségi, nemzetiségi oktatásügyről lesz szó. S eszembe ötlik a XX. század első fele jeles politikusának, tudósának, Emánuel Rádlnak mondása: „A törvényeknek csakis addig van létjogosultságuk, amíg azok a gyengéket védik. A győztesek, akiknek hatalom van a kezükben, törvények nélkül is könnyen boldogulnak. Egyetlen országban sem lehet demokráciáról beszélni átfogó kisebbségi jogok nélkül.”

Lényeges megemlíteni, hogy Szlovákiában nem létezik önálló kisebbségi oktatási rendszer, minden egyes intézmény az országos hálózat része, ugyanazon jogi előírások alapján működik, mint a szlovák nyelvű iskolák és óvodák. Azonban találhatók bizonyos specifikumok az eltelt kilenc évtizedes múltjukban.

Az oktatási intézmények alábbi típusait különböztetjük meg:

Óvoda, alapiskola, gimnázium, szakközépiskola, szakmunkásképző és speciális iskola. Ez utóbbi a valamilyen módon hátrányos helyzetű vagy fogyatékos, tanulásban korlátozott tanulók intézete. Léteznek magyar tanítási nyelvű speciális alapiskolák (viszonylag elég sok található a Komáromi járás területén) és magyar tanítási nyelvű gyakorlatorientált szakképző intézetek (is).

A szlovákiai iskolarendszerben az alapiskola alsó tagozatra (1-4. évfolyamra) és felső tagozatra (5-9.) évfolyamra oszlik. Tehát az alapiskola 9 évfolyamból áll, miközben a tankötelezettség tíz év. S ez sok esetben, a gyengébb képességű tanulók, a hátrányos helyzetű családok esetében negatívan csapódik le.

Mindegyik iskolatípus különböző fenntartók által működtethető, lehetnek:

önkormányzati (települési vagy megyei),
egyházi,
magánintézmények.

A múltba visszatekintve, csehszlovákiai, szlovenszkói illetve szlovákiai magyarságról, magyar iskolahálózatról 1918 óta, illetve 1920 óta, a Párizsban megkötött trianoni békediktátum aláírása óta beszélhetünk, vagyis idestova majdnem 90 év óta a magyar szókészlet részét alkotja.

E közel 90 éves történelmi múltat – a politikai-történelmi viszonytárságok s átrendeződések miatt, valamint a könnyebb tájékozódás végett – három korszakra osztva illő tárgyalnunk.

I. korszak: 1918-1938

Az 1918. október 28-án, a prágai Vencel téren kihirdetett Csehszlovák Köztársaság látszatra demokratikus ország volt, hiszen a nemzetiségek nyelvének használati jogát járónként legalább 20%-os kisebbségi arány esetében – engedélyezte. Törvény szavatolta azt is, hogy a tanulók tanítási nyelve a tanulók anyanyelvének kell lennie.

A trianoni döntés traumájából ébredve Szlovákia magyarlakta vidékein az előző rendszerből örökölt *községi és felekezeti elemi iskolák* hálózata nagyjából érintetlen maradt. Azonban „A csehszlovák hatóságok jól felszerelt szlovák tan nyelvű állami iskolákat alapítottak a magyarlakta területeken – olvasható László Béla tanulmányában –, ezzel téve vonzóvá a szülők előtt az állami nyelven oktató iskolákat. A magyar iskolákat nem fejlesztették, azok rendszerint túlszűfoltak voltak.” E megállapítást példázza az éppen ötven esztendeje, 1967-ben elhunyt Verseghy Imre, Kürt község nyugalmazott főtanító úr kéziratban maradt jegyzete: Az 1930-as években „...a csehszlovák tanügyi hatóságok állandóan ígérték az állami segínyt az új iskola építéséhez, de az ígélet csak ígélet maradt. Maradt minden a régiben. Időközben a tankötelesek száma jelentősen megnövekedett.”

Az új állam új tanügyi kerületeket hozott létre: a magyar iskolákat 22 tankerületbe sorolták be, amelyek élére – kivétel nélkül mindegyikére! – szlovák vagy cseh nemzetiségű tanfelügyelőket neveztek ki.

Az iskolarendszer legsós pillére **az elemi iskolák** hálózata.

A csehszlovákiai magyar iskolákra vonatkozóan az 1921/22-es tanévről állnak rendelkezésre az első megbízható adatok: 727 magyar nyelvű elemi iskola működött az országban, a tanítás 1335 osztályban zajlott, az egy osztályra eső tanulók átlagszáma 60 volt.

Elemi iskoláinkat az iskolaalapítók, -fenntartók szemszögéből vizsgálva, négy iskolatípusba sorolhatjuk:

flekezeti,
állami,
kzség,
magániskola.

A számadatok a felekezeti iskolák túltengérésől beszélnek: 4 magán, 32 községi, 75 állami magyar intézményt tartottak számon az országban, e három típusból összesen 111-et, szemben a 616 felekezeti iskolával.

Az 1934-ben megjelent Csehszlovákiai Magyar Tanítók Almanachjában olvashatjuk: 1931-ben 388 170 szlovák iskolás mellett volt 88 104 magyar iskolás gyermek, ami az iskolások összlétszáma 18,91%-ának felel meg. Ez a gyermeksegreg 7 233 szlovák és 1 647 magyar osztályban tanult, tehát a magyar osztályok az összes osztályoknak 18,54 %-át tették ki.

A felekezeti iskolák vezető szerepe mindvégig megmaradt. Ezt Szemerényi Ferdinánd ekképp indokolja (idézve Csicsay Alajos Iskolatörténet című munkájából): „A felekezeti iskoláknak túltengése 1918-ig világos bizonyossága annak, hogy a kultusz szolgálata volt a vezérlő elv az iskolaügy fejlesztésében. Az 1931-es statisztika pedig rávilágít arra, hogy a magyarságnak ma is több felekezeti iskolája van, mint állami intézete, aminek magyarázatát abban kereshetjük, hogy 1918 előtt az iskoláztatást az állampolitika átengedte a felekezeteknek a magyar vidéken, míg

a magyarosító tendenciájú állami iskolákat inkább szlováklakta területeken emelte.”

Nm árt megnézni azt sem, mely felekezetek működtettek iskolákat Felvidéken! A vezető helyet a *római katolikus eleme iskolák* bérelték ki, majd a *református iskolák* száma volt jelentős; *evangélikus iskola* – igaz, elenyésző számban, de szinte majdnem minden tankerületben működött, akárcsak *izraelita elemi iskola*. A *görögkeleti elemi iskolákat*, zömében a keleti régióban, Kassa környékén hoztak létre.

Vidékünkön, e régióban 3 községi iskola működött: Karván, Bátorkeszin és Koltán.

Az elemi iskolák száma s a tanulók létszáma fokozatosan növekedett. Az 1930-as években nem létezett oly település, amelynek nem lett volna működő elemi iskolája. Vidékünkön, az Érsekújvári járás területén szervezett iskolai oktatás folyt oly kistelepüléseken is, mint Béla, Bajta, Kisgyarmat, Ebed, Helemba, Leléd, Libád, Kiskeszi, Páld, Szentistvánpuszta, Sárkány, Virtpuszta – amelyeken napjainkban nincs oktatási intézmény. Némely településnek két, illetve három iskolája is volt: Csúz – 2 (református és izraelita), Farnadon 3, Madaron, Kétyen, Perbetén, Bátorkeszin, Udvardon, Szentpéteren kettő-kettő.

Az iskolarendszer második pillérét **polgári iskolák** alkották. E iskolatípust mind Csehszlovákiában, mind Magyarországon dominánsnak, meghatározónak tekintették – a szlovákiai magyarság számára viszont alig voltak ezen iskolatípusok elérhetőek. A csehszlovák hatóságoknak a magyar kisebbséggel szembeni asszimilációs törekvései leginkább itt kerültek felszínre. Szlovákia területén csak 19 (!) magyar polgári iskolát engedélyeztek. Az olyan városok közül, amelyekben túlnyomó többségben magyarok éltek – olvashatjuk Csicsay Alajos és Dolník Erzsébet tanulmányában –, nem alapíthattak magyar polgári iskolát, például Dunaszerdahelyen, Galántán, Vágsellyén, Ógyallán, Párkányban, Szepsiben, Királyhelmeceken, ezért körzetükben sok magyar fiatal kénytelen volt szlovák polgári iskolában tanulni. A szlovákiai magyarság művelődése mesterségesen, államilag korlátozva volt, vagyis a polgári iskolák alacsony számával magyarázható. A polgári iskolák is, akárcsak az elemi intézetek, a fenntartó szerint, állami, felekezeti és községi lehetett – viszont új magyar iskola megnyitása ezekben az években szinte teljesen lehetetlen volt.

A következő iskolatípus, a **gimnáziumok** területén még siralmasabb állapot uralkodott, illetve az asszimilációs törekvések e területen még látványosabban kerültek a felszínre. Az 1921/1922-es tanévben négy magyar gimnázium illetve reál-gimnázium működött Szlovákia területén, mégpedig Komáromban, Érsekújvárott, Ipolyságon és Rimaszombatban. További 9 városban a szlovák gimnáziumok igazgatása alatt magyar tagozatú osztályok léteztek. Ezek száma viszont fokozatosan csökkent, s a húszas évek végére a szlovák nyelvű intézetek mellett működő magyar tagozatok többségét megszüntették. Maradt 5 gimnázium (Komárom, Pozsony, Ipolyság, Rimaszombat, Kassa) és két (!) tagozat (Érsekújvár, Losonc). Vagyis az 1921/1922-es tanévhez, a 13 gimnáziumhoz viszonyítva a megmaradt 7 intézmény nagyon érzékeny, majdnem 50%-os visszalépést jelentett!

Felsőfokú intézmények hálózatáról végképpen nem beszélhetünk! 1918-ig az akkori értelmezés szerint, *a mai Szlovákia területén 6 felsőfokú intézmény működött.*

Magyar nyelvű oktatás zajlott: *Selmecbányán* a Bányászati és Erdészeti Főiskolán, *Eperjesen* az Evangélikus Kollégiumban a Teológiai Karon és Jogtudományi Karon zajlott magyar nyelvű képzés, *Pozsonyban* a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem; a Kassai Állami Gazdasági Akadémia, a Kassai Állami Jogakadémia és a pozsonyi Egyetemes Evangélikus Teológiai Akadémia ugyancsak felsőfokú intézmények voltak.

1921-re valamennyit megszüntették, vagy szlovák tanítási nyelvűvé változtatták.

Csak egy magyar nyelvű tanítóképző intézet maradt 1921-re: a pozsonyi székhelyű Szent Orsolya-rendi Római Katolikus Elemi és Polgári Tanítóképző Intézet.

Illetve 1925-ben alakult egy új magyar nyelvű felsőfokú, felekezeti oktatási intézmény, mégpedig a losonci református teológia.

Magyar nemzetiségű fiatal, ha egyetemi ambícióit valóra akarta váltani, akkor a brünni vagy a prágai német egyetemet választotta.

II. korszak: 1938-1945

1938 őszen ismét határmódosításra került sor: a dél-szlovákiai magyarok lakta területek városai – Pozsony és Kassa kivételével – visszakerültek Magyarországhoz. Az 1938. decemberi népszámlálási összeírás szerint 57 897 magyar nemzetiségű lakos élt, vagyis az összlakosság 2,2%-a a Szlovák Köztársaság területén.

1940-ben 36 magyar elemi iskola működött, zömében a Nyitra környéki magyar nyelvszigeten.

Magyar tanítási nyelvű polgári iskola egy volt, Pozsonyban. 1941-ben az egyetlen magyar tanítóképzőt, a pozsonyi Szent Orsolya-rendi Római Katolikus Elemi és Polgári Tanítóképző Intézetet is megszüntették.

A magyar nyelvű kultúra s a művelődés lehetőségét a Nyitrán tevékenykedő HÍD Kiadóvállalat biztosította.

III. korszak: 1945-től napjainkig

E harmadik korszakot két részre osztjuk:

- 1945-től az 1989-es rendszerváltásig ívelő szakaszra
- az 1989-es rendszerváltástól napjainkig tartó időszakra.

A II. világháborút követően ismét határmódosításokra került sor: a Felvidék magyarsága ismét a Csehszlovák Köztársasághoz került, a csehszlovák kormány azonban háborús bűnösökként kezelte a területére került magyarokat. A Kassai Kormányprogram, a beneši dekrétumok egyike, a XVI. fejezet elrendeli minden magyar iskola bezárását. Betiltják a magyar nyelvű sajtó megjelenését, tilos a magyar szó, megkezdődnek a deportálások, kezdetét veszi a reszlovakizálás folyamata, a magyar férfiakat nem sorozzák be katonának, s megkötetik a szégyenletes magyar-csehszlovák lakosságcsere. A Kassai Kormányprogram értelmében zárva maradnak a magyar iskolák: ez több mint 800 magyar intézményt érint, ezáltal közel 100 ezer magyar tanulót fosztottak meg attól az alapvető emberi jogtól, hogy anyanyelvén tanulhasson.

A hontalanság éveinek nevezett időszak közel négy évig tartott. 1948 tavaszán, a kommunista hatalomátvételt követő hónapokban államosították az ország területén minden iskolát, és egységes iskolarendszert vezettek be. 1949-től a szlovák nyelvű iskolák igazgatóságai mellett nyílhattak magyar osztályok, a következő évtől pedig önálló magyar intézményekként kezdhették meg oktató-nevelő tevékenységüket. Az 1951/1952-es tanévben már meglepően sok, 673 magyar tanítási nyelvű alapiskola működik az országban. E számot az azt követő fél évszázad alatt nem sikerült túlszárnyalni. Ugyanis az 1960-as évektől állandóan napirenden volt az alapiskolák *integrációja*: a hatvanas évek első felében 80 magyar intézmény esett az integráció áldozatául, 1966 és 1972 között újabb 34, 1970 és 1985 között pedig 226, vagyis a magyar alapiskolák több mint 46 %-a! Az ötvenes évek magyar iskolahálózatához viszonyítva az összes magyar tannyelvű iskola több mint fele, 53%-a szűnt meg! Az integrálás, természetesen érintette a szlovák iskolák hálózatát is.

Gondolom, a múltidézés itt meg is szakíthatjuk, hiszen egy népi bölcsesség szerint, ha állandóan a múltba nézel, vak leszel. Ha viszont végképp nem tekintesz a múltba, fél szemedre megvakulsz.

Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy az eddig ismertetett adatokat és tényeket a szlovák történészek részben másként, más körettel találják. S ekkor óhatatlanul Samuel Butler szavai jutnak eszembe: „Azt mondják, a múltat még Isten sem tudja megváltoztatni, viszont a történészek képesek rá, és talán ezért is tűri meg őket az Isten, mert e tekintetben hasznára lehetnek.”

Szlovákiában a magyar tanítási nyelv visszaszorítására az első hatalmi próbálkozás 1978-ban következett be. Ekkor született meg az a törvényjavaslat, amely szerint az 5. évfolyamtól kezdve – három tantárgy: a magyar nyelv és irodalom, a történelem és a földrajz kivételével – bevezették volna a tantárgyak szlovák nyelven való oktatását. Érdekes: Romániában viszont éppen ezeket a tantárgyakat (a földrajzot és a történelmet) oktatják államnyelven a magyar tannyelvű intézményekben!

Ezekben az években a magyar nyelvű iskolák hálózata az állami iskolarendszer szerves része volt. Egységes irányítás alatt, egységes óraterv és tanterv alapján működött a rendszerváltozásig.

Középiskoláink száma is ígéretesen alakult: a hetvenes évek elejére már 13 magyar tanítási nyelvű gimnázium működött az ország területén, további 9-ben pedig magyar tannyelvű osztályokat, tagozatokat nyitottak.

A magyar tanítási nyelvű szakközépiskolai hálózatra is a közös igazgatású iskolák létrehozása volt jellemző: önálló igazgatású magyar intézmény csak elvétve fordult elő az országban, pontosabban: 8, mégpedig 1 ipariskola, 5 mezőgazdasági középiskola, 1 egészségügyi középiskola és 1 leányiskola. Szlovák igazgatású szakközépiskolák mellett nyíltak magyar tagozatok: 4 helyen ipariskola, 4 városban közgazdasági szakközépiskola, 2 helyen egészségügyi szakközépiskola, ugyancsak 2 helyen pedagógiai szakközépiskola, 1 településen mezőgazdasági. Összesen 21 szakközépiskolában (8 önállóban és 13 szlovák tannyelvű intézet mellett) folyt magyar nyelvű oktatás.

Az alábbi táblázat az a magyar nyelvű szakközépiskolai oktatás hálózatát tárja fel az 1970/1971-es tanév adatai alapján:

Iskolatípus	Önálló magyar intézet	Szlovák tannyelvű melletti magyar osztályok	összesen
ipariskola	1	4	5
közgazdasági	0	4	4
mezőgazdasági	5	1	6
egészségügyi	1	2	3
pedagógiai szakközép	0	2	2
leányiskola	1	0	1
összesen:	8	13	21

Az 1983/1984-es tanévre az önálló magyar tannyelvű szakközépiskolák száma ötre zsugorodott: 1 ipari, 3 mezőgazdasági és 1 egészségügyi szakközépiskolára. Idén pedig megszűnt a százéves múltú Gadóci Mezőgazdasági Szakközépiskola (is).

A legmostohább helyzetben a szakmunkásképzés van. Az áldatlan állapot 1948-tól napjainkig tart. A leggyengébb képességű gyermekek azok, akik jóformán nem tanulhatnak magyarul, akik nem anyanyelvükön sajátítják el választott szakmájuk ismereteit. Illusztrálásként csak egy számadat: 1980-ban 273 szakmunkásképző intézet működött az ország területén, az önálló magyar tannyelvű szakmunkásképzők száma viszont csak 6 volt! Létezett az országban további 19 közös igazgatású iskola, amelynek egy-egy osztályában oktattak magyar nyelven.

A rendszerváltást követő időszak vívmánya, hogy lehetőség nyílt magániskolák és egyházi iskolák alapítására mindegyik iskolatípusban.

A magyar tanítási nyelvű intézetek, civilszervezetek, egyházi körök alig éltek ezzel a lehetőséggel. Illusztrálásként egy adat: Szlovákiában 1990 és 2005 között 34 új állami, 54 egyházi és 24 magángimnáziumot alapítottak, vagyis összesen 112-t, a magyar nyelvű gimnáziumok száma viszont csak 7-tel nőtt (1 állami, 5 egyházi, 1 magán).

Magyar tanítási nyelvű egyházi alapiskolák általában a peremvidékeken jöttek létre: a legtöbbjük vívja mindennapos küzdelmét megmaradásáért. További új elem a nyolcosztályos gimnáziumok létrehozásának lehetősége, amellyel több magyar tanítási nyelvű intézményt élt. A rendszerváltást követő időszak alig hozott változást a magyar tanítási nyelvű alap- s középiskoláink, gimnáziumaink, szakmunkásképző intézeteink számszerű életébe. Gimnáziumaink száma ugyan emelkedett, de az alacsony osztálylétszámok miatt párhuzamos osztályokat alig tudnak létrehozni, ezáltal alig tudnak szakprogramokat hirdetni.

A magyar tanítási nyelvű szakközépiskolák áldatlan állapota tovább tart. A rendszerváltás évében 5 magyar intézményünk volt, és 17 szlovák intézményben folyt magyar nyelvű képzés. Napjainkra 5-ről 6-ra emelkedett a magyar nyelven képző intézményeink száma, a magyar osztályt, osztályokat is nyitó szlovák nyelvű intézetek száma ugyancsak eggyel gyarapodott: 17-ről 18-re nőtt. Ezt régióink, az Érsekújvári járás adataival tudjuk szemléltetni. A járásban 9 szakközépiskola működik: Érsekújvárott 4, Párkányban 2, Nagysurányban ugyancsak 2, és Udvardon 1. E 9 intézményben 17 szak oktatása folyik, valamennyi szlovák nyelven, de csak hetet lehet magyar nyelven tanulni, holott a járás lakosságának közel fele magyar nemzetiségű. E negatív előjelű kimutatást némileg korrigálja a Szógyénben meg-

nyílt magyar tanítási nyelvű magán-szaktanulmányképző intézet. Gyakorlatilag a hatvanas évektől napjaikban is tart az iskolák integrációja, összevonása.

A 2007/2008-as tanév adatai még nem állnak rendelkezésünkre, előre láthatóan a jövő héten teszik közzé, azért az előző év statisztikáját figyelembe véve megállapíthatjuk: 252 a magyar tanítási nyelvű alapiskolák száma, ebből 126 teljes szervezettségű (1-9 évf.) és ugyancsak 126 az alsó tagozatos iskola. Továbbá 33 közös (szlovák-magyar) igazgatású iskolában vannak magyar tanítási nyelvű osztályok.

A magyar nemzetiségű tanulók 17%-a jár ma szlovák tanítási nyelvű alapiskolába. 15 éve ez az arány még 25,33 % volt, ami azt jelenti, hogy az évek változásával a magyar nemzetiségű diákok szlovák iskolába való beíratása csökkenő tendenciájú, ezáltal az asszimiláció lelassult, viszont a demográfiai hullámvölgy következtében évente 1000-1500 magyar diákkal van kevesebb a magyar tanítási nyelvű alapiskolákban. (Az előzetes adatok szerint a 2007/2008-as tanévben 53 000 elsős kezdte meg tanulmányait, ebből kb. 4 200 a magyar tanítási nyelvű iskolába íratott).

Előadásomban nem foglalkoztam iskolatörvényekkel, -rendeletekkel; a kisebbségi oktatást irányító és kiszolgáló intézményekkel, a szlovákiai magyar iskolahálózatot befedő SZMPSZ tevékenységét sem érintettem, amely szövetség az 1990-ben tartott alakuló ülése óta, immár 17 éve a polgári társulásokról szóló törvény értelmében civil szervezetként végzi önként vállalt, áldásos küldetését. Az idő rövidsége miatt nem foglalkozhattam az 1995 óta tevékenykedő Katedra Társaság küldetésével sem, amely szakmai társulat tagjai a szlovákiai oktatásügy időszerű kérdéseit, gondjait, problémáit vitatja meg rendszeres időközökben megtartott ülésein. Beszélhetnénk az iskolai oktatást és művelődést szolgáló könyvkiadás gondjairól, a tájékoztatást elősegítő pedagógiai lapkiadás megoldhatatlan helyzetéről is, de mindezek a témák túllépik a címben feltüntetett témakört.

A felsőoktatás témakörét szintén nem érintettem, mivel konferenciasorozatunknak éppen a 3. összeövetelén hangzott el a felsőoktatásról előadás.

Jövőkép? A címben ugyan nem szerepel, azonban egy mondatba foglalva: politikafüggetlen. A múlt bizonyítja (gondoljunk csak az alternatív oktatás bevezetésére tett kísérletre, a kétnyelvű bizonyítványok megmaradásáért vívott küzdelemre), hogy az adott ország politikai irányvonala, irányultsága nagymértékben befolyásolja a nemzetiség létét, élet- és munkafeltételeit, ezáltal iskolahálózatának alakulását is.

Európának ennek a féltékén, kisebbségben élni, nem volt könnyű sosem.

Ma sem volt könnyű élni.

Nem lesz könnyű sosem.

De érdemes volt! – s mindig

érdemes lesz – hiszem.

Nehéz – s el kell fogadni,

ki szemben áll velünk,

s azokat elviselni,

kikkel menetelünk.

*Útésük úgy eltűrni,
 hogy meg se tántorogj:
 – a túloldal ne lássa,
 mint hull szét táborod.*

*(...)Mindez ma sem volt könnyű,
 – s nem lesz könnyű sosem,
 de törvény s vállalt sors ez,
 ha érdemes – ha nem.*

A felhasznált irodalom

Csicsay Alajos: Iskolatörténet. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2002

Csicsay Alajos - Dolník Erzsébet: Iskolarendszerek, törvényalkotás az iskolaügy területén. (Magyarok Szlovákiában, IV. kötet. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006

László Béla: Az iskolai művelődés a statisztikák tükrében.(Magyarok Szlovákiában, IV. kötet. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006

Pedagógusfórum, 2006. szeptember

Pénzes István: Kürt (monográfia), AZ-Print, Érsekújvár, 2000

Váci Mihály: Ha érdemes, ha nem! (részlet)

Trecutul și prezentul rețelei de școli maghiare din Slovacia

În Slovacia nu există sistem de învățământ independent pentru minorități, fiecare unitate este partea rețelei naționale, funcționează după aceleași regulamente ca și școlile și grădinițele slovace.

În zilele noastre putem vorbi de următoarele tipuri de învățământ: grădiniță, școala principală, gimnaziul, școala medie, școala de muncitor calificat și școala specială. În sistemul de învățământ slovac școala principală are secție de jos (anul 1-4) și secție de sus (5-9). Astfel școala principală are 9 secții pe când obligativitatea învățământului este de 10 ani.

Fiecare tip de școală are diferite susținători, care pot fi: administrația locală (județean), bisericesc și privat.

Formarea și dezvoltarea rețelei de școli maghiare din Slovacia poate fi împărțit în trei epoci: de la 1918 până la 1938, de la 1938 până la 1945, de la 1945 până în prezent. Ultima epocă poate fi împărțită în: 1945-1948, anurile private de drepturi și 1989 până în prezent, perioada de după regim.

Particularitatea rețelei de școli ale minorităților maghiare este ca în școli câteva obiecte trebuie predate în limba școlii. Acesta nu se poate spune și despre școlile medii și școlile de muncitori calificați. Situația școlară din Slovacia a fost întotdeauna dependentă de politică – și este și în zilele noastre.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Prošlost i sadašnjost školske mreže Mađara u Slovačkoj

U Slovačkoj ne postoji samostalan manjinski obrazovni sistem, svaka pojedina ustanova je deo državne mreže i radi na osnovu istih pravnih propisa kao i škole i obdaništa na slovačkom jeziku.

Danas razlikujemo sledeće tipove/vrste obrazovnih ustanova: obdanište, osnovna škola, gimnazija, stručna srednja škola, ustanova koja daje stručnu spremu i specijalna škola. U slovačkom školskom sistemu osnovna škola se deli na donje razrede (1.-4. razreda) i gornje razrede (5.-9. razreda). To znači da se osnovna škola sastoji od 9 razreda, dok je obavezno pohađanje nastave 10 godina.

Svaki tip/vrsta škole može da funkcioniše pod rukom raznih održavatelja koji mogu biti sledeći: samouprava (mesna ili županijska); crkva; odnosno privatne ustanove.

Početak i razvoj školske mreže Mađara u Slovačkoj možemo da delimo na tri perioda: od 1918-te do 1938-me; od 1938-me do 1945-te; i od 1945-te do danas. Unutar ovog poslednjeg perioda pak svakako treba izdvojiti dva uzrasta/generacije: godine kada su sva prava oduzeta od 1945 do 1948, odnosno period nakon promene/pada sistema, od 1989 do danas koji traje već više od deceniju ipo.

Karakteristika školske mreže Mađara kao manjine je to da se u manjinskim osnovnim školama – osim državnog jezika – svi predmeti predaju na jeziku obrazovanja (nastavnom jeziku) škole. Ovo se već ne može reći za stručne srednje škole i obrazovne ustanove koje daju stručnu spremu. Okolnosti mađarskog školovanja na severnim područjima su uvek zavisile od politike – i to je tako i danas.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Minulost' a súčasnosť siete maďarských škôl na Slovensku

Na Slovensku neexistuje samostatný menšinový školský systém, každá jedna inštitúcia je súčasťou štátnej siete, funguje na základe tých istých právnych predpisov, ako školy a materské školy vyučujúce v slovenskom jazyku.

V súčasnosti rozlišujeme nasledujúce typy školských inštitúcií: materská škola, základná škola, gymnázium, stredné odborné učilište, učilišťa a špeciálne školy. V slovenskom školskom systéme sa základná škola delí na nižší stupeň (1-4. ročník) a vyšší stupeň (5-9. ročník). Základná škola teda pozostáva z 9 ročníkov, pričom povinná školská dochádzka je desaťročná.

Všetky typy inštitúcií môžu byť prevádzkované rôznymi prevádzkovateľmi, môžu byť: samosprávne (obecné alebo župné); cirkevné resp. súkromné inštitúcie.

Vznik a rozvoj siete maďarských škôl na Slovensku môžeme rozdeliť na tri etapy: 1918-1938; 1938-1945; od roku 1945 do súčasnosti. V rámci ostatne spomenutej etapy treba rozlišovať dve hranice: roky bezprávia od roku 1945 do roku 1948, resp. obdobie po prevrate, poldruha desaťročia spájajúci rok 1989 so súčasnosťou.

Charakteristickou črtou siete maďarských škôl je, že v národnostných základných školách sa – s výnimkou štátneho jazyka – vyučujú všetky predmety vo vyučovacom jazyku danej školy. To sa už nedá povedať o stredných odborných učilištiach a učilištiach. Maďarské školstvo na Slovensku bolo v každom období závislé od politiky – a je ním aj dnes.

Preteklost in prihodnost madžarskega šolskega omrežja na Slovaškem

Na Slovaškem ni samostojnega manjšinskega izobraževalnega sistema, vsaka posamezna institucija je del državnega omrežja, deluje po istih pravnih predpisih kot šole in vrtci s slovaškim poučnim jezikom.

Dandanes ločujemo naslednje vrste izobraževalnih institucij: vrtec, osnovna šola, gimnazija, srednja strokovna šola, poklicna šola in specialna šola. V slovaškem šolskem sistemu se osnova šola deli na nižje razrede (1.-4. letniki) in višje razrede (5.-9. letniki). Torej je osnovna šola sestavljena iz 9 let, medtem ko šolska obveznost traja 10 let.

Šole lahko delujejo z različno vrsto upravljanja, ki je lahko s strani: samouprave (lokalna ali županijska), ali s strani cerkvene ali privatne institucije.

Nastanek in razvoj madžarskega šolskega sistema na Slovaškem lahko opredelimo na tri obdobja: od 1918 do 1938, od 1938 do 1945, od 1945 do danes. Znotraj slednjega obdobja se spodobi ločiti dve obdobji: leta odvzema pravic od 1945 do 1948 in obdobje po spremembi sistema, desetletje in pol od leta 1989 do danes.

Značilnost madžarskega manjšinskega šolskega sistema je, da v nacionalnih osnovnih šolah – razen jezikov države – poučujejo vse predmete v poučnem jeziku šole. To ne velja za strokovne srednje šole in poklicne institute. Madžarske šolske zadeve na Felvidéku so bile v vseh obdobjih odvisne od politike, tako je to tudi danes.

Iskolai demokrácia

Az iskola, mint oktatási intézmény, létrejöttétől kezdve mindmáig, az állam politikai hatalma gyakorlásának egyik eszköze. A Ratio educationis mondja ki először és határozottan a vele kapcsolatos elvárást, miszerint feladata a hűséges alattvalók nevelése. A modern társadalomban viszont a munkaerő nevelését és képzését tették kötelességévé, ami meg is kell maradjon mindaddig, ameddig ember lesz a földön, meg persze nevelés, oktatás és képzés – feltehetőleg nem a mai formában – s következőképpen szükség lesz mindennemű anyagi javak előállítására, élelemtől kezdve az energia termelésen át, az ember szellemi igényeinek kielégítéséig. Ez pedig oktatás és képzés nélkül, következőképpen hozzáértés nélkül, lehetetlen.

Mint tudjuk, az iskola görög eredetű szó, gyönyörködtető foglalatosságot, azaz „szkolé”-t jelent, a rómaiaknál schola, ahonnan később átkerült az európai nyelvekbe, meg persze a gyakorlatba is.

Hogy mennyire lelhetek örömet, vagy éppen gyönyörűséget a szkoléban, a scholában, majd az iskolában a hajdani gyerekek, ifjak, csak következtetni tudunk rá. Bizonyára voltak, akik szívesen tanultak, örömmel elégitették ki a velük született természetes kíváncsiságukat az iskolában, ám a korabeli falfestményeken látható gyerekeket botozó jelenetek arról tanúskodnak, hogy az iskolai oktatást kezdettől fogva áthatotta a könyörtelen kényszer. Tudomásom szerint a testi fenyítést már a huszadik század elején próbálták korlátozni, de teljesen száműzni az iskolából mindmáig nem sikerült. Annak ellenére sem, hogy ma már szigorú törvény tiltja. Ha elterjed a hír, hogy valamelyik iskolában a tanítók vagy idősebb társaik gyerekeket fizikailag bántalmaznak, országos felháborodást kelt. Ám hogy a testi fenyítés helyébe valami más lépett, az nem foglalkoztatja a közvéleményt. Tudásunk van róla, ám ha belegondolunk, mégis megdöbbenő, hogy az iskolai ártalmak között első helyen szerepel a tanulók, diákok személyiségének lélekromboló megszegényítése, amit szakképzett pedagógusok fegyelmezés ürügyén követnek el nap, mint nap.

A pszichikai kényszernek a növendékek semmibevevételétől kezdve a durva megálázásig megszámlálhatatlan formája van, aminek törvényszerű következménye az állandó feszültség, a rengeteg pszichés zavar, s nem egy esetben megbetegedés.

A gyermekkori pszichés zavarokat és betegségeket sokan úgy veszik tudomásul, mint korunk velejáróit. El is hangzanak olyan kérdések, hogy miért nem voltak ezek évtizedekkel ezelőtt. Hiszen a társadalmi katasztrófákkal telített huszadik század épp elég okot adhatott volna rá. Ráadásul mindennapi gyakorlat volt a testi fenyítés.

Más vélemények szerint a tanító kezéből kivették a leghatékonyabb fegyelmező eszközt, a pálcát, ezért a mai tanító mi mást tehet, minthogy szóval helyettesíti azt, pöröl, lármáz, fenyeget, vagyis a kommunikáció eszközeivel torolja meg a vétkeket. Csakhogy ezek az eszközök a gyerekeknek is rendelkezésükre állnak. Alkalmazzák is őket egymás ellen – nemcsak egyénenként, csoportokba verődve is, sőt így leginkább -, de mind gyakrabban tanítók és más felnőttek, mi több, esetenként még szüleik ellen is.

Túlzás lenne azt állítani, hogy amiért a fiatalok egyre inkább elrugaszkodnak az évszázadok folyamán létrejött és bevált társadalmi normáktól, s szembefordulnak a

felnőttek társadalmával, egyedül az iskola kárhoztatható. Azonban, ha bármennyire igazságtalannak tűnik is a megállapítás, el kell ismernünk, legnagyobbbrészt rá hárul a felelősség. Előfordul, hogy már hivatalosan is rá hárítják.

Akik ismerik a történelmet és benne az iskola történetét, azoknak nem kell felhívnom a figyelmét arra, hogy e kettő évszázadokon át egymással párhuzamosan haladt. Gondolhatnánk, amilyen egy állam politikai-gazdasági berendezkedése, olyan az iskolája. Például, a diktatúráknak törvényszerűen diktatórikusak az iskoláik, a demokratikus államoké pedig demokratikusak. Lám, milyen egyszerűnek tűnik, pedig egyáltalán nem így van. A tények egészen mást bizonyítanak.

A demokráciáról, mármint a demokratikus államról, nincsenek kellő tapasztalataink. A szocializmus, amelyben negyven évig éltünk, nyíltan bevallotta, sőt büszkén hirdette is magáról, hogy diktatúra, igaz, kissé szépítve, úgy hogy „proletár diktatúra”, ami eleve félrevezető volt, hiszen a hatalom gyakorlásához nem sok köze volt a munkásosztálynak, a parasztságnak meg pláne nem. De ez egy más kérdés, ezért ezt most ne elemezzük. A lényeg az, hogy az elmúlt negyven év ideológiája, következképpen közgondolkodása, erősen rányomta bélyegét az iskola nevelő-oktató munkájára, s persze az emberi kapcsolatokra is, értsük alatta: állam (hatalom) – iskola (pedagógus) – szülők – tanulók viszonyát.

Nem volt véletlen, sőt törvényszerű volt, hogy a nyolcvankilences rendszerváltást követően, leggyakrabban elhangzó követelmény a demokrácia igénye volt. Csakhogy szinte senki sem tudta meghatározni, mit ért e fogalom alatt. Kissé ironikusan fogalmazva, mintha az emberek azt mondták volna, legyen demokrácia – nekem. Aztán teltek múltak a hónapok, évek, és követték egymást a kiábrándulások.

Kezdetben akadtak, akik fennhangon hirdették, az iskola ezután szolgáltató intézmény lesz, amelyben minden a gyerekek érdekét szolgálja, meg olyan hamvába holt fogalmakat mondogattak, mint az iskola kliensei (határozottan emlékszem rá, személyesen kitől ered), meg iskolapolgárok és így tovább. Mindezekből Szlovákiában semmi sem valósult meg. Sőt éppen fordítva. Az új rendelkezések ahelyett, hogy működőképes (nem manipulálható!) pályázati rendszert vezettek volna be, megerősítették tisztségükben, a kilencvenegyben „megválasztott” új igazgatókat (Előbb a régieket a miniszter szóbeli utasítására leváltották), az addig érvényben levő rendelkezéseket pedig megszüntették. Nem lett kötelező a tantestület, valójában az iskola számára az éves munkaterv, sem a pedagógiai program elkészítése, azt sem tudták mi az, sokan még ma sincsenek vele tisztában. A minisztérium megszüntette az addig érvényben levő iskolai rendtartást, amely előírta a pedagógusok, szülők, tanulók iránti elvárásokat, s nem írta elő az addig kötelező házirend át-, illetve kidolgozását sem. Az iskola irányítására vonatkozó minden jog és kötelesség (nem egyszerre!) fokozatosan, persze a politikai hatalom – tanügyi igazgatóságok – közvetítésével az igazgatók kezébe összpontosult. Létrejött a személyi diktatúrával vegyített anarchia. Mindjárt az elején, úgy az 1991-92-es tanév folyamán kezdett elhangzani, később egyre gyakrabban a tantestületi értekezleteken, hogy akinek valami nem tetszik, el is mehet. Az igazgatók indoklás nélkül felmondhattak bármelyik munkatársuknak.

Nyilvánvaló, hogy a tantestületekben halmozódó feszültségek kárát a nevelő-oktató munka minősége sínylette meg, vagyis a gyerekek. A tanítók, tanárok egyre kevesebbet hallatták (hallatják!) hangjukat, ám annál többet a szülők. Nem ok nél-

kül. Elsősorban azért, mert gyerekeik jövőjét kilátástalannak látják. Ugyanis az előző évtizedekben az alap- (általános-) és középiskolák kötelesek voltak végzős tanulóikat (diákjaikat) érdeklődésüknek, képességeiknek megfelelő közép-, illetve főiskolára, egyetemre, rosszabb esetben ún. felépítményi (felsőfokú közép-) iskolába irányítani. Erre minden iskolának volt ún. pályaválasztási tanácsadója. A tanulók (diákok) továbbtanulását a járási (kerületi) munkahivatalok ellenőrizték, ami akkor velejárója volt a tervgazdálkodásnak. (Lásd, munkaerő utánpótlás nevelése, képzése!) A rendszerváltás után a gyerekek továbbtanulásáról, pályaválasztásáról a szülőknek kell gondoskodniuk. Hogy kinek milyen iskolába sikerül bejutnia, részben az érdemjegyek (előző osztályzatok) alapján dől el. Persze hogy sok szülő igyekszik gyerekének a legjobb jegyeket (osztályzatot) kicsikarni. Mára ez is sokat veszített szerepéből, mert a középiskolák, sőt az egyetemek is boldog boldogtalant felvesznek, mert ez által jutnak a működésükhöz szükséges elegendő fejkvótához. Viszont a szülők és az iskola közötti konfliktusok forrása ez által nem apadt el. Valószínűleg azért, mert tudjuk, hogy minden társadalmi jelenség rövid életű, tehát okkal bizalmatlanok.

Érdeemes megjegyezni, hogy a hetvenes-nyolcvanas években az iskolaügyi minisztérium által kiadott osztályzási szabályzat is érvényét veszítette. Nem mintha pontosan be lehetne határolni, hogy az érdemjegy adekvát legyen az iskolában szerzett ismeretekkel, ám szabályzó nélkül még inkább esetlegessé vált. Az értékelési rendszer kezdettől fogva irreális, nem a valós tudást tükrözi, mert viszonyításon alapul, közben lehetővé teszi a tanító, tanár pillanatnyi hangulatának rokon- és ellenszenvének rejtett, esetenként nyílt megnyilvánulását. Sőt azt is, hogy az ismeretekért járó érdemjegy a tanítónak tetsző vagy nem tetsző magatartást jutalmazzon vagy büntessen.

Nem új-keletű dolog, már a hatvanas években elkezdődött a tananyag mennyiségének felhalmozódása, s tán éppen ennek lett következménye, hogy évek folyamán áthidalhatatlan szakadék jött létre nevelés és oktatás között. Sokan (még szakemberek is néhányan) úgy vélekedtek, hogy nevelni (inkább) a család feladata, oktatni pedig az iskoláé. (Mintha a kettőt el lehetne választani egymástól.) A szülőknek igen nagy hányada ki is mondta igényét, hogy az iskola csak tanítson, majd ő neveli a saját gyereket. Sokan úgy vélték, és ma is abban a tévhitben élnek, a legjobb iskolák azok, amelyek a legtöbb lexikális ismeretet képesek belesulykolni növendékeik fejébe. Csakhogy az iskola nem bírva eleget tenni a tantervi követelményeknek, az oktatási feladatok tetemes hányadát kénytelen lett áthárítani a szülőkre. Amelyik szülő képesnek bizonyul arra, hogy gyereket (gyerekeit) felkészítse a tanítási órákra (legtöbb esetben korrepetítorok, pontosabban magánórak segítségével), annak a gyereke elfogadhatóan, esetenként kitűnően teljesít, amelyik nem, azé lemarad. Ritka kivételnek számít az olyan tanuló, akinek nincs szüksége ilyen családi támaszra, vagy legalábbis ellenőrzésre. Ugye nem mondok újat azzal, hogy a felnőttek munkaideje már régen napi nyolc, nyolc és fél óra. Mert kivívták. A gyerekek dolgoztatása pedig világszerte tilos. Kérdés, a tanulás talán nem munka? De még mennyire, hogy az, s az nem is tekinthető bajnak, ha már az egészen kicsi gyereket rávezetik. Csakhogy ez esetben is meg kellene (kell!) szabni a határokat. Egy mai felső tagozatos és középiskolás gyerek, ha minden elvárásnak meg akarják feleltetni, napi tíz-tizenkét órát kénytelen dolgozni. Hét-nyolcat az iskolában, a

többit otthon felkészüléssel. Már aki erre képes és hajlandó. Legtöbbjük bizony nem. Ezen áldatlan állapot következménye pedig az lett, hogy a mai iskolák túlnyomó többségében a tanulók két csoportja található meg. Egyikbe tartoznak (ezek vannak kevesebben) a csupa „jó” tanulók, a másikba (ez a többség) a „rossz” tanulók, akik eleve lemondtak a versengésről, belátva, hogy képtelenek ismerethalmazok tömkelegét a fejükben tárolni. Ezért másutt keresve a sikerélményt, ahol csak lehet, csak azért is renitenskednek. A felnőttek felügyelete alól kivont, a felnőttektől független, saját, öntörvényű hierarchiákat hoznak létre. Ezáltal tömegével sodródnak a bűnözés felé. A tények bizonyítására elegendő, ha figyelembe vesszük, hogy a törvényhozás kénytelen a gyerekek büntethetőségének határát az előzőekhez viszonyítva évekkel leszállítani. (Már tizenkét évről kezdenek gondolkodni.) Tragédia! Meg az is, hogy a rengeteg iskolai tanítás-tanulásnak mi az eredménye. Az „utca emberének” általános műveletlensége.

Azáltal, hogy az állam meghirdette az alap- és középiskolák autonómiáját anélkül, hogy alaposan átgondolt működési szabályzattal beépítette volna őket egy valóban demokratikus alapokra épülő rendszerbe, embertelen csapdába terelte őket, amelyben mindenki mindenkinek kiszolgáltatottjává vált. Nem beszélve arról, hogy megszüntette az intézmények (iskolák) évszázadok folyamán létrejött működőképes hierarchikus rendszerét, miáltal lehetővé tette, hogy egyik (nem a színvonala-sabb, mert e megítélésnek helyes vagy helytelen volta mindig csak utólag derül ki, hanem az agresszívebb) a másikat bekebelezhesse, ellehetetlenítse vagy tönkretelhesse.

Visszatérve ama gondolathoz, hogy nemcsak a diktatúrák iskoláira jellemzőek a diktatórikus vonások, hanem más, a tradíciókkal rendelkező demokráciák sem mentesek tőle, önkéntelenül felvetődik a kérdés, miért. A válasz egyszerű. Mert megint csak azt mondhatom, évszázadok folyamán úgy alakult, hogy az iskolában történő nevelés-oktatás, akárcsak a hagyományos családi nevelés is, tekintélyelvű. Amikor iskolaigazgató koromban először foglalkoztam e témával, s felvázoltam az idejét múlta tekintélyelvűség (autokratizmus) negatív hatásait, kollégáim megrökönyödve szögeztek mellemnek a kérdést:

„Attól a kevés tekintélyunktől is, ami még megmaradt, meg akarsz bennünket fosztani?”

Ma is csak azt mondhatom, amit akkor, eszem ágában sincs, és nem is volt soha. Ugyanis a pedagógus tekintélye és a tekintélyelvűség két merőben különböző dolog. Kérdezem, lehet-e szeretetet, tiszteletet, megbecsülést kikövetelni? Természetes, hogy nem. Legyenek a célszemélyek akár a saját gyerekeink, családtagjaink, iskolai neveltjeink, bárkik a közvetlen környezetünkben, vagy azok, akikhez csak a hírünk jut el valami módon. A tekintély elérését nem lehet célként meghatározni, legfeljebb a népszerűséget, ami nem azonos vele, sokkal labilisabb és múlandóbb annál. A tekintélyelvűség azonban a parancsuralommal rokonítható. Sajnos a pedagógusok túlnyomó többségének szakmai fejlődése valahol még a pályakezdésnél megrekedt, valószínűleg a korszerűtlenné vált képzésük következtében, ezért a mindennapi nevelő-oktató munkájukban eleve hajlamosak az autoriter hangvétel alkalmazására. Nyugodtan, de nem belenyugvással mondhatjuk, ez nem (szlovákiai) magyar, de még csak nem is európai, hanem világjelenség. Nem ok nélkül nevezte a negyvenes években Németh László a tanárokat „tisztes tananyag

végrehajtó rendeknek”, s vázolta fel néhány évvel később Mérei Ferenc V. Binét Ágnessel közösen írt könyvükben, a Gyermeklélektanban, az autokratikus és anarchisztikus (*laissez faire*) nevelői légkör megnyilvánulási formáit és azok káros hozzájárulását a tanulók teljesítményében. Mielőtt nyugat-európai kutatók kísérleti eredményeire hivatkozna, felteszi a kérdést, amelyre szinte magától értetődő a válasz „...milyen nevelői légkör kedvezőbb a gyerek fejlődésének: a belátást mozgósító, vagy az engedelmisséget kívánó?”

A kísérlet folyamán, (amelyet pszichológusok bevonásával végeztek valamikor az első világháború előtt, tíz éves gyerekekből álló szakköri csoportokban) tapasztaltakat tömören így foglalta össze: „A háromféle légkör különbségét jól érzékelte a vezető hangvétele, főként az a mód, ahogyan a gyerekek teljesítményét értékelte, munkáját elbírálta. Az engedelmisséget kívánó vezető megjegyzései mindig személyeskedőek voltak. Akár elmarasztalt, akár dicsért, nem a munkáról beszélt, hanem a személyről; megfogalmazásai mindig fölényesek, lekicsinylő színezetűek voltak. Pl., ha egy gyerek elmaradt a munkaütemben: „No végre, rászántad magad!” Megjegyzései, ha burkoltan is, mindig magukban foglalták, hogy a gyerekek ügyetlenek, és a feladatokat csak az ő segítségével tudják elvégezni. A belátásos légkört kialakító vezető megnyilatkozásai tárgyilagosak voltak: ha bírálta a teljesítményt, elsősorban arról beszélt, hogy az egyes részfeladatokban hol lehetett a hiba, pl., hogy a szerszám nem volt elég éles. A szabadosság légkörében a vezető nem értékelte a munkát, nem bírálta sem a gyerekeket, sem a teljesítményüket, közömbös volt.

A vezető viselkedését pontosan megfigyelték és jegyezték. Az autokratikus légkörben hatszor annyi utasítás és négyszer annyi személyeskedés, kritika hangzott el, mint a demokratikusban. A demokratikus nevelő viszont háromszor annyi tanácsot adott, és kétszer annyi esetben mondott tárgyi bírálatot, mint az autokratikus.”

A kutatók a kísérlet eredményét százalékarányban is kifejezték. „(A kísérletet többször megismételték. Az önkéntességet kívánó vezetői stílus minden sorozatban ugyanazt a belátással jellemezhető légkört teremtette meg. A *laissez-faire* stílusban vezetett csoportokban mindig a szabadosság légköre alakult ki. Az autokratikus nevelői magatartás nagyjából megegyező eredményekkel ugyan, de két jól elkülöníthető módját váltotta ki az engedelmisségnek. Valamennyi autokratikusan vezetett csoport engedelmesnek bizonyult, csakhogy néhány csoport beletörődött helyzetébe, más csoportok meg renitenciával feleltek a fegyelmezésre. Így három vezetői stílussal négyféle légkör alakult ki.) (...) Ha a csoportok teljesítményét számszerűen mérjük – a tisztán munkára fordított időt használva mértékül –, a legjobb teljesítményt a helyzetébe beletörődött engedelmes csoport adta (74 %). A belátásos csoport, továbbá a renitenciára hajló autokratikusan vezetett csoport teljesítménye egyforma volt (50-52 %). Ezek az adatok azokra az esetekre vonatkoznak, amikor a vezető bent tartózkodott a teremben. Amikor kiment, és a csoportot magára hagyta azzal az utasítással, hogy folytassa a munkát, a demokratikus légkörben a munka üteme nagyjából változatlan maradt (46 %), az autokratikus vezetésű csoportokban viszont felére, harmadára csökkent a teljesítmény (74-ről 29-re, 52-ről 26-ra).” (Gyermeklélektan 222., 223.)

Valószínűleg a „szigorúan megkövetelt kitűnő teljesítmény” az oka, hogy az oktatásügy állami irányítói, legtöbb esetben pedagógusokból lett politikusok, az

autoriter iskolai szellem mellett kardoskodnak. Hasonlóképpen a tradícióval rendelkező ún. jó nevű egyházi iskolák is.

Méreiék példákkal alátámasztott fejtegetéséből rengeteg tanulságot lehet levonni. Például: „Abban a vasfegyelmet kívánó csoportban, amelyben a vezető önkényeskedésére renitenciával reagáltak, harmincszor annyi ellenségeskedés fordult elő, mint a belátásos csoportban” – írják. „...a frusztráció romboló indulatokat kelt bennük, megrontja egymáshoz való viszonyukat, és eltorzult közösségi reakciókat hoz létre.”

A pszichológusok jól ismerik az indulat- és a gyűlöletátvitel jelenségét személyről tárgyra. Tudomásom szerint még senki nem mérte fel és nem elemezte, mennyi idő alatt jönnek létre, és milyen rongálások éktelenítik egy-egy iskola belső terein, helyiségeinek falait, berendezését, sem azt, hogy a gyerekek mekkora károkat okoznak iskolán kívül, például várótermekben, tömegközlekedési eszközökben stb.. No, meg persze azt is, hogy miért. (A szigorú belső rendet megkövetelő iskolák, ahogy minden szempontból, ez esetben is kivételek. Ők nem is tartoznak bele szorosan a tömegoktatási rendszerbe.)

Sajnos nem rózsásabb a helyzet a felnőttek világában sem. Előbb már utaltam rá, hogy a tantestületekben rengeteg feszültség halmozódik fel. Azt is érintettem, miért. Nem csoda hát, hogy az iskola ahelyett, hogy mind a tanulókat, mind a pedagógusokat vonzaná, egyre inkább menekülésre kényszeríti őket. Pedig lehetne ez másként is. Első és legfontosabb az lenne, ha ki tudnánk zárni iskoláinkból a bizalmatlanságot. Ehhez sajnos sok idő, türelem és alapos felkészültség kell. Ugyanis nemzedékről nemzedékre átöröklődött beidegződést kellene (kell!) gyökerestől kiirtani. A mai oktatás ugyanis teljes egészében a bizalmatlanságra épül. A tanítók, tanárok többségét, különösképpen az alapiskola felső tagozatában és a középiskolában nem az érdekli, hogy növendékeik mit tudnak és a tudásukat, ami ha egyáltalán eljut a fülükig, hol, mi módon szerezték meg, hanem arra törekszenek, hogy bebizonyítsák a tanulók (diákok) mit nem tudnak abból, amit a tanterv előír, és ők azt letanították. Úgy is mondhatnánk, a rájuk háruló kötelességüket letudták. Teljesítsék hát a diákok is kötelességüket. Mert aki nem, az felelőtlen, hanyag, lusta, amiért elmarasztalás jár. Hová lett hát a „szkolé”, a gyönyörködtető foglalatosság és az általa kiváltott öröm? Pedig lehetne, élhetne, virágozhatna, ha az iskola képes lenne feloldani a feszültségeket, megelőzni a pszichikai görcsöket. Tapasztalatból merem állítani, hogy ez nem is olyan nehéz, és vannak rá receptek.

Meg kellene ismerni, illetve megtanulni azokat az alapelveket, illetve modelleket, amelyeket kiváló pszichológusok, pl. Lénárd Ferenc, C. R. Rogers, Th. Gordon és mások dolgoztak ki és alkalmaztak. S persze következetesen alkalmazni őket. Én pályám utolsó harmadában Lénárd Ferenc „receptjei” szerint tanítottam, homlokegyenest másképpen, mint annak előtte, és a kollégáim. Ismertetése egy külön előadást igényelne, ezért csak annyit fűzök hozzá, munkámat alaposan megkönnyítette, nagyobb öröm lett számomra a tanítás, tanulóim érdeklődését teljes mértékben sikerült lekötönm, és minden konfliktust sikerült kizárnom nevelő-oktató munkámból. Amit kellett, az iskolában tanítottam meg, s házi feladatokkal többé nem terheltam a növendékeimet.

A demokratikus nevelő légkör kialakítása a tanításban azonban csak egyik oldala, mondhatnánk, csupán töredéke az iskolán belüli demokráciának. Annak kiin-

duló pontja, illetve alapfeltétele az iskola pedagógiai programjának, helyi nevelési tervének és házirendjének a kidolgozása és alkalmazása. Sajnos sokan összetévesztik a programot a koncepcióval. Koncepciója mindenkinek kell, legyen, különösképpen az iskolavezetőknek, programot viszont csak közösen lehet kidolgozni. Olyasmi ez, mint az alaptörvény, mondjuk egy állam alkotmánya. Összeállításához mindenki: pedagógusok, szülők (képviselőik által), tanulók (szintén képviselőileg) javaslataira szükség van. Formába öntését az igazgatónak (vagy általa megbízott személynek) kell elvégezni, majd többszöri megvitatás után, az „iskolapolgárok” (szülők, pedagógusok, diákok) konferenciája hagyja jóvá.

Amíg nincs az intézménynek a hozzá kötődő (érdekelt) személyek által elfogadott programja, addig nem beszélhetünk intézményen belüli demokráciáról. Ugyanis a pedagógiai programra kell, épüljön minden más szabályzó, pl. helyi tantervek, nevelési tervek, házirend. Ezek, ha úgy tetszik, fogódzók, megszüntetik az egyén és a kisebb-nagyobb közösségekké vált (váltható!) csoportok egymásnak és mindenkinek való kiszolgáltatottságát. Lehetővé teszik a véleménynyilvánítás és a cselekvés szabadságát, de ugyanakkor korlátot állítanak az önkényeskedésnek. Ugyanis a demokrácia alapfeltétele a rend és a fegyelem, amelyek szabályzók nélkül nem működhetnek, pontosabban létezésképtelenek.

A rendszerváltás óta eltelt tizenhét év, és Szlovákiában az iskoláknak nincs pedagógiai programjuk. Úgy vélem, ehhez nem kell kommentár.

Democrație școlară

Școala, ca instituție de învățământ, de la înființarea sa este un mijloc de exersare al puterii politice. În orânduirea feudală scopul era educarea supușilor credincioși, iar în societatea modernă educarea și pregătirea forței de muncă.

Cuvântul „școala” – în limba maghiară – provine din limba greacă, înseamnă îndeletnicire desfătătoare, „schola”. Însă, mai târziu, constrângerea a cucerit spațiu în școli. Elevii care nu aveau rezultate bune la învățătură au fost stimulați prin pedeapsă corporală. Azi legea interzice folosirea pedepsei corporale, dar aceasta este înlocuită cu teroare psihică.

În învățământul elementar și mediu volumul materiei ce trebuie însușit s-a acumulat atât, încât elevii cu o capacitate medie și mai slabă nu fac față cerințelor programului școlar. Mulți nici nu încearcă. La influența coercitivă al profesorilor reacționează cu nesupunere. În școli, din ce în ce mai mult, se prevalează neîncrederea. Nimeni nu are încredere în nimeni, prin aceasta toată lumea devine deservitorul celui lalt (părinții, elevii, pedagogii). Constrângerea psihică, de la disprețuirea elevilor până la umilirea aspră, are nenumărate variații, având consecința logică tensiunea constantă, confuziile psihice, conducând la îmbolnăvire.

După schimbarea regimului din 1989 școala nu s-a transformat într-o instituție de deservire, părintele nu a devenit clientul școlii, elevul a rămas un mijloc al procesului educativ-didactic, iar pedagogul un executant al programului școlar obligatoriu. Prin acest fapt munca sa, predarea, ca și pentru elevii săi, învățarea, în loc să fie o îndeletnicire desfătătoare devine un robot fără inimă.

Preutundeni în școli predomină autoritarismul. În baza declarației profesorului Mérei Ferenc a ieșit la iveală manifestarea a trei atmosfere pedagogice. Acestea

sunt: democratică, anarhistică (*laissez fair*) și autocratică. Din păcate, cea din urmă este cea mai răspândită.

Profesorul democratic pregătește elevii săi la independență. Formează personalitatea lor astfel ca ei să-și îndrepte greșelile, își dirijează atenția asupra muncii, prin aceasta crescând încrederea în sine. Profesorului anarhistic totul e totuna. Dacă elevii săi lucrează, e bine și așa, dacă nu, nu face nimic. Nu laudă, nu condamnă, deci nu sesizează.

Autoritarul remarcă cel mai mic semn. Acceptă numai ceea ce el consideră că e bine. Pentru erori condamnă, pentru greșeli pedepsește. Privează elevii de independența lor, se consideră indispensabil. Este derutant că o parte dintre elevi, la efectul controlului sever, au performanțe excelente, însă dacă trebuie să lucreze singuri în mod independent, performanța lor coboară cu mult sub cea medie. În școlile de prestigiu se afirmă sub presiunea regulamentelor, cerințelor și ordinelor.

După schimbarea regimului din 1989 regulamentele publicate de stat până atunci: menținerea ordinii, planuri de educație (programe), regula de calificare, și-au pierdut valabilitatea, instituțiile de stat (ministerul, autoritățile circumscipționale) nu s-au angajat în editarea unor noi regulamente, dar nici nu au dat în sarcina conducătorilor școlilor ca să emită fiecare pentru sine niște norme noi, adaptând la năzuința societății la democrație. În consecință, directorii școlilor își organizează munca didactico-educativă, în instituțiile lor, în baza ordinelor orale. Dar acestea sunt întâmplătoare și adesea se contrazic.

O cerință a societății care nu poate fi amânată, ca pentru eliminarea fenomenelor negative, în conformitate cu regulile jocului democrației, însăși cei competenți (pedagogii, părinții, elevii, întreținătorul școlii) să elaboreze noi documente de reglementare, cu respectarea părerilor fiecăruia, la adaptarea căruia se așteaptă atenție, stăpânire de sine și înseamnă siguranță.

Демократија у школи

Школа као установа од почетка свога рођења је средство за извођење политичке власти. За време феудализма циљ школе је био васпитање верних поданика, а у модерном друштву васпитање и образовање радне снаге.

Школа као реч је грчког порекла, значи „сколе” односно очарајуће занимање. Међутим касније у школи је дошло до приморавања. Ученике који нису постигли добре резултате на силу су натерали на успешније учење. Телесно кажњавање је данас у школи са законом забрањено, а његово место све више и више заузима психички терор.

У основним и средњим школама маса обавезног наставног градива је толико нагомилвана да просечни и од просечног слабији ученици једноставно не могу удовољавати захтеве прописане у наставном плану. Многи од њих уопште и не пробају то. Они реагују са ренитенцијом против приморних утицаја наставника. У школи ће доћи све више до неповерења. Нико неће имати поверење никоме и тако ће доћи до тога да су сви (родитељи, ученици и педагози) потчињени свима. Психички притисак има гомилу форми од неприхваћење ученика све до грубог понижења, а све ово

има закониту последицу: сталну напетост, мноштво психичких поремећаја и у многим случајевима и болест.

После мењање режима у години 1989. школа није постала услужна установа, родитељ није постао клијент школе, ученик је остао средство у образовно-васпитном току, а педагог је извршилац наставног плана прописаног са стране државе. С тим његов рад, настава исто као и ученицима учење уместо очарајућег занимања остао бездушни робот.

У школама по целом свету превладала је ауторитативност. Ференц Мереи на основу односа наставника према ученицима показује нам три врсте образовне атмосфере у учионици. Те су: демократски, анархистички (*laisse fair*) и аутократски. На жалост, овај последњи је најшире распрострањен.

Наставник са демократском видом васпитује своје ујенике на самосталност. Њихов личност формира тако, да они своје грешке поправљају сами, своју пажњу усмерава увек на рад, с тим он повећава самопоузданост. Наставнику са анархистичким видом све је равно, све му је свеједно. Ако његови ученици раде добро је, ако не раде, ни то није проблем. Не даје похвалу, нити казну, то зачи да он уопште не комуницира.

Наставник ауторитер пази на све ситнише. Он прихваћа добрим само то, што и њему је добро. За заблуде осуђује, за грешке кажњава. Од ученика он одузима своју самосталност, а себе показује као неопходног. Заваравајуће је то да неки ученици због строгог контрола остварују изузетно, али њихов капацитет је знатно испод просека чим они морају самостално да раде. У аутократским школама ученици могу да постигну резултате само на основу правила, захтева и одредбе.

После мењање режима у години 1989. државни правилници у вези реда, наставних програма и давања оцено су изгубили своју ваљаност. Давање нових правилника државне службе (министарство, општински и окружни органи) нису прихватили, нити дали школским лидерима као обавезу да то за себе направе они на основу друштвеног труда ка демократији. Унаточ томе лидери школе организују васпитно-образовни рад у школама на основу казаних одредби. А ови су импровизативни и често су контрадикторни.

Неодложно друштвено очекивање је то да против многобројних негативних појава, на основама демократије, сами надлежни органи (педагози, родитељи, ученици и уздржаватељи школе) напишу нове правилнике у којима су уграђене и мисли свих наведених органа, а прихваћење те документације значи ће контролу, самоконтролу и безбедност.

Demokracia v škole

Škola, ako inštitúcia, v ktorej prebieha výuka, je od začiatkov prostriedkom využívania politickej moci. V období feudlizmu bola jej cieľom výchova verných poddaných, kým v modernej spoločnosti je to výchova a príprava pracovných síl.

Slovo škola je gréckeho pôvodu, znamená zamestnanie poskytujúce pôžitok, teda „skólé“. V školách však neskôr získalo priestor donucovanie. Žiakov, ktorí mali zlý výkon podnecovali k úspešnejšiemu učeniu fyzickým trestom. Fyzické tresty dnes už zákon zakazuje, pričom ich miesto čoraz viac preberá duševný teror.

Množstvo povinného učiva na základných a stredných školách sa natoľko zvýšilo, že žiaci s priemernými a slabšími schopnosťami nie sú schopní vyhovieť požiadavkám učebných plánov. Mnohí z nich sa o to ani nepokúšia. Na donucujúce prostriedky učiteľov reagujú renitentným chovaním. V školách panuje čoraz väčšia nedôvera. Nik nedôveruje nikomu, v dôsledku čoho sú všetci vydaní napospas vôle ostatným (rodičia, žiaci, pedagógovia). Psychické donucovanie má nespočetné množstvo foriem, počnúc ignorovaním žiakov až po hrubé ponižovanie, z čoho zákonite vyplýva neustále napätie, množstvo psychických porúch a v nejednom prípade aj choroby.

Po prevrate v roku 89 sa škola nestala inštitúciou poskytujúcou službu, rodič sa nestal klientom školy, žiak zostal prostriedkom výchovno-vzdelávacieho procesu a pedagóg vykonávateľom štátom predpísaného učebného plánu. V dôsledku toho sa jeho práca, vyučovanie, takisto ako učenie pre jeho žiakov, namiesto zamiestnania poskytujúce pôžitok stali robotom bez duše.

V školách sa po celom svete uplatňuje autoritatívny princíp. Ferenc Mérei, na základe tónu používaného učiteľom, odkryl prejavy troch druhov atmosféry výchovy. Sú to nasledujúce: demokratický, anarchistický (*laissez fair*) a autokratický. Žiaľ, najrozšírenejší je ostatne spomenutý.

Učiteľ používajúci demokratický tón vychováva svojich zverencov k samostatnosti. Ich osobnosť formuje tak, aby si omyly naprávali sami, svoju pozornosť zameriava vždy na prácu, čím zvyšuje och sebadôveru. Učiteľovi používajúcemu anarchistický tón na ničom nezáleží. Vyhuvuje mu ak jeho zverenci pracujú, ale nevádi mu ani to, keď nie. Nechváli, nekarhá, teda nedáva odvetné signály.

Autoriterovi neunikne ani jedna drobnosť. Iba to prjíma ako správne, čo považuje za správne sám. Za omyly okamžite karhá, za chyby trestá. Svojich zverencov zbavuje samostatnosti, pričom on sám sa stáva nepostrádateľným. Je zavádzajúce, že určité percento žiakov pod vplyvom prísnej kontroly podáva vynikajúce výkony, pričom v prípade ak sú nútení vykonávať samostatnú prácu ich výkon poklesne hlboko pod priemer. V autoritatívnych školách sa pravidlá uplatňujú formou požiadaviek a nariadení.

Po prevrate v roku 89 stratili svoju platnosť dovtedy štátom vydávané pravidlá: domové poriadky, výchovno-vzdelávacie plány (programy), pravidlá hodnotenia, na napísanie nových, ktoré by sa prispôbovali demokratickým snahám spoločnosti, sa štátne úrady (ministerstvá, krajské a okresné úrady) nepodujali, pričom touto úlohou neboli poverení ani vedúci škôl. V dôsledku toho vedúci škôl organizujú výchovno-vzdelávaciu činnosť vo svojich inštitúciách pomocou verbálnych nariadení. Tieto sú však nedôsledné a často si navzájom protirečia.

Neodkladnou požiadavkou spoločnosti je, aby v záujme odstránenia množstva negatívnych javov – v súlade s pravidlami hier demokracie – vypracovali nové regulačné dokumenty sami zainteresovaní (pedagógovia, rodičia, žiaci, prevádzkovatelia škôl), pričom by mali akceptovať názory toho druhého, pretože prispôbovanie sa týmto novým pravidlám predpokladá sebadisciplínu a disciplínu a znamená bezpečnosť.

Šolska demokracija

Šola, kot izobraževalna ustanova, je od svojega nastanka sredstvo političnega vladanja. V času fevdalizma je bil cilj vzgajanje zvestih podrejenih, v sodobni družbi pa vzgajanje in izobraževanje delovne sile.

Beseda šola je grškega izvora, pomeni »skole«, torej lep užitek. Kasneje pa je v šolah prevladala prisila. Učence, ki so imeli slabše rezultate, so motivirali s fizično prisilo za učenje in boljše rezultate. Fizična prisila je že danes zakonsko prepovedana, njeno mesto pa dandanes prevzema duhovni teror.

Snovi, ki se jih je obvezno naučiti, so se tako nabrale, da niti učenci s povprečnimi ali podpovprečnimi sposobnostmi niso sposobni zadovoljiti poučnim zahtevam. Veliko jih niti ne poskuša. Na prisilo učiteljev reagirajo z renitenco. V šolah prevladuje nezaupanje. Nihče ne zaupa nikomur, s tem pa postajajo vsi vsakemu (starši, učenci, pedagogi) na voljo. Psihična prisila ima od spregledanja učencev do grobega poniževanja neštete oblike, čimer posledica je stalna napetost, ogromne psihične motnje, pa večkrat tudi obolenja.

Po spremembi sistema l. 1989 šola ni postala storitvena ustanova, starši niso postali stranke šole, učenci so ostali sredstvo vzgojno-izobraževalnega procesa, pedagogi pa izvajalci poučnega načrta, ki ga je določila država. S tem je njihovo delo poučevanje, tako kot je delo njihovih vzgajancev učenje, namesto prijetnih aktivnosti je to brezdušni robot.

V šolah po svetu je prevladalo samovoljno ravnanje. Ferenc Mérei je na podlagi modulacije odkril tri vrste pojav vzgojiteljske manifestacije. To so naslednje: demokratična, anarhistična (*laissez fair*) in avtorska. Žal je slednja najbolj razširjena. Učitelj z demokratičnim pristopom vzgaja svoja vzgajance na samostojnost. Njihovo osebnost oblikuje tako, da sami popravljajo svoje pomote, svojo pozornost vedno usmerja na delo, s tem povečuje samozaupanje. Za anarhističnega učitelja je vse vseeno. Če njegovi vzgajanci delajo, je v redu, če pa ne, nič ni narobe. Ne hvali, ne krega, torej ne reagira.

Avtokrat pazi na vse podrobnosti. Samo tisto sprejema kot dobro, za kar smatra da je prav. Za pomote krega, za napake kaznuje. Vzgojencem vzame samostojnost, in se dela nenadomestljivega. Moteče je, da se nekateri vzgajanci na vpliv stroge kontrole bolj potrudijo, če so pa prisiljeni za samostojno delo, pa njihova uspešnost pada pod povprečje. V šolah samovoljnega ravnanja se pravila uveljavljajo v obliki zahtev in uredb.

Po spremembi sistema l. 1989 so pravilniki, ki jih je pred tem izdala država: red, vzgojni načrti (programi), pravila za ocenitev, izgubili svojo dostojanstvenost, določitev novih pa državne ustanove (ministrstvo, okrožne in okrajne oblasti) niso prevzele, pa niti niso izdale izdajo teh nalogov vodjem šol, da bi si sami določili le-teh, prilagajoče k prizadevanjem za družbeno demokracijo. Tega posledica je, da vodje šol v svojih ustanovah organizirajo vzgojno-izobraževalno delo na podlagi ustnih uredb.

Neodoljivo družbeno pričakovanje je, da v prid popravljanju ogromnih negativnih pojav, v skladu s pravili demokracije, pristojni (pedagogi, starši, učenci, upravitelji) sami – upoštevajoč mnenje drug drugega – oblikujejo nove dokumente-pravilnike, ki pričakujejo discipline in pomenijo varnost.

Piacorientált magatartás, de hogyan?

*„Az ország anyagi kincseit akarjuk nevelni, s ezen felül nincs más tekintet... Választanunk kell tehát, de nem úgy, hogy nagy érdekeink egyikét is feldl-
dozzuk, a vagy a magyarságban engedjünk csorbát ütni, vagy szolgaságba
süllyedjünk; az Egekért ne!...”*

(gróf Széchenyi István: A Kelet népe)

Tudásalapú társadalom, piacorientált profi, üzleti világ. E „kifejezésekkel” találkozunk nap mint nap. Megfelelni mindkettőnek, nem kis feladat. A különböző angol nyelvű kifejezésekkel leírt tevékenységek szintén telítik az ember tudatát, s ölelik, már-már szorítják, fojtják szűkebb, s tágabb környezetünket. Maga az oktatás is az ún. praktikus ismereteket helyezi előtérbe, miközben az általános műveltség egyre inkább háttérbe szorul. Pedig a legfontosabb erőforrás az ember tudata, a szakmai tapasztalat.

A mindenkori gazdaság mozgásának, fejlődésének üteme nem egyenesen arányos a kultúra fejlődésével. Ez utóbbi több időt igényel, s ezért lassabban mozdul.

A valódi érték: a tudás, a honismeret, a hazaszeretet. A hazaszeretet gazdasági érdek is. A nevelés egyben azt is jelenti, hogy a szakmai nevelés, oktatás mellett a fiatal kötődjön hazájához, nemzetéhez. Mondom mindezt azért, mert a mai világban oly sok minden vonható kétségbe; kivéve a *pénz* hatalmát! A piac szabadsága megkérdőjelezhetetlen, a pénzvilág mindenre rátelepszik. Épp ezért kell önálló személyiségű, hosszú távú, alkotó gondolkodásra képes fiatalokat nevelni, akik kellő dialóguskultúrával, valódi kapcsolatokkal, (elsősorban üzleti) magatartással rendelkeznek, s képesek mindezt folyamatosan alakítani, fejleszteni.

A piacorientált gazdasági-társadalmi lét és a gazdálkodás természeténél fogva hozta előtérbe az oktatás feladatainak, helyzetének újraértelmezését. Csakhogy *a piac nem teremt optimális állapotokat!* Az oktatás-nevelés speciális része a gazdaságnak, ahol a szereplők sajátos helyet foglalnak el. Így a szakmai feladatok ellátásánál nélkülözhetetlen a *piacorientált magatartás, az üzleti kommunikáció* alapjainak, számos fortélyának ismerete. Ezek közül is kiemelkedik a mind a szellemi, mind a fizikai állóképességet igénylő *tárgyalókészség és tárgyalóképesség* birtoklása.

Az üzleti kommunikációt megalapozó és segítő – szakmai, munkahelyi, hazai és nemzetközi – alapok további nélkülözhetetlen „eszközei”: a légkörteremtés, a tárgyalási stratégiák és taktikák mesterfogásai, a s minden humánkommunikációt elindító, motiváló **KAPCSOLATTTEREMTÉS**.

Az üzleti élet fő szabályait (akármennyire is idegennek tűnnek) *meg kell tanulnunk!* Elsősorban azért, hogy a piaci körülményeket megszokott partnerrel szemben ne hátránnyal vegyük fel a versenyt. Célszerű olyan irányba elmozdulni, ahol az üzleti kommunikáció mércéje az lesz: hogyan, milyen mértékben képes az ember, a mindenkori dolgozó, vállalkozó, tanár stb. a formális oktatási rendszerben elsajátított tudásanyagot igényesen és helyesen alkalmazni a gyakorlatban.

Móttó: aki akar valamit, az *módszert* és jó *kapcsolatokat* keres, aki nem, az *illúziót és kifogást*.

Comportament pe piața-orientată, dar cum?

Existența economică-socială pe piața orientată, a adus noi baze de interpretare educațională pentru realizarea unei gospodării cât mai eficace. Educația – instructajul este o parte specială a economiei, unde personajul ocupă un loc caracteristic în îndeplinirea sarcilor profesionale, totodată este indispensabil comportamentul adecvat pieții-orientate, cunoașterea bazelor de comunicație din sfera afacerilor. egulile principale din sfera afacerilor trebuie învățate! În primul rând, pentru a fi competitivi cu partenerii de afaceri, pentru a deveni parteneri egali cu ocazia purtării tratativelor. Este oportun ghidarea tratativelor înspre o conversație unde măsura va fii: cum, în ce măsură este capabilă persoana, muncitorul, antreprenorul, profesorul, etc., pot fi aplicate cele însușite.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Obuka orijentisana prema potrebama tržišta, ali kako?

Ekonomski-društveno bitisanje prema potrebama tržišta i ekonomija podstakli su nov način intepretacije zadatka obrazovnih ustanova. Obrazovanje i vaspitanje čine specijalni deo ekonomije, gde učesnici zauzimaju posebno mesto, pri davanju stručne obuke neophodno je *orijentisanje prema potrebama tržišta, i poznavanje osnova poslovne komunikacije. Moramo da naučimo glavna pravila poslovnog života!* U prvom redu zbog toga da ne bismo krenuli sa nedostatkom/manjkom u odnosu na partnera koji već dobro poznaje tržište i uslove na tržištu. Celishodno je usmeriti se u pravcu u kojem će mera za poslovnu komunikaciju biti ona mera u kojoj je čovek, svestremani radnik, preduzetnik, profesor/pedagog itd., sposoban da pravilno sprovede u praksi ono što je naučio u obrazovnom sistemu.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Trhovo orientované chovanie, ale ako?

Trhovo orientované hospodárske a politické bytie a hospodárenie posunuli do popredia znovudefinovanie úloh školstva. Výuka a výchova sú špeciálnymi oblasťami hospodárstva, v ktorej majú aktéri zvláštne postavenie, pre vykonávanie špecifických odborných úloh je nepostrádateľné osvojenie si základov *trhovo orientovaného chovania a obchodnej komunikácie. Musíme si osvojiť základné pravidlá obchodnej sféry!* V prvom rade preto, aby sme neboli v nevýhode voči partnerovi, ktorý je zvyknutý na podmienky trhu. Bude dobré vydať sa tým smerom, aby sa mierou obchodnej komunikácie stalo to, do akej miery je schopný človek, zamestnanec, podnikateľ alebo učiteľ náročne a správne aplikovať v praxi vedomosti získané v rámci formálneho školského systému.

Preglavice tržne usmerjenosti

Gospodarska- družbena usmeritev in gospodarstvo je v ospredje pripeljalo ponovno interpretacijo nalog šolstva. Šolstvo in vzgoja sta specialna dela gospodarstva kjer udeleženci zavzemajo posebno mesto, pri funkcioniranju strokovnih nalog sta tržna usmerjenost in poznavanje poslovne komunikacije nepogrešljiva območja. Potrebno je, da se glavna pravila poslovnega delovanja naučimo! Prvotno zato, da ne bi že od začetka poslovnega procesa zavzeli neugoden položaj. Priporočljivo se je premakniti v smeri, kjer bo merilo poslovne komunikacije naslednje: do katere mere in na kakšen način je človek, delavec, podjetnik, učitelj itn. zmožen v formalnem učnem sistemu naučeno snov uporabiti v praksi.

III. IRODALOM ÉS HAGYOMÁNY / LITERATURĂ ȘI TRADIȚIA / KNJIŽEVNOST I TRADICIJA / LITERATÚRA A TRADÍCIE / LITERATURA IN TRADICIJA

HAGYMÁS István

A mitikus József Attila

(„Ó Európa hány határ...”)

Magyarország Európa (földrajzi) közepe, szíve, köldöke. Ha körzőnyílásba vesszük a Budapest–Úrál távolságot és a térképen kört írunk le úgy, hogy a magyar főváros legyen az origó, akkor körünk jó közelítéssel le fogja fedni Skandinávia legészakibb részeit, az Ír-szigetek nyugati partszakaszait és Gibraltárt, vagyis Európa (szárazföldi) határait. (Európa földrajzi közepe hivatalosan Rahótól néhány kilométerre, a Tisza forrásának vidékén – Fekete-Tisza, Fehér-Tisza – található, ahol a két Tisza-ág Tiszává fogan.)

Hogy nemcsak földrajzi értelemben vett centrumról van szó, hanem többről is, arra sokan fölhívták a figyelmet. Például Hamvas Béla Az öt géniusz című értekezésében, vagy legutóbb Kepéné Bihar Mária és Lendvai Kepe Zoltán Európa kitsinyben című közös tanulmányukban, amely az Alsó-Lendván megjelenő Népiújságban olvasható folytatásokban. A szerzőpáros a történelmi Magyarországot mint Kis-Európát veszi görcső alá.

Tény, hogy a történelmi Magyarország és a Kárpát-medence egybeesnek, és ha igaz az az állítás is, miszerint az egykori Pannon-tenger kiszáradt medre népek és népcsoportok olvasztókemencéje, akkor mi magyarok vagyunk ennek a bizonyos kohónak (egyik) lecsapolt, megszilárdult ötvözete, József Attila pedig ennek a népötvözetnek legfényesebb csillaga, aki (amely) világító Napként aranyozza be immár nemcsak Európa égét: „ahogy a csillag megy az égen”, de magát a mindenséggel méri...

A Dunánál című versében a költő nemcsak őseit mutatja be: „Anyám kún volt, / z apám félig székely, / Félig román, vagy tán egészen az.” majd később:

„A világ vagyok – minden, ami volt, van:
a sok nemzedék, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
S a meghódoltak kínja meggyötör.
Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa –
török, tatár, tót, román kavarog
e szívben, mely e multnak már adósa
szelíd jövővel – mi magyarok”!

De jellemző módon valamennyivel azonosul is, legyenek azok győztes honfoglalók, vagy meggyötört meghódoltak, esetleg összejtek...

A Duna versfolyamának elegyében, a „Tiszta szívvel” betörő Attila szíve is ott lüktet, talán úgy is, mint a hun hon Attilájáé, annál is inkább, mert a költő mitikus ősapjának a hun Attilát tartotta.

A *Rövid óda a kelő Naphoz* című verében ezt írja:

„Ősapámnak bús fia lettem én is.
Rám örökségének csak a Név maradt már –
s én köszöntlek: ím kiiszom Nevedre
friss-vizü kancsóm.”

Az Ősapám című költeményében József Attila és a Hadúr, aki szintén az Attila névre hallgat, kezét fognak egymással:

„Leszáll lovárul – tán Hadúr maga! –
bronzajka mozdul s nem hallik szava,
rám néz, szemembe, kezét fog velem,
bús apa, bús fiával, csendesen.”

József Attila nemcsak Attilát, és az ő révén a hunokat tartja legközelebbi rokonainak (rokonainknak). A *gyerekszemű élet-tavon* már: „(Avar királyfi volt a gondolat)”

Az ősök ösvényein haladva *A csodaszarvas* című versében József Attila szükségszerűen jut el népünk egyik totemállatáig, a szarvasig:

„Ükös ükünk, ősök őse,
ázsiai puszták hőse,
vágyat nevelt csodavadra,
szarvast üzőtt napnyugatra.”

majd később:

„Az is, aki látta végre,
hagyja immár békességbe.
Tisza mellett, Duna mellett,
az a szarvas itt legelget.”

Ahogy Bartók Cantata profanájában is vaddá lesznek a vadászok, József Attila szarvasának üzői (Hunor és Magor, Nimród fiai) is üzőtt szarvasokká válnak a Tisza és a Duna mellett...

Állatösről lévén szó, nem kerülhetjük meg József Attila *Sasát*, ill. sasait sem, hiszen kettő van belőlük. Az egyiket 1937-ben írta, ez a *Sas*, a másikat pedig 1935-ben fordította románból, ez *A sas*, George Talaz: *Vulturul* című verse. Mindkét költeményben a *Turul* vonásai ismerhetők fel: az utóbbi már a címéből fakadóan is jelzi, hogy (Vul)Turul, míg az előbbi, vagyis a *Sas* a következő sorokban leplezi le igaz valóját:

„Az egyik szárnya lelkem,
A másik szárnya Flóra.
Én őt váltom és engem
Ő vált így uj valóra.”

Ennek a rendhagyó Flóra-versnek a „kép-mása”, mint égberagadási jelenet, a Nagyszentmiklósi kincs (Attila kincs, vagy az avarok aranya) két korszóján is fellelhető, és „szinkron fordításban” nézhető-olvasható József Attila verseivel...

A *Medvetáncban* József Attila szibériai (nyelv)rokonainkkal, a hantikkal és a manysikkal (vogulok, osztyákok) teremt közvetlen kapcsolatot. Azzal, hogy a medve bőrébe bújik, össze válik, égi atyává, vagyis a Nagy Medve csillagképpé, akiben Urálon túli földijeink, az emberiség apácskáját tisztelik. [Az Attila névnek is van apa, atyácska, szeretett apánk jelentése, gondoljunk pl. a szlovén *ati* (magyarul: apu) kifejezésre. Az Attila név másik jelentése folyó, gondoljunk Etelközre, vagyis a folyamok közére, vagy akár ital szavunkra...]

Mielőtt arra a következtetésre jutnánk, hogy Attilánkban a sok ős között elvész a magyar, emlékeztetnénk arra, hogy a Hazám című versét Vágó Mártának, és rajta keresztül egyenesen Szűz Máriának ajánlja fel, mint tette ezt Szent István királyunk az országgal, mielőtt a haza szívébe fogadta:

„S mégis, magyarnak számkivetve,
lelkem sikoltva megriad –
édes Hazám, fogadj szivedbe,
hadd legyek hűséges fiad!”

1600 évvel Attila után és közel 1000 évvel Szent István után (József) Attila immár harmadszor tör be (mint tudjuk) Tiszte szívvel Hunniába, és teremti meg a kisebbségek és népcsoportok Európáját „kitsinyben”, de ezt megelőzően akad még egy kis dolga: Batu kán pesti rokonaként 1241. április 11-én megvívja a Muhi csatát...

Europhé, a föníciai király, Agenor lánya volt, akit Zeusz bika képében elcsábított és a hátára vevén a szép hajadont, meg sem állt Kréta szigetéig, ahol három fiat nemzett a lánynak, aki annak rendje és módja szerint meg is szülte fiait: Minoszt, Szarpédont és Rhadamanthüsz. Europhé azt jelenti: tágas, kiterjedt, széles arcú, tág szemű, napnyugati föld. József Attila 1927 nyarán Franciaországban megírja az Ó Európa hány határ... kezdetű verset.

„Ó Európa hány határ,
minden határban gyilkosok
ne hadd, hogy sirassam a lányt,
ki két év múlva szülni fog –

Verset írok, hogy szórakozz,
a tenger a hegyfokra jött
s egy terített asztal uszik
a habon fellegek között –,

Ne hadd, hogy szomorú legyek
mert európai vagyok,
szabad medvék komája én
szabadságtalan sorvadok –

A tágas, kiterjedt, széles (egységes?, szabad?) „kitsiny” és nagy Európa egyszer már a „határgyilkosok” martaléka lett, az első világháború után. József Attila most azért fohászkodik, hogy ne sirasson, ne legyen szomorú, ha a lány (Európa?) két év múlva (újra?) szülni fog. Tekintve, hogy a versben nincsenek írásjelek, és minden szó kisbetűvel íródott, az olvasó dolga, hogy eldöntse a hangsúlyokat: kihez is szól a fohász, ki a lány, aki szülni fog, kit-mit fog szülni ez a bizonyos lány, miért pont két év múlva lesz a szülés stb...

Mint már a fentiekben jeleztük, a lány nézetünk szerint maga Európa (Europhé), aki azzal, hogy megszüli fiait, Krétát (amely szintén „Európa kitsinyben”) is megosztja. Tekintve, hogy mitikus alakokkal, istennővel van dolgunk, feltételezhetjük azt

is, hogy Attila fohásza neki szól, hozzá imádkozik, mint „Kitsiny-Európa”, vagyis Magyarország oltalmazójához, patrónusához, Szűz Máriához folyamodik. Mintha attól féltene a költő-látnok Európát, hogy új határokkal, határgyilkosokkal lesz terhes, és Szűz Máriából, Hungáriából sem marad egyéb, mint Ria...

Európa (Europhé) a második világháborúban elvesztette tágasságát, kiterjedését, talán fiatalságát, szépségét is, és ugyanúgy eltorzította lényét az a bizonyos „szülés” (ne feledjük, hogy mindkét világháború Európában tört ki, „született”, még ha nem is itt fogant), mint ahogy „Kitsiny-Európát, vagyis Magyarországot, amely amúgy is torz, vagyis csonka volt...”

A mitikus József Attila képes arra, hogy anyja tág szemeivel előre lássa a jövőt, az apokalipszist, és mint Európa szülötte („európai vagyok”) egyszerre aggódik a mamáért és magáért.

De hiába európai Attila a költemény hatodik sorában, egy sorral lejjebb, vagyis a hetedikben már szabad medvék komájaként mutatja magát, vagyis Urálon túli, ázsiai, hanti őseire hivatkozik, és ebben a (kisebbségi?) minőségben is „szabad-ságtalanul sorvad”...

Két év nem sok, de elég ahhoz, hogy megváltozzon a világ, szüljön, aki szülni akar. József Attila 1929 végén (vagyis két évvel az *Ó Európa hány határ* megírása után) két ún. karácsonyi költeményt írt: a *Betlehemi királyokat* és a *Betlehem* című verset.

Karácsony a nagy szülés, a nagy születés időszaka: Jézus-Krisztus-Istenfia-Megváltó jön a világra, Mária s talán Europhé is szül, de a Betlehem három királya „pállinkát nyakal” („s a három király pálinkát nyakal”). Ha az Igazság Napjának megszületésénél a három király *Betlemben* részeg, akkor nagyon nagy a baj, van mitől félni, s van kit féltetni, hiszen lehet, hogy éppen ekkor billent ki egyensúlyából a világ: Gáspár, Menyhért és Boldizsár ugyanis Európát, Ázsiát és Afrikát, vagyis (szinte) az egész világot jelképezik...

És valóban: 1929. október 24-én, csütörtökön („fekete csütörtök”) 11 órakor példátlan méretű eladási láz tört ki a New York-i tőzsdén, kiobbant a tőzsdekrach, és ezzel kezdetét vette a világgazdaság eddigi legnagyobb válsága, amely Európát is súlyosan megrázta, Magyarország helyzete pedig katasztrófálissá vált. A világ termelése 1932-re a válság miatt 40%-kal csökkent, tömegessé vált a munkanélküliség, s mindennek nem kis szerepe volt abban, hogy Európa és a világ újra háborúba sodródott...

Nem mellékes, és a *Kisebbségek és népcsoportok Európája* című konferenciasorozat témájához szorosan kapcsolódó esemény zajlott le szintén két évvel József Attila *Ó Európa hány határ* kezdetű verse megírása után, vagyis 1929-ben: *Kisebbségi panaszok a Népszövetség előtt* címmel:

„A versailles-i békerendszer szerves részét alkotó ún. nemzetközi kisebbségvédelmi szerződések, valamint a Nemzetek Szövetségéről szóló Egyezségokmány értelmében a kelet-közép-európai államok hozzájárultak ahhoz, hogy a faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogait garantáló nemzetközi dokumentumok népszövetségi garanciák alatt álljanak, ami az említett okmányokban szereplő jogok megsértése esetén népszövetségi eljárás kezdeményezésére adott lehetőséget.

A történeti Magyarország területéről, tehát Magyarországról és az utódállamok területének szóban forgó részéről a népszövetségi kisebbségvédelem első 10 esztendeje alatt összesen 208 kisebbségi panaszt nyújtottak be a Népszövetséghez.

Ebből 9 Magyarország, 199 pedig a szomszéd államok ellen irányult. Közülük a Népszövetségi Tanács mindössze 18 panaszt tárgyal meg legfelső szinten.

A legtöbb panaszt maguk az érintett kisebbségek, illetve azok politikai pártjai, egyházai, társadalmi szervezetei nyújtották be, de egyének, külföldi szervezetek és a magyar és a szomszéd kormányok szintén adtak be kisebbségi panaszokat. A magyar kisebbségek közül az erdélyiek bizonyultak a legaktívabbnak. Igaz, az első tíz esztendőben csakis egyéni, illetve egyházi panaszok érkeztek Erdélyből a Népszövetséghez.

A legjellegzetesebb erdélyi panaszok közé az 1914 előtti magyar telepesek birtokainak elkobzásával összefüggő sérelmeket, a rendezetlen állampolgársági ügyeket, a nyelvhasználati jogok korlátozásával kapcsolatos jogtalanságokat, a magyar kisebbségi sajtó és oktatási intézmények elleni román lépések elleni tiltakozásokat soroljuk.

A csehszlovákiai magyarság panaszait kezdettől fogva a kisebbségi magyar pártok, illetve azok vezető képviselői nyújtották be. Leggyakrabban a csehszlovák agrárreform kapcsán elszenvedett sérelmek, a népszámlálások során alkalmazott lépések szerepeltek a beadványok tárgyaiként.” (A magyarok krónikája, összeállította, szerkesztette és az összefoglaló tanulmányokat írta Glatz Ferenc, Officina Nova Kiadó, Budapest, év? 593. old.)

Adósak maradtunk még a vers harmadik versszakával. Úgy tűnik, hogy József Attila költeményében nemcsak a második világégés Európájának határait feszegeti, de az utolsó részben a teremtett világ: a Föld és a mindenség végső tartományainak határait is körbejárta profetikus (egyések szerint szürreális) látomásában. A negatív teremtés, vagyis az apokalipszis vízióját vetíti József Attila a záró sorokba, ahol a tenger és az ég (fellegek) újra egyek lesznek, mint voltak „kezdetben”.

A habon, a fellegek között úszó terített asztalon, az emberiség utolsó, talán már el sem fogyasztott vacsorája lebeg, a nagy olvadásban vízzé vált sarki jéghegyek fukai felett, a „cseppfolyásban”...

József Attila – poet mitic

Ungaria – centrul Europei. Nu numai în termeni geografici este centrul Europei, ci și în alte privințe, asupra acestuia mulți ne atrag atenția. Fapt concret, Ungaria istorică și bazinul carpatic se contopesc, și dacă este adevărată și afirmația că națiunile și grupurile etnice formate în Marea Pannon după secarea acestuia prin contopire, națiunea maghiară este rezultatul acestui proces de desecare, solidificare, iar Jozsef Attila este cea mai strălucitoare stea a acestui popor.

Jozsef Attila – poet mitic – este capabil să vadă în viitor, apocalipsa, fiind născut al Europei („sunt European”), se îngrijorează de mamă și de sine însuși. Se pare că în poemul al cărui versuri încep „O Europa câte hotare...” insistă nu numai hotarele celei a doua ardere a Europei, dar insistă și asupra viziunilor, profețiilor sale, referitoare la întreaga lume la fiecare regiune a universului.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Atila Jožef-mitičar

Mađarska je centar Evrope. Mnogi su nam već skrenuli pažnju da se ne radi samo o centru u geografskom smislu nego i o nečemu višem/moćnijem od toga. Činjenica je da su istorijska Mađarska i Karpatski bazen faktički isto, i ukoliko je istinita tvrdnja po kojoj je osušeno korito nekadašnjeg Panonskog mora peč za topljenje naroda i narodnosti, onda smo mi Mađari jedna od isušenih očvršćenih legura te izvesne visoke peći, a Atila Jožef je bez sumnje najsajjnija zvezda te legure naroda.

Atila Jozef, kao mitičar, poseduje tu moć da brižnim očima majke unapred vidi budućnost, apokalipsu, i kao čedo Evrope ("ja sam Evropljanin") u isto vreme strepi i za majku i za sebe. Izgleda da Atila Jozef u svojoj pesmi koja počinje stihovima *O Evropo koliko granica* ne otvara samo granice Evrope drugog svetskog gorenja, nego u svojoj proročnoj viziji ide i sve do granica krajnjih oblasti stvorenog sveta: Zemlje i svemira.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Mytický Attila József

Mađarsko je sredom Európy. Na to, že ide o niečo viac, ako o centrum v geografickom poňatí, už mnohí upriamili pozornosť. Faktom je, že územie Uhorska a Karpatskej kotliny je totožné, a v tom prípade ak je pravdivé tvrdenie, že vyschnuté koryto bývalého Panónskeho mora je taviacou pecou národov a skupín národov, v sme my, Maďari jednou z vypustených a stuhnutých zliatin tejto pece, a Attila József najžiarivejšou hviezdou tejto zliatiny národov.

Mytický Attila József je shopný toho, aby naširoko otvorenými očami svojej matky predvídal budúcnosť, apokalypsu, a ako európsky rodák („som Európanom“) vyjadruje súčasne obavy za matku a za seba. Zdá sa, že v básni Attilu Józsefa, ktorá sa začína slovami „*Ó, Európa kol'ko hraníc...*“ nerozpína iba hranice Európy druhej svetovej vojny, ale vo svojej profetickej vízii pochodí aj hranice konečných provincií stvoreného sveta, Zeme a vesmíru.

Mitični Attila József

Mađarska je sredina Evrope. Na to, da ne govorimo o sredini le v geografskem smislu, so že mnogi opozorili. Dejstvo je, da se zgodovinska Mađarska in Karpatski bazen ujemata in če je trditev, da je izsušeni bazen nekdanjega Panonskega morja talilna peč narodov in narodnih skupin, veljavna, potem smo mi, Mađari eni od odvajenih, strjenih zlitin tega plavža, Attila József pa je najsvetlejša zvezda te zlitine narodov.

Mitični József Attila je sposoben za to, da s širokimi očmi svoje matere vnaprej vidi prihodnost, apokalipso, in kot rojak Evrope (»Evropejec sem«), istočasno skrbi za mamo in za sebe. Zdi se, da je v svoji pesmi, ki se začne *Oh Evropa koliko meja* ne namiguje le samo na meje Evrope druge svetovne vojne, ampak je v svojih profetskih vizijah pohodil meje zadnjih pokrajin ustvarjenega sveta: Zemlje in univerze.

Sinka István, a balladás Fekete Bojtár

Sinka István a partiumi szilajpásztorok szószólója, a bihari és békési szegény-parasztság hányatott sorsú népi énekese, a ma is korszerű látomásos, szürrealisztikus költészet világirodalmi rangú magyar klasszikusa gyötrelmes betegség és hosszú, méltánytalan mellőztetés után, harmincegy esztendővel ezelőtt: 1969. június 17-én hunyt el.

Költői indulásától a vele rokon sorsú, népből jött írók, művészek rokonszenvére, barátságára számíthat Boda Gábor szobrászművésztől Muhoray Mihály festőművészen át Szabó Pálig és Veres Péterig. Olvasói között nagy számban találunk első generációs értelmiségieket, nép kollégistákat, földműveseket és iparosokat, továbbá a klasszikus középosztály szociálisan érzékeny, nemzeti közösségekben gondolkodó tagjait. A költő halála óta eltelt három évtized megmutatta, hogy Sinka István írásművészete egyetemes, embersége és magyarsága, kincses irodalmi hagyatéka nem egyik vagy másik rétegé, hanem a nemzet, a tizenötmillió közösség megbecsülendő, időtálló értéke. A nagyvilág, a világirodalom is gazdagodna, ha a Fekete Bojtár balladáit és siratóit, látomásos verseit, dalait és versepikai műveit méltóképpen tudnák világnyelvekre is fordítani. A pásztorköltő tíz esztendővel ezelőtt, 1990. március 15-én posztumusz Kossuth-díjat kapott az összeomló rendszer leköszönő kormányától. Most a szabad, polgári Magyarországon mondatik ki: Sinka István költészetének, írói munkásságának minden értéke a Magyar Örökség része.

Sinka István, a Partium és a Sárrét nagy költője 1897. szeptember 24-én született az egykori hajdúvárosban, Arany János Nagyszalontáján. Ősei, ameddig csak a családi emlékezet visszatekinthet, szilajpásztorok, de akad köztük szegényparaszt, sőt kurtanemes is. A gyermek Sinka bár éltanuló, mégis a félárvaság, a nélkülözés, a bihari muszáj úgy kívánja, hogy a négy elemi elvégzését követően cselédkönyvet váltson és bojtárnak álljon. Rábén a dohánykertész lányok nevezik el Fekete Bojtárnak a fekete szűrös pásztorfiút. A bihari és a békési pusztákon, pásztortársai között ismeri meg a néphagyomány archaikus rétegeinek mesés értékeit, a régi magyar nyelv továbbélő, szép, veretes, ritka szavait. Itt csodálkozik rá a hiedelemvilágra, a régmúlt idők népi dallamaira és a balladakincsre. Az önmívelés emberpróbáló küzdelmei árán, autodidakta módon érik költővé, íróvá, akár a többi östehetség. Mindent elolvas, amihez csak hozzájuthat, de legtöbbet Jézus, Petőfi és Tolsztoj tanár uraktól tanul.

Első verseskötete, a Himnuszok Kelet kapujában 1933 decemberében a szeghalmi Református Péter András Reálgimnázium kiadásában lát napvilágot, Féja Géza előszavával. Negyvenhat himnikus szárnyalású, tündökletes verset tartalmaz. A kritikusok sokallják a fényt, a bíbor, ezüst és arany ragyogását. Nem tudják, hogy a költő pásztortársai korai hullását, pusztulását kívánta túlargyogni. Ekkor Vésztőn él feleségével, Papp Piroskával és három gyerekükkel, Jánossal, Ferencsel és Zoltánnal. Piroskát 1935-ben elviszi a szíve.

Sinka István második verseskötetének közreadására a trianoni Magyarországon nem akad kiadó, így 1935-ben, Féja Géza közvetítésével a felvidéki Kazinczy Szö-

vetkezet jelenteti meg a költő kiseposzát, a Pásztoréneket, amelyben már a pásztorok és szegényparasztok világáról vall, nagy művészi erővel, imbolygó rítusú, sajátos sinkai szabadversben. Széchenyi magyarságféltő, nemzetépítő gondolatai találunk visszhangra, amikor 1935 őszén három szegénylegény: Sinka István, Szabó Pál és Barsi Dénes Komádiban megalapítja a Kelet Népet, a népi írók folyóiratát. A Fekete Bojtár ennél a lapnál érik jelentős költővé.

1939-ben Püski Sándor Magyar Élet Könyvkiadója adja közre a pásztor-költő első gyűjteményes kötetét, a Vádat, a himnuszos korszak után alkotott Sinka-versek tárát. Híres énekei jobbára szabadversszerűek, de a régi magyar irodalom tagoló versével is rokoníthatók. Feltűnik a dal forma, jó példa erre az Erdélyi Józsefnek ajánlott Szállnak a vadlibák, majd ebben a kötetben nyomon követhető a sajátos sinkai ballada kialakulása. Itt olvasható a költő legszebb, leghíresebb balladája, az Anyám balladát táncol. A látomásos versekben a bibliai élmény tragikus magyarságszemlélettel ötvöződik, anygallal vagy a sorssal küzd népéért a mitologikus, szürrealisztikus látású szerző (Magyar jelenés, Míg a juhaim aludtak). A testi szerelem remekbe sikerült pajkos versei sem hiányozhatnak a könyvből (Bödi Mariska, Virágbomlás).

A Magyar Életnél a Vádat újabb Sinka-kötetek követik: a költő földi pokoljárásának könyve, a Fekete bojtár vallomásai, a Harmincnyolc vadalma balladákkal rokon vagy éppen népmesékre emlékeztető elbeszélései, a reprezentatív kiállítású Balladáskönyv Muhoray Mihály illusztrációival és a Hontalanok útján az újabb versekkel. Az utóbbiban Sinka egyre tudatosabban vállalja a népköltészet hagyományát, az általa korábban ritkán használt dalformát. Legtöbb balladája ebben a kötetben olvasható. Betyárok, igazságkereső szegénylegények, elesett katonák, megesett leányok, bábák, javasasszonyok, akasztott emberek, lázadó cselédek és némán tűrő nincstelenek a balladák tragikus hősei. A vádló versek, a lázadó énekek megritkulnak, a balladák, a siratók és a gyászdalok szomorúsága lengi körül a kötetet. Chagall festményének égi szekerezőit méltán ismeri a művelt világ. Sinka balladájában valami hasonló történik, amikor rongyos kis Péteres Áron utas a Göncöl szekeren. Találkozik-e a tudatunkban Sinka és Chagall?

1944-ben a Kadocsa, merre van?, az eszmei és művészi szempontból egyaránt kifogástalan kisregény zárja a negyvenes években megjelent Sinka-kötetek sorát. A költő az említett önéletrajzi fogantatású kisregénye megjelenésekor Csömörön gazdálkodik, a Magyar Irodalompartoló Társaságtól kapott szerény földecskéjén. 1945-ben Törökbálinton kap csereingatlant, itt él 1949-ig. 1945-46-ban elsősorban a Független Kisgazdapárt és a Magyar Parasztszövetség, 1947-től már inkább a Nemzeti Parasztpárt vállalja és segíti Sinkát. A Független Ifjúságban, a Magyar Parasztleletben, az Igazságban, a Békésben, a Paraszt Újságban, a Szabad Szóban és az Illyés Gyula szerkesztette Válaszban kötetnyi verse gyönyörködteti az olvasót. E korszak végén utoljára 1949 júliusában publikál, majd megkezdődik „hallgatásának” nehéz, küzdelmes, mégis termékeny időszaka.

Az ötvenes évek első felében számos tragikus hangvételű, új verset ír, melyekben pontosan, torzítástól mentesen tükröződik a kolhozokba terelt parasztság és a szabadságától megfosztott nemzet kálváriája. Két, nagy terjedelmű versepikai munkája: a Mesterek uccája és a Szigetek könyve első változatán dolgozik. 1954-ben, Nagy Imre első miniszterelnöksége idején visszatérhetne a magyar iroda-

lomba, de a megalázott nép és a maga sérelmeire hivatkozva visszautasítja a felkínált lehetőséget.

1956. október 31-én a Városligetben, a Vajdahunyad vára udvarán részt vesz a Nemzeti Parasztpárt (Petőfi Párt) újraalakuló közgyűlésén. Illyés Gyula javaslatára beválasztják a Petőfi Párt Szellemi Irányító Testületébe. 1956. november 2-án a Magyar Írók Szövetsége rendkívüli közgyűlésén beválasztják a szakmai szervezet forradalmi bizottságába. Ellopott szivárvány, Százezer udvar és Üdv néked ifjúság című verseivel támogatja a felkelt népet, a forradalmat. Novemberben, a kívülről ránk hozott véres fordulatot követően elsiratja a korán megöletett szabadságot, gyászolja az elesetteket és a vértanúkat.

1957-ben elválik második feleségétől, majd házasságot köt Szin Magdával, „Énával”, a kései szerelmes versek, az Éna-dalok ihletőjével. 1957 őszétől az újságok, irodalmi folyóiratok több-kevesebb rendszerességgel közlik Sinka István új verseit, prózai írásait. Aczél György művelődéspolitikája amolyan tessék-lássék félnyilvánosságra kárhóztatja a művészi törekvéseiben megújuló költőt. 1961-től úgy három-négyévenként megjelenhet a Fekete Bojtártól egy-egy karcsú kötet, alacsony példányszámban. Az első három közreadást még megéri a szerző (Eltűnik a hóri domb, Végy karodra idő és Mesterek uccája). Ha életműve megjelenésének esélyei felől érdeklődik az illetékes politikusnál, cinikus választ kap: nincs papír. Fő műve, a Tiszántúl Kalevalájának szánt Szigetek könyve már halála után lát napvilágot a Magvető Kiadónál. A közel teljes életművét a kilencvenes években a Püski Kiadó jelenteti meg. A Fekete Bojtár a belső száműzetés keserves, nagy útjairól hazatért. A róla szóló írásokat és levelezésének javát a Nap Kiadó gondozta Sinka-émlékkönyv tartalmazza. A végre megismerhető gazdag életmű tükrében ma már vitathatatlan, hogy Sinka István munkásságának minden értéke a Magyar Örökség része.

Sinka István, Cântărețul Ciobănel Negru

Sinka István (1897–1969) o figură pe nedrept neglijată a literaturii maghiare din secolul XX. Poezia lui poate fi înrudită cu straturile arhaice ale folclorului dar și cu tendințe avangardiste cum ar fi surrealismul și expressionismul. El este poetul baladelor, cântărețul revoluției din 1956. Majoritatea operei sale a apărut numai după schimbările din anii '90.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Ištvan Šinka, baladsko Crno Čobanče

Ištvan Šinka (1897–1969) je istaknuti mađarski književnik XX veka prema kome su se dugo vremena nelojalno ophodili. Njegovo pesništvo je srodno sa arhaičnim slojevima narodnog pesništva i avantgardnim težnjama, tojest nadrealizmom i ekspresionizmom. On je pesnik balada, opevava revoluciju i oslobodilačku borbu 1956.-te godine. Veći deo njegove delatnosti je izdat tek nakon promena nastalih 1990.-tih godina.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Autor balád, Čierny pastierik (Fekete Bojtár) István Sinka

István Sinka (1897–1969) je dlho a nezaslúžene zabudnutým vynikajúcim predstaviteľom maďarskej literatúry XX. storočia. Jeho poézia vykazuje príbuzenstvo s archaickými vrstvami ľudovej slovesnosti a avantgarnými snahami, a tak s nadrealizmom a expresionizmom. Je básnikom balád, ktorý ospieval revolúciu a boj za slobodu v roku 1956. Väčšia časť je poézie mohla byť uverejnená iba po zmenách v roku 1990.

István Inka, Črni Pastir balad

István Sinka (1897–1969) je krivično zapostavljena vrlina maďarske književnosti XX. stoletja. Njegovo pesništvo je v sorodstvu s arhaizmom ljudskega pesništva in avantgardnimi prizadevanji torej v sorodstvu s surrealizmom in ekspresionizmom. Je pesnik balad, ki v baladah govori o 1956.-ti revoluciji in boju za svobodo. Največji del njegovih del je objavljen le po spremembah do katerih je prišlo po letu 1990.

Magyar regények a spanyol irodalmi térben

Mielőtt rátérnék a magyar irodalmi művek, s elsősorban választott íróm, Márai Sándor művei spanyolországi visszhangjának bemutatására, engedjék meg, hogy röviden ismertessem a spanyol könyvpiac jelenlegi helyzetét és az érvényben levő kiadói stratégiákat.

Spanyolországban a nyolcvanas évek végére lényegében az irodalmi holdingok vették át a könyvpiac és kis túlzással talán azt is mondhatnánk, az irodalmi élet irányítását. 2004-re hét holding uralta a piacot, s az uralmat ebben az esetben nagyon is a szó szerint értendő, hiszen egy-egy erősebb holdinghoz nemcsak több kiadó és napilap, hanem számos folyóirat, könyvesbolt-hálózat és akár tévéállomás is tartozik, s egy ilyen érdekcsoport már anyagi lehetőségeinél fogva is át tudja rajzolni az irodalmi élet térképén zajló folyamatokat.¹ Egy-egy ilyen holdinghoz tartozó kiadónak összehasonlíthatatlanul nagyobb lehetősége van kiadványai népszerűsítésére, mint az épp csak hogy vegetáló független könyvkiadóknak, melyekből eleve nem sok maradt mára. Xantus Judit Kertész könyveinek kiadásáról elmondott története² kiváló példája ennek: az El grupo Prisa kiadója, az Alfaguara például, egyszerűen azért, mert a szerzői jogokkal rendelkező német kiadónak többet tudott kínálni, megvehette a Visszatérés (Felszámolás) c. Kertész-regény spanyol nyelvű megjelentetési jogát, mivel Kertész állandósulni látszó kiadója, a független El Acanilado nem tudta vele felvenni a versenyt. Óriási felháborodás kísérte az esetet, a kiadó mellett kiállt a spanyol irodalmi élet nem egy meghatározó személyisége. Az Acanilado egyébként azóta sem lett hűtlen a magyar irodalomhoz, s „Narrativa del Acanilado” sorozatában azóta már Bodor Ádám (A sinisztra-körzet) és Bartis Attila (A nyugalom) regényeit is megjelentette.

Egyébként a Prisa csoport csoport lapja az El Pais is, Spanyolország legmagasabb példányszámú napilapjalapja, melyet naponta mintegy félmillióan olvasnak. A lap Kulturális melléklete a Babélia, ez az egyik legnagyobb befolyással rendelkező kulturális lap. Az itt megjelenő írásoknak komoly súlya van, s nagy az olvasottságuk is. Akiről a Babélia kritikusai írnak, arra a spanyol közvélemény felfigyel. Persze, az irodalmi közvéleményformálás részben a kritikától függetlenül működik. Az izgalmas könyvek megjelenésének híre rendszerint futótűzként terjed az olvasók között, ahogy ez Márai A gyertyák csonkig égnek c. regénye megjelenése idején is volt. Így elsősorban a különböző blogok olvasói ajánlásainak, s csak másodsorban a jó kritikának tudható be a könyv hatalmas sikere (fé év alatt öt kiadást ért meg, s a Siruela Kiadó lényegében a mai napig a Márai-kiadványoknak s a Harry Potter sorozatnak köszönheti sikerét).

---

¹ erről részletesebben lásd: Xantus Judit: A magyar irodalom jelenléte Spanyolországban. Bernáth Árpád – Bombitz Attila (szerk.): Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban, Grimm Könyvkiadó, Szeged, 2003. és Dés Mihály: A siker ára. Jegyzet a spanyol könyvkiadásról. Új Könyvpiac, 2003. 3. 14.

² Xantus Judit: A magyar irodalom jelenléte Spanyolországban - 2. rész. In.: Litera. Az irodalmi portál. <http://www.litera.hu/object.9ff7bf22-da33-4548-8b99-7a480c9b5f7f.ivy>

Magyar irodalmi művek rendszeresen a 20. sz. negyvenes éveitől jelennek meg Spanyolországban (igaz, előtte Révész Andornak köszönhetően már a 20-as évektől is jelentek meg magyar kiadványok, de csak elvétve, s jobbára inkább antológiák, ezeknek a fordításoknak a sorát gazdagította aztán Brachfeld Olivér a harmincas évektől). Ha összevetjük a lefordított művek adatait, azt látjuk, hogy a magyar irodalom iránti érdeklődés három elkülönülő korszakban jelentkezett. Az első szakaszban, a negyvenes-ötvenes években, elsősorban a korábban Magyarországon is nagy sikernek örvendett, szerzők műveinek fordításával igyekeznek meghonosítani a magyar irodalmat. A negyvenes években Szerb Antal (A királyné nyaklánc), Karinthy Frigyes (Utazás a koponyám körül), ill. Molnár Ferenc (A Pál utcai fiúk), Zilahy Lajos (Halálos tavasz, A szökevény), Jókai (A janicsárok végnapjai) és Passuth egy-egy műve olvasható. Passuth Esőisten siratja Mexikót (*El dios de la lluvia llora sobre Méjico*) c. regénye először 1946-ban jelent meg, s 1946 és 1990 közt 20 kiadást élt meg; a nagy sikerre való tekintettel 2003-ban az El Aleph kiadó újrafordította Xantus Judittal.³ Ekkor 6000 példányban jelent meg.⁴ Az ötvenes években a korabeli spanyol könyvpiac figyelme továbbra is egyértelműen Zilahyra és Passuthra irányul, mellettük azonban megjelenik Márai Sándor is három művével, a Válás Budán, Az igazi és A gyertyák csonkig égnek c. köteteivel. Ebből az időszakból mára egyedül Passuth maradt meg a spanyol irodalmi emlékezetben. A siker valószínűleg nem annyira az említett könyv irodalmi kvalitásainak köszönhető, mint inkább a történelmi regény műfajával elegyített regényes művelődéstörténet témájának. A spanyol konkvisztádorok Közép- és Dél-Amerikáét folyó küzdelmeinek bemutatásában az olvasó önnön történelmi múltjában mártózhatott meg. Mára a Passuth műveknek már gyűjteményes kiadása is létezik spanyol nyelven.

A következő korszak a hatvanas években kezdődik, s a kilencvenes évekig tart. Ekkor, az eltérő, sőt szembenálló politikai rendszereknek köszönhetően meglazulnak a két országot összekötő kulturális szálak, s ez a fordítandó művek egyre bizonytalanabb kiválasztásában is megnyilvánul. Persze, időnként megjelennek olyan művek is (főleg regények), melyek ma már a kortárs magyar irodalmi kánonnak is részét képezik, de ezek minden visszhang nélkül merülnek feledésbe (Kertész Imre regényei pl.)

A kilencvenes évek második felétől nívós, átgondolt, egy-egy fordításra kiválasztott műnek a magyar irodalmon belüli értékét is figyelembe vevő kiadói gyakorlat érvényesül – nem utolsósorban ez a 2003-ban elhunyt Xantus Judit és Kovacsics Ádám fordítói tevékenységének köszönhető. (A kilencvenes évek végén jelent meg spanyol nyelven Esterházy Péter, Nádas Péter, Kertész Imre, Szentkuthy Miklós, Szerb Antal, 2000 után pedig Bodor Ádám, Bartis Attila, Heller Ágnes, Illyés Gyula, Konrád György, Krasznahorkai László, Kosztolányi Dezső, Örkény István prózájának fordításával gazdagodott a spanyol könyvpiac.)

Az irodalmunk iránti növekvő érdeklődés mögött – s ez most már közhelynek tekinthető – három tényező áll.

1. Az első esemény, mely a spanyol kiadók figyelmét ismét a magyar irodalomra irányította, az 1999-es frankfurti könyvvásár volt, ahol Magyarország dísz-

³ Vö.: Xantus Judit:

⁴ Xantus Judit:

vendégként szerepelt – Szerb Antal *Utas és holdvilág* c. regényét a barcelonai Bronce Kiadó pl. ennek az eseménynek az apropójából jelentette meg spanyolul.

2. Megkerülhetetlen a kilencvenes évek végén Spanyolországban is kialakuló Márai-kultusz (az első spanyolra fordított Márai-könyv *A gyertyák csonkig égnek* volt *El último encuentro* címen), amely segített szélesebbre tárni a spanyol könyvpiac már amúgy is félig-meddig nyitott kapuját a magyar könyvek előtt⁵.

3. A harmadik tényező a magyar irodalom spanyolországi (relatív) beérkezésében Kertész Imre 2002-es Nobel-díja. Utána, ahogy Dész Mihály és Xantus Judit megállapítják, olyan szerzők is kiadhatóvá váltak Spanyolországban, akiket addig az ottani kiadók – az olvasók érdektelenségétől tartva – visszautasítottak (többek között magának Kertésznek a művei).

Nézzük meg közelebbről Márai Sándor fogadtatásának alakulástörténetét.

Márainak jelenleg hét kötetét olvashatjuk spanyolul:

1999: *El ultimo encuentro* (*A gyertyák csonkig égnek* - 1951-ben egyszer már megjelent spanyolul)

2000: *La herencia de Eszter* (*Eszter hagyatéka*)

2002: *La amante de Bolzano* (*Vendéjáték Bolzanóban*)

2003: *Divorcio en Buda* (*Válás Budán*)

2004: *Confesiones de un Burges* (*Egy polgár vallomásai*)

2004: *La mujer justa* (*Az igazi*)

2006: *Tierra, Tierra* (*Föld, Föld*)

2007: *La hermana* (*A nővér*)

A Márai-művek fordítója 2003-ban bekövetkezett haláláig Xantus Judit volt, A nővért már Szijj Mária és Miguel Gonzales fordították spanyolra.

Az első Márai-regény tehát hosszú idő után 1999-ben jelent meg újra spanyolul, a frankfurti könyvvásár magyar vonatkozását tekintve fontos évében. Ebben az évben még egy számunkra fontos mű látott napvilágot spanyolul, mégpedig Szerb Antal *Utas és holdvilága*. Ha összehasonlítjuk a két könyv fogadtatását, mindkét esetben azt tapasztaljuk, hogy a kritikák-recenziók szerzői valamivel nagyobb figyelmet szenteltek a huszadik századi magyar történelemnek, különösen a kommunizmus Magyarországi diadalának, mint magának a bemutatásra szánt könyvnek. Ez az eljárás Szerb esetében jóval feltűnőbb, mint a Márai könyveinek méltatásai-ban, hiszen Szerb Antal meg sem élte meg a második világháború végét, míg Márai 1948-as emigrációjával lényegében megalapozta az életmű életút felőli bemutatását. A magyar történelem eseményeinek számbavétele a spanyol recenziókban és kritikákban a reménybeli olvasónak segít tájékozódni egy számára ismeretlen térben és időben. Zárójelben jegyzem meg, hogy míg 1999-2000-ben a magyar irodalmat a magyar történelem függvényében tárgyaló kritikák voltak többségben, addig mára az irodalmárok számára a magyar művek jelenléte a spanyol irodalmi térben teljesen természetessé vált, s azt is magától értetődőnek tekintik, hogy Esterházy, Márai, Kertész Imre nevének leírása után nem kell hosszás magyarázkodásba bocsátkozniuk, hogy betájolják az olvasót. Azaz, az ezredfordulón még földrajzi pa-

⁵ Vö. Xantus Judit: *A magyar irodalom jelenléte Spanyolországban*. Bernáth Árpád – Bombitz Attila (szerk.): *Magyar irodalmi jelenlét idegen kontextusban*, Grimm Könyvkiadó, Szeged, 2003. és Dész Mihály: *A siker ára. Jegyzet a spanyol könyvkiadásról*. Új Könyvpiac, 2003. 3. 14.

ramétereivel, történelmi múltjával, az egykori politikai rendszer függvényében megjelenő magyar író mára az lett a spanyol kulturális folyóiratok hasábján ami – egyszerűen író.

A spanyol nyelvű Márai kritikáknak megvannak a maguk közös vonásai, ezeket a továbbiakban hat kritikán keresztül fogom szemléltetni. Az első minden bizonnyal az, hogy – ahogy arra már utaltam – a spanyol publicistákat jóval jobban izgatja a magyar író élete, mint annak művei. Az egyik legelmélyültebb, Márait a közép-európai irodalmi térben is elhelyezni igyekvő kritikának már a címe is utal erre: *La intensa vida de Sandor Márai*⁶, azaz Márai Sándor intenzív, heves élete. De tulajdonképpen minden (általam ismert) kritika a szerző életének ismertetésével kezdődik. Az életrajzban Márai emigrációja és két világháború közötti hazai sikere kap hangsúlyt, ezen kívül minden egyes kritikusa felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy Márai Kassán, egy olyan városban született, mely akkor, 1990-ban még Magyarországhoz tartozott, jelenleg azonban Szlovákia területén található. A város magyar megnevezésével azonban nem mindenkinek sikerül boldogulnia, meglepő módon pont a presztízses Babelia kritikusa, Luis Fernando Moreno Claros írja Kassát Kaschaunak, magyarnak vélvén a névváltozatot. A szerző két világháború közti magyarországi sikereiről is hasonlóképpen vélekednek a méltatók: Az idézett Moreno Claros Stefan Zweiggel és Thomas Mannal vetekedő népszerűséget tulajdonít Márainak. Mariano Antolin Rato, az *El Mundo Libro* kritikusa negyven, a két vh. közt Magyarországon megjelent kötetét hangsúlyozza ki⁷, Anna Maria Moix szintén Stefan Zweig mellé helyezi, Robert Musil és Joseph Roth társaságában, Pablo Martinez Zarracina ismét Zweiget hozza fel párhuzamként, A tegnap világa c. önéletrajzi művéhez hasonlítja azt az eleganciát, amivel Márai rajzolja meg az magyar polgárság elsüllyedt világát⁸.

A Márai könyvek poétikájáról ezekből az írásokból vajmi keveset tudunk meg. A méltatók nagyjából megegyeznek abban, hogy az elbeszélői hang a melodramatikustól a szentimentálisig terjedő, elég szűk skálán szólal meg, ezt azonban egyöntetűen az életmű komplexitását biztosító tényezőként értékelik (Moreno Claros⁹, Amelia Castilla¹⁰ és Anna Maria Moix). Minden kritikusa kiemeli a Márai művek nyelvi intenzitását, s a szenvedély mesteri rajzait.: „Márai könyvei magukba szippantják az olvasót és lehetetlen kiszakadni bűvkörükből, ha egyszer elvárásoltak. (...) Szereplői szavai elbájolnak és elcsábítanak” - írja Moreno Claros. „Senki nem tudta úgy megírni ennek a fényes polgári rétegnek a hanyatlását és pusztulását, mint Márai” - vélekedik Amelia Castilla. „A gyertyák csönkig égnek a szenvedély kiváló rajza. S szenvedélyes intenzitással kérdez rá a mindnyájunkat érintő sorskérdésekre”- ekként Mariano Antolin Rato. Julia Escobar, a *Revista digital* című digitális irodalmi lap szerkesztője azon csodálkozik, hogy hogyan lehet egy olyan szerzőt elfelejteni, akinek a művei évtizedek távlatából is ilyen erőt sugároznak.

A fentiekből láthatjuk, hogy a kritikusok meglehetősen általánosságban beszélnek a Márai-prózáról, ritka, hogy egy-egy műre külön térnének ki, helyette inkább az

⁶ Luis Fernando Moreno Claros: *La intensa vida de Sándor Márai*. In: Babelia, 2005. 11. 12.

⁷ Mariano Antolin Rato: *El hecho de sugerir*. 2000. júl 4.

⁸ Pablo Martinez Zarracina: *Tierra, Tierra! Pergola*, 2006. 12.

⁹ Luis Fernando Moreno Claros: *im*.

¹⁰ Amelia Castilla: *El seductor tardío*. In: Babelia, 2007. 4. 7.

évek óta tartó Márai-siker okát egészében próbálják megragadni. A nyelvi erő, a lélektani kérdésekkel való kacérkodás, a szenvedély tematizálása szerepelnek a leggyakrabban emlegetett okok között. Xantus Judit egyik utolsó írásában, *A magyar irodalom jelenléte Spanyolországban*¹¹ c. tanulmányában felróta a Márai kiadójának, a Salamandrának, hogy nem rendelkezik elég, a szerző életműre vonatkozó információval, s ezért a művek megjelenési sorrendjét meghatározó koncepciója sincs. Hasonló kifogást Márai kritikusaival szemben is lehet emelni. Egy kivétellel csak a kiadó által rendelkezésükre bocsátott információk alapján dolgoznak, s elemzéseik is megmaradnak a felszínen, a biográfia és a téma biztonságos talaján így talán jobb lenne nem kritikáról, hanem ismertetésről beszélnünk. Egyedül Pablo Martinez Zarracina utal Márainak más, olyan műveire is, melyek egyelőre nem olvashatók spanyolul, a magyar irodalom Márai-képéből azonban kihagyhatatlanok: ezek pedig az *El regreso de Simbad* és az *El jovenes rebelde*.

A gazdag Márai-kritika ellenére maguknak a Márai-műveknek az irodalmi létmódjáról szinte semmit nem tudunk meg. Ez azonban nem árt a spanyol Márai-kultusznak, amit az olvasók 1999-től töretlenül tartanak fenn, s ne feledjük, részben ennek a kultusznak köszönhető, hogy más magyar művek is polgárjogot nyertek a spanyol könyvkiadásban.

Romanele maghiare în spațiul literal spaniol

Expunerea (prezentarea) se ocupă de patru întrebări. Prezintă caracteristicile editoriale spaniole, prezentând nu doar editorii cărților maghiare, ci și fluctuațiile literale și economice de pe piața editorială. După acestea prezintă istoria traducerilor literale maghiare ale secolului douăzeci, factorii care au contribuit din anii nouăzeci la creșterea traducerilor literale maghiare pe piața spaniolă. În cele din urmă, autorul studiului Márai Sándor, relatează pricipiile specifice de primire a romanelor Márai pe piața spaniolă, pe plan biografic și politic.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Mađarski romani u španskom književnom prostoru

Predavanje se bavi sa četiri pitanja. Prikazuje specifičnosti španskog izdavanja knjiga, s tim da prezentuje ne samo izdavače mađarskih knjiga već i književna i ekonomska kretanja koja upravljaju književno tržište. Nakon ovog daje pregled istorijata o prevodima mađarskih književnih dela u dvadesetom veku, pa prezentuje one činioce koji su doprineli prostornom osvajanju mađarske književnosti koje se oseća od kraja devedesetih godina u Španiji. Na kraju, autor studije, Šandor Marai, prikazuje kako su Španci prihvatili njegove romane, isticanjem nekoliko španskih specifičnosti u prihvatanju Marai romana uopšte: njegov biografski i politički pristup.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

¹¹ Xantus Judit: *A magyar irodalom jelenléte Spanyolországban* - 2. rész. In.: *Litera*. Az irodalmi portál. <http://www.litera.hu/object.9ff7bf22-da33-4548-8b99-7a480c9b5f7f.ivy>

Maďarské romány v španielskom literárnom priestore

Prednáška rozoberá štyri otázky. Načrtne zvláštnosti vydávania kníh v Španielsku, pričom oboznamuje nielen s vydavateľstvami, ktoré vydávajú maďarské knihy, ale aj s literárnymi a hospodárskymi procesmi riadiacimi knižný trh. Následne sa venuje prehľadu prekladania maďarských literárnych diel v dvadsiatom storočí a oboznamuje s faktormi, ktoré prispeli k zvyšovaniu záujmu o maďarskú literatúru v Španielsku od konca deväťdesiatych rokov. Autor štúdie na záver rozoberá odozvy románov Sándora Máraiho v Španielsku, zdôrazňujúc niektoré španielske špecifiká prijatia Máraiho románov: prístup k týmto dielam cez životopis a politiku.

Maďžarski romani v španskem literarnem okrožju

Predavanje se ukvarja predvsem s štirimi vprašanji. Povzema posebnosti procesov izdaje knjig v Španiji, med drugimi predstavlja tudi literarna in gospodarska dogajanja, ki usmerjajo literarni trg ter založbe, ki izdajajo tudi maďžarske knjige. Nato se predavanje osredotoča na zgodovino prevajanja maďžarskih literarnih del v dvajsetem stoletju ter predstavlja dejstva, ki so pripomogla k temu, da so od devetdesetih let naprej maďžarska literarna dela prevzela svoj delež v španskem literarnem okrožju. Ob koncu predavanje povzema španski sprejem romanov avtorja disertacije Sándorja Márai ter govori o posebnostih sprejema romanov avtorja; osredotoča se na pogled s politične plati.

Irodalom kamaszoknak

Az irodalomtörténet nem beszél olyan irodalomról, amely külön kamaszoknak íródott volna. Az olvasó rétegek megcélzását tekintve ismerünk gyermek-, ifjúsági- és felnőttirodalmat, bár az utóbbit nem szokás kiemelten emlegetni. Kezdetben a gyermek- és ifjúsági irodalom nem különült el a felnőtt irodalomtól, és az előbbi kettő sem egymástól. Kimondottan gyermek- vagy ifjúsági író ritkaság irodalmunkban. Példaként említhetnénk Csukás Istvánt, vagy a már elhunytak közül Janikovszki Évát, Lázár Ervint, Zelk Zoltánt, Fekete Istvánt, ám akik a fiatalok különböző korosztályainak is írtak, elég sokan vannak.

Alighanem az első költő, aki „leereszkedett” a gyerekekhez, Petőfi Sándor volt. (Lásd, János vitéz vagy Arany Lacinak című költeményeit!)

A világirodalomból ismert ifjúsági könyvek, mint Defoe Robinsonja, Cervantes Don Quijotéja, Swift Gulliverje, eredetileg nem az ifjúság számára íródtak, többnyire megfelelően átdolgozva váltak ifjúsági irodalommá, akárcsak a Shakespeare-mesék vagy Homéros alkotásai. Nálunk Jókai regényeinek egy része, Gárdonyitól az Egri csillagok, a Láthatatlan ember, Móricz Zsigmondtól a Légy jó mindhalálig, Hegedűs Géza szavaival élve: „...a múlt évek alatt leszállt(-ak) az ifjúság körébe.” Hasonlóképpen váltak Verne utópisztikus művei is ifjúsági könyvekké. Maga a szerző pedig közkedveltsége folytán nálunk magyar íróvá, azaz Verne Gyulává.

A népköltészeti alkotások (népmesék, népmondák) sem gyerekekhez szóltak. Leginkább átdolgozásaik folytán váltak a gyermekirodalom részévé. Eredeti formájukban sokuk nem is lett volna alkalmas gyerekek szórakoztatására, pláne nevelésére nem, mert hemzseg bennük az erotika, illetve a trágárság.

Az ifjúsági irodalom olvasás-lélektani szempontból egymástól sok szempontból különböző, de ugyanakkor össze is fonódó három területet foglal magába:

1. a 3-10 éveseknek való irodalmat. Ez tekinthető gyermekirodalomnak.
2. a 10-14 éveseknek, vagyis a serdülőknek szánt irodalmat,
3. a 14-15 életévtől a 18-19 életévig szóló irodalmat. (Viszont ebben az életszakaszban a fiatalok érdeklődése már a felnőttek irodalma felé fordul.)

Felvetődhet a kérdés, hogy mi különbözteti meg egymástól a gyerekeknek írt műveket az ifjúsági irodalomtól.

A gyermekirodalom kategóriába olyan műveket szokás besorolni, amelyek tíz évesnél fiatalabb korosztály szórakoztatására, esztétikai és persze közvetve, szellemi-erkölcsi épülésére szolgálnak. Akárhogyan nézzük is, ez bizony pedagógiai szempont. Iránta támasztott feltételek versek esetében: ritmikusság, énekelhetőség, egy-egy érzelem tiszta megjelenítése, meséknél rácsodálkoztatás a világra, a képzelőerő mozgásba hozása, a cselekmény szerencsés végkifejlete, a rossz és jó, a szép és a rút összeütköztetésénél a jó és a szép győzelme. Megjegyzendő, hogy a gyermek nehezen viseli el a tragikummal járó katarzist, ám ugyanakkor igényli, sőt élvezi a kiélezett konfliktusokat, az epizódokként jelentkező félelmetes dolgok jóra fordulását. Gyermeknél az elképzelt és a valódi világ között nem húzódik éles határ, ezért a mesevilágban otthonosan érzi magát olyannyira, hogy a cselekményt akár továbbgondolni, bonyolítani is képes. Végül a rossz, a gonosz felett, maga

hozza meg az ítéletet. Számára a játék létszükséglet, játék közben dúdolgat, énekel, ezért a gyermeklíra elválaszthatatlan a játéktól. Tán éppen ezért válhattak Weöres Sándor – megvallása szerint nem gyerekeknek írt – versei a legközkedveltebb gyermekversekké.

A serdülőkorúak szórakoztatására és esztétikai épülésére szolgáló irodalom normái hasonlóak mind a gyermek-, mind pedig a felnőttirodaloméhoz, viszont megvannak a maga sajátosságai is, amelyek közül hangsúlyozottan ki kell emelni a szabatoságot, világosságot és a magyarosságot, vagyis az anyanyelv szabályainak tiszteletben tartását. Mivel e korban lévő gyereknél létrejött a határvonal a mese és valóság között, érdeklődése egyre inkább a valódi világ: az élet, a természet, a történelem felé fordul. Velük kapcsolatban elfogadja a fikciót is, de ez esetben tudnia kell, hogy amit olvas, kitalált történet, nem valódi, hanem rajzolt, avagy festett kép. Az író jogosan megváltoztathatja a rideg valóságot, viszont nem vezetheti félre az olvasóját. A serdülők nem viselik el, ha be akarják őket csapni. Ezért felelősségteljesebb dolog, s talán nehezebb is nekik írni, mint felnőtteknek vagy gyerekeknek. Az írónak tudnia kell, hogy az irodalom emberformáló ereje az ifjúságra jobban hat, mint a felnőttekre. A fiatal olvasó a szavak erejével, kellő esztétikai igényvel ábrázolt eseményeket olykor mélyebben éli át, mint a valóság eseményeit. Viszont figyelemre méltó jelenség – amit tapasztalhattak már a múlt század elején élő írók is, mint Benedek Elek és Gaál Mózes –, hogy az esztétikai igényvel írt ismeretterjesztés is fölöttébb vonzza a serdülőkorúakat. Újabban pedig egyre inkább e felé fordul az érdeklődésük. Annak ellenére, hogy szinte ömlesztve zúdulnak rájuk az ismeretterjesztő, ma már leginkább a természetismereti filmek, s mind nagyobb teret hódít az Internet, mégsem lankad érdeklődésük az ismeretterjesztő irodalom iránt. Ne tűnjék szerénytelenségnek, ha megjegyzem, néhány munkámmal (Apáink öröksége, Királyok, fejedelmek, kormányzók, Híres és hírhedt személyek a magyar történelemben, Szlovákia védett ásványai és kövületei) én is azt a célt szolgálom, hogy ez irányú érdeklődésüket ébren tartsam, s ugyanakkor megszerettessem velük az olvasást.

Azt hiszem, ma már senki nem vonja kétségbe, hogy az egyetemes irodalmon belül létezik gyermek- és ifjúsági irodalom, amely annak szerves részét képezi, ám irodalomelméleti és irodalomtörténeti szempontból külön figyelmet érdemel. Amit magára is vont – maradjunk a magyar irodalomnál –, különösen az ötvenes évektől kezdve, amikor az Ifjúsági Könyvkiadó jogutódaként Budapesten megkezdte működését a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, amely magyar és külföldi klasszikusok és kortárs szerzők az ifjúság számára írt vagy az ifjúságnak is ajánlható irodalmat adja ki. Rajta kívül persze más kiadók is jelentettek meg ifjúsági könyveket, s remélhetőleg a jövőben is azt teszik.

Azonban hiba lenne, ha azt állítanánk, hogy az ifjúsági irodalom felkarolása a második világháború után kezdődött el. Nem valószínű, hogy tévedek, ha azt mondom, az alapozásért járó elismerés Pósa Lajost illeti meg. Mai szemmel nézve Pósa nem tartozott a magyar irodalom kiválóságai közé, bár ahogy vesszük. Nevét a tizenkilencedik század második felében dalszövegíróként tette ismertté, akkor, amikor dívott a magyar nóta. Verseinek nagy részét Dankó Pista zenésítette meg, ámbár közülük ötöt még a fiatal Bartók Béla is, de ez most lényegtelen. Húszéves korától, vagyis 1870-től versei mellett cikkei is kezdtek megjelenni a lapokban, így

csakhamar kiderült, nem is rossz tollforgató. Gömöri parasztcsalád sarjaként, az értelmiségi pályát tanárként kezdte, de mert egyre több sikert aratott írásaival, pályát változtatott. Így lett 1881-től 1889-ig a Szegedi Napló szerkesztője. A lapot sikerült kiemelnie a vidéki jelentéktelenségből, ám mégsem ez volt a fő érdeme, hanem az, hogy elsőként ebben az újságban ifjúsági rovatot hozott létre, amiért a szülők országsszerte vásárolták. A szerkesztő szinte egy csapásra vált az ország gyermekeinek szeretett Pósa bácsijává. Hogy az idők folyamán ki mindenki próbált követője lenni, most nem lehet céлом felsorolni, ám tény, hogy évszázadra szóló mozgalmat indított el.

1886-ban adta ki különböző folyóiratokból összegyűjtött verseit a Singer és Wolfner fővárosi kiadóvállalat. Nem tudni pontosan, hogy a kiadónak vagy magának Pósának volt-e az ötlete, hogy gyerekek számára hetilapot indítsanak. Azt viszont tudjuk, hogy harminckilenc éves korában felköltözött Budapestre, és 1889-ben útjára indította az *En Újságom* gyermeklapot. Hegedűs Géza szerint Pósának „... legfőbb jelentősége, hogy rangot adott az ifjúsági irodalomnak. Írók, költők, tudósok versengtek, hogy ifjúsági szerzőnek ismerjék el őket a gyermekek is, a kávéház törzsasztalánál ülők is.” Ugyanis mind Szegeden, mind Budapesten Pósa asztala köré gyűltek a legtekintélyesebb írók és újságírók. Barátai közé tartoztak Bródi Sándor és Gárdonyi Géza, akik iskolatársai voltak az egri tanítóképzőben, továbbá Hermann Ottó természettudós, meg Benedek Elek, Móra Ferenc és Sebők Zsigmond, akik tanítómesterüknek tekintették.

Amennyiben felvetődik a kérdés, hogy van-e olyan gyermek-, illetve ifjúsági irodalom, amely a kamasz olvasók számára íródik, és igenlő választ adunk rá, bizony állíthatjuk, hogy az első kamaszíró Sebők Zsigmond volt. A pontos meghatározás végett hívjuk segítségül Hegedűs Gézát, lássuk, hogyan vélekedik Sebők szerepéről: „Nem a legkisebbek meseírója, nem is a már serdültebbek romantikus-kalandos írója, meséivel kivezet a mesevilágból a valóságos élet felé, és előkészíti a bonyolultabb emberi-társadalmi problémák igényét és megértését.” Alighanem ez az a gondolat, amelyik megérteti velünk, hogy az irodalomnak melyik szelete az, amelyik mint olvasókat, kimondottan a pubertáskorúakat célozza meg. Ő az, aki elsőként tudta ötvözni az esztétikumot a didaktikával és a mondanivalóval. Sebők Zsigmond állatfiguráiban: Mackó Muki (később Dörmögő Dömötör), Róka Miska, Malac Misi, Dorka és Zebulon, olyan embertípusokat rajzolt meg, amelyeket a kezdő olvasók felnőttkorukban is igaz embertípusoknak tartanak. Pontosabban tartottak a 20. század első évtizedeiben. Állatfiguráival kiegyensúlyozatlan lelkivilágú kamasztípusokat elevenített meg, akikben keveredik a jóindulat, a hurrázó hazafias lelkesedés a balgasággal és a bumfordisággal. Sebők kamaszkönyveit akár a századforduló korrajzainak is tekinthetnénk, ugyanis a 19. század végén írta őket, de csak a 20. század elején jelentek meg. Az olvasók örültek könyveinek, nemcsak a gyerekek, hanem a szülők is, akik derűvel fogadták az író által megrajzolt ironikus korképet az akkori Magyarországról, meg persze a találó jellemrajzokat is.

Ne tagadjuk, akadtak bírálói is, akik Mackó Mukit és társait tenyeres-talpas, faragatlan, göregáboros alakoknak tekintették, inkább karikatúráknak, mintsem követésre alkalmas vagy inkább arra méltó típusoknak. De ugyan melyik kamasz akar okvetlenül példaképeket követni? Viszont mások balgaságai észrevétlenül formálják jellemét. Ami külön figyelemre méltó Sebők Zsigmondnál, hogy állatalakjai

nem hordoznak örökérvényű emberi tulajdonságokat, mint például Ezópus vagy más klasszikus írók állatmese hősei. Sebők Zsigmond a szereplőit kora magyar valóságába plántálta be, ezért a múlt idő magával vitte őket a feledésbe. Kár, hogy az írók azt a láncszemet is elveszítették, amit ő talált meg, ami kapocs lehetne a gyermek- és a felnőttek világa, vagyis a mese és a valóság között.

Sebők Zsigmond 1861-ben született Párkányban, más vélemények szerint Nánán, aminek kiderítése még várat magára. Emlékét Párkány főutcáján emléktábla őrzi. Megérdemelte volna, hogy a város magyar alapiskoláját róla nevezzék el, de sajnos nem így történt, az akkori illetékesek (az 1990-es években) Ady Endrét választották névadónak.

Sebők jogásznak készült, de tanulmányait abbahagyta, újságírónak ment. Elég jó tárcákat és novellákat írt, amelyekből előbb Mikszáth, majd Gárdonyi hatása érezhető ki, ám igazi hangját a gyermekeknek, illetve kamaszoknak írt munkáiban találta meg. 1909-ben Benedek Elekkel megalapította a Jó Pajtás gyermeklapot, amelynek 1916-ban bekövetkezett haláláig volt a szerkesztője.

Miként Sebők Zsigmond a Dörmögő Dömötörrel, Benedek Elek és Gaál Mózes a történelmi tárgyú írásaikkal igyekeztek olvasóvá nevelni a serdülőkorúakat. Tagadhatatlan, sőt bizonyos, hogy később is voltak hasonló törekvésű magyar írók, ám azt, amit Sebők felismert és jól tudott csinálni, kevesen voltak rá képesek. Tán nem tévedek nagyot, ha arra gyanakszom, hogy a kellő didaktikai ismereteik hiányoztak, de az is meglehet, nem kívánták írói eszközként alkalmazni a didaktikát, attól tartva, hogy az, az esztétikum rovására menne, csökkentve általa műveik irodalmi értékét vagy legalábbis a megítélését.

Több gyereklapot is felsorolhatnék, illetve azok szerkesztőit, akik jó szolgálatot tettek a kamaszok olvasóvá nevelésének érdekében. Elsők közé sorolható az említetteken kívül Benedek Elek lapja, a Cimborá is, meg persze maga Benedek apó is.

Nagy lépést téve az időben meg a térben is, a nyolcvanas évek kitűnő gyermekfolyóirata volt Szlovákiában a felső tagozatosoknak íródott Tábortűz, amelynek szerkesztője Tóth Elemér, kiválóan tudott kommunikálni a kamaszokkal. Abban az időben indítottak a nagyobb magyar alapiskolák saját gyermeklapot, amelyben a gyerekek írásai jelentek meg. E lapokat a pedagógusok eljuttatták a Tábortűz és a Kis Építő (kisiskolások lapja) szerkesztőségeibe, illetve azokhoz az újságokhoz, amelyeknek volt gyermekrovatuk. Sokan felvették a kapcsolatot a Kossuth Rádió Miska bácsijával, azaz Padisák Mihállyal, aki a „leveles ládájával” vált a határon túli gyerekek között is kedveltté. Padisákot is néhány kitűnő könyve alapján joggal nevezhetjük a kamaszok írójának, aki főként a gyerekek játékoságára építette mondanivalóit.

A nyolcvanas évek elején érte el a szlovákiai magyarokat egy agyafúrt politikai támadás periodikusan ismétlődő hulláma, amellyel iskoláikat akarták elsöpörni. Előrevezését már a hetvenes évek közepétől lehetett érezni, ezért ellene idejekorán fel lehetett készülni a védekezésre, amiből szinte minden értelmiségi réteg kivette részét. Így az írók is. Alig akad közöttük olyan, aki ne írt volna a gyerekeknek verseket vagy prózát. Sorra jelentek meg a jobbnál jobb verseskötetek, csak éppen az volt sajnálatos, hogy a kamaszokat nem tudták megközelíteni, hacsak nem vesszük figyelembe a Tábortűzben megjelenő ismeretterjesztő írásokat, ám ezek is inkább csak a hullám elültével láttak napvilágot, a nyolcvanas évek második és a

kilencvenes évek első felében. Persze ekkor sem volt későn, mert a következő hullám éppen e korszak vége felé kezdett kulminálni. Csakhogy ekkorra a védekező szerepet a kultúrától átvette a politika. A gyerekek szerencsére e hullámverésekből alig éreztek valamit, legfeljebb annyit, hogy az utóbbi idején megfogyatkoztak a nekik, illetve a hozzájuk szóló írások, meg talán azt, hogy közben az irodalom is a piaci szabályokhoz igazodva áruvá változott. Persze ettől függetlenül az írók továbbra is írnak és a kiadók (az előbbi egy helyett már vagy fél tucatnyian) szerencsére működnek, meg ahogy úgy a könyvterjesztés is. Arról viszont nincs megbízható visszajelzés, hogy az eladott könyveket a gyerekek mennyire olvassák. Sajnos egyre több a panasz, miszerint főleg a kamaszok olvasási kedve van leszállóban, talán azért, mert a könyv helyét egyre inkább átveszi a számítógép, illetve az Internet. Gyakorló pedagógusként tapasztaltam, hogy élénken érdekli őket az ismeretterjesztő irodalom. Engem részben ez ösztönzött arra, hogy történelmi és természetismereti cikkeket írjak számukra, amelyek aztán könyvek formájában is eljutottak, illetve újabb kiadásaik folytán folyamatosan eljutnak hozzájuk. Gyakran meghívnak kamaszok közé, író-olvasó találkozókra, így joggal állíthatom, hogy a könyveimet elég sokan olvassák, főleg a magyar történelemről szólókat. Éppen az volt a másik célom, hogy közelebb vigyem hozzájuk népünk, nemzetünk történelmét. Ugyanis a szlovákiai magyar iskolákban a cseh és szlovák történészek által, vagy szemléletükből kiindulva megírt tankönyvekből kötelező a történelmet tanítani, amelyek torzképet rajzolnak a magyarokról. Ennek ellensúlyozására kért fel a Tábornok szerkesztőségéből személyesen Tóth Elemér, írjak a lapba cikksorozatot. Könyveimhez persze a témákat, illetve a témaköröket ki kellett bővítenem.

Új keletű szóval élve, a tinédzserek játékos kedvének igyekszik teret adni a Katedra című pedagóguslap azáltal, hogy egyes tantárgyak ismeretanyagából (magyar irodalom, magyar történelem, matematika, környezetismeret stb.) egész tanév alatt levelező vetélkedőket hirdet meg évről évre. A versenyek szervezői gyakorló pedagógusok, akik között két, több könyves író kollégám, Pénzes István és Horváth Géza is szerepel. Az előbbi tagja a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának, remélhetőleg hamarosan a másik is az lesz.

Ha alaposan szemügyre vennénk a kortárs magyar irodalmat, benne a szlovákiai magyar írók alkotásait is, biztosan több tizenéveseknek írt könyvet is találnánk. Ám olyanra, amelyik teljes mértékben megfelelne a Hegedűs Géza által megfogalmazott Sebők Zsigmond-i leleménynek, minthogy: „... meséivel kivezet a mesevilágból a valóságos élet felé, és előkészíti a bonyolultabb emberi-társadalmi problémák igényét és megértését”, bizonyosan kevésre akadnánk. Egyet azonban feltétlenül ki kell emelni közülük, mégpedig Kulcsár Ferencnek az Én nem tudom, talán... verseskötetét (Lilium Aurum, Dunaszerdahely 2006). A könyv első felében huszonhat vers olvasható, amelyek mindegyike kamaszokról, kamaszoknak szól, meg persze felnőtteknek is egyúttal, s épp ez benne a pláne. A második rész már egy szorosan egymásra épülő versciklus, amely a Titkos napló főcímet kapta. Nem más ez, mint egy kamaszlány naplója. A versek szerkezetét és stílusát is igyekszik az író egy rapszodikus, mondhatnám, kiegyensúlyozatlan, érésben levő pubertás-lélek csapongó megnyilvánulásaihoz igazítani. Azt hiszem, nem véletlen, hogy az irodalmárok, mind a konzervatívak, mind a modernnek, vagy inkább modernkedők, észrevétlenül elmennek a könyv mellett. Inkább a jóérzésű pedagógusok közül

éreztek rá és lelkesedtek érte néhányan, mondván, több ilyen kellene írni. Tőlem eddig csak egy hasonló prózai cikksorozatra tellett a Tábortűzben, még a kilencvenes években, ám eljutott hozzám a hír, hogy többen is részt vettek vele a vers- és prózamondó versenyekben, eljutva egész az országos döntőig. (Ezt csupán azért jegyzem meg, hogy Kulcsár szándékának és kollégáim meglátásának az igazát bizonyítsam.

Egyébként az *Én nem tudom, talán...* kötetéről egy terjedelmesebb recenziót írtam a pozsonyi Irodalmi Szemle 4/2007-es számában. Akit közelebbről is érdekel a véleményem, elolvashatja a folyóiratban vagy az Interneten.

Befejezésül csak annyit szeretnék elmondani (leírni), hogy az ifjúság eltávolodása az irodalomtól nem csupán a kor technikai vívmányai térhódításának tulajdonítható, hanem annak is, hogy a kamaszok korosztálya, mint célszemélyek rétege, az írók látóköre kivülre esik, ha egyáltalán cél még az olvasóknak írni, leszámítva a nem éppen művészi igénnyel íródó giccses lektúr irodalmat. Még akkor sem, ha némelyik „alkotás” körül világszenzációt kavarnak.

Literatură pentru adolescenți

Teoria literaturii nu se ocupă în mod separat de literatura pentru adolescenți. Se face diferență numai între literatura pentru copii, tineret și adulți. La început nu era așa, istoria literară vorbea numai de literatură unitară. Primul poet maghiar care „a coborât” la nivelul copiilor era Petőfi Sándor cu poeziile „János Vitéz” și „Arany Lacinak”. În zilele noastre, deseori, scriitorii, poeții scriu pentru diferite de categorii de vârstă din cadrul tineretului.

Operele literare pentru tineret cunoscute din literatura universală (ex. Robinson, Gulliver, Don Quijote etc.) inițial nu s-au adresat tineretului, de obicei au devenit literatură pentru tineret prin prelucrare. Și unele opere din literatura maghiară ale lui Jókai Mór, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, numai din cauza trecerii timpului au devenit romane pentru tineret, ca și operele utopistice ale lui Verne.

Inițial nici creațiile populare n-au fost scrise pentru copii.

De obicei, literatura pentru copii servește la amuzarea copiilor sub zece ani, la educarea lor spiritualo-morală și estetică. Condițiile formulate față de acesta în cazul versurilor: să aibă ritm, să fie melodios, să aibă câte o prezentare clară a sentimentelor, în cazul poveștilor: minunarea, punerea în mișcare a fanteziei, un sfârșit norocos al acțiunii, biruința bunului și frumosului în conflictul între cel frumos și cel urât, cel bun și cel rău. La copii între ireal și real nu se poate trasa o linie de demarcație clară, în schimb suportă cu greu purificația morală tragică. Important pentru el e zburdălnicia, deoarece jocul este o necesitate vitală pentru el.

Normele literaturii pentru distrarea adolescenților sunt asemănătoare cu cele ale literaturii pentru copii. În adolescență, însă, ia naștere linia de demarcație între poveste și realitate. Interesul adolescentului, din ce în ce mai mult, se orientează spre lumea reală: viață, natură, se întoarce spre istorie. În legătură cu acestea acceptă ficțiunea, dar în acest caz vrea să știe, dacă ceea ce citește este o poveste reală sau fantezistă.

În istoria literaturii maghiare recunoștința pentru punerea bazei literaturii pentru copii, cu toate probabilitățile, îi revine lui Pósa Lajos. Între 1881-1889 el a inițiat

mai întâi o rubrică independentă pentru copii în „Szegedi Napló”, apoi în 1889 „*Én Újságom*” ca revistă pentru copii. Însă prima dată a scris pentru adolescenți Sebők Zsigmond, în întâmplările despre Mackó Muki (mai târziu Dörmögő Dömötör) și prietenii săi. Însă contemporanii și prietenii lui, Benedek Elek și Gaál Mózes, au îmbogățit literatura pentru adolescenți cu lucrările lor istorice. Cine se adresează adolescenților trebuie să asocieze priceput didactica cu estetica, altfel cititorii nu le acceptă operele, sau le acceptă cu greu. Aceste trucuri nu sunt aplicate cu plăcere de scriitori, deoarece le e teamă de faptul că criticii le stigmatizează cu ștampila „didactică”, mai bine zis, ca operele lor sunt superficiale din punct de vedere estetic. Păcat, deoarece, înainte de toate, scriitorul trebuie să scrie pentru cititori și nu pentru critici. E prezumtiv, că în urma aprecierii eronate se rărește mulțimea cititorilor de vârsta adolescenței, și se îndepărtează de la carte.

Perioada între copilărie și tinerețe nu este mai mult de doi-trei ani, dar este un timp suficient ca interesul adolescentului față de literatură să se întrerupă definitiv. Desigur, în zilele noastre are un rol important tehnica dezvoltată (calculatorul, internetul), și faptul că, în ultimii ani, cartea a devenit un produs scump.

Pentru a atrage cititorii adolescenți în (Ceho)Slovia un rol important avea revista pentru copii „*Tábortűz*” scris pentru clasele V-VIII., mai ales cu articolele de răspândirea cunoștințelor. Dintre operele poetilor maghiari din Slovia se remarcă volumul de poezie apărut în 2006 la *Lilium Aurum* a lui Kulcsár Ferenc, „*Én nem tudom, talán...*”, în el cu capitolul „*Titkos napló*”, care este o descriere a sufletului dezechilibrat a unei adolescente în maturație. Întrebarea este dacă va avea continuare.

(Traducere din limba maghiară: SZABÓ Judit)

Литература за клипане

Теорија књижевности не бави се посебно са литературом за клипане, она познаје само књижевност за децу, за омладину и за одрасле људе. На почетку није било тако, историја књижевности говорила је само о јединственој књижевности. Први мађарски песник, који се ”снисходио”, код деце, био је вероватно Шандор Петефи, са његовим песмама о Витезу Јаношу и у песму Арањ Лацики. Данас често се сусрећемо с тим, да писци – песници пишу омладини разних узраста.

Позната дела из светске литературе (на пример Робинзон, Гуливер, Дон Кијоте итд.) оригинално нису била писана за омладину, него она су била прерађена и тако су постала дела литаратуре за омладину. У мађарској књижевности нека дела Мора Јокаија, Гезе Гардоњија, Жигмонда Морица време које пролази је претворио у романе за младих, исто као и утопистичке романе Жила Верна.

Првобитно нити дела народне поезије нису била примењена деци.

Литература за децу у главном писана је за одраст младих испод десет година, за њихову забаву, за њихову естетско и умно-морално развијање. Ова дела морају бити, ако се говори о поезији, онда: ритмичне, погодне за певање, морају деци показати чисте осећаје. У бајкама морамо се сусрети са упознавањем света, да та бајка проузрокује мисли у децјој глави, да радња на

крају бајке буде сретно завршена, код судара доброг и зла, лепог и ружног мора увек добар и леп да победи. Код деца нема праве границе између фантазије и стварног живота, али они тешко доживе катарзу проузроковану трагедијом. За њих важно је пре свега игра, јер игра за децу је првобитног карактера – игра за њих је животно питање.

Норме књижевности за разоноду и за развитак омладине у пубертету су сличне као и књижевности за децу. У пубертету се јавља гранична линија између бајке и стварности. Заинтересованост пубертета је све више и више прави свет: живот, природа, историја и слично. У вези тих појава он прихвати и фикцију, али хоће и то да зна, оно што он чита да ли је то само измишљена прича или стварност.

За постављање темеља децје књижевности у мађарској историји књижевности част вероватно припада Лајошу Поши. Он је кренуо између 1881. и 1889. прво самосталну децју рубрику у *Szegedi Napló* – Сегединси Дневник, а након тога у години 1889. *Én Újságom* – Моје Новине као самостални децји чаопис. А тај, ко је писао директно за клипане, био је Жигмонд Шебек са својим приповеткама о Медведу Мукију (*Maskó Muki*) од кога је касније постао Димитрије Гунђави (*Dörmögő Dömötör*). Његови савременици и пријатељи Елек Бенедек и Мозеш Гал су писали историјске приче и приповетке из области књижевности за клипане. Онај ко пише за клипане мора вешто да зна како треба ујединити дидактику са естетиком, иначе његове радове тешко или уопште не прихватају његови читаоци. Те трикове писци не користе радо јер се боје од тога да ће критичари третирали њих као „дидактичаре”, односно то да његови радови су естетски плитке. То је веома жалосно, јер писац пре свега треба да пише читаоцима а не критичарима. Можемо успоставити да због погрешног расуђивања има знатно мањи број читалаца у доби клипана него у доби детињства, а клипани се знатно удаљавају од читања.

Премошћена доба између детињства и младалачког доба не траје више од две три године, али то је баш сасвим довољно време за то да заинтересованост клипана према књижевности у потпуности се раскида. У нашим данима у овоме игра једну велику улогу и развијена техника (рачунари и Интернет), а чињеница је и то да књига постала једна веома скупа роба.

За добијање читалаца клипана у (Чехо)словачкој много се трудио децји часопис *Tábortűz* – Логорска Ватра који је писан пре свега за децу у вишим разредима. Овај часопис је са својим у главном научно-популарним чланцима могао да привлачи његове читаоце. Из песничких радова мађарских аутора у Словачкој истиче се песмарица *Én nem tudom, talán...* – Ја неznam, можда... од песника Ференца Кулчара, која је објављена у издавачкој кући Лилиум Аурум у години 2006. Ова песмарица садржи и поглавље са насловом: Тајни дневник, које је згодан цртеж о неуравнотежном унутрашњом свету у души једне клипанке, ко је у доби сазревања. Питање је само то, да ли ће бити и наставка.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Literatúra pre dospelávajúcu mládež

Literárna teória sa osobitne nezaobrá literatúrou pre dospelávajúcu mládež, rozlišuje iba literatúru pre deti, mládež a dospelých. Zo začiatku sa literárna história zmieňovala jednotne o literatúre. Prvým maďarským básnikom, ktorý sa „znížil“ k deťom bol s najväčšou pravdepodobnosťou Sándor Petőfi, svojimi básňami János vitéz a Arany Lacinak. Dnes sa už pomerne často stáva, že spisovatelia-básnici píše pre rôzne vekové skupiny mladých.

Diela pre mládež známe zo svetovej literatúry (napr. Robinson, Guliver, Don Quijote atď.) pôvodne neboli napísané pre mládež, mládežníckou literatúrou sa stali väčšinou po prepracovaní. Z niektorých diel Móra Jókaiho, Gézu Gárdonyiho a Zsigmonda Móricza v maďarskej literatúre učinil romány pre mládež tiež plynúci čas, a to isté platí aj pre Verneho utópistické diela.

Diela ľudovej slovesnosti pôvodne tiež nevznikali pre deti.

Literatúra pre deti je vo všeobecnosti určená na zábavu, estetickú a duchovno-morálnu výchovu vekovej skupiny do desať rokov. Podmienky pre túto literatúru v prípade poézie sú: rytmickosť, melódickosť, čisté znázorňovanie niektorého citu, v prípade rozprávok je to otvorenosť na svet, rozširovanie predstavivosti, pozitívne vyznenie deja, v prípade zrážky zla a dobra, škaredého a pekného víťazstvo dobra a pekného. U detí neexistuje ostrá hranica medzi fantáziou a skutočnosťou, ale ťažko znášajú katarziu sprevádzajúcu tragiku. Pre dieťa je dôležitá hravosť, pretože hra je preň životnou potrebou.

Normy literatúry zameranej na zabávanie a výchovu dospelávajúcej mládeže sú podobné normám literatúry pre deti. V období dospievania však vzniká hraničná čiara medzi rozprávkou a realitou. Záujem dospelávajúcich mladých ľudí sa čoraz viac zameriava na reálny svet: obracia sa smerom k životu, k prírode a k histórii. V súvislosti s nimi je ochotný prijať aj fikciu, ale v tomto prípade chce vedieť, či to, čo číta je fikciou alebo skutočnosťou.

Uznanie za položenie základov literatúry pre deti v dejinách maďarskej literatúry patrí s najväčšou pravdepodobnosťou Lajosovi Pósovi. On odštartoval medzi 1881-89 v novinách Szegedi Napló najprv samostatnú detskú rubriku a neskôr, v roku 1889 detský časopis *Én Újságom* (Moje noviny). Prvým autorom píšúcim pre dospelávajúcu mládež bol Zsigmond Sebők svojimi historkami o medvedíkovi Mackó Mukim (neskôr *Dörmögő Dömötör*) a ostatných postavách. Jeho súčasníci a priatelia Elek Benedek a Mózes Gaál obohatili literatúru pre dospelávajúcu mládež svojimi dielami spracúvajúcimi historické témy. Ten, kto píše pre dospelávajúcu mládež musí dokázať šikovne stmeliť didaktiku s estetikou, bez toho totiž vôbec nie, alebo iba ťažko prijímú dielo potenciálni čitatelia. Snáď preto nepoužívajú spisovatelia tieto praktiky, lebo sa obávajú toho, že kritici ich označia nelichotivým prívlastkom „didaktický“, resp. že ich diela z hľadiska estetického označia ako prízemné. Je to veľká škoda, lebo úlohou spisovateľa je písať pre čitateľov a nie pre kritikov. Dá sa predpokladať, že v dôsledku mylného posudzovania klesá v puberte počet detských čitateľov a vzdávajú sa od literatúry.

Etapu, ktorá spája detsvo s mladými rokmi síce netrvá dlhšie než dva-tri roky, ale bohato stačí na to, aby sa záujem dospelávajúcего dieťaťa o literatúru definitívne pretrhol. Samozrejme v súčasnosti má na tom svoj podiel aj technika

(počítače, Internet), ako aj to, že kniha sa v posledných rokoch stáva čoraz dražším produktom.

V záujme získania čitateľov z radov čitateľov pubertálneho veku na Slovensku (v Československu) urobil kus práce detský časopis *Tábortúz* (Vatra), určený pre vyššie ročníky ZŠ, ktorý dokázal pritiahnuť čitateľov najmä svojimi populárnovedeckými článkami. Spomedzi prác maďarských poetov na Slovensku vyniká básnická zbierka Ferenca Kulcsára *Én nem tudom, talán...* (Ja neviem, snáď...), ktorá vyšla v roku 2006 vo vydavateľstve *Lilium Aurum*, a v nej kapitola *Titkos napló* (*Tajný denník*), ktorý podáva výstižný náčrt dozrievajúceho a labilného psychického sveta pubertáčky. Otázkou je, či bude mať pokračovanie.

Književnosť za najstníke

Teória književnosti se z najstníško književnosťjo ne ukvarja posebej, ločuje le otroško-, oziroma mladinsko in odraslo književnosť. To pa ni bilo vedno tako, Zgodovina literature govori o enotni literaturi. Prvi maďarski pesnik, ki »se je spuščal« k otrokom, je bil najbrž Sándor Petőfi, z Vitezem Janezom in pesmimi za Lacija Aranya. Danes je že pogosto, da pisatelji-pesniki pišejo za različne starostne razrede mladih. Znana mladinska dela iz svetovne literature (npr. Robinson, Gulliver, Don Quijote itd.) na začetku niso bila namenjena za mladino, večinoma so že predelano postala dela mladinske literature. Tudi v maďarski literaturi je minevajoč čas preoblikoval posamezna dela Móra Jókaija, Géze Gárdonyija, Zsigmonda Móricza kot tudi dela Verneja v mladinske romane.

Tudi dela ljudskega pesništva niso nastala za otroke.

Otroška literatura je na splošno namenjena za razvedrilo, estetsko in duhovno-moralno oblikovanje mlajših od deset let. Pogoji, ki jih zastavljamo za njih, so v primeru pesmi: ritmika, pevnost, razumljiv prizor posameznih čustev, pri pravljičah začudenje sveta, sproženje fantazije, srečen izid dogajanj, pri konfliktu med zlobnim in dobim, ter med lepim in grdem, zmaga lepega in dobrega. Pri otrocih ni markantne meje med fantazijo in resničnim, težko pa prenašajo katarzo tragike. Za njih je važno igra, kar jim pomeni življenjsko potrebo.

Norme literature za razvedrilo in vzgojo najstnikov so podobne kot so pri otroški literaturi. Ampak v najstniški starosti nastaja mejna črta med pravljico in resnico. Zanimanje najstnikov se čím bolj usmerja v smer resničnega sveta: k življenju, naravi, zgodovini. V zvezi z njimi sprejema tudi fikcije, a v tem primeru želi vedeti, ali je to, kar bere, izmišljena ali resnična zgodba.

V zgodovini maďarske literature je priznanje za osnivanje otroške literature lahko pripisati najverjetneje Lajosú Pósi. On je lansiral med 1881 in 1889 najprej samostojni otroški koticék v Szegedskem dnevniku (*Szegedi Napló*), potem l. 1889 kot otroški časopis *Moj časopis*. Ki pa je pisal prvič izrecno za najstníke, je bil Zsigmond Sebők, z zgodbami Mackó Muki (kasneje *Dörmögő Dömötör*) in prijatelji. Njegova sovrstnika in prijatelja, Elek Benedek in Mózes Gál so bogatili literaturo, namenjeno za najstníke, z deli z zgodovinsko vsebino. Tisti, ki piše za najstníke, mora spretno kombinirati didaktiko z estetiko, drugače bodo njihova dela težko sprejeta ali sploh ne bodo sprejeta s strani bralcev. Pisatelji pa ravno zaradi tega ne uporabljajo te reči rado, ker se bojijo tega, da jih bodo kritiki označili kot

»didaktične« oziroma njihova dela kot estetsko slabotna. Škoda, ker bi bilo potrebno, da pisatelj piše predvsem za bralce, na pa za kritike. Lahko je predpostaviti, da se zaradi napačne presoje zredči množica otroških bralcev v najstniških letih, in se oddaljuje od branja.

Obdobje med otroško in mladinsko starostjo ne traja več kot 2-3 leta, ta čas je več kot dovolj, da se zanimanje najstnika za literaturo za vedno prekine. Seveda dandanes vpliva na to tudi razvita tehnika (računalnik, internet) in že dejstvo, da se cene knjig v zadnjih letih vedno bolj dvigujejo.

Za pridobitev najstniških bralcev je na (Češko-) Slovaškem veliko storil otroški list z naslovom »Tábortűz« (taborski ogenj), namenjen učencem v višjih razredih, ki je bil privlačen za bralce predvsem s svojimi članki s področja znanstva. Med deli madžarskih pesnikov na Slovaškem pa lahko omenimo tudi pesniško zbirko Ferenca Kulcsárja z naslovom »Jaz ne vem, mogoče...«, izdano pri Liliumu Aurumu l. 2006 s poglavjem »Tajni dnevnik«, ki je dokaj natančen opis notranjega sveta najstnice. Vprašanje je, ali se bo to nadaljevalo?

Magyar pedagóguslapok (Cseh-) Szlovákiában

A legújabb kori történelemben a (cseh-) szlovákiai magyarok sorsával foglalkozó történetírás az elmúlt kilenc évtizedet három korszakra tagolja:

- az I. Csehszlovák Köztársaság ideje 1918-tól 1938-ig,
- a szlovák állam fennállása 1939-től 1944-ig,
- a II. világháború utáni időszak 1945 után.

Sajtótörténeti szempontból e három korszak mind politikai, mind kulturális vonatkozásban más-más képet tár elénk.

Az I. Csehszlovák Köztársaság politikai-gazdasági rendszere, következésképpen a kulturális élet is, T. G. Masaryknak, az állam első köztársasági elnökének elgondolásaira alapult, amelynek célja a polgári demokrácia létrehozása volt. Az első világháború végén széthullott Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai közül kétségtelenül a csehszlovákiai volt az, amelyik – néhány szépséghibájától eltekintve – meg tudta teremteni a demokrácia alapfeltételeit. Ezek közé tartozott a nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítése is. Persze ebből az első években vajmi keveset élvezhettek a szlovákiai területen élő magyarok, akik teljes mértékben ki voltak szolgáltatva a Vavro Šrobár vezette teljhatalmú minisztérium, az alkotmányos rend bevezetése előtti önkényeskedésének.

A Csehszlovák Köztársaság első alkotmányát, amely a nemzetiségi nyelvek használatának jogát is tartalmazta, 1920. február 29-én fogadta el az ideiglenes nemzetgyűlés, tehát jó három hónappal megelőzve a trianoni békediktátum aláírását. Semmi meglepő nem lehet abban, hogy a szlovákiai magyar értelmiség (már aki nem menekült el az országból) nyakát behúzza hallgatott. Miért mondom ezt? Mert a tanítók is, akik majdhogynem egyedül képezték a magyar értelmiséget, csendben meghúzták magukat. Két szlovák személy kellett ahhoz, hogy felrázza őket. Ezek az emberek Martin Ježo és Ignác Gašparik tankerületi tanfelügyelők voltak. Az ő biztatásukra és közreműködésükkel hozták létre a magyar tanítók és tanárok 1921 tavaszán Komáromban a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesületet (SZÁMTE). Persze, nem csak komáromi pedagógusok alakították meg, majd fejtettek ki benne aktív szervezőmunkát, hanem az ország egész területéről csatlakoztak hozzájuk több százan. Sőt elindítottak egy olyan folyamatot, amely a demokrácia játékszabályainak megfelelően több szakmai-érdekvédelmi szervezet létrejöttét eredményezte a magyarok között. Tudvalevő, hogy egy értelmiségi szakterület, s annak szervezeti formái, szakmai információk és véleménycsere nélkül életképtelenek. Ezért rendre létrehozták a különféle ideológiai-politikai ráhatás alatt álló pedagógiai szaklapokat. Természetes, hogy ezek is hol össz-nemzetiségi, hol felekezeti, hol pedig kisebb-nagyobb érdekcsoportok céljainak elérését szolgálták.

Első és leghosszabb életű, mondhatnánk, a legnépszerűbb is, a SZÁMTE lapja, a M a g y a r T a n í t ó volt, amely 1921 és 1937 között jelent meg, havonta kétszer, 32 oldalon Komáromban. A legfontosabb tudnivalókról: törvényekről, rendeletekről, tantervekről és tankönyvekről tájékoztatta a tanítószágot, meg persze módszertani kérdésekről is. E tények adnak választ arra, mi ösztönözhetette az előbb

említett két szlovák tanfelügyelőt arra, hogy érdekvédelmi szervezet létrehozásán kívül arra is bíztassák a magyar beosztottaikat, hogy érdekvédelmi lapot is indítsanak. Ugyanis személyesen voltak felelősek azért, hogy a tanítók végrehajtsák az államhatalom akaratát, azaz teljesítsék a tanterveket, „demokratikus módon”, saját lapjaik által jussanak el hozzájuk a rendeletek és utasítások.

(Érdeemes megjegyezni, hogy a politikai közigazgatástól függetlenül, a dél-szlovákiai magyar iskolákat 22 tankerületbe sorolták be. A tankerületek élére szlovák, ritkább esetben cseh nemzetiségű tanfelügyelőket állítottak, akiknek többsége jól beszélt magyarul. Kuriózum, hogy a szlovák nemzetiségű tisztségviselők nevét a szaklapok is magyarul írták, mint például Ježo Márton (Martin Ježo), Točik Károly (Karol Točik), sőt Ballo Gyula (Július Ballo) központi tanfelügyelőét is, meg persze minden magyar tanítóét. A helységek nevét már következetesen szlovákul: Érsekújvár – Nové Zámky, Ipolyság – Šahy, Léva – Levice, minden bizonnyal azért, mert a hatóságok így követelték meg. Azt is meg kell mondanunk – demokrácia ide vagy oda – minden lapot, nemcsak a politikai kiadványokat, következetesen cenzúrázták.)

A Magyar Tanítónak irodalmi rovata is volt, amelyet nem annyira írók – hiszen ilyenek alig akadtak Szlovákiában, ha voltak is, leginkább baloldaliságuk miatt Magyarországról emigráltak –, mint inkább írogató pedagógusok töltöttek meg. A harmincas évek közkedvelt irodalmi vagy inkább színpadi műfaja a népszínmű volt, amit leginkább tanítók, tanárok műveltek tájainkon.

Hogy a szóban forgó szaklap a SZÁMTE hivatalos lapja volt, árulkodik róla, hogy az Egyesületi Élet című rovata rendszeresen foglalkozott a szakmai szervezet életével.

Sok lenne felsorolni, ki mindenki közölt cikket, esetenként többet is a lapban, viszont nem hanyagolható el a szerkesztők neve, akik az alábbi sorrendben váltották egymást: Ježo Márton (rövid ideig, ugye az sem véletlen, hogy ő volt az első?), aztán Banai Tóth Pál és Boross Béla.

Rangját, tartalmát és ideológiai beállítottságát tekintve másodikként a *S z l o v e n s z k ó i M a g y a r T a n ú g y* című lapot kell megemlítenünk, 1925 júliusától 1933 decemberéig élt. Pozsonyban adták ki havonta egyszer, 1928-tól Magyar Tanügy címen jelent meg. Tanügy-politikai lapként is szokták emlegetni, mert szellemisége szempontjából a szociáldemokrata párthoz állt közel, cikkeinek hangvételét áthatotta mind az antikommunizmus, mind az antiklerikalizmus. Kitartóan követelte a felekezeti iskolák teljes államosítását, ez azonban némi magyarázatot igényel. A Trianon előtti Magyarország iskoláinak tetemes hányada felekezeti iskola volt, így a határon túlra kerültek nagy része is az maradt. A felekezeti iskolák tanítóinak a szerény megélhetését az egyházközségek biztosították, kisebb részt pénzben, nagyobb részt terményekben. Nyilvánvaló, hogy a kántortanítók jövedelme – akik legtöbb esetben a falusi iskolák igazgatói is voltak – jócskán meghaladta a többi tanítóét, így hát az utóbbiak bérezésükkel nemigen voltak megelégedve. Ugyanakkor azt is tudni kell, hogy – az 1920. február 21-én kiadott miniszteri rendelet értelmében – a csehszlovákiai tanítók, így a magyarok is kötelesek voltak részt venni a szociális mozgalmakban és munkában. A tanítók politikai elkötelezettségét ugyan nem írta elő a rendelet, de nem is tiltotta, hogy valamelyik pártban, akár a kommunista pártban is aktívan tevékenykedjenek. Ám a magyarok szempontjából nem ez volt a lényeges, hiszen tudomásom szerint a kétezer néhány

száz magyar tanító, tanár közül mindössze három: Major István, Czabán Samu és Ilku Pál (a két utóbbi Kárpátalján tevékenykedett) vállalt benne szerepet, hanem két nagyon fontos dolog. Az egyik a népkönyvtárak létesítésére és működtetésére vonatkozó kitétel volt, a másik pedig az, hogy a rendelet szigorúan megkövetelte a tanítóktól a helyi népnevelő és népművelő munkát, mégpedig ellenszolgáltatás nélkül, csupán a szerény bérezésük fejében. Tények bizonyítják, hogy a magyar tanítók 1933-ban huszonnégyféle népjóléti és népművelői tevékenységet fejtettek ki a lakosság körében. E munkát az igazgatók voltak kötelesek számon tartani, illetve figyelemmel kísérni kollégáiknál, s persze személyesen aktivitásukkal példát is mutatni nekik. A második világháború után, vagyis a második Csehszlovák Köztársaságban már nem követelt meg ilyet semmilyen rendelet vagy törvény, ám ettől függetlenül a helyi politikai vezetők elvárták a tanítóktól, hogy ott folytassák e munkát, ahol a háború idején abbamaradt. A nyolcvanas évek második felétől kezdett alábbhagyni a pedagógusok ezen aktivitása, hogy a 89-es rendszerváltozás után végképp abbamaradjon. Meg is lett a súlyos következménye. Ennek elemzése azonban nem tartozik a témánkhoz.

A Magyar Tanügynek is sok külső munkatársa volt, például Kárpátaljáról Czabán Samu és Szerényi Ferdinánd. A lapot előbb Farkas Gyula, később Dezső Zoltán szerkesztette.

Tanügy-politikai lap volt a kárpátaljai Beregszászon megjelenő Új Korszak is. Nem is igen lehetett volna más, mert az 1933-ban megszűnt Magyar Tanügyet kívánta pótolni. Szellemiségében még inkább balra tolódott, ami érthető is, ha figyelembe vesszük, kik szerkesztették: Czabán Samu, Ilku Pál és Barta Lajos. A lapban népszerűsítették a szovjet oktatásügyet és pedagógiát, s ők voltak azok, akik közzétették benne a Nemzetközi Tanítóegyesület antifasiszta felhívásait. Egyet azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni. Más volt az 1920-as, 30-as évek baloldalisága és más az 1948 utáni időké, főleg az ötvenes éveké. Ismerni illik a Kárpát-medence, ha úgy tetszik, Európa keleti felén élő lakosság szociális helyzetét a két háború között, a falusi szegénység tömeges nyomorát, különösképpen Kárpátalján, meg a belőle való kiútkeresést. Véleményem szerint ma sem való szociális érzékenység nélküli ember pedagógiai pályára. A falusi tanítót (ilyen volt a két háború közöttieknek nálunk több mint kilencven százaléka) kezdettől fogva áthatotta neveltjei és azok szülei iránti empátia, sorsuk jobbítására irányuló szándék. Honnan tudhatták volna Czabánék és a többiek, hogy mi történt a Szovjetunióban a sztálini éra alatt? Az SZKP XX. kongresszusa még nagyon messze volt. A szovjet társadalomban látott fonákságokról egyedül Nagy Lajos merte leírni tapasztalatait, miután hazatért az 1934-ben megrendezett szovjet írókongresszusról, ám könyve hosszú évtizedekig ismeretlen maradt. A baloldali értelmiségnek a „Sztálini demokráciáról” csupán illúziói voltak. Mégis indokolatlan volt, sőt megalázó minden magyart, aki Trianon után Csehszlovákia határain belül élt, lekommunizálni. Ugyanis 1938 után az anyaországban divattá vált az északi viszcacsatolt terület magyarjait felvidéki kommunistáknak titulálni. Többségük inkább demokrata volt, mint baloldali, amit ugyancsak nehezen tudott elfogadni az akkori magyar politikai rezsim.

Az Új Korszak fő témái voltak: az iskolák államosítása, a közoktatás ingyenessé tétele, továbbá, hogy a lelkiismeret szabadsága terjedjen ki a gyerekekre is, no meg

az, hogy ezek megvalósítása érdekében a SZÁMTE helyett új szervezetet kellene létrehozni, Csehszlovákiai Magyar Tanítók Szabad Egyesülete néven. A lap első évfolyama kéthetente, a második már csak havonta jelent meg. Az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a szlovákiai magyarok annak idején Szlovákiát Szlovenszónak, Kárpátalját pedig Podkarpatszka Rusznak mondták és írták.

A Podkarpatszka Ruszi Általános Magyar Tanítóegyesület (ilyet is létrehoztak) havi közlönye volt a *M a g y a r I s k o l a*, amely 1928 decemberétől jelent meg 1933 júniusáig Beregszászon. Ez a tanügy-politikai, pedagógiai lap inkább elméleti kérdésekkel foglalkozott. Szerkesztői és legaktívabb munkatársai: Szerényi Ferdinánd, Czabán Samu, Kormos Gerő és Mónus Gyula voltak.

E négy ún. világi pedagógiai lapon kívül megjelent három felekezeti oktatásügyi folyóirat is. Ezek a következők voltak:

V i l á g o s s á g, katolikus pedagóguslap, 1929-től 1933-ig jelent meg havonta Érsekújvárott. Valószínűleg azért is, mert zömmel kántortanítók és egyházi személyek publikáltak benne, sokat foglalkozott esztétikai kérdésekkel, zenével, zenetörténettel, közművelődési problémákkal. Helytelenítette az iskolák államosításának követelését, sőt még azt is, hogy az egyházi iskolák tanítói állami fizetést kapjanak, holott a tanítók túlnyomó többsége ezt szeretne volna elérni. Szerkesztői voltak: Dinnyés Károly, Villand János és Csongrády Árpád.

R e f o r m á t u s E g y h á z é s I s k o l a, 1921 és 1933 között jelent meg felváltva Rozsnyón, Losoncon, Nagykaposon s végül ismét Rozsnyón. A szlovákiai és kárpátaljai reformátusok hivatalos lapja volt. Kiállt a felekezeti iskolák személyi államosítása mellett, vagyis azt akarta, hogy az egyházi iskolák tanítói is állami fizetést kapjanak, meg hogy az iskolák felügyeletét világi tanfelügyelők lássák el. Tehát erősen foglalkozott tanügy-politikai kérdésekkel is. Törekvései hasonlóak voltak, mint a Magyar Tanítóé. Egymást váltva Magda Sándor, Réz László, Kövi Árpád, Szőke István és Zsemlye Lajos szerkesztették.

T a n ü g y e k, 1929-től 1938-ig jelent meg havonta Rozsnyón, az ottani püspöki hivatal szerkesztésében, mint a szlovákiai és a kárpátaljai római- és görög katolikus egyházmegye tanügyi közlönye.

A félreértés elkerülése végett meg kell jegyeznünk, mind a két pedagóguslapot, attól függetlenül, hogy hol adták ki, országosan terjesztették. Nyilvánvaló, hogy ki ki azt fizette elő, amelyiknek a szellemisége legközelebb állt hozzá.

1938-tól, akkori szóhasználatnál élve, Felvidék visszacsatolása után, a volt dél-szlovákiai, magyarok lakta területeket (elég sok szlovák településsel együtt) besorolták az anyaország közigazgatási rendszerébe. A közel húsz éven keresztül működő tankerületeket megszüntették, a tanítókat átvilágították, s akiről kiderült, hogy nagyon elkötelezte magát a csehszlovák állam politikájának vagy „túlzottan” baloldali volt, elbocsátották. A tanítók érdekvédelme háttérbe szorult, mi tagadás, a bérezésük is csökkent. A SZÁMTE helyett létrehozták az Országos Általános Tanítóegyesületet. A szaklapok nem jelenhettek meg tovább, kivéve a Magyar Tanító-, de az is más cím alatt, Felvidéki Magyar Tanító lett.

A Tiso elnök vezette Szlovák Köztársaságban mindössze hatvanhétezer magyar nemzetiségű lakos maradt, akik főleg Pozsonyban, Pozsony és Nyitra környéki falvakban éltek. Harmincnégy elemi népiskolájukban száznyolc tanító működött, s maradt ott még néhány középiskolai tanár is. Lehetőségük arra, hogy szaklapot

indítsanak, illetve működtessenek, nem volt. Viszont akadtak lelkes tanárok, akik élére álltak a kulturális önszerveződésnek és különféle (nem pedagógiai) kiadványokat jelentettek meg. A második világháború utáni éveket, 1945-48, szokás a jogfosztottság éveiként emlegetni. Tudvalevő, hogy ez idő alatt szünetelt a magyar tanítás, sőt ekkor zajlottak le a magyarok üldözésének különféle formái. A magyar iskolák 1950 szeptemberében nyílhattak meg újra, zömében szakképesítés nélküli tanítókkal és tanárokkal.

1949-ben indult meg a kulturális élet újraszervezése. 1949 és 1953 között jelentek meg sorra a következő lapok: Új Szó, Szabad Földműves, Fáklya (később HÉT), Pionírok Lapja (gyermeklap), Dolgozó Nő, Új Ifjúság, Kis Építő (kisiskolások lapja) és csak 1956 januárjában az egyetlen pedagóguslap, a Szocialista Nevelés. Már maga a cím utal rá, mi volt vele a szándék. A szovjet pedagógiára épülő, ún. szocialista pedagógiai elvek érvényesítése a gyakorlatban. A kötelező díszkönyvek megtétele után ezt a zsákutcát is ki lehetett kerülni. A párt és kormányhatározatok, s a hozzájuk fűzött kommentárok leközlése után következtek a tapasztalt szakemberek: tanítók, tanárok, a központi kutatóintézet és a Szlovák Pedagógiai Kiadó magyar munkatársainak a cikkei. Persze csak fokozatosan, lépésről lépésre haladt előbbre a munka, hiszen akárcsak a pedagógusi szakmát, az e fajta irodalom művelését is meg kellett tanulni, amihez évekre volt szükség. Előbb már utaltam rá, hogy szinte a semmiből indult a szlovákiai magyar oktatásügy. Kiépítésében, működőképessé tételében és fejlesztésében felbecsülhetetlen érdeme volt a lap szerkesztőinek, a szerkesztőbizottságának és külső munkatársainak. Első felelős szerkesztője az induláskor Náhlovsky László volt. 1957-től 1963-ig Turczel Lajos, 1963-tól 1968-ig Onódi János, 1968-tól 1981-ig Mózsi Ferenc, 1981-től 1989-ig Fibi Sándor. Itt jegyezném meg, hogy a két háború közötti szlovákiai magyar irodalom-, sajtó- és kultúrtörténet legjobb ismerője a kilencvenedik életévét ma, azaz 2007-ben betöltő Turczel Lajos. Előadásomban, illetve dolgozatomban megírásában nagyrészt az ő kutatómunkájára támaszkodtam.

A Szocialista Nevelés címéből a szocialista szó 1990. január 13-án került ki, vagyis akkor, amikor a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége (SZMPSZ) alakuló közgyűlését tartotta Nyitrán. A lap főszerkesztője Szkladányi Endre, a Pozsonyi Magyar Gimnázium tanára lett, majd szerepét Kósa Karola vette át, vezető szerkesztő címen. Ezután a Nevelés már nem sokáig élt. 1993 szeptemberében a Szlovák Iskolaügyi Minisztérium új osztályvezetője közölte a szerkesztőséggel, hogy az állami kiadó a lap kiadásának költségeit csak részben hajlandó fedezni, viszont ennek ellenében is elvárja, hogy ellenőrzést gyakorolhasson tartalma felett. Természetes, hogy a szerkesztőbizottság ezt az arcátlanságot elutasította, s mivel semmilyen anyagi forrást nem talált a lap kiadásának költségeire, kénytelen volt belátni, hogy az évtizedekig működő egyetlen pedagógiai sajtóorgánus, amely a Szlovák Pedagógiai Kiadó gondozásában jelent meg, 1993 decemberében megszűnjön. Létezésének harminchét esztendeje alatt két fizetett szerkesztője volt, akik a munka dandárját (szerkesztés, adminisztratív és nyomdai ügyek) végezték: dr. Simich Erzsébet, majd nyugdíjba vonulása után Kósa Karola. Érdemes megjegyezni, hogy a fontosabb szakmai cikkek csak azután kerültek a lapba, ha legalább két szakember találta őket közlésre alkalmasnak. (Ez nem tévesztendő össze a politikai-ideológiai cenzúrázással.)

A rendszerváltozás után közel két évig nem volt szakmai folyóirata a szlovákiai magyar pedagógusoknak. Viszont 1993 novemberétől megindult a lapkiadás lehetőségének keresése. Az SZMPSZ III. Országos Közgyűlése 1993. november 26-27-én Kassán úgy határozott, hogy választmányának és elnökségének tagjait konkrét feladatok elvégzésével bízta meg. Ennek értelmében hozta létre többek között a Szakirodalmi és Pedagógiai-publicisztikai Bizottságot. Tagjainak a közgyűlés küldöttei a következő személyeket választották meg: Csicsay Alajos (a bizottság vezetője), Fónod Zoltán, Laczkóné Erdélyi Margit, Lendvay Tibor, Máté László, Popély Gyula és Schiller Pál. Mivel a hét személy közül négy, annak ellenére, hogy vállalták a szerepet, különböző elfoglaltságaik miatt nem vettek részt a bizottság munkájában, a három aktívan munkálkodóhoz (Csicsay Alajos, Laczkóné Erdélyi Margit és Lendvay Tibor), az elnökség jóváhagyásával, csatlakozott Horváth Géza. Nekik, azaz nekünk lett feladatunk keresni a lehetőségeket arra, hogy a tollforgató pedagógusok cikkei számára megjelenési lehetőséget találjunk. Ilyen volt a Cse-madok kulturális, képes hetilapja a HÉT, egy rövid ideig (három és fél hónapig) a Vasárnapi Új Szó, majd a Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézetnek szakfolyóirata, a *Hogyan Tovább?*. Ez utóbbiban 1994-től 2002-ig volt állandó rovata a szlovákiai magyar pedagógusoknak, amit az SZMPSZ elnökségének jóváhagyásával Csicsay Alajos szerkesztett.

1995. április 22-én tartották Komáromban a szlovákiai magyarok országos tiltakozó nagygyűlésüket iskoláik megvédésének érdekében. Ekkor jelentette meg a dunaszerdahelyi Lilium Aurum lap- és könyvkiadó az addig cserkészvezetők számára alapított és íródott lapjának, a Katedrának ún. próbaszámát azzal az elhatározással, hogy átalakítja általános pedagóguslappá, ami később meg is történt. Így lett a szlovákiai magyar pedagógusoknak 1995 szeptemberétől önálló lapjuk. Ugyanabban az évben hozta létre Hodossy Gyula, a kiadóvállalat igazgatója (egyben résztulajdonosa), mint szakmai csoportosulást, a Katedra Társaságot is. Voltak, akik hosszú ideig (ki tájékozatlanságból, ki szándékosan) úgy vélekedtek, hogy az SZMPSZ-szel szemben egy új szakmai szövetség alakult. Hosszú ideig tartó, nem kis erőfeszítésbe került, míg sikerült a közvéleménnyel elfogadtatni, hogy két különböző dolgról van szó: a pedagógusszövetség szakmai szervezet, alapszervezetekkel, választott helyi-, járási- és központi testületekkel, míg a Katedra Társaság, mintegy negyvenes létszámával, olyan alkotó pedagógusokból áll, akik különböző szakterületeken tevékenykednek, és eredeti véleményük van a szakmáról, amit rendszeresen írásban is megfogalmaznak. A Társaság programszerűen működik. Negyedévenként sorra kerülő ülésein egy-egy referátum és hozzá három-négy korreferátum hangzik el, amelyek hosszabb-rövidebb dolgozatok formájában – csatolva hozzájuk a Társaság tagjainak állásfoglalását, nyilvánvalóan szakmai közvélemény formáló szándékkal – bekerülnek a Katedrába. Most nem állhat szándékomban felsorolni, hogy az elmúlt tizenkét év alatt ki mindenki publikált cikket, néhányan többet is a lapban. (Több százan voltak.) Tény, hogy a pedagógiának nincs olyan szakterülete, amelyről valaki ne fogalmazta volna meg véleményét. A referátumokat és korreferátumokat a Lilium Aurum gyűjteményes formában is kiadja, két-háromévenként, A Katedra Társaság reformtervezetei címen. Ezeket a kiadó igazgatója rendre eljuttatta a szlovák parlament képviselőihez. Az első kötetet, amely átfogó programot kínált a szlovák oktatásügy teljes átszervezésére, szlo-

vákra is lefordította, és gondoskodott róla, hogy a parlament szlovák képviselőinek az asztalára is odakerüljön. A kiadó munkája ennyiben nem merül ki. A terjedelmesebb, mondjuk 50-100 oldalnyi munkákat Katedra Füzetek, az ennél hosszabbakat Katedra Könyvek formájában adja ki.

Hodossy Gyula amellett, hogy költő-író is, született irodalomszervező. Működteti a rendszeres könyvbemutatókat rendező Vámbéry Irodalmi Kávéházát Dunaszerdahelyen, s már a második választási időszakban ő a Szlovákiai Magyar Író Társaság elnöke. A Katedra folyóirat főszerkesztői voltak egymást váltva: Hodossy Gyula, Kulcsár Ferenc, Szilvássy József és Bodnár Gyula, aki mind a mai napig tölti be e tisztséget.

A lapot szerkesztették sorrendben: H. Kubik Katalin, Vízi Andrea, Bodnár Gyula, A. Szabó László, Polgár Anikó, Gálik Ivett és Nagy Attila.

A Katedra Társaság elnöke 1995-től 2002 tavaszáig Csicsay Alajos volt, ekkor nyugdíjas korára hivatkozva lemondott tisztségéről. Helyette a Társaság tagjai A. Szabó Lászlót választották meg elnöknek.

AZ SZMPSZ-nek kezdetben nem volt saját lapja. 1994 márciusában jelent meg első ízben a *H í r e i n k* című közlönye, amelynek szerkesztője Fodor Attila, a szövetség akkori ügyvezető titkára volt. A kiadvány 1999-ig tájékoztatta a tagságot. 2001-ben látott napvilágot a havonta megjelenő *F ó r u m*, a szövetség új tájékoztató lapja, amely 2003 januárjában címét *P e d a g ó g u s f ó r u m r a* változtatta. Előbb Lovász Gabriella, utána Lendvay Tibor szerkesztette, akitől 2007 tavaszán Hajtman Béla vette át e szerepet. A lap huszonnégy oldalon jelenik meg, a szövetség tisztségviselőin kívül több gyakorló pedagógus is publikál benne. Szerkesztőbizottságának jelenlegi elnöke Pék László, az SZMPSZ országos elnöke.

2006 tavaszától jelenik meg Komáromban, *E r u d i t i o E d u c a t i o n i s* címen, a Selye János Egyetem Tanárképző Karának tudományos folyóirata, amelynek főszerkesztője dr. Erdélyi Margit, a tanárképző kar dékánja.

Reviste pedagogice maghiare în (Ceho) Slovacia

Ungurii din Slovacia în ultimii opt decenii au trăit cinci schimbări de regim. Aceste schimbări și-au pus amprenta pe istoria învățământului lor care nu poate fi ștersă. După apariția republicii, în scurt timp, au reorganizat rețeaua școlară care funcționa până la 1918. În mod natural, școlile maghiare au fost menținute numai pe teritoriile locuite de unguri. Majoritatea intelectualității maghiare a părăsit țara, au rămas numai învățătorii, și aceia care s-au angajat că vor preda în continuare.

E evident că intelectualii nu pot funcționa fără comunicare profesională, adică literatură de specialitate. La acest lucru se putea gândi numai după semnarea Tratatului de la Trianon din 1920.

Ungurii au început să se organizeze politic și „civil” în 1921, în urma căreia s-au înființat organizații ale profesorilor, care au început să editeze publicații de specialitate. Între 1921 și 1938 pedagogii maghiari au editat șapte reviste de specialitate, și anume:

- „Magyar Tanító” (Învățătorul maghiar) între 1921-1937, care era revista Asociației generale a învățătorilor maghiari din Slovensco,
- „Magyar Tanügy” (Învățământul maghiar) între 1925-1933;

- „Új Korszak” (Epocă nouă) din 1933 a supliniit Învățământul maghiar;
 - „Magyar Iskola” (Școala maghiară) între 1928-1933;
 Acestea erau reviste mondene. În afară de acestea au apărut trei reviste pentru școlile confesionale:
 - „Világosság” (Lumina) între 1929 – 1933, revistă pedagogică catolică;
 - „Református Egyház és iskola” (Biserică și Școală Reformată), între 1921-1933;
 - „Tanügyek” (Învățământul) între 1929-1938, buletinul bisericii romano-catolice și greco-catolice. În afară de articolele metodologice, teorii pedagogice s-au ocupat mult și de salarizarea nedreaptă ale învățătorilor. Deoarece majoritatea școlilor maghiare erau instituții de cult, traiul învățătorilor trebuia asigurată de comunitatea bisericească, cea ce în mai mare s-a concretizat în remunerație în natură. De aceea, dascălii, neținând seama de excepțiile rare, au dorit ca și în școlile religioase să primească salariu de stat. „Magyar Tanügy” și „Új Korszak” pretindea naționalizarea totală a școlilor, pe când revistele pedagogice religioase au fost împotriva.

După 1938 din cele șapte reviste a rămas numai unul, continuarea a „Magyar Tanító”, „Felvidéki Magyar Tanító”, editat de Asociația generală națională a învățătorilor.

În timpul statului slovac, condus de Jozef Tiso, pedagogii maghiari, rămași în Slovacia, nu aveau revistă de specialitate.

Între 1945 septembrie – 1950 septembrie în (Ceho)Slovacia nu exista predare în limba maghiară. (1945-1948 perioada privativă de drepturi).

Pedagogii maghiari au beneficiat de reviste de specialitate emise de stat numai în 1953. Aceasta era „Szocialista Nevelés” (Educația Socialistă), care a apărut cu acest nume până la schimbarea regimului din 1989. Din 1 ianuarie 1990 până în luna decembrie 1993 a apărut cu numele „Nevelés” (Educație).

În perioada decembrie 1993 - septembrie 1995 în Slovacia pedagogii maghiari nu aveau revistă de specialitate. De publicarea articolelor de specialitate s-a îngrijit o comisie de specialiști din cadrul Uniunii Pedagogilor Maghiari din Slovacia, în așa fel încât le-au plasat în „Vasárnapi Új Szó”, în revista culturală a lui „Csemadok” în „HÉT” și în gazeta metodologică a Instituției pedagogice județene Győr-Moson-Sopron, în „Hogyan Tovább?”.

Începând din luna septembrie a anului 1995 apare lunar „Katedra” sub aripa Editurii Lilium Aurum din Dunaszerdahely, și din anul 1994 buletinul Uniunii Pedagogilor Maghiari din Slovacia „Híreink”, de la 1999 până la 2001 „Fórum”, prospectul uniunii pedagogice. Din anul 2003 având numele „Pedagógusfórum” (Forumul pedagogilor).

Din primăvara anului 2006 apare revista științifică a departamentului de pregătire a profesorilor din Universitatea Selye János din Comarno, „Eruditio Educationis”.

(Traducere din limba maghiară: SZABÓ Judit)

Мађарски педагошки часописи у (Чехо)Словачкој

Мађари у Словачкој у прошлих осам деценија доживели су пет мењања режима. Ових пет мењања режима оставила су неизбрисивих трагова у

историји образовања. Школског система, који је био изграђен до 1918. године након кратког времена креирања републике у потпуности су преорганизовали. Оно ште је природно, мађарска школа су била остављена само на територији где су живели Мађари. Највећи део мађарске интелигенције је напустио земљу, остали су само наставници, односно они, који су прихватили предавање.

Зна се, да стручно подручје било које интелигенције без стручне комуникације, односно без стручне литературе скоро уопште не може да функционише. На то се могао мислити тек након потписивања мировног уговора у Тријанону (1920. године).

Међу Мађарима почело је у години 1921. политичко, стручно и тзв. цивилно организовање живота а као последица ових организовања настајала су различита наставничка организација, која су кренула стручних часописа. Мађарски педагози су издавали седам стручних часописа између 1921. и 1938. године. Ти су:

Magyar Tanító – Мађарски наставник (1921-1937), лист Основног Мађарског Наставничког Друштва у Словенској;

Magyar Tanügy – Мађарско Школство (1925-1933);

Új Korszak – Нова Доба од 1933 уместо Мађарског Школства;

Magyar Iskola – Мађарска Школа (1928-1933).

Ови су били световни часописи. Поред ових часописа изашли су још три црквена листа педагошка:

Világosság – Светлост (1929-1933), католички педагошки лист;

Református Egyház és Iskola – Реформатска Црква и Школа (1921-1933) и

Tanügyek – Школски Случајеви (1928-1933), билтен римокатоличке и гркоисточне католичке црквене жупаније.

Осим методолошких и теоретско педагошких чланака у овим часописима много се писало и о неправедном финансирању наставника и професора. Највећи број мађарских школа била су црквена институција, тако су биле принуђене црквене заједнице да обезбеђују животне услове за педагоге, у већем броју било је то у нарави. Због тога наставници, осим неколико изузетака, хтели су да добију државну плату и у црквеним школама. Мађарско Школство и Нова Доба тражили су чак и потпуно национализовање школа, док црквени педагошки листови су били против тога.

После 1938. од седам часописа остало је само један једини лист, наставак Мађарског Учитеља, *Felvidéki Magyar Tanító* – Горњо Угарски Мађарски Учитељ, који је издао Државно Основно Учитељско Друштво.

За време словачке држе под водством Јозефа Тиса мађарским учитељима, који су остали у Словачкој, није стајало на расположење ни један стручни часопис.

Од септембра 1945. до септембра 1950. године у (Чехо)словачкој није било наставе на мађарском језику. (1945-1948.: године политичке безправности)

Тек у години 1953. су добили мађарски педагози државно издат стручни часопис. Тај часопис је био *Szocialista Nevelés* – Социјалистичко Васпитање, који је био објављен под овим насловом до мењања режима у 1989. Од 13. јануара 1990. до децембра 1993. тај лист је био објављен под насловом *Nevelés* – Васпитање.

Од децембра 1993. до септембра 1995. године мађарски педагози у Словачкој нису имали стручни часопис. О објављивању стручних чланака бринула је једна стручна комисија у Савезу Мађарских Педагога у Словачкој и то тако да су те чланке биле су издате у *Vasárnapi Új Szó* – у Недељна Нова Реч, у културном часопису Чемадока у НЕТ-у (НЕДЕЉА) и у методолошком листу Педагошког Завода у Жупанији Ђер-Мошон-Шопрон, у *Ногуан Товább?* (Како даље?).

Од септембра 1995. изађе месечно *Katedra* – Катедра у Издавачкој Кући *Lilium Aurum* у Дунавској Стреди, од 1994. билтен СМПС-а под насловом *Híreink* – Наши Вести, а од 1999. до 2001. *Fórum* – Форум, обавештајник Савеза Педагога. Од 2003. његов наслов је *Pedagógus fórum* – Форум педагога.

Од пролећа 2006. године изађе научни часопис Педагошког Факултета Универзитета Јанош Шеље из Комарома под насловом *Eruditio Educationis* – Ерудицио Едукационис.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Maďarskí pedagógovia na Slovensku (v Československu)

Maďari žijúci na Slovensku počas uplynulých osemich desaťročí prežili päť zmien režimov. Týchto päť zmien režimov zanechalo nevymazateľné stopy v dejinách nášho školstva. Sieť školských inštitúcií fungujúcich do roku 1918 krátko po vzniku republiky úplne preorganizovali. Čo bolo samozrejmosťou, maďarské školy boli ponechané iba na Maďarmi obývaných územiach. Väčšina príslušníkov maďarskej inteligencie opustila krajinu, zostali iba učitelia, resp. tí, ktorí sa podujali na vyučovanie.

Je známe, že fungovanie danej intelektuálnej odbornej oblasti bez odbornej komunikácie, teda odbornej literatúry je takmer nemožné. Na to sa však mohlo myslieť až po podpísaní trianonskej mierovej zmluvy (1920).

V kruhu Maďarov sa politické, odborné a tzv. občianske združovanie rozbehlo v roku 1921, vďaka čomu vznikli rôzne organizácie učiteľov, ktoré potom odštartovali odborné časopisy. Pre maďarských pedagógov medzi rokmi 1921 a 1938 vychádzalo sedem odborných časopisov, a to nasledujúce:

Magyar Tanító (Maďarský učiteľ) 1921-37, bol časopisom Všeobecného maďarského učiteľského spolku na Slovensku,

Magyar Tanügy (Maďarské školstvo) 1925-33 (od r. 1928 *Magyar Tanügy*),

Új Korszak (Nová epocha) od r. 1933 nastúpil na miesto *Magyar Tanügy*,

Magyar Iskola (Maďarská škola) 1928-33.

To boli svetské časopisy. Okrem nich vychádzali aj odborné časopisy všetkých troch konfesíí:

Világosság (Svetlo) 1929-33, katolícky časopis pre pedagógov,

Református Egyház és Iskola (Reformovaná cirkev a školy) 1921-33,

Tanügyek (Školské záležitosti) 1929-38, vestník rímsko- a grékokatolíckej cirkevnej dyecézy. Okrem metodických, teoretických pedagogických príspevkov sa často venovali nespravodlivému honorovaniu učiteľov. Väčšinu maďarských škôl totiž tvorili cirkevné inštitúcie, preto sa o živobytie učiteľov museli starať cirkevné obce, a pozostávalo väčšinou z naturálií. Učitelia preto, až na niektoré výnimky,

chceli, aby aj v cirkených školách dostávali štátny plat. Časopisy Magyar Tanügy (Maďarské školstvo) a Új Korszak (Nová epocha) sa dožadovali aj zoštátnenia škôl, kým cirkevné časopisy vydávané pre pedagógov s tým nesúhlasili.

Po roku 1938 sa zo siedmich časopisov zachoval iba jeden, pokračovanie časopisu Magyar Tanító (Maďarský učiteľ), Felvidéki Magyar Tanító (Maďarský učiteľ na Felvidéku), ktorý vydával Celoštátny všeobecný učiteľský spolok).

Počas slovenského štátu vedeného Jozefom Tisom maďarskí učitelia, ktorí zostali na Slovensku nedisponovali odborným časopisom.

Od septembra 1945 do septembra 1950 bolo na Slovensku (v Československu) prerušené vyučovanie v maďarskom jazyku (1945-48 roky bezprávia).

K štátom vydávaným odborným časopisom sa maďarskí pedagógovia dostali iba v roku 1953. Bol to časopis Szocialista Nevelés (Socialistická výchova), ktorý vychádzal pod týmto titulom až do prevratu v roku 1989. Od 13. januára 1990 do decembra 1993 vychádzal časopis pod titulom Nevelés (Výchova).

Od decembra 1993 do septembra 1995 maďarskí pedagógovia na Slovensku nemali odborný časopis. O uverejňovanie odborných príspevkov sa staral odborný výbor Zväzu maďarských pedagógov (Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége), konkrétne tak, že ich umiestňovali v nedeľnom vydaní denníka Új Szó, v kultúrnom časopise Csemadoku HÉT (Týždeň) a v metodickom časopise Pedagógického ústavu Győrsko-mošonsko-šopronskej župy Hogyan Tovább? (Ako ďalej?).

Od septembra 1995 vo Vydavateľstve časopisov a kníh Lilium Aurum v Dunaskej Strede vychádza mesačník Katedra, od roku 1994 vestník SZMPSZ (Zväz maďarských pedagógov na Slovensku) Híreink (Naše správy), od roku 1999 do 2001 informačné periodikum zväzu pedagógov Fórum. Od roku 2003 vychádza pod názvom Pedagógusfórum (Pedagógické fórum).

Od jari 2006 vychádza vedecký časopis Pedagógickej fakulty Univerzity Jánosa Selyeho v Komárne, Eruditio Educationis.

Maďarski pedagoški bilteni na (Češko-) Slovaškem

Maďzari, ki živijo na Slovaškem, so v zadnjih osmih desetletjih prežili 5 sprememb sistema. Pet sprememb sistema jim je pustilo neizbrisne sledi v zgodovini njihovega šolstva. Šolsko omrežje, ki je delovalo do l. 1918, je bilo kmalu po ustanovitve republike popolnoma reorganizirano. Zanesljivo so ohranili maďarske šole samo na območjih, kjer so živel Maďzari. Večji del maďarskih intelektualcev je zapustil državo, samo učitelji so ostali, oziroma tisti, ki so prevzeli nalogo poučevanja.

Znano je, da je intelektualno področje brez strokovne komunikacije, torej strokovne literature ne more delovati. Na to je bilo lahko misliti samo po podpisu trianonskega mirovnega sporazuma (1920).

Med Maďzari se je začelo politično, strokovno in ti. civilno gibanje l. 1921, na podlagi katerega so se oblikovali različne izobraževalne organizacije, ki so lansirale strokovne biltene. Za maďarske pedagoge je bilo med 1921 in 1938 objavljeno 7 strokovnih revij, in sicer naslednje:

Maďarski učitelj med 1921 in 1937, je bil bilten Maďarskega splošnega društva učiteljev v Slovensku,

Madžarske šolske zadeve med 1925 in 1933 (od 1928 Madžarske šolske zadeve),

Nova doba je od 1933 nadomeščala Madžarske šolske zadeve,
Madžarska šola med 1928 in 1933.

To so bili posvetni bilteni. Razen teh so še bile objavljene tri revije cerkvenega izobraževanja:

Svetloba med 1929 in 1933, katoliški pedagoški list,

Reformatorska cerkev in šola med 1921 in 1933,

Šolske zadeve med 1929 in 1938, list rimsko- in grško katoliške cerkvene uprave.

Razen metodoloških, teoretičnih pedagoških člankov so se veliko ukvarjali z nepravilni- mi plačami učiteljev. Namreč večina madžarski šol je delovalo kot cerkvena ustanova, tako so morali torej preživljanje učiteljev zagotoviti cerkvene uprave, in to je bila večinoma plača v naturalijah. Zato so učitelji – razen redkih izjem – želeli državno plačo tudi v cerkvenih šolah. Madžarske šolske zadeve in Nova doba sta zahtevali predajo šol v državno last, cerkveni pedagoški bilteni pa so temu nasprotovali.

Po 1938 je od sedmih biltenov ostal le eden, biltena Madžarski učitelj na Felvidéku, nadaljevanje Madžarskega učitelja, ki ga je izdajalo Državno splošno društvo učiteljev.

V času slovaške države pod vodstvom Jozefa Tisa madžarski učitelji, ki so ostali na Slovaškem, niso imeli strokovnih revij.

Od septembra 1945 do septembra 1950 je bilo na (Češko-) Slovaškem izobraževanje v madžarskem jeziku prekinjeno. (1945-1948: leta odvzema pravic)

Strokovne revije so bile na voljo madžarskim pedagogom šele l. 1953. To je bila Socialistična vzgoja, ki so jo izdajali s tem naslovom do spremembe sistema l. 1989. Od 13. januarja 1990 do decembra 1993 je bil list objavljen z naslovom Vzgoja.

Od decembra 1993 do septembra 1995 ni bilo strokovne revije za madžarske pedagoge na Slovaškem. Za objavo strokovnih člankov je skrbela strokovna komisija Zvez madžarskih pedagogov na Slovaškem., in sicer tako, da so jih dali v Nedeljski novi glas, kulturno revijo Čemadok, Tédnu, in v metodološkem biltenu Županijskega pedagoškega inštituta v županiji Győr-Moson-Sopron z naslovom »Kako naprej?«.

Od septembra 1995 je mesečno enkrat izhajala pod krili Založbe Lilium Aurum v Dunaszerdahelyu revija Katedra in od 1994 pa bilten SZMPSZ z naslovom Naše novice, potem od 1999 do 2001 Forum, informacije pedagoške zveze. Od l. 2003 je naslov »Pedagoški forum«. Od spomladi 2006 bo izhajala znanstvena revija Filozofske fakultete Univerze Selye János v Komáromu: Eruditio Educationis.

A Szent István-i hagyomány a krónikák és legendák tükrében

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Egybegyűlte! Nagy megtiszteltetés számomra, hogy az eddig elhangzott előadások sorába magam is helyet kaptam. Úgy érzem, Szent István, az ő nagyszerű államalapítása és immár ezer esztendőre viszszenyúló tisztelete megérdemli, hogy néhány gondolatot szenteljünk neki, főként, hogy a jövő esztendőben emlékezhetünk meg trónralépte 1010-dik és halálának 970. évfordulójáról. Talán nem tűnik túlzásnak, ha azt állítom, hogy Szent István egyénisége, de főként szerepének megítélése nem mentes az ellentmondásoktól, sőt koronként változott, gyakran bizony az adott politikai érdekeknek megfelelően. Mielőtt röpke bepillantást tennénk ezekbe az úgynevezett ellentmondásokba, szögezzük le: az általa alapított magyar állam a X. században alakultak közül az egyik legtekintélyesebb volt. Sikerült kivívnia és megőriznie függetlenségét mind Rómától, mind pedig a Német-Római Császárságtól. Mindezek, és főként törvényei, valamint Imre herceghez írott Intelmei alapján állíthatjuk, hogy a kor egyik legmodernebben gondolkodó, zseniális uralkodója volt.

Istvánnak két törvénykönyve maradt fenn, melyek hosszú időre meghatározták Magyarország további sorsának alakulását, hiszen később Szent László illetve Könyves Kálmán is csak módosít rajtuk. Bizonyos értelemben talán legendái tűnnek érdekesebbnek a későbbi korok kutatói számára. Szent Istvánnak három legendája maradt fenn: a Nagyobb legenda, a Kisebb legenda és a Hartvik legenda. Az első kettő keletkezési ideje pontosan nem állapítható meg. Valószínűleg a Nagyobb, tehát hosszabb legenda íródott korábban, nem tesz említést ugyanis István szentté avatásáról. A nagyobbik legenda Szent Istvánt mint aszketikus állam- és egyházszervező szentet mutatja be, de viszonylag kevés csodás eseményt ír le. A legenda irodalmi megformáltságát, kidolgozottságát sok kritika érte, szövege Hartvik püspök legendaszerkesztményében élt tovább, annak elkészülte után az eredeti szövegváltozatot nem használták. Jelenleg négy kézírata létezik, valamenynyí cisztercita másolók műve. Szent István rövidebb életrajzának, az úgynevezett Kisebbik legendának a keletkezési idejét a belső forráskritika segítségével határozhatjuk meg. A kisebbik legenda ugyanis felhasználta a nagyobbik legendát, annak mintegy rövidített változataként készült el, ugyanakkor viszont Hartvik püspök legendaszerkesztménye a kisebbik legendát használta fel, ezért a kisebbik legenda a nagyobbik és a Hartvik-féle változat között készülhetett. Ezen kívül kormeghatározó szerepű, hogy a Kisebbik legenda László királyt már halottként említi, így keletkezését Kálmán király uralkodásának idejére tehetjük. Szerzője valószínűleg ugyancsak bencés szerzetes lehetett, aki azonban – a Nagyobbik legenda szerzőjével ellentétben – vélhetően nem kolostori környezetben, hanem a király udvarában élt. A műből kiérződik a szerző klasszikus műveltsége (kétszer is idézi Horatiust), ám ami ennél is fontosabb, hogy elődjéhez képest sokkal realitásabb képet fest első királyunkról. Istvánt az egyházi irodalomra és a legenda műfajára jellemző toposzoktól mentesen, nagyon is világi uralkodóként, dinamikus és határozott személyiségként mutatja be. Nem hallgatja el István keménykezű ítéleteit, a királyt szigorú de igazságos bíróként festi le. Mindezek mellett tényanyagát, infor-

mációit tekintve is pontosabb és részletesebb képet ad István életéről. A Kisebbik legenda a Nagyobbik legenda sorsában osztozott: Hartvik püspök munkája teljességgel háttérbe szorította. Hartvik győri püspökként Könyves Kálmán királyunk kérésére írta meg híressé vált legendáját. Ez a munka az egész középkoron át Szent István hivatalos életrajzának számított, ezt használták föl a liturgiában és a breviáriumok készítésénél is, sőt a 14. századtól Magyarországon jogforrásként is hivatkoztak rá. Mindhárom szerző művében –a témán kívül- egyvalami alapvetően közös: klerikusok voltak, egyházi emberek, -ki mások is lettek volna- ez a tény pedig mindhárom munkára rányomja a bélyegét. A természetesen nagyon tudatosan szerkesztett Hartvik –legendában például ezt olvashatjuk: „...az említett Géza fejedelem feleségét, kihez már közeledett a szülés órája, az isteni kegyelem vígasztalni ily látomással akarta. Megjelent ugyanis boldog István levita és első vértanú előtte... s így kezdett szólni hozzá: „Bízz az Úrban asszony, s légy biztos, hogy fiút fogsz szülni, akinek e nemzetségben először jár korona és királyság, és az én nevemet ruházd reá.” Rácsodálkozván az asszony így válaszolt: „Ki vagy Uram, vagy mely néven neveznek?” Én vagyok ... István, első vértanú, aki először szenvedett vértanúságot Krisztus nevéért.” A történet mindenesetre önmagáért beszél. Hartvik püspök mintegy Jézus fogantatásához hasonlatosan meséli el István királyunk születését. De érdemes figyelemmel lennünk a folytatásra is. Hallgassuk ismét a legendaíró: „A boldog Szent István király –akit megkeresztelkedése előtt a pogányok Vajknak neveztek- Esztergom városában született s már gyermekkorában teljességgel átítatta a grammatika tudománya. A kisdedévek elmúltával, miután a serdülőkor első lépcsőfokára lépett, apja összehívta Magyarország főembereit és az utánuk következő rendet. A közös tárgyalás tanácsa szerint fiát, Istvánt a nép élére állította, hogy uralkodjék őutána, és ennek megerősítésére mindet külön-külön megeskette. Ezután betelvén napjai... e világ haszontalan viszontagságait égi örömmel cserélte fel...” Természetesen tudjuk, hogy ez a trónutódlás korántsem zajlott le zökkenőmentesen. Nem is történhetett, hiszen Géza István kijelölésével alapvetően megváltoztatta az öröklődés korábbi rendjét. Az ősi, úgynevezett seniorátus törvényét, amely szerint a fejedelmi ház legidősebb férfinak követe az elhunyt fejedelmet, egycsapásra fölváltott a primogenitúra, amely szerint az elhalt fejedelem legidősebb fia öröklí a trónt. Koppány lázadásának tehát volt némi hagyományörző alapja. Lázadása sem pogány mivoltának tekintendő, hiszen Koppány –egyes források szerint- bizánci keresztény volt, amint a honfoglaló magyarok közül oly sokan. Ő tehát az ősi törvényre hivatkozva nem fogadta el Géza döntését. Istvánnal való összeccsapásának kimenetele ismeretes. Géza fejedelemnél mindenesetre érdemes megállni egy gondolat erejéig. Zsenialitása többek között abban a keresendő, hogy felismerte: a Kárpát-medencében megtelepült magyarság fennmaradásának egyetlen záloga, ha Rómához csatlakozik Bizánccal szemben. Nem véletlen tehát, hogy feleséget is bajor földről hozatott Istvánnak. István is az ő nyomdokait követte. Hartvik püspök így ír erről: „Atyja halála után a negyedik évben elküldte hát Astrikt püspököt a szent apostolok küszöbéhez, hogy Szent Péternek, az apostolok fejedelmének örökösét megkérje: a Pannónia tájain kivirult zsenge kereszténységnek bő áldását elküldje, az esztergomi egyházat aláírásának tekintélyével főegyházzá emelje és a többi püspökséget is áldásával erősítse. Erdemesítse őt is arra, hogy királyi diadémával izmosítsa, hogy e tisztségre támasz-

kodva, amit Isten kegyelméből elkezdett, még keményebbre szilárdítsa.” II. Szilveszter pápa teljesítette is az ifjú fejedelem minden kérését. Megkezdődhetett, illetve folytatódhatott az állam- és egyházszervezet kiépítése. A sokáig barbárnak, kezdetlegesnek hitt Szent István-i királyi udvar szellemi élete igen fejlett volt. Bár első királyunk oklevelei nem, vagy csak másolatban maradtak fenn, Gellért püspök munkái, István törvénykönyvei és nem utolsósorban az Imre herceghez írott Intelmek csodálatos bizonyosságai a pezsgő szellemi életnek, ebben az írástalan korban. A korban gyakori királytükrök mintájára írott Intelmek máig lenyűgözőek. Szabadjon idézni néhány gondolatát. „Ha becsületes akarsz lenni királtságodban, szeresd az igaz ítéletet. Ha hatalmadban akarod tartani lelkedet, türelmes légy. Valahányszor kedves fiam ítéletet érdemlő ügy kerül eléd, türelmetlenül ne viselkedjél, esküvel ne erősködjél.. Légy becsületes, hogy szándékosan soha senkit gyalázzal ne illess. A vendégek s a jövevények akkora hasznót hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a Római Birodalom, úgy magasztaltattak fel és lettek dicsőségessé a római királyok, hogy sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról. Ennélfogva megparancsolom neked fiam, hogy a jövevényeket jóakaratóan gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.” Micsoda hihetetlenül modern gondolatok. Nem tisztem itt kitérni aktuálpolitikai analógiákra, de volna mit tanulni napjainkban is Szent Istvántól! Imre herceg halála után az addig olyan keménynek és következetesnek tűnő István király alapvetően megváltozott. Hátralévő hét esztendejét elsősorban a keresztény erények gyakorlásának szentelte, ítéleteiben megbocsátóvá, a szeretet gyakorlásában példamutatóvá vált. (Itt érdemes kitérni egy gondolat erejéig a szentség fogalmára. Szentnek azt nevezzük, aki az erények valamelyikét!! a teljesség igényével!! gyakorolja.) István király Szűz Mária mennybevitelének napján halt meg 1038-ban. Hogy Szűz Máriának ajánlotta volna az országot, arra tényleges bizonyítékunk nincs. Elképzelhető, hogy megtörtént, hiszen a hazai különleges Mária-tisztelet egyidős a szent királlyal. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a köztudatba Szent László vitte át a Mária-tiszteletet, könnyedén lehet, hogy nem minden politikai megfontolás nélkül. A kor egyik jellemző szokása volt, hogy minden ország rendelkezett valamely égi patrónussal. A franciák Szent Dénest, a csehek Szent Vencelt, a Német-Római Császárság pedig magát Krisztust tartotta égi pártfogójának. Európa épp az invazív háborúk időszakát élte, amikor IV. Henrik császár és VII. Gergely pápa egyaránt bejelentették hűbéri igényüket Magyarországra. László mindenesetre átlátta ezt a veszélyt és zseniális diplomáciai érzékeléssel rátalált a megoldásra. Részint kezdeményezte István király, Imre herceg és Gellért püspök szentté-avatását, másrészt valóban elterjesztette a Szent István-i följajánlást, mondván: Magyarország égi patrónája nem más, mint Krisztus anyja, Szűz Mária, így annak alávétésére sem a császárnak, sem pedig a pápának nincsen joga. A szentté-avatás ugyanakkor már a 11. században sem volt olyan egyszerű. Bizonyítékok kellettek, ráadásul, ha ezek a bizonyítékok csodás eseményekkel párosultak, nos, akkor ez mindenképpen kedvezett az ügynek. A szentté-avatás mindenesetre általában a sír felemelésével kezdődött. István király esetében holttestének megvizsgálása szolgáltatta az egyik legfontosabb bizonyítékot. Előkerült ugyanis a Szent Jobb. A források a történetet a következőképpen mesélik el. „A boldog test ugyanazon a helyen nyugodott negy-

venöt évig... Negyvenöt év múltán, mikor Isten ki akarta nyilvánítani szentjének érdemeit, a római szék intézkedéséből apostoli levéllel elrendelték, hogy mindazoknak testtét felemeljék, akik Pannóniában a keresztény hit magvait elhintették...(Vagyis István mellett Imre herceget és Gellért püspökét.) Mária mennybevittele után az ötödik nap összegyűlt a templomban a király a főemberekkel, a papság a főpapokkal...majd lementek a koporsóig, mely színültig volt kissé vöröslő, szinte olajjal kevert vízzel. Benne, mint olvasztott balzsamban nyugodtak a drága csontok. Ezeket a legtisztább gyolcsba gyűjtötték, ám a gyűrűt, mely a boldog férfi jobbkezére volt húzva, a folyadékban sokáig keresték...” A történet azután így folytatódik: „Volt a fehérvári templomban egy Mercurius nevű szerzetes, akit László király a koporsó felnyitásának idejére elküldött a kriptából. Miközben Mercurius a kóruson bánkódott egy fehér ruhába öltözött fiatalember jelent meg előtte és átnyújtotta neki a szent király jobbját.” Ezt a történetet persze már a kortársak sem nagyon hitték el. Nem véletlen, hogy egy III. István korából származó kiváltságlevél tanúsága szerint Mercurius elmondja, hogy ő lopta el az ereklyét a koporsóból. Ám ez a történet is sántít, hiszen mitől maradt volna épen Szent Istvánnak épp a jobbja, miközben minden egyéb testrésze fölbomlott? Györffy György kutatásai alapján a történészek nagyrésze ma az úgynevezett „kettős temetés” elméletét fogadja el. Eszerint Szent Istvánt halála után a fehérvári bazilika közepén helyezték el egy régi, római kori szarkofágban. A bebalzsamozott holttest a száraz levegőn hamarosan mumifikálódott. Az 1038-ban eltemetett testet 1061-ben a pogánylázadás idején kiemelték a szarkofágból, nehogy a lázadó pogányok meggyalázhassák. A jobbot ekkor távolíthatták- és rejthették el, a maradványokat pedig eltemették. Az említett Mercurius valószínűleg e rejtekhelyről lophatta el István király jobbkezét. Természetes tehát, hogy 1083-ban a jobbot, illetve a gyűrűt nem találták a koporsóban. Számos történeti eseményt maguk az ünnepek hitelesítenek. Van ugyanis egy ősi ünnepünk, május 30-a, a Szent Jobb megtalálásának ünnepe. A krónikák szerint Szent László király a szenttéavatást követő esztendőben, 1084. május 30-án találta meg István király jobbját Mercurius berettyói birtokán. A napot a Szent Jobb megtalálása ünnepének rendelte és a faluban monostort épített, az úgynevezett Szent Jobb apátságot. Később a jobbot a király parancsára ereklyetartóba helyezték. Csakhogy a források egyöntetűen „Dexteris Sancti Stephani”-ról, beszélnek, ami az egész kart jelenti. Felmerül a kérdés, hogy lehet, hogy mára már csak a kézfej látható? Természetesen a Szent Jobb kalandos történetének következményeként. A tatárjárás idején az apátság menekülő szerzetesei előbb Raguzába vitték, majd onnan került a veszély elmúltával ismét Magyarországra. Gazotto zágrábi püspök 1308-ban említést tesz róla, hogy „István király jobbja –vagyis a teljes jobbkez- nagy tiszteletnek örvend Magyarországon”. A Szent Jobb Nagy Lajos királyunk idején választatik ketté. Amikor létrejött a lengyel-magyar perszonálúnió, Nagy Lajos szimbolikusan is jelezni kívánta a két ország együvé tartozását azzal, hogy első szent királyunk jobbja tartja azt egységben. A felkar ekkor került Lengyelországba, Szent István kézfeje és az alkar pedig Magyarországon maradt. Később Zsigmond választatja tovább az ereklyét és Németországba, illetve Ausztriába küldi jelezvén a Német-Római Császárság és Magyarország egységét. Így azután Magyarországon csak a ma látható kézfej maradt. Tisztelete azonban tovább növekedett.

„Hol vagy István király? Téged magyar kíván!” – harsogott és harsog máig is a nép ajkán az ősi ének, bajban és örömben. De Szent István alakját, emléket nem csak az egyházi szertartáskönyvek, legendák és krónikák őrzik. Megtaláljuk a bontakozó szépirodalomban is.

Szent István, Szent Jobb, Mária-tisztelet... – együvé tartozó fogalmak voltak az elmúlt századokban és azok maradnak mindaddig, amíg csak magyarul beszélő ember él a földön. Köszönöm, hogy meghallgattak!

Tradiția lui Sf. Ștefan după cronici și legende

Prezentarea este în primul rând despre Sf. Ștefan, discută despre legile lui și despre legende, și despre Avertismentele scrise ducelui Imre. Dar ca o parte importantă a tradițiilor este vorba de formarea cultului Mariei, și istoria Sfântului Drept, care se leagă strâns de așa numita teorie „înmormântarea dublă” al lui György Györffy.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Традиција Светога Стефана у огледалу хронике и легенде

Предавање говори у првом реду пре свега о краљу Светом Стефану, споредно о његовим законима, односно о легендама и о својим Упозорењима које је он препоручио принцу Имреу. Касније се помењује и као важни део традиције развитац култа Марије Девике, односно и историја Свете Деснице, која је тесно повезана са такозваном теоријом „двоструке сахрахе”, коју је разрађивао Ђерђ Ђерфи.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Svätošťefanská tradícia v zrkadle kroník a legend

Prednáška je venovaná v prom rade samotnému panovníkovi Štefanovi svätému, okrajovo sa zmieňuje o jeho zákonoch a legendách, resp. jeho pokynoch pre syna Imricha. Ako dôležitá súčasť tradície sa však spomína aj vznik neskôr tak významného Mariánskeho kultu, resp. história svätej pravice, ktorá tesne súvisí s teóriou „dvojitého stvorenia”, ktorú vypracoval György Györffy.

Tradicija Sv. Štefana v zrcalu kronik in legend

Tema predavanja je pretežno kralj Sveti Štefan, a se predavanje dotika tudi zakonov, oziroma legend ter o svaril, ki jih je napisal princu Imretu. Med drugimi bo kot pomemben del tradicije omenjen nastanek Marijinega kulta, ki bo kasneje imel veliko pomembnost, kakor pa tudi zgodovina Svete desnice, ki je tesno povezana s teorijo ti. »dvojnega pogreba«, ki jo je izdelal György Györffy.

Az első magyar lovagkirály

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Mielőtt rátérnék mai előadásom tényleges témájára, az első magyar lovagkirály, vagyis Szent László bemutatására, szükségesnek látszik, hogy tisztázzuk: kit is neveztek, tartottak lovagnak, milyen is volt ez a bizonyos lovagi életforma és mennyi minden kapcsolódott hozzá. Amint Nemeslaki Ágnes is rámutat: a XI. században már megszilárdult Európában a feudalizmus, egyes birtokközpontokban, családi várakban sajátos színű főúri kultúra keletkezett. Itt alakult ki a lovagi ideál. Nemesi származás, vagy nemesség elnyerése volt a feltétele annak, hogy valakit a megfelelő nevelési időszak után lovaggá avassanak. A lovagi nevelés 'iskolái' a jelesebb főúri udvarok voltak. Itt élt a feudális úr fiúgyermek, hogy – miután otthon elsajátította a vallási alapismereteket, az erkölcsös élet szabályait – a gyakorlatban is megtanulja mindazt, ami a lovagi élethez szükséges volt. Az itt zajló lovagi tornák, vadászatok, fegyvergyakorlatok mind alkalmat adtak a tanulásra, a testi erő, a bátorság, ügyesség fejlesztésére. A gyakorlás terepe volt a háború is, ahová elkísérhette urát az ifjú, mint fegyvereinek hordozója, lovának gondozója s egyre teljesebb tudású harcostársa. De miképpen is történt a lovaggá avatás folyamata?

Franciaországban az ifjút 18-20 éves korában ütötték lovaggá. Az avatás eleinte igen egyszerűen történt. Első lépés volt a kard átadása. Ezután következett a páncél, a sarkantyúk felcsatolása, majd a váll- és nyakérintés. Erre épült a későbbiek folyamán az egyházi ceremónia. Az avatást a püspök vezette és a jelöltet patronáló lovag végezte el. A helyszín általában a templom, vagy a templom előtti tér volt. Szokás szerint mise után az öt nagy egyházi ünnepet követően történt az avatás. A szertartás a következő elemeket tartalmazta: az ifjú meggyónt, így megtisztult lelkileg, majd a fürdőben testileg. Az egész estét imádkozással töltötte, virrasztott, ezalatt fegyverei végig az oltáron heverték. A misén megáldozott, ezután kivonult a templom előtti térre. Itt megkapta fegyvereit, felkötötték rá a kardot. Felcsatolták sarkantyúit, és itt is következett a váll- és nyakraütés. Mindezek után a lovag ünnepélyes esküt tett és végül nagy lakomával ünnepeltek. Az avatást eredetileg bármely lovag elvégezhetette, a XII. századra már csak hercegeket, grófokat, vagy uralkodókat illetett meg. Ebben a IX-től a XIII. századig tartó időszakban a lovag a háborús terheket viselte magán, szigorú szabályok között élt. Ekkor még szó sem volt a nők iránti tiszteletről. A lovagok büszkéek voltak származásukra. Az észt nem igen becsülték, úgy tartották írásra, olvasásra nincs szükségük. A fegyverek tökéletesebbé váltak. A sisak zártabb lett. Megjelent a páncéling. Kifejlesztették a hosszú nyelű lándzsát, melyet nyílt küzdelmekhez tudtak jól használni. Az egyháznak tiszteletből mindig adtak a zsákmányból. Ezután békés időszak következett. Egyre több lett a harcra kész jelentkező és az egyház úgy gondolta, hogy Európán kívüli célokra küldi a lovagokat. Ők lettek a keresztesek. A hadjáratok a keleti világ számos újdonságaival gyarapították az európai tudást. Szót kell említenünk még a korban divatos lovagi tornákról is, amelyek mintegy „iuditium Dei”-ként, azaz „istenítéletként is működtek. Az „istenítélet ezekben a századokban nem volt ritka. Ismerjük a tűzpróbát, a

vízpróbát, a keresztpróbát és így tovább. Aki például hosszabb ideig tudta a tűzben tartani a kezét, amellet szolt Isten ítéletet, az illetót tehát fölmentették. Idézöjelben kedves szokás volt a szentelt falattal történö próba is. Akinek torkán akadt a szentelt falat – pl alma – azt nyilvánították bünösnek. Hasonló céllal alkalmazták egy időben a lovagi tornákat is. A gyöztessel szolt Isten ítélete, így az illetót szabadon engedték. Később az Egyház ezeket az „istenítéleteket” megtiltotta. Szintén az Egyház igyekezett a barbár harci kedvet megfékezni, és nagy mértékben hozzájárult a lovagság renddé formálásához. Az egyik legelső lovagrend a Johanniták voltak. Magyarországi megtelepedésük II. Géza uralkodása alatt történt. Többnyire itáliaiakból tevödött össze, de egyre inkább magyarosodott. Ruházatuk vörös köpeny volt, ezért „veres barátok” - nak hívták őket. Hűséggel a magyar királynak és a Pápnak tartoztak. Kiváltságaik: nem kellett tizedet fizetniük, szolgálkat csak királyi bírák vonhatták felelősségre, adómentességet és magas jövedelmet kaptak. A XIV. században új központjuk lett. 1924-ben megtörtént a felújítása, Máltai rend lett. Magyar tagjainak nagy része emigrált. Szintén jelentős rend volt a Templomos lovagrend, amely szintén a XII. században alakult. Tagjai franciák voltak. Hiteles helyi feladatokat láttak el hazánkban, ilyen volt például az Aranybulla őrizete. Zárkózott, merev magatartás, gög és önteltség jellemezte őket. Ruházatuk fehér tunikából állt rajta egy vörös nyolcszög keresztel. Céljuk rendjüknek és vagyonának gyarapítása volt. A rendet 1312 - ben oszlatták fel a magyarországi rendtartománnyal együtt. Ami Magyarországot illeti, két lovagrendet érdemes megemlíteni melyeknek közös jellemzője, hogy egy - egy király uralkodásához köthetők és hogy szerepük főleg az uralkodót támogató nobilisek, azaz nemesek összefogása volt. Az egyik a Szent György lovagrend, a másik a Sárkány rend. Előbbit 1326 - ban alapította Károly Róbert, miután ügyes politikájával, kemény harcokkal győzelmet aratott a kiskirályokon. A magyar arisztokrácia java kicserélödött, új családok tűntek fel. A rend dolga volt az ellenségeskedés megszüntetése és az egyház oltalmazása. A szabályzatban vallási és világi elemek együtt szerepeltek. A Sárkányrendet Luxemburgi Zsigmond alapította 1408-ban. A közösséget a kereszténység védelmének érdekében hozták létre a királynéval együtt. A rend tagjai tisztességben magasabbra emelkedtek. Összesen 24-en voltak az igazi lovagok és ide csak üresedéssel lehetett bekerülni, de a rend tagja bárki lehetett. Miután Zsigmondot német királlyá választották, a rend az országon kívüli hit védelmére és az árvák özvegyek oltalmazására szolgáló közösséget jelentette. Zsigmond utódai is hasonló megfontolásból adományozták a sárkányos jelvényt.

De térjünk vissza, vagyis érkezzünk el most már az első magyar lovagkirályhoz, Szent Lászlóhoz! Amint Dümmerth Dezső ehíresült könyvében is hangsúlyozza, 1077-ben László trónraléptével új korszak vette kezdetét a dinasztia történetében „Erdély kapujában”, a Sebes-Körös két partján, Nagyváradon a hazai szemlélődőnek ki más jut először eszébe, ha nem László, a lovagkirály, aki maga alapította a várost és a püspökséget 1093-ban. A várbán emelt székesegyházban temették el, versben a nagy múltú váradi irodalmi élet egyik legelső képviselője, Janus Pannonius emlékezett meg a márvány sírról s lakójáról, aki mindannyiszor kikelt a kötömbök közül, ha bajban volt Csaba népe. Alakja különös módon kiemelkedik a róla szoló nevezetes énekből; „testi-lelki alkatával már születésekor

Isten kegyelmének szándékát, eljövendő méltósága fundamentumát nyilvánította” – mondja a róla szóló legenda, s a felnőtt László alkati tulajdonságait csak még fokozza: „Természeti adottságaiban (...) az isteni irgalom különleges kegyelme a kiválóság kiváltságával a közönséges emberi értékek fölé emelte. Mert erős volt a keze, tetszetős a külseje, s miként oroszlánnak, hatalmas lába-keze, óriási a termete, a többi ember közül vállalt kimagaslott: így árasztotta el az adományok teljessége, s ez már testileg is méltóvá nyilvánította a királyi koronára.”

Ez azonban nem csak politikai értelemben értendő, mint Horvátország társországgá tétele, vagy a dalmát tengerpart megszerzése. Sokkal inkább eszméletörténeti szempontból jelentős. László személyében egy merőben új uralkodótípus jelent meg Magyarország élén, olyan nagyszerűen, mint egykor Szent István. Ám hozzá képest nem valamely ősi Karoling uralkodó volt, sokkal inkább egy, a későbbi századokban is csak nehezen felismerhető eszme képviselője, a lovagkirályé, noha az eszme kiteljesedésére csak László halála után Franciaországban került sor, amint arra Vajay Szabolcs is rámutat a Roland-ének hatása magyarországi vizsgálatában. László is, mint a későbbi lovagok minduntalan imádkozik a csata előtt és hálát ad azt követően. László király alakja különösen említésre méltó, ha meggondoljuk, hogy valójában a Szent István által kitagadott Vazul ágból származott, így nem véletlen, hogy az ő nevéhez fűződik István, Imre herceg és Gellért püspök szentté avatása, valamint a kialakuló lovagi eszme elterjesztése. Ráadásul éppen László idején alakult ki a „szent háború” szüksége és jogossága a keresztény hit védelmében. Szent László mindazonáltal a VII. Gergely pápa féle, világi politikába is átnyúló harccal szemben elsősorban a lovagi kultúra erkölcsi motívumait igyekezett megvalósítani, mint a rászorulóknak nyújtandó védelmet, vagy amint a közismert kerlési ütközet leányrabló kunjával folytatott harcát. Legendássá váló alakja nem kolostori esemény tehát, ezért is van az, hogy a századi. századi ferences prédikátor nyíltan állítja, hogy a király szentségét „a főrangúak, lovagok, pápai legátusok közül sokan” kétségbe is vonták. És vajon miért? Mert kezével sok vért ontott és nemcsak pogányokét, hanem hithű németekét is. Természetesen nyilvánvaló, hogy ez az érvelés nem hazai földről ered. Jellemző ugyanis, hogy a király szentté avatásakor a legendájának klerikus szerzője nem zárkozhatott el az uralkodó immár egy évszázada tartó kultuszának világias vonásaitól sem. Adatok vannak rá, hogy Lászlót már a halála után három évvel szentként tisztelték Magyarországon, és II. Paszkál pápa a XII. század első évtizedében a kanonizált személyeket megillető „venerabilis” vagyis „tisztetelméltó” címmel illette. Mindemellett a világiasságtól elforduló legenda megemlékezik a király testi szépségéről, izmos alakjáról, lenyűgözően szép külsejéről. A legenda mindemellett kitér lelki tulajdonságaira is: *„Ítéleteiben igazságos, a dorgálásban felséges volt, az ítéletek megvizsgálásában annyira félt ítélni, mint megítélni, s úgy hitte, hogy rettenetesebb ítélet vár őrá, mint azokra, akiket ő ítélt. Miért is az igazság szigorúságát az irgalom szelídségével mérsékelvén, úgy viselte magát alattvalóival szemben, hogy azok inkább szerették, mintsem félttek tőle.”* Ez korában, sőt a későbbi századokban is valóban ritka uralkodói erény volt. Azt is érdemes megemlíteni, hogy törvényhozásra Szent Istvánt követően elsőként neki volt gondja. Nagy elődjének törvényeihez újakat csatolt, azokon néhol szigorított, néhol enyhített. Közismert volt László

vendégszeretete. Nem egy királyi vagy fejedelmi sarj talált nála menedékre. Udvarában neveltette fivére, Géza két fiát, Kálmánt és Álmost, valamint András király Dávid nevű fiát, s egy ideig Salamont is udvarában tartotta, mindennel ellátva őt rangjukhoz mérten, amíg csak önként el nem távoztak az országból. Védelmet nyújtott idegen menekültek, mint például a lengyel hercegnek, aki pedig egyházi kiközösítés, mi több, püspökgylkosság vádjával érkezett hozzá. Az oltárnál hasította ketté a püspök fejét, aki őt az egyházból kiátkozta. László haláláig gondoskodott illő eltartásáról. Mint „lovagkirály” nem tagadta meg tehát önmagát, sőt ezt a lovagias felülemelkedettséget olyan egyetemességgel gyakorolta, hogy sokszor még kortársai sem értették meg. 1095. július 29-én halt meg és kívánságával ellentétben ideiglenesen Somogyváron temették el, holott ő Nagyváradon kívánt volna pihenni. Temetéséhez is legenda fűződik. A résztvevők állítása szerint kellemes illatot éreztek, egy kivétellel. Ám az ő álla hátrafordultában hozzátapadt a melléhez és csak akkor állt helyre, amikor bevallotta, hogy nem mondott igazat. Később, II. István idejében, amikor vitássá vált, hogy hol legyen László nyugvóhelye, a legenda szerint a szekér magától indult meg Nagyvárad felé. Ezt jelnek tekintették, hogy az általa alapított püspöki székesegyházban helyezték végső nyugalomba. Életének csodás jelenségei közé tartozik a „levitáció” története is. Amikor egyik csatlósa ima közben megleste a nagyváradai egyházban azt látta, hogy a király a föld fölé emelkedik. Hasonló történet maradt fenn egyébként Szent István legendájában is. A nép körében mégis inkább az terjedt el, hogy László szarvascordát varázsolt elő éhező serege elé. Hivatalos kanonizálására mégis csak egy évszázaddal később, 1192-berült sor. Nagyszerű alakját, szépségét különösen kidomborítja utóda, Könyves Kálmán csúfsága, púpos alkata, aki ugyan nem volt kevésbé tehetséges király, mint Szent László, de hősünk sem igen kedvelte. Fia nem lévén sokkal szívesebben látta volna a trónon a hozzá hasonlóan megnyerő külsejű Álmos herceget, noha Kálmán király a korban szokatlan módon átlagon felüli műveltséggel rendelkezett. Olyannyira szerencsétlen volt kettejük kapcsolata, hogy László végnapjaiban Kálmán Lengyelországba szökött, arra számítva, hogy haddal támad a magyar trón megszerzéséért. László – elkerülendő a testvérviszályt – hazahívta Kálmánt, aki végtére is békében foglalhatta el a trónt. Kálmán egészen más politikai alkat volt. Ő, aki pontosan tudta, hogy nincsenek boszorkányok, abban is biztos volt, hogy a politikában sem találkozhat tündérekkel. Ráadásul az ő ideje a keresztes háborúk kezdete, melyet elsőként II. Orbán pápa hirdetett meg a clermonti zsinaton. Magyarországal kapcsolatosan éppen Kálmán idején kellett megtanulnia Európának, hogy hazánkkal nem lehet egyszerűen erőszakot alkalmazni és Szent István országa korántsem olyan barbár, amint azt a megelőző századokban hitték. Mindez alapvetően Szent Istvánnak és méltó utódának, Szent Lászlónak köszönhető. Köszönöm, hogy meghallgattak!

Primul cavaler regal maghiar

In secolul al XI-lea în Europa s-au întărit bazele feudalismului, în cadrul unor proprietăți, cetăți familiare s-au format culturi aristocrate, idealuri cavalerice. A fost neapărat nevoie de geneză aristocratică, sau dobândire de titlu aristocratic,

pentru a obține titlu de cavaler după perioada de educație corespunzătoare. Aceste școli de educație cavalerială au fost în cadrul celor mai însemnate curți aristocratice. Primul născut (fiu) al domnului clasei feudale dominante, după dobândirea cunoștințelor religioase, regulilor etice, în cadrul acestor instituții de educație cavalerială au însușit și practic toate cunoștințele fundamentale necesare pentru viața cavalerială. În cadrul acestor ocupații cum au fost: vânătoare, turnir, manevre, toate acestea au contribuit la însușirea, îndemnarea, dobândirea acestor cunoștințe și în practică, astfel devenind mult mai puternici, curajoși, iscusiți. Totodată și în timpul războiului, acești tineri au luat parte cu sarcina de a purta armele, de a îngrijii caii, pentru a dobândi o personalitate cât mai puternică de războinic. Totodată trebuie să amintim și turnirele care în acea perioadă au fost foarte la modă, care au funcționat ca și „iuditium Dei”, - sentință domnească. Această „sentință domnească” a fost destul de răspândită în acea perioadă, înbrățișând diferite activități cum au fost: proba focului, a apei, a crucii, etc. Cel care a putut ține cel mai mult timp mâna în foc, au asimilat cu faptul că a fost voia domnului, astfel l-au dezlegat de sentință. Biserica cu puțin mai târziu a interzis aceste „sentințe domnești” și chiar a elaborat noi ordine cavalerice cum au fost: Johanit, Bisericești, sau ordinul maghiar- Balaure. Întruparea idealului cavaleresc a început să se formeze, primul deputat legendar al acestuia a fost regele Sfântu Vasile. Mai târziu acest principiu legendar al regelui Sfântu Vasile a fost răspândit de Ludovic cel Mare.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Prvi mađarski viteški kralj

U XI veku u Evropi se već učvrstio feudalizam, u nekim centrovima imanja, porodičnim zamcima stvorila se plemićka kultura posebnog karaktera. Tu je ostvaren viteški ideal. Plemićko poreklo ili dobitak plemićkog ranga su bili uslovi da neko nakon odgovarajućeg perioda viteškog vaspitanja postane vitez. ‘Škole’ viteškog vaspitanja bili su istaknutiji dvorovi plemstva. U tim dvorovima / zamkovima su boravila muška deca feudalaca koja su nakon što su kod kuće savladali osnovna znanja verskog života kao i pravila moralnog življenja – ovde i u praksi savladala sva znanja koja su potrebna za viteški život. Ovde organizovani viteški turniri, lovovi i vežbe sa oružjem pružale su priliku za učenje i za razvoj telesne snage, hrabrosti i veštine. Teren za vežbu bili su i ratovi, gde su mladići kao paževi pratili svoje gospodare, održavali oružje, negovali konje i bili sve veštiji saborci. Treba da napomenemo i tada veoma popularne viteške turnire, koji su kao “iuditium Dei” funkcionisali kao božija presuda. U tim vekovima ta takozvana “božija presuda” nije bila retka. Poznajemo, između ostalog, iskušenja vatre, vode i krsta. Onaj koji je na primer duže vremena mogao da drži ruku u vatri, spašen je božijom voljom, osoba je oslobođena optužbi. Crkva je nakon određenog vremena tu vrstu božije presude zabranila, štaviše nakon toga na inicijativu crkve formirani su takozvani viteški redovi kao što su Johaniti, Templari, odnosno u Mađarskoj red vitezova Zmajeva. Viteštvo je postalo vrlina a u Mađarskoj prvi legendarni predstavnik vitezova bio je kralj Sveti Laslo. Ideal viteštva vezan za ovog kralja širio je kralj Lajos Veliki.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Prvý uhorský rytiersky kráľ

V XI. storočí sa v Európe už posilnil feudalizmus, v niektorých rodinných sídlach, rodinných hradoch vznikla zvláštna veľkopanská kultúra. Tu sa zrodil rytiersky ideál. Šľachtický pôvod, alebo získanie šľachtictva bolo podmienkou toho, aby mohol byť niekto po istej dobe prípravy pasovaný za rytiera. „Školami“ rytierskej výchovy boli významnejšie veľkopanské dvory. Tu žil syn feudálneho pána, aby – potom, ako si doma osvojil základné poznatky z náboženstva a pravidiel morálneho života – sa aj v praxi naučil všetko to, čo bolo potrebné k životu rytiera. Tunajšie rytierske turnaje, poľovačky a cvičenia v používaní zbraní poskytovali príležitosť na učenie a rozvoj telesnej sily, odvahy a zručnosti. Terénom cvičenia boli aj vojny, do ktorých mohol budúci rytier odprevadiť svojho pána ako zbrojnoš, mohol sa starať o jeho koňa a zároveň sa stal jeho spolubojovníkom, ktorý si čoraz dokonalejšie osvojil potrebné vedomosti. Musíme sa zmieniť aj o v tej dobe módných rytierskych turnajoch, ktoré fungovali aj ako „iuditium Dei“, teda boží súd. Boží súd v týchto storočiach nebol zriedkavosťou. Poznáme aj súd ohňom, vodou, krížom a tak ďalej. Ten, kto vydržal dlhšie rukou v ohni bol oslobodený, pretože Boh nedovolil, aby sa popálil. Cirkev neskôr zakázala Božie skúšky, ba čo viac tiež z podnetu cirkvi vznikli neskôr tzv. rytierske rády, akými boli Johanniti, Templári alebo maďarský Dračí rád. Ideál rytierstva sa premenil v cnosť, ktorej prvým legendárnym predstaviteľom v Uhorsku bol kráľ I., Svätý Ladislav. S ním súvisiaci rytiersky ideál rozšíril kráľ Ľudovít Veľký.

Prvi maďarski viteški kralj

V 11. storočie, keď sa v Európe na niektorých centrálnych posediach, družinských gradoch, že okrepil feudalizmus, sa narodila osobitná veľkáška kultúra. Tu sa je izoblikoval viteški ideál. Plemiško pohlavie ali pridobitev plemstva je bil pogoj za to, da so nekoga po primernem usposabljanju povzdignili v viteza. »Šole« viteškega vzgoja so bili dvorci znamenitejših velikašev. Tu je živel sin fevdalnega gospoda, da se – ko je doma usvojil osnovna verska znanja, pravila moralnega življenja – tudi v praksi nauči vse, kar je potrebno za viteško življenje. Viteški turnirji, lovi, oborožene vaje, ponujajo razno-razne možnosti za učenje in za razvijanje telesne moči, poguma ter spretnosti. Tudi vojna je pomenila teren za vadbo, kamor je lahko mladostnik pospremil svojega gospoda, kot nosilec orožja, skrbel za konja, in postopoma postajal sobojevnik z vedno obširnejšim znanjem. Potrebno je še omeniti viteške turnirje, ki so bili v teh časih zelo modni, in so delovali tudi kot »iuditium Dei« torej božja sodba. »Božja sodba« ni bila redka v teh stoletjih. Vsi poznamo ognjeno preizkušnjo, vodno preizkušnjo, in križno preizkušnjo, ter tako naprej. Tisti, ki je na primer držal roko daljši čas v ognju, je zanj božja sodba izšla pozitivno, ter so ga oprostili. Cerkev je kasneje prepovedala tovrstne božje sodbe, na pobudo cerkve so kasneje nastali viteški redi, kot so Johaniti, Templarji, ali maďarski zmajski red. Ideal viteštva se je oblikoval za krepost, katere prvi maďarski legendarni predstavnik bil kralj Sveti Ladislav. Viteški ideal, ki je povezan z njim, je razširil naš kralj Ľudvik Veliki.

Névviselés és identitástudat

*„Szóljunk immár egynéhány nevekről,
Mi névünknek írás szerint való jedzéséről,
Hogy fejenként mi úgy éljünk,
Mit hallunk nevünkről.”*

Ilosvai Selymes Péter *Sokféle neveknek magyarázatja* című versében így írt a magyarok névhasználatáról 1578-ban. Kortársunk, Szilágyi Ferenc felidézve őt, ugyancsak Sokféle neveknek magyarázatja című könyvében 1987-ben így értékeli névviselésünket. „A névadás kezdettől fogva kultikus dolog volt, összefügg szorosan a névadó nép hitével, vallásával, hiedelemvilágával, vagyis a nemzeti műveltség hű tükrre, szerves része.” A nemzet életében tehát nem véletlen, honnan vette névanyagát. A nevek divatja is külön figyelmet érdemlő társadalmi-ízlésbeli (esztétikai) mozaikok, tények és tényezők függvénye.

A magyar névhasználat története azt mutatja, hogy az ősi magyar női keresztnévvel mellett a bibliai, bizánci és magyar szentek neveit kapták a leánygyermek a keresztségben. Az ősi magyar férfinevek (Attila, Csaba, Levente, Örs, Árpád, Álmós) mellett – amelyek egyúttal mondai névanyagok is – időben haladva:

- a férfiaknál keresztnévül szolgáltak a földrajzi nevek, helységnevek, törzsnevek, a szálláshelyek nevei (pl. Bors, Szabolcs, Aba, Alpár, Bánk, Gyula, Koppány, Jenő);
- megtörtént a férfinevek nőiesítése (Bors–Borsika, Karol–Karoldu);
- nőknél egyes állatnevek (Eneh, Ünő, Emesü, Saroldu, Pintyő-ke);
- növénynevek (Aranka, Rózsa, Liliom, Viola, Iringó, Boróka, Gyopárka, Rezeda, Hanga, Jácint-ka);
- bóknevek (Aranka, Angelika–Angyalka, Piroska, Életke);
- ragadványnevek (Mogyoróka, Szilvás, Eperjes – a szolgálok nevei);
- köznevekből: ékszer- és növénynév (Boglárka), növény- és földrajzi név (Imola), gombanév (Tsiperke, Cseperke – az Árpád-korból!).

Az előkelőségek a XVI–XVIII. Század folyamán királynék neveit is adták leánygyermeküknek (a már említett szentekhez is kapcsolódva): Erzsébet, Katalin, Margit, Anna, Ilona, Klára, Ágnes, Magdaléna, Borbála, Mária, Skolasztika, Ágota, Dorottya, Lucia.

A keresztnév ún. hivatalos rögzítése II. József uralma alatt történt: külön törvény szabta meg az egyházi anyakönyvezést a névviselésben.

A nevek történelmében jelentősebb változást csupán a XIX. században észlelünk, amikor is az uralkodó osztály, a század közepe tájától pedig a feltörekvő városi polgárság az írók, költők, tudósok hatására mind a régi magyar nevek felújítását, mind pedig az új keresztnéveket elfogadja.

Nagyhatású ösztönzést adott a XIX. századelőn a régi-új női nevek (valójában virágnevek) viseléséhez Diószegi Sámuel (1760–1813) debreceni református lelkész, esperes és főjegyző, valamint sógora, Fazekas Mihály (1766?–1828) költő, író és természetbúvár *Füvészkönyve*. (Fazekas Mihályt iskolai tanulmányainkból a Lúdas Matyi szerzőjeként ismerjük.) A füvészkönyvet az Arany János szülőváros-

ából származó polihisztor tudós, író, műfordító, nyelvész és természettudós Földi János (1755–1801) hagyatékának anyagából szerkesztették meg a „Linné alkotmánya szerént”, azaz – az ő növénytani rendszerét alkalmazva.

Kazinczy Ferenc az ún. híres Árkádia-pörben (1806–1807) elmarasztalta ugyan Fazekas Mihályt, ám később – Arany János derekasan megvédte őt és elismerte: „Óhajtani lehet, hogy aki még valaha nyelvünkben újít, azt a népnyelv, népi észjárás oly teljes ismeretével és oly romlatlan nyelvérzéssel tegye, mint Diószegi, Fazekas, Földi.”

A nyelvújítási növénynevek közül jól ismeretesek számunkra ma is a következők: aranyfürt, aranyvirág, csillagfürt, gólyahír, korpafű, lepkeszeg, madárhúr, nőszirm, tuja, csilla, iringó, rózsika, zsombor.

Korunkban 1971-ben jelent meg a Ladó János szerkesztette magyar utónévkönyv, amely a mai napig hivatalos kiadványnak számít s az anyakönyvezésre javasolt és engedélyezett utóneveket tartalmazza.

E sorok írója hosszabb tanulmányában vetette össze a Füvészkönyv 1807-ből származó virágneveit és a Ladó-féle utónévkönyv – ma is használatos – ugyanazon női neveit, s a róluk szóló anyagokat lexikonicikkekbe foglalta. Ezek a nevek: alma, angyélika, boróka, boglárka, borsika, életke, gyopárka, hanga, hóvirág, ibolya, imola, jácint, jácintka, jázmin-a, levendule, mályva, menta, nefelejcs, pintyőke, rezeda, rózsa, szederke, szegfű, csenge-tyűke, Tsilla–Csilla, Tsiperke–Csiperke, Viola. Kivétel egy férfinév – Zsombor.

Az összevetés oka az volt, hogy az utóbbi évtizedekben (jócskán a nyugati médiumok hatására) a fiatal szülők jó része idegen hatásokat felmutató és anyanyelvünkben torzult alakú keresztnévet ad gyermekének. Ezek különféle helysírású anyakönyvezési formákban jelennek meg: Ivett, Zsanett, Nikolett, Babett, Vivien, Dzseniffer. Ideje tehát, hogy a régi, szép magyar neveket újból felidézzük és alkalmazásukat újból javasoljuk.

A XX. század a magyar keresztnemekhez kötődve figyelemreméltó történeteket is produkált.

Pogány-görög szokás szerint az újszülött gyermeket szokás volt valamely istenségnek felajánlani. A keresztény kultúrában – így nálunk is – a névadás először a születésnap védőszentjéhez igazodott, majd a „kiválasztott” napjához kapcsolódott s így a két ünnep szétvált.

Később, különösen a virágnevek–női nevek használata okozott gondot a keresztelési hagyományokban. A virágnevek viselőinek is mennyei pártfogás alá kellett kerülni, és ildomos védőszentet kellett kapni. A problémát az 1962–1965-ben tartott II. Vatikáni Zsinat oldotta meg: a keresztény ókor vértanúi (férfiak és nők) „kaptak” ily módon védelmezni való magyar kisdedeket, kislánykákat. Ezeket a védőszenteket az egyházi nomenklatúra ún. *kapcsolt*, azaz a keresztnévvel nem azonos nevű szenteknek nevezi. A magyarázatra álljon itt néhány példa.

Martika: martilapu, lat.: Tussilago farfara, gyógynövény, Ladónál: Martina, Martinka. Nyelvújítás korabeli virágnév. Martina: női név, a Márton férfinév latin eredetijének női párja. Védőszentje: Szent Martina, ókeresztény római vértanú szűz, Róma városának egyik védőszentje, meghalt 226-ban, 15 évesen.

Meg-megújuló őstörténetünk hitet tesz magyarságunk mellett, amelyet a keresztnelveink is felidéznek, támogatnak, amelyre emlékeztetnek. Ilyen pl. a

Borsika virágnév–női név, Bars, Bors férfinévből, illetve törzsnévből származik. Védőszentje Piperion, alexandriai férfi vértanú (254–259 körül). A növény család latin neve: piperaceae.

A *boglárka* sárga virág neve (a növény családé: ranunculaceae), régi magyar női név felújítása. Használati tárgyként: gyöngyös, zománcbetétes, régi magyar gombalakú ruhadísz-éktárgy elnevezése (mint közső). Állhatott aranyozott ezüst, domborított lemezvirágokból, lemezlapokból. Koszorú formára is alakították és főként öre varrták. Felsőruházatot, palástot is díszítettek vele. Mintázata lehetett geometrikus, növényi és állat-alakú. Gyöngyök, ékkövek (rubin, gyémánt) díszítették. Létezett külön névvel illetett, ún. mellboglár is. László Gyula *Árpád népe* című könyvében így ír a boglárkáról:

„Korai virágneveinkből következtetve – leányaink, asszonyaink – életkoruk szerint – többnyire színes viseletet hordtak. Ezt a színvilágot azonban a sír elemésztette s maradt helyette legjobb esetben a veretek ezüst színe.” Megjegyzésünk: az őstörténet csupán a régi magyar és a római kori csüngős vereteket ismeri, Másutt ilyen lelet sehol sem került elő. (Erdélyi István professzor szóbeli közlése.)

Boglárka védőszentje az Anthusa (= virág) nevű, előkelő selenciai hölgy, aki Valerianus császár idején hite miatt üldöztetést szenvedett, 280 körül 23 évig pusztaságban élt és imádkozott.

Jellegzetesen XX. századi szerepet teljesített a magyar keresztnév-használat Trianon óta a történelmi Magyarország elszakított területein. Ilyen név pl. az *Imola*, amely köznév és régi nyelvjárási szó, hínár-mocsár jelentéssel. Jelenleg község név is az Aggteleki karsztvidéken.

Növényként (asteraceae) egy nemzetség neve, imolafű, imelyfű, amelybe a búzavirág is beletartozik. Újmagyar női név, az írói képzelet leleménye. Kellemes, lágy hangzása miatt, költött szereplő neve gyanánt először Jókai Mór használta női névül a *Bálványosvár* című regényében. Innen ered erdélyi népszerűsége. Az Imola női név jelentős szerepet játszott több, jellegzetes magyar keresztnévvel együtt (Csaba, Attila, Tünde, Emese, Enikő, Levente stb.) a romániai magyarság védelmében. A sajátos névdivat oka, hogy azokat a keresztnéveket, amelyek a román nyelvben is megvannak (pl. Ilona–Elena, Mária–Mioara), csak román alakjukban engedték anyakönyvezni. A magyar keresztnéveket azonban nem lehetett „átírni”, s így a magyar-mibenlétet hirdették. Később – egy időre – a románosító feladatokat teljesítő anyakönyvezés ezt a lehetőséget is megvonta.

A századvégi demokratizálódási folyamat azonban ezt a tilalmat feloldotta. Az anyanyelvi névhasználat ugyanis elemi emberi jog és a nemzettudat megőrzésére szolgál. Imola védőszentje Imelda grófnő, vértanú, 1333-ban halt meg, 12 évesen.

A sajtó időnként fel-felkapja a névviselés témakörét. De kevés és hiányos tényanyagot közöl, és csupán a névdivatot népszerűsíti. Különös figyelmet érdemelne azonban a Magyarországi Erdélyi Körök Országos Szövetségének a lapja, az *Átalveto* 1996. decemberi száma. *Cím nélkül* címen (14–16.) cikket közölt. Szerzője Dr. Szatmáry F. Péter szülész-nőgyógyász főorvos. Munkatársaival Pápán és Pápa környékén mérte fel és összegezte a gyermekáldáshoz való jelenkori viszonyulást. Területei: kívánt és nem kívánt gyermek, a szülési formák, szoptatás és – az identitástudat a névadásban. A megkérdezett szülőknek csupán 16%-a adott újszülöttjének régi magyar nevet (ezek: Zsombor, Áron, Botond, Zoltán, Attila, Csaba, Csenge).

Emlékeztetni kell magunkat, hogy a skandináv országokban külön tudomány a népelemlekezet-kutatás. Dél-Koreában külön tantárgy foglalkozik a középiskolások nemzeti identitástudatának fejlesztésével.

A Magyarok Világszövetségéhez címzett egyik levélben javaslat hangzott el egy szakemberek által fogalmazott szöveg összeállítására, amely tanítókon, tanárokon, védőnőkön, lelkészeken, papokon és különböző szintű oktatókon keresztül jutna el a fiatalsághoz – lélekhez és értelemhez szólva terelné vissza a leendő kis-mamák és apák igényét a hagyományos magyar névadás használatához. Kivitelezéséhez sajnos „nincs pénz”!

Összegzésként egy családi ereklyeként megőrzött Széchenyi-naptárból idézünk 1942-ből: „Nevében él a fajta. Akinek magyar neve van, az még jobban el van jegyezve a fajtával. Öntudatunk kezdete tehát, hogy adjunk gyermekeinknek magyar nevet. Becsüljük meg önmagunkat és igyekezzünk névben is magyarokká válni.” Kiegészítjük: ...és megmaradni. Az európai integráció és a globalizáció jelenlegi folyamatában még inkább érdemes elgondolkodnunk tehát a magyaros névhasználatról, amely a maga módján segít megőrizni nemzeti mivoltunkat és hagyományainkat!

Forrásjegyzék

Általvető. A magyarországi Erdélyi Körök Országos Szövetségének lapja. Magyar-nak magyar nevet! 22.

Fekete Antal: Keresztneveink, védőszentjeink. Ecclesia Könyvkiadó, Budapest, 1974.

Horváth Gáborné: Virágnevek–női nevek hagyománya 1807-ből (A VIII. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia anyaga. 1997. április 3–5.)

Kálmán Béla: A nevek világa. IV. átdolgozott kiadás, Debrecen, 1989.

Ladó János: Magyar utónévkönyv (IV. kiadás), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

László Gyula: Arpád népe. Helikon, 1986.

Magyarországi utónévkönyv: Leánynevek. ÉSZ-ÉRV BT. könyvek. Összeállította: Újvári Béla, Nyíregyháza, 1996.

Szilágyi Ferenc: Sokféle neveknek magyarázatja. Névnap szövegtár az év (majd) minden napjára. RTV Minerva, Budapest, 1987.

A magyar nyelv könyve. Főszerk.: Jászó Anna, Trezor Kiadó, 1991.

Magyar FÜVÉSZ KÖNYV, mell a' két magyar hazábann találtatható növényeknek megismerésére vezet. A' LINNÉ ALKOTMÁYA szerént. Készült és nyomtatódott Debreczennben. Nyomtatáta CSÁTHY GYÖRGY, 1807. Előljáró beszéd: Diószegi Sámuel Debreczeni Prédikátor. Fazekas Mihály Fő Hadnagy

Importanța conștientizării identității și a numelui națiunii

Autorul studiului, relatează asupra perioadei dintre 1578 și până în zilele noastre, precum și perioada istorică a descălecării, o călătorie în timp lumea prenumelor de origine maghiară. Botezarea de la începuturi, este o chestiune cultică, este în corelație cu credința poporului botezător, cu religia, presupunerile laice, adică: parte integrală a oglinzii culturii națiunii Numele unei națiunii este o parte din dezvoltarea istorică a vieții sale, nu numai a tradițiilor străvechi, ci și influența evenimentelor istorice petrecute se impun.

Autorul în acest studiu, ne arată și creșterea factorilor care duc la conștientizarea identității naționale și purtarea numelui națiunii. Analizează, și demonstrează cu fapte, nevoia existenței națiunii atât în secolul al XIX cât și în secolul al XX-lea, și în zilele noastre.

(Traducere din limba maghiară: Andrea ENGI)

Ime i nacionalna svest

Autor studije počev od 1578. godine do danas respektivno gleda na doba doseljavanja u domovinu i prikazuje nam jedan vremoplov kroz svet mađarskih imena. Naime biranje/davanje imena je već od samih početaka stvar kulta, vezano je za veru, religiju, predmetni i praznoverni svet, tojest: ono je verno ogledalo i organski deo obrazovanja/kulture jednog naroda. U istorijatu razvoja narodnog života, od davanja i nošenja imena prosperiraju ne samo drevni običaji već i uticaj istorijskih događaja koji povremeno imaju moć promene.

Autor u svojoj studiji predstavlja faktore nošenja imena koji osnažuju nacionalnu svest. Analizira i činjenicama dokazuje bitnost imena kako u XIX-XX veku tako i danas.

(Sa mađarskog prevela: Jasenka VASIĆ)

Nosenie mena a identita

Autor štúdie podnikne cestovanie časom do sveta maďarských krstných mien od roku 1578 až po súčasnosť a vracia sa aj do doby príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny. Výber mena bol totiž od začiatkov kultickou záležitosťou, ktorá súvisela s vierou, náboženstvom, materiálnym a poverovým svetom daného národa: je teda verným odrazom a organickou súčasťou vzdelanosti národa. V dejinách rozvoja života ľudu, súčasťou ktorých je aj nosenie mena, sa popri pravekých tradíciách prejavuje aj občasný modifikačný dopad historických udalostí.

Autor vo svojej štúdií predstavuje faktory posilňujúce národnú identitu pri nosení mena. Analyzuje a faktami dokazuje ich potrebnosť – tak v XIX. a XX. storočí. ako v súčasnosti.

Poimenovanie in narodnostna identiteta

Avtor disertacije začne svoje potovanje v svetu madžarskih imen, leta 1578 do danes ter se dotika tudi časa naselitve Madžarov v svoji domovini. Poimenovanje je že od samega začetka kulturni proces, ter je povezano z vero, predmeti ter prepričanjem naroda, ki ime daje, tako kakor je tudi pomemben del nacionalne učenosti ter obenem deluje tudi kot zrcalo naroda. V zgodovini razvoja narodov, katere sestavni del je poimenovanje, se ne uveljavljajo le pra-tradicije temveč tudi vpliv občasnih sprememb zgodovinskih dogodkov.

Avtor v disertaciji prikazuje faktorje poimenovanja, ki vplivajo na okrepitev narodnostne identitete. Analizira ter dokazuje prej omenjeno – tako kot v XIX–XX. stoletju, kakor tudi danes.

Ázsiai hagyományok a magyar konyhában

„Ha hinni lehet a keresztény kultúra ősi könyvének – amelyet a hívek Szentírásnak neveznek –, úgy az emberiség történelme evéssel kezdődik”

(Bajor Andor: Terített asztal)

Ha élettörténetről, gasztronómia történetéről szólunk, valóban vissza kell térnünk az emberiség történetéhez, az azt alkotó és összetevő egy-egy népcsoport fejlődés történetéhez, az azt alkotó és összetevő egy-egy népcsoport fejlődéstörténetéhez. Tudományos források szerint, a NYELV és a KONYHA őrzi meg legjobban és legtovább egy-egy etnosz fejlődésében a régi hagyományokat, mert személyről személyre száll: a nemzedékek összesített és felhalmozódott örökségét élő ember adja át élő embernek.

Az étkezési kultúra története eddig még nem vívott ki magának igazi tekintélyt a tudományok világában, bár több országban lehető fel ilyen kutatóbázis (például Franciaországban. A Sorbone-on lehet belőle például tudományos fokozatot szerezni).

Az elnevezésben sincs még teljes megegyezés. Azonban más összefüggésben és tudományágban már megjelent. A NÉPRAJZ-ban az „etnokulturális” kölcsönhatás az etnosz, a földrajzi helyzet (azaz az elhelyezkedés) és az étkezéstörténet kapcsolatai, hagyományai” kifejezések az egyes elemzésekben már megjelentek és tudományos polgárjogot kaptak. Tehát – a kutatások és fogalmai is új irányba mozdultak el.

A kutató régészek pedig ételleletekből, ősrégi kutak, cserépedény-belső, tűzhelyek és szemétdombok leleteiből – az új, kormeghatározó technikai mérőeszközökkel és módszerekkel – ma már képesek őstörténeti, életmódbeli és természetesi, időbeni következtetéseket levonni.

Gyulai Ferenc Lajos: A kárpátmedence növényvilága, magleletek az őskőkortól a honfoglalásig címen 2004. október 28.-án védte meg akadémiai doktori disszertációját, amely tudós körökben meglehetősen nagy visszhangot váltott ki. (L: Dr. Czeglédi Katalin: Beszámoló egy akadémiai doktori védésről. Ősi Gyökér c. folyóirat 2004. XXXII. évf. 4sz. 59.)

„Eleink konyha kultúrája” mellett a tanulmányban szó esik „bizonyos népek azonos ételfogyasztásáról” és „bizonyos termények egyfajta vándorlási irányáról” – Keletről a Kárpát-medencébe (CZEGLÉDI 2004:59).

I. R. ATNAGULOV magnitogorszki professzor 2004-ben írt tanulmányának címe (amelyet őstörténeti egyesületünk számára személyesen eljuttatott): Az etnosz táplálkozási rendszere mint az etnogenesis tanulmányozásának forrása (ATNAGULOV 2004). Tárnya: a felső-uráli egyik népcsoport „étkezési rendszerének vizsgálata azon vizsgálata, hogy mely népekkel érintkeztek.”

Időben visszafelé haladva „jelentős ősi archaikus rétegnek” tartja a szerző az étkezési rendszerben az ősök és az „törökösnek” nevezett népekkel való együttélést:

„konyhájuk rituális jellegű volt, melyben vezető szerepe van a hús ételeknek amiket üstökben főztek.

Jellegzetességük, hogy gabonaféléket főztek bele, így kásaféléket és dús leveseket nyertek. Ugyanezt az együttes életmódot bizonyítják a tejjel és tejtermékkel főzött ételeik. A tejtermékek különféle fermentációs eljárással készültek amely ugyancsak a lovas-nomád népekre jellemző. A készítés módjai és technikáinak összessége párhuzamosan ma is jelen van sok törökös etnoszban a nagy Kaukázustól egészen az Altájig (ATNAGULOV 2004:161).

(A Kaukázus, mint tudjuk Ázsia legnyugatibb földrajzi egysége. Másrészt magyarjaink a hetedik században a Kaukázus előterében tartózkodtak. Városmaradványaik ma is megvannak.)

Megjegyzésünk a fentiekhez: jelen rövidebb értekezés szerzője 1991 óta összehasonlító munkákat írt a magyar, az erdélyi és kaukázusi konyha összevetéséről (Horváthné 2000:173-179).

Az utóbbi évtizedekben a világ nyugati és keleti felén új lendületet vett a hunok kutatása.

Szibériában, Mongóliában és Kínában új adatok, leletek, tárgyak, sőt – romvárosok (TONGWANCHENG városa) bizonyítják a történelem tényeit. Amerikai, olasz, holland, angol tudósok tartanak (nekünk!) előadást Budapesten hun-magyar témakörben.

A magyar-hun kutatások újbóli szükségességére és gúnyolódásmentes elfogadására a fiatal kutatók ösztönzésére Obrusánszky Borbála PhD-s történész – orientalista, a Magyar őstörténeti munkaközösség egyesület és az MTA Köztestületi tagja hívta fel erre országosan a figyelmet a 2006.decemberében megtartott Szentkatolnai Bálint Gábornak szentelt emlékkonferencián (OBRUSÁNSZKY 2007).

E sorok írója, mint ugyanannak az egyesületnek a tagja – a 2003-as Attila-emlékév pályázatára „HUN ÜTÖK – MAGYAR LÁBASOK” címen pályadolgozatot írt a hun – és egyáltalán – az ázsiai elemekről és hagyományokról a magyar konyhában. (HORVÁTHNÉ 2004:34-60).

Az elméleti előkészítés után a továbbiakban ezen tanulmány néhány részletét idézzük fel – az ázsiai hagyományokat követve – főként a tájkonyhákban.

A kutatási részterületek:

- az ételkészítés módja, edényei, húsételek,
- kásafélék (gabonák, magok) és kenyerek,
- ételsűrítések és alapanyagaik,
- ősi tésztaféléink,
- zöldségek, zöldségpárosítások,
- fűszerek,
- édesség – ételek,
- tartósítások,
- étkezési szokások, hagyományok.

Visszatérünk az ételfőzés módjához. Egyik nyugatbarát ismerős kérdése így hangzott: „Miért kellett nekünk magyaroknak a húsokat üstben főzni és nem kövön vagy tűzön sütni, mint tették azt a nyugati népek?”

Cey-Bert Róbert Gyula gasztronómiakutató a Közép- és Kelet Ázsiában honos és ősrégi lovas-nomád népek áldozati ételkészítését az ételfőzés módjával egyezteti. Mindezt az ősi táltos hit szellemében folyó kettős megtisztulással magyarázza, azaz a tűz és víz együttes jelenlétével. Az áldozati ételeket földön álló fém üstökben párolták, pörkölték, vízben főzték, amely alatt és körül tűz égett. A hús az áldozati ló úgynevezett torolt része volt – a hátsó comb húsa. (A „torolt ló” szakki-fejezés!)

Az üstökkel, pontosabban a hun üstökkel kapcsolatos, igen alapos kutatásokat Erdy Miklós amerikai-magyar kutató végezte és a „Sárga folyótól a Duna völgyéig” terjedő ásatási térképeken be is bizonyította. Az öntözési technika és az eurázsiai sziklarajzok az üstök vallási ceremóniákban való használatát mutatták fel (L.: Atnagulov megjegyzését a lovasnépek „rituális konyhájáról”). A háromlábú különböző nagyságú hun és kínai üstök rokonságát és hagyományát egyrészt a leletekből, másrészt a magyar paraszti szabad tűzhelyes háromlábás főzőedényekben lelhetjük ma fel.

Mai mindennapjainkban bizonyos étékfogások készítéséhez, családi és társas összejöveteleken főzünk üstben, bográcsban, kondérban (a kondérnak szélesebb az alja, lapos a feneke és rendszerint levesfőzésre használják. A katlan az üstfélék nagyméretű változata a szilvalekvárfőzések, disznótorok fontos kelléke.)

Az ételsűrítés őse a vadgabonákkal és a tört magvakkal indult. A KÖLES 8000 éve táplálja Ázsia népeit kása, lepény, kenyér és sör formájában. Tömeges fogyasztása nálunk kb. 1950-ig őrződött meg. Napjainkban a reform konyha használja. A HAJDINA (pohánka, tatárka) ázsiai eredetű keserűfű-féle, de gabonaként fogyasztják. A magyar jobbágyok egyik fő étele volt. Ma Nyugat-Magyarországon és a szláv országokból szerezhető be („ajdova kasa”), Ukrajna, Csehország, Szlovákia, Szlovénia). Igen gazdag tápanyagtartalma miatt a reform konyha főzi.

Közel- és Közép-Keleten a sűrítő alapanyag a KUSZ-KUSZ volt, amely valójában durungbúza – kása. Praktikus volta miatt (három perc alatt elkészül!) a mai modern háziasszonyok kedvenc kásája. A magyar népi konyhában a gríz nevű kásaféle a „rokona”.

Amikor a földrajzi hely-és életmódváltozás során elegendő gabonaliszt állhatott ősanyáink rendelkezésére, akkor térhettek át a tésztás sűrítésre és a tartalékolható (száraz) száraz készítésére. Ázsiai hagyományaink a következők.

LASKA szavunk pl. perzsa–török eredetű. Fellelhető még a kazányi tatár és az ujjur nyelvben. (Az ujjurok a Kínában maradt hunok leszármazottai.) A laskaféléket – igaz, saját nemzeti nyelvükön nevezve – a kaukázusi, Dagesztánban élő népek ételkultúrájában ma is megtaláljuk. Manapság mi, magyarok lebbencstésztának hívjuk (leves, túrós laska, tájjellegű ételünk az öhöm vagy öhön).

Az Alföldön és Erdélyben a frissen nyújtott tészta darabjait a fatüzelésű tűzhely „platniján” sütötték meg, meglocsolták tejjel vagy vízzel és túróval, tejföllel elkeverve fogyasztották.

Dagesztánban a laska rokon-változatát, az „elnyújtott” rombusz alakú DERELYÉT (ami ugyanabból a tésztából készül!), nemzeti étékfogásnak számítják. Tölteléke lehet hús, sült hagymás burgonyapüré, túró. Az alföldi tájjellegű konyhákön köznap i étel volt a krumplis- és túrósderelye, a szabógallér-leves és a lekváros derelye.

TARHONYA szavunkat Gombocz Zoltán nyelvtudós Perzsiából eredezteti: „Nem is északról, hanem mint annyi más magyar ételnév, a tarhonya is délről került hozzánk.” Őse a perzsa TERZNANE. Útja bizonyára a kaukázusi konyhán át vezethetett a magyar konyhába. Az örmény és a grúz konyha ugyanis a perzsa konyhán alapul.

Mindkét népcsoport annakidején beletartozott az URARTU-i Nagy Birodalomba, amely az i. e. IX. századból állt fenn és fejlett mezőgazdasággal rendelkezett. (A magyarok a VII. századból hagytak fenn romvárosokat a Kaukázusban.)

Gombocz Zoltán arra hivatkozik, hogy a tarhonya „aludt vagy savanyú tejjel készült éték” és a tar-tarhó szórészt kapcsolatba hozza a TARHÓ mint tejtermék fogalmával. A történelmi rokonság vélt alapja, hogy az örmények mai, saját tarhonyájukat (örményül) TARHÁNÁ-nak nevezik és ma is kefirrel, azaz savanyított tejtermékkel gyúrlják.

Másrészt nálunk, kb. 1945-ig a tehéntartó kisgazdaságok konyháiban készítették a tarhót. A taró vagy tarhó 5 liter savó (ami a túrókészítés mellékterméke) + 1 liter édestej és kevés só összeforralt keveréke, amit a család italként fogyasztott. László Gyula a tarhót az egyik fontos honfoglaláskorabeli tejterméknek tartja. (LÁSZLÓ 1988).

Ma az alföldi, ún. „MAGYAR KÉZMŰVES REMEK TARHONYÁT” lisztből, tojásból, sóval készítik, kézzel gyúrlják, rostálják. ÉDES SAVÓPORT pedig a bioboltokban vásárolhatunk.

Rokonságot, sőt egybeesést mutatnak mind a mai napig a kínai, az örmény és a magyar (főként lakodalmas) tyúklevesek kézzel készített CÉRNAMETÉLT leves-tésztái is.

A KENYÉRFÉLÉK készítésében meghatározó volt a népek étkezési történetében a termelhető kenyérgabona mennyisége. A gabonaféleségekben szegényebb Közel- és Közép-Kelet, Nyugat- és Közép-Ázsia jellegzetes múltbeli és jelenkori kenyérfélesége a LAPKENYÉR (amely mindig kelesztővel készül).

Háziasszonyaink megőrizték ezt a hagyományt – a bőséges lisztből készült kenyerek mellett is. A kemenceszájban sült *kenyérlángos* és az erdélyi *langalló* ugyanis hasonlatos a lapkenyerekhez.

A fűszerezés, ízesítés, zöltségekkel való sűrítés tekintetében vissza kell térni az ázsiai hunokhoz. A vöröshagyma (Cey-Bert Róbert szerint) nemcsak a hunok első ranghelyű fűszere volt, hanem a „táltos révülés szimbolikája” miatt a főzési kultúra alapvető nyersanyaga, a lovasnépek történetében az „ízesítési kultúrák” alapja. Az üzbégéknél dinsztelőfűszer, a mongol és kazah konyhában levesek, töltelékek, húsos kásák ízesítője, az indiai csípős lecsó egyik alapanyaga. A mi gulyásleveseinkhez hasonló kaukázusi (örmény, grúz, oszét) sűrű húsos-zöltséges levesek és összefőzött hús-zöltség étékfogások, húsos kásák elmaradhatatlan fűszere.

A fűszerezést őkink az Ázsiában őshonos növényekből vették. Ezek: vadtorma, vadfokhagyma, borsikafű (csombor), bazsalikom, tárkony, kakukkfű. Sőt a hunok (i. e. 200 évvel dokumentálva) a kínaiaktól kaptak vagy cserekereskedelem által szereztek. (Egyéb fűszereket a „selyemút” korszakától kezdve vásároltak a fejedelmi konyhák.)

A *savanyítást* sós erjesztéssel vagy savanyú füvekkel, gyümölcsökkel (som, sóska, borbolya, sóskafélék, vadkörte, vadalma, kökény, cseresznyeszilva terméseivel) végeztek. Ecetjeiket is ezekből a gyümölcsökből erjesztették.

Az édes ízek a hun áldozati ételek ízharmóniáját alkotó édes–savanyú–sós íz együtteséhez voltak szükségesek (vadméz, nádméz, édes gyümölcsök, virágok, virágszirmok, gyümölcslevek, csírázott gabonák lehettek). Ma a régi, hármas ízvilágot főként egyes mártásaink őrzik. (Ezek a torna-, gyümölcs-, hagyma-, fokhagyma és különféle levélszósztok, a Kaukázusban is hasonló ízesítéssel.)

Étkezési szokásainkban is megőriztünk néhányat a lovas kultúrák lakomáinak szokásos viselkedéseiből (pl. Priscos rhetor naplója Attila lakomájáról). Ilyen pl. a rangos vendéget megillető hely, a neki szánt minőségi étel vagy étekfogás, az állati szarvából készült ivóütlök, szarvserlegek; a kaukázusi TAMADA, nálunk a lakodalmas VÖFÉLY szerepe az evés–ivás–köszöntés–koccintás rendjében (pl. az ivókürtök–kelyhek–poharak fenéig ürítése). Családi viselkedésformákban megőrződött az idősök tisztelete, a húseteleknek a családtagok szerinti elosztása, a jászok mai, évenkénti nemzetközi találkozóinak ceremóniája.

Az alkalomhoz és a témához illően *összefoglalónak* néhány jeles kortársunk gondolatát, tudományos következtetését és tanácsát, ajánlom mindannyiunk figyelmébe. SÜTŐ ANDRÁS meghatározása szerint nem az a fontos, hogy mit kapunk az Európai Uniótól, hanem az, hogy mi mit viszünk be, mit tudunk átadni ősi hagyományainkból.

I. R. Atnagulovot megidévezve tehát „a táplálkozási rendszert az etnosz létében (...) a legkonzervatívabb alkotórésznek nevezzük, amely természeti-földrajzi helyével, gazdasági-kulturális kapcsolataival függ össze (...) és mélységes gyökerek kötik azokhoz a történelmi kapcsolatokhoz, amelyeknek döntő szerepe volt egy-egy nép életfelfogásának kialakulásában, hagyományainak megőrzésében az etnogenezis folyamán” (ATNAGULON 2004).

Van mit vinnünk, a magyarságnak tehát Európába – keleti gyökereinkből, ázsiai múltunkból. Tennünk kell ezt azért is, mert mostanában és nélkülünk – Ausztráliától Amerikáig egyre több tudós és amatőr kutató foglalkozik keleti múltunkkal. A hazai keletkutatásnak a pusztá elismerését azonban hivatalosan (!) gátló tényezők akadályozzák.

A már említett zentkatolnai Bálint Gábornak, az erdélyi nyelvelész-zseni, keletkutató, mongolista író, szótárszerkesztő, külföldi országokban tanító egyetemi tanárnak szentelt nemzetközi emlékülés résztvevői nyilvános ZÁRÓNYILATKOZATban kérték fel a Magyar Tudományos Akadémiát a tudományok alkotmányos jogaira és kötelességeire hivatkozva, hogy mielőbb szüntesse meg a „hivatalos elméletté tett nézet kizárólagosságát”. (OBRUSÁNSZKY 2007: 221).

Forrásjegyzék

ATNAGULOV I. R. 2004. Az etnosz táplálkozási rendszere mint az etnogenezis tanulmányozásának forrása. Regionális tudományos konferencia anyaga „Etnikai kölcsönhatások a Dél-Úrál vidékén” című témakörben. Cseljabinszk. Kézirat (orosz nyelvből fordította Horváth Gáborné).

- BABIRÁK Hajnalka 1997. Magyar–georgiai irodalmi kapcsolatok, Budapest, Windsor Kiadó.
- CZEGLÉDI Katalin: Beszámoló egy akadémiai doktori védésről. Ősi Gyökér. Kulturális folyóirat. Miskolc, XXXII. Évf. 4. sz. 2004. okt.–dec. 59.
- CEY-BERT Róbert Gyula 1996. A honfoglaláskori magyar fejedelmi konyha – az ősi magyar konyha szimbolikai nyelvezete a magyar ősvallás értékeinek tükrében. Budapest, Magyar Bor Akadémia és a Mezőgazda Könyvkiadó.
- ÉRDY Miklós 2001. A hun lovas-temetkezések. Budapest, Magyarországért, Édes Hazánkért Kiadó.
- GOMBOCZ Zoltán: A régi magyar ételnevek eredetéről. Magyar Nyelv című folyóirat 1905. évi I. kötet. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- GYULAI Ferenc Lajos 2004. A Kárpát-medence növényvilága, magleletek az őskortól a honfoglalásig. Budapest, MTA.
- HORVÁTH Gáborné 2000a. A kaukázusi és a magyar konyha egybevetése. TURÁN 2000. 1. sz. 173–179.
- HORVÁTH Gáborné 2000b. A kaukázusi és a „két magyar hazában” való konyha összevetése. Az Erdély-történeti Alapítvány pályázata. Kézirat. KLTE Történelmtudományi Intézete, Debrecen és a Magyar Kereskedelmi és Vendég-látóipari Múzeum Könyvtárának irattára.

Tradiții asiatice în bucătăria maghiară

D-na Horvath evocă în disertația ei tradiția asiatică din bucătăria ungurească cu ajutorul istoriei gastronomiei și a etnogenezei. Cea mai mare parte a artei noastre culinare are rădăcini asiatice. Limba și bucătăria în viața popoarelor este cea care în cursul istoriei se moștenește de la o persoană la alta. Totodată prezintă și acele tradiții pe care le găsim și azi pe masa popoarelor din Asia și în bucătăria noastră, și care coincid pe baza denumirii.

Pe baza definiției scriitorului Sütő András nu are importanță ce primim de la Uniunea Europeană, ci cea ce putem să predăm din tradiția noastră strămoșească. Prezenta lucrare slujește această năzuință.

(Traducere din limba maghiară: SZABÓ Judit)

Азијске традиције мађарској кухињи

Госпођа Хорват у својој есеји призива уз помоћ етнogeneзије и историју гастрономије азијске традиције мађарске кухиње. Већи део наше кухињске културе је из азијског порекла. У животу народа језик и кухиња су та која се наслеђују у току историје од човека до човека. Одједном она приказује и те традиције са којима можемо да се сретнемо и на столовима азијских народа и које су тамо и у нашим кухињама, и које су исте и по својих назива.

По дефинисању трансилванског писца Андраша Шитеа није то важно шта ми добијемо од Европске Уније, него то, шта ми можемо предати Унији од традиције наших предака. Ова есеја је у служби те тежње.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

Ázijské tradície maďarskej kuchyne

Gáborné Horváth sa vo svojej práci pomocou etnogenézy a dejín gastronómie vracia k ázijským tradíciám maďarskej kuchyne. Značná časť našej gastronomickej kultúry totiž čerpá z ázijských koreňov. V živote národov sa v procese histórie odovzdáva z generácie na generáciu jazyk a kuchyňa. Autorka prezentuje zároveň aj tie tradície, ktoré sú dodnes prítomné na stoloch ázijských národov a v našich kuchyniach, a ktoré majú rovnaké pomenovanie.

Podľa spisovateľa zo Sedmohradska, Andrása Sütőa, nie to je dôležité, čo dostaneme od Európskej únie, ale to, čo dokážeme odovzdať z tradícií našich predkov. Predmetná práca slúži tejto snahe.

Azijske tradície v maďarskej gastronómii

Horváth Gáborné v disertácii navaja Azijske tradície v maďarskej gastronómii, s pomôčou etnogeneze ter zgodovino gastronomije. Večji del naše gastronske kulture izhaja iz azijskih tradicij. Gastronomija in jezik sta v življenju narodov tista dva faktorja, ki se v toku zgodovine podedujeta iz roda v rod. V disertaciji so prikazane tudi tradicije, ki so navzoče tudi dandanes v gastronomiji azijskih narodov kakor tudi v naši kuhinji ter katerih nazivi se tudi dandanes podajo.

Pisatelj iz Transilvanije Sütő András je mnenja, da ni pomembno tisto kar nam lahko Evropska unija ponudi, temveč kar mi lahko ponudimo iz svojih tradicij. Ta disertacija to potrjuje.

Napjelképek rendszere

– a népek sajátos vizuális szimbólumainak matematikai interpretációja

A Nap jelképek nemcsak a Napot, hanem annál többet kódolnak, utalnak Nap körül keringő Föld pályaszerkezetére is – amely egy ellipszis. Az európai földrészen a Nap jelképek különös csoportja rajzolódik ki, egy olyan geometriai rendszer keretén belül, amelynek alapja Kepler I. törvénye.

Mindössze annyit teszünk, hogy a Föld pályae ellipszisének egyik gyújtópontjában lévő Nap körét tükrözzük a másik gyújtópontba.

Ezzel létrehoztunk egy két körből álló rendszert, ahol az első kör a valódi Nap, a második kör pedig a „szellemi” Nap körét fogja jelenteni. A második kör gyakran a Hold jeleként is megjelenik. Ezzel érthetővé válnak olyan állítások is, mint Isten jobb szeme a Nap, bal szeme a Hold.

„Világot kimérő Atyaisten” (i.sz. 1250)

„Бог Отац ко измери свет”(1250 н.е.)

„Boh, ktorý vymieria Svät” (1250 pred n. l.)

E „két kör” mintázata különös gyakorisággal fordul elő Európában a VI-XI. században, s ez a mintázat, mint egy vizuális genetikai kód, kirajzolja a terjedési útvonalat is. Mindez jelzi azt az elrejtett tudományos ismeretet, amely évszázadokkal később Kepler törvényeként kerül nyilvánosságra.

San Vitale templom alaprajza (i.sz. 560), Kells-i kódex (i.sz. 800), Sankt Gallen kolostor fenmaradt tervrajza (i.sz 820), Kopasz Károly Tours-i bibliája (IX. sz), Geronai katedrális Teremtés-kárpitja (XII: sz), Isidorus ábrája „az ember, mint a világ képmása” (i.sz. 1160), a „Világot (körzővel!) kimérő Atyaisten” (i.sz. 1250) sora egy láncolatot alkot. A Kárpát medencében a közismert Nap és Hold egyenrangú ábrája is ugyanennek az ősi világképnek része, amely utat nyitott a román-kori Európába. A „két kör” minta forrása – Kárpát medencei közvetítéssel – egészen Tutanhamonig, a napkirályig vezethető vissza. A nyugat Európai példák jelenléte különös megvilágításba helyezi a magyar Szent Koronát: ugyanis a Pantokrátorkép illetve a kereszt gömbjei mértani pontossággal közlik ugyanezt az információt. Ugyanennek a tudásnak a legutolsó európai megnyilvánulása 1761-ben a Csengersimai református templom mennyezetésre kiserkesztett négy nyelvű

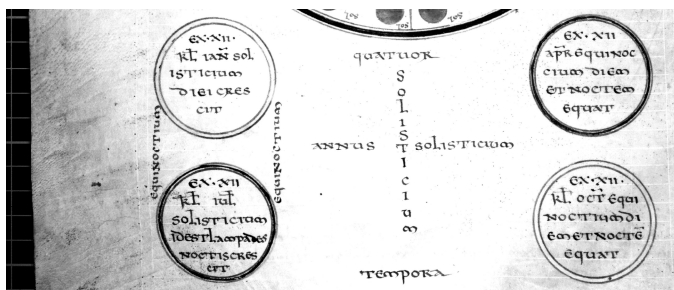
(magyar, latin, egyiptomi, sumer) világkép, illetve a Szent Korona utolsó koronázódombi szertartása, 1916-ban. A „két kör” mintázat Európa nemcsak művészeti, hanem egyben tudományos öröksége is.

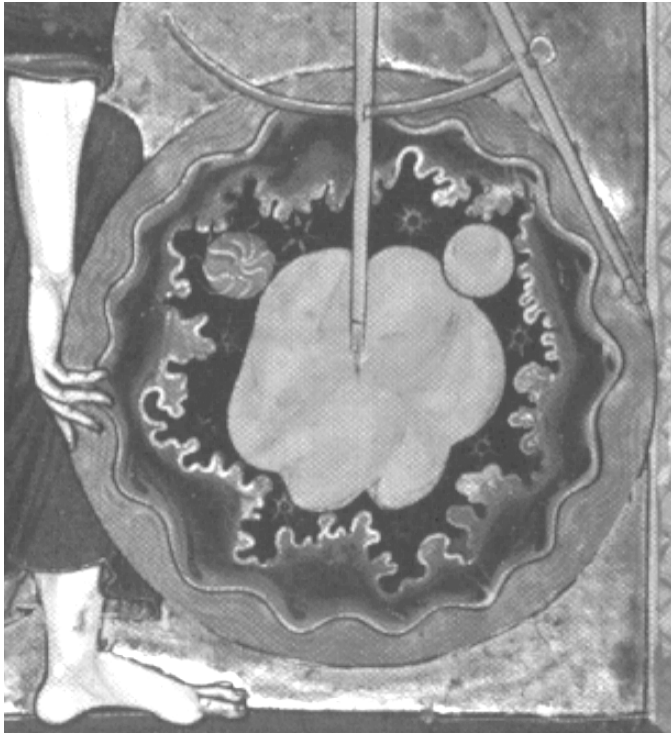
Az ábrán Kepler I. törvénye szerint kiszerkesztett két kör látható, ezt a két kört keressük és találjuk meg középkori ábrázolásokban.

Magyar Szent Korona Pantokrátorképének Nap és Hold jelképe ugyanolyan arányú körökben helyezkedik el.

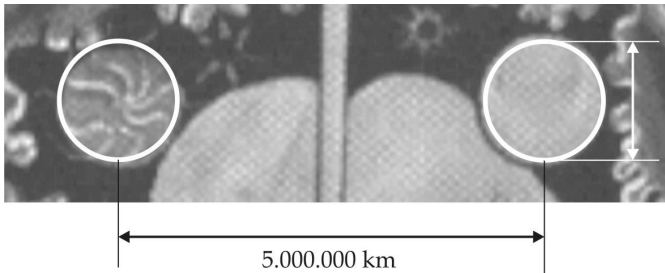

Astronómiai kézirat részlete, Köln, 805 körül. (Németország)
Csillagászati témájú kéziratban is megtaláljuk két körünket, ezúttal a tengelyek megnevezéseivel (equinoctium, Solisticium)

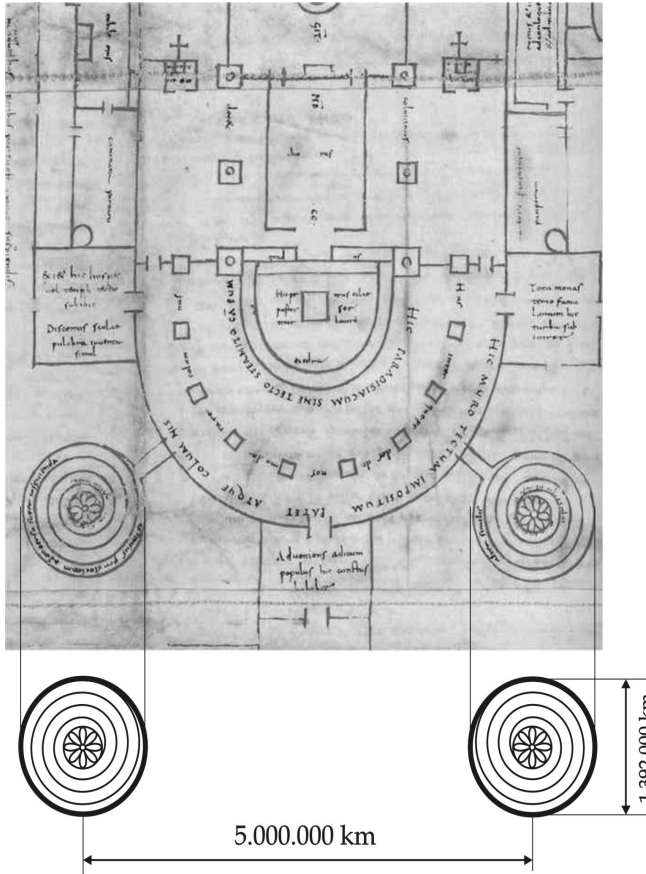

„Világot kimérő
Atyaisten”
(i.sz. 1250)
Bible Moralisée
francia kézirat
címlap részlet

Nap és Hold jelképek
találhatóak a két körben.
A körző a két kör között
van, amit Isten fog. A
Magyar Szent Koronán a
két kör között ugyanúgy
az Isten található.

A Nap átmérője:
1.392.000 km, a két
gyűjtőpont közti távolság
pedig 5.000.000 km.

Sankt Gallen kolostor tervrajz (820) (Svájc)

A tornyok körei spirálisokat rejtene: ezek nem építészeti formák. Mindegyik közepén a nyolcágú csillagok vannak, amelyek nap-szimbólumok. Spirális formájú épületek a zikkuratok, melyek példái Mezopotámiában találhatóak meg.

A középkori európai világmodell rekonstruált szerkezete ugyanaz, amit ma ismerünk: a Föld pályaellipszisének egyik gyújtópontjában a Nap áll, míg a másik gyújtópont jelképe a Hold volt.

A két gyújtópontba ezúttal két gömböt helyeztünk el, ez a két gömb jelenik meg műalkotásokon, kódexekben. E „két kör” mintázat különös gyakorisággal fordul elő Európában a VI-XI. században.

12 csillag: Napbaöltözött Asszony Koronája

A rekonstruált európai világmodell egyik megjelenési formája maga az Európai Unió zászlója is. Az Európai lobogó 12 csillaga az ekliptika síkjában lévő 12 zodiákus csillagjegyre utal (kék sík: ekliptika síkja, 12 csillag: zodiákus jegyek)

- Egyesült Európa alapítói katolikus politikusok: Adenauer, Schuman, De Gasperi
- Paul Levi ötlete
- Mária 12 csillagú koronája ihlette

„Az égen nagy jel tűnt fel: az asszony, kinek az öltözete a nap volt, lába alatt a hold, fején 12 csillagból korona” (Apokalipszis látomás)

Системul симболурилу соларе

Симболурилу соларе ну кодифицѣ доар Соаре, ци маи мулт, фак референце ла орбита елиптицѣ а Пѣмѣнтулуи њн јурулу Соарелуи. Пе континентулу Европеи се контуреацѣ о категорије специјалѣ а симболурилу соларе, њн кадрулу унуи систем геометричкѣ каре аре ла базѣ прима леѣ а луи Кеpler. *Факем нумаи атѣт њнцѣт, рефлекѣм церкул Соарелуи афлат њн фокарулу трајекторије елиптиче а Пѣмѣнтулуи њнтр-ун алт фокар.*

Ку аста ам реализат ун систем компус дин доуѣ церкури, унде примулу е Соаре адевѣрат, цел де ал доилеа ва њнсемна церкул Соарелуи спиритуал. Ал доилеа церк апаре адезеа ѣи ка семнулу Лунии. Прин ацеаста девин кларе ѣи унелу афирмаѣии, цѣ очииулу дрепт ал луи Думнезеу е Соаре, иар очииулу стѣнг Лунѣ.

Десенулу целор „доуѣ церкури” апаре фреквент њн Европа њн секолуе VI-XI, ѣи ацест десен, ка ун код генетичкѣ визуал, тразеацѣ ѣи контурулу тразелуи де експанзиуне. Индикѣнд тоате ацеле cunoѣтинѣе ѣиинѣиѣице асцунсе, каре ку мулте секолуе маи тѣрзиу девине публик ка Леѣа луи Кеpler.

Шиѣта бисеричии Сан Витале (560 е.н.), Codexul Kells (800 е.н.), релевеулу рѣмас ал Мѣнѣстиири Санкт Галлен (820 е.н.), Библиѣ дин Tours ал луи Kopasz Károly (sec. IX-леѣ), десѣтура Креѣрии њн Катедрала дин Гирона (sec. XII-леѣ), Чипулу луи Isidorus „омулу, ка еѣигиѣ луии” (1160), „Думнезеулу, мѣсурѣторулу луии” (1250) алцѣтуинд ун лѣнѣ. Кн Базинулу Карпатиц фигура де ранѣ егал ал Соарелуи ѣи Лунии факе парте тот дин ацеастѣ имѣгине стрѣвече а луии, каре а десчис caleа њн Европа ереи ромѣне. Изворулу моделулу целор „доуѣ церкури” – прин интермедиулу Базинулу Карпатиц – се поате дуче пѣнѣ ла реѣе соарелуи, фараонулу Тутанхамон. Презенѣа екземплурилу дин Европа де Вест аѣеацѣ њнтр-о луминѣ специјалѣ Coroana Sfѣнта магхиѣрѣ: имѣгинеѣ Пѣнѣоцратор, респектив глобурилу круции трансмит ацеастѣ информѣије ку прецизије геометрицѣ. Ултимѣ манифестаре европеѣнѣ ал ацестор cunoѣтинѣе есте имѣгинеѣ деспре луме пе baldachинулу бисеричии реформате дин Csengersima њн 1761, њн парту лимби (магхиѣрѣ, лѣтинѣ, египтеѣнѣ, сумерѣ), респектив ритуалулу де пе деалулу де њнкоронаре ал Coroanei Sfinte дин 1916.

Десенулу целор „доуѣ церкури” есте атѣт о моѣтенире артистичѣ цѣт ѣи ѣиинѣиѣице.

(Традуцере дин лимба магхиѣрѣ: SZABÓ Judit)

Систем Сунчевих симбола

Симболи Сунца кодирају не само Сунца него знатно више од тоѣа, они упуѣују и на конструкцију путања кружујуѣе Земље око Сунца – што је једна елипса. На европском континенту оцртава се једна особита група Сунчевих симбола у оквиру једног таквог геометријског система, чији темелј можемо пронаѣи у Кеplerовом првом закону. *Урадимо само то да Сунчев круг у једном фокусу елиптичног путања Земље одражавамо у другом фокусу.*

Овако стварамо један систем који се састоји од два круга, од којих први круг значи круг стварног Сунца, а други круг је круг „душевног Сунца”. Други круг се појави често као симбол за Месец. С тим можемо разумети и такве изјаве као што је то, да десно око Божји је Сунце а лево око Му је Месец.

Шара „ових два круга“ изричито често се појављује у Европи од 6. до 11. века, а ова шара као један визуални генетички код оцртава и пут распрострањања. Све ово нам означава то прекривено научно знање, које се након стољећа као Кеплеров први закон долази на јавност.

Нацрт основе цркве Сан Витале (560. н.е.), кодекс из Келса (800. н.е.), очуван нацрт плана манастира Санкт Гален (820 н.е.) Библија Карла Ћелавог из Тура (9. век), тапета Стварања света у катедрали из Џероне (12. век), слика Изидора „човек као обличје света“ (1160 н.е.), „Бог Отац ко измери свет (са шестаром!)“ (1250 н.е.) делују као ланац. У Карпатској низини познати равни симболи Сунца и Месеца су делови ове праисторијске слике света, који је нашао свој пут у Европи у романској доби. Извор шаре „два круга“ – уз посредовања Карпатске низине – води се натраг све до Тутанхамона, до сунчевог краља. Присуство западно-европских примера ставља у особито расветљење мађарску Свету Круну: слика Пантократора односно и кугле крста пружају нам са геометријском тачношћу исту ту информацију. Последње европско испољавање овог знања је конструисана четворојезична (мађарска, латинска, египатска, шумирска) слика света на таваници реформатске цркве у Ченгершими из године 1761., односно и последња церемонија Свете Круне на хумки за крунисање из 1916. године.

Шара „два круга“ није само уметничко, него и одједном научно наслеђе Европе.

(Са мађарског превео: Михаљ АЧ)

System sľnečných symbolov

Sľnečné symboly nekódujú iba samotné Sľnko, ale podstatne viac, poukazujú aj na štruktúru dráhy Zeme, ktorá je elyptická. Na európskom kontinente sa vykresľuje zvláštna skupina sľnečných symbolov, v rámci geometrickéh systému, ktorého základom je I. Keplerov zákon. *Urobíme iba toľko, že pomocou súmernosti zostrojíme obraz kruhu Sľnka nachádzajúceho sa v jednom z fókusov elyptickej dráhy v ďalšom fókuse.*

Týmto vytvoríme systém pozostávajúci z dvoch kruhov, pričom prvým kruh predstavuje skutočné Sľnko, a druhý kruh “duchovné” Sľnko. Druhý kruh sa často vyskytuje aj ako symbol Mesiaca. Týmto sa dajú vysvetliť aj výroky, že pravým okom Boha je Sľnko, ľavým okom je Mesiace.

Motívy týchto “dvoch kruhov” sa nápadne často vyskytujú v Európe, v VI. až XI. storočí, a tento motív, ako vizuálny genetický kód, vykresľuje aj trasu šírenia. Všetko to svedčí o skrytom vedeckom poznatku, ktorý sa po niekoľkých storočiach dostal na verejnosť ako Keplerov zákon.

Pódorys kostola San Vitale (560 pred n. l.), Kells-ský kódex (800 pred n. l.), zachovaný plán kláštora v Sankt Gallen (820 pred n. l.), Tours-ská biblia Karla “Plešivého” (IX. stor.), pohrebná drapéria katedrály v Gerone (XII. stor.), obraz Isidora “človek, ako podobizeň sveta” (1160 pred n. l.), “Boh, ktorý (kružidlom!) vymieriava Svet” (1250 pred n. l.) tvoria jednu reťaz. V Karpatskej kotline je všeobecne známy rovnocenný obraz Sľnka a Mesiaca, ktoré tvoria súčasť tohto istého prastareho obrazu sveta, ktorý otvoril cestu do Európy románskej doby.

Zdroj motívu "dvoch kruhov" sa – cez Karpatskú kotlinu – dá sledovať až po kráľa slnka, Tutankhamona. Prítomnosť západoeurópskych príkladov postaví do zvláštneho svetla uhorskú Svätú Korunu: gule obrazu Pantokrátora resp. kríža s geometrickou presnosťou odovzávajú túto istú informáciu. Posledným európskym prejavom tohto istého poznatku bol štvorjazyčný (maďarsko-latinsko-egyptsko-šumérsky) obraz sveta, ktorý bol zostrojený v roku 1761 na strop reformovaného kostola v obci Csengersima, resp. posledný obrad Svätej Koruny na korunovačnom pahorku v roku 1916.

Motív „voch kruhov“ je súčasťou nielen umeleckého, ale aj vedeckého dedičstva Európy.

Sistem sončných symbolov

Simboli Sonca ne kodirajo zgolj Sonce, ampak nakazujejo tudi na strukturo orbite Zemlje, ki se vrti okoli Sonca – v obliki elipse. Na evropskem kontinentu postaja vidna čudna skupina Sončných symbolov, v okviro geometričnega sistema, katerega podlaga je Keplerjev I. zakon. *Storimo samo toliko, da krog Sonca, ki se nahaja v enem od gorišč orbitalne elipse Zemlje zrcalimo v drugo gorišče.*

S tem smo ustvarili sistem, ki je sestavljen iz dveh krogov, kjer je prvi krog pravo Sonce, drugi krog pa pomeni krog »duhovnega« sonca. Drugi krog se pogosto pojavlja tudi kot znak Lune. S tem je lahko razumeti tudi trditve, da je Sonce desno oko Boga, Luna pa levo oko.

Vzor teh »dveh krogov« se s čudno pogostostjo pojavlja v Evropi v 6.-11. stoletju, in ta vzor, kot kakšna vizualna genetska koda, izrisuje tudi raztezalno pot. Ta teorija dokazuje skrito znanstveno znanje, ki je po nekaj stoletij prišlo na dan kot Keplerjev zakon.

Floris cerkve San Vitale (l. 560), kodeks iz Kells-a (l. 800), načrt samostana Sankt Gallen (l. 820), Sveto pismo Karla Plešastega v Tours-u (9. stoletje), tapeta Stvarjenja v katedrali v Garoni (12. stoletje), slika Izidorja »človek kot podoba sveta« (l. 1160), »Bog, ki izmeri svet (s šestilom!)« (l. 1250) ustvarjajo celo verigo. Tudi enakovredna slika Sonca in Lune, ki je znana Karpatskem bazenu, del davne slike sveta, ki je odprla pot do romanske dobe v Evropi. Vir vzora »dveh krogov« – s posredovanjem Karpatskega bazena – je lahko voditi nazaj celo do sončnega kralja Tutankamona. Prisotnost zahodnoevropskih vzor daje poseben aspekt maďarske Svete krone: namreč slika Pantokratorja oziroma krogle kríža dajejo iste informacije z geometrično natančnostjo. Zadnji evropski pojav tega znanja je štirijazyčna (maďarska, latinska, egyptovska, sumerska) slika sveta, strukturirana na strop reformatorske cerkve v Csengersimi l. 1761, oziroma zadnji obred Svete krone na hribu kronanja l.1916.

Vzor »dveh krogov« ni samo umetnostna ampak obenem tudi znanstvena dediščina Evrope.

TARTALOMJEGYZÉK / CUPRINS / SADRŽAJ / OBSAH / VSEBINA

RUDA GÁBOR	3
<i>Előszó.....</i>	3
<i>Prefață.....</i>	3
<i>Predgovor.....</i>	4
<i>Predslov.....</i>	5
<i>Predgovor.....</i>	6

I. KISEBBSÉGEK HELYZETE ÉS REGIONALIZMUS / SITUAȚIA MINORITĂȚILOR ȘI REGIONALISM / POLOŽAJ MANJINA I REGIONALIZAM / POSTAVENIE MENŠIN A REGIONALIZMUS / POLOŽAJ MANJŠIN IN REGIONALIZEM .....

BATA JÁNOS	7
<i>A délvideki magyarság helyzete a XXI. század első éveiben.....</i>	7
<i>Situația maghiarilor din zona de sud, la începutul secolului XXI.....</i>	12
<i>Положај јужнокарпатских / војвођанских Мађара на почетку 21. века.....</i>	13
<i>Postavenie Mađarov vo Vojvodine v prvých rokoch XXI. storočia.....</i>	17
<i>Položaj Mađarov v južni pokrajini v prvih letih 21. stoletja.....</i>	18
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN	20
<i>Egy lehetséges kisebbségmegtartó stratégia Erdély elcsatolása után.....</i>	20
<i>O posibilă strategie pentru susținerea minorității după separarea Transilvaniei.....</i>	28
<i>Jedna od mogućih strategija zadržavanja manjine nakon odcepljenja Erdelja (Transilvanije).....</i>	28
<i>Jedna možná stratégia na udržanie menšiny po odtrhnutí Sedmohradska.....</i>	29
<i>Ohranitev manjšin po odtrganju Transilvanije.....</i>	29
VARGA JÓZSEF	31
<i>Nyolcvanöt évig kisebbségben.....</i>	31
<i>Timp de 85 de ani în statut minoritar.....</i>	37
<i>У мањинству за осамдецемет година.....</i>	37
<i>Osemdesiatpäť rokov v menšine.....</i>	38
<i>Petinosemdeset let v manjšini.....</i>	38
ARDAY LAJOS	39
<i>Magyarország helye és jövője a Kárpát-medencében.....</i>	39
<i>Situația și viitorul națiunii maghiare în Depresiunea Carpatică.....</i>	41
<i>Stanje i budućnost mađarskog naroda u Karpatskom bazenu.....</i>	42
<i>Postavenie a budućnost' Mađarov v Karpatskeji kotline.....</i>	42
<i>Položaj in prihodnost Mađarov v Karpatskem bazenu.....</i>	42
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN	44
<i>Kisebbségek és kisebbségügy Magyarországon, a honfoglalástól napjainkig.....</i>	44
<i>Minorități și situația minorităților în Ungaria, începând de la descălecarea până în zilele noastre.....</i>	60
<i>Manjine i manjinska politika u Mađarskoj od doba doseljavanja u domovinu do danas.....</i>	61
<i>Menšiny a menšinové záležitosti v Mađarsku od příchodu Mađarov do Karpatskeji kotliny po současnost'.....</i>	61
<i>Manjšine in manjšinske zadeve na Mađžarskem od naselitve v domovino do dandanes.....</i>	62
KÖRÖSI MÁRIA	63
<i>Az európai probléma – a magyarság helyzete Európában.....</i>	63
<i>Problema europeană – situația maghiarilor în Europa.....</i>	63
<i>Evropski problem – položaj Mađara u Evropi.....</i>	63
<i>Európsky problém – postavenie Mađarov v Európe.....</i>	64

<i>Evropski problem – stanje madžarstva v Evropi</i>	64
PÉNZES ISTVÁN	65
<i>A tájainkon mellőzött regionális művelődéstörténet jelentősége</i>	65
<i>Importanța istoriei culturii regionale ignorată pe regiunile noastre</i>	71
<i>Značaj istorije regionalnog obrazovanja/kulture koje se na našim područjima zapostavlja</i>	71
<i>Význam regionálnych dejín osvetu, zanedbávaných v našich končinách</i>	72
<i>Pomen zanemarjene regionalne kulturne zgodovine na naših pokrajinah</i>	72
ARDAY LAJOS	73
<i>Hatalom-lebontás: autonómia és/vagy regionalizáció</i>	73
<i>Împărțirea puterii – autonomie – regionalizare</i>	76
<i>Rasčlanjenje vlasti-autonomija-regionalizacija</i>	77
<i>Demontáž moci – autonómia – regionalizácia</i>	77
<i>Prenos oblasti – avtonomija – regionalizacija</i>	78
ÓDOR LÁSZLÓ	79
<i>Regionalizmus és az Európai Unió</i>	79
<i>Regionalism și Uniunea Europeană</i>	85
<i>Regionalizam i Evropska Unija</i>	85
<i>Regionalizmus a Európska únia</i>	86
<i>Regionalizem in Evropska unija</i>	86
BÁRDOS ISTVÁN	87
<i>A nemzeti, etnikai kisebbségek és a többség békéje, konfliktusai az egységesülő Európában</i>	87
<i>Conflictele și relațiile de pace dintre minorități și majoritate în Europa unitară</i>	110
<i>Mir i konflikti između nacionalnih i etničkih manjina i većina u Evropi koja je u fazi sjedinjenja</i>	111
<i>Pokoj a konflikti medzi národnými a etnickými menšinami a väčšinou</i>	111
<i>v zjednocujúcej sa Európe</i>	111
<i>Mir in konflikti narodnostnih etničnih manjšin ter večinskega prebivalstva v povezujoči se Evropi</i>	112
II. OKTATÁS ÉS NYELVHASZNÁLAT / ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI FOLOSIREA LIMBII /	
UPOTREBA JEZIKA U NASTAVI / ŠKOLSTVO A POUŽÍVÁNIE JAZYKA /	
ŠOLSTVO IN UPORABA JEZIKA	113
KOLLÁTH ANNA	113
<i>Muravidéki magyar nyelv és nyelvhasználat</i>	113
<i>Analiza frecvenței folosirii regionalismelor în zona Murai</i>	121
<i>Истраживање учесталости хт речи у помурској</i>	122
<i>Výskum frekvencie prevzatých slov na Pomurí</i>	122
<i>Analiza pogostosti ht besed v Pomurju</i>	123
ELIZABETA BERNJAK	124
<i>Néhány kérdés a kisebbségi nyelvhasználatról a Muravidék-régióban</i>	124
<i>Câteva întrebări despre folosirea limbii minorităților în regiunea Muravidék</i>	131
<i>Неколико питања у вези коришћења језичка код националних мањина у Мурској регији</i>	131
<i>Niekoľko otázok používania jazyka menšín vo formujúcom sa Regióne Pomurie</i>	132
<i>Vprašanja o uporabi jezika manjšine v regiji Prekmurje</i>	132
KOZMÁCS ISTVÁN	133
<i>Kis nyelvek – kis népek</i>	133
<i>Limbi mici – popoare mici</i>	142
<i>Mali jezici – mali narodi</i>	142
<i>Malé jazyky – malé národy</i>	143
<i>Majhni jeziki – majhni narodi</i>	143
BÁRCZI ZSÓFIA	144
<i>Az óvodások és a mese</i>	144

<i>Preşcolarii şi povestea.....</i>	<i>148</i>
<i>Deca u zabavištu i bajke/priče.....</i>	<i>148</i>
<i>Škôlkári a rozprávky.....</i>	<i>148</i>
<i>Pravljice in otroci.....</i>	<i>149</i>
VANČO ILDIKÓ.....	150
<i>A szövegértés alakulása alsó tagozattól az érettségig, az azt befolyásoló tényezők.....</i>	<i>150</i>
<i>Formarea înţelegerii textului de la şcoala de jos până la bacalaureat şi factorii influenţatori....</i>	<i>158</i>
<i>Razumevanje teksta od nižjih razreda osnovne škole do mature i faktori koji utiču na njega.....</i>	<i>158</i>
<i>Vývin chápania textu od nižšieho stupňa ZŠ po maturitu, faktory ktoré naň vplývajú.....</i>	<i>159</i>
<i>Razumevanje besedil od nižjih razredov osnovne šole do mature, in faktorji ki vplivajo na to....</i>	<i>159</i>
VANČO ILDIKÓ.....	160
<i>Magyar felsőoktatás Szlovákiában.....</i>	<i>160</i>
<i>Învăţământul superior în limba maghiară în Slovacia.....</i>	<i>163</i>
<i>Виша наставна на Мађарском језику у Словачкој.....</i>	<i>163</i>
<i>Vysoké školstvo v maďarskom jazyku na Slovensku.....</i>	<i>164</i>
<i>Maďarsko visoko školstvo na Slovaškem.....</i>	<i>164</i>
PÉNZES ISTVÁN.....	165
<i>A romaoktatás buktatói.....</i>	<i>165</i>
<i>Dificultăţile învăţământului pentru rromi.....</i>	<i>174</i>
<i>Prepreke u obrazovanju roma.....</i>	<i>174</i>
<i>Úskalia rómskej výučby.....</i>	<i>175</i>
<i>Težave poučevanja Romov.....</i>	<i>175</i>
VANČO ILDIKÓ.....	177
<i>Szlovákiai magyar pedagógusok kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdjei.....</i>	<i>177</i>
<i>Atitudinea pedagogilor maghiari în legătură cu bilingvistica.....</i>	<i>178</i>
<i>Однос мађарских педагога према двојезичности у Словачкој.....</i>	<i>178</i>
<i>Postoje maďarských pedagógov na Slovensku k dvojazyčnosti.....</i>	<i>179</i>
<i>Pristop maďarskih pedagogov na Slovaškem k dvojezičnosti.....</i>	<i>179</i>
KOZMÁCS ISTVÁN.....	180
<i>Finn társadalom – finn oktatás.....</i>	<i>180</i>
<i>Societate finlandeză – învăţământ finlandez.....</i>	<i>181</i>
<i>Finsko društvo – finski obrazovni sistem.....</i>	<i>182</i>
<i>Fínska spoločnosť – fínske školstvo.....</i>	<i>182</i>
<i>Finska družba – finsko školstvo.....</i>	<i>182</i>
CSICSAY ALAJOS.....	183
<i>Kisebbségi (magyar) oktatásiügy és benne a pedagógusok szerepe Szlovákiában.....</i>	<i>183</i>
<i>Învăţământul pentru minorităţi (maghiari) în Slovacia şi rolul jucat de pedagogi în acesta.....</i>	<i>189</i>
<i>Мађинска (Мађарска) посвета у Словачкој и улога Мађарских педагога.....</i>	<i>191</i>
<i>Menššinové (maďarské) školstvo na Slovensku a v ňom úloha pedagógov.....</i>	<i>193</i>
<i>Manjšinsko (maďarsko) školstvo na Slovaškem in v vloga pedagogov v tem šolstvu.....</i>	<i>195</i>
PÉNZES ISTVÁN.....	198
<i>A szlovákiai magyar iskolahálózat múltja és jelene.....</i>	<i>198</i>
<i>Trecutul şi prezentul reţelei de şcoli maghiare din Slovacia.....</i>	<i>205</i>
<i>Prošlost i sadašnjost školske mreže Mađara u Slovačkoj.....</i>	<i>205</i>
<i>Minulosť a súčasnosť siete maďarských škôl na Slovensku.....</i>	<i>206</i>
<i>Preteklost in prihodnost maďarskega šolskega omrežja na Slovaškem.....</i>	<i>207</i>
CSICSAY ALAJOS.....	208
<i>Iskolai demokrácia.....</i>	<i>208</i>
<i>Democraţie şcolară.....</i>	<i>214</i>
<i>Демократија у школи.....</i>	<i>215</i>
<i>Demokracia v škole.....</i>	<i>216</i>

Šolska demokracija.....	218
KÖRÖSI MÁRIA	219
<i>Piacorientált magatartás, de hogyan?</i>	219
<i>Comportament pe piața-orientată, dar cum?</i>	220
<i>Obuka orijentisana prema potrebama tržišta, ali kako?</i>	220
<i>Trhovo orientované chovanie, ale ako?</i>	220
<i>Preglavice tržne usmerjenosti</i>	220
III. IRODALOM ÉS HAGYOMÁNY /	221
LITERATURĂ ȘI TRADIȚIA /	221
KNJIŽEVNOST I TRADICIJA /	221
LITERATÚRA A TRADÍCIE / LITERATURA IN TRADICIJA	221
HAGYMÁS ISTVÁN.....	221
<i>A mitikus József Attila</i>	221
<i>József Attila – poet mitic</i>	225
<i>Attila Jožef-mitičar</i>	226
<i>Mytický Attila József</i>	226
<i>Mitični Attila József</i>	226
MEDVIGY ENDRE.....	227
<i>Sinka István, a balladás Fekete Bojtár</i>	227
<i>Sinka István, Cântărețul Ciobănel Negru</i>	229
<i>Išvan Šinka, baladsko Crno Čobanče</i>	229
<i>Autor balád, Čierny pastierik (Fekete Bojtár) István Sinka</i>	230
<i>István Inka, Črni Pastir balad</i>	230
BÁRCZI ZSÓFIA	231
<i>Magyar regények a spanyol irodalmi térben</i>	231
<i>Romanele maghiare în spațiul literal spaniol</i>	235
<i>Mađarski romani u španskom književnom prostoru</i>	235
<i>Mađarské romány v španielskom literárnom priestore</i>	236
<i>Mađžarski romani v španskem literarnem okrožju</i>	236
CSICSAY ALAJOS	237
<i>Irodalom kamaszoknak</i>	237
<i>Literatură pentru adolescenți</i>	242
<i>Литература за клипане</i>	243
<i>Literatúra pre dospievajúcu mládež</i>	245
<i>Književnost za najstnike</i>	246
CSICSAY ALAJOS	248
<i>Magyar pedagóguslapok (Cseh-) Szlovákiában</i>	248
<i>Reviste pedagogice maghiare în (Ceho) Slovacia</i>	254
<i>Maђарски педагошки часописи у (Чехо)Словачкој</i>	255
<i>Mađarski pedagógovia na Slovensku (v Československu)</i>	257
<i>Mađžarski pedagoški bilteni na (Češko-) Slovaškem</i>	258
VARGA PÉTER	260
<i>A Szent István-i hagyomány a krónikák és legendák tükrében</i>	260
<i>Tradiția lui Sf. Ștefan după cronici și legende</i>	264
<i>Традиција Светога Стефана у огледату хроники и легенде</i>	264
<i>Svätostefánská tradícia v zrkadle kroník a legend</i>	264
<i>Tradicija Sv. Štefana v zrcalu kronik in legend</i>	264
VARGA PÉTER	265
<i>Az első magyar lovagkirály</i>	265
<i>Primul cavalier regal maghiar</i>	268
<i>Prvi mađarski viteški kralj</i>	269

<i>Prvý uhorský rytiersky kráľ</i>	270
<i>Prvi mađarski viteški kralj</i>	270
HORVÁTH GÁBORNÉ	271
<i>Névviselés és identitástudat</i>	271
<i>Importanța conștientizării identității și a numelui națiunii</i>	274
<i>Ime i nacionalna svest</i>	275
<i>Nosenie mena a identita</i>	275
<i>Poimenovanje in narodnostna identiteta</i>	275
HORVÁTH GÁBORNÉ	276
<i>Ázsiai hagyományok a magyar konyhában</i>	276
<i>Tradiții asiatice în bucătăria maghiară</i>	281
<i>Азийске традиције мађарској кухињи</i>	281
<i>Ázjské tradície maďarskej kuchyne</i>	282
<i>Azijske tradicije v mađarski gastronomiji</i>	282
RUMI TAMÁS	283
<i>Napjellépek rendszere</i>	283
<i>Sistemul simbolurilor solare</i>	287
<i>Систем Сунчевих симбола</i>	287
<i>Systém slnečných symbolov</i>	288
<i>Sistem sončnih simbolov</i>	289

Bény / Biňa (SK)

Nagytótlak / Selo (SLO)

Lendva / Lendava (SLO)

Támogatók / Sponzori / Sponzori / Podporovatelia / Sponzorji

Európai Közösség / Uniunea Europeană / Evropska Zajednica /
Európske spoločenstvo / Evropska skupnost

Oktatási és Kulturális Minisztérium / Ministerul învățământului și culturii /
Ministarstvo za kulturu i obrazovanje / Ministerstvo školstva a kultúry /
Ministrstvo za šolstvo in kulturo

**Kisebbségek és népcsoportok Európája / Europa minorităților și a grupurilor etnice /
Evropa manjina i nacionalnih grupa / Európa menšín a národnostých skupín /
Evropa manjšin in narodnih skupin**

Szerkesztő / Redactor / Urednik / Redaktor / Urednik: Ruda Gábor

Kiadó / Editor / Izdavač / Vydavateľ / Založba: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület

Pilisvörösvár, 2007

Borító, fényképek / Copertă, fotografii / Omot, slike / Obal, fotografije /

Oblikoval, fotografije: Ruda Gábor

Nyomda / Tipografie / Štamparija / Tlačiareň / Tisk: Jász Nyomda, Budapest

Példányszám / Tisk / Tiraž / Náklad / Naklada: 1500

ISBN 978-963-87493-5-2 (nyomtatott)

ISBN 978-963-87493-6-9 (online)